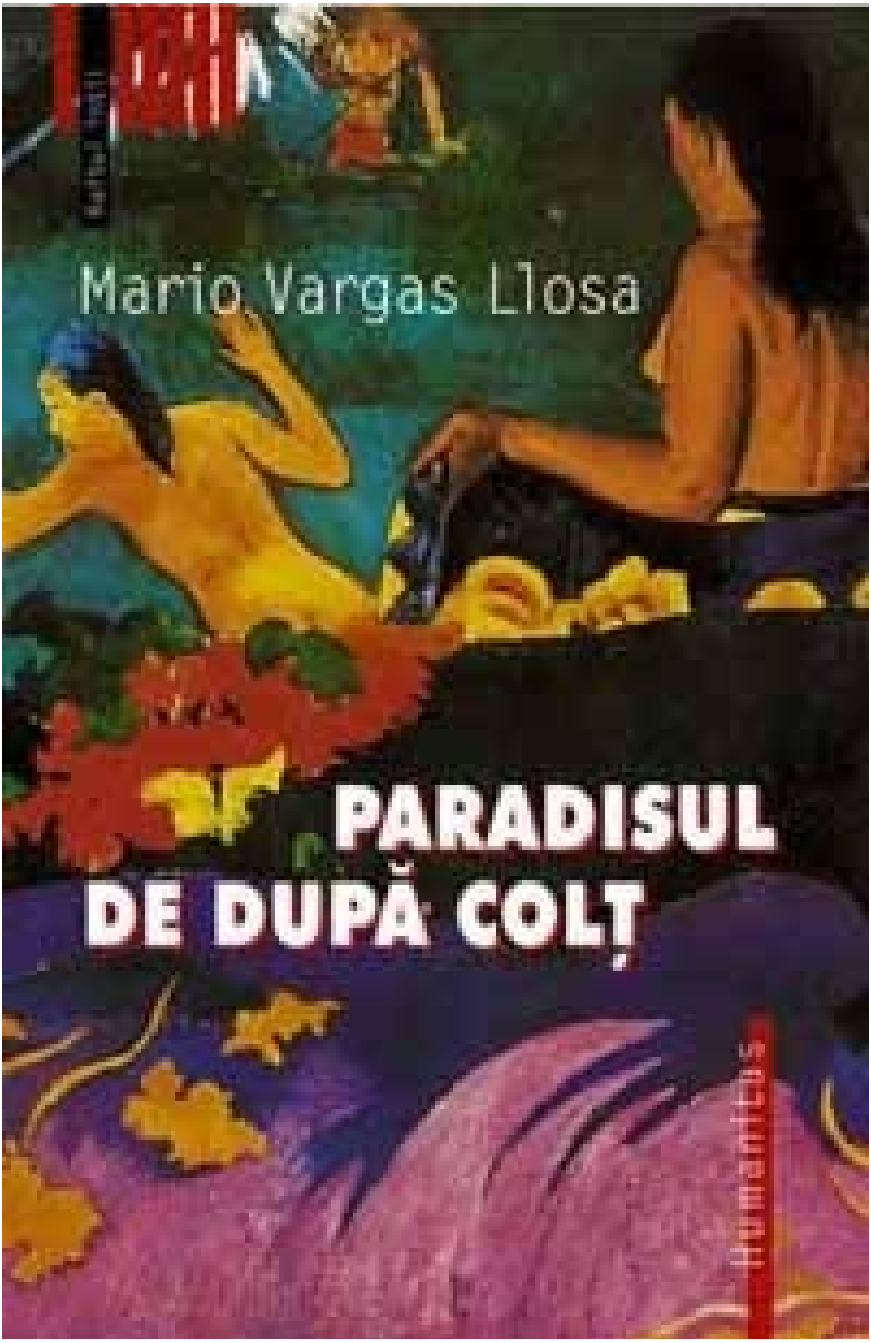
Mario Vargas Llosa
PARADISUL DE DUPĂ COLȚ
humanitas

La alegerile prezidenţiale din Peru, în 1990, s-au aflat faţă în faţă doi candidaţi fără experienţă politică, doi „novici”. Alberto Fujimori, un inginer agronom de origine japoneză, care a jucat pe cartea populistă, şi scriitorul Mario Vargas Llosa, mai curând conservator, vaccinat împotriva utopiilor şi alergic la populism, ţinând un discurs realist. A câştigat primul. Vargas Llosa a plecat la Londra, a primit apoi paşaport spaniol şi a criticat vehement regimul din ce în ce mai dictatorial al lui Fujimori. Şi-a făcut, în patrie, o mulţime de duşmani, în 2000, după un scandal de corupţie, e rândul lui Fujimori să-şi părăsească ţara şi să se refugieze în Japonia. Jocurile politice îşi au ironia lor amară.

MARIO VARGAS LLOSA s-a născut în 1936 la Arequipa şi a copilărit în Bolivia împreună cu mama şi bunicii materni, închipuindu-şi că tatăl lui e mort şi că fusese un erou. În realitate, la cinci luni după căsătorie îşi părăsise soţia însărcinată şi avea să-şi revadă fiul abia zece ani mai târziu, când Mario se va întoarce în Peru. Între 1950 şi 1952 urmează cursurile unei şcoli militare din Lima – experienţă descrisă în primul roman, *Oraşul şi câinii.* În 1955 se căsătoreşte cu o mătuşă, Julia Urquidi, provocând mare scandal în familie, şi divorţează de ea în 1964, pentru ca, un an mai târziu, să se căsătorească cu verişoara lui, Patricia. Între timp, lucrase în Franţa ca profesor de spaniolă şi jurnalist. După o tinereţe în care se apropiase de comunism, ia distanţă faţă de Fidel Castro, ba chiar îl acuză pe Gabriel García Marquez, odinioară prieten, de servilism. Călătoreşte, predă la universităţi în America şi Europa, devine scriitor celebru prin forţa epică, luciditatea şi ironia sa. „Literatura şi politica se exclud reciproc”, scrie Mario Vargas Llosa. „Scriitorul lucrează în singurătate, are nevoie de totală independenţă. Politicianul e total dependent, trebuie să facă tot felul de concesii, exact lucrul pe care scriitorul nu-l poate face.”

MARIO VARGAS LLOSA

Paradisul de după colţ

Traducere din spaniolă de
MARIANA SIPOŞ

HUMANITAS
BUCUREŞTI

Lui Carmen Balcells, prietenă de o viaţă

„Ce s-ar întâmpla cu noi, fără ajutorul a ceea ce nu există?”

PAUL VALÉRY, *Scurt ă epistolă despre mit*

Flora în Auxerre

Aprilie 1844

Deschise ochii la patru dimineaţa şi se gândi: „De azi o să schimbi lumea, Florita.” Perspectiva de a pune în mişcare mecanismul care, după trecerea unor ani, va transforma omenirea şi va face să dispară injustiţia nu o speria. Se simţea liniştită, în stare să se confrunte cu orice obstacol care îi va ieşi în cale. La fel ca în seara aceea din Saint-Germain de acum zece ani, la prima adunare a sansimonienilor, când, ascultându-l pe Prosper Enfantin descriind perechea-Mesia care va mântui lumea, îşi promisese ei înseşi, hotărâtă: „Femeia-Mesia vei fi tu.” Bieţii sansimonieni, cu ierarhiile lor fanteziste, dragostea lor fanatică pentru ştiinţă şi cu ideea că, pentru progres, era de ajuns să aduci la guvernare industriaşi şi să administrezi societatea ca pe o întreprindere. I-ai lăsat mult în urmă, Andaluzo!

Se ridică, se spălă şi se îmbrăcă fără grabă. Cu o seară în urmă, după vizita pe care i-o făcuse pictorul Jules Laure pentru a-i ura noroc în turneu, îşi terminase de făcut bagajul şi, ajutată de Marie-Madeleine, servitoarea, şi de sacagiul Noël Taphanel, l-a coborât la baza scării. A dus chiar ea geanta cu exemplarele recent tipărite din *Uniunea Muncitoare*; după câteva trepte trebuia să se oprească să-şi tragă sufletul, căci erau foarte grele. Când birja sosi la casa din rue du Bac pentru a o duce la debarcader, Flora era trează de câteva ore.

Era încă întuneric. Se stinseseră felinarele cu gaz de la colţul străzilor şi vizitiul, înfăşurat într-o manta care îi lăsa doar ochii descoperiţi, mâna caii cu un bici şfichiuitor. Auzi bătând clopotele de la Saint-Sulpice. Străzile, pustii şi întunecate, păreau fantomatice. Dar, pe malul Senei, debarcaderul forfotea de pasageri, marinari şi hamali care făceau ultimele pregătiri pentru debarcare. Se auzeau

comenzi şi strigăte. Când vaporul ridică ancora, lăsând în urmă pe apele cenuşii ale râului un siaj de spumă, soarele strălucea pe cerul primăvăratic şi Flora, în cabina ei, bea un ceai fierbinte. Fără să mai piardă timpul, notă în jurnal: 12 aprilie 1844. Apoi imediat începu să-şi studieze tovarăşii de călătorie. Vor ajunge la Auxerre la lăsarea nopţii. Opt ore pentru a-ţi îmbogăţi cunoştinţele despre săraci şi bogaţi în acest eşantion fluvial, Florita.

Se aflau puţini burghezi pe vas. Mulţi marinari, care aduseseră la Paris, de la Joigny şi Auxerre, produse agricole, se întorceau acasă. Stăteau în jurul patronului, un roşcovan păros de vreo cincizeci de ani, morocănos, dar cu care Flora avu o conversaţie amicală. Aşezat pe punte în mijlocul oamenilor săi, la nouă dimineaţa, dădu fiecăruia pâine la discreţie, şapte-opt ridichi negre cu un strop de sare şi două ouă fierte. Şi într-o cană de metal care trecea din mână în mână, o înghiţitură dintr-un vin de regiune. Marinarii câştigau un franc şi jumătate pentru ziua de muncă, dar în timpul iernilor lungi o duceau foarte greu, îndurând multe lipsuri ca să poată supravieţui. În epoca ploilor, munca lor sub cerul liber devenea şi mai grea. Dar, în relaţia acestor oameni cu stăpânul lor, Flora nu observă servilismul marinarilor englezi care abia îndrăzneau să-şi privească şefii în ochi. La ora trei după-amiaza, patronul le oferi ultima masă a zilei: felii de şuncă, brânză şi pâine, pe care ei le mâncară în linişte, aşezaţi în cerc.

În portul Auxerre, pierdu enorm de mult timp, chinuindu-se să coboare bagajul. Lăcătuşul Pierre Moreau îi rezervase un hotel central, mic şi vechi, la care ajunse în zori. În timp ce despacheta, se crăpa de ziuă. Se vârî în pat, ştiind că nu va reuşi să închidă ochii. Dar, pentru prima oară după mult timp, în cele câteva ore cât a stat întinsă văzând prin perdelele de creton cum creştea lumina, nu se mai gândi la misiunea ei, la suferinţele omenirii sau la muncitorii pe care îi va recruta pentru

Uniunea Muncitoare. Se gândi la casa unde se născuse, în Vaugirard, la periferia Parisului, un cartier de burghezi pe care acum îi detesta atât de mult. Îţi mai aminteai oare de *acea* casă spaţioasă, confortabilă, cu grădina bine întreţinută, cu servitoarele trebăluind mereu, sau doar ceţi povestea mama ta despre ea, când nu mai eraţi bogate, ci sărace, şi doamna neajutorată care devenise mama ta se consola astfel cu acele amintiri mângâietoare de toată promiscuitatea, înghesuiala şi urâţenia cămăruţelor din rue du Fouarre? Trebuiseră să se refugieze acolo după ce autorităţile le luaseră casa din Vaugirard invocând faptul că actul de căsătorie al părinţilor tăi, încheiat la Bilbao de un preot francez expatriat, nu era valabil şi că don Mariano Tristán, spaniol din Peru, era cetăţean al unei ţări cu care Franţa se afla în război.

Probabil, memoria ta, Florita, nu reţinuse din primii tăi ani de viaţă decât ceea ce îţi povestise mama ta. Erai foarte mică pentru a-ţi aminti de grădinari şi servitoare, de mobilele tapisate cu mătase şi catifea, draperiile grele, obiectele de argint, aur, cristal şi ceramica pictată de mână care împodobeau salonul şi sufrageria. Madame Tristán se refugia în splendoarea trecutului din Vaugirard ca să nu vadă lipsurile şi mizeria urât mirositoare din Place Maubert, forfotind de cerşetori, vagabonzi şi sărăntoci, nici acea rue du Fouarre plină de taverne, unde ţi-ai petrecut câţiva ani ai copilăriei pe care, de data asta, da, ţi-i aminteai foarte bine. Să urci şi să cobori lighenele cu apă, să urci şi să cobori pungile cu gunoi. Cu frică să nu întâlneşti, pe scara abruptă, cu trepte roase care scârţâiau, pe beţivul acela cu faţa vineţie şi nasul umflat, unchiul Giuseppe, mânălungă, care te pângărea cu privirea şi chiar te ciupea uneori. Ani de sărăcie, de frică, de foame, de tristeţe, mai ales când mama ta cădea într-o stupoare tâmpă, incapabilă să-şi accepte nefericirea, după ce trăise ca o regină, cu bărbatul ei – bărbatul ei legitim în

faţa lui Dumnezeu – don Mariano Tristán y Moscoso, colonel al armatei regelui Spaniei, mort prematur de o apoplexie fulgerătoare la 4 iunie 1807, când tu nu aveai decât patru ani şi două luni.

Era, de asemenea, improbabil să ţi-l aminteşti pe tatăl tău. Faţa rotundă, sprâncenele dese şi mustaţa răsucită, obrajii uşor trandafirii, mâinile cu inele, perciunii lui don Mariano, de care-ţi aduceai aminte, nu erau ale tatălui tău în carne şi oase, care te ducea în braţe să vezi fluturii rotindu-se în florile din parcul Vaugirard şi uneori se amuza să-ţi dea biberonul, nu erau ale acelui domn care-şi petrecea ore întregi în biroul lui citind cronicile călătorilor francezi în Peru, don Mariano pe care venea să-l viziteze tânărul Simón Bolívar, viitorul Eliberator al Venezuelei, Columbiei, Ecuadorului, Boliviei şi Peru-ului. Toate acestea aparţineau portretului pe care mama ta îl ţinea în camera ei din micul apartament din rue du Fouarre. Şi, de asemenea, erau din cele două portrete în ulei ale lui don Mariano pe care le avea familia în casa din strada Santo Domingo din Arequipa, pe care le-ai contemplat ore întregi ca să te poţi convinge că acel domn elegant şi prosper era progenitorul tău.

Ascultă primele zgomote ale dimineţii pe străzile din Auxerre. Flora ştia că nu va mai putea să doarmă. De la nouă avea mai multe întâlniri stabilite prin intermediul lăcătuşului Moreau, graţie scrisorilor de recomandare al bunului Agricol Perdiguier către prietenii lui din societăţile muncitoreşti de ajutor reciproc din regiune. Mai aveai timp. Întârziind încă un pic în pat vei căpăta forţe pentru a fi la înălţimea faptelor tale, Andaluzo.

Ce s-ar fi întâmplat dacă ar mai fi trăit încă mulţi ani colonelul Mariano Tristán? Nu ai fi cunoscut sărăcia, Florita. Graţie unei dote bune, te-ai fi măritat cu un burghez şi poate ai fi trăit într-o vilă frumoasă, înconjurată de grădini, în Vaugirard. Nu ai fi ştiut ce înseamnă să

mergi la culcare cu maţele chinuite de foame, nu ai fi aflat sensul unor concepte ca discriminare şi exploatare. Injustiţia ar fi fost pentru tine un cuvânt abstract. Sau poate părinţii ţi-ar fi oferit o educaţie aleasă: colegii, profesori, un profesor particular. Deşi, nu era sigur: o fată dintr-o familie bună nu era educată decât pentru a-şi găsi un bărbat şi pentru a fi o mamă bună şi o bună gospodină. Nu ai fi cunoscut niciunul din lucrurile pe care a trebuit să le înveţi de nevoie. Bine, e adevărat, nu ai fi făcut nici acele greşeli de ortografie de care ţi-a fost ruşine toată viaţa şi, fără îndoială, ai fi citit mai multe cărţi decât ai citit. Ţi-ai fi petrecut anii preocupată de garderobă, îngrijindu-ţi mâinile, ochii, părul, silueta, ducând o viaţă mondenă de petreceri, baluri, spectacole de teatru, ospeţe, excursii, cochetării. Ai fi fost un frumos parazit închistat în căsătoria ta reuşită. Niciodată nu ai fi simţit curiozitatea de a afla cum e lumea dincolo de reduta în care ai fi trăit închisă, în umbra tatălui tău, a mamei tale, a soţului tău, a copiilor tăi. Maşină de făcut copii, sclavă fericită, ai merge la slujba de duminică, te-ai împărtăşi vinerea şi ai fi, la patruzeci şi unu de ani, o matroană plinuţă, moartă după ciocolată. Nu ai fi călătorit în Peru, nici nu ai fi descoperit plăcerea în braţele Olympiei, nici nu ai fi scris, în ciuda greşelilor de ortografie, cărţile pe care le-ai scris. Şi, desigur, nu ai fi conştientizat niciodată sclavia femeilor, nici nu te-ai fi gândit că pentru a se elibera, era indispensabil ca ele să se unească cu alţi exploataţi cu scopul de a duce la bun sfârşit o revoluţie paşnică, la fel de importantă pentru viitorul omenirii ca apariţia creştinismului acum 1844 de ani. „Mai bine că ai murit, *mon cher papa”,* zâmbi, dându-se jos din pat. Nu era obosită. De douăzeci şi patru de ore nu o mai duruse spatele sau burta, nici nu simţise prezenţa rece a oaspetelui din piept. Te simţeai excelent, Florita.

Prima întâlnire, la nouă dimineaţa, a avut loc într-un

atelier. Lăcătuşul Moreau, care ar fi trebuit să o însoţească, fusese nevoit să plece urgent din Auxerre, pentru că-i murise o rudă. Vei dansa singură, deci, Andaluzo. Aşa cum era stabilit, o aşteptau în jur de treizeci de membri ai uneia dintre grupările rezultate după fărâmiţarea asociaţiei mutuale, din Auxerre. Avea un nume frumos: Datoria Libertăţii. Erau aproape toţi cizmari. Priviri neîncrezătoare, incomode, uneori mai îndrăzneţe, pentru că oaspetele era o femeie. Se obişnuise cu acest fel de primire de când, cu luni în urmă, începuse să-şi expună, în faţa unor grupuri mici, la Paris sau la Bordeaux, ideile ei despre Uniunea Muncitoare. Le-a vorbit fără ca vocea să-i tremure, mult mai sigură pe ea decât era în realitate. Neîncrederea auditoriului se risipi pe măsură ce le explica faptul că, doar unindu-se, muncitorii vor obţine ceea ce îşi doreau cel mai mult – dreptul la muncă, la educaţie, asistenţă sanitară, condiţii decente de trai – în timp ce divizaţi, vor fi mereu trataţi rău de bogătaşi şi de către autorităţi. Toţi au fost de acord când, în sprijinul ideilor ei, a citat controversata carte a lui Pierre-Joseph Proudhon *Ce este proprietatea?,* care de la apariţie, în urmă cu patru ani, era mereu subiect de discuţie la Paris din cauza unei afirmaţii zdrobitoare: „Proprietatea înseamnă furt.” Doi dintre cei prezenţi, care i se părură fourierişti, veniseră gata pregătiţi să o atace, cu argumente pe care Flora le mai auzise la Agricol Perdiguier: dacă muncitorii trebuiau să scoată nişte franci din salariile lor mizerabile pentru a plăti cotizaţia la Uniunea Muncitoare, de unde le vor mai putea duce copiilor o bucată de pâine? Răspunse calmă la toate aceste obiecţii. I se păru că, în ceea ce priveşte cotizaţia cel puţin, se lăsaseră convinşi. Dar rezistenţa lor a fost tenace în ceea ce priveşte căsătoria.

— Dumneavoastră atacaţi familia şi vreţi să dispară. Nu e creştineşte, doamnă.

— Ba este, este, răspunse, gata să izbucnească. Dar îşi

îndulci vocea. Creştineşte nu este ca, în numele sanctităţii familiei, un bărbat să îşi cumpere o femeie doar ca să îi toarne copii şi să o transforme în animal de povară şi, pe deasupra, să o mai şi stâlcească în bătaie de fiecare dată când bea câteva pahare în plus.

Fiindcă observă că ochii li se măriseră, descumpăniţi de ceea ce auzeau, le propuse să abandoneze acest subiect şi împreună să-şi imagineze mai degrabă beneficiile pe care le va aduce Uniunea Muncitoare ţăranilor, meşteşugarilor şi muncitorilor ca ei. De exemplu, Palatele Muncitorilor. În aceste localuri moderne, aerisite, curate, copiii lor vor primi educaţie, familiile lor se vor trata cu medici şi infirmiere calificate în caz de boală sau de accidente de muncă. În aceste reşedinţe primitoare se vor putea retrage la odihnă când forţa de muncă le va scădea sau când vor fi prea bătrâni pentru a mai munci în fabrică. Ochii trişti şi obosiţi care o priveau se însufleţiră şi începură să strălucească. Nu merita, pentru a dobândi astfel de lucruri, să sacrifice o mică parte din salariu pentru cotizaţie? Câţiva fură de acord.

Ce ignoranţi, ce proşti, ce egoişti erau mulţi dintre ei. Îşi dădu seama când, după ce le răspunse la întrebări, încercă să afle mai multe despre ei. Nu ştiau nimic, le lipsea curiozitatea şi erau împăcaţi cu viaţa de animal pe care o duceau. Li se părea greu să-şi dedice o parte din timp şi energie ca să lupte pentru fraţii şi surorile lor. Exploatarea şi mizeria îi îndobitociseră. Uneori îţi venea să-i dai dreptate lui Saint-Simon, Florita: poporul era incapabil să se salveze singur, doar o elită va reuşi s-o facă. Se molipsiseră până şi de mentalitatea burgheză! Le era greu să accepte că era femeie – o femeie! – cea care îi îndemna la acţiune.

Cei mai isteţi şi mai vorbăreţi erau de o aroganţă insuportabilă – îşi dădeau aere de aristocraţi – şi Flora se stăpâni cu greu să nu izbucnească. Îşi jurase să nu facă

nimic, nici măcar o singură dată, de-a lungul anului în care va întreprinde acest turneu prin Franţa, care să justifice porecla de *Madame-la-Colère*[1] cum o numeau uneori Jules Laure şi alţi prieteni din cauza acceselor de mânie. La sfârşit, cei treizeci de cizmari promiseseră că se vor înscrie în Uniunea Muncitoare şi că vor povesti ce auziseră în dimineaţa aceea colegilor lor dulgheri, lăcătuşi şi şlefuitori din gruparea Datoria Libertăţii.

Când se întorcea la hotel pe străduţele întortocheate, pavate cu piatră, din Auxerre, văzu într-o piaţetă cu patru plopi, ale căror frunze albicioase începuseră să răsară, un grup de fetiţe care se jucau, alcătuind tot felul de figuri geometrice pe care apoi, fugind, le desfăceau şi le refăceau. Se opri să le privească. Se jucau de-a Paradisul, cum te jucai şi tu, spunea mama ta, în grădinile din Vaugirard cu micile tale prietene din cartier, sub privirea zâmbitoare a lui don Mariano. Îţi aminteşti, Florita? „Aici este Paradisul?” „Nu, domnişoară, e după colţ.” Şi, în timp ce fata întreba din colţ în colţ despre Paradisul de negăsit, celelalte se distrau, schimbându-şi, în spatele ei, locul. Îşi aminti impresia dintr-o zi, în Arequipa anului 1833, când, în apropierea bisericii Merced, văzu pe neaşteptate un grup de băieţi şi fete care se jucau în curtea unei case modeste. „Aici este Paradisul?” „E după colţ, domnule.” Acest joc, pe care îl credea franţuzesc, se dovedea a fi şi peruan. Şi ce era aşa ciudat? Nu era oare o aspiraţie universală să ajungi în Paradis? Îi învăţase cum să-l joace şi pe cei doi copii ai ei, Aline şi Ernest-Camille.

Îşi fixase pentru fiecare sat sau oraş un program clar: întâlniri cu muncitorii, cu ziarele, cu proprietarii mai influenţi şi, desigur, cu autorităţile ecleziastice. Pentru a le explica burghezilor că proiectul ei, contrar a ceea ce se spunea, nu prevestea un război civil, ci o revoluţie fără sânge, cu rădăcini creştine, bazată pe iubire şi fraternitate.

---

1 *la colère,* în fr. în original: mânie (*n.t.*).

Şi că, Uniunea Muncitoare, tocmai pentru că aducea dreptate şi libertate pentru săraci şi femei, va împiedica izbucnirile violente, inevitabile în Franţa dacă lucrurile vor continua aşa ca până acum. Până când să se tot îngraşe o mână de privilegiaţi pe seama mizeriei imensei majorităţi? Până când sclavia, abolită pentru bărbaţi, să continue pentru femei? Ea ştia să fie convingătoare; mulţi burghezi şi preoţi vor fi convinşi de argumentele ei.

Dar, în Auxerre nu a putut să viziteze niciun ziar, pentru că nu exista niciunul. Un oraş de douăsprezece mii de suflete şi niciun ziar. Burghezii de aici erau de o ignoranţă crasă.

La catedrală, avu o conversaţie care ajunse la ceartă cu parohul, părintele Fortin, un omuleţ grăsuţ, pe jumătate chel, cu ochii mici, speriaţi, răsuflarea puternică şi sutana pătată de grăsime, a cărui minte încuiată a reuşit să o scoată din sărite. („Nu poţi să-ţi stăpâneşti firea, Florita.”)

Se dusese să-l vadă pe părintele Fortin la locuinţa lui de lângă catedrală şi rămăsese impresionată cât de spaţioasă şi de aranjată era. Servitoarea, o bătrână cu bonetă şi şorţ, o conduse, şchiopătând, până la biroul preotului. Acesta o lăsă un sfert de oră să aştepte. Când apăru în sfârşit, fizicul lui îndesat şi gras, privirea alunecoasă şi aspectul lui neîngrijit i-l făcură antipatic de la început. Părintele Fortin o ascultă în tăcere. Făcând eforturi să fie amabilă, Flora îi explică motivul venirii ei la Auxerre şi în ce consta proiectul Uniunii Muncitoare. Această alianţă a întregii clase muncitoare va crea, mai întâi în Franţa, apoi în Europa şi mai târziu în întreaga lume, o omenire cu adevărat creştină, profund marcată de iubirea aproapelui. El o privea cu o neîncredere care se transformă în suspiciune şi în cele din urmă în teamă când Flora afirmă că, o dată constituită Uniunea Muncitoare, delegaţii vor prezenta autorităţilor – inclusiv regelui Louis-Philippe – cererile lor de reformă socială, începând cu egalitatea

absolută în drepturi a femeilor cu bărbaţii.

— Dar asta înseamnă o revoluţie, bolborosi parohul, însoţindu-şi cuvintele cu o ploicică de salivă.

— Dimpotrivă, îl lămuri Flora. Uniunea Muncitoare se naşte pentru a evita revoluţia, ca dreptatea să triumfe fără cea mai mică vărsare de sânge.

În caz contrar, vor fi poate mai mulţi morţi decât în 1789. Nu cunoştea oare parohul, din confesional, suferinţele săracilor? Nu-şi dădea seama că sute de mii, milioane de fiinţe umane munceau cincisprezece, optsprezece ore pe zi, ca animalele, şi că salariile lor nu le ajungeau nici măcar pentru a-şi hrăni copiii? Nu-şi dădea seama, el, care îi vedea şi îi auzea în biserică zilnic, că femeile erau umilite, maltratate, exploatate, de către părinţii lor, de către soţi, de către copii? Soarta lor era şi mai rea decât a muncitorilor. Dacă acest lucru nu se va schimba, va avea loc o explozie de ură în societate. Uniunea Muncitoare se naşte pentru a o preveni. Biserica catolică trebuia să o ajute în această cruciadă. Nu voiau catolicii pace, compasiune, armonie socială? În această privinţă era o concordanţă totală între Biserică şi Uniunea Muncitoare.

— Deşi nu sunt catolică, toate faptele mele se conduc după filosofia şi morala creştină, părinte, îl asigură ea.

Când o auzi spunând că nu era catolică, dar totuşi creştină, feţişoara rotundă a părintelui Fortin păli. Sărind în sus de pe scaun, vru să ştie dacă doamna era protestantă. Flora îl lămuri că nu: credea în Isus, dar nu în Biserică, pentru că, după părerea ei, religia catolică restrângea libertatea umană datorită sistemului ei rigid. Regulile ei dogmatice sufocau viaţa intelectuală, liberul arbitru, iniţiativele ştiinţifice. În plus, preceptele Bisericii despre castitate ca simbol al purităţii spirituale au dus la prejudecăţile care au făcut din femeie aproape o sclavă.

Parohul nu mai era livid, ci în pragul apoplexiei. Clipea

des, confuz, alarmat. Flora amuţi când îl văzu sprijinindu-se de birou, tremurând. Părea gata să leşine.

— Vă daţi seama ce spuneţi, doamnă? bolborosi. Cu *aceste* idei veniţi să cereţi ajutorul Bisericii?

Da, cu ele. Nu avea Biserica catolică pretenţia să fie biserica celor săraci? Nu era ea împotriva nedreptăţii, împotriva dorinţei de îmbogăţire, a exploatării fiinţei umane, a lăcomiei? Dacă toate acestea erau adevărate, Biserica avea obligaţia să sprijine un proiect al cărui scop era să aducă dreptatea în lume, în numele iubirii şi al fraternităţii.

Era ca şi cum ar fi vorbit unui perete sau unui catâr. Flora mai încercă un timp să se facă înţeleasă. Inutil. Parohul nici măcar nu venea cu vreun argument împotriva ideilor ei. O privea scârbit, cu teamă, dând de înţeles că îşi pierduse răbdarea. În sfârşit, spuse printre dinţi că nu-i putea promite ajutor, pentru că depindea de episcopul diocezei. Să meargă să-i explice lui propunerea ei, deşi el o avertiza, era puţin probabil ca vreun episcop să patroneze o acţiune socială declarată deschis anticatolică. Şi, dacă episcopul nu era de acord, niciun credincios nu o va mai ajuta, căci turma catolică asculta de păstorii ei. „Şi dacă te gândeşti că până şi sansimonienii cred că trebuie întărit principiul autorităţii pentru ca societatea să funcţioneze”, se gândea Flora, în timp ce-l asculta. „Acest respect al autorităţii care face din catolici nişte automate, ca acest nefericit.”

Voi să se despartă politicos de părintele Fortin, oferindu-i un exemplar din *Uniunea Muncitoare*.

— Măcar citiţi-o, părinte. Veţi vedea că proiectul meu se bazează numai pe sentimente creştine.

— N-o să citesc nimic, spuse părintele Fortin, dând din cap cu putere, fără să ia cartea. Îmi ajunge ceea ce mi-aţi spus ca să ştiu că nu este o carte sănătoasă. Că v-a inspirat, poate, fără ca dumneavoastră s-o ştiţi, chiar

Satana.

Flora izbucni în râs, în timp ce punea la loc în geantă cartea.

— Dumneavoastră, părinte, sunteţi unul din preoţii care vor umple din nou pieţele publice cu ruguri pentru a arde toate fiinţele libere şi inteligente din lume, îi spuse, în loc de adio.

În camera de la hotel, după ce a mâncat o supă caldă, făcu bilanţul zilei petrecute în Auxerre. Nu era pesimistă. Nu-i mersese prea bine, dar nici prea rău. Grea meserie să te pui în slujba omenirii, Andaluzo.

Demonul care pândeşte fata

Mataiea, aprilie 1892

Porecla de Koke i-o datora lui Teha'amana, prima lui soţie de pe insulă, pentru că cea dinainte, Titi Pechitos, o gaiţă neozeelandeză-maori cu care, în primele sale luni în Tahiti, trăise în Papéete, apoi în Paea şi în cele din urmă în Mataiea, nu fusese, propriu-zis, soţia lui, ci doar o amantă. În epoca aceea toată lumea îi spunea Paul.

Sosise la Papéete în zorii zilei de 9 iunie 1891, după o călătorie pe mare care, din ziua când vaporul ridicase ancora din Marsilia, durase două luni şi jumătate. Făcuse escală la Aden, iar la Nouméa schimbase vaporul. Când, în sfârşit, puse piciorul în Tahiti, împlinise patruzeci şi trei de ani. Îşi adusese cu sine toată averea, ca şi cum ar fi vrut să exprime clar că terminase definitiv cu Europa şi cu Paris: o sută de yarzi[2] de pânză pentru tablouri, culori, uleiuri şi pensule, un corn de vânătoare, două mandoline, o ghitară, mai multe pipe bretone, un pistol vechi şi câteva haine uzate. Părea un om puternic – dar sănătatea ţi-era, neştiut, distrusă, Paul – cu ochii albaştri, uşor bulbucaţi şi neliniştiţi, cu buzele drepte, de obicei încreţite într-o expresie de dispreţ, şi cu nasul coroiat, ca de vultur. Purta o barbă scurtă şi cârlionţată şi plete lungi, castanii, bătând în roşcat, pe care, la puţin timp după ce ajunse în acest oraş de numai trei mii cinci sute de suflete (dintre care cinci sute erau *popa'a,* adică europeni), şi le-a tăiat, căci sublocotenentul Jénot din marina franceză, unul din primii lui prieteni în Papéete, îi spuse că din cauza părului lung şi a pălăriuţei mohicane în stil Buffalo Bill pe care o purta pe cap, indigenii maori îl credeau un *mahu,* un bărbat-femeie.

Aducea cu el multe iluzii. Îndată ce trase în piept aerul cald din Papéete şi lumina foarte intensă coborând din cerul extraordinar de albastru îi orbi privirea, simţi în jur

2 *yard:* măsură engleză, echivalentă cu 91 cm *(n.t.).*

prezenţa naturii într-o erupţie de pomi fructiferi care-ţi apăreau în cale la tot pasul şi umpleau de arome străduţele prăfuite ale oraşului – portocali, lămâi, meri, cocotieri, *mangos, guayabero* plini de goiave şi arbori-de-pâine[3] cu crengile încărcate – îi veni un chef de lucru cum nu mai simţise de mult. N-a putut s-o facă imediat, căci nu păşise pe pământul atât de mult dorit cu dreptul. La numai câteva zile după sosire, capitala Polineziei franceze îl înmormântă pe ultimul rege maori, Pomare V, cu o ceremonie impunătoare pe care Paul a urmărit-o, cu un creion în mână şi un bloc de desen pe care îl umplu cu crochiuri şi schiţe. După câteva zile, crezu că va muri şi el. Pentru că în primele zile ale lui august 1891, când începuse să se adapteze la căldura şi miresmele pătrunzătoare din Papéete, a avut o hemoragie violentă însoţită de accese de tahicardie care îi umflau şi îi dezumflau pieptul ca pe nişte foaie, tăindu-i respiraţia. Jénot, grijuliu, îl duse la spitalul Vaiami, numit aşa după râul care, îndreptându-se spre mare, trecea pe lângă el. Era un aşezământ vast, cu pavilioanele risipite printre grădini invadate de păsări cântătoare şi de vegetaţie, de *mangos,* arbori de pâine şi palmieri regali cu frunzişul ridicat ca un coc în vârf. Ferestrele, cu cochete balconaşe din lemn, erau protejate contra insectelor cu pânze metalice. Medicii îi prescriseră un medicament pe bază de digitalină pentru debilitatea sa cardiacă, împachetări cu muştar împotriva iritaţiei de pe picioare şi ventuze pe piept. Şi i-au confirmat că această criză nu era decât o manifestare în plus a bolii ruşinoase pe care i-o diagnosticaseră cu luni în urmă la Paris. Călugăriţele de la Saint-Joseph de Cluny, care lucrau la spitalul Vaiami, îi reproşau, jumătate în glumă, jumătate în serios, că spunea porcării, ca marinarii („Asta am şi fost

3 arbore-de-pâine: copac de la tropice ale cărui fructe foarte voluminoase, de formă ovală, conţin o substanţă făinoasă *(n.t.).*

ani la rând, soră") şi că, în ciuda faptului că era bolnav, fuma pipă încontinuu şi cerea pe un ton poruncitor cafea cu un strop de coniac în ea.

Imediat ce ieşi din spital – medicii voiseră să-l mai ţină, dar el refuză pentru că plătea pentru fiecare zi de spitalizare doisprezece franci care îi dezechilibrau bugetul – se mută într-una din pensiunile cele mai ieftine care se găseau în Papéete, în cartierul chinezesc, în spatele catedralei Immaculée Conception, o clădire urâtă din piatră, construită aproape de mare, al cărei turnuleţ de lemn cu acoperişul roşiatic îl vedea de la pensiunea lui. În acest cartier se concentrase, în căsuţe de lemn decorate cu lampioane roşii şi inscripţii în dialectul mandarin, o mare parte din cele trei sute de chinezi veniţi în Tahiti ca braţe de muncă pentru a lucra pe câmp, dar, din cauza recoltelor proaste şi falimentului unor proprietari colonişti, emigraseră la Papéete, unde trăiau ocupându-se cu micul comerţ. Primarul François Cardella autorizase deschiderea în cartier a unor localuri în care se fuma opiu, la care aveau acces chinezii, dar, la puţin timp după ce se mută, Paul găsi soluţia ca să se poată strecura şi să fumeze o pipă. Experienţa nu îl seduse; plăcerea stupefiantelor era destul de pasivă pentru el, care era posedat de demonul acţiunii.

În pensiunea din cartierul chinezesc se descurca cu foarte puţini bani, dar înghesuit şi într-o aşa pestilenţă – în împrejurimi existau coteţe de porci şi foarte aproape se afla un abator pentru tot felul de animale – care îi tăia cheful să picteze şi îl mâna în stradă. Se ducea şi se aşeza într-unul din băruleţele din port, cu faţa spre mare, privind spre mare. Acolo obişnuia să petreacă ore în şir, cu un pahar de absint dulceag în faţă, jucând partide de domino. Sublocotenentul Jénot – slab, elegant, cult, foarte fin – îi dădea de înţeles că trăitul între chinezii din Papéete îl va discredita în ochii coloniştilor, fapt care însă îl încântă pe

Paul. Ce mod mai bun de a-şi asuma mult visata lui condiţie de sălbatic decât să fie dispreţuit de către *popa'a,* adică de europenii din Tahiti?

Pe Titi Pechitos nu a cunoscut-o într-unul din cele şapte băruleţe din portul Papéete, unde marinarii în trecere veneau să se îmbete şi să caute femei, ci în marea Piaţă de Mărfuri, esplanada în centrul căreia se afla o fântână pătrată, cu un grilaj în jur, din care ţâşnea un firicel anemic de apă. Mărginită de rue Bonard şi rue des Beaux-Arts şi învecinându-se cu grădinile primăriei, Piaţa de Mărfuri, inima comerţului cu alimente, articole de uz casnic şi tot felul de fleacuri, de dimineaţă până spre seară, se transforma în timpul nopţii în Piaţa de Carne în concepţia europenilor din Papéete, care aveau despre acest loc viziuni infernale, toate legate de desfrâu şi de sex. Forfotind ziua de vânzători ambulanţi de portocale, pepeni, nuci de cocos, ananas, castane, prăjituri siropoase, flori şi alte nimicuri, o dată cu lăsarea întunericului, la lumina slabă a unor feştile, în sunetul tobelor, se organizau acolo petreceri cu dans care sfârşeau în orgii. Participau la ele nu numai indigeni, ci şi europeni cu reputaţie îndoielnică: soldaţi, marinari, negustori în trecere, vagabonzi, adolescenţi mai agitaţi. Libertatea cu care se negocia şi se practica amorul acolo, în scene de adevărată promiscuitate colectivă, l-a entuziasmat pe Paul. Când s-a aflat că, pe lângă faptul că trăia între chinezi, mai şi frecventa asiduu Piaţa de Carne, de imaginea pictorului parizian recent stabilit în Papéete se alese praful în ochii familiilor din societatea colonială. Nu mai fu invitat niciodată la Clubul Militar, unde îl dusese Jénot la puţin timp după ce sosise, şi nici la vreo recepţie organizată de primarul Cardella sau de guvernatorul Lacascade, care îi făcuseră o primire cordială la sosire.

Titi Pechitos se afla în noaptea aceea în Piaţa de Carne oferindu-şi serviciile. Simpatică şi vorbăreaţă, era o metisă

dintr-un neozeelandez cu o maori, care fusese probabil cândva frumoasă, într-o tinereţe distrusă repede de viaţa pe care o ducea. Paul se înţelese cu ea pentru o sumă modică şi o duse la pensiune. Dar noaptea pe care o petrecură împreună fuse atât de plăcută încât Titi Pechitos refuză să primească bani. Îndrăgostită de Paul, rămase să trăiască împreună cu el. Deşi îmbătrânită prematur, îi plăcea să facă amor fără să obosească vreodată şi în primele luni din Tahiti îl ajută să se acomodeze cu noua lui viaţă şi să învingă singurătatea.

La puţin timp de când trăiau împreună, acceptă să-l însoţească în interiorul insulei, departe de Papéete. Paul îi explicase că venise în Polinezia să trăiască viaţa băştinaşilor, nu pe aceea a europenilor şi că pentru asta trebuia să plece neapărat din capitala occidentalizată. Au trăit câteva săptămâni în Paea, unde Paul nu se simţi prea bine, şi apoi în Mataiea, la vreo patruzeci de kilometri de Papéete. Acolo, închirie o căsuţă pe malul golfului, de unde ajungea direct în mare să se scalde. Avea în faţă o insuliţă şi în spate palisada înaltă a unor munţi cu vârful ascuţit, încărcaţi de vegetaţie. Îndată ce s-au instalat în Mataiea, începu să picteze cu o adevărată furie creatoare. Şi, pe măsură ce îşi petrecea orele fumându-şi pipa şi desenând schiţe sau rămânea postat în faţa şevaletului, uita de Titi Pechitos, a cărei flecăreală îl distrăgea. După ce picta, pentru a nu fi nevoit să vorbească cu ea, îşi pierdea timpul exersând la ghitară sau fredonând cântece populare acompaniindu-se la mandolină. „Când va pleca?”, se întreba curios, observând plictiseala greu de ascuns a lui Titi Pechitos. Nu întârzie mult s-o facă. Avea deja terminate cam treizeci de tablouri şi se împliniseră opt luni de şedere în Tahiti, când se trezi într-o dimineaţă şi găsi o notă de despărţire care era un model de concizie: „Adio, fără supărare, dragă Paul.”

Plecarea ei îl întristă foarte puţin; adevărul era că

neozeelandeza-maori, acum, că începuse să picteze, în loc de companie, devenise o piedică. Îl inoportuna cu vorbăria ei; dacă nu ar fi plecat singură, probabil ar fi alungat-o el până la urmă. În sfârşit, putea să se concentreze şi să lucreze în linişte. După dificultăţi, boli şi fel de fel de piedici, începea să simtă că venirea lui în Mările Sudului, în căutarea unei lumi primitive, nu fusese inutilă. Nu, Paul. De când te-ai înmormântat în Mataiea, ai pictat vreo treizeci de tablouri şi, deşi nu se afla între ele nicio capodoperă, datorită lumii neîmblânzite care te înconjura, pictura ta era mai liberă, mai îndrăzneaţă. Nu erai mulţumit? Nu, nu erai.

La câteva săptămâni după plecarea lui Titi Pechitos, i se făcu foame de femeie. Vecinii din Mataiea, aproape toţi maori, cu care se avea bine şi pe care uneori îi invita la el la un pahar de rom, îl sfătuiră să-şi caute o tovarăşă în satele de pe coasta orientală, unde existau fete dornice de măritiş. Se dovedi mult mai uşor decât se aşteptase. Plecă într-o zi, călare, într-o expediţie pe care o boteză „în căutarea Sabinei” şi în minuscula localitate de Faaone, într-o prăvălie de la marginea drumului unde se opri să se răcorească, doamna care îl servi îl întrebă ce căuta pe acele meleaguri.

— O femeie care să vrea să trăiască cu mine, spuse în glumă.

Doamna, lată în şolduri, dar încă plăcută la înfăţişare, îl examină cu atenţie un timp, înainte să vorbească din nou. Îl privea cu atenţie ca şi cum ar fi vrut să-i citească în suflet.

— Poate vă convine fiica mea, îi propuse în cele din urmă, foarte serioasă. Nu vreţi s-o vedeţi?

Uşor încurcat, Koke fu de acord. După câteva clipe, doamna se întoarse cu Teha’amana. Îi spuse că nu avea decât treisprezece ani, în ciuda corpului bine dezvoltat, cu sânii şi coapsele tari şi cu buzele cărnoase care lăsau să se

vadă dinţii foarte albi. Paul se apropie de ea nevenindu-i să creadă. Voia să fie soţia lui? Fetiţa dădu din cap, râzând.

— Nu ţi-e frică de mine, deşi nu mă cunoşti?

Teha'amana negă clătinându-şi capul.

— Ai avut vreo boală?

— Nu.

— Ştii să găteşti?

O jumătate de oră mai târziu, făcea drumul de întoarcere spre Mataiea urmat, pe jos, de strălucitoarea lui achiziţie, o indigenă frumoasă care vorbea o franceză dulce şi care-şi ducea pe umăr tot ce avea. Îi propuse să o urce pe crupa calului, dar fata refuză, ca şi cum i-ar fi propus un sacrilegiu. Din prima zi îi spuse Koke. Numele se extinse ca într-o explozie şi în foarte scurt timp, toţi locuitorii din Mataiea, mai târziu toţi tahitienii şi chiar unii europeni aşa aveau să-i spună.

Îşi va aminti de multe ori acele prime luni de viaţă conjugală, de la sfârşitul anului 1892 şi începuturile lui 1893, cu Teha'amana în casa din Mataiea, ca fiind cele mai frumoase pe care le-a petrecut în Tahiti sau poate chiar pe lume. Micuţa lui femeie era o sursă inepuizabilă de plăcere. Dispusă să i se ofere când el o solicita, o făcea fără mofturi, bucurându-se şi ea, cu o îndrăzneală şi o veselie molipsitoare. În plus, era foarte harnică – ce diferenţă faţă de Titi Pechitos! – spăla rufele, făcea curat în casă şi gătea cu acelaşi entuziasm cu care făcea amor. Când se scălda în mare sau în lagună; pielea ei albăstruie se umplea de reflexe care i-o făceau foarte dragă. La piciorul stâng, în loc de cinci, avea şapte degeţele; două erau nişte excrescenţe cărnoase de care fata se ruşina. Dar pe Koke îl amuzau şi îi plăcea să le mângâie.

Doar când îi cerea să pozeze nu se înţelegeau. Teha'amana se plictisea să stea mult timp nemişcată în aceeaşi poziţie şi uneori, cu o expresie de supărare pe faţă, pleca fără vreo explicaţie. Dacă nu ar fi fost lipsa cronică a

banilor, care niciodată nu soseau la timp sau care, atunci când primea mandatele trimise de prietenul lui, Daniel de Monfreid, în urma vânzării în Europa a vreunui tablou, i se scurgeau printre degete, Koke şi-ar fi spus că în lunile acelea fericirea dăduse într-adevăr peste el. Dar pe când capodopera, Koke?

Apoi, cu înclinarea sa de a transforma orice amănunt în mit, îşi va spune că *tupapaus* îi distruseseră iluzia în care trăia cu Teha'amana, la început, că aproape ajunsese în Paradis. Dar tot lor, acelor demoni din panteonul maori, le datorai, de asemenea, prima ta capodoperă tahitiană; nu te plânge, Koke. Era de aproape un an aici şi încă nu aflase de existenţa acestor spirite rele care ieşeau din trupul morţilor pentru a tulbura viaţa celor vii. Aflase de ele dintr-o carte pe care i-o împrumutase colonistul cel mai bogat de pe insulă, Auguste Goupil, şi, ce coincidenţă, aproape în acelaşi timp avuse dovada existenţei lor.

Se dusese la Papéete să vadă, ca de obicei, dacă primise bani de la Paris. Erau drumuri pe care încerca să le evite, dat fiind că trăsura publică încasa nouă franci pentru dus şi alţi nouă pentru întoarcere şi în plus, te zgâlţâia încontinuu din cauza drumului jalnic, mai ales dacă era după ploaie. Plecă în zori pentru a se putea întoarce seara, dar opriseră pe drum din cauza unei ploi torenţiale, astfel că trăsura îl lăsă în Mataiea după miezul nopţii. Casa era în întuneric. I se păru ciudat. Teha'amana nu se culca niciodată fără să lase o candelă de noapte aprinsă. Simţi un junghi în piept: dacă plecase? Aici femeile se măritau şi se dezmăritau cum îţi schimbi cămaşa. Cel puţin în privinţa asta, insistenţa misionarilor şi a pastorilor ca indigenii maori să adopte modelul strict al familiei creştine era aproape inutilă. În problemele de familie, băştinaşii nu părăsiseră cu totul spiritul strămoşilor lor. Într-o bună zi, bărbatul sau femeia se hotăra să plece şi nu se mira nimeni. Familiile se făceau şi se desfăceau cu o uşurinţă de

neconceput în Europa. Dacă plecase, o vei regreta foarte mult. Pe Teha'amana, da.

Intră în colibă şi trecând pragul, căută în buzunare cutia cu chibrituri. Aprinse unul şi în flăcăruia gălbui-albăstruie care îi scânteia între degete văzu o imagine pe care nu o va uita niciodată, pe care în zilele şi săptămânile următoare va încerca s-o reînvie, muncind în acea stare febrilă, de transă, în care îşi pictase întotdeauna cele mai bune tablouri. O imagine care, cu trecerea timpului, va rămâne în amintirea lui ca unul din momentele privilegiate, vizionare, ale vieţii lui în Tahiti, când crezu că îi este dat să trăiască, fie şi numai pentru câteva clipe, ceea ce îl adusese în Mările Sudului, ceea ce, în Europa, nu va întâlni niciodată, pentru că civilizaţia anihilase totul. Pe salteaua aşezată pe jos, goală complet, întinsă cu faţa în jos, cu fesele rotunde cabrate şi spatele îndoit uşor, cu faţa întoarsă pe jumătate spre el, Teha'amana îl privea cu o expresie de infinită spaimă, cu ochii, gura şi nările încordate într-o expresie de groază animală. Mâinile îi transpiraseră de spaimă şi lui. Inima îi bătea să-i sară din piept. Trebui să arunce chibritul care îi ardea vârfurile degetelor. Când aprinse altul, copila era tot în aceeaşi poziţie, cu aceeaşi expresie, împietrită de frică.

— Sunt eu, sunt eu, Koke, o linişti, apropiindu-se de ea. Nu-ţi fie frică, Teha'amana.

Ea izbucni în plâns, cu suspine isterice şi în bolboroseala ei incoerentă, distinse, de mai multe ori, cuvântul *tupapau, tupapau.* Era pentru prima oară când îl auzea, dar îl citise, îşi aminti imediat când şi unde, în timp ce, ghemuită la pieptul lui, aşezată pe genunchi, Teha'amana îşi revenea în fire; cuvântul pe care Teha'amana îl repeta acum sacadat, reproşându-i că a lăsat-o pe întuneric, fără ulei în candelă, ştiind cât îi era de frică de întuneric, pentru că pe întuneric vine *tupapau*, se afla în cartea *Voyages aux îles du Grand Océan* (Paris, 1837), scrisă de un fost consul

francez în aceste insule, Antoine Moerenhout. Asta era, Koke: când ai intrat în încăpere pe întuneric şi ai aprins chibritul, Teha'amana te-a luat drept o fantomă.

Existau deci aceste spirite rele ale morţilor, cu gheare încovoiate şi colţi de lup care locuiau în peşteri sau în desişul pădurilor, în scorburi şi trunchiuri smulse din pământ, care ieşeau din ascunzătorile lor să-i sperie şi să-i chinuie pe cei vii. În cartea aceea pe care ţi-o împrumutase colonistul Goupil, Moerenhout vorbea cu lux de amănunte despre zeii şi demonii băştinaşilor maori, de dinainte ca europenii să ajungă aici şi să le distrugă credinţele şi obiceiurile. Şi e posibil să fi citit despre ei chiar şi în acel roman de Loti care-l entuziasmase pe Vincent şi care îţi vârâse pentru prima oară în cap ideea de Tahiti. Aşadar, nu reuşiseră să-i elimine cu totul. Ceva din acel trecut frumos pâlpâia încă sub învelişul creştin pe care misionarii şi pastorii li-l impuseseră indigenilor. Nu vorbeau niciodată de el şi de fiecare dată când Koke încerca să scoată ceva de la ei despre vechile lor credinţe, despre vremurile când erau liberi cum numai sălbaticii pot fi, ei îl priveau ca şi cum nu înţelegeau nimic. Râdeau de el: ce voia să spună? ca şi cum ceea ce făceau sau adorau strămoşii lor şi de cine se temeau s-ar fi eclipsat cu totul în viaţa lor. Nu era adevărat; acest mit, cel puţin, era încă viu, o demonstra plânsul îngânat al fetei pe care o ţineai în braţe: *tupapau, tupapau*.

Îşi simţi penisul întărit. Tremura de dorinţă. Dându-şi seama, copila se întinse pe saltea cu acea încetineală mlădioasă, de felină, care îl seducea şi îl intriga atât de mult la băştinaşe; aştepta ca el să se dezbrace. Cu corpul arzând, se culcă lângă ea, dar în loc să se urce deasupra ei, o întoarse cu faţa în jos şi o aşeză în poziţia în care o găsise. Avea încă în ochi spectacolul de neuitat al feselor ridicate şi încordate de frică. Se străduí mult ca s-o penetreze – o simţea cum se contractă, murmurând,

gemând şi, în sfârşit, ţipând – şi imediat ce-şi simţi penisul acolo, înăuntru, strâns tare, dureros, ejaculă cu un urlet. În clipa aceea, sodomizând-o pe Teha'amana, se simţi ca un sălbatic.

În dimineaţa următoare, o dată cu primele raze de lumină, începu să lucreze. Ziua era senină, doar cu câţiva nori răzleţi pe cer; peste puţin timp va izbucni în jurul lui o sărbătoare de culori. Se duse şi făcu o baie în râu, dezbrăcat complet, amintindu-şi că, la puţin timp după ce sosise în Tahiti, un jandarm antipatic numit Claverie care îl văzuse bălăcindu-se în râu fără nimic pe el, îl amendă pentru „ofensă adusă moralei publice". A fost prima ta întâlnire cu o realitate care contrazicea visele tale, Koke. Se ridică şi îşi pregăti în grabă un ceai de tei. Ardea de nerăbdare. Când Teha'amana se trezi, o jumătate de oră mai târziu, el era atât de absorbit de schiţele şi desenele care precedau tabloul, că nici măcar nu auzi când îi dădu bună dimineaţa.

O săptămână întreagă se închise în atelier, lucrând fără odihnă. Ieşea de acolo doar la prânz ca să mănânce câteva fructe la umbra unui *mango* umbros care străjuia casa sau o cutie de conserve şi continua apoi să lucreze până când dispărea lumina. A doua zi, o chemă pe Teha'amana, o dezbrăcă şi o aşeză întinsă pe saltea în aceeaşi poziţie în care o găsise când ea îl luase drept un *tupapau.* Înţelese însă că era absurd. Fata nu va putea niciodată să retrăiască ceea ce voia el să înfăţişeze în tablou: acea teroare religioasă, venind din trecutul cel mai îndepărtat, care o făcuse să vadă acel demon, o spaimă atât de puternică încât dăduse chip unui *tupapau*. Acum, fata râdea sau abia îşi stăpânea râsul, când el o implora să se abţină. Nici corpul nu mai reda acea tensiune, acea arcuire a spatelui care-i ridica fesele într-un fel atât de senzual cum Koke nu mai văzuse niciodată. Era stupid să-i ceri să pozeze. Ingredientele se aflau în mintea lui: era acea

imagine pe care el o revedea ori de câte ori închidea ochii şi acea dorinţă care îl împingea, în acele zile, în timp ce picta şi retuşa *Mamo tupapau,* să o posede pe *vahine* a lui în fiecare noapte şi uneori chiar şi ziua, în atelier. Pictând, simţea, ca de puţine ori înainte, cât de adevărat era ceea ce îi asigura pe tinerii din pensiunea Gloanec care îl ascultau cu fervoare şi se declarau discipolii lui, acolo, în Bretania: „Pentru a picta cu adevărat trebuie să scăpăm de omul civilizat pe care-l purtăm la suprafaţă şi să scoatem la iveală sălbaticul care există în noi.”

Da: acesta era un adevărat tablou de sălbatic. Îl contemplă cu satisfacţie când i se păru terminat. În el, la fel ca în mintea sălbaticilor, realul şi fantasticul formau o singură realitate. Ascunsă, uşor melancolică, impregnată de religiozitate şi dorinţă, de viaţă şi de moarte. Jumătatea de jos era obiectivă, realistă; cea de sus, subiectivă şi ireală, dar nu mai puţin autentică decât prima. Fata dezbrăcată ar fi fost obscenă în lipsa spaimei din priviri şi a acelei guri ce începea să se deformeze într-o grimasă de spaimă. Dar frica nu-i micşora, ci îi mărea frumuseţea, încordându-i fesele într-un fel atât de insinuant. Un altar de carne umană în care să oficiezi o ceremonie barbară, în cinstea unui mic zeu păgân şi crud. Şi, în partea de sus, fantasma, care, în realitate, era mai degrabă creaţia ta decât una tahitiană, Koke. Nu semăna cu demonii cu gheare şi colţi de dragon pe care-i descria Moerenhout. Era o bătrânică cu un fel de glugă pe cap, asemenea bătrânelor din Bretania, mereu vii în amintirea ta, femei atemporale pe care, când trăiai în Pont-Aven sau în Le Pouldu, le întâlneai pe drumurile din Finisterre. Lăsau impresia că, pe jumătate moarte deja, se încăpăţânau să mai trăiască. Dacă voiai să faci un inventar, aparţineau lumii obiective salteaua de un negru intens, la fel ca părul fetei, florile galbene, cearşafurile verzui, perna verde palid şi perna trandafirie al cărei ton părea să fi contagiat buza

superioară a copilei. Această ordine a realităţii avea contraponderea în partea de sus: acolo florile aeriene păreau scântei, sclipiri, bolizi fosforescenţi imponderabili, plutind pe un cer violet-albăstrui pe care tuşele de culoare sugerau o cascadă lanceolată.

Fantasma, din profil, se sprijinea, nemişcată, cu spatele de o coloană ca un totem cu forme abstracte foarte fin colorate, cu tonuri roşietice şi de un albastru sticlos. Această jumătate superioară era o materie în mişcare, alunecoasă, imposibil de prins, gata parcă să se evapore în orice clipă. Privită de aproape, arătarea avea un nas drept, buze umflate şi ochiul fix ca de papagal. Reuşiseşi să dai ansamblului o armonie fără cusur, Koke. Emana din el muzica funebră de la înmormântări. Lumina ţâşnea din galbenul verzui al cearşafului şi din galbenul, cu reflexe portocalii, al florilor.

— Ce nume să-i pun? o întrebă pe Teha'amana, după ce trecu în revistă mai multe denumiri, înlăturându-le însă pe toate.

Copila rămase pe gânduri, serioasă. Apoi, dădu din cap, aprobându-se pe ea însăşi: „Manao tupapau". I-a fost greu să înţeleagă, din explicaţiile pe care i le dădea Teha'amana, dacă traducerea corectă era: „Ea se gândeşte la spiritul celui mort" sau „Spiritul celui mort îşi aminteşte de ea". Această ambiguitate îi plăcu.

După o săptămână de la terminarea capodoperei, încă îi mai făcea mici retuşuri şi îşi petrecea ore întregi în faţa pânzei, privind-o cu atenţie. Reuşiseşi ce-ţi doreai, Koke, nu-i aşa? Tabloul nu trăda mâna civilizată, europeană, creştină. Mai degrabă, aceea a unui ex-european, ex-civilizat şi ex-creştin care, cu preţul voinţei, aventurilor şi suferinţelor, alungase din el afectarea frivolă a decadenţilor parizieni şi se întorsese la origini, la splendoarea unui trecut în care religia şi arta, viaţa de aici şi de dincolo, alcătuiau o singură realitate. Săptămânile

care urmară după *Manao tupapau* au fost de o seninătate a spiritului pe care Paul nu o mai trăise de mult timp. Pe cât de misterios apăreau şi dispăreau ulceraţiile care i se iveau pe picioare cu câţiva ani înainte să părăsească Europa, acum se vindecară cu totul. Dar el, preventiv, continua să-şi pună comprese cu muştar şi să-şi bandajeze picioarele aşa cum îi indicase doctorul Fernouil la Paris şi cum îl sfătuiseră medicii de la spitalul Vaiami. Nu mai avusese de mult hemoragii pe gură, aşa cum i se întâmplase îndată ce sosise în Tahiti. Aşezat la umbra marelui *mango*, sculpta piese mici de lemn, inventându-şi zei polinezieni sau inspirându-se din zeii păgâni din colecţia lui de fotografii. Făcea schiţe sau se apuca de câte un tablou pe care însă îl abandona imediat ce-l începea. Cum să mai pictezi ceva după *Manao tupapau*? Aveai dreptate, Koke, când perorai, acolo, în Le Pouldu sau în Pont-Aven, în cafeneaua Voltaire din Paris şi când discutai cu Olandezul Nebun în Arles, că a picta nu era o problemă de tehnică, ci de circumstanţe, nu de meserie, ci de fantezie şi de dăruire vitală. „Ca şi cum ai intra în La Trappe[4], să trăieşti doar pentru Dumnezeu, fraţilor.” în noaptea spaimei lui Teha’amana, îţi spuneai, se rupsese vălul realităţii cotidiene şi apăruse o alta, mai profundă, prin care puteai să te transporţi în zorii umanităţii, cot la cot cu strămoşii ce făceau primii paşi în istorie, într-o lume încă magică, de zei şi demoni amestecându-se printre oameni.

Se puteau oare crea artificial acele împrejurări în care barierele timpului dispăreau, ca în noaptea cu *tupapau*? Încercând să verifice acest lucru, pregăti o *tamara’a* în care, într-unul din acele acte iraţionale care îi jalonau viaţa, cheltui o bună parte dintr-o sumă considerabilă (opt

4 La Trappe: ordin religios stabilit în secolul al XVII-lea în abaţia Notre-Dame din La Trappe, o mică localitate lângă Paris *(n.t.).*

sute de franci) pe care i-o trimisese Daniel de Monfreid, rezultat al vânzării a două din tablourile lui bretone unui armator din Rotterdam. Îndată ce avu banii în mână, îi spuse lui Teha'amana ce avea de gând: vor invita mulţi prieteni, vor cânta, vor mânca, vor dansa şi se vor îmbăta o săptămână întreagă.

Plecară la băcanul din Mataiea, chinezul Aoni, să-i plătească toate datoriile. Aoni, un oriental gras, cu pleoapele căzute, ca de broască-ţestoasă, îşi făcea vânt cu un carton. Privi uimit banii pe care nu credea că o să-i mai vadă. Koke, într-o demonstraţie de grandoare, făcu o impresionantă provizie de alimente: conserve, carne de vită, brânzeturi, zahăr, orez, şi de băuturi: sticle cu vin, absint, bere şi rom preparat în distileriile de pe insulă.

Invitară vreo zece familii de indigeni din zona Mataiea şi câţiva prieteni din Papéete, cum ar fi sublocotenentul Jénot, familiile Droller şi Suhas, funcţionari în administraţia colonială. Discretul şi amabilul Jénot veni, ca întotdeauna, încărcat de alimente şi băuturi pe care le obţinea la preţul de cost de la magazinul militar. *Tamara'a,* masa pregătită pe bază de peşte, cartofi şi legume învelite în frunze de banane, pe pietre fierbinţi, îngropate în pământ, fusese delicioasă. Terminară de mâncat pe înserate, când soarele devenise un bolid de foc care se pierdea în recifele învăpăiate. Jénot şi cele două perechi de francezi îşi luară rămas-bun, pentru că voiau să se întoarcă la Papéete în aceeaşi zi. Koke îşi aduse cele două ghitare şi mandolina şi-şi întreţinu invitaţii cu cântece bretone şi melodii la modă în Paris. Era mai bine că rămăsese doar cu băştinaşii. Prezenţa europenilor era mereu o frână şi îi împiedica pe tahitieni să dea frâu liber instinctelor şi să se distreze cu adevărat. O verificase încă din primele zile petrecute în Tahiti, la petrecerile din Piaţa de Mărfuri. Distracţia începea cu adevărat abia când marinarii trebuiau să se întoarcă la vapoarele lor, soldaţii la cazărmi

şi în piaţă rămânea o mulţime aproape fără urmă de *popa'a.* Prietenii lui din Mataiea erau cu toţii beţi, atât bărbaţii, cât şi femeile. Beau rom cu bere sau cu suc de fructe. Unii dansau, alţii cântau în grup cântece aborigene, bine ritmate. Koke ajută la aprinderea unui foc mare, nu departe de impunătorul *mango,* cu crengile ca nişte tentacule uriaşe, încărcate de verdeaţă, printre care se zăreau stelele strălucind pe cerul de culoarea indigoului. Începuse să înţeleagă destul de bine limba maori tahitiană, dar nu şi când cântau. Foarte aproape de foc, dansau pe loc, unduindu-şi şoldurile, cu pielea incandescentă în lumina focului, Tutsitil, stăpânul terenului pe care îşi construise casa, şi soţia lui, Maoriana, încă tânără, cam plinuţă, cu pulpele elastice ivindu-se dintr-un *pareo*[5] înflorat. Avea piciorul tipic tahitian, cilindric, sprijinindu-se pe tălpi drepte care se confundau cu pământul. Paul o dori. Se duse şi le oferi bere cu rom, bău şi închină, îmbrăţişându-i, îngânând cu un murmur cântecul pe care-l fredonau. Cei doi băştinaşi erau beţi.

— Hai să ne dezbrăcăm, spuse Koke. Nu cred că sunt ţânţari.

Îşi scoase acel *pareo* pe care-l purta şi el ca să-şi acopere şoldurile şi rămase gol, cu penisul pe jumătate în erecţie, foarte vizibil în lumina focului. Nimeni nu-l imită. Îl priveau indiferenţi sau curioşi, dar nu se simţeau atraşi de idee. De ce vă temeţi, proştilor? Nimeni nu-i răspunse. Continuau să danseze, să cânte sau să bea, ca şi cum el nu ar fi fost de faţă. Dansă alături de vecinii săi, încercând să le imite mişcările – acea imposibilă rotire a şoldurilor, acel ritm al picioarelor cu genunchii atingându-se unul de altul – fără să reuşească, deşi era plin de euforie şi optimism. Se vârâse între Tutsitil şi Maoriana ca un tampon, tot mai aproape de femeie, atingând-o şi lipindu-se tot mai mult de

5 *pareo*: fâşie de pânză care se poartă înfăşurată în jurul soldurilor *(n.t.).*

ea. O cuprinse de mijloc şi o împinse încet, cu corpul lui, scoţând-o din cercul de lumină al focului. Ea nu opuse nicio rezistenţă, nici nu-şi schimbă expresia feţei. Părea să nu observe prezenţa lui Koke, ca şi cum ar dansa cu aerul sau cu o umbră. Cu puţin efort, o culcă pe pământ, fără ca vreunul să scoată vreun cuvânt. Maoriana îl lăsă să o sărute, dar nu îl sărută şi ea; îngâna încă printre dinţi melodia, în timp ce el îi deschidea buzele. O iubi cu putere, incitat de melopeea pe care o intonau acum invitaţii, încă ţinându-se pe picioare, în cerc în jurul focului.

Când se trezi, o zi-două mai târziu – era imposibil să-şi dea seama –, cu suliţele soarelui pătrunzându-i sub pleoape, avea înţepături pe corp şi nu ştia dacă ajunsese prin mijloace proprii în pat. Teha'amana, cu corpul pe jumătate dezvelit, sforăia uşor alături. Avea răsuflarea grea şi iute din cauza amestecului de alcool şi nu se simţea bine deloc.

„Să rămân sau să mă întorc în Franţa", se întrebă. Era de un an în Tahiti şi avea aproape şaizeci de pânze pictate, pe lângă nenumărate schiţe şi desene şi o duzină de sculpturi în lemn. Şi ceea ce era mai important, o capodoperă, Koke. Să se întoarcă la Paris şi să facă o expoziţie cu ce avea mai bun din ce lucrase anul acesta în Polinezia nu era tentant? Parizienii vor rămâne cu gura căscată în faţa acestei explozii de lumină, de peisaje exotice, a acestei lumi de bărbaţi şi femei în stare naturală, mândri de trupurile şi simţurile lor, vor fi copleşiţi de aceste forme îndrăzneţe şi de combinaţiile riscante de culori faţă de care jocurile impresioniste vor părea simple copilării. Ce zici, Koke?

Când Teha'amana se trezi şi se duse să pregătească ceaiul, el era scufundat într-un vis lucid, cu ochii larg deschişi, delectându-se cu triumful: articole exultante în ziare şi reviste, galerişti uimiţi de felul cum cunoscătorii îşi dispută tablourile lui, oferindu-i preţuri demenţiale pe care

nici Monet, Degas, Cézanne, Olandezul Nebun sau Puvis de Chavannes nu le obţinuseră vreodată. Paul se imagina bucurându-se cu eleganţă, fără îngâmfare, de gloria şi răsplata pe care Franţa le acorda eroilor săi. Se vedea reîmprospătându-le memoria foştilor colegi care se îndoiseră de el: „Nu v-am spus eu care e calea de urmat, nu mai ţineţi minte, prieteni?" Şi se vedea ajutându-i pe cei mai tineri cu recomandări şi sfaturi.

— Sunt însărcinată, îi spuse Teha'amana, când reveni cu ceştile cu ceai aburind. Tutsitil şi Maoriana au trecut pe aici să întrebe dacă, acum că ai primit bani, nu le plăteşti datoria.

Le-a plătit şi lor, şi altor vecini tot ce le datora, dar atunci descoperi că din ceea ce îi trimisese Daniel de Monfreid nu-i mai rămâneau decât o sută de franci. Cât timp îi vor ajunge pentru mâncare? Şi aproape că nu mai avea nici saşiuri, cartoanele i se terminaseră, iar tuburile de culori erau pe sfârşite. Să te întorci în Franţa, Paul? În starea în care te aflai şi cu acest viitor sumbru în faţă, îţi va mai fi de folos şederea în Tahiti? Pe de altă parte, dacă voiai să te întorci în Europa, trebuia s-o faci imediat. Nu exista nici cea mai mică posibilitate să-ţi plăteşti drumul. Singura posibilitate era să te repatriezi. Aveai dreptul, conform legii franceze. Dar, dat fiind că, de la un drept pe hârtie la punerea lui în aplicare, era cale lungă, trebuia ca Monfreid şi Schuffenecker, acolo, în Paris, să facă urgent demersurile necesare la Minister. Ca mecanismul să se pună în mişcare şi să primească răspunsul oficial era nevoie de vreo şase până la opt luni, cel puţin. La treabă, deci, fără să mai pierzi timpul.

În chiar ziua aceea, cu trupul încă nerefăcut după beţia de la *tamara'a,* le scrise prietenilor săi, cerându-le să facă de urgenţă demersurile la Minister pentru ca directorul de la Belearte (o mai fi tot *monsieur* Henri Roujon, cel care-i dăduse câteva scrisori de recomandare când plecase în

Tahiti?) să-i dea aprobarea pentru repatriere. Îi scrise şi lui, de asemenea, o lungă scrisoare, justificându-şi cererea din motive de sănătate şi din lipsa totală a banilor, şi, în sfârşit, mai scrise o scrisoare soţiei lui legitime, Mette, în Copenhaga, anunţând-o că va sosi peste câteva luni, pentru că se hotărâse să se reîntoarcă în Franţa, ca să expună rezultatele creaţiei lui din Mările Sudului. Fără să-i comunice planurile sale lui Teha'amana, se îmbrăcă şi plecă la Papéete să expedieze scrisorile. Poşta, situată pe principala stradă a capitalei, rue de Rivoli, străjuită de arbori fructiferi înalţi şi de casele mari ale oficialităţilor, era pe punctul de a închide. Cel mai bătrân dintre funcţionari (Foncheval sau Fonteval?) îi spuse că poşta va pleca peste puţin timp cu vaporul *Kerrigan,* care se pregătea să ridice ancora, pe ruta Australia. Deşi dura mai mult, era mai sigură decât cea prin San Francisco, căci nu existau atâtea transbordări unde corespondenţa se rătăcea deseori.

Intră să bea ceva la un bar din port. Luase decizia să se întoarcă la Paris când de-abia se împlinise un an de la sosirea lui aici şi nu se va răzgândi, dar nu se simţea împăcat cu sine însuşi. Sincer vorbind, era vorba de o fugă, consecinţă a unei înfrângeri. Cu Olandezul Nebun, acolo, în Arles, şi în Bretania, şi la Paris, cu Bernard, cu Morice, cu bunul Schuff, în toate conversaţiile cu ei şi în visele lui despre nevoia de a pleca în căutarea unei lumi încă pure, neconfiscată de arta europeană, un motiv important fusese şi dorinţa de a scăpa de blestemata odisee zilnică, pentru a face rost de bani, şi de grija cotidiană pentru supravieţuire. Traiul în natură, din roadele pământului, ca primitivii – sănătoase popoare! – îl împinsese şi în aventura din Panama şi Martinica şi apoi îl determinase să caute informaţii despre Madagascar şi Tonkin, înainte de a se hotărî pentru Tahiti. Dar, în contradicţie cu visele tale, nici aici nu se putea trăi doar din cocos, *mango* şi banane,

singurul lucru pe care-l ofereau cu generozitate crengile copacilor. Şi chiar şi aşa, bananele roşii creşteau doar în munţi şi trebuia să escaladezi vârfuri abrupte pentru a le culege. Nu vei învăţa niciodată să cultivi pământul, pentru că cei care o făceau îşi dedicau acestei îndeletniciri un timp pe care tu ar fi trebuit să-l răpeşti picturii. Astfel încât, şi aici, în ciuda peisajului şi a băştinaşilor, palid reflex a ceea ce fusese fecunda civilizaţie maori odinioară, banii dictau viaţa şi moartea oamenilor şi îi condamnau pe artişti să devină sclavii zeului Mamon. Dacă nu voiai să mori de foame, trebuia să cumperi cutii de conserve de la negustorii chinezi şi să cheltui, să tot cheltui bani pe care tu, neînţeles şi respins de infamii care dominau piaţa de artă, nu-i vei avea niciodată. Dar, în fine, ai supravieţuit, Koke, pictând, îmbogăţindu-ţi paleta cu aceste culori şi conform devizei tale – „dreptul de a îndrăzni orice” – asumându-ţi toate riscurile, asemenea marilor creatori.

Îi vei mărturisi lui Teha’amana planurile tale de întoarcere în Franţa doar în ultima clipă. Se va sfârşi şi povestea ei. Trebuia să-i fii recunoscător acestei copile. Trupşorul ei tânăr, senzualitatea şi isteţimea ei ţi-au adus bucurie, te-au întinerit şi, uneori, te-au făcut să te simţi un primitiv. Vioiciunea ei naturală, docilitatea, compania ei ţi-au făcut viaţa suportabilă. Dar de iubire nu putea fi vorba în existenţa ta, iubirea ar fi fost o piedică în calea misiunii tale de artist, pentru că îi transforma pe oameni în simpli burghezi. Acum, cu sămânţa ta în burtă, fata va începe să se umfle, va fi la fel ca toate celelalte băştinaşe adipoase, monstruoase, pentru care tu, în loc de afecţiune şi dorinţă, nu vei simţi decât repulsie. Mai bine să rupi această relaţie înainte ca ea să se termine urât. Şi copilul, băiatul sau fata, pe care îl vei avea? Ei bine, va fi un bastard în plus în această lume de bastarzi. În mod raţional, erai convins că faci bine întorcându-te în Franţa. Dar în adâncul sufletului nu o credeai şi în cele opt luni care au urmat, până în iunie

1893, când, în sfârşit, te-ai îmbarcat pe *Duchaffault* pentru Nouméa, prima destinaţie a întoarcerii în Europa, ai fost mereu neliniştit, nemulţumit şi îngrijorat că faci o mare greşeală.

A făcut multe lucruri în aceste opt luni, dar într-una din dăţile în care crezuse că va mai putea picta o capodoperă tahitiană, ratase. Plecase din Mataiea la Papéete să vadă dacă primise scrisori şi ceva bani. În oraş, acasă la prietenul său Aristide Suhas, era mare jale, pentru că băieţelul lui de un an şi opt luni era pe moarte. Sosi când copilul îşi dădea sufletul din cauza unei infecţiuni intestinale. Văzând copilul mort, cu faţa suptă şi pielea albăstrie, se simţi cuprins de un freamăt incitant. Fără ezitare, simulând o tristeţe pe care nu o simţea, îi îmbrăţişă pe Aristide şi pe madam Suhas şi le propuse să picteze pentru ei portretul copilului decedat, ca amintire. Soţ şi soţie se uitară unul la altul cu ochii plini de lacrimi şi fură de acord: va fi încă un fel de a-l păstra lângă ei.

Făcu imediat nişte schiţe şi continuă să deseneze în timpul priveghiului şi apoi îl pictă pe una din ultimele pânze pe care le mai avea, cu deosebită grijă şi atent la toate amănuntele. Examină mult faţa copilului cu ochii închişi şi mâinile împreunate, strângând un şirag de mătănii în chiar clipa trecerii dincolo. Dar când se duse cu tabloul, *madame* Suhas se supără. Nu va ţine niciodată în casa ei asemenea portret.

— Dar ce este atât de jignitor în el? întrebă Koke, nu prea necăjit de reacţia soţiei colonistului.

— Ăsta nu-i copilul meu. Este un mic chinez, unul din galbenii care au început să ne invadeze. Ce v-am făcut ca să vă bateţi joc astfel de durerea noastră şi să-l înfăţişaţi pe îngeraşul nostru cu faţa asta de chinez?

Fiindcă nu putea să-şi stăpânească râsul, cei doi soţi Suhas îl dădură afară din casă. Întors la Mataiea, privi portretul cu alţi ochi. Fără să-şi dea seama, îl orientalizase.

Reboteză atunci proaspăta lui creaţie cu un nume mitic maori: *Portretul principelui Atiti.*

După un timp, observând că trecuseră patru luni de când Teha’amana îl anunţase că era însărcinată şi pântecul ei nu se mărise, o întrebă ce s-a întâmplat.

— Am avut o hemoragie şi l-am pierdut, spuse ea fără să se întrerupă din cârpit. Am uitat să-ţi spun.

Bastardă şi dezertoare

Dijon, aprilie 1844

Deşi nu era în planul ei iniţial, în loc să plece de la Auxerre direct la Dijon, Flora făcu două escale de câte o zi fiecare, la Avallon şi Semur. Lăsă în librăriile din cele două localităţi exemplare din *Uniunea Muncitoare* şi afişe. Şi în amândouă, fiindcă nu avea scrisori de recomandare şi persoane de legătură, îi căută pe muncitori prin crâşme.

În piaţa bisericii din Avallon, cu ornamente de sfinţi şi fecioare atât de prost mâzgăliţi încât îi amintiră de capelele indigene din Peru, existau două taverne. Intră la L'Étoile du Jour când se întuneca. Focul căminului înroşea feţele clienţilor şi umplea de fumăraie încăperea înţesată de lume. Era singura femeie. Gălăgia obişnuită se întrerupse şi se auziră murmure şi chicoteli. Între norişorii albi de fum ai lulelelor, distinse ochi care clipeau des de nedumerire şi expresia feţelor pofticioase. O rumoare şerpuitoare o urmă în timp ce-şi croia drum prin mulţimea transpirată care o lăsa să treacă şi se închidea la loc în spatele ei.

Nu se simţea deloc încurcată. Stăpânului stabilimentului, un om mărunţel, cu gesturi unsuroase, care se apropie s-o întrebe pe cine căuta, îi răspunse scurt: pe nimeni.

— De ce mă întrebaţi? îl chestionă la rândul ei, astfel ca s-o audă toţi. Nu e permis accesul femeilor aici?

— Femeilor decente, da, exclamă de la tejghea o voce ameţită. Curtezanelor, nu.

„Este poetul local", gândi Flora.

— Nu sunt curvă, domnilor, explică, fără să se supere, amuţindu-i pe toţi. Sunt o prietenă a muncitorilor. Vreau să-i ajut să-şi rupă lanţurile exploatării.

Atunci, după expresia feţelor, îşi dădu seama că nu o mai credeau târfă, ci sărită de pe fix. Fără să se dea

bătută, le vorbi din nou. O ascultară din curiozitate, aşa cum asculţi cântecul unei păsări necunoscute, fără să dea prea multă atenţie la ceea ce spunea, mult mai atenţi la fusta, mâinile, gura, mijlocul şi pieptul ei decât la cuvinte. Erau oameni obosiţi, cu feţe îmbătrânite, care nu doreau decât să uite de viaţa pe care o duceau. După scurt timp, o dată satisfăcută curiozitatea, câţiva îşi reluară conversaţia, uitând de ea. În cel de-al doilea local din Avallon, La Joie, o mică bombă cu pereţii înnegriţi de la şemineul în care agonizau ultimele urme de jar, cei şase-şapte clienţi erau prea beţi pentru a-şi mai pierde timpul cu ei vorbindu-le.

Se întoarse la hotel cu un gust amar în gură care o năpădea din când în când. De ce, Florita? Pentru timpul pierdut în acest sat de ţărani ignoranţi care era Avallon? Nu. Ci pentru că intrarea în aceste taverne ţi-a răscolit amintirile şi simţeai acum în nări răsuflarea duhnind a vin din locurile rău famate, cu beţivi, jucători de cărţi şi tot felul de oameni fără căpătâi, din Piaţa Maubert şi din împrejurimile ei, unde ţi-ai petrecut copilăria şi adolescenţa. Şi de cei patru ani de căsătorie, Florita. Ce frică îţi era de beţivi! Peste tot, în rue du Fouarre şi în vecini, la intrarea în crâşme şi la colţul străzilor, căzuţi în faţa uşilor sau pe caldarâm, dormind, râgâind, vomitând, spunând porcării în somn. I se făcu pielea de găină amintindu-şi drumul de întoarcere acasă, pe întuneric, de la Atelierul de Gravură şi Litografie al maestrului André Chazal, unde, la puţin timp după ce împlinise şaisprezece ani, maică-sa reuşise să o bage ucenică de muncitoare-coloristă. La ceva tot ţi-a folosit talentul tău la desen. În alte împrejurări poate ai fi ajuns pictoriţă, Andaluzo. Dar nu regreta că fusese lucrătoare în tinereţe. La început, i se păruse minunat, era o eliberare că nu mai trebuia să-şi petreacă zilele închisă în sordida chichineaţă din rue du Fouarre şi pleca de acasă foarte devreme să lucreze douăsprezece ore în Atelierul de Gravură şi Litografie

împreună cu alte douăzeci de muncitoare ale maestrului Chazal. Atelierul, o adevărată universitate unde învăţase ce însemna să fii muncitoare în Franţa. Despre maestru, fetele din atelier îi povestiră că avea un frate faimos, Antoine, pictor de flori şi animale în Jardin des Plantes. Lui André Chazal îi plăcea să bea, să joace cărţi şi să-şi piardă timpul prin taverne. Când era băut, dar uneori şi fără să fie, obişnuia să depăşească limitele bunei-cuviinţe cu muncitoarele. Zis şi făcut. În aceeaşi zi în care te-a primit ca să vadă dacă te accepta sau nu ca ucenică, te-a examinat de sus până jos, insistând cu neruşinare pe sâni şi pe şolduri.

André Chazal! Ca să vezi ce diavol ţi-a scos în cale hazardul sau poate Dumnezeu ca să-i jertfeşti fecioria, Florita! Un om înalt, puţin cocârjat, cu părul gălbui, fruntea foarte înaltă, ochii scormonitori, ticăloşi, şi un nas proeminent în permanentă amuşinare a mirosurilor din jur. L-ai sedus la prima vedere, cu ochii tăi mari, profunzi şi cu pletele tale negre, ondulate, Andaluzo. (André Chazal a fost primul care ţi-a spus aşa?) Era cu doisprezece ani mai mare ca tine şi probabil i-a lăsat gura apă visând la fructul oprit al acelei domnişoare. Cu pretextul că te învăţa meserie, te înghesuia, te lua de mână, te apuca de după mijloc. Aşa se amestecă acizii, aşa se schimbă culorile, ai grijă să nu pui degetul acolo că te arzi, şi una-două, se lipea de tine, frecându-se de pulpele tale, mângâindu-ţi braţele, umerii, spatele. „L-ai cucerit pe patron, Florita.” Amandine, cea mai bună prietenă a ta, ţi-a prezis: „Dacă nu-i cedezi, dacă îi rezişti, se va căsători cu tine. Pentru că este nebun după tine, îţi jur.”

Da, André Chazal, gravor-litograf, client asiduu al tavernelor, jucător de cărţi şi chefliu, era nebun după tine. Atât de nebun că într-o bună zi, mirosind a vin ieftin şi cu ochii ieşiţi din orbite, şi-a permis să-ţi atingă sânii cu labele lui. Palma pe care i-ai tras-o l-a făcut să se clatine.

Cu faţa albă, te privea nevenindu-i să-şi creadă ochilor. În loc să o concedieze, cum se temea Flora, se prezentă, pocăit, în chichineaţa din rue du Fouarre, cu un buchet de crini albi în mână, să-şi prezinte scuzele doamnei Tristán: „Madame, intenţiile mele faţă de fiica dumneavoastră sunt serioase.” Acest lucru îi produse lui madame Aline o bucurie atât de mare că izbucni în râs şi o îmbrăţişă pe Flora. Singura dată când ai văzut-o pe mama ta atât de expansivă şi fericită.

„Ce noroc pe tine”, repeta privindu-te cu duioşie. „Mulţumeşte-i lui Dumnezeu, draga mea.”

— Noroc pentru că *monsieur* Chazal vrea să se însoare cu mine?

— Noroc pentru că e gata să se însoare cu tine cu toate că eşti o bastardă, fata mea. Crezi că sunt mulţi în stare de aşa ceva? În genunchi să-i mulţumeşti Domnului, Florita.

Căsătoria aceea a însemnat începutul sfârşitului relaţiei cu mama ei; de atunci Flora a încetat să o mai iubească. Ştia că era fiică ilegitimă, pentru că actul de căsătorie al părinţilor ei, întocmit de un tânăr preot francez în Bilbao, nu era recunoscut de legea civilă, dar abia acum înţelese că a fi *bastardă* însemna că planează asupra ei vina de a se fi născut, la fel de îngrozitoare ca şi păcatul originar. Că André Chazal, proprietar aproape burghez, era gata să-i ofere numele lui era o binecuvântare, un noroc pentru care trebuia să mulţumeşti din tot sufletul. Dar ţie, Florita, toate astea, în loc să te încânte, ţi-au lăsat acelaşi gust neplăcut pe care acum încercai să-l alungi făcând gargară cu apă mentolată, înainte de a te întinde în pat, la pensiunea din Avallon.

Dacă ceea ce simţeai pentru Chazal însemna iubire, atunci iubirea era o minciună. Nu avea nimic comun cu iubirea din romane, cu sentimentul acela atât de delicat, cu acea exaltare poetică, cu acele dorinţe arzătoare. Când André Chazal, patronul, dar nu încă soţul tău, te-a

dezvirginat pe o sofa, cu arcurile scârţâind, din biroul lui de la atelier, după ce colegele tale plecaseră, nu ţi s-a părut nici romantic, nici plăcut, nici sentimental. Mai degrabă o scârboşenie dureroasă. Corpul lui duhnind a transpiraţie care te strivea, limba vâscoasă, răsuflarea duhnind a alcool şi tutun, senzaţia că eşti sfâşiată între picioare şi în pântec ţi-au făcut greaţă. Şi totuşi, Florita idioată, Andaluzo imprudentă, după violul acela dezgustător – că asta a fost, nu? – i-ai scris lui André Chazal scrisoarea pe care mizerabilul o va face publică şaisprezece ani mai târziu, în faţa unui tribunal din Paris. Un bileţel mincinos, stupid, cu toate locurile comune pe care o fată îndrăgostită le putea spune amantului ei după ce-i oferise fecioria. Şi cu atâtea greşeli de ortografie şi de sintaxă! Ce ruşine vei trăi auzind-o citită acolo, ascultând chicotelile judecătorilor, avocaţilor şi ale publicului. De ce i-oi fi scris dacă te-ai ridicat moartă de scârbă de pe sofa? Pentru că aşa făceau în romanele de doi bani domnişoarele dezvirginate?

S-au căsătorit după o lună, la 3 februarie 1821, la primăria arondismentului XI şi din ziua aceea au locuit într-un mic apartament din rue des Fossés-Saint-Germain-des-Prés. Când, ghemuită în patul din pensiunea din Avallon, îşi dădu seama că avea ochii umezi, Flora făcu un efort pentru a-şi alunga din minte aceste amintiri triste. Important era că toate aceste necazuri şi dezamăgiri, în loc să te distrugă, te-au făcut mai puternică, Andaluzo.

În Semur i-a mers mai bine decât în Avallon. La câţiva paşi de faimoasele turnuri ale ducelui de Burgundia, care ei nu-i stârniră nici cea mai mică admiraţie, se afla o cârciumă care, în timpul zilei, funcţiona ca birt. O duzină de agricultori sărbătoreau aniversarea unuia dintre ei. Mai erau şi câţiva dogari. Nu i-a fost greu să lege o conversaţie cu cele două grupuri. Se apropie şi le explică motivul călătoriei pe care o făcea prin Franţa. O priveau încurcaţi,

respectuos, deşi, se gândea Flora, nu înţelegeau mare lucru din ceea ce le spunea.

— Dar noi suntem agricultori, nu muncitori, spuse unul dintre ei, drept scuză.

— Ţăranii sunt şi ei muncitori, îi lămuri. Şi meşteşugarii, şi slugile. Cine nu este proprietar înseamnă că este muncitor. Toţi exploataţii de către burghezi sunt muncitori. Şi pentru că voi sunteţi cei mai mulţi şi voi suferiţi cel mai mult, voi veţi salva omenirea.

Se priveau, zăpăciţi de o asemenea profeţie. La sfârşit, se încumetară să-i pună întrebări. Doi dintre ei îi promiseră să cumpere *Uniunea Muncitoare* şi să se înscrie în organizaţie când se va constitui. Pentru a nu-i dezamăgi, la sfârşit trebui să-şi înmoaie buzele într-un pahar cu vin.

Ajunse la Dijon în zorii zilei de 18 aprilie 1844 cu o durere foarte puternică în burtă care o apucase pe drum, în diligenţă, poate din cauza hurducăielilor şi iritaţiei pe care i-o producea în măruntaie praful pe care îl înghiţea. Petrecu toată săptămâna în Dijon chinuită de aceste dureri în partea de jos a burţii care-i făceau o sete mistuitoare – o potolea cu înghiţituri de apă cu zahăr – dar avea în schimb o stare de spirit bună pentru că în acest oraş frumos, curat şi primitor, de treizeci de mii de suflete, nu a renunţat nicio clipă la ceea ce-şi propusese. Cele trei ziare din Dijon îi anunţaseră vizita şi avea multe întâlniri convenite dinainte graţie prietenilor ei sansimonieni şi fourierişti din Paris.

I-a făcut plăcere să o cunoască pe domnişoara Antoinette Quarré, croitoreasă şi poetă pe care Lamartine o numise într-un poem „exemplu pentru femei” datorită talentului ei, capacităţii de a învinge şi spiritului de dreptate. Dar, nu mult după ce stătu de vorbă cu ea în redacţia ziarului *Journal du Côte d’Or,* îşi dădu seama că era de fapt o îngâmfată şi o proastă. Cocoşată, în spate, dar şi în faţă, era enorm de grasă şi aproape o pitică.

Născută într-o familie foarte umilă, succesele ei literare o determinaseră să se creadă acum burgheză.

— Nu cred că pot să vă fiu de ajutor, doamnă, îi spuse într-o manieră nepoliticoasă, după ce o ascultă cu nerăbdare, agitându-şi o mânuţă de copil. Din câte îmi spuneţi, predica dumneavoastră este adresată muncitorilor. Eu nu frecventez aceste medii.

„Mai bine, că i-ai speria”, se gândi *Madame-la-Colère*. Se despărţi de ea scurt, fără a-i mai oferi exemplarul din *Uniunea Muncitoare* pe care i-l adusese în dar.

Sansimonienii erau bine implantaţi în Dijon. Aveau propriul lor sediu. Anunţaţi de Prosper Enfantin, o primiră, în după-amiaza sosirii în oraş, în cadrul unei adunări solemne. Încă de la intrarea în local, situat în apropierea muzeului, Flora îi văzu, mirosi şi catalogă pe aceşti tipici burghezi socialişti, visători utopici, sansimonieni amabili şi ceremonioşi, adoratori ai elitei şi convinşi că dacă vor reuşi să controleze Bugetul statului, vor revoluţiona societatea. Erau identici cu cei de la Paris, Bordeaux sau din oricare altă parte. Licenţiaţi sau funcţionari, proprietari sau rentieri, educaţi şi bine îmbrăcaţi, crezând în ştiinţă şi în progres, critici ai burgheziei, dar burghezi ei înşişi şi neîncrezători în muncitori.

Şi aici, ca şi la adunările de la Paris, au aşezat la prezidiu un scaun gol, simbol al aşteptării Mamei, a femeii-Mesia, femela superioară care, în împreunarea sfântă cu Tatăl (Tatăl Prosper Enfantin, căci întemeietorul, Tatăl Claude-Henri de Rouvroy, conte de Saint-Simon, murise în 1825), va forma Perechea Supremă, conducătoare a transformării omenirii care va emancipa femeia şi pe muncitori din stadiul lor actual de robie şi vor inaugura era dreptăţii. Ce te-a împiedicat, Florita, să îi şochezi ducându-te să te aşezi pe scaunul acela gol şi să-i anunţi, cu dramatismul actriţei Rachel, că aşteptarea se terminase, că o aveau în faţa ochilor pe femeia-Mesia? Se simţise

tentată să o facă, odată, la Paris. Dar o reţinuseră dezacordurile din ce în ce mai mari cu ei din cauza idolatriei sansimoniene pentru o minoritate selectă căreia voiau să-i predea puterea. În plus, dacă o acceptau ca Mamă, trebuia să facă pereche cu Tatăl Enfantin. Nu erai dispusă să o faci, chiar dacă acesta era preţul pentru a rupe lanţurile omenirii şi chiar dacă Tatăl Enfantin avea faima de bărbat bine, mereu îngrijit şi elegant şi multe femei suspinau după el.

Se împerecheau, nu făceau dragoste, ci se împerecheau, ca porcii sau caii: asta făceau bărbaţii cu femeile. Se urcau pe ele, le desfăceau picioarele şi-şi băgau penisul lor şiroind de spermă să le lase însărcinate şi să le rănească pântecul, cum făcuse cu tine André Chazal. Pentru că durerile pe care le simţeai acolo, jos, de atunci le aveai, din timpul căsătoriei tale nefericite. „A face dragoste”, ceremonia delicată, dulce, în care interveneau inima şi sentimentele, sensibilitatea şi instinctele, în care cei doi amanţi se bucurau la fel, era o invenţie a poeţilor şi romancierilor, o fantezie care nu legitima realitatea vulgară. Nu exista printre femei şi bărbaţi, în niciun caz. Tu, în cei patru ani îngrozitori petrecuţi în apartamentul strâmt din rue des Fossés-Saint-Germain-des-Prés, nu ai făcut dragoste cu bărbatul tău nici măcar o singură dată. Doar te-ai împerecheat sau, mai bine-zis ai fost împerecheată, în fiecare noapte de acel animal lasciv, duhnind a alcool, care te înăbuşea cu greutatea lui şi te frământa şi săruta, până ce se prăbuşea lângă tine ca un animal sătul. De câte ori ai plâns, Florita, de scârbă şi ruşine, după aceste violări nocturne la care te supunea tiranul libertăţii tale. Fără să-i treacă vreodată prin cap să te întrebe dacă voiai să faci dragoste, fără cea mai mică curiozitate dacă îţi făceau plăcere mângâierile lui – puteai oare să numeşti aşa gâfâielile lui dezgustătoare, lipăielile şi muşcăturile lui? – sau dacă îţi produceau durere,

tristeţe, deprimare, repulsie. Dacă nu ar fi existat Olympia cu tandreţea ei, ce idee sărmană ai fi avut despre amorul fizic, Andaluzo.

Dar şi mai rău decât să fii violată mereu a fost să rămâi însărcinată ca urmare a acelor brutalităţi nocturne. Mai rău. Să simţi cum te umflai, te deformai, că trupul şi sufletul o luau razna, cu sete, greţuri, greutate, cea mai mică mişcare îţi cerea un efort dublu sau triplu decât de obicei. Astea erau binefacerile maternităţii? Asta era ceea ce doreau femeile ca să-şi împlinească vocaţia lor intimă? Să se umfle, să nască, să devină sclavele progeniturilor lor ca şi cum nu ar fi de ajuns că erau sclavele bărbaţilor?

Apartamentul din rue des Fossés-Saint-Germain-des-Prés era mic, deşi mai curat şi mai aerisit decât cel din rue du Fouarre. Dar Flora l-a urât mai mult, pentru că se simţea prizonieră, o fiinţă jefuită de ceea ce, de atunci, a învăţat să preţuiască mai mult decât orice pe lume: libertatea. Cei patru ani de sclavie matrimonială ţi-au deschis ochii asupra a ceea ce era adevărat şi fals în relaţia dintre bărbat şi femeie, asupra a ceea ce voiai sau nu voiai în viaţă. Să fii ceea ce erai, adică un pântec care să ofere plăcere domnului André Chazal, asta în mod sigur nu voiai.

După naşterea primului copil, Alexandre, în 1822, începu să caute pretexte pentru a fugi din braţele bărbatului ei: angine, febră, migrene, vomă, indispoziţii, somnul ca anestezic. Şi când astea nu erau de ajuns, refuza clar să-şi îndeplinească datoriile conjugale, deşi pe stăpânul şi domnul ei îl apuca atunci furia şi o insulta. Prima oară când a încercat să ridice mâna asupra ta, ai sărit din pat şi ai apucat foarfecele de pe scrin:

— Dacă mă atingi, te omor. Acum, mâine, poimâine. O să aştept până adormi sau când nu o să fii atent şi te omor. Nici tu şi nici nimeni n-o să dea în mine. Niciodată!

Văzând-o atât de hotărâtă şi ieşită din minţi, André

Chazal se sperie de-a binelea. Dar, Florita, iată că nu l-ai omorât. Mai degrabă, nu a lipsit mult ca acest idiot nenorocit să te omoare el pe tine. Şi după ce a continuat să te siluiască, să te lase însărcinată şi să aduci pe lume un al doilea băiat (Ernest-Camille, în iunie 1824), te-a lăsat gravidă şi a treia oară. Dar când s-a născut Aline, deja îţi rupseseşi lanţurile.

Sansimonienii din Dijon o ascultară cu atenţie. Apoi i-au pus întrebări şi unul dintre ei a insinuat că ideea ei cu Palatele Muncitorilor datora mult modelului de societate conceput de discipolii lui Saint-Simon. Nu era departe de adevăr, Florita. Fuseseşi o discipolă a lui Saint-Simon, însuşindu-ţi concepţiile lui, şi într-o vreme, chiar şi nebunia lui cu apa – el credea că, asemenea râurilor şi cascadelor, cursul ideilor umane, ştiinţa, banii, respectul şi puterea trebuiau să circule liber pentru a aduce progresul – te fascinase, la fel ca şi personalitatea lui, cu faptele mari care îi marcau biografia; de exemplu, renunţase la titlul de conte, pentru că spunea: „îl consider un titlu inferior celui de cetăţean”. Dar sansimonienii se opriseră la jumătatea drumului, căci, deşi apărau femeia, nu le făceau dreptate muncitorilor. Erau nişte persoane bine educate şi simpatice, asta da. Toţi cei prezenţi îi promiseră să se înscrie în Uniunea Muncitoare şi să-i citească volumul, deşi, era evident, nu îi convinsese. Ideea că doar unirea tuturor muncitorilor va duce la emanciparea femeilor şi la dreptate îi lăsa sceptici. Ei nu credeau într-o reformă făcută de jos, cot la cot cu gloata. Îi priveau pe muncitori de sus, cu neîncrederea instinctivă a proprietarilor, funcţionarilor şi a rentierilor. Erau atât de naivi încât credeau că o mână de bancheri şi de industriaşi, elaborând un Buget cu rigoare ştiinţifică, vor putea să găsească leacul tuturor relelor din societate. Oricum, cel puţin în doctrina lor, figura la loc de cinste eliberarea femeii de toate servituţile şi preconizau divorţul. Fie numai şi pentru

acest lucru, le erai recunoscătoare.

Mai interesante decât întâlnirea cu sansimonienii au fost întrevederile cu dulgherii, cizmarii şi ţesătorii din Dijon. S-a întâlnit cu ei separat, căci asociaţiile mutuale din *Compagnonnage* erau tare mândre de autonomia lor şi foarte reticente când era vorba să se amestece cu muncitori din alte bresle, prejudecată pe care Flora a încercat să le-o scoată din cap fără prea mult succes. Cea mai reuşită adunare a fost aceea cu ţesătorii, vreo doisprezece oameni înghesuiţi într-un atelier din afara oraşului, unde a petrecut câteva ore bune, de la căderea serii până noaptea târziu. Săraci, îmbrăcaţi cu nişte bluze simple de doc, cu nişte încălţări rupte, iar unii chiar desculţi, au ascultat-o cu interes, neclintiţi, aprobând deseori din cap. Flora îşi dădu seama că feţele acelea obosite începeau să creadă când o auzeau spunând că, o dată constituită în toată Franţa şi mai târziu în toată Europa, Uniunea Muncitoare va avea atâta putere încât guverne şi parlamente vor transforma dreptul la muncă în lege. O lege care îi va ocroti împotriva şomajului pentru totdeauna.

— Dar în acest drept dumneavoastră vreţi să includeţi şi femeile, îi reproşă unul dintre ei când îi veni rândul să pună întrebări.

— Nu mănâncă şi femeile? Nu se îmbracă şi ele? Nu trebuie să muncească şi ele pentru a trăi? rosti rar Flora, ca şi cum ar fi recitat un poem.

Nu era uşor să-i convingă. Se temeau că, dacă dreptul la muncă se extindea şi la femei, şomajul va creşte, pentru că niciodată nu vor fi locuri de muncă pentru atâta lume. Nu a putut să-i convingă nici de faptul că trebuia interzisă munca în fabrici şi ateliere a copiilor mai mici de zece ani pentru ca ei să poată merge la şcoală, să înveţe să citească şi să scrie. Ideea îi speria şi spuneau furioşi că, sub pretextul de a-i educa pe copii, se reduceau astfel

măruntele venituri ale familiilor. Flora le înţelegea temerile şi încerca să-i liniştească. Munceau cincisprezece ore din douăzeci şi patru de ore sau chiar mai mult, timp de şapte zile pe săptămână şi îi vedeai nemâncaţi, slabi, palizi, bolnăvicioşi, îmbătrâniţi de viaţa aceea de animal. Ce puteai să le ceri mai mult, Florita? Ieşi din atelier cu convingerea că dialogul cu ei va da roade. Şi, în ciuda oboselii, dimineaţa următoare îşi îndeplini şi datoria de a face turism.

Faimoasa Fecioară Neagră din Dijon, Fecioara Bunei Speranţe, i se păru o broască urâtă, o sculptură care nu avea ce căuta în acel loc privilegiat din altarul principal al Catedralei. Aşa le-a şi spus celor două fete aparţinând confreriei Sfintei Fecioare care împodobeau statuia cu văluri de mătase şi organdi, brăţări şi diademe.

— Să o adori pe Sfânta Fecioară în acest totem e o superstiţie. Îmi amintiţi de nişte femei habotnice pe care le-am văzut în bisericile din Peru. Cum de sunt de acord preoţii? Dacă aş locui în Dijon, în trei luni aş termina cu această manifestare de obscurantism păgân.

Fetele îşi făcură cruce. Una dintre ele îngână că ducele de Burgundia adusese sculptura din călătoriile lui în Orient. De sute de ani Fecioara Neagră era cea mai adorată în regiune. Şi cu cele mai mari puteri miraculoase.

Flora fu nevoită să iasă în stradă – cu regret, i-ar fi plăcut să mai discute cu cele două tinere evlavioase – ca să nu întârzie la întâlnirea cu cele patru mari doamne, protectoare ale azilurilor de bătrâni şi organizatoare ale unei chete de binefacere. Doamnele au primit-o foarte curioase. Au măsurat-o din cap până-n picioare, dornice să afle cum arăta acea şarlatană care scria cărţi, acea sfântă laică din Paris care, fără ruşine, pretindea că va reuşi să salveze omenirea. Îi pregătiseră pe măsuţă ceai, răcoritoare şi prăjiturele de care Flora nici nu s-a atins.

— Vreau să vă cer sprijinul pentru o acţiune profund

creştină, doamnelor.

— Dar noi ce credeţi că facem, *madame*, spuse cea mai în vârstă, cu ochii albaştri şi gesturi energice. Scopul vieţii noastre acesta este: caritatea.

— Nu, dumneavoastră nu practicaţi caritatea, o corectă Florita. Dumneavoastră distribuiţi pomeni, ceea ce este cu totul altceva.

Profitând de stupoarea lor, încercă să le facă să înţeleagă ceea ce tocmai le spusese. Pomenile serveau doar celor care le ofereau pentru a se convinge pe ei înşişi că au inima bună şi pentru a se crede drepţi. Dar, daniile nu-i ajutau pe săraci să scape de sărăcie. În loc să împartă pomeni, era mai bine să-şi folosească banii şi influenţa în folosul Uniunii Muncitoare, să finanţeze ziarul Uniunii, să o ajute să-şi deschidă sediile. Uniunea Muncitoare va face dreptate omenirii îndurerate. Una din doamne, ofuscată, făcându-şi vânt cu evantaiul, murmură că nimeni nu putea să le dea lecţii de caritate, lor, care îşi neglijau familiile pentru a se dedica, patru după-amieze pe săptămână, operelor de binefacere şi cu atât mai puţin era îndreptăţită să le înveţe o femeiuşcă arogantă, cu pantofii plini de praf şi găuriţi. Şi care îşi mai şi permitea să le dispreţuiască! Vă înşelaţi, *madame:* Flora credea în bunele voastre intenţii şi pretindea doar să vă canalizeze spre eficienţă. Tensiunea se înmuie un pic, dar nu obţinu nici cea mai mică promisiune de sprijin. Se despărţi de ele amuzată: aceste patru oarbe nu te vor uita niciodată. Le-ai întredeschis ochii şi le-ai inoculat viermele îndoielii.

Acum te simţeai sigură, Andaluzo, capabilă să-i înfrunţi pe toţi burghezii şi burghezele din lume cu ideile tale excelente. Pentru că aveai o noţiune foarte clară despre bine şi rău, despre călăi şi victime şi cunoşteai soluţia pentru a lecui viciile societăţii. Cât te-ai schimbat din acea epocă teribilă când, descoperind că André Chazal te lăsase însărcinată pentru a treia oară, te-ai hotărât, în secret,

fără s-o previi nici măcar pe mama ta, să-l părăseşti. „Pentru totdeauna.”

Şi aşa ai făcut.

Avea douăzeci şi doi de ani, doi copii mici şi o fetiţă crescându-i în pântece. Nu avea bani, prieteni sau rude care s-o sprijine. Şi cu toate acestea, hotărî să săvârşească ceea ce pentru orice femeie căreia îi păsa de siguranţa ei şi bunul ei renume însemna o sinucidere. Ţie deja nu-ţi mai păsa de nimic dacă preţul era continuarea acelei vieţi de sclavă. Doar să scapi dintre gratiile coliviei numite căsătorie. Ştiai la ce te expuneai? Nu, bineînţeles. Niciodată nu şi-a imaginat că urmarea cea mai dramatică a fugii va fi glonţul înfipt în piept, al cărui metal rece îl simţea brusc în accesele de tuse, în momentele de supărare sau de descurajare. Nu îţi părea rău. Ai face-o din nou, exact la fel, pentru că şi acum, după douăzeci de ani, ţi se făcea pielea de găină imaginându-ţi cum ţi-ar fi fost viaţa dacă ai fi continuat să fii *madame* André Chazal.

I-a uşurat plecarea o nenorocire: starea cronică de slăbiciune şi şirul de boli ale băieţelului ei mai mare, Alexandre, care va muri la opt ani, în 1830. Medicul insistase: trebuia să-l ducă la ţară, să respire aer curat, departe de miasmele din Paris. André Chazal fu de acord. A închiriat o cămăruţă în apropiere de Versailles, în casa doicii care-l alăpta pe Ernest-Camille şi-i dădu voie Florei să se ducă să locuiască acolo până va naşte. Ce sentiment de eliberare în ziua în care André Chazal îşi luă rămas-bun în staţia diligenţei. Aline se născu două luni mai târziu, la 16 octombrie 1825, la ţară, cu ajutorul unei moaşe care o făcu să se opintească şi să urle mai bine de două ore. Aşa a luat sfârşit căsătoria ta. Vor trece mulţi ani până să-ţi vezi din nou bărbatul.

După ce-i trimisese un exemplar cu autograf din *Uniunea Muncitoare* şi insistă de trei ori, Măria Sa, episcopul de Dijon, binevoi să o primească. Era un bătrân

cu înfăţişare distinsă şi cuvinte alese, cu care Flora a avut o polemică foarte plăcută. O primi în palatul episcopal, cu multă afabilitate. Citise cărticica şi, înainte ca Flora să deschidă gura, o copleşi cu elogii. Fata mea, intenţiile tale sunt curate şi nobile. Avea o înţelegere clară a durerii omeneşti şi o voinţă puternică de a o alina. Dar, mereu exista câte un dar pentru orice în această viaţă imperfectă. În cazul Florei, se referea la faptul că nu era catolică. Oare se putea face o operă mare, morală, folositoare spiritului, în afara catolicismului? Intenţiile ei corecte vor fi răstălmăcite şi în loc să obţină ceea ce spera, demersul ei va avea consecinţe negative. De aceea – episcopul o spunea cu tot regretul – nu o va ajuta. Mai mult chiar. Era obligaţia lui să o pună în gardă. Dacă lua fiinţă Uniunea Muncitoare, şi era posibil ca asta să se întâmple având în vedere energia şi voinţa pe care Flora le dovedea, el o va combate. O organizaţie necatolică de o asemenea amploare ar putea să însemne un cataclism pentru societate. Au stat îndelung de vorbă. Flora se convinse repede că argumentele ei niciodată nu îşi vor face loc în mintea monseniorului François-Victor Rivet. Dar rămase încântată de fineţea episcopului care îi vorbi şi de artă, literatură, muzică şi istorie cu pricepere şi bun gust. Când auzea pe cineva vorbind ca el, nu putea evita un sentiment de tristeţe pentru atât de multe lucruri pe care ea nu le ştia, pentru tot ceea ce nu citise şi nici nu va mai citi, pentru că era deja târziu pentru a-şi umple golurile din educaţie. De aceea George Sand te dispreţuia, Florita, şi de aceea simţeai întotdeauna, în faţa acestei mari doamne a literelor franceze, o inferioritate paralizantă. „Tu valorezi mai mult decât ea, prostuţo”, o încuraja Olympia.

Să fii incultă şi săracă însemna să fii de două ori săracă, Florita. Şi-o spusese ea singură de multe ori în acel an de eliberare de sub jugul lui André Chazal —1825 – când, cu băiatul ei cel mare bolnav, cel de-al doilea cu o doică la

ţară şi cu Aline abia născută, a trebuit să înfrunte o împrejurare pe care nu o prevăzuse, obsedată cum era doar de ideea de a se elibera de jugul conjugal. Acestor copii trebuia să le dea de mâncare. Cum, dacă nu aveai o centimă? Se duse la maică-sa care trăia pe atunci într-un cartier mai puţin sordid, în rue Neuve-de-Seine. *Madame* Tristán nu putea să înţeleagă că nu voiai să te mai întorci în casa ta, acolo unde era bărbatul tău, tatăl copiilor tăi. Flora! Flora! Ce e cu nebunia asta? Să-l părăseşti pe André Chazal? Pe bună dreptate bietul om se plânge că nu are veşti de la tine. Îşi credea nevestica la ţară, văzând de copii. În ultimele săptămâni, André avusese, pe neaşteptate, pierderi financiare: creditorii îl încolţeau, trebuise să plece din apartamentul din Fossés-Saint-Germain-des-Prés şi atelierul lui fusese închis de judecător. Şi exact acum, când soţul tău avea nevoie de tine mai mult decât oricând, tu îl părăseai? Maică-sa avea ochii plini de lacrimi şi buzele îi tremurau.

— L-am părăsit deja, spuse Flora. Şi nu mă voi întoarce niciodată lângă el. Nu voi mai renunţa niciodată la libertate.

— O femeie care-şi părăseşte casa decade mai jos decât o prostituată, o certa maică-sa înspăimântată. Este un delict şi se pedepseşte prin lege. Dacă André te denunţă, vei fi căutată de poliţie şi vei merge la puşcărie ca un criminal. Nu poţi face o asemenea nebunie!

Ai făcut-o, Florita, fără să-ţi pese de riscuri. Desigur, lumea ţi-a devenit ostilă şi viaţa foarte grea. Deocamdată, trebuia să o convingi pe doica din Arpajon să aibă grijă de cei trei copii, până îţi vei găsi un loc de muncă să-i poţi plăti serviciile şi întreţinerea celor trei copii. Dar, unde ai putea munci, fiinţă incapabilă să scrii corect o frază?

Pentru a evita ca André Chazal să o găsească, respinse din start ideea atelierelor de gravură unde poate ar fi fost primită. Şi plecă din Paris, să se ascundă în provincie. Fu

nevoită să înceapă de foarte jos. Vânzătoare de ace, papiote de aţă şi materiale pentru brodat într-o mică prăvălie din Rouen, unde, în afara orelor când îi servea pe cumpărători, trebuia să spele vasele, să mături şi să scuture praful, totul pentru un salariu de nimic pe care-l trimitea integral doicii din Arpajon. Apoi, a fost îngrijitoare la copiii gemeni ai soţiei unui colonel care locuia la ţară, aproape de Versailles, în timp ce soţul ei era la război sau conducea o garnizoană. Nu era o muncă prost plătită – nu trebuia să cheltuie nimic şi avea o cameră decentă – şi ar fi rămas acolo mai mult dacă firea ei i-ar fi permis să-i suporte pe gemeni, doi nerozi rotofei care, atunci când nu ţipau perforându-i timpanele, vomitau şi urinau în scutecele pe care abia le schimbase, pentru că tocmai făcuseră pe ei cu puţin timp înainte. Doamna colonel o izgoni în ziua în care o descoperi pe *Madame-la-Colère* scoasă din minţi de ţipetele gemenilor, ciupindu-i ca să se potolească.

Deşi, de foarte tânără şi prin toate mijloacele pe care le avusese la îndemână, Flora încercase să-şi completeze golurile din educaţie, o copleşea mereu ideea că este incultă, ignorantă, de fiecare dată când îi apărea în cale o persoană atât de înţeleaptă, cu o atât de bună exprimare în franceză, ca episcopul de Dijon. Totuşi, nu ieşi abătută din palatul episcopal. Mai degrabă, stimulată. Nu putea să nu se gândească, după ce-l ascultase, la cât de plăcută ar fi viaţa omului, când, datorită marii revoluţii paşnice pe care o punea în mişcare, toţi copiii din lume vor primi în Palatele Muncitorilor o educaţie tot atât de aleasă ca aceea pe care probabil o avusese monseniorul François-Victor Rivet.

În ajunul plecării din Dijon, după ce se întâlnise cu un grup de fourierişti, Flora, se duse la ţară să-l viziteze pe Gabriel Gabety, un bătrân filantrop. Fusese un revoluţionar activ – un iacobin – în timpul Marii Revoluţii şi

acum, bogat şi văduv, scria cărţi filosofice despre justiţie şi drept. Se spunea că era simpatizant al ideilor lui Charles Fourier. Însă Flora avu altă decepţie. Nu obţinu de la *monsieur* Gabriel Gabety nici cea mai mică promisiune de ajutor pentru Uniunea Muncitoare, proiect pe care ex-adeptul lui Robespierre îl respinse ca fiind o „fantezie delirantă”. Şi Flora fu nevoită să suporte un monolog de aproape o oră al octogenarului friguros – în afară de halatul de lână şi de fular, purta o scufie de dormit – despre cercetările lui pe vestigiile romane din regiune. Căci, nu se mulţumea numai cu dreptul, etica, filosofia şi politica, ci era în timpul liber şi un pasionat arheolog. În timp ce bătrânelul psalmodia, Flora urmărea un du-te-vino continuu al slujnicii lui *monsieur* Gabety. Tinerică, fâşneaţă, zâmbitoare, nu stătea în loc o secundă: trecea cu peria pe lespezile roşietice ale verandei, ştergea cu pământuful praful de pe faianţa din sufragerie sau le aducea limonada pe care umanistul o cerea, făcând o rapidă paranteză în plictisitoarea lui peroraţie. Aşa fuseseşi tu, Florita, cu ani în urmă. Ca şi ea, ţi-ai petrecut zilele şi nopţile, timp de trei ani, făcând curat, frecând, măturând, spălând, călcând şi servind. Până când ai obţinut o muncă mai bună. Slujnică, servitoare, femeie în casă la acea familie din vina căreia ai dobândit, aşa cum se dobândeşte febra galbenă sau ciuma, ura incomensurabilă pentru Anglia. Totuşi, fără acei ani în serviciul familiei Spence, nu ai fi fost acum atât de lucidă cu privire la ceea ce aveai de făcut pentru a face demnă şi umană această vale a plângerii.

Întorcându-se la hotel, după drumul inutil la ţară la Gabriel Gabety, Flora avu o surpriză plăcută. Una dintre cameriste, adolescentă şi timidă, veni şi bătu la uşa camerei. Avea un franc în mână şi îngăimă:

— Ajunge atât, doamnă, pentru a cumpăra cartea dumneavoastră?

Auzise vorbindu-se despre *Uniunea Muncitoare* şi voia să o citească. Pentru că ea ştia şi îi plăcea să citească, în timpul liber.

Flora o îmbrăţişă şi îi dedică un exemplar fără să accepte vreun ban.

Ape misterioase

Mataiea, februarie 1893

În cele unsprezece luni cât a durat materializarea deciziei sale de a se întoarce în Franţa, de la acea *tamara'a* la care se tăvălise cu Maoriana, femeia lui Tutsitil, şi până când, graţie demersurilor lui Monfreid şi Schuffenecker în Paris, guvernul francez şi-a dat acceptul pentru repatriere şi a putut să se îmbarce pe *Duchaffault* la 4 iunie 1893, Koke a pictat mult, a făcut multe schiţe, a lucrat în lemn multe sculpturi, dar fără să mai aibă vreodată certitudinea capodoperei, ca atunci când pictase *Mamo tupapau.* Eşecul cu portretul copilului mort al familiei Suhas (cu care, după trecerea timpului, Jénot reuşi să-l împace) l-a ţinut departe de orice încercare de a-şi câştiga traiul făcând portrete coloniştilor din Tahiti, printre care, după cele spuse de puţinii lui prieteni europeni, era considerat un extravagant evitat în societate.

Nu-i spusese niciun cuvânt lui Teha'amana despre demersurile lui de repatriere de teamă că, ştiind că în curând o va părăsi, *vahine* a lui i-o va lua înainte. Ţinea la ea. Cu Teha'amana putea să vorbească orice pentru că fata, deşi habar nu avea de multe lucruri importante pentru el, cum ar fi frumuseţea, arta şi vechile civilizaţii, avea o minte ageră şi suplinea prin inteligenţă lacunele culturale. Îl surprindea mereu cu vreo iniţiativă, glumă sau surpriză. Te iubea, Koke? Nu o ştiai nici acum. Era mereu dispusă să ţi se ofere când o voiai; când făceaţi dragoste, era dezinhibată şi pricepută ca târfele cele mai experimentate. Dar, uneori, dispărea din Mataiea pentru două-trei zile şi când revenea, nu-ţi dădea nici cea mai mică explicaţie. Dacă insistai să afli unde fusese, îşi pierdea răbdarea şi nu ieşea din: „Am fost, am fost, ţi-am spus." Niciodată nu-i făcuse nici cea mai mică demonstraţie de gelozie. Koke îşi amintea că în noaptea de

tamara'a, în timp ce o îmbrăţişa pe pământ pe Maoriana, văzu ca prin vis, în reflexele focului, faţa lui Teha'amana, privindu-l şăgalnic cu ochii ei mari ca de cărbune. Această indiferenţă totală faţă de ceea ce făcea perechea ta era forma naturală a iubirii în tradiţia maori, un semn al libertăţii? Fără îndoială, deşi când îi întreba despre acest lucru pe vecinii lui din Mataiea, aceştia ocoleau răspunsul cu un zâmbet evaziv. Nici Teha'amana nu manifestase vreodată nici cea mai mică ostilitate faţă de vecinele din sat sau din împrejurimi pe care Koke le invita să pozeze pentru el şi uneori îl ajuta să le convingă să se dezbrace, lucru la care de obicei erau foarte reticente.

Cum ar fi reacţionat *vahine* a ta dacă ar şti istoria cu Jotefa, Koke? N-o vei şti niciodată, pentru că nu ai îndrăznit să i-o povesteşti vreodată. De ce? Încă mai pâlpâiau în tine prejudecăţile moralei civilizate europene? Sau pur şi simplu pentru că erai îndrăgostit de Teha'amana mult mai mult decât voiai să admiţi şi te temeai că, dacă va afla de ceea ce se întâmplase în timpul acelei excursii, se va supăra şi te va părăsi? Ei, asta-i, Koke! O vei părăsi tu fără cel mai mic scrupul, îndată ce vei obţine repatrierea ca artist insolvabil. Da, era adevărat. Dar până atunci, voiai să trăieşti – până în ultima zi – cu frumoasa ta *vahine.*

Viaţa din aceste luni i se va părea mai târziu, când necazurile se vor năpusti asupra lui, plăcută şi, mai ales, productivă. Ar fi fost şi mai bine, dacă nu ar fi existat eterna lipsă a banilor. Rarele mandate ale lui Monfreid şi Schuff nu ajungeau niciodată să acopere cheltuielile şi trăiau mereu cu datorii la Aoni, băcanul chinez din Mataiea.

Se scula devreme, o dată cu lumina zilei, şi se scălda în râul din apropiere, lua un mic dejun frugal – nelipsita ceaşcă de ceai şi o felie de *mango* sau de ananas – şi începea să lucreze, cu un entuziasm care nu scădea deloc.

Se simţea bine în acea ambianţă cu o luminozitate atât de vie, cu culori atât de pure şi atât de contrastante, cu căldura şi rumoarea din ce în ce mai puternică: animală, vegetală, umană, şi cu eterna tălăzuire ritmică a mării. În ziua în care l-a cunoscut pe Jotefa, nu picta. Sculpta obiecte mici, plecând de la schiţe pe care le trasa la repezeală, încercând să capteze în câteva linii feţele aspre ale tahitienilor din împrejurimi, cu nasul turtit, gura mare, buzele groase şi cu trupul robust. Şi idoli ai imaginaţiei lui, căci, din nefericire pentru el, nu rămăseseră pe insulă nici urmă de statui sau totemuri ale vechilor zei maori.

Tânărul care tăia copaci prin împrejurimile casei era mai puţin timid sau mai curios decât ceilalţi vecini din Mataiea, cei care, dacă nu îi căuta Koke, rareori aveau iniţiativa de a-l vizita. Nu era de aici, ci dintr-un mic sat din interiorul insulei. Cu securea pe umăr, cu faţa şi corpul pline de sudoare din cauza efortului, se apropie într-o dimineaţă de şopronul din trestie sub care Paul şlefuia torsul unei fete şi, cu o curiozitate infantilă în privire, se aşează pe vine şi începu să se uite la el cum lucrează. Prezenţa lui te deranja şi erai pe punctul să-l alungi, dar ceva te-a oprit. Poate pentru că băiatul era atât de frumos, Paul? Da, şi de asta. Dar mai era ceva pe care-l intuiai difuz, în timp ce, din când în când, în scurte pauze, îl observai cu coada ochiului. Era un băiat, aproape de limita aceea tulbure în care tahitienii se transformau în *taata vahine,* adică, în androgini sau hermafroditi, un al treilea sex intermediar pe care, spre deosebire de prejudecăţile europene, indigenii maori, pe ascuns, ferindu-se de misionari şi pastori, îl acceptau încă între ei cu naturaleţea marilor civilizaţii păgâne. De multe ori a încercat să vorbească despre ei cu Teha’amana, dar fetei i se părea ceva atât de evident, atât de natural, că existau *mahu,* că nu reuşea să obţină de la ea decât nişte banalităţi sau o ridicare din umeri. Da, sigur că existau bărbaţi-femei. Ei şi?

Sub pielea arămiu-cenuşie a băiatului se conturau muşchii încordaţi când tăia un trunchi de copac sau îl ridica pe umeri şi îl ducea astfel până la cărarea unde venea căruţa cumpărătorului ca să-l ducă la Papéete sau în vreun alt sat. Dar când se lăsa pe vine, lângă el, ca să-l vadă sculptând, când îşi lungea faţa spână şi-şi deschidea larg ochii întunecaţi, profunzi, cu gene lungi, ca şi cum ar căuta mai în adânc, dincolo de ceea ce vedea, raţiunea secretă pentru care Paul se străduia atâta cu sculpturile lui, poziţia, expresia feţei şi felul cum deschidea buzele, lăsând să se vadă albeaţa dinţilor, se îndulceau şi se feminizau. Se numea Jotefa. Vorbea destul de bine franceza ca să poată întreţine un dialog. Când Paul făcea o pauză, stăteau de vorbă. Băiatul, cu o cârpă, care abia îi acoperea fesele şi sexul, înfăşurată peste şolduri, îi punea tot felul de întrebări despre acele statuete de lemn în care Paul reproducea figurile băştinaşe şi închipuia zei şi demoni tahitieni. Ce te atrăgea atât de mult la Jotefa, Paul? De ce credeai că iradia din el acel aer cunoscut, al cuiva care, cu mult timp în urmă, făcea parte din memoria ta?

Tăietorul de lemne rămânea de multe ori cu el să mai vorbească după terminarea lucrului şi Teha’amana le pregătea o ceaşcă de ceai şi ceva de mâncare. Într-o seară, după ce băiatul plecase, Koke îşi aminti. Se duse la colibă şi deschise lada unde păstra colecţiile lui de fotografii, clişee şi tăieturi din reviste cu reproduceri ale unor temple clasice, statui şi tablouri, şi figuri care-l impresionaseră, colecţie la care revenea mereu aşa cum alţii reveneau la amintirile de familie. Răscoli totul, luând în mână şi mângâind parcă fiecare obiect din acel talmeş-balmeş de lucruri, până când o fotografie îi rămase lipită de degete. Aici se afla explicaţia! Asta era imaginea pe care, într-un fel vag, conştiinţa, intuiţia ta o identificase cu tânărul tăietor de lemne, noul tău prieten din Mataiea.

Paul văzuse pentru prima oară acea fotografie, făcută de Charles Spitz, fotograful de la *L'Illustration,* la Expoziţia Universală din Paris, în 1889, în secţiunea dedicată Mărilor Sudului, organizată cu sprijinul lui Spitz. Imaginea îl tulburase atât de mult încât o privise mult timp şi în ziua următoare o văzu din nou şi, în cele din urmă, îl rugă pe fotograf, pe care îl cunoştea de mult, să îi vândă clişeul. Charles i-l dărui. Titlul său, *Vegetaţia în Mările Sudului,* era înşelător. Important în ea nu erau ferigile enorme, nici caierele de liane şi frunze înlănţuite în acea zonă a muntelui din care cădea o cascadă firavă, ci persoana din profil, cu torsul gol şi picioarele desculţe, care ţinându-se de tufişurile din jur, se înclina pentru a bea sau poate doar să privească acel izvor. Un tânăr? O tânără? Fotografia sugera ambele posibilităţi cu aceeaşi intensitate, fără a o exclude pe a treia: să fie în acelaşi timp ambele lucruri, alternativ sau simultan. În anumite zile, Paul avea certitudinea că era profilul unei femei; în altele, al unui bărbat. Imaginea l-a intrigat, l-a determinat să fantazeze, l-a incitat. Acum nu avea nici cea mai mică îndoială: între acea imagine şi Jotefa, tăietorul de lemne din Mataiea, exista o misterioasă afinitate. Descoperirea îi produse un val de plăcere. Zeii din Tahiti începeau să te facă părtaş la secretele lor, Paul. În aceeaşi zi îi arătă fotografia lui Charles Spitz lui Teha'amana.

— Este bărbat sau femeie?

Fata privi un timp cu atenţie fotografia şi în cele din urmă dădu din cap nehotărâtă. Nici ea nu putea să ghicească.

A avut lungi conversaţii cu Jotefa, în timp ce Paul sculpta idolii săi şi băiatul îl privea. Era respectuos; dacă Paul nu-i adresa niciun cuvânt, sta liniştit şi tăcut, cu teamă să nu-l deranjeze. Dar când Paul începea dialogul, nu era chip să-l întrerupi. Curiozitatea lui era debordantă, ca de copil. Voia să ştie despre pictură şi sculptură mai

mult decât putea Paul să-i spună; de asemenea, îi punea multe întrebări şi despre obiceiurile sexuale ale europenilor. Curiozităţi care, dacă nu ar fi fost formulate cu o vizibilă inocenţă, ar fi fost vulgare şi stupide. Aveau europenii, *popa'a,* penisul, de aceeaşi mărime şi formă ca al tahitienilor? Era sexul europencelor la fel ca sexul femeilor de aici? Aveau mai mult sau mai puţin păr între picioare? Când, în franceza lui imperfectă, amestecând cuvinte şi expresii tahitiene cu gesturi expresive, dădea drumul la astfel de întrebări, nu părea să-şi satisfacă o morbidă înclinaţie, ci era dornic să-şi îmbogăţească cunoştinţele, să verifice ce îi apropia sau diferenţia pe europeni de tahitieni în acest domeniu, în general exclus din conversaţia dintre francezi. „Un adevărat primitiv, un păgân adevărat", îşi spunea Paul. „În ciuda faptului că l-au botezat şi stigmatizat cu un nume care nu era nici tahitian, nici creştin, nu fusese încă domesticit." De câteva ori, Teha'amana se apropiase să-i asculte, dar, faţă de ea, Jotefa se inhiba şi rămânea tăcut.

Pentru sculpturile de dimensiuni potrivite sau mai mari, Koke prefera arborii-de-pâine, *pandanos* sau *bomonaje,* palmierii sau *boaraus* şi cocotierii; pentru sculpturile mici, folosea mereu lemnul copacului numit lemn de plută din care tahitienii îşi fabricau pirogile. Moale şi docil, aproape ca o argilă, fără noduri şi nervuri, producea la atingere un efect carnal. Dar era greu să găseşti lemn de plută în împrejurimi. Tăietorul de lemne îi spuse că nu trebuia să-şi facă griji. Voia o bună provizie de acest lemn? Un trunchi întreg? Ştia el o pădurice cu aceşti copaci. Şi îi arătă povârnişul muntelui din apropiere. Îl va conduce acolo.

Plecară în zori, cu o legătură de provizii pe umăr, înveşmântaţi doar cu o cârpă în jurul şoldurilor. Paul se obişnuise să umble desculţ, ca băştinaşii, aşa făcuse şi în verile din Bretania şi mai înainte, în Martinica. Deşi în lunile de când se afla pe insulă se deplasase mult, mersese

de fiecare dată pe drumurile de pe coastă. Acum era pentru prima dată când, ca un adevărat tahitian, tăia pădurea de-a curmezişul, adâncindu-se în vegetaţia deasă de copaci, arbuşti şi tufişuri care se înlănţuiau deasupra lui, acoperind soarele de tot, pe cărări pe care ochii lui nu le puteau distinge, dar pe care, în schimb, cei ai lui Jotefa le găseau cu uşurinţă. În penumbra verde, presărată de scânteieri, înviorată de cântecele unor păsări necunoscute, aspirând o aromă umedă, oleaginoasă, vegetală, care-i pătrundea prin toţi porii corpului, Paul simţi o senzaţie îmbătătoare, copleşitoare, exaltantă, produsă parcă de un elixir magic.

În faţa lui, cam la vreo doi metri, tânărul înainta fără ezitare, atent la direcţia drumului, mişcându-şi ritmic braţele. La fiecare pas, muşchii umerilor, ai spatelui, ai pulpelor se mişcau insinuant, cu scânteieri de sudoare, sugerându-i imaginea unui războinic, a unui vânător din timpurile de demult, adâncindu-se în selva deasă în căutarea unui duşman al cărui cap îl va tăia şi-l va duce pe umăr la întoarcerea acasă ca să-l ofere zeului său necruţător. Sângele lui Koke fierbea; avea testiculele şi membrul tensionate, se sufoca de dorinţă. Dar – Paul! Paul! – nu era chiar o dorinţă normală, să sari pe acest trup bine făcut ca să-l posezi, ci mai degrabă să i te abandonezi, să fii posedat de el la fel cum un bărbat posedă o femeie. Ca şi cum i-ar fi ghicit gândurile, Jotefa întoarse capul şi îi zâmbi. Paul se înroşi violent: observase oare băiatul membrul tău întărit între cutele cârpei din jurul şoldurilor? Nu părea să-i dea nici cea mai mică importanţă.

— Aici drumul se sfârşeşte, spuse arătându-i locul cu mâna. Continuă pe celălalt mal. Trebuie să trecem prin apă, Koke.

Intră în râu şi Paul îl urmă. Apa rece îi produse o senzaţie binefăcătoare, îl eliberă de tensiunea

insuportabilă. Tăietorul de lemne, văzând că Paul întârzia în râu, apărat de curent, la adăpostul unei stânci, lăsă pe celălalt mal traista cu provizii şi dându-şi jos cârpa din jurul şoldurilor, intră din nou în apă, râzând. Apa susura formând cercuri şi mici valuri de spumă în jurul corpului său armonios. „E foarte rece”, spuse apropiindu-se de Paul aproape atingându-l. Spaţiul era verde-albăstrui, nu se auzea ciripitul nici unei păsări şi în afară de clipocitul curentului lovindu-se de pietre, era o linişte, o pace şi o libertate încât Paul credea că sunt ale raiului pe pământ. Avea din nou membrul dur şi simţea că leşină din cauza acelei dorinţe ciudate. Să se abandoneze, să se ofere, să fie iubit şi brutalizat ca o femeie de acel tăietor de lemne. Învingându-şi ruşinea, se lăsă dus de val spre Jotefa şi-şi lăsă capul pe pieptul lui. Cu un râs proaspăt în care nu detectă nici urmă de ironie, băiatul îi puse braţele pe umeri şi îl întoarse cu spatele, lipindu-se strâns de corpul lui. Îl simţi făcându-şi loc şi penetrându-l. Închise ochii, pradă ameţelii – aproape de leşin. Simţea în spatele lui membrul dur al băiatului, împingându-l, frecându-se de el, şi în loc să-l alunge şi să-l lovească, aşa cum făcuse de atâtea ori, pe *Luzitano,* pe *Chili* şi pe *Jérôme-Napoleon,* când tovarăşii săi de călătorie încercau să se folosească de el ca de o femeie, îl lăsa să-şi facă plăcerea, fără scârbă, cu gratitudine şi – Paul! Paul! – făcându-ţi plăcere şi ţie. Simţi că o mână a lui Jotefa căuta sub apă şi-i prinse sexul. Îndată ce-i simţi mângâierile, ejaculă cu un geamăt. Jotefa ejaculă şi el după puţin timp, în spatele lui, râzând mereu.

Ieşiră din râu; îşi şterseră apa care le şiroia pe corp cu cârpele pe care le avuseseră la brâu. Apoi mâncară fructele pe care le aduseseră. Jotefa nu făcu nici cea mai mică aluzie la ceea ce se întâmplase, ca şi cum nu ar avea nicio importanţă şi deja uitase. Ce minune, nu-i aşa, Paul? A făcut cu tine ceea ce, în Europa creştină, provoca spaimă şi remuşcări, o senzaţie de vinovăţie şi ruşine. Dar pentru

tăietorul de lemne, a fi liber a fost o simplă distracţie, o petrecere a timpului. Ce dovadă mai bună că ceea ce numim cu un termen nepotrivit civilizaţie europeană distrusese libertatea şi fericirea, privând fiinţele umane de plăcerile corpului? Chiar mâine vei începe un tablou despre cel de-al treilea sex, cel al tahitienilor şi al păgânilor necorupţi de morala castratoare a creştinismului, un tablou despre ambiguitatea şi misterul acestui sex care, la cei patruzeci şi patru de ani ai tăi, când credeai că te cunoşti şi că ştii totul despre tine însuţi, ţi-a revelat, graţie acestui Eden şi lui Jotefa, că în adâncul inimii tale, în uriaşul viril care erai, se afla ascunsă o femeie.

Ajunseră la păduricea de plute, tăiară o creangă lungă, cilindrică, în care Paul va putea să o sculpteze pe Eva tahitiană, pe care o avea în plan demult, şi porniră imediat pe drumul de întoarcere la Mataiea, purtând amândoi pe umeri lemnul tăiat. Intrară în sat la căderea nopţii. Teha'amana dormea deja. Dimineaţa următoare, Paul îi dărui lui Jotefa unul din micii lui idoli sculptaţi. Băiatul refuză să-l primească de parcă, acceptându-l, ar denatura gestul lui generos de a-şi însoţi prietenul în căutarea lemnului de care avea nevoie. În cele din urmă, la insistenţele lui Paul, acceptă.

— Cum se spune în tahitiană „ape misterioase", Jotefa?

— *Pape moe.*

Aşa se va numi. Ziua următoare începu să picteze tabloul, după ce-şi pregăti obişnuita ceaşcă de ceai. Avea la îndemână fotografia lui Charles Spitz, dar abia dacă se mai uita la ea, pentru că o ştia pe dinafară şi pentru că cel mai bun model pentru noul lui tablou era spatele gol al tăietorului de lemne mergând în faţa lui, în desişul pădurii, în ambianţa magică pe care o păstrase intactă pe retină.

Lucră o săptămână întreagă la *Pape moe*, cea mai mare parte a timpului în aceeaşi ciudată stare de euforie pe care

nu o mai simţise de când pictase *Demonul pândeşte fata*. Doar câteva spirite alese vor observa adevărata temă din *Pape moe*; el nu avea de gând să o dezvăluie niciodată, nici lui Teha'amana, cu care nu obişnuia să comenteze picturile, şi nici măcar în scrisorile către Daniel, Schuffenecker, Vikinga sau galeriştii din Paris. Ei vor vedea în mijlocul unei păduri de flori, frunze, ape şi pietre luxuriante, o fiinţă care, sprijinită de stânci, îşi apleca frumosul trup închis la culoare spre căderea de apă pentru a-şi potoli setea sau pentru a se închina unui zeu invizibil al locului. Foarte puţini vor ghici enigma, incertitudinea sexuală a acelei fiinţe tinere care întrupa un sex diferit, o opţiune pe care morala şi religia au combătut-o, persecutat-o, negat-o şi exterminat-o până la a o crede dispărută. Se înşelau! *Pape moe* era dovada. În acele „ape misterioase" deasupra cărora se înclina androginul din tablou, pluteai şi tu, Paul. Tocmai o descoperiseşi, după un lung proces care începuse cu vraja pe care o exercitase asupra ta, în Expoziţia Universală din 1889, fotografia lui Charles Spitz şi se terminase în acel râu, când simţiseşi în spatele tău membrul lui Jotefa şi acceptaseşi să fii pentru el *taata vahine,* în acele singurătăţi dincolo de timp şi istorie. Nimeni nu va şti vreodată că *Pape moe* era şi autoportretul tău, Koke.

În ciuda faptului că asta îl făcea să se simtă mai aproape de sălbaticul care de ani de zile visa să fie, cele întâmplate nu încetau să-l tulbure. Un pederast, tu, Paul? Dacă ţi-ar fi spus-o cineva cu ani în urmă, i-ai fi stâlcit faţa. De copil se mândrise întotdeauna cu virilitatea lui şi o apărase cu pumnii. O făcuse de multe ori în îndepărtata lui tinereţe, în largul mării, în cabinele sau în calele de pe *Luzitano* şi de pe *Chili*, în cei trei ani când a fost marinar pe aceste vapoare comerciale, sau pe nava de război *Jérôme-Napoleon* pe care şi-a petrecut alţi doi ani, când cu bătălia împotriva prusacilor. Cine ar fi zis atunci că vei ajunge să

pictezi şi să sculptezi, Paul. Nici măcar o dată nu ţi-a trecut prin cap să fii artist. Atunci visai la o carieră strălucitoare de lup de mare pe oceanele şi prin porturile lumii, din toate ţările, rasele şi peisajele, în timp ce urcai treptele ierarhice ajungând căpitan. Un vapor întreg şi un numeros echipaj la ordinele tale, Ulise.

De la început, pe *Luzitano*, vapor cu trei catarge, unde în decembrie 1865, îl acceptaseră ca aspirant, căci depăşise vârsta pentru a fi admis la Academia Navală, fusese nevoie să-şi folosească pumnii şi picioarele, să muşte şi să mânuiască cuţitul pentru a-şi păstra fundul intact. Unora nu le păsa. În stare de ebrietate, mulţi colegi se făleau că trecuseră prin acest ritual marinăresc. Dar ţie îţi păsa. Niciodată nu vei fi fetiţa nimănui; tu erai bărbat. În timpul primei lui călătorii ca aspirant, din Franţa la Rio de Janeiro, trei luni şi douăzeci şi una de zile în largul mării, celălalt aspirant, Junot, un breton roşcat plin de pistrui, a fost violat în sala maşinilor de către trei fochişti, care după aceea l-au ajutat să-şi şteargă lacrimile, asigurându-l că nu trebuia să se ruşineze, că era o practică universală în lumea marinarilor, un botez de care nimeni nu scăpa şi că, din acest motiv, nu jignea, ci mai degrabă crea o înfrăţire în cadrul echipajului. Paul scăpase, dar trebuise să demonstreze acestor lupi de mare înnebuniţi de pofta de femeie că dacă cineva voia să se culce cu Eugène-Henri Paul Gauguin trebuia să fie gata să ucidă sau să moară. Puterea lui ieşită din comun şi mai ales încăpăţânarea şi ferocitatea l-au salvat. La 23 aprilie 1871, după ce îşi îndeplinise stagiul militar pe *Jérôme-Napoléon* şi fusese lăsat la vatră, avea fundul la fel de teafăr ca în urmă cu şase ani când îşi începuse cariera navală căreia acum îi punea capăt. Ce-ar mai fi râs de tine colegii de pe *Luzitano, Chili* sau *Jérôme-Napoléon* dacă te-ar fi văzut în pârâul din pădurice, bătrân acum, folosit ca *taata vahine* de un maori!

Sexul nu fusese important pentru el la vârsta la care, în mod normal, este pentru toţi muritorii, adică în tinereţe, perioada poftelor şi a căldurilor. Cei şase ani cât fusese marinar, se dusese la bordel în fiecare port – Rio de Janeiro, Valparaíso, Neapole, Trieste, Veneţia, Copenhaga, Bergen şi atâtea altele pe care abia dacă şi le mai amintea – mai mult ca să-şi urmeze colegii şi să nu pară anormal, decât de plăcere. Ţi-era greu să simţi plăcere în acele încăperi sordide, urât mirositoare, înţesate de beţivi, împreunându-se cu femei prăpădite, uneori fără dinţi şi cu sânii căzuţi, care căscau sau adormeau de oboseală în timp ce erau regulate. Aveai nevoie de câteva pahare de rachiu pentru a duce la bun sfârşit un astfel de coit trist şi rapid, care-ţi lăsa în gură un gust de cenuşă, o funebră melancolie. De aceea, preferai să te masturbezi noaptea, în priciul tău, legănat de valuri.

Nici ca marinar şi nici după aceea, când, recomandat de tutorele lui, Gustave Arosa, începuse să lucreze ca agent de bursă în birourile lui Paul Bertin din rue Laffitte, hotărâse să-şi croiască un viitor burghez în Bursa din Paris, sexul nu însemnase pentru el o preocupare obsesivă, aşa cum avea să devină pe măsură ce, la o vârstă la care un om are destinul deja conturat, el începu să-şi schimbe viaţa, să schimbe o existenţă prosperă, disciplinată, intrată în rutină, de soţ bun şi bun tată de familie, cu una nesigură, aventuroasă, de sărăcie şi vise care aveau să-l poarte până aici.

Sexul începuse să fie important pentru el pe măsură ce devenea importantă şi pictura, care i se păruse la început o distracţie, practicată la sfatul prietenului şi colegului de la agenţia lui Paul Bertin, Emile Schuffenecker. Într-o bună zi i-a arătat un caiet cu acuarelele şi schiţele lui în cărbune şi i-a mărturisit că visul lui tainic era să devină pictor. Bunul Schuff, care picta în orice clipă liberă, când nu se afla, ca Paul, la vânătoare de familii cu bani care să

încredinţeze înţelepciunii lui Paul Bertin investiţiile lor de la Bursa din Paris, l-a încurajat să se înscrie la un curs seral de desen la Academia Colarossi. Bunul Schuff era înscris deja şi era foarte plăcut, mai plăcut decât să joci cărţi sau să-ţi petreci serile pe terasele cafenelelor din Place Clichy trăgând de un pahar de absint şi trecând în revistă posibilităţile de creştere sau scădere a cotaţiilor. Aşa începuse aventura care te adusese acum în Tahiti, Koke. Era bine? Era rău? De multe ori, în perioadele de foame, de descurajare, ca în acele zile din Paris cu micul Clovis pe cap, când te întrebai până când vei putea trăi fără un acoperiş, cerşind o farfurie de supă în azilurile călugăriţelor, îl blestemai pe bunul Schuff pentru sfat, imaginându-ţi ce bine ţi-ar fi mers, ce casă frumoasă ai fi avut în Neuilly, în Saint-Germain, în Vincennes, dacă ai fi continuat să fii consilier financiar la Bursa din Paris. Poate ai fi fost acum bogat ca Gustave Arosa şi ai fi fost în stare, precum tutorele tău, să ai o colecţie magnifică de pictură modernă.

O cunoscuse în acea vreme pe Meete Gat, Vikinga, o daneză bine făcută, cu trăsături uşor masculinizate – Paul! Paul! – şi se căsătorise cu ea, în noiembrie 1873, la registrul civil al celui de-al nouălea arondisment şi la Biserica Luterană Mântuirea. Şi începuse o viaţă foarte burgheză, într-un apartament foarte burghez, într-un cartier considerat o culme a burgheziei: Place de Saint-Georges. Atât de neînsemnat era sexul pentru Paul chiar şi în această perioadă încât nu l-a deranjat deloc să respecte, la începutul căsătoriei lor, pudibonderia soţiei sale şi să facă dragoste cu ea aşa cum o cerea morala luterană, cu Meete înfofolită în lungile ei cămăşi de noapte, bine închise la gât, şi într-o stare de totală pasivitate, fără să-şi permită nici cea mai mică îndrăzneală, fără niciun sentiment, nicio drăgălăşenie, ca şi cum a fi iubită de soţul ei era o obligaţie pe care o îndeplinea cu resemnare, aşa

cum se resemna să ia ulei de ricin bolnavul cu stomacul împietrit din cauza constipaţiei.

De-abia cu mult după aceea, când Paul, fără să neglijeze încă agenţia lui Paul Bertin, îşi dedica nopţile pictând de toate şi cu orice – creion, cărbune, acuarelă, ulei – brusc, în timp ce fantezia lui crea şi recrea imagini susceptibile de a fi pictate, noaptea începu să se chinuie din cauza dorinţei. Atunci o implora sau îi cerea, în pat, lui Meete libertăţi care o scandalizau pur şi simplu: să se dezbrace, să pozeze pentru el, să-l lase să-i mângâie şi să-i sărute locurile intime atât de delicate. Aşa apărea motivul unor amare certuri conjugale, primele umbre în acea familie armonioasă care aducea pe lume un copil în fiecare an. În ciuda rezistenţelor Vikingăi, şi pe măsura dorinţei sexuale din ce în ce mai mari care-l chinuia, nu o înşela. Nu a avut amante, nu a frecventat casele de plăcere pe care i le recomanda Vikinga. Chiar şi la sfârşitul anului 1884, la treizeci şi şase de ani, când în viaţa lui se produsese o răsturnare copernicianã şi era hotărât să fie pictor, doar pictor, şi să nu mai revină niciodată la afaceri şi când începuse deja falimentul lent care-l va duce la mizerie, continua să-i fie credincios lui Meete Gad. Dar sexul devenise o preocupare constantă, un izvor de fantezii îndrăzneţe, de un baroc exagerat. Pe măsură ce înceta să fie burghez şi începea să ducă o viaţă de artist – sărăcie, nechibzuinţă, riscuri, creaţie, dezordine – sexul îi domina din ce în ce mai mult existenţa, ca sursă de plăcere, dar şi de rupere a vechilor legături, de cucerire a unei noi libertăţi. Renunţarea la siguranţa burgheză ţi-a adus momente foarte grele, Paul. Dar ţi-a oferit o viaţă mai intensă, mai bogată şi mai somptuoasă pentru simţuri şi spirit.

Făcuseşi încă un pas spre libertate. De la viaţa boemă a unui artist la cea de primitiv, de păgân şi sălbatic. Un mare progres, Paul. Acum sexul nu mai era pentru tine o formă

rafinată de decadenţă spirituală, ca pentru atâţia artişti europeni, ci sursă de energie şi de sănătate, un mod de a te schimba, de a-ţi reîncărca sufletul, elanurile şi voinţa, pentru a crea mai bine, pentru a trăi mai bine. Pentru că în lumea la care aveai în sfârşit acces, a trăi însemna o continuă creaţie.

Fusese nevoit să treacă prin toate aceste etape pentru a ajunge să conceapă un tablou ca *Pape moe.* Nu mai trebuia niciun retuş. În tablou, se simţeau vibraţia şi scânteierile fotografiei lui Charles Spitz; androginul şi Natura erau un tot, contopindu-se într-o nouă formă de viaţă panteistă; ape, frunze, ramuri şi pietre reverberau şi fiinţa umană căpăta hieratismul elementelor. Pielea, muşchii, părul negru, picioarele puternice fixate pe stâncile acoperite de muşchi întunecat impuneau respect, reverenţă, iubire pentru acea fiinţă din altă civilizaţie, care, deşi colonizată de europeni, îşi păstra în taina adâncă a pădurilor puritatea ancestrală. Erai trist că terminaseşi *Pape moe.* Ca de fiecare dată când puneai tuşa finală unei lucrări bune, te măcina întrebarea dacă, după ea, nu vei coborî, ca artist, spre mai rău.

După aceea, două-trei nopţi, fu lună plină. Fermecat de luminozitatea dulce care cobora din cer, aşternându-se pe corpul lui Teha'amana – respira profund, cu un uşor sforăit ritmic – coborî pe pajiştea care înconjura locuinţa cu *Pape moe* în braţe. A contemplat tabloul scăldat în acea lumină gălbui-albăstrie care conferea lagunei o patină enigmatică; plantele acvatice şerpuind pe apă păreau lumini, reflexe. Chiar şi Natura era androgină în tablou. Nu erai înclinat spre sentimentalisme, trebuia să te imunizezi împotriva lor pentru a transcende limitele civilizaţiei degradate şi a ajunge să te contopeşti în vechile tradiţii, dar atunci ai simţit că ochii ţi se umezeau. Era unul din cele mai bune tablouri pe care le-ai pictat, Paul. Nu era chiar o capodoperă ca *Manao tupapau,* deşi foarte pe aproape.

Ceea ce repeta cu atâta convingere Olandezul Nebun atunci, la Arles – în ultimele zile ale toamnei lui 1888, înainte de a se dezlănţui în relaţia voastră amestecul acela de iubire şi isterie – că adevărata revoluţie în pictură nu va avea loc în Europa, ci departe, la tropice, unde se petrecea acţiunea romanului care vă tulburase pe amândoi – *Rarahu, Le mariage de Loti,* de Pierre Loti – devenise o realitate copleşitoare în *Pape moe,* nu-i aşa? În imaginea din tablou exista vigoare, o adevărată fortăreaţă spirituală care provenea din inocenţă şi din libertatea cu care vedea lumea un primitiv neîncătuşat în chingile culturii occidentale.

Când Paul îl cunoscuse pe Olandezul Nebun, într-o seară din iarna lui 1887, la Grand Bouillon, Restaurant du Chalet, în Clichy, Vincent nici măcar nu i-a dat voie lui Paul să-l felicite pentru tablourile pe care le expunea. „Eu trebuie să te felicit", îi spuse, strângându-i mâna cu putere. „Am văzut la Daniel de Monfreid tablourile tale din Martinica. Sunt formidabile! Nu cu pensula le-ai pictat, ci cu penisul. Tablouri care sunt în acelaşi timp artă şi păcate." Două zile după aceea, Vincent şi fratele lui, Theo, veniră acasă la Schuffenecker, unde se aciuise Paul la întoarcerea din aventura cu prietenul lui Laval, în Panama şi Martinica. Olandezul Nebun îi contemplă tablourile din toate unghiurile şi dădu sentinţa: „Asta e marea pictură, născută din viscere, din sânge, ca sperma din sex." Îl îmbrăţişă pe Paul şi îl rugă: „Şi eu vreau să-mi pictez tablourile cu penisul. Învaţă-mă, frate." Aşa a început o prietenie care se va termina atât de rău.

Olandezul Nebun, într-una din intuiţiile lui geniale, şi-a dat seama înaintea ta, Paul. Era adevărat. În timpul şederii tale atât de nefericite, mai întâi în Panama, apoi, din mai până în octombrie 1887, în împrejurimile oraşului Saint-Pierre din Martinica, deveniseşi artist. Vincent a fost primul care a înţeles. Ce importanţă mai avea faptul că ţi-a

fost atât de greu acolo, că ai muncit ca zilier la canalul lui *monsieur* de Lesseps[6], mâncat de ţânţari şi cât p-aci să mori în Martinica de dizenterie şi malarie? Era adevărat: în pictura de la Saint-Pierre, luminată de soarele splendid din Caraibe, culorile izbucneau ca fructele coapte pe ramuri şi nuanţele de roşu, albastru, galben, verde, negru se înfruntau între ele cu ferocitate de gladiatori, disputându-şi hegemonia în tablou. În sfârşit, viaţa irupea ca un incendiu în creaţia ta, purificând-o, izbăvind-o de atitudinea lipsită de curaj din ceea ce însemnase până atunci pentru tine a picta şi a sculpta. Într-adevăr, în timpul acelei călătorii, în ciuda faptului că era să mori de foame şi de boală – abia mai respirai în baraca prin al cărei acoperiş din frunze de palmier se strecura ploaia – ai început să-ţi ştergi urdorile şi să vezi limpede: salvarea picturii avea nevoie de fuga ta din Paris, în căutarea unei vieţi noi, sub alte ceruri.

Sexul irupsese tot atunci în viaţa lui, asemenea luminii din tablouri, cu o agresivitate irezistibilă, spulberând toate sclifoselile şi prejudecăţile care-l ţinuseră până atunci adormit. Asemenea tovarăşilor lui de cazma în mlaştinile pestilente pe unde se deschideau ecluzele viitorului canal, căuta mulatre şi negrese care mişunau în jurul taberelor panameze. Nu numai că se ofereau pentru o sumă modică, dar acceptau să fie şi maltratate în timp ce erau regulate. Iar dacă mai şi plângeau şi, speriate, voiau să fugă, ce satisfacţie, ce plăcere imensă să le prinzi şi să le stăpâneşti arătându-le cine era bărbatul. Pe Vikinga n-o iubiseşi niciodată aşa, Paul, ca pe negresele cu sânii enormi, gâtlej de animal şi sex vorace care ardea ca jarul. De aceea, pictura ta era atât de neajutorată şi de

6 Ferdinand Marie, viconte de Lesseps, diplomat şi om de afaceri francez, a înfiinţat în 1880 compania pentru construirea Canalului Panama. Între 1859 şi 1869 a coordonat lucrările de construcţie a Canalului Suez *(n.t.).*

sclerotică, atât de conformistă şi timidă. Pentru că aşa erau şi spiritul tău, sensibilitatea ta, sexul tău. Îţi făgăduiseşi – nu te vei ţine de cuvânt, Paul – acolo, în nopţile sufocante din Saint-Pierre, în timp ce tăvăleai una din negresele alea deşelate care vorbeau într-o *creolă* înflăcărată, că atunci când o vei revedea pe Vikinga îi vei da o lecţie retroactivă. I-o spuseseşi lui Charles Laval, într-o noapte de beţie cu rom ieftin:

— Prima oară când voi fi împreună cu Vikinga, o voi lecui de toată frigiditatea ei nordică pe care o duce cu ea din leagăn. O voi dezbrăca cu forţa, muşcând-o şi îmbrăţişând-o până nu va mai putea şi va ţipa, zbătându-se şi luptându-se să scape. Ca o negresă. Dezbrăcaţi complet amândoi, o voi învăţa eu pe burgheza asta fandosită să se bată din dragoste, să păcătuiască, să-i placă şi să ofere plăcere, să fie caldă, supusă şi umedă ca o muiere din Saint-Pierre.

Charles Laval te privea tâmp, neştiind ce să spună. Cu privirea fixă pe *Pape moe,* luminat de razele fosforescente ale lunii, Koke izbucni în râs. Nu, nu. Vikinga nu va face niciodată amor ca o femeie din Martinica sau ca o tahitiană, religia şi cultura ei o vor împiedica întotdeauna. Va fi mereu o fiinţă pe jumătate, o femeie căreia îi ofiliseră sexul înainte de a se naşte.

Olandezul Nebun înţelesese foarte bine, din primul moment. Tablourile din Martinica nu fuseseră pictate aşa graţie coloritului infinit de la tropice, ci eliberării mentale, ruperii tuturor zăgazurilor, cuceririi libertăţii de către un ucenic în ale sălbăticiei, un pictor care învăţa, în acelaşi timp, să picteze şi să facă dragoste, să-şi respecte instinctul, să accepte ceea ce era în el natural şi demonic, şi să-şi satisfacă poftele ca oamenii în stare naturală.

Erai oare un sălbatic când te-ai întors la Paris din acel nefericit voiaj în Panama şi Martinica, încă în convalescenţă de pe urma malariei care ţi-a supt carnea,

ţi-a înveninat sângele şi te-a slăbit cu zece kilograme? Începeai să fii, Paul. În orice caz, comportarea ta nu mai era a unui burghez civilizat. Cum să mai fi după ce transpiraseşi la cazma sub soarele incandescent în selva din Panama şi după ce iubiseşi mulatre şi negrese în praf, pe pământul acela roşcat sau pe nisipul murdar din Caraibe? În plus, aveai în tine boala ruşinoasă, Paul. O marcă infamantă, dar şi acreditarea ta ca om pentru care nu mai exista nicio limită. Nu ştiai atunci şi nu aveai să ştii mult timp că erai infectat. Dar erai deja un om eliberat de orice reţinere, de fandoseli, de tabuuri, de convenţii, mândru de impulsurile şi pasiunile tale. Altfel cum de-ai fi îndrăznit să întinzi mâinile şi să-i atingi sânii delicatei soţii a celui mai bun prieten, bunul Schuff, care te găzduia în casa lui, îţi dădea de mâncare şi chiar îţi dăruia câţiva franci pentru un absint la cafenea? *Madame* Schuffenecker se albea, se înroşea, scăpa bolborosind un protest. Dar, pudoarea şi ruşinea ei erau atât de mari că nu îndrăzni niciodată să-i povestească bunului Schuff îndrăznelile prietenului pe care îl ajuta atât de mult. Sau o făcuse? Să o mângâie pe *madame* Schuffenecker ori de câte ori se întâmpla să rămâneţi singuri se transformase într-un joc periculos, dar te distrai de minune şi pe urmă te aşezai în faţa şevaletului, nu-i aşa, Koke?

Un norişor făcu să scadă lumina lunii şi Paul se întoarse în casă cu *Pape moe* în braţe, foarte grijuliu, ca şi cum tabloul s-ar fi putut fărâma. Păcat că Olandezul Nebun nu va putea vedea această pânză. Ar fi străpuns-o cu privirea aceea halucinantă pe care o avea uneori, apoi te-ar fi îmbrăţişat şi sărutat exclamând: „Ai făcut amor cu diavolul, frate!” În sfârşit, la jumătatea lui mai 1893, sosi ordinul de repatriere trimis de guvernul din Franţa autorităţilor din Polinezia franceză. Guvernatorul Lacascade îi comunică personal că în conformitate cu instrucţiunile primite – îi citi rezoluţia ministerială – se

aprobase, având în vedere imposibilitatea lui de plată, să i se plătească un bilet de vapor clasa a doua, Papéete-Marsilia. În aceeaşi zi, după cinci ore şi jumătate de hurducăieli în trăsura publică, se întoarse la Mataiea şi o anunţă pe Teha'amana că pleca. Îi vorbi îndelung explicându-i cu lux de amănunte motivele care-l determinau să se întoarcă în Franţa. Aşezată pe o bancă sub *mango,* fata îl asculta fără să zică nimic, fără să verse o lacrimă sau să spună vreun cuvânt de reproş. Cu mâna dreaptă îşi mângâia mecanic piciorul stâng, cel cu şapte degeţele. Nici când Paul tăcu nu spuse nimic. După ce fumă ultima pipă, urcă să se culce şi o găsi pe Teha'amana dormind. Dimineaţa următoare, când deschise ochii, *vahine* a lui îşi făcuse o boccea cu toate lucrurile ei şi plecase.

Când, la începutul lui iunie 1893, Paul se îmbarcă pentru Franţa pe *Duchaffault,* îl însoţi să-şi ia rămas-bun pe chei la Papéete doar prietenul lui Jénot, avansat de curând locotenent de armată.

Umbra lui Charles Fourier

Lyon, mai şi iunie 1844

Atât în Chalon-sur-Saône, cât şi în Mâcon, unde a petrecut ultima săptămână a lui aprilie şi primele zile din mai, 1844, turneul Florei a depins aproape complet de ajutorul prietenilor ei adversari, falansterieni sau fourierişti. Se ocupau de ea cu atâta generozitate că avea uneori mustrări de conştiinţă. Cum să le explice, fără să-i jignească, diferenţele dintre ei acestor discipoli ai dispărutului Charles Fourier care o conduceau sau o primeau în staţiile de diligenţă ori în porturile fluviale şi care făceau tot ce le sta în putinţă pentru a-i organiza adunări şi întrevederi cu cine dorea? Totuşi, deşi o durea să-i dezamăgească pe fourierişti, nu-şi ascunse criticile faţă de teoriile şi acţiunile lor, care i se păreau incompatibile cu misiunea ei: salvarea omenirii.

În Chalon-sur-Saône, falansterienii organizară, pentru ziua următoare sosirii ei, o adunare în sediul imens al lojei masonice „Perfecta Egalitate”. Îi fu de ajuns o singură privire în sala arhiplină în care se înghesuiau două sute de persoane ca să-i piară curajul. Nu le scriseseşi că reuniunile trebuiau să fie întotdeauna reduse, treizeci sau cel mult patruzeci de muncitori? Un număr mic de participanţi permitea dialogul, relaţia personală. Un public ca acesta era distant, rece, incapabil să participe, obligat doar să asculte.

— Dar, *madame,* erau atât de mulţi foarte curioşi să vă asculte. Veniţi precedată de o mare faimă! se scuză Lagrange, conducător fourierist în Chalon-sur-Saône.

— Nu-mi pasă de faimă, *monsieur* Lagrange. Eu caut eficienţa. Şi nu pot să fiu eficientă în faţa unei mase anonime, invizibile. Mie îmi place să vorbesc fiinţelor omeneşti şi pentru asta trebuie să le văd feţele, să le fac să simtă că vreau să stau de vorbă cu ele, şi nu să le impun

ideile mele, precum Papa turmei catolice.

Mai grav decât numărul de ascultători era compoziţia lor socială. De pe scena decorată cu un vas cu flori şi un perete plin de simboluri masonice, în timp ce *monsieur* Lagrange o prezenta, Flora descoperi că trei sferturi din sală erau patroni şi numai un sfert muncitori. Să vii la Chalon-sur-Saône şi să vorbeşti despre Uniunea Muncitoare exploatatorilor! Aceşti falansterieni nu aveau leac, în ciuda inteligenţei şi onestităţii lui Victor Considérant, de exemplu, care de la moartea maestrului, în 1837, conducea mişcarea fourieristă. Păcatul lui originar, care deschidea un abis de netrecut între tine şi ei, era acelaşi ca al sansimonienilor: nu credeau într-o revoluţie făcută de victimele sistemului. Nici unul, nici altul nu avea încredere în aceste mase de ignoranţi şi săraci şi cu o ingenuitate angelică susţineau că reforma societăţii se va face graţie bunăvoinţei şi banilor burghezilor iluminaţi de teoriile lor.

Era fantastic că Victor Considérant şi ai lui, chiar şi acum, în 1844, erau convinşi că vor câştiga de partea lor o mână de bogaţi care, convertiţi la falansterianism, vor finanţa „revoluţia muncitorilor”. În 1826, mentorul lor, Charles Fourier, anunţa în Paris, prin intermediul unor comunicate din presă că va fi în fiecare zi acasă, în Saint-Pierre Montmartre, de la douăsprezece la două după-amiaza, pentru a-şi explica proiectele de transformare socială oricărui industriaş sau rentier cu spirit nobil şi justiţiar, interesat să le finanţeze. Unsprezece ani după aceea, până în ziua morţii lui, în 1837, amabilul bătrânel cu ochi albaştri şi blânzi, cu veşnica lui redingotă neagră şi cu cravată albă – te întrista să-ţi aminteşti, Andaluzo – a continuat să aştepte, punctual, de la douăsprezece la două, vizita care niciodată nu a avut loc. Niciodată! Nici măcar un singur om bogat, nici un singur burghez nu s-a deranjat să vină să întrebe sau să-l asculte vorbind despre

proiectele lui menite să pună capăt nefericirii umane. Şi niciuna dintre personalităţile cărora le scrisese cerându-le sprijin pentru planurile lui – printre ei: Bolívar, Chateaubriand, Lady Byron, doctorul Francia din Paraguay, toţi miniştrii Restauraţiei şi ai regelui Louis-Philippe – nu au binevoit să-i răspundă. Dar, orbi şi surzi, falansterienii continuau să creadă în burghezi şi să fie rezervaţi faţă de muncitori.

Cuprinsă de un acces brusc de indignare retrospectivă, imaginându-şi-l pe bietul Charles Fourier, aşteptând zadarnic în locuinţa lui modestă, la fiecare amiază a zilei, de-a lungul întregii toamne a vieţii sale, Flora schimbă brusc tema expunerii sale. Tocmai descria cum vor funcţiona viitoarele Palate ale Muncitorilor şi trecu la portretul psihologic al burghezului contemporan. Observă cu bucurie, în timp ce afirma că, de obicei, un patron era lipsit de generozitate, că avea un spirit limitat, meschin, bănuitor, mediocru şi rău, că ascultătorii ei se foiau în scaune ca atacaţi de o puzderie de purici. Când veni rândul întrebărilor, se lăsă o tăcere încărcată de resentimente. În cele din urmă, proprietarul unei fabrici de mobilă, *monsieur* Rougeon, încă tânăr, dar deja cu o burticică rotundă de om ajuns, se ridică în picioare şi spuse că, dat fiind concepţia pe care *madame* Tristán o avea despre patroni, nu pricepea de ce se încăpăţâna să-i invite în Uniunea Muncitoare.

— Pentru un motiv foarte simplu, *monsieur.* Burghezii au bani şi muncitorii nu. Pentru a-şi realiza programul, Uniunea avea nevoie de resurse. Bani dorim de la burghezi, nu şi persoanele lor.

Monsieur Rougeon se înroşi. De indignare, venele de la tâmple i se umflaseră.

— Trebuie să înţeleg, doamnă, că dacă mă înscriu în Uniune, chiar dacă-mi plătesc cotizaţia, nu voi avea dreptul să intru în Palatele Muncitorilor şi nici să mă

folosesc de serviciile sale?

— Exact, *monsieur* Rougeon. Dumneavoastră nu aveţi nevoie de aceste servicii, pentru că aveţi cum să plătiţi din propriul buzunar educaţia copiilor dumneavoastră, aveţi cum să-i plătiţi pe doctori şi cum să vă asiguraţi o bătrâneţe fără nicio grijă. Nu este însă şi cazul muncitorilor, nu-i aşa?

— Şi de ce să-mi ofer eu banii mei, dacă nu primesc nimic în schimb? De prost?

— Din generozitate, din altruism, din spirit de solidaritate cu cel neajutorat. Sentimente pe care, după cum văd, vă este greu să le percepeţi.

Monsieur Rougeon îşi părăsi ostentativ loja, bolborosind că o asemenea organizaţie nu va putea conta niciodată pe sprijinul lui. Alte câteva persoane îl urmară, solidare cu indignarea lui. Din uşă, unul din ei comentă: „E adevărat; *madame* Tristán este o subversivă."

Mai târziu, în timpul cinei oferite de către fourierişti, văzându-le feţele decepţionate şi întristate, Flora făcu un gest pentru a-i linişti. Spuse că, în ciuda diferenţelor faţă de discipolii lui Charles Fourier, ea avea atâta respect pentru cultura, inteligenţa şi integritatea lui Victor Considérant, încât după ce se va constitui Uniunea Muncitoare, nu va ezita să propună numele lui ca Avocat al Poporului, primul reprezentant plătit al clasei muncitoare, ales ca să apere drepturile muncitorilor în Adunarea Naţională. Victor va fi, era sigură, un tribun popular la fel de bun cum era irlandezul O'Connell în Parlamentul englez. Această consideraţie pentru şeful şi mentorul lor îi însufleţi. Când se despărţiră de ea în faţa hotelului, făcuseră pace şi unul dintre ei, pe un ton glumeţ, îi spuse că, în sfârşit, înţelesese, după ce o ascultase în seara aceea, de unde îi venea numele de *Madame-la-Colère.*

Nu a putut dormi bine. Se simţea decepţionată de cele întâmplate în loja masonică şi îi părea rău că se lăsase

dusă de impulsul de a-i insulta pe burghezi, în loc să se concentreze să facă prozelitism printre muncitori. Aveai un caracter impulsiv, Florita; la cei patruzeci şi unu de ani ai tăi nu reuşeai încă să-ţi domini accesele de mânie. Totuşi, graţie acestui spirit nesupus, acestor izbucniri ale nervilor, ai putut să rămâi mereu liberă şi să-ţi redobândeşti libertatea de fiecare dată când o pierdeai. Ca atunci când ai fost sclava lui André Chazal. Sau când deveniseşi aproape un automat, un animal de povară la familia Spence. Acea perioadă din New Lanark din Scoţia, când nu ştiai încă nimic despre sansimonism, fourierism, comunism icarian, nici nu cunoşteai opera lui Robert Owen.

În timpul celor patru zile petrecute la Mâcon, pământul natal al ilustrului poet şi deputat Lamartine, durerile trupului s-au abătut din nou asupra ei, ca pentru a-i verifica rezistenţa. Durerilor din uter şi stomac, care o făceau să se încovoaie, li se adăugau oboseala, tentaţia de a renunţa la întâlniri, la vizitele pe la ziare şi la contactarea muncitorilor, mai reticenţi aici ca în alte părţi, pentru a se duce să se întindă în patul cu aşternutul înflorat din camera ei, în elegantul Hôtel du Sauvage. Rezistă tentaţiei cu preţul unui efort supraomenesc. Noaptea, oboseala şi gândurile o ţineau trează, amintindu-şi – era unul din gândurile cu care îi plăcea să se tortureze uneori, ca penitenţă pentru că nu reuşea mai mult în lupta ei – cei trei ani de calvar în serviciul familiei Spence. Această familie de englezi era probabil foarte prosperă, dar exceptând călătoriile, aproape că nu ştia să se bucure de această proprietate, din spiritul lor de economie, din puritanism şi lipsă de imaginaţie. Cei doi soţi, Mr. Marc şi Mrs. Catherine, aveau în jur de cincizeci de ani, iar Miss Annie, sora mai mică a lui, cam patruzeci şi cinci. Toţi trei erau slabi, lipsiţi de graţie şi maniere, mohorâţi, cu veşminte mereu negre, şi lipsiţi de orice curiozitate. O angajaseră ca doamnă de companie, pentru a-i însoţi în

munţii Elveţiei, să respire aer curat şi să-şi cureţe plămânii afectaţi de funinginea fabricilor din Londra. Salariul era bun; îi permitea să plătească o doică pentru copii şi îi rămânea şi ceva pentru necesităţile personale. Damă de companie se dovedi a fi un eufemism; în realitate, a fost servitoarea celor trei. Le aducea micul dejun la pat, mereu cu acel *porridge* necomestibil din punctul ei de vedere, pâine prăjită şi ceaşca de ceai fad pe care îl beau de trei-patru ori pe zi, le spăla şi călca rufele şi le ajuta pe oribilele cumnate, Mrs. Spence şi Miss Annie, să se îmbrace după ritualul toaletei matinale. Le îndeplinea toate ordinele, le ducea scrisorile la poştă şi mergea la magazin să le cumpere insipizii biscuiţi cu care îşi beau ceaiul. De asemenea, făcea curat în camere, făcea paturile, golea oalele de noapte şi suporta umilinţa zilnică, la ora meselor, să vadă cum familia Spence îi reducea prânzul şi cina la jumătate din ceea ce mâncau ei. Anumite feluri din meniurile familiei, cum ar fi carnea şi laptele, i-au rămas mereu interzise.

Dar nu această muncă stupidă şi rutina abrutizantă care o ţinea în picioare de dimineaţa până noaptea au fost cel mai mare rău din timpul celor trei ani cât a fost în serviciul familiei Spence. Ci senzaţia că, la puţină vreme după ce începuse să lucreze pentru ei, această pereche şi domnişoara necăsătorită o desfiinţau încetul cu încetul, lipsind-o de condiţia ei de femeie, de fiinţă umană, transformând-o într-un instrument inert, fără sentimente, fără demnitate, poate şi fără suflet, căreia i se acorda dreptul de a exista doar în clipele scurte în care i se dădeau ordine. Ar fi preferat să o maltrateze, să îi dea cu farfuriile în cap. Asta, cel puţin, ar fi făcut-o să se simtă vie. Indiferenţa al cărei obiect era – nu-şi amintea să o fi întrebat vreodată dacă se simţea bine, să i se fi spus vreo amabilitate sau să fi văzut un zâmbet afectuos pentru ea. În relaţia cu stăpânii, rolul ei era să muncească asemenea

unui animal de povară făcând toată ziua lucruri stupide. Şi să se resemneze să-şi piardă demnitatea, mândria, sentimentele şi chiar senzaţia că trăieşte. Şi cu toate acestea, când şi-au terminat şederea în Elveţia, când familia Spence i-a propus să o ia cu ei în Anglia, a acceptat. De ce, Florita? Da, desigur, ce altceva ai fi putut să faci pentru a-ţi întreţine în continuare copiii, căci atunci încă trăiau toţi trei. Pe de altă parte, era greu ca André Chazal să te găsească în Londra şi să te denunţe acolo poliţiei pentru părăsirea căminului conjugal. Teama de închisoare a fost umbra ta în toţi anii aceia.

Lugubre amintiri, Florita. Îi era atât de ruşine de cei trei ani ca servitoare încât îi ştersese din biografia ei, până când, cu mult mai târziu, în timpul procesului blestemat, avocatul lui André Chazal îi scoase la lumina publică. Iar acum o bântuiau în Mâcon din cauză că se simţea rău, din cauză că nu reuşise nimic în acest oraş foarte urât cu zece mii de suflete, care, pe deasupra, i se păruseră, toate, la fel de urâte ca şi străzile şi casele în care locuiau. Deşi trecuse pe la cele patru asociaţii de meşteşugari, lăsând la fiecare adresa ei şi un pliant despre Uniunea Muncitoare, nu veniră decât două persoane să o caute: un dogar şi un fierar. Niciunul nu era interesat. Amândoi îi confirmară că asociaţiile de meşteşugari din Mâcon erau pe cale de dispariţie, căci acum manufacturile descoperiseră cum să plătească salarii mai mici, contractând, în locul angajaţilor permanenţi, agricultori în trecere şi secerători nomazi pentru perioadele când era de lucru mai mult. Muncitorii de aici plecaseră în masă să-şi caute de lucru în fabricile din Lyon. Iar ţăranii-muncitori nu erau interesaţi de problemele sociale, căci nu se considerau proletari, ci oameni de la ţară folosiţi ocazional în ateliere pentru a obţine un venit suplimentar.

Singurul lucru amuzant în Mâcon a fost *monsieur* Champvans, coordonatorul ziarului *Le Bien Public* pe care-

l conducea, prin corespondenţă de la Paris, ilustrul Lamartine. Burghez distins şi cult, a tratat-o cu eleganţă şi politeţe, astfel că, în ciuda rezervelor ei politice şi morale faţă de burghezi, a fost încântată. *Monsieur* Champvans şi-a disimulat cu bună creştere căscatul în timp ce ea îi descria Uniunea Muncitoare şi îi explica felul cum va transforma ea societatea umană. Dar a invitat-o la un prânz delicios la cel mai important restaurant din Mâcon şi a scos-o din oraş, ducând-o să viziteze Le Monceau, domeniul seniorial al lui Lamartine. Castelul acestui mare artist şi mare democrat i s-a părut de o ostentaţie iritantă şi de un prost gust imens. Începuse deja să se plictisească de vizită când apăru, ca să-i conducă prin castel, *madame* de Pierreclos, văduva fiului natural al poetului, mort la douăzeci şi opt de ani de tuberculoză, la puţin timp după căsătorie. Tânăra şi graţioasa văduvioară, o copilă încă, îi vorbi Florei despre iubirea ei tragică, despre dezolarea în care trăia de la moartea soţului, hotărâtă să nu se mai bucure de nimic şi să ducă o existenţă de renunţare şi izolare totală, până ce moartea o va elibera de propria cruce.

Asemenea cuvinte, rostite, cu ochii plini de lacrimi, de o fată atât de tânără şi de frumoasă, îi provocară Florei o iritare extraordinară. Fără să stea prea mult pe gânduri, în timp ce se plimbau printre rondurile cu flori de la Le Monceau, îi aplică imediat o lecţie de viaţă.

— Mă întristează, dar în acelaşi timp mă supără să vă aud vorbind aşa, doamnă. Dumneavoastră nu sunteţi victima unei nefericiri, ci un monstru de egoism. Iertaţi-mi sinceritatea, dar o să vedeţi că am dreptate. Sunteţi tânără, frumoasă, bogată şi în loc să mulţumiţi cerului pentru aceste daruri privilegiate şi să profitaţi de ele, vă înmormântaţi de vie pentru că o întâmplare v-a scăpat de căsătorie, cea mai rea servitute pe care o poate suporta o femeie. Mii, milioane de persoane rămân văduve, dar

dumneavoastră consideraţi propria văduvie sfârşitul lumii.

Fata se oprise şi căpătă o lividitate de mort. O privea nevenindu-i să creadă, întrebându-se dacă Flora chiar era nebună sau dacă nu înnebunise chiar atunci:

— O egoistă pentru că sunt credincioasă marii iubiri a vieţii mele? şopti.

— Nimeni nu are dreptul să risipească o asemenea ocazie, spuse Flora. Uitaţi de doliu, ieşiţi din acest sarcofag. Reîncepeţi să trăiţi. Studiaţi, faceţi bine altora, ajutaţi milioanele de fiinţe care au într-adevăr probleme reale şi concrete, foamea, bolile, lipsa unui loc de muncă, ignoranţa, probleme cărora nu pot să le facă faţă. Dumneavoastră nu aveţi un necaz, aveţi o soluţie. Văduvia v-a salvat şi nu a mai trebuit să descoperiţi sclavia pe care o presupune căsătoria pentru o femeie. Nu vă mai jucaţi închipuindu-vă că sunteţi eroina unei drame romantice. Urmaţi-mi sfatul. Reveniţi la viaţă şi ocupaţi-vă de lucruri mai generoase decât cultivarea propriei dureri. În sfârşit, dacă nu vreţi să vă ocupaţi timpul făcând bine, bucuraţi-vă, distraţi-vă, călătoriţi, căutaţi-vă un amant. Asta ar fi făcut şi soţul dumneavoastră dacă aţi fi murit dumneavoastră de tuberculoză.

De la paloarea cadaverică, *madame* de Pierreclos se înroşi ca o zmeură. Şi brusc, izbucni într-un râs isteric pe care cu greu reuşi să şi-l stăpânească. Flora o observa amuzată. La despărţire, văduvioara, tulburată, îngână că deşi nu ştia dacă Flora îi vorbise serios sau glumise, se va gândi la ceea ce-i spusese.

Când se urcă în vaporul de Lyon, Flora simţi că se elibera de o apăsare. Era sătulă de sate şi cătune, voia să păşească într-un mare oraş.

Cea dintâi imagine a Lyonului îi produse o impresie foarte proastă; oraşul cu case mohorâte ca nişte închisori, repetându-se la fiecare pas ca un coşmar, cu străzi pavate cu pietre de râu ascuţite care-ţi îngreunau mersul, îi

aminti de Londra familiei Spence prin cenuşiul lui, prin contrastul dintre bogaţii foarte bogaţi şi săracii foarte săraci şi caracterul de urbe-monument consacrat exploatării muncitorilor. Această senzaţie deprimantă din prima zi avea să dispară pe măsură ce întâlnirile, întrevederile, adunările se înmulţeau şi avea să fie, pentru prima oară în viaţă, urmărită de poliţie. Aici avu, într-adevăr, nenumărate întâlniri cu muncitori din toate sectoarele, ţesători de mătase şi de catifea, cizmari, cioplitori, fierari, tâmplari. Faima i-o luase înainte; mulţi oameni o cunoşteau şi o priveau pe stradă cu admiraţie sau reproş, iar unii ca pe o vietate ciudată. Dar motivul pentru care, în lunile următoare ale turneului – la Lyon se împliniseră două luni de la plecarea ei din Paris –, îşi va aminti mereu de acea lună şi jumătate din Lyon era că în agenda încărcată a acelor săptămâni a putut constata într-un mod tulburător excesele exploatării ale cărei victime erau cei săraci, dar şi rezervele de bun-simţ, de puritate morală şi de eroism ale clasei muncitoare, în ciuda faptului că trăia într-o înjosire absolută. „În cele şase săptămâni din Lyon am învăţat mai mult despre societate decât în toată viaţa mea de până atunci”, îşi notă în jurnal.

În prima săptămână avu cam douăzeci de discuţii, în fabricile ţesătorilor de mătase din cartierul Croix-Rousse, faimoşii *canuts* care, nu cu mulţi ani în urmă – în 1831 şi 1834 –, au condus revoluţiile muncitoare pe care burghezia le-a zdrobit cu o teribilă vărsare de sânge. În manufacturile strâmte, murdare, întunecate, cocoţate pe colina Croix-Rousse, ale cărei trepte interminabile îi tăiaseră respiraţia, Florei îi fu greu să îi asocieze pe aceşti oameni ascunşi în semiîntuneric, abia luminaţi de o candelă – reuniunile aveau loc noaptea, după terminarea lucrului – sfioşi, prost îmbrăcaţi, desculţi, în zdrenţe, cu feţele îndobitocite de oboseală – munceau de la cinci dimineaţa la opt seara, cu o mică pauză la miezul zilei – cu

luptătorii care făcuseră faţă cu pietre şi bâte baionetelor, gloanţelor şi tunurilor armatei. Mulţi se îndoiau că ea a scris *Uniunea Muncitoare.* Prejudecăţile faţă de femei erau înrădăcinate în toate clasele sociale. Pentru că purta fustă, o credeau incapabilă să dezvolte acele idei pentru salvarea muncitorilor. După momentul de fâstâceală de la început – faptul că era femeie îi încurca – obişnuiau să-i pună multe întrebări şi, în general, când ea îi întreba despre problemele lor, se destăinuiau cu dezinvoltură. Se aflau mulţi limitaţi între ei, dar şi inteligenţe necizelate, pe care societatea le împiedica să iasă la lumină. Pleca de la aceste reuniuni picând de oboseală, dar într-o stare de efervescenţă spirituală. Ideile tale prind, Florita, muncitorii şi le însuşesc, Uniunea Muncitoare începea să devină realitate.

În cea de a noua zi a şederii sale, patru agenţi ai poliţiei şi comisarul din Lyon, *monsieur* Bardoz, se prezentară la Hotelul Milano cu un ordin de percheziţie. După ce au scormonit peste tot câteva ore, i-au confiscat hârtiile, carnetele şi scrisorile personale – între ele, una pasionată, de la Olympia – şi exemplarele din *Uniunea Muncitoare* pe care nu apucase să le distribuie librăriilor. Au plecat, înmânându-i un ordin să se prezinte în faţa procurorului regal, *monsieur* A. Gilardin. Era un om slab ca lama unui cuţit, îmbrăcat cu un costum ce părea mai degrabă o haină preoţească. Când intră în biroul lui, nu se ridică să o salute.

— Activitatea pe care dumneavoastră o desfăşuraţi în Lyon este subversivă, îi spuse glacial. A fost deschisă o anchetă şi s-ar putea să fiţi judecată ca agitatoare. De aceea, în aşteptarea rezultatului cercetărilor, vă interzic să vă continuaţi întâlnirile cu muncitorii *canuts* din Croix-Rousse.

Flora îl examină încet, de sus în jos, cu dispreţ nedisimulat. Făcea mari eforturi să nu izbucnească.

— Consideraţi subversiv faptul de a schimba idei cu cei care ţes stofa elegantelor costume cu care vă îmbrăcaţi? Aş vrea să ştiu de ce.

— Locurile unde vă întâlniţi cu ei nu sunt indicate pentru o doamnă. În afară de aceasta, este periculos să mergi să le vorbeşti muncitorilor când ai idei destabilizatoare pentru ordinea socială, rosti, printre dinţi, gura fără buze a procurorului regal. Sunt nevoit să vă previn: cât timp durează cercetările, veţi fi pusă sub urmărire. Dar dacă doriţi, puteţi să părăsiţi Lyonul imediat.

— O voi face numai cu forţa. Îmi place aici foarte mult. Şi trebuie să vă previn şi eu: voi mişca cerul şi pământul ca presa de aici şi de la Paris să aducă la cunoştinţa opiniei publice că sunt victima unui abuz.

Plecă din biroul procurorului regal fără să-şi ia rămas-bun. Cele trei ziare ale opoziţiei – *Le Censeur, La Démocratie* şi *Le Bien Public* – au scris despre percheziţia şi confiscarea hârtiilor ei, dar niciunul nu a îndrăznit să critice măsura. Şi, începând cu ziua aceea, Flora a avut parte de doi poliţişti instalaţi la intrarea Hotelului Milano care-şi notau cine venea să o viziteze şi care o urmăreau peste tot pe stradă. Dar erau atât de leneşi şi de nepricepuţi că îi fu destul de uşor să-i păcălească, graţie complicităţii cameristelor de la hotel, care o ajutau să iasă într-o ulicioară neumblată din spatele clădirii pe o fereastră a bucătăriei. Astfel că, în ciuda interdicţiei, şi-a continuat întâlnirile zilnice cu muncitorii, luându-şi precauţii maxime, temându-se ca, la una din aceste întâlniri, chemată de vreun trădător, să nu apară poliţia. Nu s-a întâmplat niciodată.

În acelaşi timp, duse la bun sfârşit o intensă muncă de documentare socială în ateliere, spitale, case de caritate, case de nebuni, orfelinate, biserici, şcoli şi, în cele din urmă, în cartierul prostituatelor, La Guillotière. În această

ultimă expediţie s-a dus însoţită de doi fourierişti – se purtaseră foarte bine, angajându-i un avocat ca s-o reprezinte în faţa procurorului regal – nu travestită în bărbat ca în Londra, ci învăluită într-o mantie şi cu o pălărie cam ridicolă care îi ascundea faţa pe jumătate. Deşi nu atât de enorm şi de dantesc ca acel Stepney Green londonez, spectacolul prostituatelor adunate la colţuri de stradă sau la intrarea în taverne şi bordeluri cu nume haioase: Casa miresei, Braţele fierbinţi – o indispuse. Pe câteva, mai ales pe cele mai tinere, le întrebă ce vârstă aveau: doisprezece, treisprezece, paisprezece ani. Nişte copile nedezvoltate în rol de femei. Cum era posibil ca bărbaţii să se excite în faţa acestor fiinţe numai piele şi os, care nu depăşiseră copilăria şi pe care le pândeau ftizia şi sifilisul, dacă nu cumva le contractaseră deja. I se strângea inima; mânia şi tristeţea o amuţeau. La fel ca la Londra, şi aici era ceva între monstruos şi comic: în mijlocul acestei depravări, în casele de plăcere, se târau jucându-se pe podea, printre prostituate şi clienţii lor – mulţi dintre ei muncitori – copii de doi, trei sau patru ani, pe care mamele îi abandonau acolo în timp ce îşi desfăşurau activitatea.

Realiza aceste vizite din obligaţie morală – nu poţi schimba ceva ce nu cunoşti – dar cu o profundă neplăcere. Din primele clipe ale căsătoriei cu André Chazal, sexul îi repugna. A intuit chiar înainte de a dobândi o cultură politică, o sensibilitate socială, că sexul era unul din instrumentele primordiale ale exploatării şi dominării femeii. De aceea, deşi nu mergea până la a predica închiderea în mânăstire sau castitatea, nu a avut niciodată încredere în teoriile care exaltau viaţa sexuală, plăcerile trupului, ca unul dintre obiectivele viitoarei societăţi. A fost, de altfel, una din temele care au îndepărtat-o de Charles Fourier, faţă de care, totuşi, manifesta admiraţie şi afecţiune. Ciudat cazul maestrului: dusese mereu, cel puţin în aparenţă, o viaţă de totală austeritate. Era

considerat un misogin, dar în proiectul viitoarei societăţi, viitorul Eden, în etapa Armoniei care va urma celei a Civilizaţiei, sexul avea un rol principal. Florei îi era greu să accepte aşa ceva, căci ar fi dus la o adevărată destrăbălare, în ciuda bunelor intenţii ale maestrului. Era inutil, absurd, imposibil să organizezi societatea pe baza sexului, cum pretindeau anumiţi fourierişti. În falanstere, conform proiectului lui Fourier, vor fi tinere virgine care vor renunţa complet la sex, şi *vestale* care îl vor practica într-o manieră moderată cu *vesteles* sau trubaduri, şi femei şi mai libere, *damisele,* care vor face amor cu menestrelii şi tot aşa, în mod succesiv, într-o ordine crescătoare de libertăţi şi excese – odalisce, bacante – până la *bayadere* care vor practica amorul caritabil, culcându-se cu bătrâni, invalizi, călători şi, în general, fiinţe pe care, din cauza vârstei, bolilor sau urâţeniei, societatea nedreaptă de acum îi condamna la masturbare sau abstinenţă. Deşi toate în această organizare vor fi libere şi voluntare – fiecare va alege cărui corp sexual al falansterului voia să aparţină şi putea să-l părăsească după cum voia – acest sistem i se părea Florei inadmisibil, temându-se că la adăpostul lui, se vor ivi noi nedreptăţi. În proiectul Uniunii Muncitoare nu existau reţete sexuale; în afara egalităţii absolute dintre bărbaţi şi femei şi de dreptul la divorţ, tema sexului era evitată.

O speria şi mai mult în doctrina lui Fourier faptul că, după opinia lui, „orice fantezie este bună în materie de amor” şi că „toţi oamenii erau îndreptăţiţi să-şi manifeste apucăturile amoroase pentru că amorul este în mod esenţial pasiunea iraţionalului”. O cuprindea ameţeala faţă de pledoaria lui pentru „orgia nobilă”, împreunările colective şi faptul că, în viitoarea societate, gusturile minoritare – el le numea unisexuale – sadice, fetişiste, nu erau reprimate, ci dimpotrivă, încurajate pentru ca fiecare să-şi găsească perechea potrivită şi să poată fi fericit cu

slăbiciunea sau capriciul său. Era adevărat, fără a face rău aproapelui, pentru că totul va fi liber ales şi consimţit. Aceste idei ale lui Fourier o scandalizaseră atât de mult încât, în sinea ei, îi dădu dreptate reformatorului acestor idei, Proudhon, un puritan care, nu cu mult timp în urmă, în 1842, în textul lui *Avertisment proprietarilor,* îi acuza pe falansterieni de „imoralitate şi pederastie". Scandalul îl determinase pe Victor Considérant să atenueze în ultimul timp teoriile sexuale ale fondatorului lor.

Deşi recunoştea şi admira curajul lui revoluţionar, toleranţa extrem de liberă a lui Charles Fourier în materie sexuală o intimida. Dar o şi amuza, uneori. Ea şi Olympia râseseră până la lacrimi într-o seară, în timpul unei partide amoroase, aducându-şi aminte de mărturisirea maestrului că avea o „înclinaţie de nestăpânit pentru lesbiene" şi de afirmaţia lui că, după calculele şi cercetările sale, putea susţine că în lume existau douăzeci şi şase de mii de colegi cu aceeaşi înclinaţie, care ar putea forma o adunare sau „corp" în viitoarea societate a Armoniei, în care el şi asociaţii lui se vor putea bucura fără reţineri sau ruşine de spectacole safice. Lesbienele care se vor expune în faţa fericiţilor curioşi o vor face nesilite de nimeni şi doar pentru că, procedând astfel, îşi vor satisface vocaţia exhibiţionistă. „Îl invităm, regina mea?" râdea Olympia.

Acum glumeai, Florita, despre mania clasificărilor lui Charles Fourier, dar cu zece ani în urmă, la întoarcerea din Peru, cu câtă bucurie ai descoperit această doctrină care recunoştea situaţia nedreaptă a femeii şi a săracilor şi îşi propunea să o îndrepte în noua societate care se va crea prin înmulţirea falansterelor. Omenirea lăsase în urmă etapele iniţiale, Sălbăticia, Barbaria, Civilizaţia, şi acum, graţie noilor idei, va intra curând în ultima: Armonia. Falansterul, care cuprindea patru sute de familii, cu câte patru membri fiecare, va constitui societatea perfectă, un mic paradis organizat astfel încât vor dispărea

toate cauzele nefericirii. Justiţia nu era de niciun folos dacă nu aducea fericirea fiinţelor umane. Maestrul Fourier prevăzuse şi prescrisese totul. În fiecare falanster se vor plăti mai mult muncile cele mai plictisitoare, mai stupide sau de sacrificiu şi mai puţin cele distractive şi creatoare, căci exercitarea celor din urmă constituia în sine o plăcere. Prin urmare, un cărbunar sau un tinichigiu vor fi mai bine retribuiţi decât un medic sau un inginer. Fiecare defect sau viciu va fi întrebuinţat în beneficiul societăţii. Deoarece copiilor le plăcea să se joace în noroi, ei vor avea grijă să adune gunoiul în falanstere. Acest lucru i se păru Florei, la început, culmea înţelepciunii. Aşa cum şi formula lui Fourier pentru ca bărbaţii şi femeile să nu ajungă la mediocritate făcând mereu acelaşi lucru: să se rotească de la o muncă la alta, uneori în timpul aceleiaşi zile, ca să nu cadă pradă rutinei. Trecând de la grădinar la profesor, de la zidar la avocat, de la spălătorească la actriţă, nimeni nu se va plictisi.

Totuşi, multe afirmaţii zdrobitoare ale amabilului şi blândului Fourier ajunseseră să o alarmeze în cele din urmă. Să afirmi: „Eu singur am reuşit să elimin douăzeci de secole de imbecilitate politică” era o exagerare. Maestrul prezenta drept adevăruri ştiinţifice afirmaţii care nu puteau fi verificate: că lumea va dura exact opt mii de ani şi că, în acest timp, fiecare suflet omenesc va migra de opt sute zece ori între Terra şi alte planete şi va trăi o mie şase sute douăzeci şi şase de existenţe diferite. Asta era ştiinţă sau vrăjitorie? Nu era o extravaganţă? Din acelaşi motiv, deşi cunoştinţele ei nu se puteau compara nici pe departe cu cele ale fondatorului doctrinei fourieriste, îşi spunea că proiectul ei pentru Uniunea Muncitoare era mai realist decât cel falansterian tocmai pentru că era mai modest.

După vizita în cartierul curvelor, i-a fost încă şi mai greu să străbată La Antigualla, spitalul de nebuni şi de

prostituate infectate cu boli ruşinoase. Şi ele, şi primii se amestecau unii cu alţii, sub privirea supraveghetorilor abrutizaţi şi perverşi care îi scoteau la plimbare aproape goi şi în lanţuri, în curtea plină de murdării, printre nori de muşte, şi care îi snopeau în bătaie pe nebunii prea agitaţi. Pe la colţuri, nişte ruine de femei scuipau sânge sau îşi arătau pustulele de sifilis, în timp ce încercau să fredoneze cântece religioase sub bagheta călugăriţelor congregaţiei Caritătii, responsabilele infirmeriei. Directorul spitalului, persoană amabilă, cu idei moderne, recunoscu faţă de Flora că, în majoritatea cazurilor, alienarea nefericiţilor de acolo avea drept cauză sărăcia.

— Logic, domnule doctor. Ştiţi cât câştigă o muncitoare, în Lyon, pentru paisprezece-cincisprezece ore în fabrică? Cincizeci de centime. A treia sau a patra parte din cât câştigă un bărbat pentru aceeaşi muncă. Cine poate trăi cu atât pe zi, dacă are copii cărora trebuie să le dea de mâncare? De aceea multe recurg la prostituţie şi ajung nebune aici.

— Să nu vă audă măicuţele vorbind aşa, coborî vocea doctorul. Din punctul lor de vedere, nebunia e pedeapsa pentru viciu. Teoria dumneavoastră nu li s-ar părea prea creştină.

Flora nu a întâlnit preoţi şi călugăriţe doar la La Antigualla. Erau peste tot. Lyonul, oraş de muncitori revoluţionari, era în acelaşi timp un oraş clerical care mirosea puternic a tămâie şi sacristie. Intră şi ieşi din multe biserici, pline de oameni sărmani fanatizaţi, în genunchi, rugându-se sau ascultând supuşi neroziile obscurantiste pe care le revărsau peste ei nişte preoţi predicatori ai resemnării şi ai supunerii faţă de cel puternic. Cel mai trist era să constate că marea majoritate a credincioşilor o alcătuiau cei săraci. Pentru a studia fetişismul urcă, aproape sufocată de efort, pe culmea cea mai înaltă din Lyon, unde într-o capelă de mici dimensiuni

lumea venea să se închine Sfintei Fecioare la Notre-Dame de Fourvière. Urâţenia statuii o impresionă mai puţin decât spectacolul idolatriei abjecte a masei de enoriaşi care urcaseră la fel ca ea şi care acum se împingeau şi dădeau din coate pentru a-şi face loc să atingă, în genunchi, cu vârful degetelor, chipul Fecioarei. Evul Mediu în inima unuia dintre cele mai industrializate şi moderne oraşe din lume!

La întoarcerea în centrul Lyonului, pe la jumătatea drumului de coborâre, încercă să viziteze Azilul Cerşetorilor unde bătrâni sărmani, fără casă şi fără slujbă, puteau să se refugieze, găsind aici un acoperiş, o farfurie de supă şi o înmormântare creştină. Nu reuşi să intre. Localul era păzit de jandarmi înarmaţi. Le zări printre zăbrele pe surorile de Caritate care, în oraş, se ocupau şi de şcolile pentru săraci. Cum să nu! Haine preoţeşti şi gărzi mână în mână, pentru a ţine sub control sărăcia, copilăria, bătrâneţea, doar cu scopul de a-i învăţa supunerea prin rugi şi predici sau de a le-o impune cu forţa.

Ce diferite erau, în comparaţie cu aceste vizite de documentare, întâlnirile cu grupurile mici de *canuts* din fabricile de mătase şi cu ceilalţi muncitori lionezi. Uneori, discuţiile ajungeau să fie foarte aprinse. După ele, Flora pleca întărită în convingerile ei, recompensată pentru eforturile depuse. Într-o noapte, în timpul unei întâlniri cu muncitorii icarieni, adepţi ai lui Étienne Cabet, al cărui roman *Călătorie prin Icaria* crease în această regiune mulţi discipoli ai doctrinei lui numite comunism, în mijlocul unei dezbateri polemice, Flora leşină. Când deschise ochii, se lumina de ziuă. Petrecuse noaptea într-un atelier de ţesători, culcată pe jos. Muncitorii care dormeau acolo făcură cu rândul pentru a-i purta de grijă, masându-i mâinile şi umezindu-i fruntea. Pe una dintre muncitoare, Eléonore Blanc, o mai văzuse şi la alte întâlniri. Flora

observase la ea, pe lângă atenţia cu care o asculta, o minte foarte ageră. O tresărire îi spuse că această femeie, încă tânără, ar putea fi una dintre conducătoarele Uniunii Muncitoare din Lyon. O invită la Hôtel Milano la un ceai. Stătură de vorbă câteva ore, sub privirile placide ale poliţiştilor însărcinaţi să o supravegheze. Da, Eléonore Blanc era o femeie excepţională şi va face parte din comitetul de organizare al Uniunii Muncitoare din Lyon.

Când judecătorul de instrucţie o cită, popularitatea ei în Lyon crescuse şi mai mult. Lumea o înconjura pe stradă şi, deşi unii burghezi strâmbau din nas, iar unele burgheze îndrăzneau să-i spună: „Întinde-o de aici şi lasă-ne în pace”, cei mai mulţi o salutau cu cuvinte amabile. Poate această popularitate îl făcu pe judecătorul de instrucţie, *monsieur* François Demi, să decreteze, după ce o interogă două ore – o amabilă conversaţie – că nu va avea loc niciun proces şi că poliţiştii îi vor înapoia toate hârtiile confiscate.

„Aceste ultime cinci săptămâni am fost pur şi simplu măreaţă”, îşi spuse Flora când îşi redobândi caietele, scrisorile şi agendele pe care comisarul Bardoz însuşi i le înmână vizibil nemulţumit. Da, da, Florita. În cinci săptămâni la Lyon făcuseşi apostolat între sute de muncitori, îmbogăţindu-ţi studiile sociale despre injustiţie, instalând un comitet de cincisprezece persoane şi, la sugestia muncitorilor înşişi, se pregătea o a treia ediţie a *Uniunii Muncitoare* care se va vinde la un preţ foarte mic pentru a fi pe măsura buzunarelor celor mai umile.

Cuvântul ei ajunse până în inima duşmanului, Biserica. Ultima întâlnire pe care o avu în regiune se dovedi surprinzătoare. În mare secret, nişte preoţi care trăiau retraşi la Oullins, sub conducerea abatelui Guillemain de Bordeaux, o invitară să le facă o vizită, căci „împărtăşeau multe din ideile ei”. Se duse din curiozitate, fără să se aştepte la mare lucru de pe urma întâlnirii. Dar, spre uimirea ei, în castelul Perron din Oullins, o primi un grup

de preoţi revoluţionari. Se auto-denumeau „preoţii rebeli”. Îi citiseră şi comentaseră pe Proudhon, Saint-Simon, Cabet şi Fourier. Dar călăuzitorul şi mentorul lor din ultima perioadă era părintele Lamennais, preotul condamnat de Vatican, partizan al Republicii, adversar şi critic biciuitor al monarhiei şi al burgheziei, apărător al libertăţii cultelor şi al reformelor sociale. Ca şi Saint-Simon şi ca Flora însăşi, aceşti „preoţi rebeli” credeau că revoluţia trebuia să-l păstreze pe Cristos şi propovăduiau un creştinism necorupt de autoritatea Bisericii sau a puterii. Seara se dovedi plăcută şi Flora se despărţi de preoţii rebeli spunându-le că şi pentru ei era loc în Uniunea Muncitoare sfătuindu-i, jumătate în glumă, jumătate în serios, ca, dat fiind că făcuseră atâţia paşi buni, să mai facă unul şi să nu se mai supună celibatului ecleziastic.

Despărţirea de Eléonore Blanc din ziua plecării a fost grea. Fata izbucni în plâns. Flora o îmbrăţişă, spunându-i la ureche ceva care o sperie pe loc: „Eléonore, te iubesc mai mult decât pe propria mea fiică.”

Annah, Javaneza

Paris, octombrie 1893

Când în dimineaţa aceea din toamna lui 1893 cineva bătu la uşa studioului său parizian din rue Vercingétorix, numărul 6, Paul rămase cu gura căscată: feţiţa-femeie din faţa lui, mărunţică, cu tenul închis, îmbrăcată cu o tunică ca a surorilor de caritate, avea o maimuţică pe braţ, o floare prinsă în păr şi la gât, acest anunţ: „Sunt Annah, Javaneza. Un cadou pentru Paul, de la prietenul lui Ambroise Vollard."

Îndată ce o văzu, nerevenindu-şi încă din uimirea faţă de un asemenea cadou din partea tânărului galerist, Paul simţi că-i vine pofta să picteze. Era pentru prima oară când i se întâmpla de când se întorsese în Franţa, la 30 august, după o călătorie groaznică de trei luni, din ziua când plecase din Tahiti. Totul ieşise rău. Coborî din vapor la Marsilia cu doar patru franci în buzunar şi ajunse pe jumătate mort de foame şi de supărare, într-un Paris încins, părăsit de prietenii lui. În cei doi ani petrecuţi în Polinezia, oraşul devenise străin şi ostil. Expoziţia lui cu cele patruzeci şi două de „picturi tahitiene" de la galeria lui Paul Durand-Ruel fusese un eşec. Vânduse doar douăsprezece tablouri, ceea ce nu compensă nici cheltuielile pe care le făcuse, împrumutându-se o dată în plus, pentru rame, afişe, publicitate. Deşi a avut câteva cronici favorabile, de atunci a început să simtă că mediul artistic parizian îl respingea sau îl trata cu o condescendenţă dispreţuitoare.

Nimic nu te-a deprimat mai mult în timpul expoziţiei ca felul nemilos în care vechiul tău maestru şi prieten, Camille Pissarro, ţi-a anulat scurt toate teoriile şi tablourile din Tahiti: „Asta nu este arta ta, Paul. Întoarce-te la ceea ce erai. Tu eşti un civilizat şi trebuie să pictezi lucruri armonioase, nu să imiţi arta barbară a canibalilor.

Ascultă-mă. Abandonează drumul rău, încetează să-i mai jefuieşti pe sălbaticii din Oceania şi fii din nou tu.” Nu i-ai răspuns. Te-ai limitat să-ţi iei rămas-bun cu o uşoară înclinare a capului. Nici măcar gestul afectuos al lui Degas, care ţi-a cumpărat două tablouri, nu ţi-a ridicat moralul. Opiniile severe ale lui Pissarro erau împărtăşite şi de mulţi artişti, critici şi colecţionari: ceea ce pictaseşi acolo, în Mările Sudului, era o imitare a superstiţiilor şi idolatriilor unor fiinţe primitive, la depărtare de ani-lumină de civilizaţie. Asta trebuia să fie arta? O întoarcere la beţişoare, forme nedefinite şi la magia cavernelor? Nu era vorba numai de respingerea noilor teme şi tehnici ale picturii tale, dobândite cu atâtea sacrificii în ultimii doi ani din Tahiti, ci şi de o respingere surdă, tulbure, sinuoasă a persoanei tale. Şi de ce? Din cauza Olandezului Nebun, asta era. De la tragedia din Arles, urmată de şederea în ospiciul din Saint-Rémy şi sinuciderea lui şi, mai ales, de la moartea tot prin sinucidere, a fratelui său, Theo van Gogh, pictura lui Vincent (care, cât timp era în viaţă, nu a interesat pe nimeni) începuse să fie subiect de discuţie şi să se vândă la preţuri din ce în ce mai mari. Se năştea o bolnăvicioasă modă Van Gogh şi cu ea, întreg mediul artistic începea, retroactiv, să-ţi reproşeze că ai fost incapabil să-l înţelegi şi să-l ajuţi pe olandez. Canaliile! Unii adăugau că poate, din cauza proverbialei tale lipse de tact, chiar erai la originea tragediei din Arles. Nu era nevoie să-i auzi ca să-ţi dai seama că şopteau toate aceste lucruri şi altele şi mai grave în spatele tău, arătându-te cu degetul în galerii, cafenele, în saloane, la petreceri, în reuniunile sociale, în atelierele artiştilor. Infamiile se infiltrau în reviste şi în jurnale, în stilul insinuant în care presa parizianã obişnuia să comenteze actualitatea. Nici măcar moartea providenţială a unchiului tău din partea tatălui, Zizi, un celibatar octogenar din Orléans, care îţi lăsase un milion de franci ce aveau să te scoată, pentru un

timp, din mizerie şi din datorii, nu ţi-a redat entuziasmul. Până când vei continua în starea asta, Paul?

Până în dimineaţa în care Annah Javaneza, cu acel pitoresc anunţ agăţat de gât şi cu Taoa, maimuţica ei jucăuşă, cu ochii sarcastici, pe care o purta legată cu o curea de piele, intră legănându-se ca un palmier să împartă cu el acea enclavă luminoasă şi exotică în care Paul îşi transformase atelierul închiriat în acest colţ din Montparnasse, la etajul doi al unui vechi imobil. Ambroise Vollard i-o trimitea să fie servitoarea lui. Asta şi fusese Annah până atunci în casa unei cântăreţe de operă. Dar în chiar noaptea aceea, Paul o transformă în amanta lui. Şi apoi, în tovarăşa lui de jocuri, fantezii, nebunii. Şi în cele din urmă, modelul lui. De unde venea? Imposibil de ştiut. Când Paul o întrebă, Annah îi povesti o istorie garnisită cu atâtea contradicţii geografice încât era vorba, fără îndoială, de o fabulaţie. Poate sărmana nu ştia nici ea şi îşi inventa un trecut în timp ce vorbea, trădându-şi prodigioasa ignoranţă despre ţări şi graniţe ale planetei. Câţi ani avea? Ea îi spusese că şaptesprezece, dar el îi dădea mai puţin, poate doar treisprezece sau paisprezece, ca Teha'amana, vârsta aceea, atât de excitantă pentru tine, la care fetele precoce din ţările sălbatice se maturizau. Avea sânii dezvoltaţi şi pulpele tari şi nu mai era virgină. Dar nu corpul ei micuţ şi bine făcut – o pitică, o amuletă pentru un uriaş de patruzeci şi şapte de ani ca Paul – l-a sedus de îndată la această tovarăşă de viaţă pe care i-o hărăzise ingratul Paris.

Ci faţa ei închis-cenuşie de mulatră, trăsăturile fine şi bine conturate – năsucul în vânt, buzele groase moştenite de la strămoşii ei negri – vioiciunea şi neobrăzarea ochilor care exprimau nelinişte, curiozitate, zeflemea faţă de tot ceea ce vedea. Vorbea o franceză stricată, cu greşeli delicioase, cu vorbe şi imagini de o vulgaritate care lui Paul îi aminteau de bordelurile din porturi, din tinereţea

lui de marinar. Deşi nu avea niciun căpătâi şi nu ştia nici să scrie sau să citească, deşi nu avea alte lucruri în afară de maimuţica Taoa şi hainele de pe ea, afişa o îngâmfare de regină prin calmul, dezinvoltura, afectarea şi sarcasmele pe care şi le permitea cu tot şi toate, ca şi cum nimeni nu merita respectul ei şi nici regulile bunei-cuviinţe nu o priveau. Când ceva sau cineva nu îi plăcea, scotea limba şi se strâmba, iar Taoa o imita imediat ţipând.

În pat, era greu să-ţi dai seama dacă Javaneza simţea plăcere sau se prefăcea. În orice caz, te făcea pe tine să juisezi şi în acelaşi timp te amuza. Annah ţi-a readus ceea ce, de la înapoierea în Franţa, te temeai că ai pierdut definitiv: dorinţa de a picta, umorul şi cheful de viaţă.

În ziua următoare apariţiei lui Annah în atelierul lui, Paul o duse la un magazin din bulevardul Operei şi îi cumpără haine pe care o ajută să le aleagă. Şi ghete, o jumătate de duzină de pălării după care Annah se da în vânt. Le purta chiar şi în casă şi era primul lucru pe care-l punea pe ea când se trezea. Paul se strica de râs când o vedea dezbrăcată complet şi cu un rigid *canotier* pe cap, mergând în paşi de dans spre bucătărie sau spre camera de baie.

Graţie veseliei şi imaginaţiei Javanezei, atelierul din rue Vercingétorix se transforma, joia după-amiaza, în loc de întâlnire şi de petrecere. Paul cânta la acordeon, se îmbrăca uneori cu un *pareo* tahitian şi îşi umplea corpul cu tatuaje false. Veneau la aceste *soirées* prietenii credincioşi de altădată, cu soţiile sau amantele lor – Daniel de Monfreid şi Annette, Charles Morice cu o contesă aventurieră cu care îşi împărţea sărăcia, soţii Schuffenecker, sculptorul spaniol Paco Durrio care cânta şi se acompania la ghitară şi o pereche de vecini, doi suedezi expatriaţi, familia Molard, Ida, sculptoriţă, şi William, compozitor, pe care îi însoţea uneori un compatriot dramaturg şi inventator pe jumătate nebun numit August

Strindberg. Soţii Molard aveau o fiică adolescentă, Judith, o fetiţă îndrăzneaţă şi romantică, fascinată de atelierul pictorului. Paul îl decorase cu tapet galben, vopsise ramele ferestrelor în tonalităţi de chihlimbar şi aşezase peste tot sculpturile şi picturile lui tahitiene. Din pereţi păreau că ţâşnesc flăcări vegetale, ceruri intens albastre, mări şi lagune de smarald şi corpuri senzuale în stare naturală. Înainte să apară Annah, Paul o ţinea la oarecare distanţă pe fiica vecinilor lui suedezi, amuzându-se de entuziasmul pe care fata îl manifesta faţă de el, fără însă să o atingă vreodată. Dar, de la sosirea Javanezei, cu exotismul ei care îi excita simţurile şi fanteziile, începu să glumească şi cu Judith când părinţii ei nu erau pe aproape. O lua de mijloc, îi atingea buzele şi îi strivea sânii abia mijiţi şoptindu-i: „Toate astea vor fi ale mele, nu-i aşa, domnişoară?” Înspăimântată şi fericită, fetiţa spunea: „Da, da, ale dumneavoastră.”

Aşa îi intrase în cap să o picteze goală pe fiica soţilor Molard. Îi propuse lui Judith, care, albă ca ceara, nu ştiu ce să spună. Goală, complet goală? Sigur că da. Nu era normal ca artiştii să sculpteze şi să picteze modelele lor goale? Nimeni nu va şti, pentru că Paul, după ce o va picta, va ascunde tabloul până când Judith va creşte. Îl va expune doar când ea va fi o femeie în toată puterea cuvântului. Accepta? În cele din urmă fetiţa acceptă. După numai trei şedinţe, aventura era gata să se termine în dramă. Judith urca în atelier când Ida, mama ei, pleca în expediţie, însoţită de Annah, pe străzile din Montparnasse, în căutarea pisicilor şi câinilor abandonaţi, bolnavi sau răniţi, pe care-i aducea acasă, îi îngrijea şi vindeca şi cărora le căuta apoi stăpâni adoptivi. Fetiţa, goală pe nişte aşternuturi polineziene multicolore, nu ridica ochii din pământ; se sfia şi se ghemuia, încercând să fie cât mai puţin vizibilă pentru ochii care îi scrutau secretele.

În timpul celei de-a treia şedinţe, când Paul îi schiţase

deja silueta filiformă şi feţişoara ovală cu ochii mari, speriaţi, Ida Molard dădu buzna în atelier cu gesturi de tragedie antică. Ai reuşit cu greu să o calmezi, să o convingi că interesul tău pentru fată era estetic (aşa era, Paul?), că ai respectat-o, că în dorinţa ta de a o picta goală nu era nimic malefic. Ida se calmă doar când i-ai jurat că vei renunţa la tablou. Chiar atunci, în faţa Idei, ai acoperit cu terebentină pânza neterminată şi ai râcâit-o cu spatula, îngropând astfel imaginea lui Judith. Abia atunci Ida a făcut pace şi aţi băut împreună un ceai. Bosumflată şi speriată, fata îi asculta vorbind, tăcută, fără să se amestece în dialogul lor.

Când, după un timp, Paul se hotărî să picteze un nud al lui Annah, o străfulgerare îi trecu prin minte: va suprapune imaginea iubitei lui peste neterminata Judith de pe pânza întreruptă. Aşa şi făcu. A fost un tablou care i-a luat mult timp din cauza incorigibilei Javaneze. Cel mai neliniştit şi mai incontrolabil model pe care l-ai avut vreodată, Paul. Se mişca, îşi schimba poziţia sau, pentru a scăpa de plictiseală, începea să se strâmbe ca să-l facă să râdă – jocul ei favorit şi cu prilejul şedinţelor de spiritism din timpul seratelor de joi – sau, pur şi simplu, din senin, sătulă de pozat, se ridica, îşi punea pe ea ceva şi ieşea în stradă, cum ar fi făcut şi Teha'amana. Ce puteai să faci decât să strângi pensulele şi să amâni lucrul până în ziua următoare.

Pictarea acestui tablou a fost răspunsul tău la criticile şi comentariile jignitoare pe care, de la expoziţia de la Durand-Ruel, le auzeai şi le citeai peste tot despre picturile tale tahitiene. Aceasta nu era o pânză pictată de un civilizat, ci de un sălbatic. De către un lup în două picioare şi fără zgardă, aflat doar în trecere prin închisoarea de ciment, asfalt şi prejudecăţi care era Parisul, înainte de a te întoarce în adevărata ta patrie, în Mările Sudului. Rafinaţii artişti parizieni, criticii lor obraznici, colecţionarii

instruiţi, se vor simţi jigniţi în sensibilitatea, morala şi gusturilor lor de acest nud văzut din faţă al unei fete, care, pe lângă că nu era franceză, europeană şi albă, avea insolenţa de a-şi arăta ţâţele, buricul, muntele lui Venus şi smocul de păr al pubisului, ca şi cum ar lansa o provocare oamenilor să vină să se confrunte cu ea, să vadă dacă exista cineva care să-i opună o forţă vitală, o exuberanţă şi senzualitate comparabile. Annah nu îşi propunea să fie ceea ce era, nici măcar nu-şi dădea seama de puterea incandescentă care îi venea din originea ei, din sânge, din pădurile sălbatice unde se născuse. Asemeni unei pantere, asemeni unui canibal. Ce superioritate faţă de scleroticele parizience, fată dragă!

Nu numai trupul care se ivea pe pânză – cu capul de un ocru foarte închis, cu reflexele aurii al trupului, pulpelor şi picioarele mari cu unghii ca ghearele unei fiare – era o provocare; dar şi tot ceea ce o înconjura, fundalul cel mai puţin armonios care se putea imagina, cu scaunul chinezesc acoperit cu mătase albastră pe care o aşezaseşi pe Annah într-o postură marcată de sacrilegiu şi obscenitate. Pe cele două braţe de lemn ale fotoliului se aflau cei doi idoli tahitieni inventaţi de tine, de o parte şi de alta a Javanezei, ca o renegare, în numele unui puternic păgânism, a Occidentului şi a religiei lui creştine închistate. Şi insolita prezenţă, pe perniţa verde pe care se odihneau picioarele lui Annah, a unor floricele luminoase care se iveau mereu prin pânzele tale de când descoperiseşi gravurile japoneze încă de pe când abia începuseşi să pictezi. Studiind simbolismul şi subtilitatea acestor imagini, ai avut atunci, pentru prima oară, intuiţia a ceea ce acum vedeai în sfârşit foarte clar: că arta europeană era plăpândă, afectată şi ea de tuberculoza pulmonară care ucidea atâţia artişti şi că doar o baie înviorătoare, venită din culturile primitive, nestrivite de Europa, unde Paradisul era încă pământesc, o va salva de

la decadenţă. Prezenţa pe pânză a maimuţei colorate Taoa, la picioarele lui Annah, într-o atitudine între gânditoare şi tâmpă, întărea non-conformismul şi sexualitatea ascunsă care invadau tabloul. Chiar şi merele aeriene care pluteau pe deasupra capului Javanezei, pe peretele roz din fundal, violentau simetria, convenţiile şi logica cărora li se închinau cu atâta evlavie artiştii din Paris. Bravo, Paul!

Lucrul, care mergea foarte încet din cauza vocaţiei peripatetice a lui Annah, se dovedi stimulant. Îţi făcea bine să pictezi din nou cu convingere, ştiind că pictai nu doar cu mâinile, ci şi cu toate amintirile peisajelor şi oamenilor din Tahiti – ţi se făcuse un dor răscolitor de ei, Paul – cu fantasmele lor şi, cum îi plăcea Olandezului Nebun să spună, cu penisul, care, uneori, în toiul lucrului, se aprindea în faţa imaginii fetei dezbrăcate şi te împingea s-o iei în braţe şi s-o duci în pat. Te întinerea să pictezi după ce făcuseşi amor, în acel miros seminal.

De când se întorsese din Tahiti, îi scrisese Vikingăi că îndată ce va vinde câteva tablouri şi va avea bani de drum, se va duce la Copenhaga să o vadă, pe ea şi pe copii. Mette îi răspunse exprimându-şi uimirea şi durerea că nu a alergat să-şi vadă familia imediat ce a pus piciorul pe pământul Europei. Inerţia punea stăpânire pe el de fiecare dată când îi veneau în minte imaginea soţiei şi a copiilor. Iar, Paul? Să fii din nou tată de familie, tu? Demersurile juridice pentru a încasa mica moştenire a unchiului Zizi, apariţia lui Annah în viaţa lui şi dorinţa de picta din nou pe care ea i-o trezise determinaseră amânarea reîntâlnirii cu familia. O dată cu sosirea primăverii se hotărî brusc să o ducă pe Annah în Bretania, în vechiul refugiu din Pont-Aven, unde stătuse de atâtea ori la începutul vieţii lui de artist. Nu era doar o întoarcere la origini. Voia să recupereze tablourile pictate acolo în 1888 şi 1890, pe care le lăsase la Marie-Henry, de la pensiunea Le Pouldu, drept gaj pentru datoriile pe care, dată fiind lipsa cronică a

banilor, le plătise cu întârziere sau nu le plătise deloc. Acum, graţie francilor unchiului Zizi putea să-şi plătească datoria. Îţi aminteai de acele tablouri cu teamă, căci erai acum un pictor mai copt decât acel naiv care se dusese la Pont-Aven crezând că în Bretania profundă şi misterioasă, credincioasă şi tradiţională va găsi rădăcinile lumii primitive pe care civilizaţia din Paris le secase de tot.

Sosirea la Pont-Aven produse o adevărată senzaţie. Nu atât din pricina lui, cât pentru Annah şi pentru piruetele şi ţipetele maimuţei Taoa care învăţase să sară de pe capul stăpânei sale pe umerii lui Paul şi înapoi, agitându-şi labele încontinuu. Imediat ce sosi, află că murise în Egipt Charles Laval, prietenul cu care trăise aventura din Panama şi Martinica şi că soţia lui, frumoasa Madeleine Bernard, era foarte bolnavă. Ştirea îl deprimă foarte mult. Îl întristă şi amintirea vechilor prieteni artişti alături de care trăise, cu ani în urmă, iluziile din Bretania: Meyer de Haan, retras în Olanda şi în misticism; Émile Bernard, şi el retras din lume, absorbit de religie, vorbindu-l acum de rău pe Paul şi scriind împotriva lui, şi bunul Schuff, acolo, la Paris, petrecându-şi zilele în certuri zilnice cu nevasta, în loc să picteze.

Dar, în Pont-Aven, îşi făcu alţi prieteni, pictori tineri care îl cunoşteau şi admirau pentru tablourile lui şi pentru legenda de explorator al lumilor exotice, de artist care abandonase Parisul pentru a căuta inspiraţia în mările îndepărtate din Polinezia: irlandezul Roderic O'Conor, Armand Seguin şi Émile Jourdan, care, împreună cu amantele şi soţiile lor, îl primiră cu braţele deschise. Se întreceau în a-l lăuda şi se dovediră foarte amabili atât cu Annah, cât şi cu el. În schimb, Marie-Henry, Marie Păpuşa, de la pensiunea Le Pouldu, deşi îl primise cu afecţiune, a fost categorică: tablourile nu erau împrumutate şi nici amanetate. Constituiau plata pentru cameră şi pensiune. Nu i le va înapoia. Pentru că, deşi, după cum se spunea,

acum nu valorau mare lucru, în viitor poate că vor valora. Şi Paul n-a avut ce face.

Primirea cordială de care Paul şi Annah avuseseră parte din partea locuitorilor din Pont-Aven se schimbă totuşi, odată cu trecerea zilelor, într-o atitudine distantă şi apoi într-o surdă ostilitate. Motivul erau năzbâtiile, scandalurile sau glumele, uneori de prost gust, cu care O'Conor, Seguin şi Jourdan şi alţi tineri artişti instalaţi în Pont-Aven se distrau, incitaţi de Annah care era încântată de excesele acestor boemi. Se îmbătau şi ieşeau în stradă să se ia de doamnele din localitate; improvizau farse a căror protagonistă era Annah. Expresiile şi poziţiile neruşinate ale lui Annah, cu râsul ei torenţial, îi stupefiau pe locuitori care, de la ferestrele caselor, le reproşau purtarea, cerându-le să se potolească. Paul urmărea totul de la distanţă, ca spectator pasiv al acestor farse. Dar prezenţa lui discretă era ca o consimţire tacită a nebuniilor discipolilor săi şi lumea din Pont-Aven îl făcea pe el responsabil, din cauza vârstei şi a autorităţii.

Scandalul cel mai comentat a fost cel cu puii, pus la cale de incorigibila Javaneză. Ea i-a convins pe tinerii discipoli ai lui Paul – aşa se proclamau ei înşişi – să intre într-o duminică pe ascuns în coteţele de găini al unchiului Gannaec, cel mai bine populate din localitate, şi să înlocuiască apa din jgheaburi cu cidru[7] ca puii să se îmbete. Apoi, după ce au diluat culorile folosite la pictat, i-au stropit abundent şi au deschis uşile coteţelor, alungându-i spre piaţa din centru unde, în momentul când lumea ieşea din biserică de la slujbă, năvăli acea fantasmagorică procesiune de păsări multicolore, împleticindu-se şi piuind dezorientate, într-o larmă asurzitoare. Indignarea oamenilor a fost imensă. Primarul şi preotul-paroh se plânseră lui Gauguin şi îl somară să-i

7 *cidru:* băutură alcoolică obţinută prin fermentarea sucului de mere (*n.t.*).

potolească pe nebuni. „Asta se va sfârşi rău într-o zi”, ameninţă parohul.

Într-adevăr, se sfârşi foarte rău. La câteva săptămâni după întâmplarea cu puii beţi şi coloraţi, în însorita zi de 25 mai 1894, tot grupul – O’Conor, Seguin, Jourdan şi Paul, plus amantele sau nevestele respective – profitând de timpul excelent, hotărî să facă o plimbare până la Concarneau, un vechi port pescăresc, la doisprezece kilometri de Pont-Aven, unde se conservaseră vechile ziduri şi casele de piatră din cartierul medieval. Îndată ce îşi făcură apariţia pe faleza de lângă port, Paul avu presentimentul că se va întâmpla ceva neplăcut. Crâşmele erau pline de pescari şi marinari care ieşiseră pe terase, sub un soare splendid, cu cănile de cidru sau bere în mână, pentru a se uita, cu ochii holbaţi, la grupul acela ciudat de bărbaţi cu părul foarte lung, îmbrăcaţi strident, şi la femeile extravagante care îi însoţeau, dintre care, mişcându-se ca o artistă de circ, o negresă trăgea de laţ o maimuţă care ţipa întruna, arătându-şi dinţii. Auziră exclamaţii de surpriză, de neplăcere, observară gesturi ameninţătoare: „Afară, paiaţelor!” Spre deosebire de Pont-Aven, oamenii din Concarneau nu erau obişnuiţi cu artiştii. Şi cu atât mai puţin ca o negresă mărunţică să se strâmbe la ei.

La jumătatea falezei, se văzură înconjuraţi de o puzderie de copii. Îi priveau curioşi, unii zâmbeau, alţii le spuneau în bretona lor aspră lucruri care nu păreau prea amabile. La un moment dat, începură să arunce în ei cu pietrele pe care le aveau în buzunare. O ţinteau în mod special pe Annah şi pe maimuţica ei, care, speriată, se lipea de fusta stăpânei. Paul văzu cum Armand Seguin se desprinse de grup, alergă după unul dintre copiii care aruncau cu pietre, îl prinse şi începu să-l tragă de urechi.

Paul îşi va aminti după aceea cum totul a scăpat de sub control în acel moment şi s-a petrecut rapid. Mai mulţi

pescari din taverna cea mai apropiată se ridicară în picioare şi începură să alerge spre ei. În câteva secunde, Armand Seguin zbura prin aer, lovit cu pumnii de o matahală cu şapcă şi saboţi de marinar care urla: „Pe băiatul meu îl bat eu, nu altcineva.” Clătinându-se şi învârtindu-se, Armand dădu înapoi, pas cu pas până ajunse să se rostogolească în apa spumoasă a mării care se lovea de parapet. Cu o reacţie tinerească, Paul se repezi şi îl lovi cu pumnul pe agresor care se prăbuşi ducându-şi, urlând, mâinile la nas. A fost ultimul lucru pe care l-a mai văzut căci, în câteva secunde, gloata de oameni în saboţi de marinar se năpusti asupra lui, lovindu-l, din toate părţile, cu mâinile şi cu picioarele, unde se nimerea. Se apără cum putu mai bine, dar la un moment dat alunecă şi fu sigur că glezna dreaptă, lovită cu putere, îi fusese zdrobită. De durere îşi pierdu cunoştinţa. Când deschise ochii, îi răsunau în urechi ţipete de femei. Îngenuncheat la picioarele lui, un infirmier îi arăta piciorul dezgolit – îi rupseseră cracul pantalonilor pentru a examina rana – unde o aşchie ascuţită de os se ivea din rana plină de sânge.

Îşi amintea ca de un vis urât întoarcerea la Pont-Aven, aproape leşinat, cu greaţă şi stări de vomă, într-o căruţă cu cai, care la fiecare groapă sau înclinare, îl făcea să ţipe de durere. Pentru a-i amorţi durerea, cineva îi dădea să soarbă dintr-un rachiu amar, care îi ardea gâtlejul.

A fost nevoit să stea în pat două luni, într-o cămăruţă cu tavanul foarte jos şi ferestre minuscule, din pensiunea Gloanec, transformată în infirmerie. Medicul îl sfătui: cu tibia ruptă, nici să nu se gândească să se întoarcă la Paris sau măcar să încerce să stea în picioare. Doar repausul absolut va permite osului să revină la locul lui şi să se sudeze; oricum, va rămâne şchiop de acum înainte şi va trebui să folosească un baston. Îţi vei aminti tot restul vieţii, Paul, de durerile din timpul celor opt săptămâni

petrecute imobilizat în pat. Mai bine-zis, o singură durere, intensă, animalică, surdă, care te umplea de sudoare sau te făcea să tremuri ca de frig, gemând sau înjurând înnebunit, simţind că îţi pierzi minţile. Calmantele şi analgezicele nu serveau la nimic. Doar alcoolul, pe care-l beai în acele luni aproape încontinuu, reuşea să te ameţească şi să te cufunde în scurte intervale de linişte. Dar, curând, nici măcar alcoolul nu-ţi mai putea potoli chinul şi-l implorai pe medicul care venea o dată pe săptămână să te vadă: „Taie-mi piciorul, doctore!” Orice, numai să se sfârşească acel supliciu infernal. Medicul se hotărî să-ţi prescrie laudanum. Opiumul te adormea; în starea aceea vagă de tâmpenie, în acele intervale de pace, uitai de gleznă şi de Pont-Aven, de incidentul din Concarneau şi de toate. Îţi revenea în minte un singur gând: „Este un semnal. Pleacă. Întoarce-te cât mai repede în Polinezia şi nu mai veni niciodată în Europa, Koke.”

După un timp imposibil de calculat, într-o dimineaţă, după ce, în sfârşit, reuşise să doarmă toată noaptea fără coşmaruri, se trezi perfect lucid. Irlandezul O’Conor stătea de veghe lângă patul lui. Ce se întâmplase cu Annah? I se părea că nu o mai zărise de mult timp.

— A plecat la Paris, îi spuse irlandezul. De supărare. N-a mai putut să rămână aici după ce oamenii din sat i-au otrăvit-o pe Taoa.

Sau, cel puţin, aşa presupunea Javaneza: că locuitorii din Pont-Aven, care o urau pe Taoa la fel de mult ca şi pe ea, îi preparaseră maimuţicăi un amestec de banane care i-a produs o indigestie ucigătoare. În loc să o îngroape, Annah i-a scos măruntaiele cu propriile mâini, plângând cu sughiţuri, şi a luat trupul cu sine la Paris. Paul îşi aminti de Titi Pechitos când, sătulă de plictiseala din Mataiea, îl părăsise pentru a se întoarce la nopţile agitate din Papéete. O vei mai vedea pe zburdalnica Javaneză? Sigur că nu.

Când putu să se ridice – într-adevăr, şchiopăta şi bastonul îi era indispensabil – înainte să se întoarcă la Paris, fu nevoit să dea o declaraţie la poliţie despre încăierarea din Concarneau. Nu-şi făcea iluzii în privinţa judecătorilor, consăteni cu agresorii şi, probabil, la fel de ostili ca şi ei faţă de boemii acuzaţi de tulburarea liniştii publice. Judecătorii, bineînţeles, îi absolviră de vină pe toţi pescarii, printr-o sentinţă care era o bătaie de joc la adresa bunului-simţ, iar lui îi dădură o sumă simbolică ca despăgubire pentru daune, sumă care nu acoperea nici a zecea parte din cheltuielile pentru îngrijirile medicale. Să plece, să plece cât mai repede. Din Bretania, din Franţa, din Europa. Lumea asta devenise duşmanul tău. Dacă nu te vei grăbi, te va termina, Koke.

Ultima săptămână în Pont-Aven, reînvăţând să meargă – pierduse douăsprezece kilograme –, veni să-l vadă, de la Paris, un poet tânăr, Alfred Jarry. Îi spunea „maestre” şi îl făcea să râdă cu tot felul de glume inteligente. Văzuse tablourile lui la expoziţia de la Durand-Ruel şi în casele unor colecţionari şi îi arăta o admiraţie debordantă. Scrisese diverse poeme având ca temă tablourile lui şi i le citi. Tânărul îl asculta perorând împotriva artei franceze şi europene cu o devoţiune evlavioasă. Îi invită, pe el şi pe alţi discipoli din Pont-Aven care veniseră să-şi ia rămas-bun la gară, să vină cu el în Oceania. Vor forma împreună Atelierul de la Tropice la care visa Olandezul Nebun pe când se afla în Arles. Lucrând în aer liber, trăind ca păgânii, vor revoluţiona arta, injectându-i forţa şi audienţa pierdute. Toţi jurară că da, îi vor urma sfatul, vor pleca împreună cu el în Tahiti. Dar, în tren, pe drum spre Paris, bănui că nu-şi vor ţine cuvântul nici ei, aşa cum nu şi-l ţinuseră înainte vechii lui tovarăşi Charles Laval şi Émile Bernard. Nici din acest simpatic grup din Pont-Aven nu vei mai vedea pe nimeni, niciodată, Paul.

La Paris, totul îi merse din ce în ce mai rău, deşi i se

părea imposibil ca, după lunile de convalescenţă din Bretania, lucrurile să se înrăutăţească şi mai mult. În mediile artistice domneau îndoielile şi nesiguranţa din cauza politicii murdare. De la asasinarea, de către un anarhist, a preşedintelui Sadi Carnot, climatul represiv, delaţiunile şi persecuţiile îi determinaseră să se exileze pe mulţi dintre cunoscuţii şi prietenii (sau ex-prietenii) lui, simpatizanţi ai anarhiştilor, cum era Camille Pissarro, sau opozanţi ai guvernului, ca Octave Mirbeau. Se crease panică în mediile artistice. Vei avea oare probleme şi tu pentru că erai nepotul Florei Tristán, o revoluţionară şi anarhistă? Poliţia era atât de stupidă că poate chiar te înregistrase ca persoană subversivă, din motive ereditare.

Când se întoarse în atelierul din rue Vercingétorix, numărul 6, avu o surpriză de proporţii. Annah nu se mulţumise doar să plece, lăsându-l pe jumătate mort acolo, în Bretania; acest drac împeliţat cu fustă golise apartamentul, luând cu ea mobilele, covoarele, perdelele, ornamentele, orice obiect şi toate hainele pe care sigur le vânduse la talcioc şi în chichineţele cămătarilor din Paris. Dar – supremă umilinţă, Paul! – nu luase niciun tablou, niciun desen, niciun caiet cu schiţe. Le lăsase pe toate ca pe nişte vechituri nefolositoare în încăperea complet goală acum. După o izbucnire de furie presărată de înjurături, Paul izbucni în râs. Nu simţeai nici cea mai mică ranchiună faţă de sălbatica magnifică. Era într-adevăr o sălbatică, Paul. O mică sălbăticiune într-adevăr, în trup şi în suflet, până în măduva oaselor. Mai aveai încă de învăţat pentru a fi la înălţimea ei.

Ultimele luni în Paris, în timp ce îşi pregătea călătoria definitivă în Polinezia, simţi lipsa vijeliei care se dădea drept Javaneză şi era poate malaeziană, indiancă sau cine mai ştie ce. Se consola de absenţa ei, cu nudul care îi rămăsese şi pe care, sub privirile ca în transă ale lui Judith, fiica soţilor Molard, se hotărî să îl retuşeze, până

aprecie că l-a terminat definitiv.

— Te vezi acolo, Judith, pe fundal, apărând pe acel perete roz, ca o copie albă şi blondă a lui Annah?

Oricât ar fi deschis ochii uitându-se îndelung la pânză, Judith nu reuşea să distingă acea siluetă din spatele lui Annah, pe care i-o arăta Paul. Dar tu nu minţeai. Conturul fetei, pe care, pentru a o linişti pe Ida, mama ei, îl şterseşi cu terebentină şi îl râcâiseşi cu spatula, nu dispăruse cu totul. Ieşea la iveală, pentru foarte scurt timp, ca o arătare misterioasă, magică, la anumite ore ale zilei, într-o lumină difuză, încărcând tabloul cu o secretă ambiguitate, de fundal misterios. Pictă titlul, deasupra capului lui Annah, în jurul unor fructe imponderabile, în tahitiană: *Aita tamari vahine Judith te parari.*

— Ce înseamnă? întrebă fata.

— „Femeia-copil Judith, încă nedezvirginată”, traduse Paul. Vezi, deşi la prima vedere este un portret al lui Annah, adevărata eroină a acestui tablou eşti tu.

Culcat pe o saltea veche pe care i-o împrumutase familia Molard ca să nu doarmă pe jos, îşi spuse de multe ori că acest tablou va fi singura amintire plăcută a şederii lui la Paris, atât de inutilă, atât de dăunătoare. Terminase pregătirile pentru întoarcerea în Tahiti, dar trebui să-şi amâne plecarea pentru că – „Ferească Dumnezeu de mai rău”, obişnuia să spună mama lui în Lima, pe când trăiau din mila familiei Tristán – picioarele i se umplură de pustule. Usturimea îl înnebunea şi petele se transformară într-o crustă cu răni purulente. Fu nevoit să se interneze trei săptămâni, în pavilionul de boli infecţioase al spitalului Salpêtrière. Doi medici ţi-au confirmat ceea ce ştiai deja, deşi nu te împăcaseşi niciodată cu gândul. Boala ruşinoasă, din nou. Revenea, îţi dădea un răgaz de şase-opt luni, dar ea îşi continua, pe ascuns, opera ucigătoare, otrăvindu-ţi sângele. Acum se manifestase pe picioare, jupuindu-le, umplându-le de erupţii cu cratere sângerânde.

Va urca apoi pe piept, pe braţe, îţi va ajunge la ochii şi vei mai rămâne în întuneric. Atunci viaţa ta se va termina chiar dacă vei mai rămâne în viaţă, Paul. Dar blestemata nu se va opri nici atunci. Va continua până îţi va ajunge la creier, îţi va lua minţile, apoi vei ajunge un hoit în viaţă, de care vor fugi toţi, scuipând în urmă. Vei deveni un câine râios, Paul. Pentru a-şi combate deprimarea, bea pe ascuns alcoolul pe care i-l aducea Daniel, un adevărat domn, sau Schuff, generosul, într-un termos de cafea sau în sticle de răcoritoare.

Ieşi din Salpêtrière cu picioarele vindecate, dar brăzdate de cicatrice. De slab ce era, hainele cădeau de pe el. Cu pletele lui lungi, castanii, în care se înmulţiseră firele cenuşii, strânse sub o căciulă mare de astrahan, nasul uşor curbat deasupra căruia străluceau, în perpetuă excitare, pupilele albastre, şi barba ca de capră pe bărbie, prezenţa lui continua să fie impunătoare, cum, de asemenea, se impunea prin expresia feţei, prin gesturile şi porcăriile cu care-şi presăra conversaţia când se întâlnea cu prietenii, la ei acasă sau pe terasa vreunei cafenele, căci în atelierul lui golit de mobile nu mai putea să primească pe nimeni. De obicei, lumea întorcea capul să-l privească sau să-l arate din cauza fizicului sau a îmbrăcăminţii excentrice: mantia neagră-vişinie care îi flutura pe umeri, cămaşa în culori tahitiene şi vesta bretonă sau pantalonii de catifea albastră. Îl credeau un mag, ambasadorul vreunei ţări exotice.

Moştenirea unchiului Zizi se redusese mult cu cheltuielile spitalului şi cu medicii, astfel încât îşi cumpără un bilet la clasa a treia pe *The Australian,* care, după ce va ridica ancora din Marsilia pe 3 iulie 1895, va străbate canalul de Suez şi va ajunge la Sidney la începuturile lui august. De acolo avea o legătură pentru Papéete, via Noua Zeelandă.

Încercă, înainte de îmbarcare, să vândă tablourile şi

sculpturile care-i mai rămăseseră. Făcu o expoziţie în propriul atelier la care, graţie ajutorului dat de prieteni şi unui anunţ-invitaţie scris în termeni criptici de suedezul August Strindberg, ale cărui piese de teatru aveau mult succes în Paris, veniră câţiva colecţionari. Vânzările fură însă neînsemnate. Mai făcu o încercare la Hôtel Drouot cu tot ce-i mai rămăsese şi rezultatele fură ceva mai bune, deşi sub aşteptările lui. Era atât de nerăbdător să ajungă în Tahiti, că nu putea să-şi mai ascundă graba de a pleca. Într-o noapte, acasă la familia Molard, spaniolul Paco Durrio îl întrebă de ce atâta nostalgie pentru un loc atât de îndepărtat de Europa.

— Pentru că eu nu mai sunt francez, nici european, Paco. Deşi aparenţele spun contrariul, eu sunt un tatuat, un canibal, unul din negrii de acolo.

Prietenii râseră, dar el, exagerând ca de obicei, spusese adevărul.

Pe când îşi termina de făcut bagajele – îşi cumpărase un acordeon şi o ghitară în locul celor pe care le luase Annah, multe fotografii şi o cantitate însemnată de pânze, şasiuri, pensule şi cutii de culori –, îi sosi o scrisoare furibundă de la Vikinga, din Copenhaga. Aflase de vânzarea publică a tablourilor şi sculpturilor de la Hôtel Drouot şi îi cerea bani. Cum era posibil să se poarte atât de denaturat cu soţia şi cei cinci copii ai săi, pe care ea, făcând adevărate miracole – da lecţii de franceză, traducea, cerşea ajutor de la părinţi şi prieteni –, îi întreţinea de atâţia ani? Era obligaţia lui de tată şi soţ să îi ajute, să le trimită măcar un mandat din când în când. Acum putea să o facă, egoistul.

Scrisoarea lui Mette îl enervă şi-l întristă în acelaşi timp, dar nu-i trimise nicio centimă. Mai puternică decât remuşcările care îl asaltau uneori – mai ales când îşi amintea de Aline, fetiţa lui dulce şi delicată – era dorinţa imperioasă de a ajunge în Tahiti, de unde nu ar fi trebuit să se întoarcă niciodată. N-am ce să-ţi fac, Vikinga. Puţinii

bani din vânzarea publică a tablourilor îi erau absolut necesari pentru a se reîntoarce în Polinezia unde voia să-şi îngroape oasele şi nu în acest continent cu ierni îngheţate şi femei frigide.

Să se descurce cum o şti cu tablourile lui pe care încă le avea şi, în orice caz, să se consoleze, căci, după credinţa ei (neîmpărtăşită de Paul), soţul îşi va plăti păcatele pe care le comitea neglijându-şi familia, arzând veşnic în iad.

În ajunul plecării, la familia Molard, avu loc o petrecere de despărţire. Mâncară, băură, iar Paco Durrio dansă şi cântă melodii andaluze. Când el le interzise să-l însoţească în dimineaţa următoare la gară ca să ia trenul spre Marsilia, micuţa Judith izbucni în plâns.

Veşti din Peru

Roanne şi Saint-Étienne, iunie 1844

Cerul era plin de stele şi adia o briză de vară impregnată de miresme în seara când Flora ajunse la Roanne, venind de la Lyon, la 14 iunie 1844. Rămase trează în camera de la pensiune, observând pe fereastră cerul plin de luceferi, dar gândindu-se tot timpul la Eléonore Blanc, mica muncitoare din Lyon cu care se împrietenise. Dacă toate femeile sărace ar avea energia, inteligenţa şi sensibilitatea acestei fete, revoluţia ar fi o treabă de câteva luni. Cu Eléonore, comitetul Uniunii Muncitoare va funcţiona perfect şi va fi motorul marii alianţe a muncitorilor din tot sudul Franţei.

Îţi era dor de ea, Florita. Ai fi vrut ca, în noaptea asta liniştită şi înstelată din Roanne, să o îmbrăţişezi şi să-i simţi corpul firav, aşa cum l-ai simţit în ziua când te-ai dus să o cauţi în căsuţa sărăcăcioasă din rue Luzerne şi ai găsit-o plângând.

— Ce s-a întâmplat, draga mea? De ce plângi?

— Mă tem că nu sunt îndeajuns de puternică şi de pricepută pentru ceea ce aşteptaţi de la mine, doamnă.

Auzind-o vorbind aşa, cuprinsă de emoţie, văzând dragostea şi respectul cu care o privea, Flora se stăpâni cu mare greutate să nu înceapă să plângă şi ea. O strânse în braţe şi o sărută pe frunte şi obraji. Soţul lui Eléonore, un muncitor vopsitor cu mâinile pătate, nu înţelegea nimic:

— Eléonore zice că în aceste săptămâni a învăţat de la dumneavoastră mai mult decât tot ceea ce a trăit până acum. Şi în loc să se bucure, plânge! Cine s-o mai înţeleagă!

Sărmana fată, căsătorită cu un asemenea prost. O fi şi viaţa ei distrusă de căsnicie? Nu, vei avea grijă tu să o aperi şi să o salvezi, Andaluzo. Imaginase pentru noua societate transformată de Uniunea Muncitoare o formă

nouă de relaţii între oameni. Căsătoria în forma actuală, această tranzacţie de vânzare-cumpărare a femeilor, va fi înlocuită de alianţe libere. Perechile se vor uni pentru că se iubesc şi pentru că au ţeluri comune, iar la cea mai mică neînţelegere se vor despărţi în mod amical. Sexul nu va avea caracterul dominant pe care-l avea chiar şi în concepţia falansterienilor lui Fourier; va fi filtrat de iubirea faţă de oameni. Dorinţele vor fi mai puţin egoiste, căci perechile îşi vor consacra o bună parte din rezervele de bunătate celorlalţi semeni, ameliorării vieţii comune. În această societate, tu şi Eléonore veţi putea trăi împreună iubindu-vă ca mamă şi fiică sau ca două surori sau ca amante, unite prin idealuri şi solidaritate cu ceilalţi oameni. Această relaţie nu va avea nici sensul exclusivist şi egoist pe care l-a avut iubirea ta cu Olympia – de aceea i-ai pus capăt, renunţând la singura experienţă sexuală plăcută din viaţa ta, Florita – dimpotrivă, se va baza pe dragostea comună pentru dreptate şi acţiune socială.

Dimineaţa următoare îşi începu activitatea în Roanne foarte devreme. Ziaristul Auguste Guyard, liberal şi catolic, dar admirator al Florei, ale cărei cărţi despre Peru şi Anglia le comentase cu entuziasm, îi organizase două întâlniri cu grupuri de aproximativ treizeci de muncitori fiecare. Nu s-au dovedit foarte reuşite. În comparaţie cu isteţii şi neliniştiţii *canuts* lionezi, cât de resemnaţi păreau cei din Roanne. Dar, după ce vizită trei fabrici de postav – marea industrie locală care avea angajaţi patru mii de muncitori – Flora rămase surprinsă că, date fiind condiţiile în care munceau, aceşti nefericiţi nu erau şi mai rudimentari.

Experienţa cea mai neplăcută a avut-o în fabrica de postav a unui fost muncitor, *monsieur* Cherpin, devenit acum unul din capitaliştii cei mai bogaţi din regiune şi exploatator al foştilor lui fraţi de suferinţă. Înalt, puternic, păros, vulgar, necioplit şi cu un miros la subsuoară de te

ameţea, o primi privind-o batjocoritor, din cap până în picioare, fără să-şi ascundă dispreţul pe care i-l inspira, lui, un învingător, o femeiuşcă dedicată inutilei salvări a omenirii.

— Sunteţi sigură că vreţi să coborâţi acolo? spuse arătându-i intrarea spre subsolul unde era atelierul. Vă atrag atenţia că veţi regreta.

— Mai vorbim după aceea, domnule Cherpin.

— Dacă mai ieşiţi vie, izbucni el în râs.

Opt sute de nefericiţi se îngrămădeau pe trei rânduri înghesuite de războaie de ţesut, într-un subsol asfixiant, unde era imposibil să rămâi în picioare din cauza tavanului foarte jos şi unde nu puteai să faci nicio mişcare din cauza aglomerării. O văgăună pentru şobolani, Andaluzo. Simţi că-i vine să leşine. Aburul încins din acel cuptor, pestilenţa şi zgomotul asurzitor al celor opt sute de războaie ţăcănind în acelaşi timp o ameţiră. Abia putu să le pună câteva întrebări acestor fiinţe semidezbrăcate, murdare, scheletice, aplecate peste războaie, dintre care mulţi nici n-o înţeleseseră prea bine pentru că vorbeau în jargon. O lume de fantasme, de arătări, de morţi vii. Munceau de la cinci dimineaţa la nouă seara şi câştigau, bărbaţii, doi franci pe zi, femeile optzeci de centime, iar copiii până la paisprezece ani, cincizeci de centime. Reveni la suprafaţă leoarcă de transpiraţie, cu tâmplele încinse şi pulsul mărit, simţind în piept răceala metalică a glonţului: musafirul incomod. *Monsieur* Cherpin îi întinse un pahar cu apă, râzând întruna cu neruşinare.

— V-am prevenit; nu este un loc pentru o doamnă care se respectă, *madame* Tristán.

Făcând un efort să-şi păstreze calmul, *Madame-la-Colère* silabisi:

— Dumneavoastră, care aţi început ca muncitor ţesător, credeţi că e corect să-i puneţi să muncească pe fraţii dumneavoastră întru Cristos în asemenea condiţii? Fabrica

asta este cea mai rea din toate cocinile de acest fel pe care le-am cunoscut.

— Probabil că e corect, din moment ce în fiecare dimineaţă se înghesuie aici zeci de bărbaţi şi femei implorându-mă să le dau de lucru – se umflă în pene *monsieur* Cherpin. Dumneavoastră compătimiţi nişte privilegiaţi, *madame.* Dacă i-aş plăti mai bine, ar cheltui banii la crâşmă, îmbătându-se cu poşirca de vin care-i îndobitoceşte de tot. Dumneavoastră nu-i cunoaşteţi. Eu însă da, tocmai pentru că am fost unul dintre ei.

Ziua următoare, după ore epuizante în care distribuise exemplare din ediţia populară a *Uniunii Muncitoare* în librăriile din Roanne şi după ce vizitase alte fabrici de postav la fel de infernale ca aceea a lui *monsieur* Cherpin, Auguste Guyard o duse la apele termale din Saint-Alban. Proprietarul lor, doctorul Émile Goin, era un devotat cititor al ei, în special al cărţii ei de călătorie în Peru *Peregrinările unei paria* pe care îi ceru un autograf. În jur de cincizeci de ani, cu perciuni grizonanţi, cu ochii pătrunzători şi maniere aristocratice, dar afabile, doctorul Goin trăia cu o femeie blândă şi trei fiice cu crinolină, într-o casă boierească plină de tablouri şi sculpturi, înconjurată de grădini. În timpul cinei la care o invitase, Flora observă că stăpânul casei o privea cu admiraţie. Nu îl atrăgeau numai faptele tale intelectuale, ci şi negrul părului tău ondulat, delicateţea, vioiciunea ochilor şi trăsăturile tale armonioase. Se simţi foarte măgulită. „Iată un om pe care, poate, l-ai fi putut suporta în casă”, se gândi. Doctorul Goin voia să ştie dacă tot ceea ce povestise Flora în *Peregrinările unei paria* era adevărat în întregime sau mai era şi rodul imaginaţiei. Nu, nu era; făcuse chiar eforturi mari să povestească doar adevărul, la fel ca Rousseau în *Confesiunile* lui. Era adevărat atunci că această incredibilă aventură începuse întâmplător într-o pensiune pariziană, graţie unei întâlniri cu acel căpitan de vapor care se

întorsese din Peru?

Exact, aşa începuse povestea care făcuse din tine ceea ce eşti acum, Florita. Bunul Chabrié te-a salvat de la o viaţă mohorâtă de parazit, de servitoare, ca soţia aceasta durdulie, mereu mirată, a doctorului Émile Goin. Da, în acea pensiune din Paris, unde te refugiaseşi cu Aline, după ce timp de trei ani de umilinţe şi degradare morală ai lucrat ca servitoare la familia Spence. Un loc unde, credeai, nu te va găsi niciodată soţul tău André Chazal, de care fugeai şi te ascundeai în continuare de atâta vreme. Ce împletitură de coincidenţe şi hazard hotărau destinele oamenilor, nu-i aşa, Florita? Ce diferită ar fi fost viaţa ta dacă în acea seară, în mica sufragerie a pensiunii pariziene unde cinau chiriaşii, nu ţi s-ar fi adresat vecinul tău de masă:

— Iertaţi-mă, doamnă, dar tocmai am auzit că patroana v-a numit *madame* Tristán. Aşa vă numiţi? Sunteţi oare rudă cu familia Tristán din Peru?

Căpitanul de vapor Zacarías Chabrié făcea deseori călătorii spre această ţară îndepărtată şi cunoscuse acolo, în Arequipa, familia Tristán, cea mai prosperă şi mai influentă din toată regiunea. O familie nobilă. Timp de trei zile, la ora prânzului şi a cinei, Flora îl supuse la un adevărat interogatoriu pe amabilul marinar, de la care află tot ce ştia despre familia aceea, familia ta, dat fiind că don Pío, şef şi căpetenie a tuturor Tristánilor, nu era altcineva decât fratele mai mic al lui don Mariano, tatăl tău. Acestui don Pío, unchiul tău direct, mama ta îi scrisese de atâtea ori după ce rămăsese văduvă, cerându-i ajutor, fără să primească vreodată răspuns. Ca să vezi cum se întoarce viaţa, Florita! Fără acele discuţii cu căpitanul Chabrié, în 1829, niciodată nu ţi-ar fi trecut prin cap să-i scrii o scrisoare caldă şi dramatică unchiului tău din Arequipa, atotputernicul don Pío Tristán y Moscoso, în care i-ai povestit, cu o naivitate pe care o vei plăti scump, situaţia

în care a rămas mama ta şi cu tine după moartea lui don Mariano, din cauza neregulilor din actele de căsătorie a părinţilor tăi.

Zece luni mai târziu, când Flora pierduse orice speranţă, sosi răspunsul lui don Pío. O scrisoare vicleană şi calculată în care, pe de o parte o numea „nepoată iubită”, iar pe de alta îi aducea la cunoştinţă, într-un mod cât se poate de clar, că situaţia ei de fiică naturală – of, implacabila rigoare a legilor! – o excludea de la orice drept de moştenire de pe urma „fratelui mult iubit don Mariano”. Moştenire care, în plus, nu exista, căci după ce plătise datoriile şi impozitele, bunurile tatălui ei se terminaseră. Totuşi, don Pío Tristán, în semn de mărinimie, îi trimitea nepoatei necunoscute din Paris, prin intermediul unui văr stabilit în Bordeaux, don Mariano de Goyeneche, două mii cinci sute de franci şi o altă donaţie de trei mii de piaştri din partea mamei lui don Pío şi don Mariano, bunica Florei, o matroană zdravănă de nouăzeci şi nouă de primăveri.

Acei bani căzură ca o binefacere a cerului. Trăia vremuri grele, din cauza înverşunării cu care o urmărea André Chazal. Descoperise unde se afla în Paris şi o denunţase la tribunal, acuzând-o ca soţie şi mamă denaturată. Îi cerea cei doi copii care supravieţuiseră (cel mai mare, Alexandre, murise de curând). Flora putu să angajeze un avocat ca să o apere, să prelungească procesul şi să întârzie o sentinţă care – apărătorul ei o prevenise – din cauza legilor în vigoare, care erau împotriva femeii care îşi părăsea căminul, îi va fi nefavorabilă. Avusese loc şi o încercare de înţelegere pe cale amiabilă, în casa unui unchi din partea mamei Florei, comandantul Laisney, în Versailles. André Chazal, pe care ea nu-l mai văzuse de patru ani, îşi făcu apariţia duhnind a alcool, cu ochii sticloşi de furie şi gura plină de reproşuri. Era pe jumătate nebun din cauza resentimentelor şi amărăciunii. „M-ai

dezonorat, doamnă", repeta din când în când, cu glasul tremurător. *Madame-la-Colère* se stăpâni o bună bucată de timp, aşa cum o sfătuise avocatul, dar după aceea nu mai rezistă: luă o farfurie de ceramică de pe comodă şi o sparse în capul soţului ei. Acesta căzu pe podea, scoţând un urlet de uimire şi de durere. Profitând de confuzie, Flora, trăgând-o de mână pe micuţa Aline – a cărei custodie justiţia o încredinţase tatălui ei –, o luă la fugă. Maică-sa refuză să o primească, reproşându-i că se purta ca o nebună. Şi nu se mulţumi numai cu atât: îi dezvălui lui André Chazal (erai sigură de asta) ascunzătoarea ei dintr-un hotel mic şi sărac din rue Servandoni, în cartierul Latin, unde Flora se refugiase cu Aline şi Ernest-Camille. Într-o dimineaţă, când ieşea din hotel cu băiatul de mână, soţul îi apăru în faţă. O luă la fugă, urmată de Chazal, care o prinse la intrarea în Facultatea de Drept de la Sorbona. Se prăvăli peste ea şi începu s-o lovească. Flora se apăra cum putea, încercând să pareze loviturile cu geanta, în timp ce Ernest-Camille ţipa, îngrozit, ţinându-se cu mâinile de cap. Un grup de studenţi reuşi să îi despartă. Chazal urla că femeia aia era soţia lui legitimă şi că nimeni nu avea dreptul să se amestece într-o dispută conjugală. Viitorii avocaţi rămaseră descumpăniţi: „E adevărat, doamnă?" Când ea recunoscu că era căsătorită cu domnul acela, tinerii, mâhniţi, se îndepărtară. „Dacă este soţul dumneavoastră, nu putem să va apărăm, doamnă. Legea îl apără pe el." „Sunteţi mai porci decât acest porc", le strigă Flora, în timp ce André Chazal o ducea îmbrâncind-o, la postul de poliţie din Place Saint-Sulpice. Acolo a fost înregistrată, admonestată şi avertizată de comisar: nu avea voie să părăsească hotelul din rue Servandoni. Va primi curând o citaţie din partea domnului judecător. Potolit, André Chazal plecă ducându-l în braţe pe micul Ernest-Camille, care plângea şi ţipa de mama focului.

După câteva ore, Flora era din nou o fugară cu Aline, de

şase anişori, cu ea. Graţie francilor şi piaştrilor primiţi din Arequipa, rătăci aproape şase luni prin Franţa, ţinându-se mereu la distanţă de Paris, ca de ciumă. Trăia ascunzându-se mereu, cu nume false, în pensiuni foarte modeste sau locuinţe de ţărani, având grijă să nu stea prea mult în acelaşi loc. Era sigură că exista un ordin de arestare pe numele ei. Dacă poliţia punea mâna pe ea, o va pierde şi pe Aline şi va ajunge la închisoare. Se dădea drept o văduvă îndurerată de moartea soţului ei; sau o doamnă spaniolă îndepărtată de patria ei din motive politice; sau turistă englezoaică; sau soţia unui marinar care naviga în marea Chinei şi ea îşi amăgea dorul călătorind. Ca să-i ajungă banii cât mai mult timp, abia mânca şi căuta de fiecare dată găzduire în locurile cele mai umile. Într-o zi, în Angoulême, oboseala, spaima şi nesiguranţa o doborâră. Căzu bolnavă la pat. Din cauza febrei foarte mari, delira. *Madame* Bourzac, stăpâna fermei în care se adăpostea, fu îngerul ei păzitor, salvatoarea micuţei Aline. O îngriji, o vindecă, o încurajă şi când Flora, între suspine, îi povesti adevărul, o linişti cu infinită duioşie:

— Nu vă faceţi griji, doamnă. Fetiţa nu mai poate trăi aşa, pe drumuri, că o ţigăncuşă. Lăsaţi-o la mine până ce vă rezolvaţi situaţia. Am îndrăgit-o şi o voi îngriji ca pe copilul meu.

— A fost fiinţa cea mai nobilă şi mai generoasă pe care am cunoscut-o, exclamă Flora. Fără ea, eu şi Aline am fi murit în acele zile teribile. Madame Bourzac! O ţărancă umilă, care abia ştia să-şi scrie numele.

— Eraţi hotărâtă încă de atunci să plecaţi în Peru? doctorul Émile Goin o privi atât de fascinat că Flora se înroşi.

— Ce altceva îmi rămânea de făcut? Unde puteam să mă tot ascund de André Chazal şi de greşit numita justiţie franceză?

Din Angoulême i-a trimis o scrisoare lui don Mariano de

Goyeneche, vărul lui don Pío Tristán care locuia în Bordeaux. Era deja în contact cu el prin corespondenţă, de când primise banii din Arequipa. Îi cerea o audienţă cu scopul de a-i vorbi de o problemă delicată, foarte urgentă. Pe care trebuia să i-o spună personal. Don Mariano de Goyeneche răspunse imediat, foarte cordial. Fiica lui don Mariano Tristán, vărul lui, putea să vină la Bordeaux când dorea. Va fi primită cu braţele deschise şi cu toată dragostea din lume. Don Mariano nu avea familie şi era fericit să o găzduiască atâta timp cât va dori ea.

— Aici trebuie să întrerup povestea, spuse Flora, brusc, ridicându-se în picioare. Este foarte târziu şi mâine devreme plec la Saint-Étienne.

Când, la despărţire, doctorul Goin îi sărută mâna, Flora observă că buzele lui umede întârziară pe pielea ei, insinuante. „Mă doreşte”, se gândi, dezgustată. Neplăcerea o împiedică să doarmă ultima ei noapte în Roanne şi rămase încordată şi prost dispusă şi în ziua următoare în timpul călătoriei cu trenul la Saint-Étienne. Şi, într-un anume fel, o urmări, o pândi şi nu se putu desprinde de ea toată săptămâna aceea pe care a petrecut-o în acel oraş de militari cretini şi semi-cretini, de muncitori evlavioşi şi idioţi, impermeabili la orice idee inteligentă, la orice sentiment altruist sau iniţiativă socială. Singurul lucru bun care i s-a întâmplat în săptămâna de la Saint-Étienne au fost două scrisori afectuoase de la Eléonore Blanc, căreia îi răspunse imediat în lungi misive. Aşa cum îşi închipuise, comitetul din Lyon funcţiona cu toate pânzele sus.

În cele patru manufacturi de ţesători pe care le-a vizitat – două de bărbaţi, una de femei şi una mixtă – rămase surprinsă să afle că, la începutul şi la sfârşitul zilei de muncă, muncitorii şi muncitoarele se rugau. Într-una din ele o invitară să se alăture rugăciunii. Când le spuse că ea nu era catolică, pentru că, după părerea ei, Biserica era o

instituţie care oprima libertatea umană, o priviră cu atâta spaimă că-i fu teamă să nu o insulte. De la toate întâlnirile plecă tot mai convinsă că-şi pierdea timpul degeaba. În ciuda efortului ei, nu convinse pe nimeni să se înscrie în Uniunea Muncitoare. Şi în final, într-adevăr, nu putu să constituie comitetul organizator cu cei zece membri necesari; trebui să se mulţumească doar cu şapte şi temându-se că, imediat după plecarea ei, jumătate se vor retrage.

Pentru ca vizita la Saint-Étienne să nu fie cu totul inutilă, se dedică studiilor sociale care, după acţiunea politică, îi plăceau cel mai mult. De la o masă din simpaticul local Café de Paris, unde mânca de obicei şi cu a cărui patroană se împrietenise, îşi petrecea timpul observând ofiţerii din garnizoana care îşi făcuse din Café de Paris o sucursală a cazărmii lor.

Ajunse repede la concluzia că militarii de infanterie erau taraţi congenital şi că ofiţerii de artilerie, deşi atingeau nivelul de fiinţe umane normale, erau de o aroganţă şi un snobism dezgustător. Din cât se părea, aceşti fii proveniţi din familii înstărite, din înalta burghezie sau aristocraţie, nu aveau nimic de făcut decât să vină la Café de Paris, să joace domino sau cărţi, să bea, să fumeze, să spună bancuri şi să lanseze complimente doamnelor care treceau pe trotuar, în aşteptarea vreunui război care să le dea o ocupaţie. La început, încercară să flirteze şi cu Flora. Dar renunţară pentru că felul ei de a fi, dezinvolt şi ironic, îi incomoda. Le plăceau femeile supuse asemenea ordonanţelor şi cailor lor. Flora îşi spuse că fusese foarte înţelept să urmeze învăţăturile contelui Saint-Simon şi să interzică, în noua societate plănuită de Uniunea Muncitoare, fabricarea armelor de orice fel.

Flacăra amintirilor, aprinsă în timpul cinei de la familia Goin, continuă să ardă tot timpul vizitei la Saint-Étienne. Acea şedere la Bordeaux, în micul palat al incredibil de

bogatului don Mariano de Goyeneche – care insistase ca ea să-i spună „unchiul Mariano” şi pe care a numit-o tot timpul „nepoata Flora” – a fost un vis devenit realitate. Niciodată nu mai stătuseşi într-o casă atât de somptuoasă, nici nu văzuseşi atâţia servitori, nici nu ai bănuit vreodată ce însemna să trăieşti ca o persoană bogată. Niciodată nu mai fuseseşi tratată cu atâta respect, grijă şi confort. Totuşi, Andaluzo, nu ai fost complet fericită în acele luni din Bordeaux, pentru că încă nu erai obişnuită să minţi. Trăiai cu frică şi nesiguranţă, panicată să nu te contrazici, dezici, să nu fii descoperită, umilită şi întoarsă la adevărata ta condiţie de către don Mariano de Goyeneche şi de către umbra lui, secretarul şi capelanul: Ismaelillo, Eunucul Divin.

Don Mariano de Goyeneche înghiţise minciunile Florei fără cea mai mică suspiciune. O crezu când spusese că, din cauza morţii recente a mamei ei, rămăsese singură pe lume, fără rude sau prieteni în Paris şi că în aceste circumstanţe îi venise ideea – dorinţa, visul – să plece în Peru, la Arequipa, să cunoască pământul tatălui ei, familia lui, să păşească în casa unde se născuse progenitorul ei. Acolo se va simţi ocrotită, consolată pentru nefericirea şi singurătatea ei. Flora îşi şterse ochii cu batista de mătase, modificându-şi vocea şi prefăcându-se că suspină. Bătrânul cu părul alb, trăsături rigide şi costume închise la culoare încât păreau veşminte preoţeşti, fu cuprins de emoţie şi în timp ce ea îi povestea despre nefericirea ei, o luă de mână de câteva ori, încurajând-o. Da, da, Florita, o tânără ca ea nu putea să rămână singură pe lume. Fiica vărului său, Mariano Tristán, trebuia să plece în Peru, unde unchiul ei, bunica, verii şi verişoarele îi vor oferi căldura şi afecţiunea care vor umple golul lăsat de moartea mamei ei. Îi va scrie lui Pío, anunţându-l despre voiajul ei şi se va ocupa personal să-i găsească un vapor bun şi să o recomande astfel încât să facă lunga călătorie în siguranţă. În timp ce

aşteptau veşti din Arequipa, Florita nu va pleca din Bordeaux, nici din casa aceea, pe care o va înveseli cu tinereţea ei. Don Mariano de Goyeneche era fericit că nepoţica lui venise să-i ţină de urât câteva luni.

Petrecu aproape un an găzduită în casa boierească a lui don Mariano de Goyeneche, un om care dacă încă mai trăia, probabil că te ura şi te dispreţuia la fel de mult pe cât te îndrăgise şi ocrotise cu unsprezece ani în urmă. Un om care te-a crezut nemăritată şi virgină când, de fapt, tu erai o soţie fugară, mamă a trei copii (doi în viaţă şi unul mort) care, pe deasupra, nici nu-şi pierduse mama care încă trăia la Paris, deşi pentru felul cum trecuse de partea lui André Chazal, pentru tine era ca şi moartă, căci nu voiai s-o mai vezi – nici măcar să-i scrii – vreodată. Ce figură o fi făcut don Mariano de Goyeneche când o fi citit în *Peregrinările unei paria* adevărul despre minciunile pe care îl făcuseşi să le înghită? Nepoţica pură şi candidă, căreia îi plătise biletul spre Peru, se dovedea a fi o soţie şi mamă nedemnă, urmărită de poliţie! S-o fi dus să se roage şi în seara aceea o fi strâns şi mai mult *ciliciul*[8] peste trupul lui mortificat. Era, alături de Ismaelillo, Eunucul Divin, fiinţa cea mai catolică pe care Flora o cunoscuse vreodată. Un catolic atât de integru, atât de habotnic, încât, în loc să fie un credincios adevărat, părea mai degrabă caricatura lui. Orgoliul său cel mai mare (alimentat poate în secret de invidie) era că fratele lui mai mic era arhiepiscop de Arequipa. „Un principe al Bisericii în familie, Florita! Ce onoare şi ce responsabilitate!” Nu se însurase niciodată pentru a-şi îndeplini mai bine obligaţiile faţă de Biserică şi faţă de Dumnezeu, deşi nu depusese niciodată jurământul de castitate, sărăcie şi supunere pe care îl făcuse, se pare, Ismaelillo. Mergea la slujbă în

8 *ciliciu*: brâu lat din piele aspră de porc sau din lanţuri subţiri cu ţepi purtat direct pe corp de catolicii habotnici pentru a-şi mortifica trupul păcătos *(n. ed.).*

fiecare zi, la catedrală şi de câteva ori pe săptămână, se întorcea la biserică şi după-amiaza. O lua cu el şi pe Flora la slujbe, vecernii, novene, tămâieri şi procesiuni. Flora făcea eforturi extraordinare pentru a simula o devoţiune asemănătoare cu aceea a lui don Mariano la ora rugăciunii: îngenuncheat direct pe lespezile reci, cu mâinile împreunate, ochii închişi, cu tot corpul în atitudine de pocăinţă şi umilinţă. Îl vizitau acasă preoţi, parohi, preşedinţi de comitete de binefacere, surori de caritate, congregaţii. Pe toţi, don Mariano îi primea cu afecţiune, îi servea cu ciocolată fierbinte „trimisă din Cuzco", însoţită de biscuiţi şi prăjituri şi se despărţea de ei prin gesturi de caritate generoase.

Imensul lui palat din piatră din cartierul Saint-Pierre, în centrul oraşului Bordeaux, părea o mânăstire. Era plin de crucifixe şi de icoane sfinte, tapiserii şi tablouri cu teme religioase şi, pe lângă vechea capelă a casei, prin colţuri se mai aflau mici altare în care se ardea tămâia, firide cu icoane mari, de argint. Fiindcă perdelele groase erau mereu trase, domnea în vechea şi imensa clădire o eternă penumbră, un aer de reculegere şi retragere din lume care pe Flora o speria. Lumea, influenţată de locul sumbru şi ceremonios, avea tendinţa să vorbească în şoaptă, temându-se să nu comită un păcat dacă într-o clădire atât de funebră şi de spirituală se făcea zgomot.

Eunucul Divin era un tânăr spaniol tobă de carte în chestiuni economice, după spusele lui don Mariano. Se ocupa deocamdată cu administrarea bunurilor şi rentelor domnului De Goyeneche, dar nu era exclus ca în viitor să se înscrie la seminar. Trăia într-o aripă a casei aristocratice; biroul şi dormitorul lui erau la fel de austere ca nişte chilii mânăstireşti. La ora cinei, don Mariano îi cerea lui Dumnezeu binecuvântarea pentru hrana de pe masă; la prânz rugăciunea o făcea Ismaelillo şi punea atâta patos în glas şi faţa îi era atât de transfigurată şi de

serafică, încât Flora abia îşi putea stăpâni râsul. Nu numai că umbla mereu îmbrăcat cu grijă, ci era şi frumos, cu un ten proaspăt, trandafiriu, cu o talie de viespe. Mâinile aveau pielea fină ca a unui nou-născut şi unghiile îi erau mereu tăiate şi lăcuite. Se îmbrăca şi el cu haine închise la culoare ca ale stăpânului casei, dar, spre deosebire de don Mariano de Goyeneche, care părea perfect împăcat cu practicile religioase şi cu dăruirea totală a trupului şi a spiritului iubirii pentru Dumnezeu, tânărul spaniol – să fi avut vârsta Florei, treizeci, treizeci şi doi de ani cel mult – trăda prin gesturile, expresia feţei şi comportamentul lui un conflict nedecis, o sfâşiere între formele exterioare ale comportamentului lui şi viaţa intimă. Uneori, Florei i se părea că e o fiinţă angelică, pe care o arzătoare credinţă religioasă îl făcuse să renunţe la toate poftele şi plăcerile lumeşti ca să i se consacre lui Dumnezeu şi salvării propriului suflet. Alteori însă, bănuia în el o fiinţă duplicitară, un prefăcut care, în spatele modestiei, austerităţii şi bunătăţii, ascundea un cinic care simula ceea ce nu era şi nici nu credea că este, pentru a câştiga încrederea lui don Mariano, pentru a creşte în umbra lui şi a-i moşteni averea.

Observa câteodată, brusc, în ochii lui Ismaelillo, o scânteiere lacomă care o făcea să se îndoiască. Uneori îl provoca nu fără răutate, ridicându-şi din neatenţie fusta când stăteau de vorbă, astfel încât să-i rămână dezvelită glezna delicată sau, dornică în aparenţă să nu piardă nicio silabă din ceea ce povestea Ismaelillo, apropiindu-se atât de mult de el, că tânărul spaniol îi putea mirosi trupul şi simţi că pielea ei se atingea de a lui. În asemenea momente, nu se mai putea controla, se înroşea, i se schimba vocea, frazele i se încurcau şi sărea de la o temă la alta fără nicio legătură. Îi plăcuse de fata asta îndată ce o văzuse în casa veche mirosind a sacristie. Flora îşi dăduse seama din prima zi. Se îndrăgostise de tine şi acest

lucru îl chinuia probabil. Dar nu îndrăznise niciodată să-ţi spună ceva ce ar fi depăşit cadrul unei prietenii convenţionale. Totuşi, ochii trădau ceea ce voia să spună şi Flora surprindea în ei deseori acea luminiţă care însemna: ce mult mi-ar plăcea să fiu liber, să-ţi spun ceea ce simt, să-ţi iau mâna şi să ţi-o sărut, să te rog să-mi dai voie să-ţi fac curte, să te iubesc, să-ţi cer să fii soţia mea şi să mă faci fericit.

Tot anul pe care-l petrecuse în acea casă, în timp ce se hotăra călătoria ei în Peru, Flora trăi ca o prinţesă, deşi plictisită de practicile religioase continue. Fără lectura – niciodată nu citise atât de mult ca în lunile acelea, în marea bibliotecă a lui don Mariano – şi fără compania şi devoţiunea Eunucului Divin, ar fi fost mult mai rău. Ismaelillo o însoţea în timpul lungilor plimbări pe malul Garonnei sau prin câmpia din apropiere, unde viile se pierdeau în zare şi o distra povestindu-i despre Spania, despre don Mariano, despre intrigile marilor familii bordeleze pe care le cunoştea în amănunt. Într-o zi, pe când jucau cărţi, lângă şemineu, Flora observă că tânărul, nervos, îşi ducea mereu mâna la pantalon, ca şi cum ar fi vrut să scape de o insectă sau ca să se scarpine. Începu, pe furiş, să-i spioneze mişcările. Da, nu încăpea nicio îndoială: prefăcându-se că nu-l interesa, se deda plăcerii, excitat de apropierea Florei şi o făcea chiar acolo, aproape sub privirile ei şi ale lui don Mariano, care citea în balansoarul lui o carte cu coperte de pergament. Pentru a-l chinui şi mai mult, Flora îl rugă să îi aducă un pahar cu apă. Ismaelillo se înroşi ca focul, câştigă timp prefăcându-se că nu auzise bine; în cele din urmă se ridică, întors pe jumătate, aplecat, dar şi aşa, Flora văzu pe furiş că avea pantalonul umflat. În noaptea aceea îl auzi oftând, îngenuncheat în capelă. Se autopedepsea? De atunci, compasiunea amestecată cu dezgust pătrunse în relaţia ei cu tânărul spaniol. Îţi era milă de el, Florita, dar şi silă. Era

bun şi suferea, fără îndoială. Dar, de ce atâta zel pentru a adăuga noi chinuri celor pe care viaţa le oferea de la sine. Ce s-o fi ales de el?

Cea mai pitorească experienţă din timpul şederii la Saint-Étienne a fost vizita la fabrica de arme, de lângă garnizoană. Obţinu permisul să o viziteze graţie a trei burghezi falansterieni, prieteni ai colonelului şef de regiment, care îi oferi unul dintre aghiotanţii săi, un căpitan cu o mustăcioară foarte cochetă, să o însoţească. Explicaţiile despre armele care se făceau acolo o plictisiră atât de mult încât, în timp ce i se dădeau, se gândea la altceva. Dar, la terminarea vizitei, directorul fabricii, un civil şi mai mulţi ofiţeri de artilerie îi oferiră o gustare şi răcoritoare. Conversaţia decurse pe teme banale. La un moment dat însă, căpitanul care o escortase o întrebă, pe ocolite, cât era adevăr în zvonurile că *madame* Tristán avea veleităţi pacifiste. Era pe punctul să îi răspundă evaziv – o aşteptau într-un atelier meşteşugarii de panglici, în cartierul Saint-Benoît şi nu voia să piardă timpul într-o discuţie inutilă – dar, văzând feţele surprinse ale ofiţerilor din jur, pe care se putea citi reproşul deschis sau ironia, nu se mai putu stăpâni:

— Mult adevăr, domnule căpitan! Sunt pacifistă, desigur. De aceea, proiectul meu pentru Uniunea Muncitoare stabileşte că în viitoarea societate armele vor fi interzise şi armatele vor fi desfiinţate.

După două ore încă discuta aprins cu aceşti interlocutori scandalizaţi, dintre care unul îndrăzni să spună, furios, că a susţine asemenea idei „era nedemn de o doamnă franceză”.

— Înaintea Franţei, Patria mea este omenirea, domnilor, spuse, punând capăt întâlnirii. Mulţumesc pentru companie. Trebuie să plec.

Ieşi de acolo obosită de discuţie, dar amuzată pentru că îi deconcertase pe aceşti artilerişti înfumuraţi cu ideile ei

despre dizolvarea armatei. Cât de mult te-ai schimbat, Florita, de când, instalată în palatul girondin al lui don Mariano de Goyeneche, te pregăteai să pleci în Peru ca să scapi de urmărirea lui André Chazal. Erai o femeie tânără, rebelă, da, dar atât de confuză şi ignorantă şi cu nimic revoluţionar în tine încă. Nu îţi trecea prin cap că era posibil să lupţi în mod organizat împotriva societăţii care admitea sclavia feminină, sub pretextul căsătoriei. Cât de bine ţi-a prins experienţa peruană. Anul acela în Arequipa şi Lima te-a schimbat.

Deşi fără entuziasm, don Pío Tristán fu de acord cu călătoria Florei. Familia o va instala în casa în care se născuse şi în care îşi petrecuse copilăria şi tinereţea tatăl ei. Don Mariano de Goyeneche şi Ismaelillo începură să se intereseze de vapoarele care plecau spre America de Sud în săptămânile următoare. Găsiră trei: *Carlos Adolfo*, *Fletes* şi *Le Mexicano.* Toate trei plecau în cursul lui februarie 1833. Don Mariano se duse personal să facă o inspecţie. Le scoase din discuţie pe primele două; *Carlos Adolfo* era foarte vechi şi reparat de prea multe ori; *Fletes* era un vapor bun, dar naviga de-a lungul a jumătate din litoralul african înainte să se îndrepte spre America de Sud. *Le Mexicano* se dovedi cea mai bună opţiune. Un vapor mic, cu o singură escală, înainte de a se îndrepta, prin strâmtoarea Magellan, spre Valparaíso. Traversarea dura mai mult de trei luni.

O dată ales vaporul şi rezervată cabina, nu mai rămânea decât să aştepte ziua plecării. De când venise la Bordeaux, don Mariano şi Ismaelillo se străduiră să o determine să vorbească în spaniola ei stricată, din care îşi amintea doar frânturi de cuvinte sau fraze auzite din gura tatălui ei pe când era copil în casa din Vaugirard. Amândoi îşi luară rolul de profesori în serios şi, după patru luni, Flora putea urmări dialogul lor şi reuşea să vorbească puţin în spaniolă.

Despre porecla infamantă cu care societatea din Bordeaux îl numea pe Ismaelillo nu află de la servitorii domnului De Goyeneche, ci chiar de la victimă. Se întâmplă în timpul uneia din lungile plimbări pe malul râului Garonne sau pe câmpul din preajmă, când Florei i se părea că simte eforturile, bătălia tăcută şi cumplită care avea loc în inima tânărului pentru a-i mărturisi – sau a nu-i mărturisi – pasiunea pe care i-o stârnea.

— Fără îndoială că aţi auzit cum îmi spun pe la spate oamenii din Bordeaux.

— Nu, nu am auzit nimic. O poreclă vreţi să spuneţi?

— Una vulgară şi profanatoare, spuse tânărul, muşcându-şi buzele. Eunucul Divin.

— E vulgară, într-adevăr, exclamă Flora, tulburată. Şi chiar pare un sacrilegiu. Dar mai ales stupidă. De ce îmi povestiţi toate astea?

— Nu vreau să am niciun secret faţă de dumneavoastră.

Tăcu lăsându-şi capul în jos şi nu mai scoase niciun cuvânt tot restul plimbării, abătut parcă din cauza fatalităţii. A fost, credeai tu, Florita, momentul în care tânărul a fost cel mai aproape de ruperea jurământului religios şi de mărturisirea că era şi el o fiinţă, umană, nu divină, că visa să ţină în braţe o femeie tânără, frumoasă şi deşteaptă, ca tine. Mai bine că n-a făcut-o. În ciuda acestor mizerii pe care le descopereai uneori, ţineai la el, o dragoste amestecată cu compasiune.

Întâlnirea cu muncitorii din Saint-Benoît care făceau panglici a înfuriat-o şi întristat-o în acelaşi timp. Erau vreo douăzeci de muncitori surzi, analfabeţi, proşti, lipsiţi de cea mai elementară curiozitate. I se păru că vorbea copacilor sau pietrelor. Ar fi fost mai uşor să-i transforme în revoluţionari pe maimuţoii de ofiţeri de la Café de Paris decât pe aceşti nefericiţi, îndobitociţi de foame şi exploatare pe care burghezii îi storseseră până la ultima picătură de inteligenţă. Când veni rândul întrebărilor şi

unul dintre *canuts* sugeră că, din câte se zvonea, se îmbogăţise de pe urma vânzării exemplarelor din *Uniunea Muncitoare,* nu mai avu putere nici să se supere.

În ziua când aflase data definitivă a plecării vaporului *Le Mexicano* din portul Bordeaux cu destinaţia Peru – 7 aprilie 1833, la 8 dimineaţa, ca să profite de flux – a aflat şi cine era căpitanul vasului pe care urma să se îmbarce: Zacarías Chabrié! Căpitanul de la pensiunea din Paris care îi vorbise despre familia Tristán din Arequipa. Căpitanul care o cunoscuse pe fiica ei, Aline, şi care, îndată ce o va vedea pe Flora apărând însoţită de don Mariano şi Ismaelillo, i se va adresa numind-o „doamnă" şi va întreba ce mai face „fetiţa ei frumoasă". Toate minciunile tale se vor prăbuşi peste tine şi te vor strivi, Andaluzo.

Petrecu noaptea fără să poată închide ochii, cu inima strânsă de spaimă. Dar în dimineaţa următoare, se hotărâse. Inventându-şi un pretext, invocând că trebuia să îndeplinească o promisiune făcută Sfintei Clara şi trebuia să meargă singură la biserică, plecă de acasă şi cu o trăsură de piaţă, se duse direct în port. Găsi uşor birourile companiei. După o aşteptare de cam o jumătate de oră, apăru căpitanul Zacarías Chabrié în uşa biroului. Recunoscu silueta lui înaltă, părul rar, faţa bretonă, rotundă, politicoasă şi provincială, ochii binevoitori. Şi el o recunoscu imediat.

— *Madame* Tristán! se aplecă şi-i sărută mâna. Mă întrebam, văzând lista pasagerilor, dacă dumneavoastră sunteţi. Călătoriţi cu mine pe *Le Mexicano,* nu-i aşa?

— Putem să vorbim o clipă singuri? spuse Flora luând o expresie dramatică. Este o problemă de viaţă şi de moarte, domnule Chabrié.

Deconcertat, căpitanul îi făcu loc să intre în biroul lui, cedându-i locul pe o sofa amplă cu banchetă pentru picioare.

— Am încredere în dumneavoastră pentru că vă cred un

cavaler.

— Nu vă voi dezamăgi, doamnă. Cu ce vă pot fi de folos?

Flora ezită câteva secunde. Chabrié părea unul din bretonii de demult, care, deşi străbătuse toate mările din lume, rămânea cu înverşunare legat de valorile tradiţionale, de principiile etice şi de religie.

— Vă rog să nu-mi puneţi nicio întrebare, îl imploră cu ochii plini de lacrimi. Vă voi explica totul când vom fi în larg. Vreau ca în ziua plecării, când voi veni aici însoţită, să mă salutaţi ca şi cum m-aţi vedea pentru prima oară. Nu mă trădaţi. Vă rog pe tot ce aveţi mai drag. Îmi promiteţi că aşa veţi face? Zacarías Chabrié spuse cât se poate de serios:

— Nu am nevoie de nicio explicaţie. Nu vă cunosc, nu v-am văzut niciodată. Voi avea plăcerea să vă cunosc marţi, la opt, ora plecării.

Portretul Alinei Gauguin

Punaauia, mai 1897

La 3 iulie 1895 Paul se îmbarcă în Marsilia pe vaporul *The Australian,* epuizat, dar mulţumit. Trăise în ultimele săptămâni înspăimântat, temându-se de o moarte subită. Nu voia ca trupul lui să putrezească în Europa, ci în Polinezia, pământul lui de adopţiune. Cel puţin din acest punct de vedere coincideai cu nebuniile internaţionaliste ale bunicii Flora, Koke. Unde te naşti este un accident; adevărata patrie ţi-o alegi, cu trup şi suflet. Tu aleseseşi Tahiti. Vei muri ca un sălbatic, pe pământul acela frumos de sălbatici. Aceste gânduri îi luau o mare greutate de pe suflet. Nu-ţi păsa că nu-ţi vei mai vedea niciodată copiii, nici prietenii, Paul? Pe Daniel, pe bunul Schuff, pe noii discipoli din Pont-Aven, pe soţii Molard? Uf, nu-ţi păsa absolut deloc.

În escala de la Port-Said, înainte de a începe traversarea Canalului Suez, coborî să caşte gura în bazarul improvizat lângă pasarela vaporului şi, deodată, în mijlocul mulţimii de glasuri şi de strigăte ale vânzătorilor arabi, greci şi turci care ofereau pânzeturi, mărunţişuri, parfumuri, prăjituri cu miere, descoperi un etiopian cu turban roşu care-i făcea cu ochiul în chip obscen, arătându-i ceva pe jumătate ascuns între palmele lui mari. Avea o superbă colecţie de fotografii erotice, în bună stare, unde apăreau toate poziţiile şi combinaţiile imaginabile, chiar şi o femeie sodomizată de un ogar. Cumpără cele patruzeci şi cinci de fotografii pe loc. Vor îmbogăţi cufărul lui cu clişee, obiecte şi curiozităţi pe care îl lăsase într-un depozit din Papéete. Se înveseli imaginându-şi reacţiile tahitienelor la vederea acestor nebunii.

Să se uite la acele fotografii visând cu ochii la ele a însemnat una dintre puţinele distracţii din timpul celor două luni interminabile pentru a ajunge în Tahiti, cu escale

la Sidney şi în Auckland, unde a stat blocat trei săptămâni aşteptând un vas pentru ruta insulelor. Ajunse la Papéete pe 8 septembrie. Vasul intră în lagună o dată cu orgia de lumini a ivirii zorilor. Simţi o indescriptibilă fericire, ca şi cum s-ar fi întors acasă şi un roi de rude şi prieteni l-ar fi aşteptat în port pentru a-i ura bun venit. Dar nu-l aştepta nimeni şi găsi cu greu o cotigă mai mare care să-l ducă împreună cu toate bagajele, sacii, sulurile de pânză şi vopselele la o mică pensiune care ştia că se află în rue Bonard, în centrul oraşului.

Papéete se transformase în cei doi ani de absenţă: acum exista lumină electrică şi nopţile de aici nu mai aveau acel aer misterios şi tenebros de dinainte, mai ales portul cu cele şapte băruleţe ale lui care acum se făcuseră zece. Clubul militar, la care veneau de asemenea coloniştii şi funcţionarii, avea dincolo de gard un teren de tenis recent amenajat. Sport pe care tu, Paul, obligat să umbli cu baston de la încăierarea din Concarneau, nu-l vei practica niciodată.

În timpul călătoriei, durerea din gleznă mai scăzuse, dar de îndată ce puse piciorul pe pământ tahitian, reveni cu şi mai mare intensitate; în unele zile era atât de mare că era nevoit să se întindă în pat urlând. Calmantele nu aveau niciun efect, reuşea doar cu alcool, când bea până când i se încurca limba în gură şi abia de mai putea să se ţină pe picioare. Sau cu laudanumul pe care un spiţer din Papéete acceptă să i-l vândă fără reţetă, în schimbul unei sume exorbitante.

Somnolenţa tâmpă în care îl cufundau dozele de opium îl obliga să stea ore întregi culcat în camera lui sau pe un fotoliu pe terasa modestei pensiuni din Papéete, unde continua să locuiască, în timp ce i se construia în Punaauia, la doisprezece kilometri de capitală, pe o bucăţică de teren cumpărat la un preţ convenabil, un fel de cabană din trestie de bambus şi acoperişul din frunze de

palmier împletite, pe care apoi a mobilat-o şi decorat-o cu rămăşiţe din şederea anterioară, cu puţinele lucruri aduse din Franţa şi altele pe care le-a cumpărat în piaţa din Papéete. Împărţi cu o simplă draperie singura încăpere, pentru ca unul din spaţii să fie dormitorul şi celălalt atelierul. Când montă şevaletul şi aşeză pânzele şi culorile, starea de spirit i se îmbunătăţi. Ca să aibă lumină bună, se urcă el însuşi, cu greutate din cauza durerii cronice din gleznă, şi tăie o ferestruică în acoperiş. Totuşi, câteva luni a fost incapabil să picteze. Tăie câteva bucăţi de lemn pe care le puse pe lângă pereţii cabanei şi când mai slăbeau durerea şi usturimea de pe picioare – boala ruşinoasă reapăruse cu o punctualitate astrală – sculpta idoli pe care îi boteza cu numele vechilor zei maori: Hina, Oviri, Ariori, Te Fatu, Ta'aora.

Tot acest timp, zi şi noapte, lucid sau cufundat în ameţeala gelatinoasă în care opiumul îi dizolva creierul, se gândea la Aline. Nu la fiica lui, Aline – singurul dintre cei cinci copii făcuţi cu Mette Gag la care se gândea uneori –, ci la mama lui, Aline Chazal, devenită apoi Aline Gauguin, când după moartea bunicii Flora Tristán, prietenii ei politici şi intelectuali, dornici să asigure un viitor fetei orfane, o căsătoriră în 1847 cu ziaristul republican Clovis Gauguin, tatăl lui. Căsătorie tragică şi tragică familia asta a ta, Koke.

Cascada de amintiri se dezlănţui în ziua în care Paul începuse să lipească, una lângă alta, pe pereţii atelierului său nou-nouţ din Punaauia, fotografiile din Port-Said. Modelul care, în braţele altei fete dezbrăcate ca şi ea, se uita drept la fotograf, avea o coamă de păr negru pe care parizienii o numeau „andaluză", şi nişte ochi mari, enormi, languroşi, care îi aminteau de cineva. Fără să ştie de ce, nu se simţea bine în faţa acelei fotografii. După câteva ore, îşi dădu seama de ce. Mama ta, Paul. Mica târfă din fotografie avea ceva din trăsăturile, părul, ochii trişti ai

Alinei Gauguin. Râse şi se înspăimântă în acelaşi timp. De ce ţi-ai amintit de mama ta acum? Nu i se mai întâmplase din 1888, când îi făcuse portretul. Şapte ani fără să-ţi aduci aminte de ea şi acum, apărea în conştiinţa ta zi şi noapte, ca o idee fixă. Şi de ce cu acest sentiment, cu această tristeţe care de săptămâni, luni, te-a însoţit când începeai cea de-a doua şedere în Tahiti? Ciudat nu era că-şi amintea de mama lui, moartă de atâta timp, ci că amintirea ei era impregnată de o senzaţie de nefericire şi regret.

Aflase de moartea Alinei Chazal, mama lui văduvă, în 1867 – douăzeci şi opt de ani de atunci, Paul! – într-un port din India, într-o escală a vaporului comercial *Chili* pe care era îmbarcat. Aline murise în foarte îndepărtatul Paris la patruzeci şi unu de ani, aceeaşi vârstă la care murise şi bunica Flora. Atunci nu ai simţit sfâşierea pe care o simţeai acum. „Bine”, repetai, luând o faţă potrivită cu împrejurarea în timp ce primeai condoleanţe din partea ofiţerilor şi marinarilor de pe *Chili*, „toţi murim într-o zi. Azi, mama mea. Mâine, noi”.

Nu ai iubit-o niciodată, Paul? Când a murit, în mod sigur nu. Dar ai iubit-o foarte mult când erai copil, acolo, în Lima la unchiul don Pío Tristán. Una din amintirile cele mai clare din copilăria ta era cât de frumoasă şi de graţioasă era tânăra văduvă în casa imensă unde trăiau ca nişte regi, în cartierul San Marcelo din centrul Limei. Aline se îmbrăca asemeni doamnelor peruane şi îşi înfăşură corpul delicat într-o mantie imensă, brodată cu argint. În stilul învăluitelor doamne din Lima, îşi acoperea cu ea capul şi jumătate din faţă, lăsând liber doar un singur ochi. Ce mândri se simţeau Paul şi surioara lui Maria Fernanda când marele trib al familiilor Tristán şi Echenique o elogiau pe Aline Chazal, văduvă Gauguin: „Ce frumoasă este!”, „Un tablou, o zână”.

Unde or fi acel portret pe care i l-ai făcut, în 1888,

scormonind în amintiri, şi acea singură fotografie a mamei tale pe care o aveai, amestecată printre nimicurile din cufărul tău de vechituri? Din câte ştii, tabloul nu s-a vândut. O fi la Mette, în Copenhaga? Trebuie să o întrebi în scrisoarea următoare. Sau o fi printre pânzele aflate în custodia bunului Schuff? O să-i ceri să ţi-l trimită. Ţi-l aminteai cu lux de amănunte: un fond galben uşor verzui, ca în icoanele ruse, culoare care punea în evidenţă frumuseţea părului negru şi lung al Alinei Gauguin. Îi cădea pe umeri într-o curbă graţioasă şi şi-l lega la spate cu o fundă violetă, aranjată ca o floare japoneză. Un autentic păr de andaluză, Paul. Ai lucrat mult pentru ca ochii ei să apară aşa cum ţi-i aminteai: mari, negri, curioşi, un pic timizi şi foarte trişti. Pielea ei foarte albă prindea viaţă când obrajii i se îmbujorau atunci când i se adresa cineva sau când intra într-o încăpere cu oameni pe care nu-i cunoştea. Timiditatea şi o demnitate discretă erau trăsăturile esenţiale ale personalităţii ei, capacitatea de a suferi în tăcere fără să protesteze, stoicismul care o indigna atât de mult – chiar ea îţi spunea – pe bunica Flora, *Madame-la-Colère.* Erai mai mult decât sigur că *Portretul Alinei Gauguin* surprindea toate acestea şi scotea la suprafaţă tragedia prelungită care a fost viaţa mamei tale. Trebuia să afli unde era acel portret şi să-l recuperezi, Paul. Îţi va ţine de urât aici, în Punaauia şi nu te vei mai simţi atât de singur, cu aceste răni deschise pe picioare şi glezna pe care medicii nepricepuţi din Bretania ţi-au lăsat-o nevindecată.

De ce ai pictat acei portret în decembrie 1888? Pentru că aflaseşi, din gura lui Gustave Arosa, în ultima încercare nereuşită de apropiere între voi, despre acel respingător proces juridic. O revelaţie care, postum, te-a reconciliat cu mama ta; nu cu tutorele tău, ci cu ea. Te-ai împăcat într-adevăr cu ea, Paul? Nu. Deveniseşi de pe atunci atât de barbar încât, după ce ai aflat despre calvarul din copilărie

al mamei tale – Gustave Arosa ţi-a permis să citeşti toate documentele procesului crezând că, împărtăşindu-i suferinţa, te vei împrieteni cu el – nu-ţi dispăruse ranchiuna care-ţi rodea sufletul de când, la întoarcerea din Lima, după ce ai locuit câţiva ani în Orléans, unde se afla unchiul Zizi, Aline te-a lăsat acolo intern în colegiul de preoţi al monseniorului Dupanloup şi a plecat la Paris. Ca să fie amanta şi întreţinuta lui Gustave Arosa, desigur. Niciodată nu ai iertat-o, Koke. Nici că te-a lăsat părăsit la Orléans, nici că a fost iubita lui Gustave Arosa, milionar, diletant şi colecţionar de tablouri. Ce fel de sălbatic erai tu, Paul ipocrit? Un ghiveci de prejudecăţi burgheze, asta erai. „Te iert acum, mamă", urlă. „Şi iartă-mă şi tu, dacă poţi." Era complet beat şi picioarele îi ardeau ca şi cum ar fi avut în fiecare din ele un mic infern. Îşi amintea de tatăl său, Clovis Gauguin, mort în largul mării în drum spre Lima, când fugea din Franţa din raţiuni politice, şi înmormântat în fantomaticul Puerto Hambre, aproape de strâmtoarea Magellan, unde nimeni nu se va mai duce niciodată să pună flori pe mormântul lui. Se gândi la Aline Gauguin, sosind la Lima, văduvă, cu doi copii mici, în culmea disperării.

În acele zile, când se simţea atât de părăsit, incapabil să iasă din casă din cauza durerilor din gleznă, îşi amintea de profeţia mamei lui din testamentul prin care îi lăsa puţinele ei tablouri şi cărţi. Îţi ura succes în carieră. Dar adăuga o frază care te amăra încă: „Deoarece Paul a devenit atât de antipatic cu toţi prietenii mei, într-o zi acest sărman fiu al meu va sfârşi prin a rămâne complet singur." Profeţia s-a împlinit întocmai, mamă. Singur ca un lup, singur ca un câine. Mama ta a intuit sălbaticul care zăcea în tine, înainte ca tu să-ţi asumi adevărata ta natură, Paul. Altminteri, nu era adevărat că erai un tânăr antipatic cu toţi prietenii Alinei Gauguin. Doar cu Gustave Arosa, tutorele tău. Cu el, da. Niciodată nu ai putut să-i zâmbeşti

sau să-l faci să creadă pe acest domn că îl iubeai, oricât de afectuos s-ar fi purtat cu tine oricâte cadouri şi sfaturi bune ţi-ar fi dat, oricât te-ar fi sprijinit, atunci când ai părăsit marina, să-ţi croieşti un drum în lumea afacerilor. Te-a ajutat să intri la agenţia lui Paul Bertin ca să-ţi încerci norocul la Bursa de Valori din Paris şi ai avut parte de multe alte binefaceri din partea lui. Dar acel domn nu putea fi prietenul tău, pentru că, dacă o iubea pe mama ta, obligaţia lui era să se despartă de nevasta lui şi să-şi asume public dragostea pentru Aline Chazal, văduva Gauguin, în loc să-i fie amantă pe ascuns, pentru satisfacerea ocazională a plăcerilor sale. Da, bine, pe un sălbatic nu trebuie să-l preocupe asemenea stupidităţi. Ce prejudecăţi erau astea, Paul? E adevărat că, atunci, nu erai încă un sălbatic, ci un burghez care-şi câştiga traiul la Bursa din Paris, idealul tău era să devii la fel de bogat ca Gustave Arosa. Hohotul său de râs făcu să se cutremure patul şi desprinse plasa contra ţânţarilor care-l înfăşură ca un năvod de pescuit.

Când durerile se mai calmară, începu să se intereseze de fosta lui *vahine,* Teha'amana. Se căsătorise cu un tânăr din Mataiea numit Ma'ari şi trăia cu noul ei soţ în acelaşi sat. Paul îi trimise un bilet prin băiatul care făcea curat în biserica protestantă din Punaauia, rugând-o să se întoarcă la el şi promiţându-i tot felul de cadouri. Spre surpriza şi mulţumirea lui, după câteva zile, Teha'amana apăru în uşa colibei lui. Avea în mână, ca şi prima dată, o bocceluţă cu hainele ei. Îl salută ca şi cum s-ar fi despărţit în ajun: „Bună ziua, Koke."

Se îngrăşase, dar continua să fie o tânără plină de farmec, cu un corp sculptural, cu sâni, pântec şi fese generoase.

Sosirea ei îl bucură atât de mult că începu să se simtă mai bine. Supărarea din gleznă dispăru şi reîncepu să picteze. Dar reconcilierea cu Teha'amana dură puţin. Fata

nu putea suporta scârba pe care i-o produceau rănile, chiar dacă Paul avea picioarele mereu bandajate, după ce le masa cu un unguent pe bază de arsenic care îi atenua usturimea. A face dragoste cu ea acum era doar o imitaţie a sărbătorilor trupului din amintire. Teha'amana se opunea, căuta pretexte şi când nu mai avea încotro, Paul o vedea – o simţea – cu faţa încordată de dezgust, pretându-se la un simulacru în care scârba îi anula cea mai mică plăcere. Oricât a copleşit-o cu cadouri şi i-a jurat că această eczemă era o infecţie trecătoare, care se va vindeca repede, inevitabilul avea să se producă: într-o dimineaţă, Teha'amana, cu bocceluţa ei cu tot, plecă fără să-şi ia rămas-bun. După un timp, Paul află că trăia din nou cu bărbatul ei, Ma'ari, în Mataiea. „Ce norocos." Era o femeiuşcă excepţională şi îţi va fi greu să-i găseşti o înlocuitoare, Koke.

Nu a fost greu. Deşi uneori fetele mai îndrăzneţe din zonă, după orele de catehism în bisericile protestantă şi catolică din Punaauia – situate la egală distanţă de coliba lui –, veneau să-l vadă cum picta sau sculpta, amuzate de omul vânjos, semidezbrăcat, înconjurat de pensule, cutii de culori, pânze şi bucăţi de lemn cioplite pe jumătate, deşi el reuşea să atragă vreuna în alcovul lui, bucurându-se, complet sau pe jumătate, de trupul ei, niciuna nu accepta să fie *vahine* a lui. Pelerinajul de adolescente îi aduse neplăceri, mai întâi cu preotul catolic, părintele Damian, şi apoi cu pastorul, reverendul Riquelme. Amândoi veniră, separat unul de altul, să-i reproşeze comportarea libertină, imorală şi corupătoare de fete băştinaşe. Amândoi îl ameninţară: era posibil să aibă probleme cu justiţia. Pastorului şi preotului le răspunse că nimic nu i-ar plăcea mai mult decât să aibă o tovarăşă permanentă, pentru că, de fapt, aceste jocuri de amor îi răpeau timpul. Numai că el era un om cu necesităţi normale. Dacă nu făcea dragoste, îi fugea inspiraţia. Asta era, domnilor. Chiar aşa.

Abia după şase luni de la plecarea lui Teha'amana a reuşit să găsească altă *vahine:* Pau'ura. Avea – normal – paisprezece ani. Locuia în apropiere şi cânta în corul catolic. După repetiţiile de după-amiaza, de două-trei ori venea la coliba lui Koke. Privea mult timp, stăpânindu-şi râsul, ilustratele pornografice expuse pe un întreg perete al atelierului. Paul îi făcu tot felul de cadouri şi se duse să-i cumpere un *pareo* la Papéete. În cele din urmă, Pau'ura acceptă să fie *vahine* a lui şi să se mute la el. Nu era nici atât de frumoasă, nici atât de isteaţă ca Teha'amana şi, spre deosebire de ea nu se prea omora cu treburile din casă, căci, în loc să se ocupe de curăţenie şi de bucătărie, fugea să se joace cu fetele din sat. Dar o prezenţă feminină în colibă, mai ales nopţile, îi făcu bine, îi micşoră spaima care îl împiedica să doarmă. Respiraţia ritmică a Pau'urei şi forma trupului ei în penumbră, scufundat în somn, îl înseninau şi îi dădeau o anumită siguranţă.

Ce te preocupa atât de mult încât te ţinea treaz noaptea? Ce anume te ţinea în starea aia de surescitare continuă? Nu fiindcă se epuizase moştenirea unchiului Zizi şi puţinii franci câştigaţi din vânzarea de la Hôtel Drouot. Erai deja obişnuit să trăieşti fără bani şi asta nu ţi-a răpit niciodată somnul. Şi nu era nici boala ruşinoasă. Pentru că acum, după ce te-au înnebunit atâta timp, rănile se închiseseră din nou. Durerea din gleznă era şi ea deocamdată suportabilă. Atunci ce?

Era gândul la tatăl lui, persecutat politic căruia nu i-a mai rezistat inima în mijlocul Atlanticului când fugea din Franţa spre Peru şi amintirea *Portretului Alinei Gauguin.* Unde se afla? Nu era nici la Daniel de Montfreid, nici la bunul Schuff: nici măcar nu-l văzuseră. Înseamnă că îl ascundea Mette, la Copenhaga. Dar nevasta lui, în singura scrisoarea pe care o primise de la ea de când se întorsese în Tahiti, nu-i spunea niciun cuvânt despre acest portret, în ciuda faptului că el, în două scrisori, o întrebase unde s-ar

fi putut afla. O făcu şi a treia oară. Când vei primi răspunsul, Paul? Peste cel puţin şase luni de aşteptare. Pesimismul îl doborî: nu va mai vedea tabloul niciodată. Imaginea Alinei Gauguin, care nu-i ieşea din minte, devenise o nouă rană.

Îl asedia o Aline Chazal în carne şi oase, nu doar imaginea ei. De ce se întorcea acum mereu amintirea ta la unicul copil care supravieţuise, din cei trei pe care-i născuse bunica? Ar fi fost de preferat să nu fi supravieţuit nici ea, să fi murit ca cei doi fraţiori, nefericita fiică a Florei Tristán, ex-Chazal.

În timpul acelei ultime întâlniri cu tutorele lui, Paul văzu cum curgeau lacrimile din ochii lui Gustave Arosa când evoca viaţa de calvar a Alinei Chazal pe care el o cunoştea în cele mai mici amănunte. Asta i-a confirmat bănuielile despre relaţiile dintre mama lui şi milionar. Ea, atât de laconică cu secretele ei, cui decât unui amant i-ar fi mărturisit acea umilitoare poveste? La asta te gândeai, pe măsură ce aflai detaliile macabre ale vieţii Alinei Gauguin şi în loc să plângi asemenea tutorelui lui, turbai de gelozie cu gândul la răzbunare. Acum, în schimb, în noaptea călduţă, fără vânt, parfumată de copaci şi plante, cu luna galbenă cu o lumină asemănătoare celei pe care o pictaseşi ca fundal al portretului Alinei Gauguin, îţi venea să plângi şi ţie. Pentru tine, pentru nefericitul ziarist Clovis Gauguin, dar mai ales pentru mama ta. O copilărie tristă, desigur, aceea a ei. Să se nască atunci când bunica Flora fugise din casa bunicului tău – căci bestia aia malefică, André Chazal, acea hienă dezgustătoare era bunicul tău, oricât îţi îngheţa sângele trebuind s-o admiţi – şi petrecându-şi primii ani de viaţă fugind şi ascunzându-se mereu, fără să ştie ce era un cămin sau o familie, prin pensiuni, hoteluri de doi bani, hanuri foarte proaste sub fustele impetuoasei, năvalnicei bunici Flora, mereu pe fugă, scăpând mereu de urmărirea soţului abandonat sau, şi mai rău, dată în grija unor

ţărănci doici. Această fetiţă fără tată şi fără mamă a avut cel mai probabil o copilărie deprimantă. Când bunica Flora plecă traversând oceanele în Peru, la Arequipa şi Lima, şi lipsi doi ani, o lăsase pe Aline uitată în grija unei doamne binevoitoare din câmpia Angoulême căreia i se făcuse milă de ea, după cum povestea chiar bunica Flora în *Peregrinările unei paria.* Ce rău îţi părea că nu aveai aici, cu tine, această carte de memorii, Paul.

La întoarcerea în Franţa, Flora a recuperat-o pe Aline şi fetiţa s-a bucurat să aibă parte de mama ei doar trei anişori. Dar, în sfârşit, Gustave Arosa o spunea şi probabil era adevărat, căci îi spusese Aline însăşi: acea perioadă, dintre întoarcerea bunicii Flora din Peru, când o luase pe mama ta din Angoulême şi o dusese cu ea la Paris, în căsuţa din rue du Cherche-Midi, 42 şi o înscrisese ca elevă externă la un colegiu din strada de alături rue d'Assas, a fost cea mai bună din viaţa ei, singura perioadă în care Aline s-a bucurat de mama ei, de un cămin, de acea rutină caldă care simula normalitatea. Până la 31 octombrie 1835, când începu coşmarul care va lua sfârşit abia trei ani mai târziu, cu împuşcătura din rue du Bac. În ziua aceea, însoţită de o servitoare, Aline Chazal se întorcea acasă de la colegiu. Un om prost îmbrăcat şi ameţit de băutură, cu ochii înroşiţi ieşindu-i din orbite, o opri în mijlocul străzii. Cu o lovitură o îndepărtă pe servitoarea îngrozită şi o îmbrânci pe Aline într-o trăsură care îl aştepta, strigându-i: „O fată ca tine trebuie să stea cu tatăl ei, un om de bine şi nu cu o femeie stricată ca mama ta. Ei bine, să ştii că eu sunt tatăl tău, André Chazal". 31 octombrie 1835: începutul infernului pentru Aline.

„Uite ce fel de a lua cunoştinţă despre existenţa progenitorului tău", spuse Gustave Arosa, îndurerat până în adâncul sufletului. „Mama ta avea doar zece ani şi era prima oară când îl vedea pe André Chazal." Era prima răpire din cele trei de care a avut parte. Aceste sechestrări

au făcut din ea o fiinţă tristă, melancolică, o suferinţă care a existat mereu şi pe care tu ai pictat-o în acel tablou pierdut, Paul. Dar, mai rău decât răpirea, decât acest mod abuziv şi brutal de a se prezenta Alinei, au fost motivele răpirii, raţiunile care-l determinaseră pe acest gunoi uman să o sechestreze. Lăcomia! Banii! Iluzia unei răscumpărări cu aurul imaginar din Peru! Cum ajunsese la acest rebut mort de foame care era bunicul tău, zvonul, mitul, că femeia care îl abandonase se întorsese din Peru înotând în bogăţiile clanului Tristán din Arequipa? Nu o răpise din dragoste paternă nici din orgoliu de soţ jignit. Ci pentru a o şantaja pe bunica Flora şi a o jumuli de o imaginară bogăţie pe care ar fi adus-o din America de Sud. „Există oameni care nu au nicio limită pentru mârşăvie şi pentru josnicie”, se revoltă Gustave Arosa. Într-adevăr, purtarea lui André Chazal a fost ca a celor mai rele specii din regnul animal: corbii, vulturii, şacalii, viperele. Mizerabilul avea legea de partea lui, femeia care fugise de la domiciliul conjugal era, pentru evlavioasa morală din regatul lui Louis-Philippe, la fel de nedemnă ca o târfă, dar cu mai puţine drepturi decât târfele să ceară ceva din partea justiţiei.

Ce bine s-a purtat cu acel prilej *Madame-la-Colère,* nu-i aşa, Paul? Acestea erau lucrurile care te făceau să simţi brusc o admiraţie nelimitată, o solidaritate viscerală cu această bunică a ta care murise cu patru ani înainte ca tu să te naşti. Din cauza sechestrării fiicei sale fusese probabil distrusă, terminată. Dar nu-şi pierduse capul. Şi timp de o lună, folosindu-se de rudele materne, Laisney (în mod special, unchiul ei, comandantul Laisney) puse la cale o întâlnire cu soţul ei. Pentru că sechestratorul Alinei continua să fie soţul ei în faţa legii. Întrevederea a avut loc la Versailles, patru săptămâni după răpire, în casa comandantului Laisney. Îţi imaginai foarte bine scena şi de câteva ori ai trasat câteva linii, încercând s-o reprezinţi.

Discuţia rece, reproşurile, strigătele. Şi deodată, magnifica bunică aruncându-i lui Chazal în cap o vază, o oală? un scaun? şi profitând de confuzie, luând-o pe Aline de mână, fugi cu ea pe străzile pustii şi umede din Versailles. O ploaie providenţială îi facilită fuga. Ce bunică ai avut, Koke!

Începând cu această superbă recuperare, povestea se încurca în memoria lui Paul, se ramifica şi repeta, ca într-un vis urât. Denunţată, urmărită, bunica Flora mergea din comisariat în comisariat, din procuror în procuror, din tribunal în tribunal. Deoarece scandalul le aduce faimă avocaţilor, un tânăr avocăţel ambiţios şi josnic, care va face carieră în politică, Jules Favre, îl apăra pe André Chazal, în numele Ordinii, al Familiei Creştine, al Moralei şi depuse toate eforturile ca s-o discrediteze pe fugara din căminul conjugal, mama nedemnă, soţia infidelă. Şi fetiţa? Ce se întâmpla cu mama ta în tot acest timp? Era trimisă de către judecători la un internat unde Chazal şi bunica Flora puteau s-o viziteze, separat unul de altul, o dată pe lună.

La 28 iulie 1836, Aline a fost răpită pentru a doua oară. Tatăl ei o scoase cu forţa din internatul condus de *mademoiselle* Durocher din rue d'Assas, numărul 3, şi o închise în secret, într-o pensiune foarte proastă din rue du Paradis-Poissonière. „Îţi imaginezi starea sufletească a fetiţei după asemenea spaime, Paul?", se văietă Gustave Arosa. După şapte săptămâni, Aline scăpă din închisoare, strecurându-se pe o fereastră şi reuşi să ajungă la bunica Flora care locuia în rue du Bac. Fata se putu bucura din nou de câteva luni în casa maternă.

Doar câteva luni pentru că Chazal, graţie clănţăului avocăţel Jules Favre, obţinu ca justiţia şi poliţia să se lanseze în urmărirea copilului, în numele autorităţii paterne. La 20 noiembrie 1836, Aline a fost răpită pentru a treia oară, de data aceasta de către un comisar, chiar în

uşa casei, şi predată tatălui ei. În acelaşi timp, procurorul regelui şi judecătorul îi aduceau la cunoştinţă bunicii Flora că orice încercare de a o lua pe Aline de la tatăl ei însemna pentru ea închisoarea.

Acum venea partea cea mai murdară şi mai urât mirositoare a poveştii. Atât de murdară şi de urât mirositoare, încât, în seara aceea, când Gustave Arosa crezând că astfel îţi va câştiga bunăvoinţa, ţi-a arătat scrisorica din aprilie 1837 pe care fata reuşise să i-o trimită bunicii Flora, la cinci luni după ce fusese sechestrată pentru a treia oară, încât, după ce ai citit câteva rânduri, ai închis ochii, dezgustat şi i-ai înapoiat-o tutorelui tău. Scrisorica aceea fusese depusă la proces, apăruse în ziare, fiind inclusă în dosarul judiciar, fusese subiect de bârfe şi clevetiri în saloanele şi mahalalele pariziene. André Chazal locuia într-o vizuină sordidă în Montmartre. Fata, disperată, cu greşeli de ortografie în fiecare propoziţie, o ruga pe mama ei să o scoată de acolo. Îi era frică, era înspăimântată şi chinuită când, noaptea, tatăl ei – „domnul Chazal” scria –, de obicei beat, o obliga să se culce dezbrăcată în singurul pat existent, alături de el dezbrăcat de asemenea, şi o îmbrăţişa, o săruta şi se freca de ea cerându-i să-l îmbrăţişeze şi să-l sărute şi ea. Totul era atât de murdar, atât de împuţit, încât Paul a preferat să treacă la repezeală peste acest episod şi peste denunţul pe care l-a făcut bunica Flora împotriva lui André Chazal pentru viol şi incest. Teribile, enorme acuzaţii care au provocat scandalul firesc, dar care, graţie artei desăvârşite a celeilalte fiare, cea din barou, Jules Favre, l-au reţinut doar câteva săptămâni la închisoare pe violatorul incestuos, căci, deşi toate indiciile îl acuzau, judecătorul a hotărât că „nu se putea dovedi cu probe faptul material al incestului”. Sentinţa a condamnat-o pe fetiţă, o dată în plus, să trăiască despărţită de mama ei, într-un internat.

Redaseşi toate aceste drame în *Portretul Alinei Gauguin,* Paul? Nu erai sigur. Trebuie să recuperezi tabloul ca să te convingi. Era o capodoperă? Poate da. Privirea mamei tale din tablou, îţi aminteai, sugera, dincolo de timiditatea ei înnăscută, un foc mocnit, ascuns, cu scânteieri albăstrii, care treceau dincolo de cel care privea şi se pierdeau într-un punct imprecis din gol. „La ce te uiţi în tabloul meu, mamă?" „La viaţa mea, la sărmana şi nenorocita mea viaţă, fiule. Dar şi la a ta, Paul. Eu aş fi vrut ca, spre deosebire de ceea ce am trăit eu, bunica ta, sărmanul tău tată care a murit în mijlocul oceanului şi care a fost înmormântat la capătul pământului, tu să ai o altă viaţă. O viaţă de fiinţă normală, o viaţă liniştită, sigură, fără foame, fără spaime, fără fugi, fără violenţă. N-a fost să fie. Ţi-am transmis ghinionul, Paul. Iartă-mă, fiule."

Când, după un timp, Pau'ura, trezită de hohotele lui Koke, îl întrebă de ce plângea aşa, el o minţi:

— Mă ustură din nou picioarele şi din păcate nu mai am nici unguent.

Aveai impresia că luna, radioasa Hina, zeiţa neamului Ariori, strămoşii băştinaşilor maori, nemişcată pe cerul din Punaauia, strălucind printre frunzele dese din rama ferestrei, se întristase şi ea.

Nu mai rămăsese nicio centimă din moştenirea unchiului Zizi şi din banii pe care îi adusese de la Paris. Nici Daniel, nici Schuff, nici Ambroise Vollard, nici alţi galerişti din Franţa cărora le lăsase tablouri şi sculpturi nu dădeau vreun semn de viaţă. Corespondentul cel mai fidel era mereu Daniel de Montfreid. Dar nu reuşea să găsească niciun cumpărător pentru niciuna din pânze, pentru niciuna din sculpturi, pentru nicio nenorocită de schiţă. Pau'ura se plângea că alimentele începuseră să lipsească din casă. Paul îi propuse chinezului, patronul singurului magazin din Punaauia, un troc: îi oferea desene şi acuarele pentru ca el să-l aprovizioneze pe el şi pe *vahine* a lui până

soseau banii din Franţa. Cu jumătate de gură, băcanul acceptă în cele din urmă. La câteva săptămâni, Pau'ura îi spuse că în loc să păstreze desenele sau să le agatţe pe pereţi sau să încerce să le vândă, chinezul înfăşură mărfurile vândute în ele. Îi arăta resturile unui peisaj din Punaauia cu arbori de *mango,* mototolit, pătat şi cu urme de solzi de peşte. Şchiopătând, sprijinindu-se în bastonul pe care îl folosea acum pentru cea mai mică deplasare, chiar şi în interiorul casei, Paul se duse la prăvălie şi îl luă la rost pe proprietar pentru lipsa lui de sensibilitate. Ridică atât de mult glasul, încât chinezul îl ameninţă că-l va reclama jandarmilor. De atunci, ura lui Paul pentru băcanul din Punaauia se extinse asupra tuturor chinezilor din Tahiti.

Era mereu pe punctul de a izbucni într-un acces de furie, dar îl exasperau nu numai lipsa banilor şi durerile fizice, ci şi obsesia amintirii mamei lui şi portretul acela căruia nu-i dădea de urmă. Pe unde o fi rămas? Şi de ce tocmai dispariţia acelei pânze – ai rătăcit atâtea fără nici cel mai mic regret – te cufunda într-o aşa deprimare, cu sufletul cuprins de presimţiri negre? Erai pe punctul să înnebuneşti, Paul?

Mult timp nu a mai pictat nimic, limitându-se să schiţeze crochiuri într-un caiet sau să sculpteze măşti de mici dimensiuni. O făcea fără convingere, preocupat de griji şi de răul fizic. Mai apăruse şi o inflamaţie la ochiul stâng, care lăcrima tot timpul. Farmacistul din Papéete îi prescrise nişte picături pentru conjunctivită care însă nu avură nici cel mai mic efect. Cum nu mai vedea deloc bine cu ochiul iritat, se sperie; o să rămâi orb? Se duse la Spitalul Vaiami şi medicul, doctorul Lagrange, îl obligă să se interneze. Din spital, Paul le scrise soţilor Molard, vecinii lui din rue Vercingétorix, o scrisoare plină de amărăciune în care le spunea: „Nenorocul m-a urmărit de mic. Niciodată nu am avut noroc, nu am avut bucurii.

Numai nenorociri. De aceea strig: Doamne, dacă exişti, te acuz de nedreptate şi de răutate.”

Doctorul Lagrange, cu o îndelungată şedere în coloniile franceze, nu l-a simpatizat niciodată. Avea în jur de cincizeci de ani, îndeajuns de burghez şi serios – cu un început de chelie, cu ochelari fără montură prinşi în vârful nasului, guler apretat şi papion în ciuda căldurii din Tahiti – pentru a se înţelege cu un boem ca Gauguin, cu obiceiuri ieşite din comun, care convieţuia cu băştinaşii şi despre care circulau pretutindeni în Papéete cele mai urâte poveşti. Dar era un profesionist conştiincios şi îl supuse la tot felul de analize riguroase. Diagnosticul lui nu îl luă pe Paul prin surprindere. Inflamaţia ochiului nu era decât altă manifestare a bolii ruşinoase care evoluase spre o etapă mai gravă, după cum arătau erupţiile şi supurările de pe picioarele lui. Va continua să se înrăutăţească aşadar? Până când, doctore?

— Este o boală cu o evoluţie lungă, evită răspunsul medicul. Ştiţi doar. Urmaţi tratamentul cu stricteţe. Şi aveţi grijă cu laudanumul, nu depăşiţi doza pe care v-am indicat-o.

Medicul se opri ezitând. Ar fi vrut să mai adauge ceva, dar nu îndrăzni, temându-se, fără îndoială, de reacţia ta, căci în Papéete erai cunoscut ca recalcitrant.

— Sunt un om capabil să primesc veştile rele, îi dădu curaj Paul.

— Ştiţi şi dumneavoastră că este o boală foarte contagioasă, şopti medicul, umezindu-şi buzele cu vârful limbii. Mai ales când e vorba de relaţii sexuale. În acest caz, transmiterea răului este inevitabilă.

Paul era gata să-i spună o mojicie, dar se abţinu, pentru a nu a agrava problemele pe care şi aşa le avea. După opt zile de spital, administraţia îi aduse o factură de o sută optsprezece franci, atrăgându-i atenţia că dacă nu plătea pe loc, va întrerupe tratamentul. În aceeaşi noapte, fugi

din cameră pe fereastră şi ajunse în stradă, sărind gardul. Se întoarse la Punaauia cu trăsura publică. Pau'ura îl anunţă că era însărcinată în patru luni. Îi povesti, de asemenea, că băcanul chinez, ca să se răzbune că strigase la el, răspândise prin sat ştirea ca Paul avea lepră. Sătenii, speriaţi de această boală îngrozitoare, se puneau de acord să ceară autorităţilor să-l alunge din sat, să-l interneze într-o leprozerie sau să-i ceară să stea departe de centrele populate de pe insulă. Părintele Damian şi reverendul Riquelme îi sprijineau pentru că, deşi era clar că nu credeau zvonurile lansate de chinez, voiau să profite de situaţie pentru a scăpa satul de un desfrânat şi un necredincios.

Nu s-a speriat şi nici nu şi-a făcut prea multe griji. Îşi petrecea ziua întins în pat, moţăind într-o somnolenţă care îi golea mintea de orice amintire sau nostalgie. Deoarece singura sursă de aprovizionare se terminase, el şi Pau'ura se hrăneau cu *mango,* banane, cocos şi fructele arborelui-de-pâine pe care ea le aduna de prin împrejurimi, şi din peştele dăruit uneori de prieteni, fără să afle familiile din sat.

Cam pe atunci, Paul uită în sfârşit de portretul mamei lui. O înlocui pe Aline Gauguin cu o altă obsesie: convingerea că societatea secretă Ariori exista încă. Citise despre ea în cartea consulului Moerenhour dedicată vechilor credinţe ale populaţiei maori pe care i-o împrumutase Auguste Goupil. Şi într-o bună zi, începu să afirme în dreapta şi în stânga că băştinaşii din Tahiti păstrau existenţa acestei societăţi mitice în clandestinitate, apărând-o cu grijă de străini, europeni sau chinezi. Pau'ura îi spunea că avea vedenii; sătenii maori care mai veneau s-o viziteze o asigurau că delira. Societatea secretă Ariori, zeii şi stăpânii tahitienilor odinioară, era complet necunoscută majorităţii de acum. Şi puţinii maori care auziseră vorbindu-se de Ariori îi jurară

că acum niciun băştinaş nu mai credea în asemenea legende îngropate într-un trecut nebulos. Dar Paul, om încăpăţânat şi cu idei fixe, continuă zi şi noapte timp de câteva luni, pe tema Ariori. Şi începu să sculpteze idoli şi statuete de lemn şi să picteze pânze inspirate de aceste personaje fabuloase. Ariori îi redară cheful de pictură.

„Mă păcălesc", credeai. Continuau să vadă în tine un european, un *popa'a* şi nu pe barbarul care deveniseşi în adâncul sufletului. Cele câteva decenii de colonizare franceză nu puteau să şteargă cu totul secole de credinţe, rituri şi mituri. Era inevitabil ca, într-o mişcare defensivă, băştinaşii maori să nu fi ascuns acea tradiţie religioasă într-o catacombă spirituală, departe de ochiul pastorilor protestanţi şi de preoţii catolici, duşmanii zeilor lor. Societatea secretă Ariori, care îi făcuse pe maori să trăiască epoca cea mai glorioasă a lor, era vie. S-or reuni în desişul de nepătruns al pădurilor pentru a cânta şi a celebra dansurile lor străvechi şi se vor fi exprimând în tatuajele care, deşi nu mai erau atât de elaborate şi de misterioase ca acelea din Insulele Marchize, în ciuda interdicţiilor, înfloreau şi în Tahiti ascunse sub *pareos.* Aceste tatuaje revelau cui ştia să le citească poziţia individului în ierarhia Ariori. Când Paul începu să dea asigurări că în tăcerea deasă a pădurilor încă se practicau prostituţia sfântă, antropofagia şi sacrificiile umane, în Punaauia se răspândi vestea că, dacă poate nu era adevărat zvonul că pictorul avea lepră, probabil îşi pierduse mintea. Lumea sfârşi prin a râde de el când le cerea, uneori implorându-i, alteori furios, să le dezvăluie secretul tatuajelor şi să-l iniţieze în societatea cultului Ariori: Koke o dovedise destul, Koke devenise deja un maori.

O scrisoare de la Mette puse capăt acestei sinistre etape cu o lovitură finală. O scrisoare seacă, rece, scrisă în urmă cu două luni şi jumătate: fiica lui, Aline, la puţin timp după

ce împlinise douăzeci de ani, murise în ianuarie trecut ca urmare a unei pneumonii contractate din cauza frigului când se întorsese de la o petrecere, acolo, în Copenhaga.

— Acum ştiu de ce, de când m-am întors din Europa, m-a urmărit amintirea mamei şi a portretului ei, îi spuse Paul Pau'urei, cu scrisoarea de la Mette în mână. Era ca un semn. Fiica mea se numea Aline în amintirea mamei. Şi ea era delicată şi timidă. Sper să nu fi suferit la fel de mult în copilăria ei ca cealaltă Aline Gauguin.

— Mie mi-e foame, îl întrerupse Pau'ura cu o înfăţişare comică, ducându-şi mâna la burtă. Nu se poate trăi fără mâncare, Koke. Nu vezi ce slab eşti? Trebuie să faci ceva ca să avem ce mânca.

Călătoria peste ocean

Avignon, iulie 1844

Pe când îşi făcea bagajele pentru a pleca de la Saint-Étienne spre Avignon, la sfârşitul lui iulie 1844, o întâmplare neplăcută o obligă să-şi schimbe planul. Un ziar progresist din Lyon, *Le Censeur,* o acuză că era „o agentă secretă a Guvernului" trimisă să străbată sudul Franţei cu misiunea de a-i „castra pe muncitori", predicându-le pacifismul, şi de a informa monarhia despre activităţile mişcării revoluţionare. Pagina calomnioasă includea şi opinia în chenar a directorului, *monsieur* Rittiez, care le cerea muncitorilor să-şi întărească vigilenţa pentru a nu cădea în „jocul fariseic al falşilor apostoli". Comitetul Uniunii Muncitoare din Lyon îi ceru să meargă personal să respingă aceste minciuni.

Flora, revoltată de această infamie, plecă imediat. La Lyon o primi comitetul în plen. Cu toată supărarea, a fost emoţionant să o revadă pe Eléonore Blanc pe care o simţi tremurând în braţele ei, cu faţa scăldată de lacrimi. La hotel, citi şi reciti acuzaţiile delirante. Conform ziarului *Le Censeur*, condiţia ei duplicitară fusese descoperită când ajunseseră în mâinile procurorului obiectele confiscate de către comisarul din Lyon, *monsieur* Bardoz, la Hôtel Milano; între ele apăruse o copie a unui raport trimis de Flora Tristán autorităţilor, despre întâlnirile cu conducătorii muncitorilor.

Surpriza şi mânia o împiedicară să închidă ochii, în ciuda apei de floare de portocal pe care Eléonore Blanc o convinse s-o bea, înghiţitură după înghiţitură, când era în pat. Dimineaţa următoare, după ce bău în grabă o ceaşcă de ceai, se postă în uşa redacţiei, solicitând să-l vadă pe director. Le ceruse colegilor din comitet s-o lase singură, căci, dacă Rittiez o va vedea însoţită, va refuza în mod sigur să o primească.

Monsieur Rittiez, pe care Flora îl cunoscuse în treacăt în timpul şederii anterioare în Lyon, o făcu să aştepte timp de aproape două ore în stradă. Când o primi, foarte precaut sau foarte laş, era înconjurat de şapte redactori care rămaseră acolo, în sala strâmtă şi plină de fum, tot timpul cât dură întrevederea, sprijinindu-şi patronul într-un mod atât de servil că Flora simţi că i se face greaţă. Şi aceşti amărâţi se credeau condeiele ziarului progresist din Lyon!

Rittiez, fost elev premiant al iezuiţilor, se strecura cu o agilitate de ţipar printre întrebările Florei despre informaţiile mincinoase din ziar. Credea el că o vor intimida cei şapte bărbaţi cu aer de bătăuşi? Vru să-i spună, pentru început, că în urmă cu unsprezece ani, pe când era o femeie de treizeci de ani fără experienţă, petrecuse cinci luni pe un vapor, singură cu nouăsprezece bărbaţi, fără să se simtă vreodată intimidată de atâţia pantaloni, astfel încât acum, la cei patruzeci şi unu de ani ai ei şi cu experienţa dobândită, aceşti şapte intelectuali slugarnici, laşi şi calomniatori, nu o speriau, ci mai degrabă îi dădeau şi mai mult curaj.

Domnul Rittiez, în loc să răspundă protestelor ei („De unde aţi scos minciuna monstruoasă că sunt informatoare?”, „Unde se află presupusa dovadă găsită între hârtiile mele de către comisarul Bardoz, din moment ce eu am lista, semnată de el, cu toate hârtiile care mi-au fost confiscate şi apoi înapoiate de poliţie şi în ea nu figurează nimic din toate acestea?”, „Cum îndrăzneşte ziarul dumneavoastră să calomnieze în felul acesta pe cineva care îşi risipeşte toată energia ca să-i apere pe muncitori?”), se limita de fiecare dată să repete ca un papagal, de parcă ar fi fost în Parlament: „Eu nu calomniez. Eu vă combat ideile pentru că pacifismul îi dezarmează pe muncitori şi întârzie revoluţia, doamnă.” Şi din când în când îi reproşa altă minciună: că era falansteriană şi, prin urmare, că milita pentru o colaborare

între muncitori şi patroni care servea doar intereselor capitalului.

Îţi vei aminti pe urmă, Florita, de cele două ore de discuţii absurde – un dialog al surzilor – ca de întâmplarea cea mai dezamăgitoare din tot turneul tău prin Franţa. Era foarte simplu. Rittiez şi curtea lui de purtători de condei nu fuseseră deloc luaţi pe nepregătite sau duşi de nas, ci fabricaseră chiar ei acea informaţie falsă. Poate din invidie, ca urmare a succesului pe care l-ai avut în Lyon sau poate pentru că discreditarea prin acuzaţia că erai informatoare se dovedea cea mai bună cale de a lichida ideile tale revoluţionare cu care ei nu erau de acord. Sau poate ura lor se datora faptului că erai femeie? Li se părea intolerabil ca o femeie să ducă o asemenea muncă salvatoare considerată de ei doar o treabă de bărbaţi. Şi o asemenea mârşăvie era comisă de cei care se pretindeau progresişti, republicani, revoluţionari. În cele două ore de discuţii, Flora nu reuşi să afle de la domnul Rittiez de unde scosese ştirea pe care o răspândise *Le Censeur.* Plictisită, plecă trântind uşa şi ameninţând cu intentarea unui proces pentru calomnie. Dar comitetul Uniunii Muncitoare o sfătui să renunţe: *Le Censeur,* ziarul opoziţiei faţă de regimul monarhic, avea prestigiu şi un proces împotriva lui ar aduce prejudicii mişcării populare. Era de preferat să dezmintă public informaţia falsă.

Aşa a şi făcut în ziua următoare, discutând cu oamenii din manufacturi şi asociaţii şi vizitând celelalte ziare până când reuşi ca două dintre ele să-i publice un drept la replică. Eléonore nu se despărţi de ea nicio clipă, întrecându-se în dovezi de dragoste şi devotament care o emoţionară pe Flora. Ce noroc să fi cunoscut o astfel de fată, ce noroc pe Uniunea Muncitoare să poată conta în Lyon pe o femeie tânără atât de idealistă şi atât de hotărâtă.

Agitaţia şi neplăcerile i-au slăbit organismul. Începând

cu a doua zi a reîntoarcerii ei la Lyon, făcu febră, avea frisoane, iar stomacul deranjat o epuizase cu totul. Dar nu-şi reduse din acest motiv activitatea frenetică. Peste tot îl acuza pe Rittiez că prin ziarul lui semăna discordia în mişcarea populară.

Noaptea, febra o ţinea trează. Era ciudat. Te simţeai după unsprezece ani ca în timpul celor cinci luni petrecute pe *Le Mexicano,* când, pe nava comandată de căpitanul Zacarías Chabrié, ai traversat oceanul Atlantic, apoi, după Capul Horn, ai străbătut Pacificul cu destinaţia Peru, ca să-ţi întâlneşti rudele din partea tatălui, nu numai cu speranţa că te vor primi cu braţele deschise şi îţi vor oferi un nou cămin, dar şi că îţi vor da partea de moştenire care ţi se cuvenea. Aşa ţi s-ar fi rezolvat toate problemele materiale şi ai fi scăpat de sărăcie, ţi-ai fi putut creşte copiii şi ai fi avut o existenţă liniştită, ferită de griji şi nevoi, fără teama de a cădea în ghearele lui André Chazal. Din cele cinci luni din largul mării în cabina minusculă unde abia puteai să-ţi întinzi braţele, cu nouăsprezece bărbaţi la bord – marinari, ofiţeri, bucătar, mus, armator şi patru pasageri – îţi aminteai răul de mare atroce care, la fel ca acum în Lyon, din cauza crampelor din stomac, îţi sorbea toată energia, tot echilibrul, tot şirul gândurilor şi te cufunda într-o stare de confuzie şi nesiguranţă. Trăiai acum, ca şi atunci, cu senzaţia că în clipa următoare te vei prăbuşi, incapabilă să te mai ţii pe picioare, să te mai mişti în ritmul balansărilor asimetrice ale podelei pe care călcai.

Zacarías Chabrié s-a purtat ca un perfect cavaler breton, aşa cum îl intuise Flora în noaptea în care îl cunoscuse, în pensiunea din Paris. Se întrecea în atenţii, ducându-i el însuşi în cabină infuziile care se presupunea că îi temperau stările de vomă şi comandă să i se instaleze un pat pe punte, unde se aflau şi coteţele cu găini şi lăzile cu legume, pentru că aerul liber îi atenua răul de mare şi Flora putea petrece momente de calm. Nu doar căpitanul

Chabrié îşi înmulţi atenţiile faţă de ea, dar şi secundul de la bord, Louis Briet, şi el tot breton. Şi chiar armatorul Alfred David, care trecea drept cinic şi emitea păreri extrem de negative despre specia umană, văzând totul în negru, cu ea se îmblânzea şi se arăta îndatoritor şi simpatic. Toţi pe vapor, de la căpitan până la mus, de la pasagerii peruani până la bucătarul provensal, au făcut imposibilul pentru ca traversarea oceanului să-i fie cât mai plăcută, în ciuda martiriului suferit din cauza răului de mare.

Nimic nu a ieşit în călătoria aceea aşa cum doreai tu, Florita. Dar nu regretai că ai făcut-o, dimpotrivă. Erai acum ceea ce erai, o luptătoare pentru bunăstarea omenirii, graţie acelei experienţe. Ţi-a deschis ochii asupra unei lumi în care cruzimea şi răutatea, mizeria şi durerea erau infinit mai rele decât ţi-ai fi putut imagina. În timp ce tu, din cauza micilor tale necazuri conjugale, credeai că ai atins limitele nenorocirii.

După douăzeci şi cinci de zile de navigare, *Le Mexicane* se refugie în golful La Praia, în Insulele Capului Verde, pentru a călăfătui santina, în care se infiltrase apa. Şi ţie, Florita, care te-ai bucurat atât de mult când ai aflat că vei petrece câteva zile pe uscat fără ca totul să se clatine sub picioarele tale, în La Praia ţi-a fost încă şi mai rău decât pe mare. În această localitate de patru mii de locuitori ai văzut faţa reală, înspăimântătoare, indescriptibilă, a unei instituţii pe care de-abia dacă o cunoşteai din auzite: sclavia. Îţi vei aminti mereu de imaginea cu care te-a primit mica piaţă de arme din La Praia unde ajunseră cei sosiţi de curând cu *Le Mexicano,* după ce străbătuseră un pământ negru, pietros şi escaladaseră faleza de-a lungul căreia se întindea oraşul: doi soldaţi asudaţi, înjurând întruna, biciuiau doi negri dezbrăcaţi, legaţi de un stâlp, într-un nor de muşte, sub un soare de plumb. Cele două spinări pline de sânge şi urletele celor biciuiţi te-au ţintuit

în loc. Te-ai sprijinit de braţul lui Alfred David:

— Ce fac ăia acolo?

— Biciuiesc doi sclavi care au furat sau poate au făcut ceva şi mai rău, îi explică armatorul, ursuz. După ce stăpânii fixează pedeapsa, le dau un ban soldaţilor ca să o execute. Teribil trebuie să fie să biciuieşti pe căldura asta. Bieţii *negreros*[9]!

Toţi albii şi metişii din La Praia îşi câştigau existenţa vânând, cumpărând şi vânzând sclavi. Negoţul de sclavi era singura afacere din această colonie portugheză, unde tot ceea ce a auzit şi a văzut Florita, toţi oamenii pe care i-a cunoscut în cele zece zile cât a durat călăfătuirea calelor vaporului, i-au produs doar milă, groază, mânie şi oroare. Nu o vei uita niciodată pe văduva Watrin, matroana de culoarea cafelei cu lapte, înaltă şi obeză, cu casa plină de gravuri ale admiratului ei Napoleon şi ale generalilor Imperiului, care, după ce te-a invitat la o ceaşcă de ciocolată cu fursecuri, ţi-a arătat orgolioasă podoaba cea mai originală a salonului casei: doi fetuşi negri, plutind în nişte borcane pline cu formol.

Moşierul principal al insulei era un francez din Bayonne, *monsieur* Tappe, fost seminarist care, trimis de ordinul religios din care făcea parte pentru o muncă apostolică în misiunile africane, a dezertat ca să se ocupe cu o îndeletnicire mai puţin spirituală, dar mai productivă: comerţul cu negri. Avea în jur de cincizeci de ani, umflat şi roşu la faţă, cu un gât de taur cu venele proeminente şi nişte ochi libidinoşi care se fixară cu atâta neruşinare pe sânii şi gâtul Florei încât fu cât p-aci să-l pălmuiască. Dar n-o făcu şi-l asculta uimită cum sporovăia despre blestemaţii de englezi care, cu stupidele lor prejudecăţi puritane împotriva negoţului cu sclavi, le „ruinau afacerile” şi-i duceau pe *negreros* la faliment.

Tappe veni să ia masa cu ei pe *Le Mexicano,* aducându-

9 *negrero:* traficant de sclavi negri *(n. t.).*

le în dar damigene de vin şi cutii de conserve. Flora simţi că-i vine să vomite văzând lăcomia cu care negustorul de negri muşca din pulpa de miel şi din bucăţile de friptură, după care dădea peste cap vinul şi râgâia. Avea în prezent douăzeci şi opt de negri, douăzeci şi opt de negrese şi şapte negrişori, care, spunea, graţie lui „don Valentin” – biciul pe care-l purta înfăşurat la mijloc –, „se comportau bine”. Când fu beat de tot, le mărturisi că de teamă să nu fie otrăvit de servitoare, se căsătorise cu una din sclavele lui negre, căreia îi turnă trei copii „care ieşiseră asemenea cărbunelui”. O obliga pe nevastă-sa să guste toate mâncărurile şi băuturile, în caz că sclavii încercau să-l otrăvească.

Alt personaj care va rămâne gravat în mintea Florei a fost căpitanul ştirb Brandisco, un veneţian a cărui goeletă era ancorată în golful La Praia lângă *Le Mexicano.* Îi invită la cină pe vaporul lui şi îi primi îmbrăcat ca un figurant de operetă: pălărie cu pene de păun, cizme de muşchetar, pantaloni strâmţi din catifea roşie şi cămaşă de mătase cu plastron împodobit cu pietre preţioase sclipitoare. Le arătă un cufăr cu şiraguri de mărgele de sticlă pe care, se lăuda el, le schimba pe negri în satele africane. Ura lui faţă de englezi era mai mare decât a ex-seminaristului Tappe. Veneţianul fusese surprins de englezi în largul mării cu un vapor plin de sclavi şi îi confiscaseră nava, sclavii, tot ceea ce avea la bord şi îl băgaseră doi ani într-o închisoare unde se îmbolnăvise de o infecţie purulentă care-l lăsase fără dantură. La desert, Brandisco încercă să-i vândă Florei un negrişor foarte deştept de cincisprezece ani care să-i fie „paj”. Cu scopul de a o convinge ce sănătos era băieţandrul, îi porunci adolescentului să-şi scoată cârpa care-i acoperea şoldurile, iar el le arătă pe loc, zâmbind, părţile ruşinoase.

Coborâse doar de trei ori de pe *Le Mexicano* pentru a merge în La Praia şi tot de atâtea ori văzu în mica piaţă

încinsă de soare soldaţi ai garnizoanei coloniale biciuind sclavi în contul stăpânilor lor. Spectacolul o întrista şi înfuria atât de mult încât se hotărî să nu-l mai vadă. Şi-l anunţă pe Chabrié că va rămâne la bord până în ziua plecării.

A fost prima mare lecţie din această călătorie, Florita. Ororile sclaviei, nedreptatea supremă din această lume de nedreptăţi care trebuia să se schimbe, pentru a deveni umană. Şi totuşi, în cartea pe care ai publicat-o în 1838, *Peregrinările unei paria*, despre călătoria ta în Peru, în povestirea trecerii tale prin La Praia, ai inclus acele fraze despre „mirosul de negru, care nu se poate compara cu nimic, care îţi producea greaţă şi care te urmăreşte peste tot" pe care nu le vei regreta niciodată îndeajuns. Miros a negru! Cât ai deplâns apoi acea imbecilitate frivolă, care repeta un loc comun al snobilor parizieni. Nu „mirosul a negru" era respingător în insula aceea, ci mirosul a mizerie şi a cruzime, soarta acestor africani pe care negustorii europeni îi transformaseră în produse comerciale. În ciuda a tot ceea ce ai învăţat în materie de nedreptate, încă erai o ignorantă când ai scris *Peregrinările unei paria.*

Ultima zi în Lyon a fost cea mai încărcată din cele patru. Se sculă cu crampe foarte puternice, dar Eléonorei, care o sfătui să rămână în pat, îi răspunse: „Unei persoane ca mine nu îi este permis să se îmbolnăvească." Aproape târându-se, se duse la întrunirea pe care comitetul Uniunii Muncitoare o organizase într-un atelier cu vreo treizeci de croitori şi tăietorii de postav. Erau toţi comunişti icarieni şi biblia lor era (deşi mulţi o cunoşteau din auzite pentru că erau analfabeţi) ultima carte a lui Étienne Cabet, publicată în 1840: *Călătorie prin Icaria.* În ea, fostul carbonar, sub pretextul că relata presupusele aventuri ale unui aristocrat englez, Lord Carisdall, într-o fabuloasă ţară egalitară, unde nu existau baruri sau cafenele, nici prostituate sau

cerşetori – dar cu băi publice! – ilustra teoriile lui despre societatea comunistă viitoare unde, prin intermediul impozitelor progresive pe venit şi pe moştenire, se va obţine egalitatea economică; vor fi desfiinţaţi banii, la fel şi comerţul şi se va stabili proprietatea colectivă. Croitorii erau dispuşi să călătorească în Africa sau America, aşa cum o făcuse Robert Owen, să formeze acolo societatea perfectă a lui Étienne Cabet, şi cotizau pentru achiziţionarea de terenuri în Lumea Nouă. S-au arătat puţin entuziasmaţi de proiectul Uniunii Muncitoare universale care, comparat cu paradisul lor icarian în care nu existau săraci, nici clase sociale, nici leneşi, nici slugi, nici proprietate privată, în care toate bunurile erau comune şi Statul, „suveranul Icar", îi hrănea, îmbrăca, educa şi distra pe toţi cetăţenii, li se părea o alternativă mediocră. Flora, în semn de despărţire, îi luă peste picior: era egoist să vrei să te refugiezi într-un Eden propriu, întorcând spatele restului lumii, iar ei erau foarte naivi din moment ce credeau cuvânt cu cuvânt ce scria în *Călătorie prin Icaria*, o carte care nu era nici ştiinţifică, nici filosofică, ci doar o fantezie literară! Cum putea cineva cu un dram de minte în cap să considere un roman drept o carte doctrinară şi un îndrumar pentru revoluţie? Şi ce fel de revoluţie era aceea a domnului Cabet care considera familia sfântă şi păstra instituţia căsătoriei, o cumpărare-vânzare disimulată a femeilor de către soţi?

Impresia proastă de la întâlnirea cu croitorii se şterse la masa de despărţire organizată de comitetul Uniunii Muncitoare la sediul unei asociaţii de ţesători. Peste trei sute de muncitori şi muncitoare umplură până la refuz localul, ovaţionând-o de mai multe ori în cursul serii şi cântând *Marseilleza muncitorului,* compusă de un cizmar. Vorbitorii spuseră că toate calomniile din *Le Censeur* n-au făcut altceva decât să sporească şi mai mult prestigiul operei pe care o realiza Flora Tristán şi să pună în

evidenţă invidia tuturor rataţilor. Se simţi atât de emoţionată de acest omagiu încât le spuse că merita să fii insultat de toţi Rittiezi din lume dacă răsplata era o seară ca aceea. Sala aceea arhiplină era dovada că Uniunea Muncitoare era de nestăvilit.

La trei dimineaţa, îşi luă rămas-bun de la Eléonore şi membrii comitetului care o conduseseră la debarcader. În timpul celor douăsprezece ore cu vaporaşul pe Rhône, privind spre malurile străjuite de munţii cu păduri de chiparoşi, pe culmile cărora văzu ivindu-se zorii, în timp ce pluteau spre Avignon, îşi aduse din nou aminte de călătoria de la Capul Verde până la ţărmurile Americii de Sud, la bordul vasului *Le Mexicano.* Patru luni fără să pună piciorul pe pământ, privind doar cerul şi marea şi pe cei nouăsprezece tovarăşi de drum, în închisoarea plutitoare în care zăcea, zi de zi, bolnavă din cauza răului de mare. Şi mai greu a fost când au traversat linia ecuatorială, în mijlocul unor furtuni diluviene care zgâlţâiau nava făcând-o să scârţâie şi să trosnească de parcă era gata să se rupă în bucăţi, obligându-i pe marinari şi pe pasageri să umble legaţi de balustradă sau de inelele de pe punte ca să nu-i măture valurile.

Se îndrăgostiseră de tine cei nouăsprezece bărbaţi de pe *Le Mexicano,* Florita? Probabil. Sigur era că toţi te doreau şi că, în izolarea aceea silită, să ai aproape o femeie tânără cu ochii negri, părul lung de andaluză, mijloc de manechin şi mişcări graţioase îi tulbura, înnebunindu-i. Erai sigură că nu numai musul adolescent, dar şi unii marinari, cu gândul la tine, se gratificau în taină cu gesturile murdare pe care le surprinseseşi în Bordeaux şi la Ismaelillo, Eunucul Divin. Toţi te doreau într-adevăr din cauza izolării şi privaţiunilor de tot felul care-ţi accentuau farmecul, deşi niciunul nu va trece dincolo de limitele respectului şi doar căpitanul Zacarías Chabrié îţi va mărturisi deschis iubirea lui.

Totul se petrecuse în La Praia, într-una din serile în care toţi coborâseră de pe vas, în afară de Flora care nu mai voia să vadă sclavi biciuiţi. Chabrié rămase şi el să-i ţină de urât. Era plăcut să stai de vorbă cu un breton educat ca el, la prora vaporului, privind apusul soarelui în sărbătoarea de culori de la orizont. Căldura înăbuşitoare scădea încet, adia o briză călduţă şi cerul părea că luase foc. Un pic cam gras, mereu îngrijit, acest tenor ratat, de nici patruzeci de ani, avea maniere elegante şi era de o politeţe aleasă care îi sporea farmecul fizic, ajungând să pară uneori chiar un bărbat bine. În ciuda dezgustului pe care ţi-l provoca sexul, nu te puteai abţine să cochetezi cu acest ofiţer, amuzată de emoţia care-l cuprindea când te vedea râzând din tot sufletul sau când îi dădeai o replică sclipitoare, clipind des, exagerând mişcările mâinilor sau scoţându-ţi un picior de sub fustă, lăsând să se vadă fineţea gleznei. Chabrié se înroşea, fericit, şi uneori, pentru a te distra, fredona o romanţă, o arie de Rossini sau un vals vienez, cu vocea lui puternică şi armonioasă. Dar, în seara aceea, încurajat poate de splendoarea apusului sau poate şi fiindcă farmecele tale au mers mai departe ca de obicei, cavalerul breton nu se mai putu abţine şi luându-ţi cu delicateţe o mână între mâinile lui, o duse la buze, şoptind:

— Iertaţi-mi îndrăzneala, *mademoiselle.* Dar nu mai pot rezista şi trebuie să vă spun: vă iubesc.

Lunga şi emoţionanta declaraţie de iubire trăda sinceritate şi decenţă, politeţe, bună creştere. Îl ascultai uimită. Existau deci şi astfel de oameni? Corecţi, sensibili, delicaţi, convinşi că femeia trebuia tratată ca o petală de trandafir, ca în povestirile romantice? Marinarul tremura emoţionat, ruşinat de îndrăzneala lui, astfel încât, înduioşată, chiar dacă nu i-ai spus clar că îi accepţi iubirea, l-ai lăsat să spere. Mare greşeală, Florita. Erai impresionată de bunătatea lui, de puritatea intenţiilor lui şi

i-ai spus că îl vei iubi mereu ca pe cel mai bun prieten. Într-o exaltare care îţi va crea mai târziu probleme, i-ai luat faţa îmbujorată între mâini şi l-ai sărutat pe frunte. Căpitanul de pe *Le Mexicano* se închină mulţumind lui Dumnezeu că l-a făcut în clipa aceea fiinţa cea mai norocoasă de pe pământ.

Ţi-a părut rău, Florita, în aceşti unsprezece ani, că te-ai jucat în timpul acelei călătorii cu sentimentele bunului Zacarías Chabrié? se întreba în timp ce vaporaşul plutind pe Rhône se apropia de Avignon. Ca şi alte dăţi îşi răspunse: „Nu.” Nu regretai acele jocuri, acele cochetării şi minciuni care l-au ţinut pe Chabrié ca pe jar, tot timpul cât a durat călătoria pe ocean până la Valparaíso, crezând că făcea progrese, că dintr-o clipă în alta *mademoiselle* Flora Tristán îi spune un da definitiv. Te-ai jucat cu el fără cel mai mic scrupul, dându-i speranţe cu răspunsurile tale ambigue; cu acel gen de abandon în care îi permiteai uneori marinarului să-ţi sărute mâinile când venea să te vadă în cabină în momentele mai calme ale mării sau când, brusc, transpus emotiv, îţi povestea mai departe viaţa lui – călătoriile, iluziile din tinereţea la Lorient când visa să ajungă cântăreţ de operă, decepţia pe care o avusese cu singura femeie pe care o iubise înainte să te iubească pe tine – îi permiteai să-şi aşeze capul pe genunchii tăi şi îi mângâiai firele rare de păr. O dată l-ai lăsat chiar să-ţi atingă buzele cu buzele lui. Nu regretai? „Nu.”

Bretonul o crezuse întocmai pe Flora că avea un copil din flori atunci când îi explicase de ce-i ceruse să se prefacă în ziua îmbarcării la Bordeaux. Crezuse că un catolic desăvârşit, cum era marinarul, va fi scandalizat să afle că Flora avea o fiică din afara căsătoriei. Dar, dimpotrivă, tocmai „nefericirea ei” îl împinse pe Chabrié să-i propună să se căsătorească. O va înfia pe fetiţă şi vor pleca să trăiască undeva, departe de Franţa, unde nimeni nu putea să-i reproşeze Floritei ticăloşia bărbatului care îi

prihănise tinereţea: Lima, California, Mexic, chiar şi India, dacă prefera ea. Deşi nu ai simţit niciodată iubire pentru el, era adevărat, nu, Florita? că uneori te-a tentat ideea de a-i accepta oferta. Se vor căsători, se vor instala într-un loc îndepărtat şi exotic, unde să nu te cunoască nimeni şi nimeni să nu te poată acuza de bigamie. Acolo vei duce o existenţă liniştită şi burgheză, fără frică şi fără foame, sub protecţia unui cavaler ireproşabil. Ai fi suportat asta, Andaluzo? Bineînţeles că nu.

Debarcaderul din Avignon. Ajunseseşi. În loc să continue să scormonească trecutul, se întoarse în prezent. La treabă. Nu era timp de pierdut, Florita, salvarea lumii nu admitea întârziere.

Nu-i fu uşor să le explice mântuirea muncitorilor din Avignon cu care a reuşit să comunice cu greutate, pentru că majoritatea aproape nu vorbea franceza, ci doar un dialect regional. La Paris, acea relicvă a asociaţiilor muncitoreşti care era Agricol Perdiguier, poreclit Virtuosul din Avignon, în ciuda faptului că nu era de acord cu tezele ei despre Uniunea Muncitoare, îi dăduse scrisori de recomandare pentru oamenii din oraşul lui natal. Graţie lor, Flora a putut să ţină adunări cu muncitorii din fabricile de postav şi cu muncitorii de la calea ferată Avignon-Marsilia, cei mai bine plătiţi din regiune (doi franci pe zi). Dar întâlnirile nu au fost încununate de prea mult succes, din cauza uimitoarei ignoranţe a acestor oameni care, în ciuda exploatării feroce, erau lipsiţi de reflexe şi vegetau, complăcându-se în situaţia în care trăiau. La adunarea cu muncitorii de la fabricile de postav, a vândut cu greu patru exemplare din *Uniunea Muncitoare* şi în cea a muncitorilor de la căile ferate, zece. Avignonezii nu aveau prea mare chef de revoluţie.

Când a aflat că în cele cinci fabrici textile ale celui mai bogat industriaş din Avignon programul de muncă era de douăzeci de ore zilnic, cu trei-patru mai mult decât în alte

părţi, a dorit să-l cunoască pe patron. *Monsieur* Thomas a primit-o fără reţineri. Locuia în vechiul palat al ducilor de Crillon, în rue de la Masse, unde o invită foarte de dimineaţă. Superba clădire adăpostea un amalgam de mobile şi tablouri din diferite epoci şi stiluri, iar biroul domnului Thomas – o fiinţă scheletică şi nervoasă, cu o energie care i se citea în priviri – era vechi, neîngrijit, cu pereţii nezugrăviţi de mult şi grămezi de hârtii, cutii şi dosare pe jos, printre care abia te mai puteai mişca.

— Nu le cer muncitorilor mei nimic din ceea ce nu pot face eu însumi, mârâi când Flora, după ce îi explicase ce misiune avea, îi reproşă că le lăsa muncitorilor doar patru ore de somn. Pentru că eu muncesc din zori până la miezul nopţii, supraveghind personal mersul manufacturilor mele. Un franc pe zi este o avere pentru o fiinţă inutilă. Nu vă lăsaţi înşelată de aparenţe, doamnă. Trăiesc ca nişte mizerabili pentru că nu ştiu să economisească. Cheltuiesc ceea ce câştigă pe băutură. Eu, în schimb, dacă vreţi să ştiţi, sunt abstinent.

Îi explică Florei că nu el *impunea* orarul. Cui nu-i plăcea acest sistem, putea să-şi caute de lucru în altă parte. Pentru el nu era o problemă: dacă lipsea mâna de lucru în Avignon, o importa din Elveţia. Cu barbarii din munţii Alpi nu a avut niciodată probleme: munceau tăcuţi şi mulţumiţi de salariul pe care li-l plătea. Aceşti elveţieni abrutizaţi, ei da ştiau să economisească.

Fără să stea prea mult pe gânduri, îi spuse Florei că nu intenţiona să-i dea nicio centimă pentru proiectul Uniunii Muncitoare pentru că, deşi nu se pricepea, era ceva în ideile ei care-i suna a anarhism şi subversiune. Din acelaşi motiv nu va cumpăra nici măcar un exemplar al cărţii ei.

— Vă mulţumesc pentru sinceritate, domnule Thomas, spuse Flora ridicându-se în picioare. Cum nu ne vom mai vedea la faţă vreodată, permiteţi-mi să vă spun că nu sunteţi creştin, nici măcar un om civilizat, ci un

antropofag, un mâncător de carne umană. Dacă într-o bună zi muncitori, dumneavoastră or să vă spânzure, o meritaţi.

Industriaşul începu să râdă în hohote, ca şi cum Flora i-ar fi adus un omagiu.

— Mie femeile de caracter îmi plac, o aprobă exultând de bucurie. Dacă nu aş fi aşa ocupat, v-aş invita să petreceţi un sfârşit de săptămână la proprietatea mea din Vaucluse. Noi doi ne-am înţelege de minune, doamna mea.

Nu toţi întreprinzătorii din Avignon se dovediră atât de grosolani. *Monsieur* Isnard o primi politicos, o ascultă, cotiză cu douăzeci şi cinci de franci pentru Uniunea Muncitoare şi îi comandă douăzeci de cărţi „pentru a le distribui muncitorilor mai inteligenţi”. Recunoscu că, spre deosebire de Lyon, oraş atât de modern în toate sensurile, Avignon era din punct de vedere politic, în preistorie. Muncitorii erau indiferenţi şi clasele conducătoare se împărţeau în monarhişti şi napoleonieni, lucruri destul de asemănătoare, dar cu etichete diferite. Nu întrevedea prea mult succes în cruciada ei, dar i-l dorea.

Flora nu se descurajă din cauza acestor pronosticuri negative, nici de colita care a chinuit-o fără încetare, tot timpul celor zece zile petrecute în Avignon. Noaptea, în pensiunea El Oso, fiindcă nu putea să doarmă şi era cald, deschidea fereastra să intre adierea brizei şi să privească cerul înstelat din Provence, care îi amintea de bolta la fel de înstelată şi de strălucitoare pe care o admira de pe *Le Mexicano* în nopţile liniştite, după ce traversaseră regiunea ecuatorială, în timpul serilor de pe punte pe care căpitanul Chabrié le făcea şi mai plăcute cântând cântece tiroleze şi arii de Rossini, compozitorul lui preferat. Alfred David, armatorul, îşi punea atunci în evidenţă cunoştinţele de astronomie pentru a-i explica Florei denumirile stelelor şi ale constelaţiilor, cu răbdarea unui învăţător de şcoală primară. Căpitanul Chabrié pălea de gelozie. Gelos era

probabil şi pe exerciţiile de limbă spaniolă pe care le făceai cu ajutorul binevoitorilor pasageri peruani, Fermín Miota din Cuzco, vărul lui, don Fernando, bătrânul militar don José şi nepotul lui, Cesáreo, care se întreceau în a-ţi explica verbele, corectându-ţi sintaxa sau iniţiindu-te în variantele fonetice ale spaniolei care se vorbea în Peru. Şi, deşi Chabrié suferea probabil din cauza atenţiilor celorlalţi faţă de tine, nu o spunea. Era prea corect şi educat pentru a-ţi face scene de gelozie. Fiindcă îi spuseseşi că la Valparaíso îi vei da un răspuns definitiv, aştepta, rugându-se fără îndoială în fiecare noapte ca răspunsul tău să fie da.

După căldurile ecuatoriale şi câteva săptămâni de calm absolut, cu un timp frumos în care răul de mare cedă şi călătoria deveni mai suportabilă – ai putut atunci să devorezi cărţile lui Voltaire, Victor Hugo şi Walter Scott pe care le luaseşi cu tine – *Le Mexicano* se confruntă cu cea mai grea etapă a călătoriei: Capul Horn. Să-l traversezi în iulie şi august însemna să rişti în orice clipă un naufragiu. Vânturile puternice se înverşunau parcă să izbească vasul de munţii de gheaţă ce-i ieşeau în cale şi furtunile de zăpadă sau grindină căzeau peste ei punând în pericol cabinele şi magaziile vasului. Trăiau zi şi noapte îngroziţi şi semicongelaţi. Frica să nu moară înecată o ţinu trează pe Flora care, în acele săptămâni teribile, nu închise ochii, privind cu admiraţie cum ofiţerii şi marinarii de pe *Le Mexicano*, începând cu Chabrié, îşi sporeau eforturile pentru a ridica sau coborî velele, scoţând apa ca să protejeze maşinile, reparau stricăciunile, zile întregi fără odihnă şi fără să mănânce douăsprezece sau paisprezece ore. Cea mai mare parte a echipajului avea haine subţiri. Marinarii tremurau de frig şi deseori căzeau doborâţi de febră. Au avut loc şi accidente – un maşinist alunecă de pe catarg şi-şi rupse un picior – şi o epidemie cutanee cu mâncărimi şi furuncule cuprinse jumătate din oamenii de

pe vapor. Când, în sfârşit, ieşiră din Strâmtoare şi nava începu să navigheze în apele Pacificului pe lângă coasta Americii de Sud, spre Valparaíso, căpitanul Chabrié oficie o ceremonie religioasă în semn de recunoştinţă pentru că scăpaseră cu viaţă din această încercare, la care – cu excepţia armatorului David care se proclama agnostic – participară evlavioşi cu toţii, pasageri şi echipaj, inclusiv Flora. Până la Capul Horn, niciodată nu simţiseşi moartea atât de aproape, Andaluzo.

Într-o dimineaţă din Avignon în care dispunea de câteva ore libere, se gândea exact la acea ceremonie religioasă şi la rugăciunile însufleţite ale lui Zacarías Chabrié, când îi trecu prin cap să viziteze vechea Biserică Saint-Pierre. Avignonezii o considerau una din bijuteriile oraşului. Ajunse în timpul unei slujbe şi, pentru a nu-i tulbura pe credincioşi. Flora se aşeză pe o bancă din spatele naosului. După puţin timp începu să simtă că-i era foame – din cauza crampelor, mesele ei erau frugale – şi, pentru că avea o chiflă în buzunar, o scoase şi începu să mănânce, discret. Nu îi prii prea mult, pentru că după puţin timp se văzu înconjurată de un grup de femei înfuriate, cu capul acoperit, cu cărţile de rugăciune şi cu mătăniile în mână, certând-o pentru lipsa de respect faţă de lăcaşul sfânt şi pentru că nesocotea sentimentele credincioşilor în timpul sfintei rugăciuni. Le spuse că nu fusese în intenţia ei să ofenseze pe nimeni, că trebuia să mănânce ceva când îi era rău pentru că suferea de stomac. În loc să le calmeze, explicaţiile le-au iritat şi mai mult, iar câteva dintre ele, în franceză sau în provensală, au început s-o numească „evreică”, „evreică necredincioasă”. În cele din urmă trebui să se retragă pentru ca scandalul să nu ajungă la acte de violenţă.

A doua zi, la intrarea într-o fabrică de ţesători, a fost victima unui incident. Era o consecinţă a întâmplării din Biserica Saint-Pierre? La poarta fabricii, într-o atitudine

ameninţătoare, împiedicând-o să treacă, o aştepta un grup de muncitoare sau mai degrabă, judecând după sărăcia extremă a îmbrăcăminţii, de soţii sau rude ale muncitorilor. Câteva erau desculţe. Încercările Florei de a vorbi cu ele şi de a afla ce îi reproşau, de ce voiau să o împiedice să intre în atelier, nu au dat rezultate. Strigând toate deodată şi gesticulând cu furie, avignonezele o amuţiră. Reuşi să le înţeleagă pe jumătate, căci franceza şi limba regională se amestecau în gura lor. Se temeau că, din cauza ei, bărbaţii lor îşi vor pierde locul de muncă sau chiar că vor fi arestaţi. Unele păreau geloase din cauza prezenţei ei acolo, căci îi strigau „corupătoareo” sau „târfă”, arătându-i pumnii. Cele două avignoneze care o însoţeau, eleve ale lui Agricol Perdiguier, au sfătuit-o să renunţe la întâlnirea cu ţesătorii. După cât erau de încinse spiritele, nu era exclusă o agresiune fizică. Şi dacă apărea poliţia, Flora va plăti oalele sparte.

Optă pentru o vizită la Palatul Papilor, transformat acum în cazarmă. N-o interesă clădirea somptuoasă, dar greoaie, şi cu atât mai puţin picturile lui Devéria şi Pradier care împodobeau pereţii masivi – nu avea mult timp la dispoziţie şi nici starea de spirit pentru a se delecta cu arta când era într-un război împotriva relelor care sufocau societatea – dar rămase uimită de *madame* Gros-Jean, bătrâna portăreasă care îi conducea pe vizitatori prin acest palat atât de asemănător cu o închisoare. Grasă, chioară, îmbrăcată gros în ciuda căldurii puternice de vară din cauza căreia Flora transpirase, *madame* Gros-Jean era o monarhistă fanatică. Explicaţiile îi serveau de pretext pentru a se dezlănţui împotriva Marii Revoluţii. După părerea ei, toate nefericirile Franţei au început în 1789, din cauza diavolilor de iacobini necredincioşi, mai ales a monstrului Robespierre. Înşira cu o satisfacţie macabră şi blesteme violente, faptele negre din Avignon ale banditului robespierrian Jourdan, poreclit Tăietorul de capete, care

decapitase el personal optzeci şi şase de martiri şi vrusese să demoleze acest palat. Din fericire, Dumnezeu nu l-a lăsat, ci a avut grijă ca Jourdan să-şi sfârşească zilele ghilotinat. Când Flora spuse pe neaşteptate, mai mult ca să vadă ce figură face portăreasa, că Marea Revoluţie era cel mai bun lucru care s-a întâmplat în Franţa din vremea lui Ludovic al IX-lea cel Sfânt şi evenimentul istoric cel mai important din istoria omenirii, *madame* Gros-Jean trebui să se sprijine de o coloană, încremenită de uimire şi indignare.

Ultima parte a călătoriei pe *Le Mexicano* de-a lungul coastei sud-americane, a fost cea mai puţin neplăcută. Onorându-şi numele, Pacificul fusese mereu calm şi Flora putu să citească cu mai multă linişte, în afară de cărţile ei, şi pe cele din mica bibliotecă a vasului care conţinea autori precum Lord Byron şi Chateaubriand pe care i-a citit pentru prima oară. O făcea luând notiţe, studiind şi descoperind la fiecare pagină idei care o fascinau, dar şi lacunele din educaţia ei.

Dar ai avut oare vreo educaţie, Florita? Asta era tragedia vieţii tale, nu André Chazal. Ce fel de educaţie aveau femeile, chiar şi în ziua de azi? Ar fi fost posibilă o întâmplare ca aceea când credincioasele din Biserica Saint-Pierre te numeau „evreică” sau cele de la fabrica ţesătorilor care te numeau „târfă”, dacă femeile ar fi primit o educaţie demnă de acest nume? De aceea, şcolile obligatorii pentru femei din Uniunea Muncitoare vor revoluţiona societatea.

Le Mexicano intră în portul Valparaíso după o sută treizeci şi trei de zile de când ridicase ancora în Bordeaux, cu două săptămâni întârziere faţă de durata prevăzută. Valparaíso însemna o singură stradă extrem de lungă, paralelă cu ţărmul de nisip negru al mării, şi pe ea se vântura o mulţime pestriţă, în care, judecând după diversitatea limbilor care se vorbeau, păreau reprezentate

toate popoarele lumii. Pe lângă spaniolă, se puteau auzi engleza, franceza, chineza, germana, rusa. Toţi negustorii, mercenarii şi aventurierii din lume, care veneau să-şi caute un rost în America de Sud, intrau pe continent prin Valparaíso.

Căpitanul Chabrié o ajută să se instaleze într-o pensiune condusă de o franţuzoaică, *madame* Aubrit. Sosirea ei stârni agitaţie în micul port. Toată lumea îl cunoştea pe unchiul ei, don Pío Tristán, omul cel mai bogat şi mai puternic din sudul Peru-ului, care într-o vreme fusese exilat în Valparaíso. Vestea sosirii unei nepoate franceze a lui don Pío – şi încă de la Paris! – se răspândi rapid prin împrejurimi Primele trei zile Flora se resemnă să primească o procesiune de vizitatori. Principalele familii voiau să o salute pe nepoata lui don Pío, cu care toţi jurau că erau prieteni şi, în acelaşi timp, voiau să verifice cu propriii lor ochi dacă ceea ce spuneau legendele despre parizience – că erau frumoase, elegante şi date naibii – corespundea realităţii.

O dată cu vizitele, Flora află şi o veste care avu asupra ei efectul unei bombe: bătrâna ei bunică, mama lui don Pío în care îşi pusese atâtea speranţe să poată fi recunoscută şi integrată în familia Tristán, murise în Arequipa la 7 aprilie 1833, în aceeaşi zi în care Flora împlinise treizeci de ani şi se îmbarcase pe *Le Mexicano.* Rău început pentru aventura ta sud-americană, Andaluzo. Văzând cum se schimbă la faţă, Chabrié o consolă cum putu mai bine. Flora profită de ocazie pentru a-i spune că era prea tulburată pentru a-i da un răspuns la cererea lui în căsătorie, dar el, înţelegând pe loc, o opri să mai continue.

— Nu, Flora, nu-mi spuneţi nimic. Nu încă. Nu este acum momentul pentru o problemă atât de importantă. Continuaţi-vă drumul, mergeţi la Arequipa să vă întâlniţi familia, rezolvaţi-vă problemele. Voi veni să vă văd acolo şi atunci îmi veţi spune ce hotărâre aţi luat.

Când, la 18 iulie 1844, Flora părăsi Avignon-ul cu destinaţia Marsilia, era ceva mai mulţumită decât în primele zile petrecute în oraşul Papilor. Înfiinţase un comitet al Uniunii Muncitoare cu zece membri – muncitori textilişti, de la calea ferată şi un brutar – şi avusese întâlniri fructuoase cu carbonarii. Aceştia, în ciuda faptului că fuseseră reprimaţi cu duritate, continuau să fie activi în Provence. Flora le explică ideile ei, îi felicită pentru curajul cu care luptau pentru ideile lor republicane, dar reuşi să-i exaspereze când le spuse că formarea societăţilor secrete şi lupta în clandestinitate erau copilării, romantisme la fel de învechite ca pretenţiile icarienilor de a merge să creeze Paradisul în America. Lupta trebuia să fie dusă la lumină, sub ochii întregii lumi, aici şi pretutindeni, pentru ca ideile revoluţiei să ajungă la muncitori şi ţărani, la toţi exploataţii fără excepţie, pentru că numai ei, mobilizându-se, vor transforma societatea. Carbonarii o ascultau deconcertaţi. Unii protestară cu asprime faţă de criticile formulate pe care nimeni nu i le ceruse. Alţii păreau impresionaţi de curajul ei. „După vizita dumneavoastră, poate ar trebui să revizuim interdicţia de a accepta femei în societatea carbonarilor”, îi spuse şeful lor, domnul Proné, când îşi luă rămas-bun.

Nevermore

Panaauia, mai 1897

Când, la sfârşitul lui mai 1896, Pau'ura îi spuse că era însărcinată, Koke nu dădu importanţă veştii. Şi nici *vahine* a lui; în stilul maori, accepta sarcina fără bucurie şi fără amărăciune, ca pe o fatalitate. Fusese o perioadă foarte rea pentru el, din cauza reapariţiei plăgilor, a durerilor din gleznă şi a lipsurilor materiale după ce cheltuise şi ultima centimă din moştenirea unchiului Zizi. Dar sarcina Pau'urei coincise cu o schimbare a destinului. Cam în acelaşi timp când plăgile începuseră să se închidă, îi sosi un mandat de o mie cinci sute de franci de la Daniel de Monfreid: Ambroise Vollard vânduse, în sfârşit, una din pânzele sale şi o sculptură. Pe ex-soldatul francez Pierre Lavergos care, după ce părăsise uniforma se instalase într-o mică proprietate de arbori fructiferi în apropiere de Punaauia şi venea uneori să fumeze o pipă şi să bea un pahar de rom cu el, Paul îl asigură, jumătate în glumă, jumătate în serios:

— Din clipa când au aflat că voi fi tatăl unui tahitian, Ariori s-au hotărât să mă protejeze. Începând de acum, cu ajutorul zeilor acestui pământ, lucrurile vor merge bine.

Aşa se şi întâmplă un timp. Cu banii şi cu sănătatea ceva mai bună – deşi ştia că glezna îl va chinui mereu şi va rămâne şchiop toată viaţa – după ce-şi plăti datoriile, cumpără din nou butoaiele de vin care, la uşa colibei lui, îi aşteptau pe vizitatori, şi începu să organizeze iarăşi duminica acele mese la care felul principal era o omletă inconsistentă, aproape lichidă pe care o pregătea el însuşi, cu aere de maestru bucătar. Petrecerile provocară din nou mânia parohului catolic şi a pastorului protestant din Punaauia, dar Paul nu le mai dădea nici cea mai mică atenţie.

Era într-o stare sufletească bună, plin de curaj şi spre

propria lui surprindere, emoţionat să vadă cum începea să se îngroaşe mijlocul femeii lui. Fata nu avu în primele luni acele stări de vomă şi ameţelile care însoţiseră toate sarcinile Mettei Gad. Dimpotrivă, Pau'ura îşi continuă felul ei de viaţă ca şi cum nici nu şi-ar da seama că o fiinţă creştea în burta ei. Din septembrie, când începu să i se umfle pântecul, o cuprinse un soi de placiditate, de încetineală ritmică. Vorbea rar, respirând adânc, mişca mâinile ca filmate cu încetinitorul şi mergea cu picioarele foarte îndepărtate parcă pentru a nu-şi pierde echilibrul. Koke o urmărea deseori îndelung. Când o vedea respirând adânc, ducându-şi mâinile la pântec, ca şi cum ar fi vrut să-şi asculte copilul, îl cuprindea o senzaţie necunoscută: tandreţea. Îmbătrâneai, Koke? Poate. Putea un sălbatic să fie fericit cu experienţa universal trăită a paternităţii? Da, fără îndoială, căci te simţeai fericit cu această fiinţă ivită din sămânţa ta care se va naşte curând.

Starea lui de spirit se reflectă în cinci tablouri pe care le pictă repede, toate axându-se pe tema maternităţii: *Te arii vahine* (Femeia nobilă); *No te aha oe riri* (De ce eşti supărată?); *Te tamari no atua* (Fiul lui Dumnezeu); *Nave nave mahana* (Zile delicioase) şi *Te rerioa* (Visul). Tablouri în care abia dacă te recunoşteai, Koke, căci în ele viaţa apărea fără drame, tensiuni sau violenţe, calmă şi liniştită, în mijlocul unor peisaje cu un colorit somptuos. Fiinţele omeneşti păreau o simplă copie a vegetaţiei paradiziace. Pictura unui artist mulţumit!

Fetiţa se născu cu trei zile înainte de Crăciunul anului 1896, pe înserate, în casa în care locuiau, asistată de moaşa din localitate. A fost o naştere fără complicaţii, pe fondul muzical al cântecelor de Crăciun pe care le repetau copiii din Punaauia în biserica protestantă şi cea catolică. Koke şi Pierre Lavergos sărbătoriră naşterea cu pahare de absint, afară, sub cerul liber, fredonând cântece bretone pe care pictorul le acompania cu mandolina.

— Un corb, spuse Koke deodată, încetând să mai cânte şi arătând cu mâna spre uriaşul *mango* din apropiere.

— În Tahiti nu există corbi, se miră ex-soldatul, ridicându-se brusc din scaun, ca să vadă. Nici corbi, nici şerpi. Nu ştiai?

— Este un corb, insistă Koke. Am văzut mulţi în viaţa mea. Acasă, la Marie-Henry, Păpuşa, în Le Pouldu, venea unul în fiecare noapte la fereastra mea să-mi anunţe o nenorocire pe care eu nu am reuşit s-o ghicesc. Păsăroiul ăla e un corb.

Nu au putut să-şi dea seama, căci, când se apropiară de *mango,* corpul întunecat, umbra înaripată, dispăruse.

— E o pasăre rău prevestitoare, o ştiu foarte bine, insistă Koke. Cel din Le Pouldu venise să mă anunţe o tragedie. Ăsta a venit până aici cu ştirea altei catastrofe. Mi se vor redeschide eczemele sau în timpul unei vijelii viitoare pe colibă va cădea fulgerul şi va lua foc.

— Era altă pasăre de mari dimensiuni, cine ştie care, fu sigur Pierre Levergos. În Tahiti, în Moorea şi celelalte insule de aici, nu s-a văzut niciodată vreun corb.

Două zile mai târziu, în timp ce Koke şi Pau'ura discutau unde să-şi boteze fetiţa – ea voia la biserica catolică, dar el nu era de acord din cauza părintelui Damian care era un duşman mai mare al lui decât reverendul Riquelme cu care te puteai înţelege –, fetiţa se învineţi ca şi cum i-ar fi lipsit aerul şi rămase nemişcată. Când ajunseră la punctul sanitar din Punaauia, era deja moartă. „Din cauza unei malformaţii congenitale a aparatului respirator", după cum spunea certificatul de deces pe care-l semnă funcţionarul de la sănătatea publică.

Înmormântară fetiţa în cimitirul din Punaauia, fără slujbă religioasă. Pau'ura nu plânse, nici atunci, nici în zilele următoare şi puţin câte puţin îşi reluă rutina zilnică, fără să vorbească vreodată despre fetiţa ei moartă. Nici Paul nu vorbea de ea, dar se gândea zi şi noapte la ceea ce

se întâmplase. Gândurile ajunseseră să-l chinuie la fel cum, cu luni în urmă, îl chinuise *Portretul Alinei Gauguin* de urma căruia nu dădu niciodată.

Te gândeai la fetiţa moartă şi la păsăroiul sinistru – era un corb, erai sigur, oricât te asigurau băştinaşii şi coloniştii că nu există corbi în Tahiti. Silueta aceea înaripată îţi răscolea imagini vechi din amintire, dintr-o vreme care, deşi nu trecuse prea mult timp, ţi se părea acum foarte îndepărtată. De la modesta bibliotecă a Clubului Militar din Papéete şi din biblioteca particulară a colonistului Auguste Goupil – singura demnă de acest nume pe toată insula – încercă să obţină un volum în care să apară traducerea franceză a poemului *Corbul* al lui Edgar Allan Poe. Îl ascultaseşi citit cu voce tare pe traducător, prietenul tău, Stéphane Mallarmé, în casa lui din rue de Rome, în timpul seratelor de marţi la care, pe vremea aceea, obişnuiai să participi. Îţi aminteai limpede explicaţiile elegantului şi finului Stéphane despre perioada atroce din viaţa lui Poe, din Philadelphia, când, distrus de băutură, droguri, foame şi necazuri în familie, scrisese prima versiune a poemului. Acel poem cutremurător, tradus atât de melancolic şi, în acelaşi timp, de armonios, ţi-a pătruns până în adâncul sufletului, Paul. Impresia lecturii te-a determinat să-i faci un portret lui Mallarmé, în semn de omagiu celui care fusese în stare să transpună în franceză, într-o manieră atât de reuşită, acea capodoperă. Dar lui Stéphane nu îi plăcu. Poate avea dreptate, poate nu reuşiseşi să-i fixezi chipul inefabil de poet.

Îşi aminti că la cina de la Cafeneaua Voltaire din 23 martie 1891 pe care i-o oferiseră prietenii la despărţire, în ajunul primei lui călătorii în Tahiti, Stéphane Mallarmé, aşezat chiar în capul mesei, citi două traduceri ale *Corbului,* a sa şi a teribilului poet Charles Baudelaire, care se lăuda că vorbise cu diavolul. Apoi, în semn de mulţumire pentru portret, Stéphane îi dărui lui Paul, cu

dedicaţie, un exemplar al traducerii, apărută în 1875, într-o mică editură particulară. Unde o fi cărticica aia? Răscoli cufărul cu vechituri, dar nu o găsi. La care dintre prietenii tăi rămăsese? În care din nenumăratele tale mutări se rătăcise poemul de care acum aveai neapărată nevoie – ca de alcool, ca de laudanum când te cuprindeau durerile – să-l reciteşti? Amintirea neplăcută a căutării portretului mamei tale te-a împiedicat să-ţi mai rogi prietenii să încerce să găsească traducere aceea a poemului lui Poe.

Nu-şi amintea versurile, doar laitmotivul cu care se terminau strofele – *„Nevermore”,* „Niciodată” – şi partea epică. Un poem scris pentru tine, Koke, tahitianul, în acest moment al vieţii tale. Te simţeai – erai – acel student pe care, în miezul unei nopţi vijelioase, pe când era scufundat în îndoielile şi lecturile lui, cu inima distrusă de moartea iubitei lui Leonor, vine să-l întrerupă un corb. Pătrunde pe fereastra camerei, adus de furtună sau trimis de întuneric şi se aşază pe bustul de marmură albă al lui Palas, care păzea uşa. Îţi aminteai cu o claritate febrilă melancolia şi nuanţele macabre ale poemului, aluziile la moarte, la groază, la nefericire, la infern („plaja lui Pluton”), la întuneric, la nesiguranţa de dincolo. La toate întrebările studentului despre iubita lui, despre viitor, pasărea răspundea cu croncănitul sinistru („Niciodată!”, *Nevermore!),* creând astfel o înfiorătoare conştiinţă a eternităţii, a timpului împietrit. Şi mai ţineai minte versurile finale, unde povestea îi lasă faţă în faţă, condamnaţi să continue aşa în vecii vecilor, pe student şi pe negrul său vizitator.

Trebuia să pictezi, Koke. Trepidaţia spirituală, pe care nu o mai simţiseşi de mult, te cuprinsese din nou, cerându-ţi să pictezi, transformându-te într-o fiinţă convulsionată, incandescentă. Da, da, desigur: să pictezi. Ce vei picta? Cuprins de febră, ros de surescitare şi de o fervoare a sângelui care-i făcea pielea de găină şi, urcând până în

creier, îl făcea să se simtă sigur, puternic, triumfător, puse o pânză pe saşiu şi o prinse cu ţinte pe şevalet. Începu să picteze fetiţa moartă, încercând s-o reînvie din credinţele şi superstiţiile vechilor maori, acelea din care nu rămăsese nici urmă sau pe care populaţia băştinaşă le ţinea ascunse, atât de tainice, încât îţi rămâneau interzise, Koke. Lucră zile întregi, dimineaţa şi după-amiaza, cu o mică pauză la prânz pentru o scurtă siestă, reinventând trupşorul infim, feţişoara vânătă. În seara celei de-a treia zile, când lumina nu-i mai permitea să lucreze cu uşurinţă, trase o tuşă albă peste imaginea construită cu atâta trudă. Era dezgustat, înciudat, cu furia acumulându-i-se în urechi, în ochi, acea mânie care îl cuprindea când, după o rafală de entuziasm care-l împingea să lucreze, îşi dădea seama că eşuase. Ceea ce se vedea pe pânză era o mizerie, Koke. De data asta, decepţiei, frustrării, senzaţiei de neputinţă li se adăugă o durere acută în articulaţii şi în oase. Lăsă pensulele lângă paletă şi se hotărî să bea până la inconştienţă. Când traversa dormitorul spre intrarea unde se afla butoiul de vin profiriu, o văzu fără a vedea, pe Pau'ura culcată într-o parte, cu faţa întoarsă spre dreptunghiurile deschise din perete prin care, pe un cer de cobalt, se vedeau apărând primele stele. *Vahine* a lui îşi fixă o clipă privirea pe el, indiferentă, şi se întoarse spre cer, cu seninătate sau poate cu dezinteres. În această apatie cronică a Pau'urei faţă de tot şi de toate era ceva misterios, ermetic, care îl intriga. Se opri brusc, se apropie de ea şi, în picioare, o privi cu atenţie. Simţeai o senzaţie stranie, o premoniţie.

Asta trebuia să pictezi, ceea ce vedeai acum, Koke. Chiar acum. Fără să spună nimic, se duse în atelier, luă caietul de schiţe şi un cărbune de desen şi se întoarse în dormitor. Se aşeză direct pe covoraşul de paie împletite, în faţa Pau'urei. Ea nu se mişcă, nici nu-i puse vreo întrebare, în timp ce el, cu linii sigure, făcu două, trei, patru schiţe

ale fetei întinse pe o parte. Pau'ura, din când în când, închidea ochii, cuprinsă de somnolenţă, dar îi redeschidea imediat, uitându-se o clipă la Koke, fără niciun pic de curiozitate. Maternitatea îi împlinise şoldurile, acum mai rotunjite, şi îi conferise pântecului o greutate majestuoasă care îţi amintea de burţile şi şoldurile lascivelor odalisce ale lui Ingres, de reginele şi femeile mitologice ale lui Rubens şi Delacroix. Dar nu, nu, Koke. Acest trup minunat cu pielea mată, cu reflexe aurii, cu pulpele tari ca piatra care se prelungeau în picioarele puternice, armonios strunjite, nu era european, nici occidental, nici francez. Era tahitian. Era maori. Prin abandonul şi libertatea cu care Pau'ura se odihnea, în senzualitatea inconştientă pe care o respira fiecare din porii ei, chiar şi în şuviţele de păr negru pe care perna galbenă – un auriu atât de tare încât te ducea cu gândul la aurul dezlănţuit al Olandezului Nebun despre care discutai cu el atât de mult în Arles – îl făcea şi mai negru. Atmosfera respira o aromă excitantă, de dorinţă. O sexualitate grea te îmbăta mai mult decât vinul pe care voiseşi să-l bei când ai văzut-o pe *vahine* a ta dezbrăcată, în acea poziţie providenţială, care te-a salvat de depresie.

Îşi simţi penisul tare, dar nu încetă să lucreze. Să întrerupă lucrul în acel moment însemna un sacrilegiu, vraja nu va mai reveni după aceea. Când avu toate schiţele necesare, Pau'ura adormise. Se simţea extenuat, deşi cu o senzaţie binefăcătoare de linişte sufletească. Mâine vei începe din nou tabloul, Koke, de data aceasta fără şovăieli. Ştiai perfect ce pânză vei picta. Şi că, pe acea pânză, dincolo de femeia dezbrăcată şi aurie întinsă pe pat, cu capul odihnindu-i-se pe o pernă galbenă, se va afla un corb. Şi că tabloul se va numi *Nevermore.*

În ziua următoare, la prânz, prietenul lui, Pierre Levergos, veni la el ca şi în celelalte zile să bea împreună un pahar şi să mai stea de vorbă. Koke îl concedie brusc:

— Nu mai veni până nu o să te chem eu, Pierre. Nu vreau să fiu întrerupt de nimeni.

Nu-i mai ceru Pau'urei să se aşeze în poziţia în care o picta; era ca şi cum ar fi cerut cerului să reproducă acea lumină-limită în care o văzuse pe *vahine* a lui, o lumină pe punctul de a face să dispară obiectele, cufundându-le în penumbră, transformându-le în forme întunecate. Fata nu va mai avea niciodată acel aer de abandon atât de firesc, acea delăsare absolută în care o surprinsese. Avea imaginea ei atât de vie în memorie că o putea reproduce cu uşurinţă, fără să şovăie nicio clipă când trasa contururile şi trăsăturile feţei. În schimb, trebuia să insiste mult pentru a scălda imaginea în acea lumină în declin, uşor albăstrie, în acea atmosferă stranie, de magie sau miracol care, erai sigur, îi va da tabloului *Nevermore* o notă specifică şi îi va asigura unicitatea. Lucră cu grijă forma picioarelor, aşa cum şi-o amintea, destinse, pământeşti, cu degetele separate, transmiţând o senzaţie de soliditate, de a fi mereu în contact cu pământul, de comerţ carnal cu natura. Şi insistă în acea pată sângerie a bucăţii de pânză abandonată lângă piciorul drept al Pau'urei: flăcăruie de incendiu, cheag încercând să-şi facă loc lângă acel corp senzual.

Îşi dădu seama că exista o corespondenţă strânsă între această pânză şi cea în care o pictase pe Teha'amana în 1892: *Manao tupapau* (Demonul pândeşte fata), prima lui capodoperă tahitiană. Asta va fi tot o capodoperă, Koke. Mai matură şi profundă decât cealaltă. Mai rece, mai puţin melodramatică, poate mai tragică; în loc de frica Teha'amanei de acel spectru, aici, Pau'ura, după încercarea prin care trecuse pierzându-şi fiica de-abia născută, zăcea pasivă, resemnată, în acea atitudine înţeleaptă şi fatalistă a băştinaşilor maori în faţa destinului reprezentat de corbul fără ochi care înlocuia în *Nevermore* demonul din *Manao tupapau.* Când, cu cinci ani în urmă,

pictaseşi *Manao tupapau,* târai după tine multe reziduuri din fascinaţia romantică faţă de rău, faţă de macabru, de sumbru, asemenea lui Charles Baudelaire, poetul îndrăgostit de Lucifer pe care jura că-l cunoscuse, într-o noapte, aşezat într-un *bistro* din Montparnasse şi discutase cu el despre estetică. Acel decor literar-romantic dispăruse. Pe corb îl tropicalizaseşi: devenise verzui, cu ciocul gri şi pene ca de fum. În această lume păgână, femeia culcată îşi accepta limitele, se ştia neputincioasă împotriva forţelor secrete şi crude care se abat pe neaşteptate peste fiinţele omeneşti pentru a le distruge. Înţelepciunea primitivă – cea a zeilor Ariori – nu se răzvrătea împotriva lor, nu protesta şi nu se plângea. Le înfruntă cu filosofia lor, cu luciditate, cu resemnare, precum copacii şi munţii în faţa furtunii, precum nisipul de pe plajă peste care se revarsă valurile.

Când termină nudul, decoră spaţiul din jur într-o manieră luxuriantă, bogată în detalii, cu un colorit variat şi subtile combinaţii. Acea lumină misterioasă, indecisă, de crepuscul, conferea obiectelor un aer ambiguu. Toate motivele universului tău personal apăreau pentru a da un timbru propriu acestei compoziţii care era, totuşi, fără echivoc, tahitiană. În afară de corbul orb, transfigurat de tropic, în diversele panouri din spate se iveau flori imaginare, cu siluete îngroşate, exagerate, corăbii vegetale cu velele întinse, pe un cer cu nori călători care puteau fi desenul unei pânze care acoperea peretele sau chiar cerul care se zărea pe fereastra deschisă a încăperii. Cele două femei care stăteau de vorbă în spatele fetei culcate, una cu spatele, cealaltă din profil, cine erau? Nu ştiai; era în ele ceva sinistru şi fatidic, ceva mai crud decât demonul întunecat din *Manao tupapau,* disimulat în normalitatea aparenţei lui. Era de ajuns să-ţi apropii privirea de fata culcată pentru a observa că, în ciuda calmului poziţiei sale, avea privirea piezişă: încerca să

asculte dialogul care avea loc în spatele ei, un dialog care o neliniştea. Pe diferite obiecte din încăpere – perna, cearşaful – apăreau floricele japoneze care se iveau în vârful pensulei automat de când, la începuturile tale de pictor, descoperiseşi gravurile japoneze din perioada Meiji. Dar acum, până şi în aceste floricele se ivea ambiguitatea ascunsă a lumii primitive, căci, în funcţie de perspectivă, se schimbau, deveneau fluturi, zmee de hârtie, obiecte zburătoare.

Când termină tabloul – îl finisase şi îi retuşase detaliile aproape zece zile – se simţi fericit, trist, gol. O chemă pe Pau'ura. După ce îl contemplă un timp, cu o faţă inexpresivă, clătină din cap fără prea mult entuziasm:

— Eu nu sunt aşa. Femeia asta este o bătrână. Eu sunt mult mai tânără.

— Ai dreptate, îi răspunse. Tu eşti tânără. Cea de aici este eternă.

Se culcă să se odihnească puţin şi când se trezi, îl căută pe Pierre Levergos. Îl învită la Papéete să sărbătorească opera lui recent terminată. În băruleţele din port băură încontinuu, toată noaptea şi de toate: absint, rom, bere, până nu mai ştiură de ei. Încercară să intre la un local unde se fuma opium din apropierea catedralei, dar chinezii îi alungară. Dormiră pe jos într-o pensiune. Ziua următoare, întorcându-se la Punaauia în trăsura publică, Paul avea maţele întoarse pe dos, îi venea să vomite şi simţea o aciditate otrăvitoare în stomac. Dar, chiar şi în această stare proastă, împachetă cu grijă pânza şi i-o trimise lui Daniel de Montfreid însoţită doar de câteva rânduri: „Deoarece este o capodoperă, dacă nu se poate obţine un preţ bun pe ea, prefer să nu fie vândută."

Când sosi răspunsul lui Montfreid, patru luni mai târziu, în care îi spunea că Ambroise Vollard vânduse *Nevermore* cu cinci sute de franci în prima zi când expusese tabloul în galeria lui, Paul părăsise Punaauia şi locuia la Papéete.

Obţinuse o slujbă, ca asistent de desenator, în Departamentul Lucrărilor Publice al administraţiei coloniale. Câştiga cincizeci de franci. Îi ajungeau ca să trăiască, modest. Încetase să mai umble semidezbrăcat, cu un simplu *pareo*, şi acum, ca toţi funcţionarii, se îmbrăca occidental şi se încălţa cu pantofi. Pau'ura îl părăsise – fără să-i spună nimic, dispăruse într-o bună zi cu puţinele ei lucruşoare – iar el, deprimat din cauza plecării ei şi cu vestea morţii fiicei lui în Copenhaga care îl îndurera din ce în ce mai mult pe măsură ce trecea timpul, vânduse casa din Punaauia şi jurase în mod public în faţa unui grup de prieteni că nu va mai picta niciodată, nici măcar o liniuţă şi nici nu va mai sculpta ceva, nici măcar din bucăţi de hârtie sau din miez de pâine. De acum înainte, nu-l mai interesa decât să supravieţuiască, fără vreun plan anume. Când, fără să-şi dea seama dacă vorbea serios sau era doar un delir alcoolic, l-au întrebat de ce luase o decizie atât de radicală, le răspunse că, după *Nevermore,* tot ceea ce ar mai picta ar ieşi prost. Acel tablou era cântecul lui de lebădă.

Începu atunci o etapă a vieţii lui în care toţi locuitorii din Papéete îl urmăreau, întrebându-se cât va dura agonia acestui mort viu care părea să fi intrat în linia dreaptă a existenţei lui şi care făcea tot ce putea pentru a-şi grăbi moartea. Trăia într-o pensiune de la marginea oraşului, unde Papéete dispărea înghiţit de păduri. Pleca foarte devreme de acolo, îndreptându-se spre Departamentul Lucrărilor Publice; din cauza mersului şchiopătat, pierdea cu drumul dublu faţă de cât i-ar fi trebuit unui om normal. Munca lui era aproape simbolică – o favoare pe care i-o făcuse guvernatorul Gustave Gallet – căci făcea cu atâta neîndemânare planurile care i se dădeau să le deseneze încât trebuiau să fie refăcute. Nimeni nu-i atrăgea atenţia. Tuturor le era teamă de caracterul lui irascibil, de acele impulsuri belicoase care îl apucau acum nu numai când

era beat, ci şi în stare de trezie.

Nu mânca aproape nimic şi slăbise mult; avea cearcăne violacee în jurul ochilor şi faţa îi era atât de slabă încât nasul său coroiat părea şi mai mare şi mai strâmb, asemănător cu al unui idol din cei pe care îi plăcea atât de mult înainte să-i sculpteze în lemn, asigurându-i pe toţi că erau vechii zei ai panteonului maori.

Pleca de la serviciu direct spre băruleţele din port care acum erau în număr de douăsprezece. Mergea încet pe faleza debarcaderului, Quai du Commerce, singur, şchiopătând, sprijinit în baston, cu semne evidente pe faţă că nu se simţea bine, supărat, posac, fără să răspundă nimănui la salut. El, care avusese perioade de mare sociabilitate cu băştinaşii şi coloniştii, devenise ursuz, distant. Alegea într-o zi terasa unui bar, în altă zi, alta. Bea un pahar de absint sau de rom sau de vin sau o bere şi după două-trei înghiţituri, ochii îi deveneau sticloşi, limba i se împleticea şi avea mişcările nesigure ale unui beţiv împătimit.

Atunci stătea de vorbă cu ospătarii, cu târfele, vagabonzii şi beţivii din jur sau cu Pierre Levergos care venea din Punaauia să-i ţină de urât, impresionat de singurătatea lui. După părerea fostului soldat, se înşelau cei care credeau ca va muri. El credea că lui Paul i se întâmpla ceva mai grav. Îşi pierdea minţile; capul i se transformase într-un talmeş-balmeş. Vorbea de fiica lui Aline, moartă la Copenhaga la douăzeci de ani fără ca el să-şi poată lua rămas-bun de la ea, şi lansa blasfemii de neînchipuit împotriva bisericii catolice într-o apostazie necruţătoare. O acuza de exterminarea zeilor locali Ariori şi că învenina şi strica obiceiurile sănătoase, libere, fără oprelişti, ale băştinaşilor, impunându-le prejudecăţile, cenzura şi viciile minţii care au dus Europa la decadenţa ei actuală. Ura şi mânia nu se limitau la aceste ţinte. În anumite zile se concentra pe chinezii stabiliţi în Tahiti pe

care îi acuza că voiau să pună stăpânire pe aceste insule ca să termine cu tahitienii şi cu coloniştii şi să-şi extindă ei imperiul lor galben. Sau se încurca în lungi şi incomprehensibile solilocvii despre necesitatea ca arta să înlocuiască modelul de frumuseţe occidental, femeia şi bărbatul cu pielea albă şi proporţii armonioase, creat de greci, cu valorile nearmonice, asimetrice şi de o estetică îndrăzneaţă, ale popoarelor primitive al căror prototip de frumuseţe era mai original, mai variat şi impur decât al europenilor.

Nu avea importanţă dacă era ascultat, căci, dacă cineva îl întrerupea cu o întrebare, nu-i dădea atenţie sau îi închidea gura cu o grosolănie. Rămânea cufundat în lumea lui, din ce în ce mai puţin permeabil pentru comunicarea cu ceilalţi. Mai rău era când în enervările lui ajungea să insulte pe neaşteptate vreun marinar care de-abia coborâse de pe vas în Papéete sau când încerca să lovească cu scaunul vreun client care, din nefericire pentru el, îi apărea în faţă. În aceste cazuri, jandarmii îl duceau la postul de poliţie şi îl închideau să doarmă într-o celulă. Deşi oamenii îl cunoşteau şi se fereau de provocările lui, nu acelaşi lucru se întâmpla cu marinarii în tranzit, care uneori se luau la bătaie cu el. Şi acum era Paul cel care ieşea învins, cu vânătăi pe faţă şi corpul zdrobit. Avea doar patruzeci şi nouă de ani, dar corpul îi era la fel de ruinat ca şi mintea.

Altă obsesie a lui Koke era să se mute în Insulele Marchize. Cei care mai fuseseră în acele colonii îndepărtate, cea mai apropiată aflată la mai mult de o mie de kilometri de Tahiti, încercară să-l facă să renunţe la ideea fantezistă pe care şi-o făcuse despre insulele acelea, dar curând preferară să tacă, observând că nici măcar nu-i asculta. Capul lui nu mai părea capabil să disocieze între fantezie şi realitate. Spunea că tot ceea ce preoţii catolici şi pastorii protestanţi, ca şi coloniştii francezi şi negustorii

chinezi pervertiseră şi anihilaseră în Tahiti şi în celelalte insule din acest arhipelag, în Insulele Marchize se păstra intact, virgin, pur, autentic. Că acolo, poporul maori continua să fie cel de altădată, orgolios, liber, barbar, un popor primitiv şi puternic, în comuniune cu natura şi cu zeii lui, trăind încă în inocenţa goliciunii, a păgânismului, a sărbătorii şi a muzicii, a ritualurilor sfinte, a artei comunicării prin tatuaje, a sexului colectiv şi ritualic şi a canibalismului regenerator. Asta căuta el de când se lepădase de coaja burgheză în care era prins de când era copil şi de un sfert de secol tot încerca să dea de urma acestei lumi paradiziace, fără să o găsească. O căutase în Bretania tradiţionalistă şi catolică, mândră de credinţa şi de obiceiurile ei, dar era deja prihănită de pictorii turişti şi de modernismul occidental. Nu o găsise nici în Panama, nici în Martinica, nici aici, în Tahiti, unde înlocuirea culturii primitive de către cea europeană rănise de moarte centrele vitale ale unei civilizaţii superioare din care abia dacă mai rămăseseră câteva urme sărăcăcioase.

De aceea trebuia să plece. Îndată ce va strânge ceva bani, va lua un vapor pentru Insulele Marchize. Îşi va arde hainele occidentale, ghitara şi acordeonul, pânzele şi pensulele. Se va afunda în pădure până va da de un sat izolat, care va deveni căminul lui. Va învăţa să-i adore pe zeii aceia cruzi care aţâţau instinctele, visele, imaginaţia, dorinţele omeneşti, care nu sacrificau niciodată trupul raţiunii. Va studia arta tatuajelor şi va reuşi să domine labirinticul sistem de semne, înţelepciunea cifrată care păstra intact trecutul atât de bogat. Va învăţa să vâneze, să danseze şi îşi va regenera organismul mâncând carnea aproapelui său. „Nu o să stau niciodată în raza dinţilor tăi, Koke”, îi spunea Pierre Levergos, singurul care-i mai suporta glumele.

În spatele lui, oamenii râdeau de el. Îşi povesteau unii altora halucinantele lui tâmpenii şi când nu-i ziceau

Barbarul sau Şchiopul, îl numeau Canibalul. Că nu mai avea mintea sănătoasă era evident din cauza contradicţiilor în care se pierdea când începea să-şi povestească viaţa. Se lăuda că era descendent direct al ultimului împărat aztec, numit Moctezuma, şi dacă cineva îi amintea respectuos că în urmă cu câteva zile îi asigurase că neamul lui provenea, în linie directă, dintr-un viceregе peruan, spunea că, într-adevăr, aşa era, pentru că, în plus, avea şi o bunică, Flora Tristán, anarhistă în epoca lui Louis-Philippe, pe care, de mic copil o ajutase să pregătească bombele şi pulberea pentru atentatele teroriste împotriva bancherilor. Nu-i păsa că se încurca în afirmaţii fără cap şi coadă sau în anacronisme colosale; amintirile lui erau invenţii de moment ale cuiva rupt de realitate, o minte care-şi fabricase un trecut pentru că pe al său îl dizolvaseră bolile, leacurile, nebuniile şi beţiile.

Niciun colonist, ofiţer al micii garnizoane sau funcţionar nu-l invita acasă, nici nu i se permitea accesul la Clubul Militar. Pentru familiile din mica societate colonială din Tahiti, devenise un ciumat. Din cauza vieţii lui scandaloase, pentru că trăise public cu băştinaşe, pentru că se afişa cu prostituate şi era în centrul unor scandaluri de desfrâu sfidător, atât în Mataiea, cât şi în Punaauia – scandaluri pe care bârfele le exagerau până la delir – şi pentru imaginea negativă pe care i-o creaseră preoţii şi pastorii (mai ales părintele Damian) care, deşi menţineau o rivalitate foarte puternică, disputându-şi sufletele indigenilor pentru bisericile lor, erau de acord să-l considere pe Paul un pictor beţiv şi degenerat, un pericol public, o ruşine pentru societate şi o sursă de imoralitate. Era posibil oricând să ajungă şi la crime. La ce te puteai aştepta de la un ins care făcea în mod public elogiul canibalismului?

Într-o zi se prezentă în departamentul Lucrărilor Publice o fată băştinaşă însărcinată, întrebând de el. Era Pau’ura.

Firesc, ca şi cum s-ar fi despărţit în ajun – „Salut, Koke” – îi arătă zâmbind burta. Avea în mână legătura ei de haine.

— Te-ai întors să rămâi cu mine?

Pau’ura confirmă.

— Şi ceea ce porţi în burtă este al meu?

Fata confirmă din nou, foarte sigură, cu o strălucire îndrăzneaţă în priviri.

Era foarte mulţumit. Dar, imediat apărură complicaţii, ceva inevitabil când era vorba de tine, Koke. Patroana pensiunii nu fu de acord ca Pau’ura să împartă camera cu Paul, invocând că pensiunea ei era modestă, însă demnă, şi că sub acoperişul ei nu locuiau perechi ilegitime şi cu atât mai puţin un alb cu o indigenă. Începu atunci un patetic şir de vizite la casele familiilor din Papéete care primeau oameni în gazdă. Toţi refuzară să-l primească. Paul şi Pau’ura trebuiră să se refugieze în Punaauia, la mica proprietate a lui Pierre Levergos, care acceptă să-i găzduiască până vor găsi unde să locuiască, faptă pentru care fostul soldat îşi câştigă duşmănia părintelui Damian şi a reverendului Riquelme.

Viaţa lui Koke, cu casa în Punaauia şi cu serviciul la Papéete, deveni foarte grea. Trebuia să ia prima cursă a serviciului public, încă pe întuneric şi cu toate acestea ajungea cu o întârziere de o jumătate de oră la Departamentul Lucrărilor Publice. Pentru a compensa întârzierea se oferi sa rămână o jumătate de oră după închiderea birourilor.

Ca şi cum nu ar fi avut deja destule probleme, îi intrase în cap ceva absurd: să dea în judecată pensiunile şi hotelurile din Papéete care refuzară să-i dea găzduire împreună cu *vahine* a lui, acuzându-le că încălcaseră legile Franţei, care interziceau discriminarea între cetăţeni din cauza rasei sau religiei. Pierdu ore, zile, consultând avocaţi şi vorbind cu procurorul public despre mărimea despăgubirilor pe care el şi Pau’ura le puteau cere pentru

jignirea suferită. Toţi încercară să-l facă să renunţe, argumentând că niciodată nu va câştiga un astfel de proces, căci legile prevedeau dreptul proprietarilor şi administratorilor de hoteluri şi pensiuni de a refuza persoanele care, după părerea lor, erau lipsite de respectabilitate. Şi ce respectabilitate putea să aibă cel care trăia în adulter flagrant, uniune ilegitimă sau bigamie, nici mai mult nici mai puţin decât cu o indigenă şi care a protagonizat nenumărate incidente, consemnate la poliţie din cauza beţiilor lui, peste care cântărea în plus acuzaţia de a fi fugit din clinică pentru a nu plăti ceea ce datora. Era un act de milostenie că doctorii din Spitalul Vaiami nu iniţiaseră o acţiune judiciară împotriva lui pentru daune şi prejudicii: dar dacă se încăpăţâna cu acest proces, afacerea aceea va reieşi la suprafaţă şi cel prejudiciat va fi Koke.

Nu aceste argumente l-au determinat să renunţe, ci o scrisoare scurtă a prietenilor săi Daniel de Montfreid şi bunul Schuff, pe care o primi pe la jumătatea lui 1897 ca o mană căzută din cer. Venea însoţită de un mandat de o mie cinci sute de franci şi îl anunţau că va urma în curând o nouă expediere de bani. Ambroise Vollard începuse să-i vândă tablourile şi sculpturile. Nu doar unui singur client, ci mai multora. Avea promisiuni de cumpărare care urmează să se concretizeze curând. Toate acestea păreau să anunţe o schimbare de destin în privinţa picturii lui. Cei doi prieteni ai săi se bucurau că, în sfârşit, colecţionarii începeau să recunoască ceea ce câţiva critici şi pictori admiteau deja cu jumătate de gură: că Paul era un mare artist că revoluţionase criteriile estetice contemporane. Şi adăugau: „E posibil să se întâmple cu tine la fel cum s-a întâmplat cu Vincent. După ce l-au ignorat sistematic, acum se bat toţi pe tablourile lui, plătind sume nebuneşti.”

Chiar în ziua în care primi scrisoarea, renunţă la serviciul de la Departamentul Lucrărilor Publice. Cumpără

în Punaauia un petic de pământ, nu departe de proprietatea lui Pierre Levergos, unde, într-un şopron fără pereţi de la marginea livezii de fructe, dormeau el şi *vahine* a lui, deoarece casa lui Pierre era foarte mică şi nu aveau loc. Cu scrisoarea de la prietenii săi şi cu cecul primit, obţinu de la Banca din Papéete un împrumut pentru noua lui locuinţă, ale cărei planuri le desenă el însuşi şi supraveghe apoi cu atenţie construcţia ei.

De la întoarcerea Pau'urei, starea lui se îmbunătăţise vizibil. Începuse să mănânce, îşi recuperă culoarea din obraji şi, mai ales, starea de spirit. Era auzit din nou râzând şi se arăta sociabil cu vecinii. Nu numai prezenţa unei *vahine* îl bucura, dar şi perspectiva de a fi tatăl unui tahitian. Asta însemna stabilirea definitivă pe acest pământ, evidenţa că zeii locului, Ariori, îl acceptaseră în sfârşit.

În câteva luni, au putut să se mute în noua locuinţă. Era mai mică decât cea de dinainte, dar mai solidă, cu pereţi şi acoperiş care să reziste ploilor şi vânturilor. Nu se reîntorsese la pictură, dar Pierre Levergos se îndoia că îşi va mai ţine promisiunea de a nu mai pune niciodată mâna pe pensulă. Pentru că arta, pictura, reveneau frecvent în conversaţia lor. Fostul soldat îl asculta, simulând un interes mai mare decât în realitate, auzindu-l cum îi critica pe pictorii de care habar nu avea şi apărând idei de neînţeles pentru el. Cum se putea face o „revoluţie" pictând, indiferent în ce manieră? Pe ex-soldatul Pierre Levergos îl lăsa stupefiat faptul că Paul, în momentele lui de exaltare, îl asigura că tragedia Europei, a Franţei, începuse când tablourile şi sculpturile au încetat să mai facă parte din viaţa oamenilor, aşa cum se întâmplase în Evul Mediu şi cum se întâmplase în toate civilizaţiile antice, egipteană, greacă, babilonică, scită, inca, azteca şi cea de aici, a vechilor maori. Şi care se mai păstrează în Marchize, unde se vor muta el, Pau'ura şi copilul peste o

vreme.

Boala ruşinoasă întrerupse recuperarea fizică şi morală a lui Koke, revenind brusc, în luna martie, cu şi mai mare furie ca înainte. I se redeschiseră rănile de pe picioare, supurând. De data aceasta, unguentul pe bază de arsenic nu reuşea să-i mai calmeze usturimea. În acelaşi timp, se intensificară durerile din gleznă. Farmacistul din Papéete refuză să-i mai vândă laudanum fără reţetă medicală. Cu capul plecat, distrus din cauza umilinţei, nu a avut încotro şi s-a lăsat dus la Spitalul Vaiami. Aici au refuzat să-l primească dacă nu plătea mai întâi ceea ce le datora de când fugise pe fereastră. În plus, trebui să achite şi un avans, drept garanţie, din costul viitor al facturii de acum.

Rămase în spital opt zile. Doctorul Lagrange acceptă să-i prescrie din nou laudanum, atrăgându-i atenţia că nu putea abuza de acest stupefiant, responsabil în bună parte de pierderea memoriei şi de perioadele de rătăcire mintală, de care acum se văieta când nu mai ştia cine era, unde se afla, unde mergea. Când medicul, pe ocolite, ca să nu-i rănească susceptibilitatea, îndrăzni să-i sugereze că ar fi mai bine pentru el, dată fiind starea sănătăţii, să ia în consideraţie întoarcerea în Franţa, ţara lui, între ai săi, oameni de aceeaşi limbă, rasă, cu acelaşi sânge şi să-şi petreacă alături de ei ultimii ani – vor fi ani foarte grei, trebuia s-o ştie – Paul reacţionă ridicând vocea:

— Limba, rasa şi sângele meu sunt cele din Tahiti, doctore. Nu voi mai pune piciorul în Franţa, ţară căreia nu-i datorez decât neîmpliniri şi necazuri.

Plecă din spital cu rănile de pe picioare nevindecate şi fără să-i fi cedat durerile din gleznă. Dar laudanumul îl apăra de usturime şi disperare. Era o adevărată experienţă să se desprindă încet-încet de tot ceea ce-l înconjura, scufundându-se într-un teritoriu de senzaţii pure, de imagini, de fantezii incoerente care îl îndepărtau de durere şi de greaţa pe care o simţea ştiind că putrezea de viu, că

acele răni de pe picioare, al căror miros greu nu reuşeau să-l oprească bandajele impregnate de unguent, scoteau, de fapt, la lumină păcatele, murdăriile, răutăţile şi greşelile întregii lui vieţi. O viaţă care, din câte înţelegea, nu va mai dura mult. Vei muri înainte să ajungi în Marchize, Paul?

La 19 aprilie 1898 se născu fiul lui Koke şi Pau'ura, un băiat sănătos, cu greutatea normală, pe care, de comun acord, îl numiră Émile.

Arequipa

Marsilia, iulie 1844

„Există oraşe pe care le deteşti înainte de a le cunoaşte”, se gândi Flora, îndată ce coborî din *coupé*-ul care o adusese de la Avignon având drept tovarăşi de călătorie un preot şi un negustor. Privea cu dezgust casele din Marsilia. De ce urai acest oraş pe care nici nu-l văzuseşi încă, Florita? Mai târziu îşi spuse că îl detesta pentru că era prosper: existau mulţi bogaţi şi multă lume înstărită în această mică Babilonie de aventurieri şi emigranţi avizi. Excesul de afaceri şi de bogăţie a sădit în locuitorii lui un spirit fenician şi un individualism feroce de care se molipsiseră chiar şi săracii şi exploataţii, printre care nu descoperi nici cea mai mică înclinaţie spre solidaritate, ci mai curând o indiferenţă de piatră faţă de ideile unităţii muncitorilor şi ale fraternităţii universale pe care încercă să li le insufle. Blestemat oraş unde lumea nu se gândea decât la câştig! Banul era otrava societăţii; corupea totul şi transforma fiinţa umană într-un animal lacom şi rapace.

Şi, ca şi cum Marsilia ar fi vrut să-i dea dreptate pentru a-şi justifica antipatia, totul începu să-i meargă anapoda de când puse piciorul pe pământ marsiliez. Hotelul Montmorency se dovedi a fi groaznic, cu purici care îi aduseră aminte de sosirea în Peru, în septembrie 1833, în portul Islay, unde, în prima noapte, în casa lui don Justo, dirigintele Poştei, crezuse că va muri din cauza înţepăturilor acestor lighioane care se năpustiră asupra ei fără milă. În ziua următoare se refugie la un hotel din centrul Marsiliei, condus de o familie de spanioli; îi dădură o cameră simplă, spaţioasă, şi nu avură nicio obiecţie să primească acolo grupuri de muncitori. Poetul-zidar Charles Poncy, autor al imnului Uniunii Muncitoare pe care Flora conta pentru a o ajuta în programul întâlnirilor cu

muncitorii marsiliezi, plecase în Alger, lăsându-i o notiţă: era epuizat, nervii şi trupul lui aveau nevoie de odihnă. La ce te puteai aştepta de la poeţi, fie ei şi muncitori? Erau alţi monştri de egoism, orbi şi surzi la soarta celor de lângă ei, fascinaţi, asemenea lui Narcis, de suferinţele pe care şi le inventau ca să aibă ce cânta în versurile lor. Poate ar trebui să iei în consideraţie, Andaluzo, necesitatea ca în viitoarea Uniune Muncitoare să fie interzişi nu numai banii, dar şi poeţii, aşa cum ceruse Platon în *Republica* lui.

Culmea era că din primele zile în Marsilia suferinţele fizice reapărură. Mai ales, colita. Îndată ce băga ceva în gură, stomacul i se umfla şi crampele o făceau să se îndoaie de durere. Hotărâtă să nu se lase învinsă, îşi continuă vizitele şi reuniunile, alegând să nu mai pună în gură decât supe insipide sau piureuri pentru bebeluşi pe care stomacul ei bolnav le accepta.

În cea de-a doua zi petrecută în Marsilia, după o întâlnire cu un grup de cizmari, brutari şi croitori, organizată de frizerii fourierişti cărora, la recomandarea lui Victor Considérant, le scrisese din Paris, avu un incident în port, unde asistase la o întâmplare care-i urcase sângele la cap. Stătea pe debarcader şi se uita la operaţiile de descărcare ale unui vapor care lăsase ancora de curând. Acolo putu să vadă cu ochii ei cum funcţiona sistemul de „sclavi albi” despre care tocmai aflase la întâlnirea cu frizerii. „Docherii nu vor voi să vă vadă, doamnă – îi spuseseră. Ei sunt cei care abuzează cel mai mult de săraci.” Docherii aveau un permis care le dădea doar lor dreptul să muncească în calele vapoarelor, încărcând sau descărcând marfa, şi să ajute la transportul bagajelor pasagerilor. Mulţi preferau să-şi subînchirieze permisul genovezilor, turcilor sau grecilor îngrămădiţi în faţa debarcaderului, care strigau şi făceau semne implorând să fie chemaţi să muncească. Docherii primeau

pentru descărcare un salariu bun, un franc şi jumătate, şi din el, îi dădeau celui care muncea în realitate cincizeci de centime, după care, fără a mişca un deget, îşi băgau în buzunar un franc din plata primită. Ceea ce o scoase pe Flora din minţi a fost faptul că unul din docheri îi cedă o valiză enormă – aproape un cufăr – unei genoveze înalte şi puternice, dar cu o sarcină avansată. Încovoiată, cu greutatea pe umăr, femeia înainta icnind, cu transpiraţia şiroindu-i pe faţa congestionată de efort, spre diligenţa care aştepta pasagerii. Docherul îi întinse douăzeci şi cinci de centime. Şi când femeia, într-o franceză stâlcită, îi ceru restul de douăzeci şi cinci de centime, începu s-o ameninţe şi s-o înjure.

Flora îi tăie calea docherului când acesta se întorcea pe vapor în mijlocul unui grup de colegi.

— Ştii ce eşti, nenorocitule? îi spuse furioasă la culme. Un trădător şi un laş. Nu ţi-e ruşine să te porţi cu biata femeie la fel cum se poartă exploatatorii cu tine şi cu tovarăşii tăi?

Omul o privea uimit, întrebându-se desigur dacă nu avea în faţă o nebună. În cele din urmă, între râsetele şi bancurile celorlalţi, o întrebă cu un aer ofensat:

— Cine sunteţi dumneavoastră? Cine v-a autorizat să vă luaţi de mine?

— Mă numesc Flora Tristán, îi spuse furioasă. Ţine bine minte numele meu. Flora Tristán. Misiunea mea e să lupt împotriva nedreptăţilor comise împotriva săracilor. Nici măcar burghezii nu sunt mai de dispreţuit decât muncitorii care exploatează alţi muncitori.

Ochii omului – un zdrahon cu sprâncenele împreunate, burtos, cu picioarele strâmbe – se aprinseră de indignare:

— Fă-te curvă, o să-ţi meargă mai bine, exclamă îndepărtându-se şi făcând un gest de batjocură spre cei care urmăriseră scena de pe chei.

Flora se întoarse la pensiune cuprinsă de frisoane şi

febră. Sorbi câteva linguri de supă şi se băgă în pat. Îi era frig, deşi era în toiul verii şi se învelise bine. Ore în şir nu putu să închidă ochii. Ah, Florita, trupul ăsta afurisit al tău nu era la înălţimea voinţei, a preocupărilor, a îndatoririlor şi proiectelor tale. Erai oare atât de bătrână? La patruzeci şi unu de ani o fiinţă umană e plină de viaţă. Cât de mult ţi se deteriorase organismul, Andaluzo. În urmă cu doar unsprezece ani ai rezistat atât de bine acelei călătorii teribile din Franţa până la Valparaíso şi apoi porţiunea de la Valparaíso la Islay unde ai făcut faţă asaltului puricilor care te-au pişcat toată noaptea. Ce primire îţi făcuse Peru!

Islay: o singură străduţă cu căsuţe ca nişte cabane din bambus, o plajă cu nisipul negru şi un port fără chei unde pasagerii erau coborâţi, la fel ca bagajele şi animalele, atârnaţi de nişte scripeţi, de la puntea vasului până jos, unde aşteptau nişte bărci de lemn. Sosirea nepoţicăi franceze a puternicului don Pío Tristán la Islay provocă un adevărat freamăt în micul port de o mie de suflete. Aşa se explică faptul că ai fost îndreptată spre cea mai bună casă din localitate, cea a lui don Justo de Medina, dirigintele Poştei. Cea mai bună, dar nu scutită din acest motiv şi de puricii care domneau în Islay. A doua noapte, văzându-te adormind pe picioare şi scărpinându-te întruna, soţia lui don Justo îţi oferi reţeta ei ca să poţi dormi. Cinci scaune în linie dreaptă, ultimul dintre ele lipit de pat. Te dezbraci pe primul de rochia cu puricii ei şi sclava va avea grijă să o ia de acolo. Pe al doilea scaun îţi scoţi desuurile şi îţi freci bine părţile descoperite cu un amestec de apă călduţă şi colonie pentru ca puricii lipiţi de piele să se desprindă. Şi continui aşa, scoţându-ţi pe fiecare scaun alt obiect de îmbrăcăminte, cu aceleaşi frecări ale părţilor lăsate libere, până la al cincilea scaun unde te aşteaptă o cămaşă de noapte stropită cu apă de colonie, care, până se evaporă, va ţine insectele departe şi vei putea adormi. Peste două-trei ore, prinzând curaj, puricii vor ataca din nou, dar tu

vei dormi deja şi cu puţin noroc şi cu puţină obişnuinţă, nu îi vei mai simţi.

A fost prima lecţie pe care ţi-a dat-o ţara tatălui tău şi a unchiului don Pío, Florita, ţara unei întinse familii paterne pe care veniseşi s-o explorezi, cu iluzia de a recupera ceva din moştenirea lui don Mariano. Vei petrece acolo un an şi vei descoperi opulenţa şi ce înseamnă să trăieşti într-o lume aproape ireală, în sânul unei familii pline de ifose, fără griji materiale.

Ce puternică şi sănătoasă erai atunci, la cei treizeci de ani ai tăi, Andaluzo. Altfel nu ai fi putut rezista patruzeci de ore călare, urcând pe cărările din Anzi şi traversând deşertul, de la Islay la Arequipa. De la ţărmul mării până la două mii şase sute de metri înălţime – cu norii la picioarele tale – unde animalele transpirau şi nechezau, copleşite de efort. Frigului de pe înălţimi îi urmă căldura unui deşert fără sfârşit, fără arbori, fără o singură umbră verde, fără niciun pârâiaş sau vreo baltă de apă, doar pietre calcinate şi dune de nisip de unde apărea brusc moartea sub formă de schelete de oi, măgari sau cai. Un deşert fără păsări, nici şerpi, nici vulpi, fără niciun fel de fiinţă vie. Chinului setei i se adăuga cel al nesiguranţei. Tu, singură acolo, înconjurată de cincisprezece bărbaţi care formau caravana şi care te priveau toţi cu poftele citindu-li-se pe faţă, un medic, doi negustori, călăuza şi unsprezece cărăuşi. Vei ajunge la Arequipa? Vei supravieţui?

Ai ajuns la Arequipa şi ai supravieţuit. În starea fizică de acum ai fi murit în acel deşert şi ai fi fost înmormântată ca tânărul student al cărui mormânt cu o cruce strâmbă de lemn era singurul semn al prezenţei omeneşti pe tot întinsul acelei traiectorii lunare, timp de două zile călare, între portul Islay şi vulcanii maiestuoşi ai Oraşului Alb.

Pentru că se simţea atât de rău în timpul reuniunilor marsilieze, îşi pierdea foarte repede răbdarea din cauza întrebărilor stupide pe care i le puneau muncitorii care

veneau să o vadă la hotelul spaniolilor. Comparaţi cu cei din Lyon, muncitorii din Marsilia erau preistorici, inculţi, neciopliţi, fără cel mai mic interes pentru problemele sociale. Indiferenţi, căscând, o ascultau cum le spunea că graţie Uniunii Muncitoare vor avea un loc de muncă sigur şi vor putea să le ofere copiilor o educaţie la fel de bună ca aceea pe care burghezii o dădeau copiilor lor. Ceea ce o irita cel mai mult pe Flora era stupefacţia bănuitoare, uneori de ostilitate pe faţă, când ascultau ceea ce spunea despre bani sau când spunea că o dată cu revoluţia vor dispărea magazinele şi că oamenii şi femeile vor munci ca în comunităţile creştine primitive, nu din interes material, ci din altruism, pentru a-şi satisface propriile satisfacţii, dar şi pe ale celorlalţi. Şi că în această lume viitoare toţi vor duce o viaţă austeră, fără sclavi albi sau negri. Şi niciun om nu va avea ibovnice, nici nu va fi bigam sau poligam, ca atâţia marsiliezi.

Diatribele ei împotriva banilor şi comerţului îi alarmau pe muncitori. Se vedea pe feţele lor, în expresia de uimire şi dezacord. Şi li se părea absurd că Flora considera nedrept şi o ruşine ca oamenii să aibă amante, să apeleze la prostituate sau să aibă un harem ca un paşă turcesc. Unul chiar îndrăzni să i-o spună:

— Poate că dumneavoastră nu înţelegeţi nevoile bărbaţilor, doamnă, pentru că sunteţi femeie. Voi sunteţi fericite că aveţi un bărbat. Vă ajunge şi chiar este prea mult. Dar nouă, o singură femeie toată viaţa ni se pare plictisitor. Poate că dumneavoastră nu vă daţi seama, dar bărbaţii şi femeile sunt diferiţi. Până şi Biblia o spune.

Te apuca ameţeala când auzeai aceste locuri comune, Florita. Nicăieri nu mai văzuseşi, ca în acest oraş de negustori făloşi, o exhibare atât de cinică a luxului şi a exploatării sexuale. Nici atâtea prostituate care îşi căutau clienţii cu asemenea îndrăzneală şi neruşinare. Încercările de a vorbi cu târfele de pe străduţele din jurul portului,

pline de băruleţe şi bordeluri – mai puţin sordide decât cele din Londra, trebuia s-o recunoşti –, eşuaseră. Multe nu înţelegeau, căci erau algeriene, grecoaice, turcoaice sau genoveze care abia dacă puteau rosti stâlcit câteva cuvinte în franceză. Toate se îndepărtau de tine speriate, crezând că erai o predicatoare religioasă sau o agentă a autorităţilor. Ar fi trebuit să te deghizezi ca în Anglia ca să le câştigi încrederea. Ţi se părea că visezi când, la întâlnirile cu oamenii de presă, profesionişti cu simpatii fourieriste, sansimonieni sau icarieni sau chiar muncitori de rând, îi auzeai trăncănind cu admiraţie despre bancherii, armatorii, cămătarii şi comercianţii care-şi cumpărau amante, de casele pe care le cumpărau pentru ele, de hainele cu care le îmbrăcau şi de bijuteriile cu care le împodobeau şi de felul cum le răsfăţau: „Ce bine îşi întreţine amantele domnul Laferrière”, „Nimeni nu se poartă aşa de bine cu ele, e un mare domn”. Ce revoluţie se putea face cu astfel de oameni?

În materie de exhibiţionism al puterii şi bogăţiei, aceşti comercianţi nu se asemănau cu bogaţii din Paris, Londra, ci cu cei din îndepărtata Arequipa. Pentru că Flora înţelese pentru prima oară, în vertiginoasa ei dimensiune, ceea ce însemna „privilegiu” şi „bogăţie” când ajunsese în Peru, în acel septembrie 1833, când, în urma călătoriei de la Islay, o procesiune de zeci de persoane, toate îmbrăcate după moda de la Paris şi aproape toate rude de sânge sau prin alianţă cu ea – familiile principale din Arequipa erau biblice prin întinderea lor şi erau toate înrudite între ele – ieşi să o întâmpine la Tiabaya. O escortară până la casa lui don Pío Tristán, din strada Santo Domingo, în centrul oraşului. Îşi amintea ca de o halucinaţie acea intrare triumfală pe pământul tatălui ei: verdele şi armonia văii udate de râul Chili, turmele de lame cu urechile îndreptate în sus şi cei trei vulcani semeţi cu culmile încununate de zăpadă la picioarele cărora se împrăştiau căsuţele albe,

construite din piatră, ale oraşului cu treizeci de mii de suflete care era Arequipa. Peru era de câţiva ani buni republică, dar totul în acest oraş, unde albii se dădeau drept nobili şi visau să fie nobili, trăda vechea colonie spaniolă. Un oraş plin de biserici, de mânăstiri, de indieni şi negri desculţi, cu străzi drepte, cu caldarâmul stricat în mijlocul căruia se afla o rigolă cu apă unde lumea arunca gunoiul, iar săracii îşi făceau nevoile şi de unde beau apă catârii, câinii şi copiii de pe stradă. După locuinţe mizerabile şi cocioabe din deşeuri, scânduri şi paie, îţi apăreau deodată în faţa ochilor, maiestuoase, adevărate palate, casele principale. Cea a lui don Pío Tristán era una dintre ele. El nu se afla în Arequipa, ci la fabricile lui de zahăr din Camaná, dar casa imensă, cu faţada albă din piatră, o aştepta pe Flora împodobită de sărbătoare, în mijlocul zgomotelor asurzitoare ale artificiilor. Marea curte de la intrare era luminată de făclii cu răşină şi toată servitorimea – slujnice şi sclavi – era acolo aliniată pentru a-i ura bun venit. O femeie cu *mantilla* – şalul tradiţional de mătase – cu mâinile pline de inele şi gâtul de coliere, o îmbrăţişă: „Sunt verişoara ta, Carmen de Piérola, Florita, bine-ai venit şi simte-te ca acasă.” Nu-ţi venea să crezi ceea ce vedeai: te simţeai o cerşetoare nimerită în atâta lux. În marele salon de recepţii totul strălucea; pe lângă imensul candelabru de cristal, se aflau de jur împrejur sfeşnice cu lumânări colorate. Ameţită, treceai de la o persoană la alta, întinzând mâna. Bărbaţii ţi-o sărutau, înclinându-se galant, iar doamnele te îmbrăţişau, după uzanţa spaniolă. Mulţi îţi vorbeau în franceză şi toţi te întrebau despre o Franţă de care habar nu aveai, aceea a teatrelor, a magazinelor de modă, a curselor de cai şi balurilor de la Operă. Erau acolo şi câţiva călugări dominicani cu veşmintele lor albe, ataşaţi pe lângă familia Tristán – Evul Mediu, Florita! – şi în toiul recepţiei, înaltul prelat ceru să se facă linişte ca să ţină o cuvântare de salut

la sosirea ei şi să implore binecuvântarea cerului pentru ea în timpul şederii în Arequipa. Verişoara Carmen pregătise cina. Dar tu, pe jumătate moartă de oboseală din cauza drumului, a surprizei şi a emoţiei, te-ai scuzat: erai sfârşită, preferai să te odihneşti.

Verişoara Carmen – extrem de cordială şi amabilă, cu un gât scurt şi cu faţa plină de urme de vărsat – te conduse până la încăperile pregătite pentru tine, în aripa din spate a casei: un hol şi un dormitor cu tavanul boltit, foarte înalt. În prag, îţi arătă o mică negresă cu ochii vioi, care vă aştepta, nemişcată ca o statuie:

— Sclava asta e pentru tine, Florita. Ţi-a pregătit o baie cu apă şi lapte călduţ, ca să poţi dormi liniştită.

La fel ca bogătaşii din Arequipa, negustorii din Marsilia nu păreau să-şi dea seama cât de obscen era spectacolul opulenţei lor, în mijlocul sărăciei din jur. Era adevărat că săracii din Marsilia erau bogaţi în comparaţie cu acei indieni micuţi, înfofoliţi în *ponchos,* cerând de pomană la intrarea bisericilor din Arequipa, exhibându-şi ochii orbi sau membrele rahitice pentru a trezi compasiunea, sau cei care alergau pe lângă turmele de lame şi-şi aduceau produsele la piaţă sâmbăta, sub portalurile din Plaza de Armas. Dar şi aici, în Marsilia, erau mulţi neajutoraţi, aproape toţi imigranţi şi tocmai de aceea erau exploataţi în ateliere, în port, pe moşiile din împrejurimi.

În ciuda stării proaste de sănătate, reuşise să ţină, în mai puţin de o săptămână de când sosise la Marsilia, un mare număr de întruniri şi vânduse cam cincizeci de exemplare din *Uniunea Muncitoare.* Atunci îi fu dat să trăiască o experienţă de care îşi va aminti mai târziu, uneori în hohote de râs şi alteori cu indignare. O doamnă care îşi lăsa mereu doar prenumele, niciodată numele de familie, *madame* Victoire, o căutase de mai multe ori la hotelul spaniolilor. A patra sau a cincea oară, reuşi s-o întâlnească. Era o femeie fără vârstă, care şchiopăta cu

piciorul stâng. Deşi era cald, era îmbrăcată în negru, cu un batic acoperindu-i părul şi o geantă mare de pânză atârnându-i pe braţ. Insistă atât de mult să stea de vorbă singure, încât Flora o primi în camera ei. *Madame* Victoire o linguşea – ce păr de abanos, cum îi strălucesc ochii ca licuricii noaptea, ce siluetă delicată, ce picioruşe fine – făcând-o să se înroşească.

— Sunteţi foarte amabilă, doamnă, o întrerupse. Dar am multă treabă şi nu pot să mai întârzii. De ce mă căutaţi?

— Ca să te fac bogată şi fericită, o tutui *madame* Victoire, deschizând braţele şi făcând ochii mari, ca şi cum ar fi vrut să cuprindă un întreg univers de lux şi noroc. Vizita mea de acum poate să-ţi schimbe viaţa. Nu vei avea cuvinte să-mi mulţumeşti, frumoaso.

Era o codoaşă. Venise să-i spună că un om foarte bogat, generos şi arătos, din înalta societate din Marsilia o văzuse şi se îndrăgostise de ea – spirit romantic, cavalerul credea în dragostea la prima vedere – era dispus să o scoată din această pensiune ieftină, să-i ia o casă şi să se ocupe de toate necesităţile şi capriciile ei astfel ca viaţa să-i fie de acum înainte pe măsura frumuseţii. Ce părere ai, Florita?

Cu gura căscată, uimită, Flora izbucni într-un râs care-i tăie respiraţia. *Madame* Victoire râdea şi ea, crezând afacerea încheiată. Şi nu mică îi fu surpriza când o văzu pe Flora trecând de la râs la furie şi, repezindu-se la ea, începu să strige, insultând-o şi ameninţând-o că o denunţă poliţiei dacă nu ieşea afară imediat. Codoaşa plecă bolborosind că după ce se va gândi mai bine, va regreta reacţia asta infantilă.

— Nu trebuie să dai cu piciorul norocului, frumoaso, că nu trece de două ori prin acelaşi loc.

Flora rămase pe gânduri. Indignarea cedă locul unui sentiment de orgoliu, de cochetărie intimă. Cine voia să fie amantul şi protectorul tău? Un bătrân prăpădit? Trebuia să te prefaci interesată, să afli numele lui de la *madame*

Victoire. Te-ai fi dus pe urmă la el să-i ceri socoteală. Dar o astfel de propunere, venită din partea unuia dintre marsiliezii bogaţi şi libidinoşi, era o dovadă că, în ciuda atâtor necazuri, a vieţii tale fără odihnă, în ciuda bolilor, erai încă o femeie atrăgătoare, capabilă să atragi bărbaţii, să-i inciţi să facă nebunii. Îţi duceai bine cei patruzeci şi unu de ani, Florita? Nu-ţi spunea uneori Olympia, în momentele cele mai pasionate: „Am impresia că eşti nemuritoare, dragostea mea”?

Toţi o considerau pe mica franţuzoaică sosită de curând în Arequipa o frumuseţe. I-o spuseseră din prima zi unchii şi mătuşile, verii şi verişoarele, nepoţii şi nepoatele şi toată încrengătura de rubedenii şi de rude ale rudelor, de prieteni de familie, de curioşi şi curioase din societatea arequipenă care se perindaseră în primele săptămâni să-ţi prezinte omagiile lor, aducându-ţi mici atenţii şi satisfăcându-şi curiozitatea frivolă, clevetitoare, bolnăvicioasă, o boală endemică a „lumii bune” (aşa se numeau ei înşişi) din Arequipa. De la ce depărtare şi cu cât dispreţ priveai acum toată lumea aceea care se născuse şi trăia în Peru, dar nu visa decât la Franţa şi la Paris, pe toţi acei proaspeţi republicani care se pretindeau aristocraţi, pe damele şi cavalerii foarte mândri ale căror vieţi erau cum nu se poate mai găunoase, parazite, egoiste şi frivole. Acum puteai să-i judeci aşa aspru. Atunci nu. Nu încă. În timpul primelor luni pe pământul tatălui tău ai trăit alintată, fericită, între burghezi bogaţi. Acele lipitori de lux, cu amabilităţile, invitaţiile, dragostea şi galanteria lor, te făceau să te simţi şi tu bogată, demnă, burgheză şi aristocrată, Florita.

Te credeau fecioară şi necăsătorită, desigur. Nimeni nu bănuia dramatica ta viaţă conjugală de care fugiseşi. Ce minunat era să te scoli şi să fii servită, să ai o sclavă mereu la dispoziţie, gata să-ţi îndeplinească ordinele; ce minunat să nu te preocupe niciodată banii pentru că atâta timp cât

stăteai în casa aia, va exista pentru tine mâncare, un acoperiş, dragoste şi o garderobă care, graţie generozităţii rubedeniilor tale, mai ales a verişoarei Carmen de Piérola, sporise enorm în câteva zile. Însemna acest tratament că don Pío şi familia Tristán se deciseseră să uite că erai o fiică naturală şi să-ţi recunoască drepturile de fiică legitimă? Nu o vei şti definitiv până la întoarcerea lui don Pío, dar indiciile erau încurajatoare. Toţi te tratau ca şi cum niciodată nu ai fi fost plecată din familie. Poate că inima unchiului tău Pío se înmuiase. Te va recunoaşte ca fiică legitimă a fratelui său Mariano şi-ţi va da partea din moştenirea bunicii şi a tatălui tău care ţi se cuvenea. Te vei întoarce în Franţa cu o rentă care îţi va permite să trăieşti în viitor ca o burgheză.

Of, Florita! mai bine că nu s-a întâmplat aşa, nu? Ai fi sfârşit transformându-te într-una din acele femei bogate şi stupide pe care acum le dispreţuieşti atât de mult. Mai bine că ai suferit decepţia aceea în Arequipa şi că ai învăţat, cu preţul necazurilor, să-ţi dai seama de injustiţie, să o recunoşti, să o urăşti şi să lupţi împotriva ei. Pământul tatălui tău nu te-a redat Franţei bogată, ci preschimbată într-o rebelă, în justiţiară, într-o „paria", cum te vei numi tu însăţi, cu mândrie, în cartea în care ai hotărât să-ţi povesteşti viaţa. La urma urmei, erau multe lucruri pentru care aveai de ce să mulţumeşti Arequipei, Florita.

Întrunirea cea mai interesantă din Marsilia o ţinu cu asociaţia şelarilor. În încăperea impregnată de mirosul de piele, vopsea şi lemn ud, se aflau vreo douăzeci de persoane şi veni repede în întâmpinarea ei Benjamin Mazel, un discipol vesel şi exuberant al lui Charles Fourier. Era un bărbat de vreo patruzeci de ani, plin de energie, cu părul vâlvoi, de poet romantic, înfăşurat într-o capă pătată de grăsime şi de mătreaţă, vorbind mereu înflăcărat. Avea la el, plin de însemnări, un exemplar din *Uniunea Muncitoare.* Opiniile şi criticile lui te-au sedus

imediat. Mazel, al cărui corp atletic şi entuziasmul care i se citea pe faţă îţi aminteau de colonelul Clemente Althaus din Arequipa, spuse, dând din mâini ca un italian, că în proiectul de reformă socială al Uniunii Muncitoare, lipsea, alături de dreptul la muncă şi la instrucţie, dreptul la pâinea zilnică gratuită. Îşi expuse amănunţit teza şi îi convinse imediat pe cei douăzeci de curelari şi pe Flora însăşi. În societatea viitoare brutăriile, toate în mâinile Statului, vor presta un serviciu public, asemenea şcolilor şi poliţiei; vor înceta să fie instituţii comerciale şi vor oferi pâine gratis tuturor cetăţenilor. Costul va fi finanţat din impozite. În felul acesta nimeni nu va mai muri de foame, nimeni nu va mai trăi fără ocupaţie şi toţi copiii şi adolescenţii vor primi educaţia cuvenită.

Mazel publicase câteva cărticele şi condusese un mic ziar care fusese considerat subversiv şi închis. În timp ce, în jurul unei mese cu răcoritoare şi ceşti cu ceai, Flora îl asculta povestind necazurile lui politice – fusese arestat de mai multe ori ca agitator – îşi aducea aminte întruna de Althaus, persoana care, alături de Mariscala, o impresionase cel mai mult în acel an 1833 petrecut în Peru. Ca şi Mazel, Clemente Althaus revărsa energie şi vitalitate prin toţi porii corpului şi era personificarea aventurii, a riscului, a acţiunii. Dar, spre deosebire de Mazel, nu îi păsa de injustiţie, nici că existau atât de mulţi săraci şi atât de puţini bogaţi, nici că cei din urmă erau atât de nemiloşi cu cei neajutoraţi. Pe Althaus îl interesa să fie războaie în lume, ca să participe la ele trăgând cu puşca, să ucidă, să dea ordine, să conceapă strategii şi să le aplice. Războiul era vocaţia şi profesia lui. Era un neamţ blond, înalt, cu un corp de Apolo şi cu ochii albaştri ca de oţel. Când Flora îl cunoscuse, părea mult mai tânăr pentru cei patruzeci şi opt de ani ai lui. Vorbea la fel de bine germana, franceza şi spaniola. Era mercenar din adolescenţă. Crescuse luptând, de la un capăt la altul al

Europei, pe câmpurile de bătălie, în rândurile alianţei pe vremea războaielor napoleoniene şi când acestea au luat sfârşit, venise în America de Sud în căutarea altor războaie în care să-şi vândă serviciile de inginer militar. Contractat de guvernul din Peru şi numit colonel al armatei peruane, petrecuse paisprezece ani participând în toate războaiele civile care zguduiseră tânăra republică din ziua independenţei, trecând de la o tabără la alta de mai multe ori, în funcţie de ofertele pe care le primea din partea combatanţilor. Flora va descoperi curând că, începând cu unchiul ei, don Pío Tristán – viceregе al coloniei spaniole şi apoi preşedinte al Republicii – a trece de la o tabără la alta era sportul cel mai popular din societatea peruană. Curios era că toţi se lăudau cu asta, vorbind ca despre o artă rafinată de a scăpa din primejdie şi de a trage foloase de pe urma stării cronice de conflicte armate în care trăia cufundată ţara. Dar nimeni nu se mândrea cu mai multă graţie şi neruşinare de această lipsă de principii, de idealuri şi de loialitate, de căutarea pură a aventurii şi a preţului când era vorba să se hotărască pentru cine lupta, decât colonelul Clemente Althaus. Se afla în Arequipa pentru că în acest oraş, la care ajunsese cu Statul major al lui Simón Bolívar, se îndrăgostise de Manuela de Flores, verişoară cu Flora, fiica unei surori a lui don Pío şi don Mariano, cu care se căsătorise. Fiindcă soţia lui era în Camaná, cu don Pío şi suita lui, devenise tovarăşul nedespărţit al Florei, îi arătă tot ceea ce era interesant în oraş, de la bisericile şi mânăstirile centenare până la misterele religioase ce se reprezentau în aer liber, în Plaza de las Mercedes, în faţa unei mulţimi pestriţe care urmărea ore întregi pantomima şi jocul actorilor. O duse şi la luptele de cocoşi în cele două amfiteatre din Arequipa, la coridele din Plaza de Armas, la teatrul unde se jucau comediile clasice ale lui Calderón de la Barca sau farse anonime, dar şi la procesiuni, atât de frecvente, că Flora se

gândi la ce vor fi fost bacanalele şi saturnaliile: nişte bufonerii indecente pentru a distra publicul şi a-l ţine în letargie. Precedate de trupe de muzicanţi, mulatri şi negri travestiţi în pieroţi, arlechini, clovni, măscărici, se strâmbau şi se amuzau de caraghioslâcurile înfăţişate plebei. Veneau apoi, învăluiţi în fum de tămâie şi de mirodenii, penitenţii, târându-şi lanţurile, purtând pe umeri crucea, flagelându-se, urmaţi de o masă anonimă de indieni care se rugau în *quechua* şi plângeau zgomotos. Cei care duceau pe umeri statuile sfinte scoase din biserici se dregeau cu înghiţituri de rachiu şi alcool din porumb fermentat – îi spuneau *chicha* – şi erau complet beţi.

— Poporul ăsta superstiţios produce cei mai proşti soldaţi din lume, îi spunea Althaus râzând şi tu îl ascultai fermecată. Leneşi, tâmpiţi, murdari, indisciplinaţi. Singura soluţie ca să nu fugă din luptă era teroarea.

Îţi povesti că el fusese cel care implantase în Peru obiceiul german ca ofiţerii înşişi, nu subordonaţii lor, să aplice trupei pedepsele corporale:

— Biciul ofiţerului creează soldatul bun, aşa cum biciul îmblânzitorului creează animalul de la circ, afirma, prăpădindu-se de râs. Şi tu gândeai: „Este asemenea acelor germani barbari care au pus capăt Imperiului roman.”

Într-o zi în care se duseseră cu mai mulţi prieteni la Tingo să vadă băile termale (erau mai multe în împrejurimile oraşului), ea şi Althaus se desprinseseră din grup pentru a vizita o peşteră. Deodată, neamţul o luă în braţe – te-ai simţit fragilă şi vulnerabilă ca o vrabie, aşa prinsă între muşchii lui puternici – îi mângâie sânii şi o sărută pe gură. Flora făcu un adevărat efort ca să nu cedeze mângâierilor acestui bărbat al cărui farmec se exercita asupra ei cum nu i se mai întâmplase niciodată cu vreun bărbat. Dar repulsia faţă de sex contractată din timpul căsătoriei ei cu Chazal fu mai puternică:

— Îmi pare foarte rău că prin această mojicie ai distrus simpatia pe care o simţeam pentru tine, Clemente.

Şi îi trase o palmă fără prea multă convingere, încât abia dacă îi atinse faţa blondă, uimită.

— Eu sunt cel care regret, Florita, se scuză Althaus, bătând din călcâie. Nu se va mai întâmpla. Jur pe onoarea mea.

Se ţinu de cuvânt şi în toate lunile pe care Flora le-a mai petrecut în Arequipa, nu a mai depăşit niciodată limitele bunei-cuviinţe, nici măcar în treacăt, deşi uneori Flora surprindea în ochii verzi-albăstrui ai lui Althaus semnele dorinţei.

La câteva zile după acea întâmplare de la băile din Tingo, trecu prin experienţa primului cutremur din viaţă. Era în hol, scriind o scrisoare, când, cu câteva secunde înainte ca totul să înceapă să tremure, auzi în oraş un neobişnuit zgomot de lătrături – îi spuseseră că primii care simţeau apropierea unui cutremur erau câinii – şi o văzu imediat pe sclava ei, Dominga, îngenunchind cu braţele ridicate şi privirea înspăimântată, rugându-se cu voce tare Domnului Cutremurelor:

Ai milă, Doamne,
Domoleşte-ţi, Doamne, mânia
Justiţia şi neîndurarea,
Dulce Isus al vieţii mele,
În numele rănilor tale sfinte
Ai milă, Doamne.

Pământul se cutremură două minute cu un zgomot surd, înfundat, în timp ce Flora, paralizată, uitase să fugă sub tocul uşii, cum o învăţaseră rudele ei. Cutremurul nu făcu multe daune în Arequipa, dar distruse oraşele de pe coastă, Tacna şi Arica. Cele trei-patru replici care urmară fură insignifiante în comparaţie cu cutremurul propriu-zis.

Niciodată nu vei uita senzaţia de neputinţă şi catastrofă, trăită în timpul acelei zguduiri interminabile. Acum, în Marsilia, după unsprezece ani, încă îţi mai dădea fiori.

Petrecu ultimele zile din portul mediteranean în pat, epuizată de căldură, dureri de stomac, slăbiciune generală şi crize de nevralgie. O revolta să piardă timpul astfel când mai avea atâtea de făcut. Impresia ei despre muncitorii din Marsilia se îmbunătăţi însă un pic în aceste zile. Văzând-o bolnavă, făcură totul ca să aibă grijă de ea. În grupuri mici, defilau prin pensiune aducându-i fructe sau un bucheţel de flori şi stăteau la capătul patului, grijulii sau încurcaţi, cu şepcile în mână, aşteptând să le ceară ceva, dornici să-i fie de folos. Graţie lui Benjamin Mazel, putuse să formeze un comitet al Uniunii Muncitoare de zece persoane dintre care, în afară de jurnalistul agitator, toţi erau muncitori manuali: un croitor, un dulgher, un zidar, doi curelari, doi frizeri, o croitoreasă şi chiar un docher.

Întrunirile din dormitorul ei de la hotel erau destinse. Pentru că se simţea rău şi era slăbită, Flora vorbea puţin. Dar asculta mult şi se amuza pe seama naivităţii şi a enormei inculturi a vizitatorilor ei sau se supăra din cauza prejudecăţilor burgheze de care se contagiaseră. De exemplu, prejudecăţile împotriva imigranţilor turci, greci şi genovezi, pe care-i considerau vinovaţi pentru toate hoţiile şi crimele; sau împotriva femeilor pe care nu reuşeau să le considere egalele lor, cu aceleaşi drepturi ca şi bărbaţii. Pentru a nu o enerva, se prefăceau că îi acceptă ideile referitoare la femei, dar Flora vedea în expresia feţelor lor sau în privirile scurte pe care le schimbau între ei că nu reuşea să-i convingă.

În timpul unei astfel de întâlniri, de la Mazel află că *madame* Victoire nu era numai codoaşă, ci şi informatoare a poliţiei. Şi că de zile întregi se interesa de ea în locurile unde lumea se aduna pentru bârfe şi clevetiri. Deci şi aici autorităţile erau pe urmele ei. Când auzi aşa ceva, Salin,

un dulgher care o vizita zilnic, se sperie şi temându-se că poliţia o va reţine pe doamna şi o va închide într-o închisoare de prostituate şi hoaţe, îi propuse să o deghizeze în uniforma lui de la garda naţională şi s-o ascundă la stâna din munţi a unor păstori pe care îi cunoştea. Propunerea îi făcu pe toţi cei prezenţi să izbucnească în râs. Flora le povesti că trăise o experienţă asemănătoare cu cea pe care i-o propunea Salin. Şi le-a relatat aventura ei din Londra, unde, în urmă cu cinci ani, a trăit aproape patru luni îmbrăcată în bărbat pentru a se mişca în voie şi a realiza cercetările ei sociale. În timp ce vorbea, simţi că o părăsesc puterile şi leşină.

Şi în Arequipa te deghizaseşi în bărbat în timpul carnavalului – ca husar, cu sabie, pălărie cu pene, cizme şi mustaţă – pentru a participa la un bal mascat. Arequipenii din „lumea bună” se distrau în timpul nopţii aruncând confeti, serpentine sau stropindu-se cu parfum, dar, în timpul zilei, asemenea oamenilor de rând, sărbătoreau carnavalul aruncând găleţi cu apă sau *cascarones* – coaja de ou golită şi umplută cu apă colorată – în adevărate bătălii de stradă. De la terasa de pe acoperişul casei lui don Pío, priveai spectacolul, fascinată de obiceiurile acestor locuri atât de diferite de cele pe care le cunoşteai.

Totul în Arequipa te uimea, te deconcerta şi-ţi tulbura concepţiile despre oameni, societate şi viaţă. De exemplu, cea mai bună afacere a ordinelor religioase era să vândă muribunzilor sutane de preoţi sau călugări, căci obiceiul era ca morţii să fie înmormântaţi în veşminte religioase. Viaţa socială şi mondenă a acestui orăşel era mult mai intensă decât cea de la Paris. Familiile mergeau în vizită sau primeau vizite toată ziua, iar după siestă, mâncau biscuiţii şi dulciurile delicioase pe care le pregăteau călugăriţele de la mânăstirile Santa Catalina, Santa Teresa şi Santa Rosa, beau ciocolată fierbinte adusă din Cuzco şi fumau – femeile chiar mai mult decât bărbaţii – în

continuu. Bârfa, discuţiile şi certurile, infidelităţile, dezvăluirile, clevetirile, indiscreţiile despre intimităţile şi faptele ruşinoase din familie făceau deliciul invitaţilor. În toate aceste reuniuni, desigur, se vorbea cu nostalgie, cu invidie, cu disperare, despre Paris care era pentru arequipeni o sucursală a Paradisului. Te înnebuneau cu întrebările lor despre viaţa pariziană şi tu, care ştiai mai puţin decât ei, trebuia să inventezi tot felul de fantezii pentru a nu le înşela aşteptările.

Era de o lună şi jumătate în Arequipa şi unchiul don Pío se afla în continuare la Camaná şi nu dădea vreun semn că s-ar întoarce. Era oare această absenţă prelungită o strategie pentru a-ţi descuraja pretenţiile? Se temea don Pío că aduseseşi cu tine dovezi noi care să convingă justiţia să te recunoască fiică legitimă şi prin urmare moştenitoare directă a lui don Mariano Tristán? La toate acestea se gândea când o anunţară că va veni să o vadă chiar în după-amiaza acelei zile căpitanul Zacarías Chabrié, sosit de curând în Arequipa. Apariţia marinarului breton, la care nu se mai gândise de când se despărţise de el în Valparaíso, avu efectul unui nou cutremur. Fără cea mai mică îndoială, va insista să o ia de soţie.

În prima zi, reîntâlnirea cu Chabrié a fost amabilă, afectuoasă, graţie prezenţei în salon a unei jumătăţi de duzină de rude care îl împiedicară pe marinar să vorbească de problema sentimentală care îl adusese acolo. Dar privirea lui spunea ceea ce gura nu pronunţa. În ziua următoare, veni de dimineaţă şi Flora nu mai avu cum să evite să rămână singură cu el. În genunchi, sărutându-i mâna, Zacarías Chabrié o implora să îl accepte. Îşi va dedica tot restul vieţii să o facă fericită, va fi un tată model pentru Aline; fetiţa Florei va fi şi a lui. Copleşită, neştiind ce să facă, ai fost pe punctul să îi spui adevărul: că erai o femeie căsătorită, nu cu un copil, ci cu doi (pentru că al treilea murise), împiedicată legal şi moral să te căsătoreşti

din nou. Dar te reţinu teama ca, într-un acces de ciudă şi mânie, să nu dezvăluie totul familiei Tristán. Ce s-ar fi întâmplat atunci? Această lume care te primise cu braţele deschise te va alunga imediat aflând că erai o cinică şi mincinoasă, o soţie care fugise de acasă şi o mamă fără suflet.

Cum să scapi de el însă? În pat, la Marsilia, făcându-şi vânt cu evantaiul în timpul nopţii sufocante de octombrie şi ascultând ţârâitul greierilor, Flora simţi din nou arsurile din stomac şi senzaţia de vinovăţie, mustrările de conştiinţă de atunci. I se va întâmpla la fel ori de câte ori îşi va aminti de stratagema de care se folosise pentru a-l decepţiona pe Chabrié şi a scăpa de insistenţele lui. Acum simţeai în plus şi metalul rece al glonţului, lângă inimă.

— Bine, Zacarías. Dacă este adevărat că mă iubeşti atât de mult, dovedeşte-mi-o. Obţine-mi un certificat de fiică legitimă, un extras de naştere care să demonstreze că sunt fiica legitimă a părinţilor mei. Numai aşa voi putea să-mi cer partea de moştenire şi cu ce voi primi vom putea să trăim fericiţi şi în siguranţă, în California. Vrei? Tu ai cunoscuţi şi relaţii în Franţa. Poţi să-mi obţii acest act, chiar dacă va trebui să mituieşti pe cineva?

Omul acela onest, catolicul acela integru, se albi la faţă şi deschise ochii mari, nevenindu-i să creadă ceea ce tocmai auzise:

— Dar, Flora, îţi dai seama ce-mi ceri?

— Pentru dragostea adevărată nimic nu este imposibil, Zacarías.

— Flora, Flora. De o asemenea dovadă de iubire ai nevoie? Să comit un delict? Să încalc legea? Asta vrei de la mine? Să devin un delincvent ca tu să încasezi o moştenire?

— Înţeleg. Nu mă iubeşti îndeajuns pentru a deveni soţia ta, Zacarías.

Se albise şi mai mult; apoi l-ai văzut cum se înroşea, ca

în pragul unei apoplexii. Se clătina pe punctul să se prăbuşească. În cele din urmă, se întoarse şi plecă de lângă tine, târându-şi picioarele ca un bătrân. La uşă, se întoarse şi îţi spuse, cu mâna ridicată ca într-un blestem:

— Află că te urăsc acum la fel de mult cum te-am iubit, Flora.

Ce s-o fi ales de bunul Chabrié în toţi aceşti ani? N-ai mai aflat niciodată nimic despre el. Poate o fi citit *Peregrinările unei paria* şi astfel a aflat adevăratul motiv pentru care te-ai folosit de un tertip atât de urât pentru a-i respinge iubirea. Te-o fi iertat? Te mai urăşte şi acum? Cum ar fi fost viaţa ta, Florita, dacă te-ai fi căsătorit cu el şi te-ai fi dus să te înmormântezi cu el în California, fără să mai pui vreodată piciorul în Franţa? O viaţă liniştită şi sigură, fireşte. Dar astfel niciodată nu ai fi deschis ochii, nici nu ai fi scris cărţi, nici nu ai fi devenit stegarul revoluţiei care va elibera femeile de sclavie şi pe săracii din lume de exploatare. Până la urmă, ai făcut bine punându-l în acea situaţie îngrozitoare, în Arequipa, pe acel bărbat sfânt.

Se simţea ceva mai bine şi îşi făcea bagajele pentru a-şi continua turneul spre Toulon, când Benjamin Mazel îi aduse o veste amuzantă. Poetul-zidar Charles Poncy, care îi trăsese clapa cu pretextul odihnei în Alger, nu traversase niciodată Mediterana. Se îmbarcase, într-adevăr, înainte ca vaporul să ridice ancora, dar, cuprins de spaimă în faţa riscului unui naufragiu, avu un acces de nervi, izbucnise în plâns şi strigă să întindă puntea ca să coboare. Ofiţerii de pe navă optară pentru soluţia marinei engleze de a-i lecui pe recruţi de frica de mare: îl aruncară în apă peste bord. Mort de ruşine, Charles Poncy se ascunse în căsuţa lui din Marsilia, lăsând să se scurgă timpul ca să se creadă că era în Alger, în aşteptarea muzelor. Un vecin îl trădă şi astfel deveni prilej de glume în oraş.

— Lucruri de-ale poeţilor, comentă Flora.

Cine suntem?

Punaauia, mai 1898

Ajunse la Papéete foarte devreme, înainte să înceapă căldura. Vaporul poştal din San Francisco, anunţat în ajun, intrase deja în lagună şi ancorase. Aşteptă cu o bere în faţă într-un bar din port să apară funcţionarii Poştei. Îl văzu trecând pe Quai du Commerce, într-o trăsură trasă de un cal istovit, pe cel mai bătrân dintre poştaşi, Foncheval sau Fonteval – niciodată nu erai sigur – îl salută cu o înclinare a capului. Liniştit, fără să vorbească cu cineva, sorbind din berea pe care îşi cheltuise ultimele centime, aşteptă ca funcţionarii să dispară din vedere pe sub flamboyanii[10] şi salcâmii din rue de Rivoli. Lăsă să mai treacă un timp, calculând cât le va lua pentru a aranja pe rafturi şi în cutii poştale pachetele şi scrisorile răspândite pe jos în localul strâmt al Poştei. Nu îl durea glezna. Nu mai simţea usturimea de pe picioare care îl ţinuse treaz toată noaptea. De data aceasta vei avea mai mult noroc decât luna trecută, când sosise ultimul vapor, Koke.

Se îndreptă spre biroul Poştei încet, fără să mâne poneiul care trăgea trăsurica. Simţea în vârful capului razele soarelui care în minutele şi orele următoare se va încinge ajungând între două şi trei imposibil de suportat. Rue de Rivoli era aproape pustie, deşi în grădini sau pe balcoanele caselor mari din lemn se mai zăreau câţiva oameni. În depărtare, printre coroanele înalte ale copacilor *mango* se zăreau turnurile catedralei. Poşta era deschisă. Erai primul client din dimineaţa aceea. Poştaşii îşi dădeau silinţa să pună în ordine scrisorile şi pachetele, deja sortate în ordine alfabetică, pe tejgheaua de la ghişeu.

— Nu aveţi nimic, îl salută cu o expresie spăşită Foncheval sau Fonteval. Îmi pare rău.

---

10 *flamboyán*: copac tropical foarte înalt, cu flori roşii *(n. t.).*

— Nimic? simţi brusc usturimea foarte ascuţită pe picioare şi împunsăturile din gleznă. Sunteţi sigur?

— Regret, repetă bătrânul poştaş, dând din umeri.

A ştiut de îndată ce avea de făcut. Se întoarse la Punaauia fără grabă, în ritmul calului care trăgea trăsurica închiriată cu jumătate de preţ, blestemând galeriştii din Paris de la care nu mai avea nicio veste de cel puţin un an. Vaporul următor, care venea pe ruta Sidney, nu va sosi mai repede de o lună. Din ce vei trăi până atunci, Koke? Chinezul Teng, stăpânul singurei băcănii din Punaauia, îi tăiase creditul pentru că de două luni nu-şi mai plătise datoriile acumulate cumpărând pe datorii conserve, tutun şi băutură. Dar nu asta era cel mai rău lucru, Koke. Erai obişnuit să trăieşti dator la toată lumea, fără ca din cauza asta să-ţi pierzi încrederea în tine însuţi şi nici pofta de viaţă. Dar o senzaţie de gol, de epuizare pusese stăpânire pe tine de vreo trei-patru zile de când ţi-ai dat seama că acel tablou enorm, lat de patru metri lăţime şi înalt de aproape doi, cel mai mare pe care-l pictaseşi vreodată şi care ţi-a luat cel mai mult timp – câteva luni – era terminat definitiv. O singură tuşă în plus l-ar strica. Nu era stupid ca tabloul cel mai bun din cei cincizeci de ani de viaţă ai tăi să fie pictat pe o pânză de cort care va putrezi repede din cauza umezelii şi a ploilor? Se gândi: „Şi avea vreo importanţă dacă dispărea înainte să-l fi văzut cineva? Oricum, nimeni nu-şi va da seama că era vorba de o capodoperă.” Nimeni nu o va înţelege. Cum era posibil să nu-ţi scrie nici Daniel de Montfreid, prietenul atât de fidel căruia în urmă cu trei luni îi ceruseşi ajutorul, cu disperarea unui înecat?

Intră în Punaauia pe la amiază. Pau’ura şi micul Émile nu erau, din fericire, acasă. Nu pentru că ea ţi-ar fi putut strica planurile, căci fata era o adevărată maori, obişnuită să-şi asculte soţul orice-ar fi făcut sau spus, ci pentru că ar fi trebuit să vorbeşti cu ea, să-i răspunzi la întrebările

stupide, iar acum nu aveai nici timp, nici chef şi nici răbdare pentru stupizenii. Şi cu atât mai puţin pentru ţipetele copilului. Îşi aminti ce inteligentă era Teha'amana. Conversaţia cu ea te ajuta să faci faţă furtunilor; cu Pau'ura, nu. Urcă pe scara exterioară a casei în dormitor, să caute punga cu praf de arsenic cu care îşi masa rănile de pe picioare. Îşi luă pălăria de pai, bastonul căruia îi sculptase mânerul ca un falus în erecţie şi părăsi casa fără să arunce măcar o privire de rămas-bun în dezordinea de cărţi, caiete, haine, ilustrate, pahare şi sticle în mijlocul cărora dormita pisica. Nici măcar nu mai intră în atelier, unde a trăit închis în ultimele săptămâni, în stare de incandescenţă, din cauza tabloului enorm care îi supsese tot sângele. Trecu fără să privească pe lângă mica şcoală de alături din care se auzea gălăgia unor întreceri la alergare şi se grăbi să traverseze proprietatea de pomi fructiferi a prietenului lui, ex-soldatul Pierre Levergos. Trecu prin apa pârâului şi se îndreptă spre valea Punaruu, care, îndepărtându-se de coastă, urca spre crestele abrupte ale munţilor.

Era deja foarte cald, acea căldură a verii din cauza căreia puteai să leşini dacă erai imprudent şi umblai cu capul descoperit, expus violenţei solare. Din câteva colibe ale băştinaşilor, din ce în ce mai rare, se auzeau râsete şi cântece; petrecerile Anului Nou începuseră de o săptămână. Şi de două ori, înainte de a părăsi valea, auzi că îl salutau („Koke", „Koke"), strigându-l cu acest nume care în realitate era felul aproximativ în care tahitienii îi pronunţau numele de familie. Le răspundea cu un semn al mâinii, fără să se oprească, încercând să grăbească pasul, ceea ce îi mări durerile din gleznă şi usturimea de pe picioare.

De fapt, înainta foarte încet, şchiopătând şi sprijinindu-se în baston. Din când în când, îşi ştergea sudoarea de pe frunte cu degetele. Cincizeci de ani era o vârstă decentă

pentru a muri. Vei ajunge postum la acea glorie în care, în anii tinereţii din Paris, din Finisterre, din Panama sau Martinica, aveai o încredere de neclintit? Când va sosi în Franţa vestea morţii tale, se vor trezi din frivolitatea lor parizienii cu o scânteie de curiozitate în jurul operei şi persoanei tale? Se va întâmpla şi cu tine ceea ce s-a întâmplat cu Olandezul Nebun după sinuciderea lui? Curiozitatea, recunoaşterea, admiraţia, uitarea. Nu mai aveau nici cea mai mică importanţă.

Începuse să urce muntele pe o cărare îngustă, umbrită de o vegetaţie încurcată de cocotieri, *mango* şi arbori-de-pâine, sufocaţi de tufişurile din jur. Trebuia să-şi deschidă drumul folosind bastonul ca o macetă. „Nu regret nimic din ceea ce am făcut”, se gândea. Fals. Regretai că te-ai molipsit de boala ruşinoasă, Koke. Pe măsură ce cărarea urca tot mai abruptă, el înainta tot mai încet. Efortul îl neliniştea. Nu trebuia ca tocmai acum să faci un infarct. Moartea ta va fi aşa cum ai plănuit-o tu, nu cum şi când ar hotărî-o boala ruşinoasă. Mersul apărat de vegetaţia de la poalele muntelui era de o mie de ori de preferat celui prin mijlocul văii, sub revărsarea de foc a cerului ca un instrument de trepanaţie. Se opri de mai multe ori să-şi tragă sufletul, înainte de a ajunge la micul podiş de sus. Urcase acolo cu câteva luni în urmă, condus de Pau’ura şi abia ajuns pe acea esplanadă de pământ fără copaci, dar cu o mulţime de ferigi de toate mărimile, de unde se vedea întreaga vale, linia albă a ţărmului, laguna albăstrie, lumina roşiatică a recifelor de coral, şi mai departe, marea contopindu-se cu cerul, îşi spuse: „Aici vreau să mor.” Era un loc extraordinar de frumos. Liniştit, perfect, virginal. Poate singurul din toată insula Tahiti care se asemăna ca două picături de apă cu refugiul pe care-l aveai în minte, cu şapte ani în urmă, în 1891, când ai plecat din Franţa spre Mările Sudului, înştiinţându-ţi prietenii că fugeai de civilizaţia europeană coruptă de viţelul de aur, în căutarea

unei lumi pure şi primitive, pe al cărei pământ cu orizonturi fără iarnă, arta nu va mai fi doar o afacere în plus a negustorilor, ci o îndeletnicire vitală, religioasă şi sportivă, şi unde un artist, pentru a mânca, nu are nevoie decât, ca Adam şi Eva în Grădinile Edenului, să ridice braţele şi să-şi culeagă hrana de pe crengile copacilor roditori. Realitatea nu fusese pe potriva viselor tale, Koke.

Urca până la acest balcon natural atârnat de poalele muntelui, adus de o adiere, mirosul intens răspândit de vegetaţie în lunile ploioase, pe care tahitienii le numeau *noa non.* Respiră adânc, îmbătat de acest miros, şi câteva secunde uită şi de gleznă, şi de picioare. Se aşează pe o piatră uscată, lângă o tufă de ferigi care-l împiedicau să mai vadă cerul. Fără emoţie, fără ca mâna să-i tremure, deschise punga şi înghiţi tot praful de arsenic, înmuiat în salivă şi făcând mici pauze ca să nu se înece. Linse ultimele resturi din pungă. Aveau un gust de pământ, uşor acid. Aşteptă efectul otrăvii, cu o curiozitate străină parcă de el, fără frică, fără să-şi imagineze vreuna din violenţele care îi plăceau atât de mult. Aproape imediat începu să caşte. O să adormi? Vei trece în acest fel dulce, inconştient de la viaţă la moarte? Tu credeai că a muri otrăvit era dramatic, cu dureri atroce, dureri musculare, un cataclism în măruntaie. În loc de toate acestea, te scufundai într-o lume confuză şi începeai să visezi.

O visă pe negresa din Panama, în aprilie sau mai 1887, cu sexul roşu ca un cheag de sânge. La intrarea în căsuţa ei din scânduri era mereu o coadă mai mare decât la celelalte curve columbiene din tabără. Muncitorii de la şantierul Canalului o preferau din cauza „căţeluşului”, denumire pe care Paul o descoperi cu întârziere şi care era versiunea panameză, benefică, a înspăimântătorului *vagina dentata* din mitologie. Cel al negresei, după cum spuneau zilierii de la Canal, nu îi castra pe cei care o încălecau, ci îi muşca uşor, cu tandreţe şi acel fior spasmodic le sporea

plăcerea. Curios, se aşează şi el la coadă în ziua de plată, la fel ca alţi săpători din echipa lui, dar nu simţi în sexul negresei nimic deosebit. Îţi amintea mirosul puternic al corpului asudat, ospitalitatea fierbinte a pântecului, pulpelor şi sânilor ei. Te molipsise ea de boala ruşinoasă? Bănuiala îl încolţise încă din timpul frigurilor violente de care era să moară în Martinica. Acelei negrese panameze i se datora faptul că îţi slăbise vederea, că inima o lua razna, că picioarele ţi se umpleau de pustule? Ideea îl întristă brusc şi începu să plângă pentru Aline: nu o văzuseşi de atâta timp, nu o vei mai vedea niciodată, căci fiica ta murise acolo în Danemarca, răpusă de o pneumonie, când era fără îndoială o frumoasă domnişoară daneză care vorbea probabil franceza la fel de stricat ca Pau'ura. Acum mureai şi tu aici, în această insuliţă pierdută în Mările Sudului: Tahiti-nui. Şi atunci îl visă pe colegul şi prietenul lui, Charles Laval. Îl cunoscuse în vremurile bune din Pont-Aven şi venise cu tine în Martinica şi Panama să căutaţi Paradisul. Nu se afla acolo. Mai curând, tu şi Charles aţi dat nas în nas cu Infernul. Charles se îmbolnăvise de febra galbenă şi încercase să se sinucidă. Dar de ce ţi s-a făcut milă acum de Charles, Koke? Nu se vindecase de infecţie? Nu supravieţuise încercării de sinucidere? Nu se întorsese în Franţa unde-şi povestea păţaniile ca un cruciat întors la glie după cucerirea Ierusalimului? Nu ajunsese la o demnă faimă de pictor? Şi mai ales, nu se căsătorise cu frumoasa, delicata, diafana Madeleine, sora lui Émile Bernard, de care tu fuseseşi atât de îndrăgostit acolo în Bretania? Brusc, visul se transformă în coşmar. Se sufoca. Ceva gros şi cald i se urca prin esofag şi îi astupa gâtlejul. Nu puteai să-l verşi. Se chinui mult timp aşa, suferind, sufocându-se, agitându-se, pradă spaimei. Când deschise ochii, vomitase pe el şi un şir de furnici defila pe pieptul lui, conturând marginile petelor de vomă.

Erai viu? Erai viu. Dar confuz, zăpăcit, ruşinat, fără puterea de a mai ridica nici măcar braţele. Se însera şi, în depărtare, bănuia ultima lumină a crepusculului. Din când în când îşi pierdea cunoştinţa şi o galerie de imagini i se perinda prin minte. Una mai ales, recurentă, de pe puntea vasului *Jérôme-Napoléon.* Un ofiţer te întreba: „Unde ţi-au spart nasul, marinar Gauguin?" „Nu este spart, aşa e el. În ciuda ochilor mei albaştri şi a numelui meu de familie francez, sunt un incaş, domnule. Semnul meu distinctiv este nasul." Se înnoptase; când deschise ochii, văzu stelele deasupra şi tremura de frig. Adormea, se deştepta, adormea din nou şi deodată îşi dădu seama, complet lucid, că ştia ce nume să-i pună tabloului pe care îl pictase în ultimele luni, după ce un an şi jumătate nu atinsese pensulele şi nu făcuse nici măcar o schiţă în caietele lui de desen. Această certitudine îi injectă o siguranţă liniştitoare care eclipsă ruşinea pe care o simţea pentru că eşuase până şi în sinucidere, la fel ca Charles Laval în Caraibe, în aprilie sau mai 1887, când infecţia bolii îi pătrunsese în trup. Cu primele lumini ale zorilor, îşi recuperă luciditatea şi forţele pentru a se ridica în picioare. Picioarele îi tremurau, dar nu-l mai ardeau şi glezna nu-l deranja acum deloc. Înainte de a se întoarce, pierdu mult timp scuturându-se de furnicile roşii care i se plimbau pe corp. Ce dezamăgite s-or simţi că nu ai murit, Koke, ce ospăţ şi-ar fi oferit din cadavrul tău putred, dar atât de încăpăţânat şi de stupid ca să se înverşuneze să mai trăiască.

Deşi îl chinuia setea – avea limba pietrificată ca a unei şopârle – în timp ce cobora coasta muntelui spre vale, nu se simţea rău, nu-l durea nici corpul, nici sufletul şi mai degrabă simţea o surescitare optimistă. Ardeai de nerăbdare să ajungi mai repede acasă, să intri în râul din Punaauia în care te scăldai în fiecare dimineaţă înainte de lucru, să bei un litru de apă şi un ceai fierbinte cu un strop de rom (mai era rom?) şi apoi să-ţi aprinzi pipa (mai aveai

tutun?), să intri în atelier şi fără a mai pierde timpul, să pictezi acel titlu pe care l-ai descoperit graţie sinuciderii tale ratate, cu litere negre, în colţul stâng de sus al acelei pânze de cort de patru metri lungime de care ai stat lipit ultimele săptămâni. O capodoperă? Da, Koke. În acel colţ de sus vor domni peste pânză acele întrebări zguduitoare. Nu aveai nici cea mai mică idee de răspuns. În schimb aveai certitudinea că cele douăsprezece figuri din tablou, care trasau, într-un arc cu sensul invers acelor de ceasornic, traiectoria umană de la începutul vieţii în copilărie până ce se termină cu bătrâneţea jalnică erau răspunsurile pentru cine ştia să le caute.

Când aproape ajunsese în vale, întâlni o cascadă care cădea din povârnişul muntelui pe o brazdă de muşchi. Bău fericit. Îşi spălă faţa, capul, braţele, pieptul şi se odihni, aşezat la marginea cărării, cu picioarele atârnându-i în gol, cufundat într-o plăcută stare năucă. Făcu restul drumului rupt de oboseală, dar plin de însufleţire.

Întră în casă pe la prânz, ca şi cum ar fi făcut ocolul lumii. Micul Émile dormea dezbrăcat, întins pe spate, în pătuţul lui, şi Pau'ura, pe pat, cu pisica ghemuită la picioarele ei, încerca să cânte o melodie la ghitară. Îl privi şi îi zâmbi, continuând să mângâie coardele instrumentului pe care nu va reuşi niciodată să-l stăpânească. Cânta fals fiecare notă.

— Am vrut să mă omor şi nu am reuşit, am înghiţit atât de multă otravă că am început să vomit şi asta m-a salvat, dar am rămas fără arsenic pentru picioare – spuse el, rar, în franceza pe care Pau'ura o înţelegea perfect, dar o vorbea cu dificultate. Nu sunt numai un artist ratat, dar şi un sinucigaş ratat şi un om mort de foame. Hai, du-te şi fă-mi un ceai.

Expresia pierdută a femeii lui nu se schimbă. Mecanic, schiţă alt surâs, în timp ce se încăpăţâna să scoată câteva acorduri din ghitara maltratată.

— Koke, spuse fără să se mişte. O cană cu ceai.

— O cană cu ceai, repetă el, întinzându-se în pat şi împingând-o cu mâinile. Imediat!

Ea se desprinse de lângă pisică, lăsă jos ghitara şi se îndreptă legănându-se uşor spre uşă. Părea mai mare decât cei şaisprezece-şaptesprezece ani ai ei. Era plinuţă, nu foarte înaltă, cu părul negru-albăstrui lung până la umeri şi o piele mătăsoasă, care părea fosforescentă în contrast cu acel *pareo* roşu. O fată foarte frumoasă, poate cea mai frumoasă *vahine* cu care ai trăit de când ai venit în Tahiti. Născuse de două ori şi nu i se deformase corpul absolut deloc; silueta era în continuare zveltă şi adolescentină. Erai de ani cu ea şi nu ai ajuns să o iubeşti ca pe Teha'amana, pe care, din când în când, o regretai cu un dor de nestăpânit. Şi de ce nu ai ajuns s-o iubeşti, Koke, dacă era nu numai atât de frumoasă, dar mai era şi atât de supusă şi de serviabilă? Pentru că era prea proastă. În ultimul timp îşi redusese dialogul cu soţioara lui tahitiană la strictul necesar. Dacă tăcea, reuşea să simtă pentru Pau'ura o anumită afecţiune; era o companie, un ajutor şi, când îl apuca cheful, ceea ce acum se întâmpla din ce în ce mai rar, un trup tânăr, tare şi senzual. Dar când deschidea gura şi vorbea, în franceza ei sărăcăcioasă sau în tahitiana pe care el nu o înţelegea întotdeauna, îl deprima banalitatea întrebărilor ei şi incapacitatea ei de a înţelege explicaţiile pe care el încerca să i le dea. Dar mai ales îl exaspera nepăsarea ei infinită faţă de orice lucru spiritual, intelectual, artistic sau pur şi simplu inteligent. Înţelesese că voiseşi să te sinucizi? Înţelesese foarte bine. Dar cum tot ceea ce făcea soţul ei era bine, ce comentariu putea să facă în acest caz? Poate nu avea dreptul să-şi spună părerea despre treburile soţului şi stăpânului ei? Nu era o femeie, Koke. Era un trup de adolescentă, o păsărică şi nişte ţâţe, nimic mai mult.

Îl fură somnul. Dar nu pentru mult timp, căci când

deschise ochii, ceaiul pe care i-l lăsase Pau'ura lângă pat era cald încă. Se ridică să caute ultima sticlă de rom din cămară. Era aproape goală, dar cu cele câteva picături pe care le-a scurs peste ceai, băutura parcă luă foc. Îl sorbi rar, în timp ce trecu, cu teamă, în atelier. Privi îndelung imensa pânză întinsă pe şevaletul pe care îl construise, ca schelele unei clădiri, special pentru ea. Săgeţile soarelui care se filtrau printre trestiile de bambus dădeau parcă viaţă tabloului, cuprins de o ciudată vibraţie. Un freamăt de fluturi, ca în pajiştile de pe malul râului Punaruu pe caniculă. Da, Koke, titlul i se potrivea. Luă paleta cu culori şi, cu pensula cea mai fină, scrise în colţul din stânga sus, cu litere mici: „de unde venim? cine suntem? unde ne ducem?"

Acesta era tabloul pe care voiseşi să-l pictezi? Acum, privindu-l la întoarcerea din moarte – bine spus, Koke – cu perspectiva şi seninătatea pe care ţi le dădea faptul de a te întoarce din lumea de dincolo, nu mai erai atât de sigur. Era ăsta paradisul reinventat de un pictor sălbatic stabilit pe insula Tahiti? Asta fusese vaga ta intenţie iniţială. Sau, mai bine zis, să pictezi, din infernul în care căzuseşi în ultimul timp de îndârjire a nenorocului împotriva ta, o Grădină a Edenului, nu abstract, nu european, nu mistic, ci maori. Un Eden material, creat aici şi acum. Dar nu aşa ceva aveai în faţă. Cine era acea figură centrală, care împărţea tabloul în două, cu o cârpă albă în jurul şoldurilor, cu braţele ridicate să ia un fruct dintr-un copac invizibil de deasupra capului? Nu Eva, desigur. Nici măcar nu era sigur că era femeie, pentru că, deşi ceva din faţa, mijlocul şi braţele ei puteau fi considerate feminine, nu erau de femeie formele care se umflau sub cârpa albă: erau nişte testicule zdravene şi un falus considerabil, în curs de erecţie poate.

Începu să râdă. Un *taata vahine*! Un *mahu*! Asta ai pictat, Koke: un bărbat-femeie. Cu şapte ani în urmă, la

sosirea în Tahiti în iunie 1891, când sublocotenentul Jénot (ce o mai fi făcând?) îţi povestise că băştinaşii, datorită părului tău lung fluturându-ţi pe umeri şi pălăriei stil Buffalo Bill, te credeau un *taata vahine*, un *mahu,* te-ai îngrozit! Un bărbat-femeie, tu? Oare nu dăduseşi destule dovezi de virilitate de când te ştiai? Indispus, ţi-ai tăiat lungile plete şi ai înlocuit pălăria de mohican cu una de pai. Dar apoi, după ce ai înţeles că pentru tahitieni, spre deosebire de europeni, un *taata vahine* era la fel de acceptat ca un bărbat sau o femeie, ţi-ai schimbat părerea. Acum erai mândru că fuseseşi luat drept un *mahu.* „Singurul lucru la care misionarii nu i-au putut face să renunţe”, se gândi. Nu existau oare *taata vahine* prin sate, în sânul multor familii, în ciuda predicii aspre a preoţilor şi a pastorilor, încăpăţânându-se să impună o strictă simetrie sexuală, bărbaţii aici, femeile dincolo, şi să elimine orice formă de ambiguitate între sexe? Asta nu au putut să le smulgă indigenilor; înţelepciunea lor sexuală. Îşi aminti, amuzat, aventura lui cu Jotefa, tăietorul de lemne, în apa cascadei: nu trecuse aşa de mult timp, dar păreau secole, Koke. Da, existau încă mulţi *taata vahine* în Tahiti. Nu şi în Papéete, ci în interiorul insulei, unde influenţa europeană ajungea târziu, greu sau deloc. Pe băieţii aceia care se împodobeau cu nimicuri femeieşti din flori şi care găteau, ţeseau şi făceau tot felul de treburi casnice, el îi văzuse de multe ori, la petrecerile din timpul sărbătorilor, după ce se îmbătau, lăsându-se mângâiaţi de către bărbaţi şi folosiţi ca femei în mod firesc. Şi văzuse de asemenea, în aceleaşi împrejurări, fete şi femei îmbrăţişându-se şi mângâindu-se fără ca cineva să se mire. Erau ultimele urme ale civilizaţiei dispărute pe care veniseşi să le cauţi fără să le găseşti, Koke, ultima răsuflare a acestei culturi primitive, sănătoase, păgâne, fericite, fără să se ruşineze de propriul corp, nedeformate de ideea decadentă a păcatului. Singurul lucru care mai rămăsese din ceea ce căutaseşi în

Mările Sudului, Koke, această înţeleaptă necesitate, fără ochelari de cal la ochi, a iubirii în toate metamorfozele ei, incluzând hermafroditismul. Nu va mai dura mult. Europa va sfârşi şi cu aceşti *taata vahine* aşa cum a terminat şi cu vechii zei, cu vechile credinţe, vechile obiceiuri, vechea goliciune a trupului, tatuajele şi antropofagia, cu acea civilizaţie sănătoasă, veselă, energică care existase cândva. Şi care continua să existe în Marchize. Trebuia să pleci acolo înainte să dispară.

Fără s-o ştii şi fără să vrei, pictaseşi un *taata vahine* în centrul celui mai bun tablou al tău. Un omagiu a tot ceea ce nu mai exista, a tot ceea ce li se furase tahitienilor. În toţi aceşti ani de când erai aici nu întâlniseşi nici măcar o persoană care să-şi aducă aminte cum erau, înainte, obiceiurile, relaţiile, viaţa cotidiană. Nu li se lăsase nici măcar goliciunea splendidă cu care apăreau în tabloul tău. Misionarii le puseseră pe trupurile arămii acele tunici ce păreau rase călugăreşti. Ce crimă! Să ascunzi aceste siluete de culoarea ocrului, gri-palid sau albăstrui care timp de secole au strălucit mândre sub soare, cu o inocenţă animală! Tunicile pe care i-au obligat să le poarte le anulau graţia, dezinvoltura, puterea, le puneau marca infamantă de robi. Koke, Koke: această cultură dispărută a trebuit să o recreezi tu de la A la Z, ca să existe. Fuseseră vreodată oamenii maori aşa cum apăreau în tablou? Naturali, prieteni ai trupurilor lor, fraţi ai copacilor care le ofereau roadele, ai mării şi ai lagunei unde pescuiau şi unde se scăldau şi ale căror ape erau brăzdate de pirogi rapide, apăraţi de necazuri de acea zeiţă neobosită Hina, pe care a trebuit, de asemenea, s-o inventezi tu pentru ei, căci niciun tahitian nu-şi mai amintea cum era pe vremea când o adorau strămoşii lor. Misionarii le răpiseră memoria, îi transformaseră în amnezici.

Era o mare reuşită să diferenţiezi cu acest galben şters colţurile de sus pentru a crea o impresie de frescă veche

ale cărei margini se deterioraseră în timp. Şi altă reuşită, tonul constant al peisajului, susţinut de un albastru suav şi verdele veronez al fundalului, unde se încolăceau ca nişte tentacule, ca nişte şerpi, crengi şi trunchiuri în balans. Copacii, singurele personaje belicoase ale tabloului. Animalele, în schimb, erau paşnice: pisici, capre sau căprioara, câinele, păsările, convieţuiau fratern cu oamenii. Până şi bătrâna lăsată pe vine în stânga, pe moarte sau poate chiar moartă, avea acea poziţie a mumiilor peruane pe care nu le-ai putut uita niciodată, părea împăcată cu extincţia.

Şi acele două figuri înfăşurate în tunici trandafirii, care, în plan secund, mergeau împotriva timpului, dinspre moarte spre viaţă, lângă arborele cunoaşterii? În timp ce le pictai, ţi-a trecut prin cap că puteai fi chiar tu şi nefericita Aline. Dar nu. Acele figuri care şuşoteau nu erai tu şi fiica ta moartă. Dar nici tahitieni nu erau. Era ceva sinistru, brut, intrigant, nefiresc în felul lor tainic de a se absorbi în ele însele, impasibile faţă de tot ceea ce era împrejur. Închise ochii, scormonind în adâncul spiritului. Pe cine reprezentaseşi în acea pereche, Koke? Nu ştiai. Nu o vei şti niciodată. Un semn bun. Pictaseşi cel mai bun tablou al tău nu numai cu mâinile, cu ideile tale, cu imaginaţia, cu arta ta dintotdeauna. Ci şi cu aceste puteri întunecate născute din adâncul sufletului, din scrâşnetul pasiunilor, din furia instinctelor, din acele impulsuri care irupeau în excepţionalele tale tablouri. Tablourile care nu vor muri niciodată, Koke. Ca *Olympia* lui Manet.

Rămase timp îndelungat absorbit de studierea tabloului, încercând să-l înţeleagă pe de-a-ntregul. Când coborî din atelier, Pau’ura pregătise cina şi îl aştepta jos, în încăperea deschisă intemperiilor pe două laturi, care servea de sufragerie. Îl ţinea pe Émile în braţe şi copilul – pentru care niciodată nu simţiseşi duioşia pe care ţi-o trezise surioara lui moartă la puţin timp după naştere –

deşi ţinea ochii foarte larg deschişi, nu scotea niciun sunet şi nu făcea nicio mişcare. Cu atât mai bine. Pe masă se afla un platou cu fructe şi omleta pe care o învăţaseşi să ţi-o pregătească aşa cum îţi plăcea: foarte moale, mai mult lichidă. Se auzea, foarte aproape, tălăzuirea invizibilă a mării.

— Adică Teng ne-a vândut din nou pe datorie? se bucură el, zâmbind. Cum l-ai convins?

— Koke, spuse ea. Chinezul. Ouă. Sare.

Avea în priviri ceva liniştit, dulce, copilăresc care contrasta cu trupul împlinit de femeie.

— Dacă mă culc cu tine în noaptea asta, înseamnă că am înviat cu adevărat, spuse el tare, aşezându-se să mănânce.

— Adevărat, spuse Pau'ura, schiţând un zâmbet.

Călugăriţa Gutiérrez

Toulon, august 1844

Prima impresie a Florei despre Toulon, unde ajunse în zorii zilei de 29 iulie 1844, a fost cât se poate de proastă: „Un oraş de militari şi delincvenţi. Aici n-o să pot face nimic.” Îi inspira acest pesimism faptul că Toulon trăia de pe urma Arsenalului Naval, unde munceau cinci mii de muncitori din oraş, la un loc cu deţinuţii care-şi executau pedepsele de muncă silnică. Pe de altă parte, de la Marsilia, colita şi nevralgiile nu-i mai dădeau pace.

Cei care o primiră în Toulon erau nişte burghezi sansimonieni, foarte moderni când vorbeau de tehnică, progres ştiinţific şi de organizarea producţiei de bunuri industriale, dar îngroziţi că pornirile Florei le vor aduce probleme cu autorităţile. Cel care îi conducea, un căpitan cu aere de fante numit Joseph Corrèze, o plictisea sfătuind-o să fie prudentă şi cumpătată.

— Dacă era vorba să fiu prudentă şi moderată, nu aş mai fi făcut acest turneu, îl puse la punct Flora. Pentru aşa ceva sunteţi buni dumneavoastră. Eu am venit să fac o revoluţie şi va trebui să vă spun nişte adevăruri, n-am încotro. Dacă autorităţile se supără, cu atât mai bine, îmi vor spori astfel credibilitatea printre muncitori.

Autorităţile se supărară, într-adevăr, înainte ca Flora să fi deschis gura în public. A doua zi după sosire, comisarul din Toulon, un bărbos în jur de cincizeci de ani mirosind a lavandă, se prezentă la hotelul în care şedea şi o interogă timp de o jumătate de oră despre intenţiile cu care venise în oraş. Orice manifestare care va tulbura ordinea publică va fi sancţionată energic, o preveni. Şi după câteva ore îi sosi şi o citaţie din partea procurorului regal să se prezinte la biroul lui.

— Spune-i şefului tău că nu voi veni, izbucni *Madame-la-Colère,* indignată. Dacă am comis vreun delict, să mă

aresteze. Dar dacă vrea să mă intimideze şi să-mi pierd timpul, nu va reuşi.

Subalternul procurorului, un tânăr cu maniere delicate, o privea surprins şi neliniştit, ca şi cum această femeie, care ridica vocea la el şi-şi agita un deget ameninţător pe sub nasul lui, era posibil să treacă la agresiune fizică. Aşa te privise, Florita, la fel de stupefiat, cu aceeaşi uimire şi aceeaşi spaimă, cu zece ani în urmă, în imensa casă a familiei din strada Santo Domingo din Arequipa, unchiul tău don Pío Tristán, în dimineaţa aceea, la câteva zile după prima întâlnire, când în sfârşit tu şi el aţi abordat spinoasa temă a moştenirii. Don Pío, un domn slab, cu părul alb, elegant, mic de statură, fluid, cu ochii albaştri, avea gata pregătită argumentaţia. După un schimb de amabilităţi drept introducere, copleşindu-te cu expresii latine şi citate avocăţeşti, ţi-a adus la cunoştinţă că nu puteai aspira la nicio centimă din moştenirea iubitului său frate Mariano pentru că erai fiică ilegitimă din părinţi a căror uniune era lipsită, conform mărturisirii tale din scrisoarea pe care i-o trimiseseşi, de orice recunoaştere legală.

Don Pío întârzie trei luni până să se întoarcă de la fabricile lui de zahăr din Camaná, ca şi cum s-ar fi temut de întâlnirea cu nepoţica lui franceză. Te-a emoţionat până la lacrimi să-l cunoşti personal pe acest frate mai mic al tatălui tău, ale cărui trăsături aşa cum ţi le aminteai aduceau atât de bine cu cele ale unchiului. Erai încă o sentimentală, Andaluzo. L-ai îmbrăţişat, tremurând, şoptindu-i că voiai să-l iubeşti şi să te iubească şi el; că erai fericită să-ţi recapeţi familia paternă, să ai, datorită ei, căldura şi siguranţa pe care, din copilăria din casa din Vaugirard, nu le mai simţiseşi. Spuneai ceea ce simţeai, Florita! Iar unchiul Tristán, aparent, s-a emoţionat şi el, îmbrăţişându-te şi şoptindu-ţi, cu ochii albaştri tulburaţi de emoţie:

— Doamne Dumnezeule, eşti imaginea vie a fratelui

meu, fata mea.

Zilele următoare, acest bătrânel de şaizeci şi patru de ani bine păstraţi – cu un venit de trei sute de mii de franci era bogatul cel mai bogat din Arequipa – se întrecu în atenţii şi drăgălăşenii faţă de nepoata lui. Dar, când, în sfârşit, fusese de acord să stea de vorbă doar ei doi, singuri, şi Flora îi expuse dorinţa ei de a fi recunoscută ca fiică legitimă a lui don Mariano şi să primească deci, din moştenirea bunicii şi a tatălui ei, o rentă de cinci mii de franci, don Pío se transformă într-o fiinţă glacială, juridică, în purtătorul de cuvânt al normelor legale: legile, sfinte, trebuiau să predomine faţă de sentimente; altfel, nu ar mai exista civilizaţie. Conform legii, Floritei nu-i revenea nimic; dacă nu-l credea, să ceară părerea judecătorilor şi avocaţilor. Don Pío o făcuse deja şi ştia despre ce vorbea.

Atunci Flora izbucni într-unul din accesele ei, asemenea celui care, în Toulon, îl făcuse să plece, palid, aproape fugind, pe tânărul ajutor de procuror regal. Un ingrat, lipsit de nobleţe, avar. Aşa răsplătea grija lui don Mariano faţă de el, care îl crescuse, îl apărase şi îl educase acolo, în Franţa? Profitând de fiica lui neajutorată, neţinând seama de drepturile ei, condamnând-o la mizerie deşi el era un om extraordinar de bogat? Flora ridică atât de mult vocea, că don Pío, alb ca hârtia, se lăsă să cadă pe un fotoliu. Părea neajutorat şi pierdut în salonul cu pereţii împodobiţi cu portretele strămoşilor lui: auditori, intendenţi, episcopi, viceregi, primari, generali. Mai târziu, îi mărturisi Florei că în cei şaizeci şi patru de ani de viaţă, era pentru prima oară când în familie sau în afara ei, văzuse o femeie răzvrătindu-se astfel şi vorbind fără respectul cuvenit unui *pater familias.* Aşa erau acum obiceiurile franceze?

Flora izbucni în râs. „Nu, unchiule – gândi. În ceea ce le priveşte pe femei, franţuzoaicele sunt şi mai retrograde decât arequipencele.” Când prietenii sansimonieni din Toulon aflară de vizita comisarului şi de citaţia la

procuratură, se speriară. Îi vor percheziţiona camera de la hotel, era sigur. Căpitanul Joseph Corrèze avea desigur toate documentele Florei despre organizarea Uniunii Muncitoare în provinciile Franţei. Dar, dintr-un motiv necunoscut, nu s-a făcut nicio percheziţie şi nici procurorul regelui nu o mai cită pe Flora în timpul şederii ei la Toulon.

Pentru a contracara aceste neplăceri, sansimonienii o duseră în port să asiste la „jocurile marinăreşti”, distracţie anuală care aducea la Toulon o mulţime de vizitatori din toate părţile, chiar şi din Italia. Aşezaţi pe o mică platformă la prora unei bărci pe post de cai-de-mare, doi lăncieri protejaţi de scuturi din lemn şi înarmaţi cu nişte prăjini lungi cu vârful bont, când treceau unul pe lângă celălalt în viteza pe care o duzină de vâslaşi se străduiau să o imprime bărcilor, se împingeau cu putere unul pe celălalt. Din cauza impactului puternic, unul sau, adeseori, amândoi lăncierii cădeau în apă, în strigătele mulţimii adunate pe chei şi pe faleză. Sansimonienii rămaseră blocaţi când, după terminarea spectacolului, Flora le spuse că pe ea a impresionat-o cel mai mult faptul că a observat că sărmanii oameni, care se atacau cu lăncile pentru a distra plebea şi burghezia, cădeau în apa foarte murdară, unde se deversau canalele de scurgere din oraş. Fără îndoială că erau expuşi astfel la tot felul de infecţii.

Nu-ţi plăcuseră niciodată aceste distracţii ale mulţimii în care, la adăpostul gloatei, individul se animaliza, îşi pierdea controlul instinctelor şi acţiona ca un sălbatic. De aceea, coridele de tauri în Plaza de Armas din Arequipa, la care te-a dus Clemente Althaus, sau luptele de cocoşi, în mijlocul acelor fanatici care pariau şi întărâtau animalele pline de sânge, ţi-au displăcut profund. Te-ai dus să le vezi din dorinţa de a afla şi a cunoaşte tot ceea ce era omenesc, dar care te obliga deseori să înghiţi şerpi şi broaşte râioase.

Colonelul Althaus, care se considera şi el victima avariţiei lui don Pío Tristán, încercă să o consoleze. Şi să o facă să renunţe la orice acţiune legală pentru a fi recunoscută ca fiică legitimă, pentru că, o asigură el, niciodată nu va găsi un avocat bun care să îndrăznească să-l înfrunte pe omul cel mai puternic din Arequipa şi niciun judecător care să îndrăznească să îl declare pe don Pío vinovat de vreun delict. „Aici nu e Franţa, Florita! Aici ne aflăm în Peru!” Pe de altă parte, şi neamţul îşi făcea iluzii în ceea ce priveşte Franţa.

Într-adevăr, cei şase avocaţi pe care i-ai consultat au fost categorici: nu aveai nici cea mai mică şansă. Cu scrisoarea ta naivă trimisă lui don Pío, în care ai povestit adevărul despre căsătoria părinţilor tăi, ţi-ai legat singură funia de gât. Nu vei câştiga niciodată vreun proces, în caz că ai comite îndrăzneala de a-l da în judecată pe don Pío. Flora consultă chiar şi un avocat radical, pe care înalta societate arequipană îl respingea din cauza faimei lui de duşman al bisericii, pentru că îndrăznise cu doi ani în urmă să o apere pe călugăriţa Dominga Gutiérrez, un adevărat scandal care încă mai alimenta bârfele din oraş. Tânărul Mariano Llosa Benavides a fost cel care a pus punct încercărilor ei:

— Îmi pare rău că vă dezamăgesc, doña Flora, dar, din punct de vedere legal, dumneavoastră nu veţi câştiga niciodată acest proces. Chiar dacă aţi avea hârtiile în regulă şi căsătoria părinţilor dumneavoastră ar fi fost legală, tot am fi pierdut. Nimeni nu a câştigat vreodată un proces cu don Pío Tristán. Nu ştiaţi că jumătate din Arequipa trăieşte de pe urma lui şi cealaltă jumătate speră şi ea să sugă de la acelaşi uger? Deşi, teoretic, suntem Republică, colonia de altădată funcţionează încă bine-mersi.

Rumegându-şi înfrângerea, fu nevoită să renunţe la visele de a deveni o mică burgheză prosperă. Mai bine, nu-

i aşa, Florita? Da, mai bine. De aceea, deşi Arequipa ţi-a distrus atâtea iluzii, aveai o puternică afecţiune pentru oraşul vulcanilor. El ţi-a deschis ochii asupra inegalităţilor din lume, asupra rasismului, a orbirii şi egoismului celor bogaţi şi asupra a cât era de inuman fanatismul religios, sursa tuturor oprimărilor. Istoria călugăriţei Dominga Gutiérrez – verişoara ta şi ea, bineînţeles, în acest oraş de infinite incesturi deghizate – te-a tulburat, uimit, indignat şi te-a determinat să întrebi pe toată lumea ca să-ţi faci o idee despre ceea ce i s-a întâmplat. Ca să înţelegi toată povestea era nevoie să cunoşti aceste mânăstiri de claustrare[11], alt semn distinctiv al oraşului Arequipa care, pe lângă zidurile albe de piatră ale bisericilor şi caselor, pe lângă cutremure şi revoluţii, se mândrea că este cel mai catolic dintre toate oraşele din Peru, din America şi, probabil, din lume. Şi ai hotărât să le cunoşti.

Cu caracterul ei care reuşea să înduplece şi pietrele, mica franţuzoaică ceru, imploră, conspiră cu prieteni şi rude, până când obţinu permisele necesare din partea episcopului Goyeneche şi putu să viziteze cele trei mânăstiri de claustrare din Arequipa: Santa Rosa, Santa Teresa şi Santa Catalina. Cea din urmă, unde Flora rămase să doarmă cinci nopţi, era, în spatele zidurilor, un mic oraş spaniol închis, o enclavă în centrul Arequipei: străduţe îngrijite cu nume andaluze, pieţe retrase, izolate, invadate de garoafe şi trandafiri, fântâni cântătoare şi o mulţime feminină, circulând prin sufragerie, oratorii, săli de recreere, capele şi chilii, bucătării, înconjurate toate de grădini şi terase. Fiecare măicuţă avea dreptul să claustreze cu ea patru sclave şi patru servitoare.

Florei nu-i venea să creadă că putea exista un asemenea fast. Niciodată nu şi-ar fi putut imagina că într-o mânăstire

---

11 În original: *monasterio de clausura* – mânăstire aparţinând anumitor ordine călugăreşti în care izolarea este totală (*n. t.*).

de claustrare exista atâta lux. Pe lângă bogăţia artistică, tablouri, sculpturi, covoare şi obiecte de cult din argint, aur, alabastru şi fildeş, în chilii existau covoare şi perne, cearşafuri de mătase, cuverturi pentru pat brodate de mână. Gustările şi băuturile răcoritoare erau servite cu tacâmuri din argint, în veselă importată din Franţa, Flandra, Italia şi Germania. Tinerele călugăriţe de la Santa Catalina îi făcură o primire zgomotoasă. Erau cât se poate de vesele, fără grijă, încântătoare şi feminine. Pentru a afla „cum se îmbrăcau franţuzoaicele”, nu s-au mulţumit ca Flora să-şi scoată bluza ca să le arate corsetul şi bustiera, ci i-au cerut să-şi dea jos şi fusta şi portjartierul căci ardeau de curiozitate să atingă obiectele de îmbrăcăminte intime ale franţuzoaicelor. Roşie ca un mac, amuţind de ruşine, Flora, în chiloţi şi ciorapi, fu nevoită să se expună mult timp privirilor şi exclamaţiilor tinerelor călugăriţe, până când maica-stareţă – *la priora* – veni să o ia de acolo, amuzându-se şi ea la fel ca celelalte.

Petrecu câteva zile instructive şi, în mod sigur, distractive în această mânăstire aristocratică, la care aveau acces doar novicele de viţă nobilă, în stare să plătească dotele ridicate pe care ordinul religios le cerea. În ciuda claustrării perpetue şi a lungilor ore dedicate reculegerii şi rugăciunilor, măicuţele nu se plictiseau. Rigorile izolării totale erau atenuate de confort şi de activităţile sociale cu care se ocupau: petreceau o bună parte din timp răsfăţându-se, alintându-se, jucându-se ca nişte fetiţe sau vizitându-se în chiliile lor pe care sclavele negre, mulatre, metise şi zambas[12], precum şi servitoarele indiene le întreţineau curate ca lacrima.

Toate călugăriţele din Santa Catalina pe care le-a întrebat credeau sincer că Dominga era posedată de diavol. Şi toate susţineau că în Santa Catalina niciodată nu s-ar fi întâmplat ceva atât de trist.

---

12 *zambo:* născut dintr-un negru şi o indiancă (*n. t.*).

Deoarece povestea Domingăi se petrecuse, de fapt, la Santa Teresa, o mânăstire aparţinând ordinului Carmelitas Descalzas[13] mai austeră, mai strictă şi mai riguroasă decât Santa Catalina, Flora stătu şi acolo patru zile şi patru nopţi. Santa Teresa avea trei rânduri de chilii superbe, cu plante agăţătoare, iasomie, tuberoze şi trandafiri bine îngrijiţi, crescătorie de păsări şi grădini de zarzavat pe care le cultivau chiar măicuţele cu propriile lor mâini. Dar aici nu mai domnea ambianţa lumească, jucăuşă şi frivolă de la Santa Catalina, în Santa Teresa nimeni nu se mai distra; se rugau, meditau, lucrau în tăcere şi se suferea cu trup şi suflet în numele iubirii pentru Dumnezeu. În chiliile minuscule unde călugăriţele se închideau pentru a se ruga – separate de dormitoare – nu era niciun fel de lux sau confort, ci doar pereţi goi, un scaun ascetic din pai împletit, o masă din scânduri negeluite şi, atârnat într-un cui, biciul cu care călugăriţele se pedepseau pentru a oferi Domnului sacrificiul trupului lor flagelat. Din celula ei, Flora auzea, înspăimântată, plânsul care însoţea plesniturile de bici şi putu să înţeleagă cum fusese viaţa verişoarei ei Dominga Gutiérrez timp de zece ani, închisă aici de la vârsta de paisprezece ani.

Asta era vârsta pe care o avea Dominga când, după ce suferise o decepţie în dragoste – tânărul ei iubit se căsătorise cu altcineva –, la insistenţele mamei ei, intrase ca novice la Santa Teresa. După câteva săptămâni, poate chiar zile, îşi dădu seama că niciodată nu se va putea adapta acestui regim de sacrificiu, austeritate extremă, tăcere şi izolare totală, în care abia se putea dormi, mânca şi trăi, pentru că totul era rugăciune, imnuri religioase,

13 Carmelitele Desculţe: ordin religios catolic al cărui nume provine de la muntele Carmel din Palestina, unde a fost înfiinţat în secolul al XII-lea şi reformat apoi în secolul al XVI-lea de Sfântul Ioan al Crucii şi Sfânta Teresa din Avila *(n.t.).*

flagelare, spovedanie şi muncă la câmp. Rugăminţile şi implorările faţă de mama ei, la vorbitor, fuseseră inutile. Argumentele cu care duhovnicul ei o îmbrobodea le întăreau pe cele ale mamei: trebuia să reziste ispitelor pentru că diavolul voia să o silească să renunţe la vocaţia ei religioasă.

Un an mai târziu, după jurământul de credinţă şi castitate care o lega până la moarte de zidurile şi de rutina zilnică a mânăstirii, Dominga ascultă în lectura care avea loc la conferirea rangului, nişte pagini din *Cartea vieţii* a Sfintei Teresa, povestea unui caz de posedare a unei călugăriţe din Salamanca, căreia diavolul îi inspirase o strategie macabră pentru a fugi din mânăstire. Domingăi, care împlinise cincisprezece ani, i se deschise mintea. Da, exista un mod de a scăpa. Ca să reuşească trebuia să acţioneze cu infinită prudenţă şi răbdare. Îi trebuiră opt ani ca să-şi ducă planul la îndeplinire. Când te gândeai ce vor fi însemnat pentru verişoara ta cei opt ani de planuri, urzite cu nenumărate precauţii, pas cu pas, la trama complexă, dând înapoi de fiecare dată când o cuprindea teama să nu fie descoperită, pentru a o lua de la capăt ziua următoare – o Penelopă neobosită care ţese şi deşiră şi reţese lucrul –, inima ţi se strângea, îţi veneau idei distrugătoare şi te gândeai să dai foc mânăstirilor, să spânzuri sau să le tai capul tuturor fanaticilor care oprimau trupul şi sufletul, asemenea revoluţionarilor de la 1789. Apoi, te căiai pentru aceste idei apocaliptice născute în taină din indignare.

În fine, la 6 martie 1831, Dominga Gutiérrez, de douăzeci şi trei de ani, a putut să-şi pună planul în aplicare. În ajun, două dintre servitoarele ei i-au procurat cadavrul unei indience, cu complicitatea unui medic din Spitalul San Juan de Dios. La adăpostul întunericului, l-au adus într-un sac, într-o cameră închiriată în acest scop peste drum de Santa Teresa. După ultima bătaie de clopot

de la miezul nopţii, l-au târât în mânăstire pe poarta principală, pe care sora portăreasă, care făcea parte şi ea din plan, o lăsase deschisă. Acolo le aştepta Dominga. Cu ajutorul celor două servitoare, duseră cadavrul în chilia în care dormea măicuţa. O dezbrăcară pe indiancă şi o îmbrăcară cu rasa şi scapularul pe care-l purta pe cap călugăriţa. Stropiră cu ulei cadavrul şi îi dădură foc, având grijă ca flăcările să-i ardă faţa în aşa fel încât să nu mai poată fi recunoscută. Înainte de a fugi, răvăşiră toate lucrurile în chilie ca să pară mai verosimil presupusul accident.

Din ascunzătoarea ei din camera închiriată, Dominga Gutiérrez urmări ceremonia funebră celebrată de călugăriţele de la Santa Teresa înainte de înmormântarea în cimitirul de lângă grădinile de zarzavat. Reuşise! Tânăra descălugărită nu s-a refugiat acasă, de teama maică-sii, ci la familia unor rude care ţineau foarte mult la ea încă de când era copil. Unchiul ei, speriat de o asemenea răspundere, dădu fuga imediat să-i dezvăluie episcopului Goyeneche incredibila poveste. Trecuseră doi ani de atunci şi scandalul nu se stinsese încă. Flora găsise oraşul divizat între partizanii şi adversarii Domingăi, pe care, după ce o alungaseră din casa unchiului, o adăpostise unul din fraţii ei într-o gospodărie ţărănească din Chuquibamba, unde trăia deportată, într-o altă formă de claustrare, în timp ce cercetările legale şi ecleziastice ale cazului ei îşi urmau cursul.

Se căia? Flora se dusese la Chuquibamba să afle. După un drum chinuitor prin peisajul andin, ajunse la căsuţa simplă de ţară care era închisoarea laică a Domingăi. Nu avu nicio reţinere să-şi primească verişoara. Părea mai în vârstă pentru cei douăzeci şi cinci de ani ai ei. Suferinţa, frica şi nesiguranţa îi marcaseră pe faţă trăsături cioplite parcă în piatră, cu oasele pometţilor proeminente; un tic nervos făcea să-i tremure buza de jos. Era îmbrăcată

simplu, cu o rochie înflorată de ţărancă, închisă cu nasturi la gât şi manşete. Avea mâinile cu unghiile tăiate scurt, bătătorite de munca la câmp. În ochii adânci, cu privirea gravă, exista ceva mereu în alertă, ca în faţa unei posibile catastrofe. Vorbea cu blândeţe, căutându-şi cuvintele, temându-se să nu comită vreo greşeală care să-i agraveze situaţia. În acelaşi timp, când la insistenţa Florei, începu să-i vorbească despre ea, tăria ei de caracter era inflexibilă. Procedase rău, fără îndoială. Dar, ce altceva ar fi putut face pentru a scăpa din acea închisoare împotriva căreia i se răzvrăteau şi sufletul şi mintea în fiecare clipă trăită acolo? Să moară de disperare? Să înnebunească? Să se sinucidă? Asta ar fi vrut Dumnezeu să se întâmple cu ea? Ceea ce o durea cel mai mult era că mama ei trimisese vorbă că după gestul ei de apostazie, o considera moartă. Şi ce avea de gând? Spera să se termine procesul, cu toate încurcăturile de la Tribunal şi de la Curie şi să i se permită să plece la Lima, să trăiască necunoscută de nimeni, chiar şi ca servitoare, dar în libertate. Când se despărţiră, îi şopti Florei la ureche: „Rugaţi-vă pentru mine.”

Ce s-o fi întâmplat cu Dominga Gutiérrez în toţi aceşti unsprezece ani? O trăi, în sfârşit, departe de meleagurile arequipene, unde ar fi fost mereu obiect de controverse şi curiozitate publică? Reuşise să plece şi să dispară în Lima aşa cum visa? O fi aflat Dominga de dragostea şi solidaritatea cu care descrisese povestea ei în *Peregrinările unei paria?* Nu o vei şti niciodată, Florita. De când don Pío Tristán arsese public cartea ta de memorii, acolo, în Arequipa, nu ai mai primit niciodată nicio scrisoare de la cunoştinţele şi rudele tale întâlnite cu ani în urmă, în aventura ta peruană.

În timpul vizitei la Arsenalul Naval din Toulon, care i-a luat o zi întreagă, Flora avu ocazia, din nou, ca şi în Anglia, să vadă de aproape regimul de detenţie. Nu era închisoarea pe care-o cunoscuse verişoara ei Dominga, ci

mult mai rău. Miile de puşcăriaşi care îşi ispăşeau pedeapsa de muncă silnică în halele Arsenalului purtau la glezne lanţuri care le roseseră pielea plină acum de răni şi coji uscate. Se deosebeau de muncitorii printre care munceau amestecaţi în hale şi cariere de piatră nu numai prin lanţurile de la picioare, dar şi prin hainele vărgate şi şepcile a căror culoare indica sentinţa la care erau condamnaţi. Era greu să nu te înfiori când vedeai ocnaşii cu şapcă verde: muncă silnică pe viaţă. Ca şi Dominga, aceşti nenorociţi ştiau că, exceptând posibilitatea de a fugi, vor trăi tot restul vieţii supuşi acestui chin zilnic abrutizant, sub ochii paznicilor înarmaţi, până când moartea îi va elibera de coşmar.

Ca şi în închisorile englezeşti, o surprinse şi aici mulţimea deţinuţilor care, la o simplă privire, erau bolnavi mintal, nefericiţi atinşi de cretinism sau delir ori alte forme de alienare mintală. O priveau tâmp, cu gura deschisă, cu ochii sticloşi, rătăciţi, ai celor care şi-au pierdut minţile. Mulţi probabil că nu mai văzuseră o femeie de mult timp pentru că se uitau cu o expresie de extaz sau de spaimă când o vedeau pe Flora trecând prin faţa lor. Iar câţiva idioţi chiar îşi duceau mâna la părţile ruşinoase şi începeau să se masturbeze cu naturaleţe animalică.

Era drept ca debilii mintal, taraţii şi nebunii să fie judecaţi şi condamnaţi, la fel ca indivizii care sunt în deplinătatea facultăţilor mintale? Nu era o nedreptate monstruoasă? Ce responsabilitate putea avea pentru actele sale un alienat mintal? O mare parte din aceşti condamnaţi, în loc să fie aici, trebuiau să se afle în aziluri de bolnavi mintal. Deşi, amintindu-şi acele spitale psihiatrice din Anglia şi tratamentele la care erau supuşi nebunii, era preferabil să fie condamnaţi ca delincvenţi. Iată o temă de reflecţie pentru care va trebui să găseşti soluţie în societatea viitoare, Florita.

Ofiţerii din Arsenalul din Toulon o avertizară ca nu avea

voie să stea de vorbă cu muncitorii – deţinuţi sau angajaţi – pentru că ar putea interveni situaţii neplăcute. Dar, credincioasă temperamentului ei, Flora se apropia de câte un grup, punea întrebări despre condiţiile de muncă, despre relaţia condamnaţilor în lanţuri şi muncitori şi, pe neaşteptate, sub privirile stupefiate ale celor doi ofiţeri de Marină şi ale funcţionarului civil care o însoţeau, se trezi conducând în aer liber o dezbatere aprinsă în jurul pedepsei cu moartea. Ea era pentru abolirea ghilotinei ca măsură juridică şi anunţă că Uniunea Muncitoare o va interzice. Mulţi muncitori protestară furioşi. Dacă acum, când exista ghilotina, se comiteau atâtea furturi şi crime, ce se va întâmpla când nu va mai exista groaza pe care pedeapsa cu moartea o insufla criminalilor? Dezbaterea se întrerupse în mod comic când un grup de nebuni, atraşi de discuţie, voiră să participe la ea. Surexcitaţi, gesticulând, împingându-se, vorbeau în acelaşi timp, întrecându-se în tâmpenii sau cântând şi ţopăind pentru a fi luaţi în seamă, în râsetele celorlalţi, până când paznicii readuseră ordinea, punându-şi bastoanele în funcţiune.

Experienţa i-a fost Florei mai mult decât utilă. Mulţi muncitori, auzind ceea ce spusese în timpul vizitei la Arsenal, s-au interesat de Uniunea Muncitoare şi au întrebat-o unde puteau să stea de vorbă cu ea mai pe îndelete. Începând din ziua aceea, spre surpriza prietenilor ei sansimonieni care abia putuseră să-i organizeze vreo două întâlniri cu o mână de burghezi, Flora s-a putut întâlni de două-trei ori pe zi cu grupuri de muncitori care veneau curioşi să asculte acest personaj ciudat cu fustă, hotărâtă să introducă justiţia universală într-o lume fără exploatatori şi fără bogaţi, în care, între alte excentricităţi, femeile vor avea aceleaşi drepturi ca bărbaţii în faţa legii, în sânul familiei şi la muncă. De la pesimismul cu care sosise în acest oraş de militari şi marinari, Flora trecu la un entuziasm care-i alină parcă şi durerile. Se simţi mai

bine şi cuprinsă de energia din timpurile ei bune, susţinu o activitate frenetică din zori până la miezul nopţii. În timp ce se dezbrăca – ah, corsetul ăsta sufocant împotriva căruia lansaseşi o diatribă în romanul tău *Méphis* şi care va fi interzis în societatea viitoare pentru că era un obiect de îmbrăcăminte nedemn, punându-le pe femei în chingi asemenea iepelor! – făcând bilanţul zilei, îi părea bine. Rezultatele erau cât se poate de bune; cincizeci de exemplare din *Uniunea Muncitoare* se epuizară şi fu nevoită să-i mai ceară altele editorului. Înscrierile în mişcare depăşiră curând suta.

La întruniri, în case particulare, la societăţi ale muncitorilor, în centre masonice sau manufacturi ale meşteşugarilor, veneau uneori şi imigranţi care nu vorbeau franceza. Cu grecii şi italienii nu era nicio problemă, căci se afla mereu câte o persoană bilingvă care servea de interpret. Mai greu era cu arabii care se aşezau pe vine în vreun colţ, nemulţumiţi că nu puteau participa la discuţii.

Apăreau deseori, în timpul acestor întâlniri cu oameni de diverse rase şi limbi, incidente pe care Flora trebuia să le stăpânească intervenind energic împotriva prejudecăţilor rasiale, culturale sau religioase. Nu întotdeauna aveai succes, Florita. Ce greu era să-i convingi pe mulţi dintre compatrioţii tăi că toate fiinţele omeneşti erau egale, în ciuda culorii pielii, a limbii pe care o vorbeau sau a Dumnezeului la care se rugau! Chiar când păreau că erau de acord, îndată ce apărea o discrepanţă, ieşeau la iveală dispreţul, insultele, apelativele rasiste şi naţionaliste. Într-una din aceste discuţii, Flora îi reproşă unui călătuitor francez că ceruse să se interzică aceste reuniuni „păgânilor de mahomedani”. Muncitorul se ridică şi plecă trântind uşa şi strigându-i: „Târfă nenorocită!” Flora folosi ocazia pentru a propune adunării o discuţie pe tema prostituţiei.

A fost un dialog lung, complicat, în care, datorită

prezenţei Florei, cei prezenţi n-au prea avut curaj la început să vorbească deschis. Cei care le condamnau pe prostituate o făceau fără convingere, mai mult pentru a-i face pe plac Florei decât crezând în ceea ce spuneau. Până când un ceramist slab, cam bâlbâit – i se spunea Jojó – îndrăzni să-şi contrazică tovarăşii. Cu privirea în jos, în mijlocul unei tăceri mormântale căreia îi urmară chicote răutăcioase, spuse că nu era de acord cu atâtea atacuri la adresa prostituatelor. La urma urmei, ele erau „iubitele şi amantele celor săraci". Aveau oare ei atâtea mijloace economice ca să plătească ţiitoare sau metrese? Fără prostituate, viaţa celor umili ar fi şi mai tristă şi mai plicticoasă.

— Dumneavoastră vorbiţi aşa pentru că sunteţi bărbat, îl întrerupse Flora indignată. Aţi spune acelaşi lucru dacă aţi fi femeie?

Izbucni atunci o discuţie violentă. Alte glasuri îl sprijiniră pe ceramist. În timpul dezbaterii, Flora află că burghezii din Toulon aveau obiceiul de a se asocia pentru a întreţine metrese în grup. Patru-cinci negustori, industriaşi sau rentieri alcătuiau un fond comun pentru a plăti mai multe amante, pe care aceşti neruşinaţi le foloseau pe rând. În felul acesta se reduceau cheltuielile de întreţinere şi fiecare dintre ei avea la dispoziţie un mic harem. Şedinţa se termină cu un discurs al Florei care expuse în faţa unor figuri sceptice, uneori amuzante, ideea ei, diametral opusă celei a furieriştilor potrivit căreia, în viitoarea societate, hoţii şi prostituatele vor fi deportaţi pe insule îndepărtate, izolate de restul lumii pe care în felul acesta nu o vor mai putea degrada cu purtarea lor josnică.

Ura ta faţă de prostituţie data de mult timp şi era legată de neplăcerea şi repulsia pe care, de când te căsătoriseşi cu André Chazal şi până când ai cunoscut-o pe Olympia Maleszewska, ţi-a inspirat-o sexul. Oricât îţi spuneai în mod raţional că pe multe femei foamea, nevoia de

supravieţuire le împingeau să-şi deschidă picioarele pentru bani şi că, prin urmare, curvele, asemenea mizerabilelor acelora pe care le-ai văzut în East End din Londra, erau mai degrabă mai demne de milă şi îndurare decât de dispreţ, ceva instinctiv, o respingere viscerală, un acces de mânie, se năştea în tine, Florita, când te gândeai la abdicarea morală, la renunţarea la demnitate a femeii care îşi vindea corpul pentru desfrâul bărbaţilor. „În fond, eşti o puritană, Florita, glumea Olympia, sărutându-ţi sânii. Îndrăzneşte să-mi spui că în clipa asta nu-ţi place."

Şi totuşi, în Arequipa, pentru prima şi singura dată în viaţă, în timpul războiului civil dintre orbegosişti şi gamarrişti la care ai avut ocazia să asişti în primele luni ale lui 1834, Flora începuse să aibă pentru vivandiere, care la urma urmei erau tot un fel de târfe, respect şi admiraţie. Şi aşa ai şi scris despre ele în paginile din *Peregrinările unei paria* în care le-ai adus un elogiu înflăcărat.

Ce mai călătorie a fost aceea pe meleagurile tatălui tău, Andaluzo! Ai prins până şi o revoluţie şi un război civil şi într-un anumit fel, ai luat parte chiar şi la bătălie. Abia dacă îţi mai aminteai începutul şi împrejurările în care au avut loc, în realitate simple pretexte pentru setea nestăpânită de putere, o boală de care sufereau toţi generalii mai mari sau mai mici, care, de la dobândirea Independenţei, îşi disputau preşedinţia ţării, prin mijloace legale, dar, mai des, prin intermediul focurilor de armă şi al loviturilor de tun. În acel caz, revoluţia începuse când, la Lima, Convenţia Naţională alesese pentru a-i urma la preşedinţie lui Agustín Gamarra, căruia îi expira mandatul, pe Marele Mareşal don Luis José de Orbegoso şi nu pe generalul Pedro Bermúdez, protejatul lui Gamarra, dar mai ales al soţiei acestuia, doña Francisca Zubiaga de Gamarra, poreclită Mareşala, un personaj a cărei aureolă de aventură şi legendă te-a fascinat de când ai auzit vorbindu-se de ea pentru prima oară. Doña Pancha,

Mareşala, îmbrăcată militar, luptase călare, alături de soţul ei şi guvernase împreună cu el. Când Gamarra ajunse la preşedinţie, avusese la fel sau chiar mai multă autoritate decât Mareşalul în problemele guvernării şi nu ezitase să scoată pistolul pentru a se impune, să mânuiască biciul sau să pălmuiască asemenea celui mai războinic bărbat, pe cei care nu i se supuneau sau nu ştiu ceea ce înseamnă respectul.

Când Convenţia Naţională îl alesese pe Orbegoso şi nu pe Bermúdez, garnizoana din Lima, la instigarea lui Gamarra şi a Mareşalei, dădu la 3 ianuarie 1834 o lovitură de stat. Dar nu reuşi decât parţial, căci Orbegoso împreună cu o parte a armatei izbutise să iasă din Lima pentru a organiza rezistenţa. Ţara se împărţi în două tabere, după cum garnizoanele se anunţau de partea lui Orbegoso sau a lui Bermúdez. Cuzco şi Puno, cu generalul San Román, în frunte trecură de partea rebelilor, adică a lui Bermúdez, deci a lui Gamarra şi a Mareşalei. Arequipa, în schimb, se decisese pentru Orbegoso, preşedintele legitim şi sub conducerea militară a generalului Nieto se pregăti să reziste atacului rebelilor.

Zile distractive, nu-i aşa, Florita? Cuprinsă de surexcitare în faţa unor asemenea întâmplări, nu se simţi niciodată în pericol, nici măcar în bătălia de la Cangallo care, la trei luni după începutul războiului civil, decisese soarta Arequipei. O bătălie pe care Flora a urmărit-o, ca pe o reprezentaţie de operă, cu un binoclu, de pe terasa de pe acoperişul casei unchiului său don Pío, în timp ce acesta cu rudele lui şi toată lumea bună arequipană se înghesuise în mânăstiri, schituri şi biserici, temându-se, mai mult decât de gloanţe, de prădarea oraşului care urma inevitabil acţiunilor războinice, indiferent cine ar fi fost învingătorul.

Pe atunci, în mod miraculos, Flora şi don Pío făcuseră pace. Din momentul în care nepoata lui se împăcase cu gândul că nu putea întreprinde nicio acţiune legală

împotriva unchiului ei, acesta, speriat de scandalul cu care ea îl amenințase în ziua când se certaseră, o îmblânzise pe Florita, mobilizându-şi soţia, copiii, nepoatele şi mai ales pe colonelul Althaus să o convingă să renunţe la ideea de a pleca din casa Tristánilor. Trebuia să rămână aici, unde va fi mereu tratată ca nepoţica iubită a lui don Pío şi va fi obiectul solicitudinii, sprijinului şi dragostei tuturor neamurilor. Flora – ce altceva îţi rămânea de făcut? – consimţi.

Nu ai regretat, firește. Ce păcat să fi pierdut acele trei luni de efervescenţă, tulburări şi agitaţie socială indescriptibilă în care a trăit Arequipa de la izbucnirea revoltei şi până la bătălia de la Cangallo.

Imediat după ce generalul Nieto începu militarizarea oraşului şi pregătirile pentru a rezista gamarriştilor, don Pío întră în convulsii isterice. Pentru el, războaiele civile îndemnau la jefuirea averii lui de către combatanţi sub pretextul contribuţiei pentru apărarea libertăţii şi a patriei. Văietându-se, îi povesti Florei că generalul Simón Bolívar îi luase o cotă de douăzeci şi cinci de mii de pesos, iar generalul Sucre alţi zece mii şi, bineînţeles, această pereche de haimanale nu i-au restituit nicio centimă. Ce cotă îi va impune acum generalul Nieto, pe care, pe deasupra, îl manevra ca pe o păpuşă acest preot revoluţionar demonic şi necredincios, decanul religios Juan Gualberto Valdivia, care, din paginile ziarului *El Chili,* îl acuza pe episcopul Goyeneche că a furat banii săracilor şi protesta împotriva celibatului preoţilor pe care voia să-l abolească. Flora îl sfătui ca înainte ca generalul Nieto să-i fixeze o cotă, să facă el din proprie iniţiativă un gest spontan de susţinere şi să-i ducă cinci mii de pesos. În acest fel, îi va obţine bunăvoinţa şi va fi ferit de alte cheltuieli revoluţionare.

— Crezi tu, Florita? şopti avarul. Nu ar fi de ajuns două mii?

— Nu, unchiule, trebuie să daţi cinci mii, pentru a-l dezarma din punct de vedere sentimental.

Don Pío îi dădu ascultare. De atunci, se consulta cu Flora în toate actele sale legate de conflictul care pe el, la fel ca pe toţi cetăţenii bogaţi din Arequipa, nu-l interesa decât ca să nu fie jefuiţi de taberele angrenate în luptă.

Colonelul Althaus obţinu numirea ca sef al Statului Major al generalului Nieto, după ce luase în considerare şi posibilitatea de a merge să se pună în serviciul adversarului, generalul San Román, care venea din Puno cu armata gamarristă să invadeze Arequipa. Althaus îi făcea tot felul de confidenţe Florei, distrându-se de minune cu perspectiva unui război. Îşi bătea joc cu ferocitate de generalul Nieto care, cu cotele pe care le impusese proprietarilor din Arequipa siliţi să plătească cu bani gheaţă – Flora îi văzu defilând pe strada Santo Domingo pe aceşti domni spăşiţi, cu punga de bani sub braţ, spre cartierul general instalat la prefectură –, cumpără „două mii opt sute de săbii pentru o armată de doar şase sute de soldaţi, luaţi cu arcanul de pe stradă, care nici măcar încălţări nu aveau în picioare.”

La depărtare de o leghe de oraş fusese instalată tabăra militară. Sub conducerea lui Althaus, vreo douăzeci de ofiţeri îi instruiau pe recruţi în arta militară. În mijlocul lor se plimba, călare pe o catârcă şi înfofolit într-o mantie vineţie, cu o carabină pe umăr şi un pistol la centură, melancolicul decan Valdivia. Deşi avea doar treizeci şi cinci de ani, era prematur îmbătrânit. Flora putu să schimbe câteva cuvinte cu el şi ajunse la concluzia că, probabil, acest preot corsar era singura persoană care lupta în această revoluţie mânat de un ideal şi nu pentru interese meschine. După orele de instrucţie, decanul Valdivia îi încuraja pe soldaţii care căscau de oboseală, prin predici vibrante, să lupte până la moarte pentru apărarea Constituţiei şi pentru libertate, întrupate în

Mareşalul Orbegoso, împotriva lui „Gamarra şi a vivandierei sale, Mareşala”, nişte complotişti şi subversivi contra ordinii democratice. Judecând după înflăcărarea cu care vorbea, decanul Valdivia credea cu fermitate ceea ce spunea.

Alături de armata alcătuită din recruţi aduşi cu forţa, mai exista un batalion de tineri voluntari, din clasele înstărite din Arequipa. Se botezaseră singuri „nemuritorii”, altă dovadă a influenţei pe care-o exercita orice lucru care venea din Franţa. Erau tineri din înalta societate şi-şi aduseseră cu ei în tabără sclavii şi servitorii care îi ajutau să se îmbrace, le pregăteau masa şi îi treceau în braţe râul sau mlaştinile. Când Flora vizită tabăra, îi oferiră un banchet, cu adevărate ansambluri de muzică şi dansuri indigene. Vor fi capabili să lupte aceşti tineri din lumea bună care, la o simplă privire, se vedea că se prezentaseră în tabără la fel cum se duceau la petrecerile mondene cu care îşi umpleau existenţa? Althaus spunea că jumătate dintre ei se vor lupta într-adevăr şi vor ucide, dar nu pentru idealuri, ci pentru a fi asemenea eroilor din romanele franţuzeşti pe care le citiseră, iar cealaltă jumătate, îndată ce vor începe să şuiere gloanţele, o vor lua la fugă ca ogarii.

Vivandierele erau altceva. Concubine, iubite, soţii sau ţiitoare ale recruţilor, aceste indience şi *zambas* cu fuste colorate, desculţe, cu cozile lungi care se iveau de sub pitoreştile lor pălării ţărăneşti, făceau ca tabăra să funcţioneze. Săpau tranşee, ridicau parapete, găteau pentru bărbaţii lor, le spălau rufele, îi despăducheau, făceau pe curierele şi stăteau de pază, erau infirmiere şi vindecătoare empirice şi serveau combatanţilor pentru descărcare sexuală când acestora le venea cheful. Multe dintre ele, în ciuda faptului că erau însărcinate, continuau să muncească cot la cot cu celelalte, urmate de plozi zdrenţăroşi. După părerea lui Althaus, în clipa bătăliei,

erau cele mai curajoase, aflându-se mereu în prima linie, escortându-i, sprijinindu-i şi încurajându-i pe bărbaţi sau înlocuindu-i când aceştia cădeau în luptă. Şefii militari le trimiteau în recunoaştere, ca să inspecteze satele şi să facă rost de mâncare şi muniţie, pentru a avea cu ce să asigure raţia zilnică a trupei. Aceste femei puteau fi considerate şi curve, dar nu era oare o diferenţă între aceste indience curve şi cele care, îndată ce se lăsa întunericul, mişunau prin împrejurimile Arsenalului Naval din Toulon?

Când Flora plecă spre Nîmes, la 5 august 1844, îşi spuse că şederea la Toulon fusese mai mult decât reuşită. Comitetul Uniunii Muncitoare conta pe o conducere din opt persoane şi o sută zece membri, între care opt femei.

Lupta cu îngerul

Papéete, septembrie 1901

Când Paul convocă, la primăria din Papéete, pentru 23 septembrie 1900, un miting al Partidului Catolic împotriva „invaziei chinezilor”, multe persoane, printre care prietenii şi vecinii lui din Punaauia, ex-soldatul Pierre Levergos şi chiar femeia lui, Pau’ura, traseră concluzia că pictorul excentric şi scandalagiu înnebunise. Băcanul din Punaauia, chinezul Teng, refuzase de mult timp să-i mai vândă ceva şi încetă acum să-l mai salute. Pe de altă parte, chiar Paul, în perioadele de luciditate şi raţiune, recunoştea că boala şi medicamentele îi atinseseră mintea şi că nu mai era capabil, de multe ori, să-şi controleze faptele, că acţiona din instinct sau asemenea copiilor mici şi bătrânilor ramoliţi. În mod sigur, nu mai erai ca înainte, Koke. De luni de zile, poate de ani, de când pictaseşi *De unde venim? cine suntem? încotro mergem*? nu mai terminaseşi nici măcar un tablou. Când nu erai răpus de boală, alcool sau droguri, îţi pierdeai timpul cu această revistuţă lunară de umor şi pamflete, *Les Guêpes* (Viespile), organ al coloniştilor din Partidul Catolic al lui François Cardella, în care îi atacai cu ferocitate pe guvernatorul Gustave Gallet, pe coloniştii protestanţi, conduşi de vechiul tău prieten, Auguste Goupil, şi pe negustorii chinezi împotriva cărora te înverşunai cel mai tare acuzându-i că erau avanpostul unei „invazii barbare, mai rea decât a lui Attila” pentru a înlocui stăpânirea franceză din Polinezia cu „ciuma galbenă”.

Ce nebunie mai era şi asta? Nici Pierre Levergos, nici alţi prieteni nu-l înţelegeau. Cum a ajuns Paul să servească într-un mod atât de strident, pentru a nu spune abject, interesele farmacistului şi proprietarului plantaţiilor de trestie de zahăr de la Artimaono, *monsieur* Cardella, şi ale altor colonişti din Partidul Catolic al cărui unic motiv

pentru a-l urî pe guvernatorul Gallet era că acesta voia să le limiteze puterile şi abuzurile şi să-i oblige să respecte legile, să nu se mai poarte ca nişte seniori feudali? Era absurd şi de neînţeles pentru că, până acum câteva luni, de-a lungul tuturor anilor petrecuţi în Tahiti, Paul fusese un ciumat pentru aceşti colonişti pe care-i servea acum şi care îl dispreţuiseră pentru boema şi pentru opiniile lui anarhice. Şi, mai ales, pentru că avea relaţii strânse cu aceşti indigeni care-i populau tablourile! Cum puteai să înţelegi că, în *Les Guêpes,* aceşti maori ale căror obiceiuri şi credinţe antice le lăuda atâta înainte, lamentându-se că fuseseră înlocuite de cele occidentale, erau acum acuzaţi de fostul lor apărător că erau hoţi şi că aveau alte mii de păcate? În fiecare număr, *Les Guêpes* le reproşa judecătorilor toleranţa faţă de aborigenii care jefuiau familiile coloniştilor şi faptul că treceau cu vederea sau le dădeau pedepse uşoare care erau o bătaie de joc la adresa justiţiei. Pau'ura asculta zilnic plângerile locuitorilor din Punaauia: „E adevărat că acum Koke ne urăşte?" „Ce i-am făcut?" şi nu ştia ce să le răspundă.

Această schimbare se datora banilor. Coloniştii catolici te cumpăraseră, Koke. Înainte trăiai mereu în sărăcie şi necazuri, ducându-te de fiecare dată la Poşta din Papéete cu spaima de a nu fi primit nimic de la prietenii tăi din Paris şi împrumutându-te la cine puteai pentru ca tu, Pau'ura şi Émile să nu muriţi de foame. Acum graţie banilor pe care ţi-i plătea Partidul Catolic pentru a umple cele patru pagini din *Les Guêpes* cu caricaturi şi invective, nu mai aveai griji financiare. Căsuţa ta din Punaauia era din nou plină cu alimente şi băutură şi organizai din nou, când starea sănătăţii ţi-o permitea, acele mese de duminică seara care se terminau cu orgii care până şi pe Pierre Levergos, ex-soldatul care credea că văzuse totul în viaţă, îl făceau să roşească. Da, nevoile materiale şi dezintegrarea progresivă a creierului din cauza bolii

nenorocite şi a blestematelor de medicamente erau explicaţia pentru această schimbare incredibilă de mai bine de un an încoace. Era aşa, Koke? Sau era alt fel de a te sinucide, mai lent, dar mai sigur decât tentativa ta anterioară?

Mitingul din 23 septembrie 1900 a fost şi mai rău decât se temea Pierre Levergos. Se duse fără chef, pentru a nu-l dezamăgi pe Paul, pentru care avea în continuare simpatie, poate milă, ştiind că trecea printr-o perioadă grea. Pierre, care se mândrea că era mai francez decât oricine (o demonstrase cât timp purtase uniforma şi mânuise armele pentru Franţa), nu sprijinea războiul declarat de corsicanul Cardella şi alţi colonişti bogaţi împotriva negustorilor chinezi din Tahiti, în numele patriotismului şi al purităţii de rasă. Cine putea să înghită o asemenea minciună? Pierre Levergos ştia, ca toată lumea în Tahiti-nui, că ura împotriva chinezilor era din cauză că aceştia spărseseră monopolul importului produselor de consum. Prăvăliile lor vindeau mult mai ieftin decât magazinele lui Cardella şi ale celorlalţi colonişti. Paul era singurul care părea să fie convins, cuvânt cu cuvânt, că aceşti chinezi, înrădăcinaţi în Tahiti de două generaţii, constituiau o ameninţare pentru Franţa, că imperialismul galben voia să-i smulgă posesiunile din Pacific. Şi că visul oricărui galben era să violeze o femeie albă!

Pierre Levergos îl auzi pe Paul spunând toate aceste enormităţi şi altele mult mai mari la mitingul de la primăria din Papéete la care participaseră cam cincizeci de colonişti catolici. Câţiva dintre ei, aliniaţi în poziţie de drepţi în spatele lui François Cardella în lupta împotriva guvernatorului Gallet, nu se simţiră prea confortabil ascultând anumite pasaje ale discursului rasist şi şovinist al lui Paul, ca de exemplu, când, gesticulând pe un ton dramatic, afirma despre chinezii din insule: „Sunt o pată galbenă, de care îmi este ruşine, pe steagul francez.”

După ce participanţii defilară prin faţa tribunei ca să-l felicite pe orator, Paul şi Pierre Levergos se duseră să bea ceva la unul din băruleţele din port, înainte de a se întoarce la Punaauia. Koke era foarte palid şi părea extenuat. Fură nevoiţi să meargă încet, Paul sprijinindu-se de bastonul al cărui mâner nu mai reprezenta un falus în erecţie, ci o tahitiană goală. Şchiopăta mai mult decât de obicei, cu senzaţia că se va prăbuşi în clipa următoare, sfârşit. Când ajunseră la barul Les Îles, se lăsă să cadă pe scaun la o masă de pe terasa acoperită cu o prelată şi ceru un absint. Cât îmbătrânise de când îl cunoscuse Pierre Levergos, în septembrie 1895, la întoarcerea lui de la Paris! În aceşti cinci ani, peste Paul se aşternuseră zece sau chiar mai mulţi. Nu mai era voinicul arătos de ieri, ci un bătrân cu multe fire de păr alb în cap care păşea uşor aplecat. Pe faţa brăzdată de riduri, acoperită de barba grizonantă, se putea citi o amărăciune agresivă. Până şi nasul părea să i se fi încovoiat şi strâmbat şi mai mult, ca un altoi nereuşit. Din când în când, avea un fel de grimase, care puteau fi de durere sau de exasperare. Mâinile îi tremurau, ca la beţivii împătimiţi.

Pierre Levergos se temea ca Paul să nu-l întrebe cum i s-a părut discursul, dar avu noroc, căci, nici cât stătuseră în port, nici mai târziu, în timpul călătoriei de întoarcere la Punaauia şi nici seara, în timp ce mâncau sub cerul liber, privind-o pe Pau'ura cum se juca cu micul Émile, Paul nu s-a referit nici măcar o singură dată la tema lui obsedantă din ultimul timp: politica. Absolut deloc. Vorbi fără încetare de religie. Era clar, nu vei înceta niciodată să-i uimeşti pe oameni, Koke. Acum, spre surprinderea lui Pierre, spunea că va rămâne după moarte în memoria oamenilor ca pictor şi ca reformator religios.

— Pentru că asta sunt, spuse, sigur pe el. Când se va publica eseul pe care tocmai l-am terminat, o să înţelegi, Pierre. În *Spiritul modern şi catolicismul*, îi distrug pe

catolici, în numele creştinismului adevărat.

De uimire, Pierre Levergos clipea des, fără încetare. La naiba! Era ăsta acelaşi Paul care în *Les Guêpes* cerea să fie daţi afară din şcoli învăţătorii protestanţi şi să fie înlocuiţi cu misionarii catolici? Acum, poftim, scrisese un eseu în care lua peste picior tocmai catolicismul. Hotărât lucru: i se uscase creierul şi mâna lui dreaptă nu mai ştia ce face stânga. Şi o ţinea una şi bună cu vechea lui teorie: mai devreme sau mai târziu, omenirea va înţelege că *le sauvage péruvien* (sălbaticul peruan) era un artist mistic şi că tabloul cel mai religios din timpurile moderne era *Viziunea de după predică* pe care el îl pictase acolo, în Pont-Aven, o mică localitate de la capătul pământului breton, la sfârşitul verii lui 1888.

Tabloul acela a reînviat în arta modernă neliniştea spirituală şi religioasă, care nu se mai regăsise după splendoarea ei din Evul Mediu.

Apoi, Pierre Levergos n-a mai înţeles niciun cuvânt din monologul lui Koke (băuse mult şi avea limba împleticită) în care apăreau persoane, lucruri, întâmplări care lui nu-i spuneau nimic. Veneau probabil din amintirile pe care, dintr-un motiv oarecare, în această noapte calmă din Punaauia, fără lună, fără zăpuşeală, fără insecte, conştiinţa lui le aducea în prezent.

— Suntem în 1900, nu-i aşa? îl bătu Paul cu palma pe genunchi pe vecinul lui. Eu îţi vorbesc de vara lui 1888. Doar cu doisprezece ani în urmă. Un fir de nisip în traiectoria lui Cronos. Dar e ca şi cum ar fi trecut secole de atunci.

Aşa o spunea corpul tău chinuit, bolnav, obosit şi furios, pe care, la cei cincizeci şi doi de ani ai tăi, îl târai prin viaţă. Atât de diferit de celălalt trup, puternic şi încrezător, de la patruzeci de ani, când răspândeai prin toţi porii, în ciuda tuturor necazurilor şi piedicilor provocate de lipsa banilor care te asedia de când părăsiseşi afacerile pentru

pictură, un optimism incorigibil în privinţa vocaţiei şi talentului tău, a frumuseţii vieţii. Credeai în religia artei cu o convingere care desfiinţa practic orice obstacol. Nu cumva idealizai trecutul, Paul? Pentru că în vara aceea din 1888, în timpul celei de-a doua şederi în Pont-Aven, nu erai chiar atât de sănătos. Poate sufletul da. Corpul în niciun caz. Pentru că suferea încă din cauza sechelelor malariei şi ale frigurilor contractate în Panama, deşi trecuseră zece luni de când te întorseseşi în Franţa, în noiembrie 1887. Adevărul este că pictaseşi *Viziunea de după predică* chinuit de o dezinterie atroce, suportând acele colici groaznice provocate de excesul de bilă în stomac, pentru ca apoi să nu-ţi mai poţi controla gazele care se eliberau prin anus cu zgomote care provocau râsul întregii pensiuni Gloanec. Ce ruşine şi cât te temeai ca frumoasa, pura şi diafana Madeleine Bernard să nu audă acele rafale ruşinoase, consecinţă a frigurilor paludice (poate chiar primele semne ale bolii ruşinoase, Paul?) contractate în timpul nefericitei tale aventuri în Panama şi Martinica!

Acum, în timp ce, cu limba transformată într-un mic animal neascultător, încercai să-i explici toate acestea bunului Pierre Levergos care dormita pe scaun, nu mai erai supărat absolut deloc pe Émile Bernard. Chiar dacă el, după ruptura din 1891, povestea peste tot prin oraş că nu voiai să recunoşti că el a fost primul care a lansat ideea „artei sintetice”. Ca şi cum pe tine te-ar fi interesat rolul de întemeietor al unei şcoli de care nu-şi mai amintea nimeni. Altceva te durea din spusele acelui băiat frumos, delicat şi fin, fratele frumoasei Madeleine, cu zece ani mai tânăr ca tine, care apăruse într-o zi la pensiunea Gloanec, la cei optsprezece ani fragezi ai lui, îngânând: „M-a trimis de la Concarneau să vă cunosc prietenul dumneavoastră Schuffenecker. Zice că sunteţi singura persoană din lume care mă poate ajuta să devin un artist adevărat.” Acum te acuza că i-ai plagiat compoziţia, ideile şi bonetele de pe

capul femeilor bretone din *Viziunea de după predică,* pe care el le-a conceput mai întâi în tabloul *Femei bretone pe pajişte.*

— Tâmpenii, dragul meu Pierre, spuse, lovind masa cu palma. Despre aceste *bretone pe pajişte* nu-mi amintesc decât titlul. Ce s-o fi petrecut cu cel mai bun discipol al meu de l-a cuprins aşa, brusc, invidia şi a început să mă urască?

Se petrecuse ceva foarte omenesc, Paul: înţelesese că *Viziunea de după predică* era o capodoperă. A fost prea greu de suportat pentru el. Ca să se răzbune, a început să-l urască pe cel pe care-l iubise şi admirase atât de mult. Bietul Émile! Ce s-o fi ales de el? Deşi, dacă te gândeşti mai bine, nu era chiar atât de inexact ceea ce spunea. Fără Bernard poate nu ai fi pictat niciodată în vara lui 1888, în cămăruţa ta strâmtă din pensiunea Gloanec plină de pictori prieteni care te considerau mentorul lor – Bernard, Laval, Chamaillard, Meyer de Haan – acel tablou care descria un miracol sau poate o viziune. După ce ascultaseră predica duminicală a unui paroh cu tunsoare clericală, retras într-o margine a tabloului cu un profil care semăna cu al tău, un grup de credincioase bretone, în stare de extaz, pătrunse de rugăciune, văd în faţa lor sau poate doar îşi închipuie, acel neliniştitor episod al Genezei: lupta lui Iacob cu îngerul, reconstituită pe o pajişte bretonă de un imposibil roşu-vermion, tăiată în două de trunchiul unui măr. Adevăratul miracol din tablou, Paul, nu era apariţia personajelor biblice în realitate sau în mintea acelor ţărănci umile. Miracolul îl constituiau culorile insolente, îndrăzneţ antinaturaliste, roşul-vermion al pământului, verdele sticlos al veşmintelor lui Iacob, albastrul ultramarin al îngerului, negrul de Prusia al îmbrăcăminţii femeilor şi albul cu nuanţe de roz, verde sau albastru al şirului impresionant de bonete şi gulere apretate care se interpuneau între spectator, copac şi

perechea în luptă. Miraculoasă era imponderabilitatea care domnea în interiorul tabloului, în acel spaţiu în care copacul, o vacă şi femeile evlavioase păreau că levitează ca urmare a rugii şi credinţei lor. Miracolul era că ai reuşit în pânza aceea să pui capăt realismului prozaic, creând o realitate nouă, în care obiectivul şi subiectivul, realul şi supranaturalul se confundau indivizibile. Bine lucrat, Paul! Prima ta capodoperă, Koke!

Nu înţelegeai atunci credinţa catolică. O pierduseşi, în caz că ai avut-o vreodată. Tu nu te-ai dus în Bretania în căutarea catolicismului păstrat prin încăpăţânarea antimodernismului şi conservatorismului poporului breton, care, în acei ani, rezista ferm, în tăcere, atacurilor celei de a Treia Republici împotriva clericilor, pentru a impune în Franţa o secularizare radicală. Te-ai dus, aşa cum i-ai explicat bunului Schuff, în căutarea unei sălbăticii şi a unui primitivism care ţi se păreau propice pentru înflorirea marii arte. Bretania rurală te-a sedus din prima clipă, pentru că era rustică, superstiţioasă, închistată în ritualurile şi obiceiurile ei ancestrale, un pământ care întorcea vesel spatele eforturilor de modernizare ale guvernului şi răspundea secularizării multiplicându-şi procesiunile, umplând bisericile, venerând-o pe Sfânta Fecioară pretutindeni. Toate acestea te-au încântat. Pentru a te adapta mediului, ai început să porţi vesta bretonă brodată şi să te încalţi cu nişte saboţi de lemn pe care ţi i-ai sculptat şi decorat tu însuţi. Asistai la „iertăciuni, ceremonii foarte populare în Pont-Aven în care mulţimile de credincioşi, mulţi dintre ei în genunchi, ocoleau biserica cerând iertare pentru păcatele lor; ai vizitat toate troiţele Patimilor, începând cu cea mai venerată, cea din Nizon, şi ai mers în pelerinaj până la modesta capelă din Tremaló unde se afla un Crist foarte vechi din lemn policromat care îţi va inspira alt tablou religios: *Cristosul galben.*

Da, toate ingredientele pentru pictura antinaturalistă la

care visai se aflau răspândite în acea Bretanie unde, aşa cum predicai în faţa lui Schuff, „când saboţii mei de lemn răsună pe acest sol de granit, aud un sunet puternic, surd, înfundat, pe care încerc să-l redau în tablourile mele”. Nu l-ai fi obţinut fără Bernard şi sora lui, Madeleine. Fără ei, nu ai fi simţit niciodată că începea să te invadeze, puţin câte puţin, fără să-ţi dai seama cum, acea credinţă pe care ei o aveau din naştere, aşa cum aveau şi trăsăturile lor delicate, înfăţişarea fizică şi graţia cu care se mişcau şi vorbeau. Cei doi fraţi trăiau religia douăzeci şi patru de ore pe zi. Émile străbătuse toată Bretania şi Normandia pe jos, vizitând biserici, mânăstiri, temple şi alte lăcaşuri de cult şi de pietate, în căutarea acelui Ev Mediu pe care îl considera perioada supremă a civilizaţiei umane datorită identificării cu Dumnezeu şi a prezenţei religiei în toate activităţile publice şi private. Bernard nu era un om bisericos, era un credincios, lucru rar pentru tine care, după ce ai glumit pe seama tânărului pentru această pasiune religioasă ardentă, ai început, pe nesimţite, să te laşi contaminat de intensitatea cu care Émile trăia credinţa creştină.

O vară de neuitat, nu-i aşa, Paul? „Aşa e”, exclamă lovind din nou masa cu pumnul. Pau’ura intrase cu copilul în braţe în casă şi probabil dormeau amândoi liniştiţi, cu pisica încolăcită alături. Pierre Levergos dormita, ghemuit în scaun, sforăind din când în când. Când se aşezaseră să mănânce, noaptea era întunecată, dar vântul alungase norii şi acum lumina lunii la pătrar alunga întunericul din jur. Încercaseră să te convingă că floarea-soarelui europeană nu se putea aclimatiza în umezeala tropicală din Tahiti. Dar tu, încăpăţânat, i-ai cerut seminţe lui Daniel de Monfreid şi Pau’ura le semănase, le stropise şi le îngrijise cu dragoste. Şi iată-le acum acolo, vii, drepte, luminoase, exotice. O floarea-soarelui mai puţin strălucitoare decât cele din Provence pe care le-a pictat cu

atâta talent Olandezul Nebun; dar îţi ţineau de urât şi, de ce oare, Paul? Îţi dădeau o anumită linişte sufletească. Pe Pau'ura, în schimb, când vedea aceste flori ciudate, o apuca râsul.

În vara aceea din 1888, în mica localitate bretonă scăldată de râul Aven, ţi s-au întâmplat lucruri extraordinare. Ai ajuns să înţelegi credinţa catolică, ai citit *Mizerabilii* lui Victor Hugo, ai pictat o capodoperă, *Viziunea de după predică,* te-ai îndrăgostit, pudic ca un adolescent, de acea întrupare a Fecioarei Maria care era Madeleine Bernard şi te-ai împrietenit cu fratele ei, Émile. În vara aceea în care, în corespondenţa lui mistuitoare, Olandezul Nebun te implora să te hotărăşti odată şi să te duci să locuieşti cu el în Arles. În vara aceea, în urma şederii în Panama – colac peste pupăză – ai avut diaree încontinuu şi ai tras milioane de vânturi.

Ce a fost cel mai important din toate acestea? *Mizerabilii,* Koke. Romanul lui Victor Hugo fusese citit de toţi pictorii care locuiau alături de tine în pensiunea văduvei Marie-Jeanne Gloanec (până şi ea îl citise), Charles Laval, Meyer de Haan, Émile Bernard, Ernest de Chamaillard. Toţi îl lăudau. Tu ai refuzat să te cufunzi în voluminoasa poveste care tulburase întreaga Franţă, de la portărese la duci, de la croitorese la intelectuali, de la artişti la bancheri. Dar ai cedat la insistenţele lui Madeleine când ţi-a mărturisit că acea carte „o cutremurase până în adâncul sufletului" şi că „a avut ochii umezi tot timpul cât a citit-o". Pe tine aventura lui Jean Valjean nu te-a făcut să plângi, dar te-a impresionat mai mult decât toate cărţile pe care le citiseşi până atunci. Până într-atât încât, atunci când, la cererea Olandezului Nebun, ca o consfinţire a viitoarei voastre convieţuiri în Arles, v-aţi trimis unul altuia autoportretul, tu te-ai pictat metamorfozat în eroul romanului, Jean Valjean, fostul condamnat transformat în sfânt datorită infinitei pietăţi a

episcopului monsenior Bienvenu, care l-a câştigat de partea binelui în ziua când i-a oferit sfeşnicele pe care voise să le fure. Romanul te-a impresionat, tulburat, alarmat, deconcertat. Exista o astfel de puritate morală, capabilă să supravieţuiască mizeriei omeneşti? Exista o asemenea generozitate, o asemenea abnegaţie în această lume ticăloasă? Dulcea Madeleine, în serile fără ploaie, când se putea sta pe terasa pensiunii Gloanec în aşteptarea nopţii, avea un nume pentru aşa ceva: graţia divină. Dar, dacă era mâna binefăcătoare a lui Dumnezeu cea care, prin intermediul episcopului Bienvenu şi apoi al lui Jean Valjean, făcea să triumfe binele asupra răului – acel rău pe care, la finalul romanului, îl ducea pe fundul Senei, împreună cu sufletul său, implacabilul Javert – atunci care mai era meritul animalului uman?

În autoportretul pe care i l-ai trimis Olandezului Nebun personificându-l pe Jean Valjean, ai pictat, de fapt, artistul neînţeles, condamnat la exil social din cauza orbirii, materialismului şi făţărniciei concetăţenilor tăi. Dar, poate că în acel autoportret începuseşi deja să pictezi ceea ce va deveni pe deplin real câteva luni mai târziu, în *Viziunea de după predică*: trecerea de la istoric la transcendent, de la material la spiritual, de la uman la divin. Mai ţii minte felicitările şi elogiile prietenilor tăi din Pont-Aven când ai terminat tabloul? Şi cuvintele frumoasei Madeleine: „Această creaţie a dumneavoastră mă va însoţi până la sfârşitul zilelor mele, domnule Gauguin”?

Şi-o fi amintit serafica Madeleine în Cairo, când avea să moară de tuberculoză, la un an după bietul Charles Laval, de *Viziunea de după predică*? Bineînţeles că nu. O fi uitat complet de tine, de tablou şi probabil şi de acea vară a lui 1888 la Pont-Aven. Niciodată nu ai crezut că după Mette Gad te vei mai îndrăgosti de cineva, Paul. Ce-i drept, pe atunci trăiaţi deja despărţiţi, ea în Copenhaga cu cinci cinci copii, tu în Pont-Aven, şi singurul lucru care mai

rămăsese din căsătorie era un act şi o corespondenţă sporadică. Dar chiar şi aşa, chiar şi în ciuda faptului că bănuiai că tu şi Mette nu veţi mai forma niciodată o familie, un cămin comun, niciodată nu te-ai simţit din punct de vedere sentimental liber. Nici chiar acum, Koke. În 1888 ajunseseşi deja la concluzia că iubirea, în stil occidental, era o piedică şi că pentru un artist ea trebuia să aibă doar conţinutul exclusiv fizic şi senzual pe care-l avea la primitivi, ca să nu afecteze sentimentele, sufletul. De aceea, când cedai tentaţiilor cărnii şi făceai amor – cu prostituate mai ales – aveai senzaţia unui gest igienic, o distracţie fără urmări. Sosirea lui Madeleine cu fratele ei, Émile, la pensiunea Gloanec din Pont-Aven, în acea vară de acum doisprezece ani, ţi-a readus în suflet emoţia aceea năucitoare, uimitoare, tulburătoare, ori de câte ori aveai în faţă acel chip juvenil cu pielea albă atât de netedă, cu acea privire albastră aproape lichidă, cu un trup atât de armonios, atât de fragil, care iradia inocenţă, sfinţenie când intra în sufragerie, ieşea pe terasă sau se ducea, absentă, să ia aer pe malul râului Aven, privind plecarea vapoarelor la pescuit, iar tu o spionai ascuns între copaci.

Nu i-ai spus niciodată un singur cuvânt de dragoste, nu i-ai făcut nici cea mai mică aluzie. Pentru că era prea tânără? Pentru că aveai de două ori vârsta ei? Din cauza unei ciudate cenzuri morale, mai curând. Presentimentul că, iubind-o, i-ai fi pătat integritatea şi frumuseţea spirituală. De aceea te-ai prefăcut, pozând în fratele mai mare care, cu experienţa lui, dădea sfaturi unei fete care face primii paşi în lumea adulţilor. Nu toţi şi-au reprimat sentimentele pe care le inspira frumuseţea verde-albăstruie a lui Madeleine. Charles Laval, de exemplu. O făcuse să se îndrăgostească de el încă din acea vară fierbinte a lui 1888, când îi recita versuri de iubire în timp ce tu, în cămăruţa ta, dădeai formă şi culoare *Viziunii de după predică*? Au trăit o poveste frumoasă de iubire

Charles şi Madeleine? Bine-ar fi fost. Trist era că muriseră atât de tineri, la un an distanţă unul de altul, ea pe pământul exotic al Egiptului, atât de departe de ţara ei. Cum vei muri şi tu, Paul.

Experienţele acelea, *Mizerabilii,* dragostea pură pentru Madeleine, discuţiile cu prietenii pictori în care tema religiei apărea frecvent – asemenea lui Émile Bernard, olandezul Jacob de Meyer de Haan, evreu convertit la catolicism, trăia obsedat de mistică – au fost decisive ca să pictezi *Viziunea de după predică.* După ce ai terminat tabloul, ai rămas multe nopţi treaz, scriind prietenilor la lumina unei minuscule lămpi cu gaz din dormitor. Le spuneai că, în sfârşit, ai atins acea simplitate rustică şi superstiţioasă a oamenilor obişnuiţi, care nu distingeau bine, în traiul lor simplu şi credinţa lor veche, realitatea de vis, adevărul de fantezie, observarea concretă de viziune. Pe Schuff, pe Olandezul Nebun, i-ai asigurat că *Viziunea de după predică* dinamita realismul, inaugurând o nouă epocă în care arta, în loc să imite lumea naturală, se va abstrage din lumea imediată prin intermediul visului şi că în acest fel va urma exemplul Maestrului Divin, făcând ceea ce a făcut şi el: să creeze. Asta era obligaţia artistului: să creeze, nu să imite. De acum înainte, artiştii, eliberaţi de legături servile, vor putea îndrăzni orice în strădania lor de a crea lumi diferite de cea reală.

Pe ce mâini o fi acum *Viziunea de după predică*? La licitaţia de la Hôtel Drouot de duminică 22 februarie 1891 pentru a strânge fonduri care să-ţi permită prima plecare spre Tahiti, *Viziunea de după predică* a fost tabloul pentru care s-a plătit cel mai mult, în jur de nouă sute de franci. În ce sufragerie burgheză din Paris o zăcea acum? Tu voiai pentru *Viziunea de după predică* un cadru religios şi ai vrut să-l dăruieşti bisericii din Pont-Aven. Parohul l-a refuzat, argumentând că acele culori – unde exista în Bretania un pământ de culoarea sângelui? – erau împotriva

respectului cuvenit unui lăcaş de cult. L-a refuzat, de asemenea, şi mai ofuscat, parohul din Nizon, afirmând că un astfel de tablou ar stârni nedumerire şi i-ar scandaliza pe credincioşi.

Cât s-au schimbat pentru tine lucrurile, Paul, în aceşti doisprezece ani de când îi scriai bunului Schuff: „Odată rezolvată problema coitului şi a igienei şi putând să mă consacru lucrului cu o libertate totală, viaţa mea este aranjată.” Niciodată nu a fost rezolvată, Paul. Nici acum, deşi datorită articolelor, desenelor şi caricaturilor din *Les Guêpes* ai terminat cu groaza că a doua zi nu vei avea ce mânca. Acum, datorită lui François Cardella şi colegilor lui din Partidul Catolic, puteai să mănânci şi să bei cu o regularitate pe care nu ai cunoscut-o niciodată în anii din Tahiti. Foarte des, puternicul Cardella te invita acasă la el, în impunătoarea lui locuinţă cu două etaje, cu terasă cu balustradă sculptată şi cu grădina imensă protejată de un gard de lemn, din strada rue de Bréa, şi la convorbirile politice din farmacia lui din rue de Rivoli. Erai mulţumit? Nu. Erai trist şi sătul. Pentru că de mai bine de un an nu mai pictaseşi nici măcar o simplă acuarelă şi nu mai sculptaseşi nici măcar un minuscul *tupapau*? Poate da, poate nu. Ce sens avea să continui să pictezi? Acum ştiai că toate creaţiile demne să dureze făceau parte din trecutul tău. Să iei din nou pensula ca să produci mărturii ale declinului şi prăbuşirii tale? La naiba, nu.

Era de preferat să-ţi reverşi resturile de creativitate şi beligeranţă în *Les Guêpes*, atacându-i pe funcţionarii trimişi de la Paris, pe protestanţii şi pe chinezii care îi dădeau atâta durere de cap corsicanului Cardella şi prietenilor lui. Aveai uneori remuşcări că deveniseşi un mercenar în serviciul oamenilor care înainte te dispreţuiau şi pe care şi tu îi considerai demni de dispreţ? Nu. Deciseseşi în urmă cu mulţi ani că pentru a fi artist era indispensabil să-ţi scuturi toate prejudecăţile burgheze, iar

remuşcările făceau parte din acest balast. Îi părea rău tigrului că sfâşie căprioara cu care se hrănea? Cobra, când hipnotiza şi înghiţea de vie o biată pasăre, avea scrupule? Nici măcar când, în unul dintre primele numere din *Les Guêpes*, în aprilie sau mai 1899, ai lansat, cu surle şi trâmbiţe, ştirea delirantă, scoasă dintr-o invenţie a lui Pierre Loti în *Le mariage de Loti,* romanul care-l entuziasmase atât de mult pe Olandezul Nebun, că chinezii au adus lepra în Tahiti, nu ai avut nici măcar o tresărire de remuşcare pentru răspândirea calomniei.

— O târfă bună îşi face bine treaba, dragul meu Pierre, deliră fără să mai aibă putere să se ridice. Eu sunt o bună târfă. Şi să nu îndrăzneşti să mă contrazici.

Îi răspunse sforăitul profund al lui Pierre Levergos. Norii acoperiseră din nou luna şi se aflau într-un întuneric intermitent, întretăiat de strălucirea licuricilor.

Bunica Flora nu ar fi fost de acord cu ceea ce faci, Paul. Bineînţeles că nu. Această scriitoare pedantă şi nebună ar fi fost de partea justiţiei şi nu a lui François Cardella, principalul producător de rom din Polinezia. Care era justiţia pe această insulă de rahat care seamănă din ce în ce mai puţin cu lumea vechilor maori şi din ce în ce mai mult cu putreda Franţă? Bunica Flora s-ar fi interesat cine avea dreptate, băgându-şi năsucul în acest labirint de certuri, intrigi, interese murdare deghizate în altruism, pentru a da un verdict fulminant. De aceea ai murit la doar patruzeci şi unu de ani, bunico! El, în schimb, care făcea ceva pe dreptate, ajunsese deja la cincizeci şi trei, cu doisprezece mai mult decât bunica Flora. Nu va mai dura mult, Paul. Ei şi, pentru ceea ce era cu adevărat important, frumosul şi arta, biografia ta era încheiată.

Când în zorii zilei următoare îl trezi o răpăială de ploaie care îi pătrunse până la oase, stătea în acelaşi scaun, sub cerul liber, cu gâtul înţepenit din cauza poziţiei capului. Pierre Levergos plecase, probabil, cândva în timpul nopţii.

După ce ploaia îl trezi de-a binelea, se târî în casă, se trânti în pat şi dormi până la prânz. Pau'ura şi copilul erau pe afară.

De când încetase să mai picteze, nu se mai trezea devreme, ca înainte. Se lăfăia prin casă până mai târziu şi apoi mergea să ia trăsura publică pentru a ajunge la Papéete, unde rămânea până seara, pregătind numărul următor din *Les Guêpes.* Revista era lunară şi avea patru pagini, dar cum tot ce apărea în ea ieşea din mâinile lui – articole, caricaturi, desene, versuri festive, bancuri, glume, bârfe – fiecare număr îi cerea multă muncă. În plus, tot el ducea materialele la tipografie, potrivea culorile, corecta şpalturile, supraveghea tipărirea şi avea grijă ca revista să ajungă la abonaţi şi în locurile publice de difuzare. Îi plăcea să le facă pe toate şi muncea cu entuziasm. În schimb, îl plictiseau toate şedinţele lui François Cardella şi ale prietenilor lui din Partidul Catolic care finanţau revista şi îi plăteau salariul. Îl plictiseau mereu cu sfaturi care erau, de fapt, ordine disimulate. Şi chiar îşi permiteau să-i facă reproşuri pentru că ba întrecuse măsura în criticile la adresa lui Gallet, ba nu fusese îndeajuns de virulent. Uneori îi asculta resemnat, cu gândul în altă parte. Alteori, îşi pierdea răbdarea, lăsa să-i scape câte o interjecţie şi de două ori îşi prezentă demisia. Nu i-o acceptară. Cu cine ar fi putut să-l înlocuiască aceşti şmecheri care abia dacă erau capabili să mâzgălească o scrisoare?

Aşa ar fi continuat viaţa lui până cine ştie când, dacă la începutul anului 1901, problemele de sănătate, care se amelioraseră o bună perioadă de timp, nu s-ar fi abătut din nou asupra lui, cu şi mai multă putere decât înainte. Într-o noapte de ianuarie, la începutul primului an din noul secol, în casa lui François Cardella din rue de Bréa, când gazda lui tocmai îi oferea o cafea cu puţin brandy, inima lui Paul o luă razna. Bătea repede, cu furie, şi pieptul îi urca şi cobora ca nişte foale. Abia mai putea să respire. Toată

săptămâna a avut accese de tahicardie, cu horcăieli şi, în cele din urmă, o vomă cu sânge îl obligă să se ducă la Spitalul Vaiami.

— Adică acum, doctore Lagrange, mai am şi probleme cardiace? încercă el să fie ironic cu medicul care îl consulta.

Doctorul dădu din cap că nu. Nu era o boală nouă, prietene. Era cea dintotdeauna care îşi continua mersul inexorabil. Acum, aşa cum făcuse cu pielea, sângele şi mintea lui, începea să-i distrugă şi inima. În perioada ianuarie-martie a fost nevoit să se interneze de trei ori, la început pentru câteva zile, ultima oară pentru două săptămâni. În Vaiami îl tratau bine, pentru că majoritatea medicilor, în frunte cu doctorul Lagrange care acum conducea spitalul, îl sprijineau pe Cardella în campania lui împotriva autorităţilor trimise din metropolă. Ba chiar i-au făcut rost de o planşetă pentru a putea să pregătească din patul de spital numerele viitoare ale revistei *Les Guêpes.*

Dar aceste şederi obligatorii în spital au avut şi un efect neaşteptat. Se gândi mult şi, brusc, într-o noapte de insomnie, ajunse la următoarea concluzie: erai sătul de ceea ce făceai şi de oamenii pentru care o făceai. Nu voiai să mori muncind pentru nişte idioţi. Era jalnic că ajunseseşi să faci aşa ceva, tu, care veniseşi în Tahiti fugind de bani, şi dorind, aşa cum visai cu Olandezul Nebun în Arles pe vremea când eraţi încă în bune relaţii, să realizezi aici un mic Eden al libertăţii, frumuseţii, creaţiei şi bucuriei, fără servituţile civilizaţiei europene a banului. Casa Plăcerii o numea Vincent! Ce ciudat şi capricios era destinul, Koke.

Nu mai ţineai minte, Paul? Totul începuse cu un an şi jumătate în urmă, după încercarea ta nereuşită de sinucidere, când pictai *De unde venim? cine suntem? unde ne ducem?* – ultima dintre capodoperele tale. Începuseră să dispară lucruri din casă – dispăreau sau îţi imaginai tu

că dispar? – şi în mintea ta a luat naştere ideea că hoţii erau indigenii din Punaauia. Pau'ura zicea că nu, că ţi se părea. Dar mecanismul delirant se pusese în funcţiune, inexorabil. Te-ai încăpăţânat ca tribunalul din Papéete să-i judece pe hoţi şi fiindcă judecătorii, în mod logic, au refuzat să deschidă un proces pe baza acuzaţiilor tale atât de inconsistente, ai trimis scrisori deschise, foarte dure, numai foc şi pară, acuzând administraţia colonială că se înţelegea în secret cu indigenii, acţionând împotriva francezilor. Aşa se născuse *Le Sourire (Journal méchant)* al cărui venin le făcea plăcere coloniştilor. Cumpărau jurnalul, încântaţi, şi îţi trimiteau mesaje de felicitare. Atunci, Cardella însuşi veni să-ţi facă o vizită şi ţi-a oferit câte în lună şi în stele ca să preiei conducerea revistei *Les Guêpes.* Totul a fost pus în practică aproape fără să-ţi dai seama. Timp de optsprezece luni, ai mâncat şi ai băut pe seama diatribelor tale care au provocat un adevărat cutremur pe insulă şi te-ai distrat uitând în această nebunie că erai pictor. Erai mulţumit de soarta ta? Nu. Vei continua să mai munceşti pentru Cardella? În niciun caz.

Ce vei face deci? Vei pleca îndată ce vei putea din această insulă nenorocită pe care Europa o devastase, distrugând tot ceea ce era, înainte, sălbatic şi respirabil. Şi unde îţi vei purta oasele obosite şi corpul bolnav, Paul? În Marchize, desigur. Acolo, poporul maori îşi păstra încă intacte cultura, obiceiurile, arta tatuajelor şi în adâncul pădurilor, departe de vigilenţa occidentală, practica un canibalism sacru. Va fi o baie purificatoare, Koke. În această ambianţă nouă, proaspătă, virgină, boala ruşinoasă va stagna. Şi poate chiar era posibil ca acolo să pui mâna din nou pe pensule, Paul.

Îi fu de ajuns să ia această decizie pentru ca lucrurile să înceapă să se desfăşoare în mod favorabil. Tocmai ieşise din spital când veni bomba ştirii că Parisul îl schimbase din funcţie pe guvernatorul Gustave Gallet. Coloniştii pentru

care lucraseşi erau atât de fericiţi când aflară vestea că nu a fost prea greu să îi convingi că, după acest triumf, nu mai avea rost să scoată revista. Te-au eliberat de îndatoriri oferindu-ţi o substanţială gratificaţie.

După câteva zile, când, în timpul acelor stări febrile care au precedat mereu marile schimbări din viaţa lui, se interesa de vapoarele care plecau din Tahiti spre Insulele Marchize, Pierre Levergos veni să-i spună că Axel Nordman, un domn suedez stabilit recent în Tahiti, voia să-i cumpere cabana din Punaauia. O văzuse în trecere şi îi plăcuse foarte mult. Paul încheie afacerea în patruzeci şi opt de ore, obţinând astfel bani pentru biletul de vapor şi pentru transportul puţinelor lui bunuri şi chiar îi rămase să-i ofere Pau'urei o sumă pentru ea şi micul Émile. Fata refuzase categoric să plece cu el în Marchize. Ce să facă ea acolo, atât de departe de familia ei? Acolo era o lume foarte îndepărtată şi periculoasă. Koke poate muri în orice clipă şi atunci ce se va întâmpla cu ea şi cu copilul? Prefera să se întoarcă la familia ei.

Nu ţi-a păsat prea mult. Într-adevăr, Pau'ura şi Emile l-ar fi stânjenit în noua existenţă. În schimb te-a enervat că Pierre Levergos a refuzat să vină cu tine. I-ai propus să fie bucătarul tău şi să împarţi cu el tot ceea ce aveai. Vecinul a fost însă categoric: nici pentru tot aurul din lume nu va pleca de aici. Nu va face niciodată nebunia să te urmeze în această decizie nechibzuită. Atunci Paul îl numi un îmburghezit laş, mediocru şi nerecunoscător.

Pierre Levergos rămase un timp pe gânduri, fără să răspundă insultelor tale, mestecând un firicel de iarbă cu gura lui aproape fără dinţi. Erau aşezaţi afară, la umbra marelui arbore de *mango.* În cele din urmă, calm, fără să ridice vocea, rostind rar cuvintele, îţi vorbi aşa:

— Tu spui peste tot că pleci în Marchize pentru că acolo vei găsi modele mai ieftine, pentru că acolo există un pământ virgin şi o cultură mai puţin decadentă. Eu cred că

minţi. Şi te minţi şi pe tine, Paul. Pleci din Tahiti din cauza bubelor de pe picioare. Aici nicio femeie nu mai vrea să se culce cu tine din cauza mirosului urât. De aceea Pau'ura nu vrea să vină cu tine. Crezi că în Marchize, pentru că oamenii sunt mai săraci decât aici, vei putea să cumperi fetele cu un pumn de bomboane. Altă iluzie a ta care se va transforma în coşmar, vecine, o să vezi.

Nimeni nu l-a condus în port la Papéete să-şi ia rămas-bun, la 10 septembrie 1901, când urcă pe *La Croix du Sud,* care pleca spre Hiva Oa. Luase cu el armonica şi colecţia de stampe pornografice, cufărul cu amintiri, autoportretul lui în chip de Cristos pe Golgota şi un mic tablou cu Bretania sub zăpadă. În ciuda insistenţelor noului proprietar al casei din Punaauia să ia cu el totul, lăsă acolo câteva suluri cu pânzele lui şi o duzină de sculpturi din lemn reprezentând nişte *tupapau* inventaţi de el. După cum i-a comunicat chiar domnul Axel Normand într-o scrisoare, noul proprietar al cabanei, după câteva luni, a aruncat în mare toate bazaconiile acelea fiindcă îi speriau copilaşul.

Bătălia da la Cangallo

Nîmes, august 1844

În sufocanta cămăruţă de la Hôtel du Gard din Nîmes care mirosea a vechi şi a urină de pisici, unde şi-a petrecut, între 5 şi 12 august 1844, şase zile şi şase nopţi de groază, cele mai rele din tot timpul turneului său, Flora a avut aproape zilnic câte un coşmar înspăimântător. Din amvon, preoţii din oraş incitau împotriva ei mulţimea fanatizată care umplea bisericile şi care pleca apoi să o caute pe străzile din Nîmes pentru a o linşa. Tremurând, se ascundea în holuri, ganguri, în intrânduri întunecoase; din refugiul ei precar simţea şi zărea mulţimea dezlănţuită în căutarea necredincioasei revoluţionare, ca să-l răzbune pe Domnul nostru, Isus Cristos. Când o descopereau şi se năpusteau asupra ei cu feţele desfigurate de ură, Flora se trezea, udă de transpiraţie şi paralizată de frică, cu senzaţia că totul miroase a tămâie.

Din prima zi petrecută în Nîmes totul îi ieşise rău. Hôtel du Gard era murdar şi neprimitor, mâncarea pe care o serveau, foarte proastă. (Tu, Florita, care niciodată nu dăduseşi importanţă alimentelor, te trezeai acum visând la o mâncare bună, pregătită în casă, la o supă deasă, ouă proaspete şi unt făcut recent.) Colicii, diareea şi durerile de burtă, împreună cu căldurile insuportabile, transformau fiecare zi într-un calvar, agravat de impresia că sacrificiul ei va fi inutil, pentru că în această imensă sacristie nu va găsi nici măcar un singur muncitor inteligent care să fie piatra de temelie din oraş a Uniunii Muncitoare.

Găsi unul, e adevărat, dar nu era din Nîmes, ci – bineînţeles – din Lyon. Singurul, dintre cei patruzeci de mii de muncitori din acest imperiu al fabricilor de şaluri de mătase, de lână sau bumbac, care, în cele patru întruniri pe care reuşi să le organizeze cu ajutorul dat în doi peri de doi medici care-i fuseseră recomandaţi ca filantropi,

moderni şi fourierişti – doctorii Pleindoux şi De Castelnaud – nu i se păruse complet îndobitocit de predicile stupefiante ale preoţilor pe care muncitorii din Nîmes le înghiţeau fără cea mai mică urmă de îndoială. Credeai că văzuseşi şi auziseşi totul în materie de imbecilitate, Andaluzo, dar Nîmes ţi-a dovedit că în acest domeniu nu existau limite. În ziua în care, la o întâlnire, l-a auzit pe un mecanic spunând: „Bogaţii sunt necesari, pentru că datorită lor există săraci în lume, care se vor înălţa la cer, pe când bogaţii nu”, mai întâi i-a venit să izbucnească în hohote, apoi a simţit că leşină. Faptul că, de la amvon, muncitorii fuseseră convinşi că aşa vor ajunge în Paradis a demoralizat-o atât de mult că a rămas mută de uimire, fără putere măcar pentru a se mai indigna.

Doar în timpul acelei farse tragicomice, bătălia de la Cangallo, în ultima etapă a şederii ei în Arequipa, cu zece ani în urmă, mai văzuse atâta idioţenie şi neştiinţă adunate la un loc, ca aici, în Nîmes. Cu o deosebire, Florita. În urmă cu zece ani, când în împrejurimile Arequipei, gamarriştii şi orbegosiştii întreprindeau acea pantomimă cu sânge şi morţi, tu, spectatoare privilegiată, studiai totul cu emoţie, tristeţe, ironie, compasiune, încercând să înţelegi de ce acei indieni, *zambos,* metişi, târâţi într-un război civil fără principii, nici idei, nici morală, într-o crudă demonstraţie a ambiţiilor şefilor, acceptau să fie carne de tun, instrument al luptei fratricide care nu avea nimic în comun cu viaţa lor. Aici, în schimb, în faţa zidului de prejudecăţi religioase şi de prostie care închidea toate porţile propovăduirii revoluţiei paşnice, reacţionai cu amărăciune, pătimaş, lăsând ca mânia să-ţi întunece inteligenţa.

Deveniseşi atât de nervoasă din cauză că nu te simţeai bine? Îţi provoca o asemenea depresie oboseala acestor luni, trăind la întâmplare în pensiuni şi hoteluri mediocre sau proaste cum era şi Hôtel du Gard? Coşmarurile

nocturne în care preoţii din Nîmes provocau gloatele să te linşeze te epuizaseră. Decât să ai coşmaruri, era de preferat să nu mai dormi deloc. Îşi petrecea bună parte din noapte cu fereastra deschisă, urzind apocalipse împotriva preoţilor din Nîmes. „Dacă vei ajunge la putere vreodată, le vei da o pedeapsă teribilă, Florita. Îi vei băga în amfiteatrul roman de care sunt atât de mândri şi îi vei lăsa să fie devoraţi de aceiaşi muncitori pe care ei înşişi îi transformaseră în nişte bestii fără inimă.” Imaginându-şi aceste pedepse, reuşea să-şi tempereze neplăcerile, se amuza ca o fetiţă şi atunci, de obicei, revenea cu gândul la Arequipa.

Şi dacă toate bătăliile au fost ca aceea la care ai asistat în Oraşul Alb? Un haos uman pe care apoi, istoricii, pentru a satisface patriotismul naţional, îl transformau în manifestări coerente de idealism, curaj, generozitate, principii, anulând tot ceea ce fusese în ele frică, cruzime şi ignoranţă ale celor mulţi, sacrificaţi în mod nemilos de către ambiţia, lăcomia sau fanatismul celor puţini. E posibil ca, peste o sută de ani, acel carnaval care fusese bătălia de la Cangallo să figureze în cărţile de istorie pe care le vor citi peruanii ca o pagină exemplară a trecutului naţional în care eroica Arequipa, apărătoare a preşedintelui ales, generalul Orbegoso, s-a luptat neînfricată cu forţele rebele ale generalului Gamarra, reuşind, după acţiuni pe cât de sângeroase, pe atât de curajoase, să le învingă (ca să apară victorioase cu câteva zile mai târziu în mod magic). Da, Florita: istoria trăită era o cruntă mascaradă şi cea scrisă, un labirint de păcăleli şovine. Întârziară atât de mult să ajungă la Arequipa trupele gamarriste ale generalului San Román, încât armata orbegosistă condusă de generalul Nieto şi de decanul Valdivia, cu vărul ei, Clemente Althaus, şef de stat major, aproape că uitase de ele. Până într-atât că pe 1 aprilie 1834, generalul Nieto le dădu permisie soldaţilor să

se ducă în oraş să se îmbete. Din casa familiei Tristán de pe strada Santo Domingo, Florita auzise toată noaptea hărmălaia cântecelor şi a chiuiturilor cu care, în cârciumile din oraş, soldaţii îşi petreceau noaptea liberă turnând în ei *chicha*[14] şi mâncând tot felul de lucruri picante. Ghitarele răsunau în toate cartierele. În ziua următoare, în depărtare, pe coama dealurilor, în aerul foarte pur al orizontului marcat de vulcani, se iviră soldaţii generalului San Román. Apărată de soare cu o umbreluţă roşie şi înarmată cu o lunetă, Florita îi văzu apărând şi apropiindu-se, ca o pată de furnici în mişcare imperceptibilă. În acest timp, cu mare zarvă, în încăperile casei, unchiul don Pío, verişoara Carmen, mătuşa Joaquina şi celelalte rude – mătuşi, verişoare, unchi, veri, preoţi şi călugări – dădeau zor pregătind saci şi pachete cu bijuterii, bani, îmbrăcăminte şi obiecte de valoare pentru a se refugia, ca toată lumea bună din Arequipa, în mânăstiri şi biserici. Înainte de prânz, când un nor imens de praf îi ascunsese complet pe soldaţii generalului San Román, Flora îl văzu apărând, călare, transpirat, înarmat din cap până în picioare, pe Clemente Althaus. Colonelul fugise câteva minute din tabără pentru a-i preveni:

— Toţi oamenii noştri sunt beţi, inclusiv ofiţerii, din cauza ideii stupide a lui Nieto să le dea liber noaptea trecută, urlă de mânie. Dacă San Román atacă acum, suntem pierduţi. Mergeţi rapid la mânăstirea Santo Domingo, nu mai pierdeţi timpul.

Şi înjurând în germană, plecă în galop. Deşi mătuşile şi verişoarele o îndemnau să le urmeze, Florita rămase cu bărbaţii casei, pe terasă. Se vor duce şi ei la mânăstirea Santo Domingo din apropiere, când va începe bătălia. La ora şapte seara se auziră primele împuşcături. Tirul continuă, sporadic, în depărtare, fără să se apropie de oraş, timp de câteva ore. În jur de ora nouă, apăru o

14 *chicha:* un fel de bere din porumb fermentat (*n. t.*).

ordonanţă înaintând pe strada Santo Domingo. Era un trimis al generalului Nieto să-i spună soţiei lui să se refugieze la mânăstirea cea mai apropiată; lucrurile nu mergeau bine. În timp ce ordonanţa povestea ce s-a întâmplat, don Pío Tristán porunci să i se dea de mâncare şi băutură. Gâfâind, vorbea în timp ce înghiţea mâncarea şi băutura. Batalionul lui San Román a atacat cel dintâi. I-au ieşit în întâmpinare dragonii generalului Nieto, care au reuşit să oprească înaintarea. Lupta a fost echilibrată până ce, o dată cu primele umbre ale înserării, artileria colonelului Morán greşi ţinta şi în loc să-i oheascâ pe gamarrişti, îşi lansă salvele de foc contra propriilor dragoni, nimicindu-i. Încă nu se cunoştea deznodământul, dar triumful lui San Román era posibil. Prevăzând o invazie a oraşului de către inamic, era convenabil ca „domniile lor să se ascundă”. Îţi aminteşti ce panică generală au provocat aceste veşti, Florita? După numai câteva minute, unchi şi veri, urmaţi de sclavi cărând covoare, saci cu alimente şi haine şi mulţi dintre ei, cu oale de noapte din argint, de faianţă sau porţelan în mână, defilau spre mânăstirea Santo Domingo, după ce zăvorâră porţile şi bătură scânduri de-a curmezişul lor. Ştirea se răspândi ca praful de puşcă, pentru că în marşul spre locul de refugiu, Flora recunoscu şi alte familii din oraş, alergând îngrozite spre lăcaşurile sfinte. Aveau braţele încărcate cu bogăţii şi obiecte de lux pe care abia le puteau puteau duce, ca să le pună la adăpost de lăcomia învingătorului.

În biserica şi mânăstirea Santo Domingo domnea o dezordine indescriptibilă. Familiile arequipene îngrămădite claie peste grămadă, pe coridoare, holuri, în naos, galerii, chilii, de-abia mai puteau să facă vreo mişcare. Mirosul puternic de urină şi excremente te ameţea, iar hărmălaia era asurzitoare. Scene de panică se amestecau cu rugăciunile şi psalmii pe care îi intonau unii,

în timp ce călugăriţele, strecurându-se cu greu dintr-un loc în altul, încercau să facă puţină ordine. Don Pío şi familia, datorită rangului şi averii, s-au bucurat de privilegiul de a ocupa biroul preotului paroh; acolo, deşi locul era neîncăpător, vasta încrengătură de rubedenii putea totuşi să se mişte, pe rând însă. Tirul încetă în timpul nopţii, se reluă în zori şi puţin după aceea, încetă cu totul. Când don Pío se hotărî să meargă să vadă ce s-a întâmplat, Flora ieşi cu el. Strada era pustie. Casa Tristánilor era neatinsă. De pe terasă, cu luneta, Flora văzu în depărtare, în aerul proaspăt al dimineţii cu un cer foarte senin şi cu un vânticel care împrăştiase fumul împuşcăturilor, siluete militare care se îmbrăţişau. Ce se întâmpla? Aveau să afle puţin mai târziu, când sosi în galop pe strada Santo Domingo, negru de fum din cap până în picioare, cu zgârieturi pe mâini şi cu părul blond alb de praf, colonelul Althaus.

— Generalul Nieto este şi mai prost decât ofiţerii şi soldaţii săi, strigă, în timp ce-şi scutura cu mâinile uniforma. A acceptat armistiţiul cerut de San Román exact când puteam să-i învingem.

Focul artileriei colonelului Morán provocase pierderi în rândurilor propriilor dragoni – între treizeci şi patruzeci de morţi, calculă Althaus – şi, pe deasupra, mai bombardase şi tabăra vivandierelor, confundându-le cu gamarriştii; tunurile lui au pulverizat şi mutilat cine ştie câte dintre aceste femei de neînlocuit pentru ajutorul lor şi pentru aprovizionarea trupei. Cu toate acestea, după câteva încleştări la baionetă, soldaţii lui Nieto, însufleţiţi de decanul Valdivia şi Althaus însuşi, reuşiră să silească armata lui San Román să dea înapoi. Atunci, în loc să-i asculte pe preot şi pe neamţ care îi cereau să-i urmărească şi să-i anihileze pe gamarrişti, Nieto acceptă încetarea luptei cerută de inamic. Se întâlni cu San Román, se îmbrăţişară, vărsară lacrimi, sărutară amândoi un steag

peruan şi, după ce gamarristul îi promisese că Obregoso va fi recunoscut ca preşedinte al Republicii Peru, imbecilul de Nieto îi mai trimitea acum şi alimente şi băutură pentru soldaţii lui nemâncaţi. Decanul Valdivia şi Althaus căutaseră să-l convingă că era o strategie a adversarului pentru a câştiga timp şi pentru a-şi reface forţele. Era o nebunie să accepţi încetarea focului. Nieto însă a fost inflexibil: San Román era un cavaler; îl va recunoaşte pe Orbegoso ca şef al statului şi astfel se va produce reconcilierea poporului peruan.

Althaus îi ceru lui don Pío ca, împreună cu alte notabilităţi din oraş, să-l destituie pe Nieto, să-şi asume conducerea militară şi să ordone reînceperea ostilităţilor. Unchiul Florei se făcu alb ca un mort. Se jură că era bolnav şi se duse să se bage în pat. „Banii sunt singurul lucru care-l preocupă pe acest avar bătrân”, bolborosi Althaus. Florita îi ceru vărului său, dacă războiul încetase, să o ia cu el în tabăra de luptă. Neamţul, după ce ezită o clipă, fu de acord. O urcă pe crupa calului său. În jur totul era distrus. Fermele ţărăneşti şi locuinţele fuseseră prădate înainte de a fi ocupate de vivandiere şi transformate în refugii şi infirmerii. Femei cu răni sângerânde prost bandajate găteau pe vetre improvizate. Soldaţii răniţi zăceau culcaţi pe jos, gemând, fără să-i ia cineva în seamă, în timp ce alţii dormeau pe unde apucaseră, răpuşi de oboseală. O mulţime de câini dădeau târcoale, adulmecând cadavrele deasupra cărora se roteau nori de vulturi. Pe când la postul de comandă al lui Althaus Flora stătea de vorbă cu câţiva ofiţeri care îi povesteau incidentele luptei, sosi un mesager din partea lui San Román. Acesta le spuse că prin hotărârea Statului Major, promisiunea şefului său de a-l recunoaşte pe Orbegoso ca preşedinte nu putea fi îndeplinită: se opuneau toţi ofiţerii. Prin urmare, luptele se reluau. „Din cauza tâmpitului de Nieto am pierdut o bătălie aproape câştigată”, îi şopti

Althaus Florei. Îi dădu un catâr ca să se reîntoarcă la Arequipa şi să anunţe familia că războiul reîncepea.

Zorii o găsiră în camera ei sordidă de la Hôtel du Gard râzând singură de bătălia aceea, care, din eroare în eroare, se apropia de un deznodământ neverosimil. Era cea de-a treia zi petrecută în odiosul Nîmes şi, înainte de prânz, avea întâlnire cu poetul-brutar Jean Reboul, ale cărui poeme fuseseră lăudate de Lamartine şi Victor Hugo. Vei descoperi, în sfârşit, în acest poet ieşit din lumea exploataţilor, curajosul de care aveai nevoie pentru a sădi în Nîmes ideea Uniunii Muncitoare şi pentru a-i scoate pe locuitori din letargie? Nici vorbă. În Jean Reboul, faimosul poet-muncitor din Franţa, nu a descoperit decât un îngâmfat lăudăros – vanitatea era boala poeţilor, Florita, lucru verificat – pe care, după zece minute petrecute cu el, ajunse să-l deteste. La un moment dat i-a venit să-i astupe gura să vadă dacă aşa botul lui neruşinat continua să mai vorbească. O primi în brutăria lui, o conduse la etaj şi când ea îl întrebă dacă auzise vorbindu-se de cruciada ei şi de Uniunea Muncitoare, molâul şi îngâmfatul rotofei începu să enumere ducii, academicienii, autorităţile şi profesorii care îi scriau lăudându-i geniul şi mulţumindu-i pentru ceea ce făcea spre binele artei din Franţa. Când ea încercă să-i explice revoluţia pacifistă care va pune capăt discriminării, nedreptăţii şi sărăciei, nerodul o întrerupse cu o frază care o năuci: „Dar este exact ce face Sfânta Biserică, doamnă.” Revenindu-şi din uimire, Flora, încercă să-i lumineze mintea, explicându-i că toţi preoţii – evrei, protestanţi şi mahomedani, dar în special cei catolici – erau aliaţii exploatatorilor şi ai bogaţilor pentru că prin predicile lor făceau ca oamenii care suferă să se resemneze cu promisiunea Paradisului, când, de fapt, importantă nu era acea improbabilă recompensă celestă *post mortem,* ci o societate liberă şi dreaptă care trebuia construită aici şi acum. Poetul-brutar reacţionă de parcă l-

ar fi văzut pe diavol în persoană:

— Sunteţi rea, foarte rea, exclamă făcând cu mâinile un gest de exorcism. Cum de v-a trecut prin cap să veniţi aici să-mi cereţi ajutorul pentru o lucrare împotriva religiei mele?

Madame-la-Colère izbucni şi ea, numindu-l trădător al originilor sale, impostor, duşman al clasei muncitoare şi o falsă celebritate pe care timpul va avea grijă s-o demaşte.

Vizita la poetul-brutar o obosise atât de mult că fu nevoită să se aşeze pe o bancă la umbra unor platani pentru a se linişti un pic. Lângă ea auzi o pereche, vorbind foarte entuziasmaţi amândoi, că vor merge seara să-l asculte pe Liszt care va cânta în sala de consiliu a primăriei. Ciudată coincidenţă; de-a lungul întregului ei turneu drumurile lor au coincis. Pianistul părea că-ţi calcă pe urme, Florita. Şi ce-ar fi dacă în seara asta îţi vei lua o pauză şi vei merge să-l asculţi? Nu, în niciun caz. Tu nu puteai să-ţi pierzi timpul cu concerte, ca burghezii.

Despre deznodământul bătăliei de la Cangallo află numai după o lună, la Lima, de la colonelul gamarrist, Bernardo Escudero, cu care – amintirea lui reuşi să i-l alunge din minte pe Jean Reboul – în ultimele zile ale şederii tale în Arequipa, ai avut o poveste de dragoste, Florita? Şi ce poveste! La o zi după încetarea ostilităţilor dintre gamarrişti şi orbegosişti, generalul Nieto ordonă armatei sale să se pună în mişcare şi să plece în căutarea trădătorului San Román. Îi găsiră pe soldaţii gamarrişti în Cangallo, scăldându-se în râu sau odihnindu-se la soare. Nieto se năpusti asupra lor. Se anunţa o victorie rapidă. Dar, o dată în plus, erorile veniră în ajutorul lui San Román. De data aceasta, dragonii lui Nieto greşiră ţinta şi în loc să-şi lanseze tirurile asupra oastei inamice, decimară propria artilerie, rănindu-l până şi pe colonelul Morán. Zăpăciţi, crezând că este vorba de un atac irezistibil al gamarriştilor, soldaţii lui Nieto întoarseră spatele şi o

luară la fugă, retrăgându-se în dezordine spre Arequipa. În acelaşi timp, crezându-se învins, generalul San Román, care nu ştia ce se întâmpla în oastea potrivnică şi ţinând cont de superioritatea ei, ordonă şi el trupelor lui să se retragă în marş forţat. În fuga lui, la fel de disperată şi de ridicolă ca şi aceea a lui Nieto, nu se opri decât la Vilque, la patruzeci de leghe depărtare de Cangallo. Imaginea celor două armate, cu generalii lor în frunte, fugind unul de altul, pentru că amândoi se credeau învinşi, o vei ţine minte mereu, Florita. Un simbol al haosului şi al absurdului în care se desfăşura viaţa pe pământul tatălui tău, în acea caricatură de republică. Uneori, cum se întâmpla acum, această amintire o amuza, convinsă că ea reprezenta, la scară mărită, o farsă cu încurcături şi *malentendu*-uri moliereşti care în Franţa erau considerate posibile numai pe scenă.

În ziua următoare bătăliei, San Román a aflat că şi rivalul lui fugise şi atunci făcu din nou calea întoarsă, îndreptându-se cu trupa spre Arequipa să o cucerească. Generalul Nieto avusese timp să intre în oraş, să-şi lase răniţii în biserici şi spitale şi, cu ceea ce-i mai rămăsese din armată, începu retragerea spre coastă. Florita îşi luă rămas-bun de la vărul ei, colonelul Clemente Althaus, cu lacrimi în ochi. Ştiai că nu-l vei mai vedea niciodată pe barbarul blond pe care-l îndrăgiseşi. L-ai ajutat chiar tu să-şi pregătească bagajul, cu schimburi noi, ceai, vin de Bordeaux şi pachete de zahăr, ciocolată şi pâine.

Când, după douăzeci şi patru de ore, soldaţii generalului San Román, învingător fără voie în bătălia de la Cangallo, intrară în Arequipa, jaful de care se temeau toţi nu se produse. O delegaţie de notabilităţi ale oraşului, condusă de don Pío Tristán, i-a primit cu steaguri şi muzică populară. În semn de solidaritate cu armata învingătoare, don Pío îi oferi colonelului Bernardo Escudero o donaţie de două mii de pesos pentru cauza gamarristă.

Se îndrăgostise de tine colonelul Escudero, Andaluzo? Erai sigură că da. Şi tu te-ai îndrăgostit de el, nu-i aşa?

Bine, poate. Dar raţiunea te-a oprit la timp. Toată lumea spunea că, de trei ani, Escudero era nu numai secretarul, adjunctul, aghiotantul, dar şi amantul acelui uimitor personaj feminin, doña Francisca Zubiaga de Gamarra, căreia i se spunea doña Pancha sau Mareşala, iar duşmanii îi spuneau Bărbata, soţia mareşalului Agustín Gamarra, expreşedinte al Peru-ului, *caudillo* şi conspirator profesionist.

Cât era adevăr şi cât legendă în povestea Mareşalei? Nu o vei şti niciodată, Florita. Personajul te-a fascinat, ţi-a aprins imaginaţia ca nimeni altcineva până atunci şi, poate, imaginea de luptătoare a acestei femei care părea desprinsă dintr-un roman a născut în tine hotărârea şi forţa interioară necesară pentru a te transforma într-o fiinţă atât de liberă şi de hotărâtă, cum până atunci îi era permis să fie doar unui bărbat. Mareşala reuşise: de ce nu şi Flora Tristán? Avea probabil aceeaşi vârstă cu tine când ai cunoscut-o, în jur de treizeci şi trei-treizeci şi patru de ani. Era din Cuzco, fiica unui spaniol cu o peruană, pe care Agustín Gamarra, erou al Independenţei Peru-ului – luptase alături de Sucre în bătălia de la Ayacucho –, o cunoscuse la o mânăstire din Lima, unde părinţii ei o ţineau închisă. Fata, îndrăgostită, evadă din mânăstire şi fugi cu el. Se căsătoriră în Cuzco, unde Gamarra era prefect. Tânăra de douăzeci de ani nu a fost niciodată soţia casnică, pasivă, gospodină şi progenitoare cum erau (sau sperau să fie) damele peruane. Fusese colaboratoarea cea mai eficace a soţului ei, creierul şi mâna lui dreaptă în toate: în activitatea politică, socială şi chiar – ceea ce îmbogăţise în special legenda ei – militară. Îl înlocuia la prefectura din Cuzco ori de câte ori era plecat şi într-una din aceste ocazii, strivi în faşă o conspiraţie, prezentându-se la garnizoana complotiştilor îmbrăcată în ofiţer, cu o pungă de bani şi un pistol încărcat în mână: „Ce alegeţi?

Să vă predaţi şi să împărţiţi între voi banii ăştia sau să vă luptaţi?” Au preferat să se predea. Mai inteligentă, mai curajoasă, mai ambiţioasă şi mai întreprinzătoare decât generalul Gamarra, doña Pancha călărea alături de soţul ei, purtând mereu cizme, pantaloni şi veston militar, şi participa la lupte şi la tot felul de ciocniri militare asemenea celui mai curajos combatant. Devenise faimoasă tragerea ei la ţintă fără greş. În timpul conflictului cu Bolivia, în fruntea trupelor, cu îndrăzneala ei fără margini şi cu un curaj temerar, a fost învingătoarea bătăliei de la Paria. După victorie, a petrecut cu soldaţii dansând *huaynos*[15] şi bând împreună *chicha.* Vorbea cu ei în *quechua* şi înjura de mama focului. Începând de atunci, influenţa ei asupra generalului Gamarra a fost totală. În cei trei ani cât a fost preşedintele ţării, adevărata putere o exercita doña Pancha. I se atribuiau intrigi şi cruzimi nemaiauzite împotriva duşmanilor, căci lipsa de scrupule şi de reţinere era la fel de mare ca şi curajul ei. Se spunea că avea mulţi amanţi şi că îi răsfăţa sau îi pedepsea pe rând, ca pe nişte marionete sau căţeluşi de casă.

Dintre toate anecdotele care se povesteau despre ea, erau două pe care nu le-ai uitat, pentru că, nu-i aşa, Florita? în ambele cazuri ţi-ar fi plăcut să fii tu eroina principală. Mareşala inspecta, ca trimisă a preşedintelui, instituţiile Fortului Regal Felipe, din Callao. Deodată, printre ofiţerii care îi prezentau onorul, descoperi pe unul despre care auzise din zvonuri că se lăuda că era amantul ei. Fără să ezite măcar o secundă, se repezi la el şi îl plesni cu biciul peste faţă. Apoi, fără să coboare de pe cal, îi smulse tresele cu mâna ei:

— Nu aveai cum să fii vreodată amantul meu, căpitane, îi strigă. Eu nu mă culc cu laşii.

Cealaltă istorie avusese loc în palat. Doña Pancha

15 *huayno:* în sp. vechi dans indian, originar din Anzi (*n. t.*).

invitase la cină patru ofiţeri. Mareşala a fost o amfitrioană încântătoare, a glumit cu invitaţii şi i-a tratat cu politeţe deosebită. Când ajunseră la cafea şi la ţigară, le dădu liber servitorilor. Închise uşile şi se adresă unuia dintre oaspeţii săi, cu vocea ei de gheaţă şi privirea nemiloasă din timpul acceselor ei de furie.

— E adevărat că le-aţi spus celor trei prieteni ai dumneavoastră aici de faţă că v-aţi săturat să fiţi amantul meu? Dacă au minţit ei, dumneavoastră şi cu mine le vom da ceea ce merită. Dar dacă e adevărat, şi după cum v-aţi albit la faţă tare mă tem că este, aceşti ofiţeri şi cu mine vă vom rupe spinarea cu biciul.

Da, Florita, acea peruană din Cuzco care avea din când în când crize de epilepsie – ai avut chiar tu prilejul să asişti la una din ele – care, adăugându-se unor înfrângeri şi suferinţe viitoare, o vor duce spre final înainte să împlinească treizeci şi cinci de ani, ţi-a oferit o lecţie de neuitat. Existau, aşadar, femei – şi una dintre ele chiar în această ţară înapoiată, incultă, formată doar pe jumătate, într-un îndepărtat colţ de lume – care nu se lăsau umilite şi tratate ca sclavele, care ştiau să se facă respectate. Care aveau valoare prin ele însele şi nu ca apendice ale bărbatului, chiar şi când era vorba să mânuiască biciul sau să tragă cu pistolul. Era colonelul Bernardo Escudero amantul Mareşalei? Acel aventurier spaniol venit în Peru, asemenea lui Clemente Althaus, să se înroleze ca mercenar în războaiele interne ca să facă avere, era, de trei ani, umbra doñei Pancha. Când Flora îl întrebă direct, negă indignat: calomnii ale duşmanilor soţiei preşedintelui, bineînţeles! Dar pe tine nu prea te-a convins.

Escudero nu era frumos, dar era foarte atrăgător. Slab, surâzător, galant, era mai citit şi cu mai multă experienţă decât toţi bărbaţii care o înconjurau şi Flora s-a simţit foarte bine în zilele când Arequipa se acomoda, de voie-de nevoie, cu ocupaţia trupelor lui San Román. Se vedeau

dimineaţa şi după-amiază, făceau plimbări călare prin Tiabaya, la izvoarele termale din Yura, la poalele lui Misti, vulcanul emblematic al oraşului. Flora îl bombarda cu întrebări despre doña Pancha Gamarra, despre Lima şi despre locuitorii ei. El îi răspundea cu infinită răbdare şi cu o politeţe desăvârşită. Un om care răspândea numai simpatie în jur. Şi dacă te-ai căsători cu colonelul Bernardo Escudero, Florita? Dacă, asemenea Panchei Gamarra faţă de Mareşal, te-ai fi transformat în puterea din spatele tronului, pentru ca de acolo, folosind inteligenţa şi forţa în acelaşi timp, să faci reformele de care avea nevoie societatea cu scopul ca femeile să nu mai fie pe mai departe sclavele bărbaţilor?

Nu fusese deloc o fantezie trecătoare. Această tentaţie – să te căsătoreşti cu Escudero, să rămâi în Peru, să devii o a doua Mareşală – pusese stăpânire pe tine până într-atâta încât te determina să cochetezi cu colonelul, cum nu făcuseşi niciodată cu vreun bărbat până atunci şi nu o vei mai face nici după aceea, hotărâtă să-l seduci. Neatent, colonelul căzu în plasa ta cât ai zice peşte. Închizând ochii – începuse să adie o briză care atenua căldura încinsă a verii din Nîmes – Flora retrăi acea după-amiază. Bernardo şi ea, singuri, în casa Tristánilor. Cuvintele ei răsunau în încăperea cu tavanul înalt, boltit. Deodată, colonelul îi luă mâna şi i-o duse la buze, foarte serios: „Te iubesc, Flora. Sunt nebun după tine. Poţi să faci cu mine ce vrei. Lasă-mă să fiu mereu la picioarele tale.” Ai fost fericită cu acest triumf rapid? În prima clipă, da. Planurile tale ambiţioase începeau să devină realitate şi încă aşa de repede. Dar, peste puţin timp, când tocmai pleca, în vestibulul întunecos al casei din strada Santo Domingo, colonelul te luă în braţe şi te strânse la piept, căutându-ţi gura, vraja se rupse. Nu, nu, Doamne, ce nebunie! Niciodată! Niciodată! Să te întorci la asta? Să simţi noaptea că un corp păros, transpirat se urca pe tine şi te călărea ca pe o

iapă? Coşmarul reapăru în mintea ta, îngrozindu-te. Nici pentru tot aurul din lume, Florita! În ziua următoare i-ai comunicat unchiului tău că voiai să te întorci în Franţa. Şi pe 25 aprilie, spre surprinderea lui Escudero, îţi luai rămas-bun de la Arequipa. Profitând de plecarea caravanei unui negustor englez, te vei duce la Islay şi apoi la Lima, unde, după două luni, vei lua vaporul de întoarcere în Europa.

Această avalanşă de imagini arequipene o absorbi făcând să uite de neplăcerea pricinuită de poetul-brutar Jean Reboul. Se întoarse la Hôtel du Gard încet, pe nişte străzi pline de lume care vorbeau provensala pe care ea nu o înţelegea. Ca şi cum ar fi fost într-o ţară străină. Acest turneu o învăţase, contrar a ceea ce se credea la Paris, că franceza era departe de a fi limba tuturor francezilor. Vedea, în multe colţuri de stradă, saltimbanci, vrăjitori, paiaţe, prezicători, aproape la fel de mulţi în acest oraş ca şi cerşetorii care întindeau mâna, oferindu-se, în schimbul unei monede, să „înalţe o rugăciune pentru sufletul bun al doamnei”. Cerşetoria era una din oile ei negre: în toate întâlnirile cu muncitorii încercase să-i convingă că a cerşi, practică încurajată de preoţi, era la fel de respingător ca şi gestul caritativ; ambele lucruri îl degradau pe cerşetor în aceeaşi măsură în care îi linişteau burghezului conştiinţa pentru a putea apoi să-i exploateze mai departe pe săraci fără remuşcări. Trebuia să lupţi împotriva sărăciei schimbând societatea, nu dând de pomană. Calmul şi buna dispoziţie nu o ţinură mult, căci drumul spre hotel trecea pe lângă spălătoria publică. Un loc care, încă din prima zi a şederii în Nîmes, o scosese din minţi. Cum era posibil ca în 1844, într-o ţară care se considera cea mai civilizată din lume, să existe un spectacol atât de crud, atât de inuman şi ca nimeni să nu facă nimic în acest oraş de biserici şi credincioşi pentru a pune capăt unei asemenea nedreptăţi.

Spălătoria avea şaizeci de picioare lungime şi o sută

lăţime şi era alimentată de un izvor care cobora din munţi. Era singura spălătorie din oraş. Acolo spălau şi storceau rufele locuitorilor din Nîmes între trei sute şi patru sute de femei care, din cauza absurdei alcătuiri a spălătoriei, trebuiau să stea în apă până la brâu pentru a putea freca cu săpun şi limpezi rufele în jgheaburi, singurele din lume care, în loc să fie înclinate spre apă, astfel încât femeile să stea aplecate de pe margine, ele erau invers şi spălătoresele nu puteau să le folosească decât dacă intrau în apă. Ce minte stupidă sau perversă le construise aşa pentru ca nefericitele de femei să ajungă deformate şi umflate ca broaştele, cu pielea plină de pete şi eczeme? Pentru că lucrul cel mai grav nu era că petreceau atâtea ore în apă; ci că această apă, pe care o foloseau şi vopsitorii de şaluri din industria locală, era plină de săpun, de potasiu, de sodiu, de înălbitor, de grăsime şi de vopsea indigo, şofran sau galben. De nenumărate ori stătuse Flora de vorbă cu aceste nefericite care, dat fiind că petreceau zece sau douăsprezece ore în apă, sufereau de reumatism, infecţii ale uterului şi se plângeau de avorturi sau de sarcini dificile. Spălătoria nu se oprea niciodată. Multe spălătorese preferau să muncească noaptea pentru că aşa îşi puteau alege cele mai bune locuri, căci la acele ore erau puţini vopsitori. În ciuda situaţiei lor dramatice şi deşi Flora le explicase că ea lupta pentru a le îmbunătăţi soarta, nu reuşi să convingă pe niciuna dintre ele să vină la adunările Uniunii Muncitoare. Observă că erau nu doar resemnate, dar şi neîncrezătoare. La una din întâlnirile cu doctorii Pleindoux şi De Castelnaud le-a vorbit despre spălătorie. Se mirară că Flora găsea inumane condiţiile de muncă. Nu aşa munceau toate spălătoresele din lume? Nu vedeau de ce trebuie să se scandalizeze. Desigur, de când descoperi cum funcţiona spălătoria din Nîmes, Flora se hotărî ca, atâta timp cât va rămâne în oraş să nu-şi dea deloc rufele la spălat. Le va spăla ea însăşi, la hotel.

Hotelul du Gard nu arăta ca pensiunea lui *madame* Denuelle din Lima, nu-i aşa, Andaluzo? Fosta cântăreaţă de operă la Paris ajunsă în Peru devenise patroana unui hotel în care Flora îşi petrecu ultimele două luni pe pământ peruan. I-o recomandase căpitanul Chabrié şi, într-adevăr, *madame* Denuelle, căreia el îi vorbise de Flora, o primi cu mare consideraţie, îi dădu o cameră foarte confortabilă şi îi asigură mese excelente, la un preţ modic (don Pío îi plătise biletul de întoarcere şi îi oferise în dar la despărţire patru sute de pesos). În aceste opt săptămâni, *madame* Denuelle o prezentă lumii bune care venea la pensiune să joace cărţi, să mai stea de vorbă şi pentru ceea ce avea să descopere Flora că era ocupaţia principală a familiilor înstărite din Lima: frivolitatea, viaţa socială, dansul, mesele şi bârfele. Curios oraş capitala Peru-ului care, deşi avea doar optzeci de mii de locuitori, era cât se poate de cosmopolit. Pe străduţele lui străbătute pe mijloc de canale în care se arunca gunoiul şi se goleau oalele de noapte, se plimbau marinarii de pe vapoarele ancorate în Callao, sosite din lumea întreagă, englezi, nord-americani, olandezi, francezi, germani, asiatici, astfel încât de fiecare dată când ieşea să viziteze nenumăratele biserici şi mânăstiri coloniale sau să facă o plimbare prin Plaza Mayor, obicei sfânt al lumii bune, Flora auzea în jurul ei vorbindu-se mai multe limbi decât pe marile bulevarde din Paris. Înconjurat de livezi cu portocali, bananieri şi palmieri, de case spaţioase cu un singur etaj şi balcon larg pentru a ieşi la aer – aici nu ploua niciodată – cu două curţi interioare, prima pentru stăpâni, a doua pentru sclavi, acest mic oraş cu aer provincial, cu pădurea de clopotniţe sfidând cerul mereu cenuşiu, avea societatea cea mai mondenă, mai fină şi sensibilă pe care Flora şi-o putea imagina.

Împreună cu prietenii lui *madame* Denuelle şi propriile ei rude (le adusese scrisori din Arequipa), Flora îşi petrecu

zilele în aceste două luni copleşită de invitaţii în case somptuoase unde se pregăteau feluri de mâncare copioase. Mergea la teatru, la coride nesuferite (într-una din ele taurul scoase maţele dintr-un cal şi-l împunse pe toreador), la luptele de cocoşi, la Paseo de las Aguas, plimbare obligatorie unde familiile, pe jos sau în caleaşcă, mergeau să fie văzute, recunoscute, să se împrietenească sau să ţească intrigi. Mergea, de asemenea, pe dealul Amancaes, apoi la procesiuni, slujbe (doamnele participau la două-trei în fiecare duminică), să facă baie în mare la Chorrillos, să viziteze temniţele Inchiziţiei, cu groaznicele instrumente de tortură folosite pentru a le smulge acuzaţilor mărturisirea păcatelor. Cunoscu pe toată lumea, de la preşedintele republicii, generalul Orbegoso, şi generalii cei mai în vogă, unii dintre ei, ca Salaverry, tinerei aproape adolescenţi, simpatici şi politicoşi, dar de o incultură crasă, până la preotul Luna Pizarro, o eminenţă intelectuală, care o invită să participe la o şedinţă a Congresului.

Cel mai mult o impresionară femeile din înalta societate. Desigur, păreau oarbe şi surde la mizeria care le înconjura, la străzile pline de cerşetori şi indieni desculţi care nemişcaţi, aşezaţi, păreau că-şi aşteaptă moartea sub ochii celor care îşi etalau eleganţa şi bogăţia fără cea mai mică reţinere. Dar de ce libertate se bucurau! În Franţa ar fi fost de neconceput. Gătite după tipicul din Lima, cel mai viclean şi mai insinuant care se putea inventa, anume acele *tapadas* alcătuite din *saya,* o fustă strâmtă şi de o mantie care, ca un sac, acoperea capul, umerii, braţele şi contura delicat formele acoperind faţa aproape în întregime, lăsând descoperit doar un ochi, femeile din Lima astfel îmbrăcate – deghizate mai bine zis – nu numai că lăsau să se creadă că sunt toate frumoase şi misterioase, dar deveneau în acelaşi timp invizibile. Nimeni nu putea să le recunoască – începând cu soţii lor, după cum îi asculta Flora plângându-se – şi asta le inspira

o îndrăzneală neobişnuită. Ieşeau singure pe stradă – deşi urmate, la distanţă, de o sclavă – şi le plăcea să facă surprize sau să glumească pe seama cunoscuţilor cu care se întâlneau şi care nu le puteau recunoaşte. Toate fumau, pariau sume mari la jocurile de noroc şi erau mândre de cochetăria lor permanentă cu bărbaţii care întrecea uneori orice limită. Doamna Denuelle o informă despre iubirile clandestine, intrigile amoroase în care se încurcau soţi şi soţii. Dacă izbucnea vreun scandal, de obicei se sfârşea prin duel, folosindu-se sabia sau pistolul, pe ţărmul unui râu molatic, Rímac. Femeile nu numai că ieşeau neînsoţite, dar mai şi călăreau îmbrăcate bărbăteşte, cântau la ghitară, dansau şi cântau, chiar şi cele bătrâne, cu o îndrăzneală arogantă. Când le vedea aşa de emancipate, Florita se simţea foarte încurcată când, la petreceri şi serate, ele, cu gura întredeschisă de plăcere şi cu ochii mari de curiozitate, îi cereau să le povestească despre „lucrurile teribile pe care le făceau pariziencele”. Femeile din Lima aveau o preferinţă bolnăvicioasă pentru pantofiorii din satin, de toate culorile şi cu forme îndrăzneţe, unul din instrumentele-cheie ale tehnicii lor de seducţie. Ţi-au dăruit o astfel de pereche şi ţie şi peste ani i-i vei dărui Olympiei în semn de iubire.

După patru săptămâni de şedere în Lima, la pensiunea Denuelle îşi făcu apariţia colonelul Bernardo Escudero. Se afla în trecere prin capitală, însoţind-o pe Mareşala, care căzuse prizonieră în Arequipa şi aştepta pe vapor în Callao să plece în exil în Chile, unde, bineînţeles, militarul spaniol o va însoţi. Soţul ei, generalul Gamarra, fugise în Bolivia, după ce rebeliunea lui împotriva preşedintelui Orbegoso luase sfârşit în mod violent, chiar în Arequipa. La câteva zile de la plecarea Florei, Mareşala şi Gamarra intrară în oraşul cucerit pentru ei în maniera aceea bufă de către generalul San Román. Trupele gamarriste îşi înmulţiră pretenţiile faţă de locuitori, fapt care încinsese spiritele

arequipenilor. Tot atunci, două batalioane gamarriste conduse de sergentul-major Lobatón hotărâră să se ridice împotriva lui Gamarra şi să treacă de partea lui Orbegoso. Puseră stăpânire pe posturile de comandă, ovaţionându-l pe vechiul duşman, preşedintele constituţional. Oamenii din Arequipa, auzind împuşcături, neînţelegând ce se întâmplă şi sătui de ocupaţie, înarmaţi cu pietre, cuţite şi puşti de vânătoare, se năpustiră asupra răsculaţilor crezându-i tot gamarrişti. Când îşi dădură seama de eroare, era prea târziu: îi linşaseră deja pe sergentul-major Lobatón şi pe principalii săi colaboratori. Şi mai furioşi, atacară atunci armata dezorientată a lui Gamarra şi San Román care se risipi în faţa atacului popular. Soldaţii trecură de partea lor sau o luară la fugă. Generalul Gamarra reuşi să scape deghizat în femeie şi, urmat de o mică suită, fugi în Bolivia să ceară azil. Mareşala, pe care lumea înfuriată o căuta ca s-o linşeze, sări de pe acoperişul locuinţei unde era găzduită pe terasa casei de alături, unde fu descoperită peste câteva ore de către trupele lui Orbegoso. Priceput mereu să se adapteze rapid noilor circumstanţe politice, don Pío Tristán prezida acum Comitetul Provizoriu al Guvernului în Arequipa, oraş care se declarase orbegosist şi se pusese la ordinele preşedintelui constituţional. Acest comitet decisese ca Mareşala să plece în exil, decizie aprobată de Lima.

Florita îl rugă pe Bernardo Escudero să o ducă să o cunoască. Rămase cu doña Pancha la bordul vaporului englez *William Rusthon* care-i servea de închisoare. Deşi învinsă, pe jumătate distrusă (avea să moară peste câteva luni), Florei îi fu de ajuns să o vadă pe această femeie de statură mijlocie, puternică, cu părul vâlvoi şi cu ochii neastâmpăraţi şi să-i simtă privirea mândră, sfidătoare, ca să-şi dea seama de forţa personalităţii ei.

— Eu sunt sălbatica, teribila, cruda doña Pancha care înghite copii de cruzi, glumi Mareşala, cu voce aspră şi

răguşită. Era îmbrăcată cu o eleganţă stridentă şi avea inele pe toate degetele, cercei cu diamante şi un colier de perle. Familia mi-a cerut să mă îmbrac aşa la Lima şi a trebuit să-i fac pe plac. Dar adevărul este că mă simt mai comod călare, cu cizme, pantaloni şi veston militar.

Stăteau cordial de vorbă pe punte, când, deodată, doña Pancha se albi la faţă. Mâinile, gura, umerii începură să-i tremure. Dădu ochii peste cap şi pe buze îi apăru o spumă albă. Escudero şi celelalte doamne care o însoţeau o duseră pe braţe în cabină.

— După dezastrul din Arequipa, crizele se repetă în fiecare zi, îi povesti Escudero în seara aceea. Şi chiar de mai multe ori pe zi. A fost foarte tristă că nu a putut sta mai mult de vorbă cu dumneavoastră. Vă invită să reveniţi mâine pe vapor.

Flora reveni şi găsi o femeie distrusă, un spectru cu buzele vinete, ochii înfundaţi în cap şi mâinile tremurânde. Într-o singură noapte parcă îmbătrânise cu mulţi ani. Avea dificultăţi până şi să vorbească.

Dar nu aceasta era ultima ei amintire din Lima. Ci vizita la ferma Lavalle, cea mai mare şi mai prosperă din regiune, la două leghe de capitală. Stăpânul, domnul Lavalle, om distins, de mare rafinament, îi vorbi într-o franceză curată. A însoţit-o pe plantaţiile de trestie-de-zahăr, la morile da apă unde se măcina trestia, la cazanele rafinăriei unde se separa zahărul de melasă. Flora voia cu orice preţ să-l facă să-i vorbească de sclavii lui. Şi la sfârşitul vizitei, domnul Lavalle atinse tema respectivă:

— Lipsa sclavilor ne ruinează pe toţi agricultorii, se plânse. Imaginaţi-vă, eu aveam o mie cinci sute şi mi-au mai rămas doar nouă sute. Din cauza lipsei curăţeniei, a delăsării, lenei şi a obiceiurilor lor barbare, se umplu de boli şi mor ca muştele.

Flora îndrăzni să insinueze că existenţa mizerabilă pe care o duceau şi ignoranţa datorată lipsei totale de

educaţie era poate o explicaţie că sclavii se îmbolnăveau atât de uşor.

— Dumneavoastră nu-i cunoaşteţi pe negri, răspunse domnul Lavalle. Îşi lasă copiii să moară de leneşi ce sunt. Indolenţa lor nu are limite. Sunt mai răi ca indienii. Fără bici, nu obţii nimic de la ei.

Flora nu putu să mai rabde. Exclamă că sclavia era o aberaţie umană, o crimă împotriva civilizaţiei şi că mai devreme sau mai târziu, se va aboli şi în Peru, aşa cum se întâmplase în Franţa.

Domnul Lavalle rămase uimit, privind-o ca şi cum ar fi descoperit altă persoană lângă el.

— Ia uitaţi-vă dumneavoastră să vedeţi ce s-a întâmplat în fosta colonie franceză Santo Domingo de când sclavii s-au emancipat, replică în sfârşit, nemulţumit. Haos total şi întoarcerea la barbarie. Acolo negrii se mănâncă unii pe alţii.

Şi pentru a-i arăta extremele la care pot ajunge aceşti oameni, o conduse la temniţele fermei. Într-o celulă semiîntunecată, cu paie pe jos – părea cuşca unei fiare – îi arătă două negrese tinere, complet dezbrăcate, legate cu lanţuri de perete.

— De ce credeţi că sunt aici? o întrebă cu un aer triumfal. Aceste femei monstruoase şi-au omorât propriile fetiţe abia născute.

— Le înţeleg foarte bine, răspunse Flora. În locul lor, şi eu i-aş fi făcut aceeaşi favoare fiicei mele. Eliberând-o, fie şi prin moarte, de o viaţă de infern, ca sclavă.

Acolo ţi-ai început, Florita, cariera de agitatoare şi rebelă, pe acea plantaţie de trestie-de-zahăr din apropierea Limei, în faţa acelui cavaler franţuzit, sclavagist şi feudal? În orice caz, fără călătoria în Peru, fără experienţele trăite acolo, nu ai fi fost cea de acum. Şi ce erai acum, Andaluzo? O femeie liberă, da. Dar o revoluţionară ratată pe toată linia. Cel puţin aici, în Nîmes,

acest oraş de popi, mirosind a tămâie. Pentru că, pe 17 august, ziua plecării ei la Montpellier, când făcu bilanţul şederii, rezultatul era cât se poate de modest. Doar şaptezeci de exemplare din *Uniunea Muncitoare* vândute; celelalte o sută pe care le adusese, fu nevoită să le lase la doctorul Pleindoux. Şi nu putuse alcătui niciun comitet de iniţiativă. În cele patru adunări, niciunul dintre participanţi nu avu curaj să se propună să lucreze pentru Uniunea Muncitoare. Şi bineînţeles, n-a venit nimeni să-şi ia rămas-bun la gară în dimineaţa plecării.

Dar, la câteva zile după aceea, pe când era deja în Montpellier, dintr-o misivă înspăimântată a administratorului de la Hôtel du Gard află că, finalmente, o căutase cineva care se interesase de ea în Nîmes, deşi, din fericire, abia după plecarea ei. Comisarul local, însoţit de doi jandarmi, se prezentase cu un ordin semnat de primarul din Nîmes cerând expulzarea ei din oraş „pentru că-i incita pe muncitori să ceară mărirea salariilor”.

Vestea o făcu să râdă în hohote şi a fost toată ziua bine dispusă. Ei poftim! Nu erai o revoluţionară chiar *atât de* ratată, Florita.

Casa Plăcerii

Atuona (Hiva Oa), iulie 1902

Când în dimineaţa zilei de 16 septembrie 1901, *La Croix du Sud* coborî ancora în dreptul Atuonei, în insula Hiva Oa, şi când Paul, de pe puntea navei, zări în micul port o mână de oameni care aşteptau sosirea vaporului – un jandarm în uniformă albă, misionari cu odăjdii lungi şi pălării de pai, o puzderie de copii indigeni semidezbrăcaţi – simţi o mare fericire. Pentru că în sfârşit devenea realitate visul lui de a ajunge în Insulele Marchize şi pentru că aici se termina îngrozitoarea călătorie de şase zile şi şase nopţi pe mare, de când plecase din Tahiti, pe acest vapor murdar şi sufocant unde de-abia dacă a putut închide ochii, pentru că îşi petrecea timpul omorând furnici şi gândaci şi alungând şobolanii care intrau în cabină să caute ceva de mâncare.

Imediat ce debarcă în micuţa localitate Atuona – o aşezare de o mie de suflete înconjurată de coline împădurite şi de doi munţi abrupţi acoperiţi de vegetaţie – cunoscu chiar în port un prinţ în carne şi oase. Era un anamit[16] care se prezentă Ky Dong, o poreclă de luptător pe care şi-o luase când, în ţara lui, Vietnam, se hotărâse să renunţe la cariera din administraţia colonială franceză pentru a intra în mişcarea politică dedicându-se luptei anticolonialiste şi, după cât se părea, chiar terorismului. Aşa cel puţin scria în sentinţa tribunalului din Saigon care l-a judecat pentru activitate subversivă şi l-a condamnat la închisoare pe viaţă în Insula Diavolului din îndepărtata Guayană. Înainte de a se autoboteza Ky Dong, principele Nguyen Van Cam studiase literatura şi ştiinţa la Saigon şi apoi în Algeria. De acolo se întorsese în Vietnam, unde făcuse o excepţională carieră administrativă, pe care o abandonase pentru a lupta împotriva ocupantului francez.

16 originar din provincia Anam, din nordul peninsulei Indochina (*n. t.).*

Cum de ajunsese în Atuona? Datorită oii negre a lui Paul din *Les Guêpes*, ex-guvernatorul Gustave Gallet, pe care Ky Dong îl cunoscuse când vaporul care-l ducea să-şi îndeplinească pedeapsa pe Insula Diavolului făcu o escală în Papéete. Impresionat de cultura, inteligenţa şi manierele rafinate ale lui Ky Dong, guvernatorul îi salvă viaţa: îl numi infirmier la punctul sanitar din Atuona. Se împlineau de atunci trei ani. Anamitul îşi privea soarta prin prisma filosofiei orientale. Ştia că nu va putea părăsi Atuona decât pentru a fi condus spre infernul din Guayana. Se căsătorise cu o marcheziană din Hiva Oa. Vorbea curent maori şi se avea bine cu toată lumea. Mărunt, discret, de o gentileţe naturală, deşi cam sinuoasă, îşi îndeplinea corect sarcinile de la infirmerie şi, în acest cerc de oameni inculţi, încerca prin toate mijloacele să-şi păstreze sensibilitatea şi preocupările intelectuale.

Ştia că recent sositul din Papéete era un artist şi se oferi să îl ajute să se instaleze şi să-l informeze despre locul unde *monsieur* Gauguin („într-un act de extraordinară temeritate”, îi spuse) se hotărâse să se înmormânteze. Prietenia şi sfaturile lui au fost de nepreţuit pentru Paul. Din port l-a condus la capătul singurei străduţe din acest loc pândit la tot pasul de invazia vegetaţiei care era Atuona, şi l-a instalat în locuinţa lui Matikana, un chinez-maori, prieten cu el, care închiria camere. Îi păstră bagajele şi geamantanele în propria lui casă, în timp ce Koke căuta să cumpere un teren unde să-şi construiască o locuinţă. Şi îl prezentă celor care aveau să fie de atunci înainte prietenii săi din Atuona: americanul Ben Varney, fost vânător de balene care din cauza unei beţii rămăsese definitiv în Hiva Oa unde avea un magazin, şi bretonul Émile Frébault, agricultor, negustor, pescar şi şahist împătimit.

Să cumperi o bucată de teren în această minusculă localitate înconjurată de păduri era foarte greu. Tot

pământul din circumscripţie aparţinea episcopatului şi temutul episcop Joseph Martin, autoritar şi tenace, înverşunat într-o luptă fără cruţare pentru a salva populaţia indigenă de alcoolul care făcea ravagii, nu va vinde niciodată teren unui străin puţin merituos.

Urmând strategia indicată de Ky Dong – ale cărui lecturi, bună dispoziţie şi fineţe spirituală îi ofereau clipe foarte plăcute – Paul deveni un catolic care din chiar a doua zi a sosirii sale în Atuona începu să meargă la slujbă zilnic. În biserică era văzut mereu în primul rând, urmărind cu evlavie slujba, confesându-se şi împărtăşindu-se frecvent. Uneori asista şi după-amiaza la slujba de rozariu închinată Fecioarei Maria. Pietatea şi corectitudinea purtării lui din primele zile din Hiva Oa îl convinseră pe episcop că era o persoană respectabilă. Şi *monsieur* Joseph Martin, într-un gest pe care-l va regreta amarnic, acceptă să-i vândă pe o sumă modică un teren splendid aşezat la marginea Atuonei. Avea în spate Golful Trădătorilor, nume pe care marchizienii îl detestau, dar continuau să-l folosească pentru a desemna plaja şi locul unde se afla debarcaderul, iar în faţă cele două culmi superbe ale munţilor Temetiu şi Feani. Alături curgea Make Make, unul din cele vreo douăzeci de râuleţe care se desprindeau din torenţii de pe insulă. Din prima clipă în care văzu acest spectacol grandios, Paul se gândi la Vincent. Doamne, acesta era, Koke, acesta era! Locul la care visa Olandezul Nebun în Arles. Meleagul primitiv, tropical, despre care vorbea întruna în acea toamnă pe care o petrecuseră împreună în 1888, unde voia să înfiinţeze Atelierul din Sud, o comunitate de artişti cărora tu să le fii maestru şi unde totul să aparţină tuturor, pentru că banii corupători vor fi eliminaţi. Un loc în care, într-un cadru unic de libertate şi de frumuseţe, grupul frăţesc de artişti să trăiască doar pentru a crea o artă nepieritoare, tablouri şi sculpturi a căror vitalitate să traverseze intactă

secolele. Ce chiot de entuziasm ai scoate, Vincent, dacă ai vedea această lumină şi mai albă decât în Provence, această erupţie de flori roşii numite buganvilla, ferigi, salcâmi, cocotieri, plante agăţătoare şi arbori-de-pâine pe care Koke le privea fermecat!

Îndată ce semnă contractul de cumpărare cu episcopatul şi se văzu stăpânul terenului, Paul uită de slujbe şi rozarii şi luptând împotriva suferinţelor din ce în ce mai puternice – dureri în pulpe şi spate, dificultăţi la mers, vederea tot mai scăzută şi palpitaţiile care îi tăiau respiraţia – se dedică trup şi suflet construcţiei casei pe care o va numi *La Maison du Jouir,* nume cu care el şi Olandezul Nebun, în fanteziile lor de acum cincisprezece ani, la Arles, botezaseră acel imaginar Atelier din Sud. Îl ajutau, lucrând alături de el, cot la cot, Ky Dong, Émile Frébault, un indigen cu barba albă numit Tioka devenit, începând de atunci, vecinul tău, şi chiar jandarmul de pe insulă, Désiré Charpillet, cu care Koke se împăca foarte bine.

Casa Plăcerii a fost gata în şase săptămâni. Era din lemn, rogojini şi pai împletit şi, asemenea căsuţelor lui din Mataiea şi Punaauia, avea două niveluri. Cel de jos, alcătuit din două cuburi despărţite de un spaţiu deschis care servea de sufragerie, adăpostea bucătăria şi atelierul de sculptură. La etaj, sub un acoperiş conic de paie, se afla atelierul de pictură, un mic dormitor şi toaleta. Paul sculptă o bucată de lemn pentru intrare cu titlul *La Maison du jouir* şi pe alte două scânduri verticale, înalte, care flancau firma, femei dezbrăcate în poziţii voluptuoase, nişte animale şi o junglă stilizată cu nişte îndemnuri care produseră indignare atât în misiunea catolică (cea mai numeroasă), cât şi în cea protestantă din Hiva Oa: *Soyez mystérieuses* (Fiţi misterioase) şi *Soyez amoureuses et vous serez heureuses* (Iubiţi şi veţi fi fericite). De îndată ce află că a avut îndrăzneala să-şi decoreze locuinţa cu asemenea obscenităţi, episcopul Joseph Martin a devenit

duşmanul lui. Şi când află că, pe lângă o armonică, o ghitară şi o mandolină, pusese pe pereţii atelierului patruzeci şi cinci de fotografii pornografice cu poziţii sexuale desfrânate, îl înfieră într-una din predicile sale duminicale ca pe o prezenţă malefică pe care marchizienii trebuiau să o evite.

Paul se amuza de strofocările episcopului, dar principele anamit îi avertiză că duşmănia monseniorului Martin putea să-i creeze probleme, căci era ranchiunos, insistent şi foarte influent. Se întâlneau în fiecare după-amiază, la Casa Plăcerii pe care Koke o aprovizionase cu alimente şi băutură cumpărate la singurul magazin din Atuona, cel al lui Ben Varney. Angajă doi servitori: Kahui, un bucătar pe jumătate chinez, şi un grădinar maori, Matahaba, căruia îi dădu indicaţii cum să aclimatizeze şi aici floarea-soarelui, aşa cum făcuse el în Punaauia. Floarea-soarelui răsări şi îi va lumina în cele din urmă grădina Casei Plăcerii. Amintirea Olandezului Nebun nu te-a abandonat nicio clipă în primele luni din Atuona: de ce, Koke? Reuşiseşi să-l alungi din amintire aproape cincisprezece ani, la momentul potrivit, fără îndoială, pentru că amintirea lui Vincent te deranja, te mâhnea şi te împiedica să lucrezi. Dar aici, în Marchize, pentru că pictai puţin sau pentru că erai obosit şi bolnav, nu mai aveai cum să împiedici imaginea bietului Vincent, a insuportabilului Vincent, cu amabilităţile şi nebuniile lui, să dea năvală mereu în amintiri. Şi să retrăieşti întâmplările, faptele, discuţiile, dorinţele, visele din cele opt săptămâni de convieţuire dificilă în Provence, cu cincisprezece ani în urmă, cu o limpezime de care n-aveai parte acum ca să-ţi aminteşti întâmplări petrecute în urmă cu câteva zile, pe care le uitai complet. (De exemplu, pe Ben Varney l-ai făcut să repete de două ori, în aceeaşi săptămână, povestea lui despre cum s-a trezit după o beţie în Golful Trădătorilor şi a descoperit că baleniera pe care era îmbarcat ridicase ancora şi el rămăsese blocat aici fără

o centimă, fără niciun act de identitate şi fără să ştie un cuvânt franţuzesc sau marchizian.)

Acum ţi se făcea milă de Olandezul Nebun şi ţi-l aminteai chiar cu duioşie. Dar atunci, în octombrie 1888, când, ascultându-i rugăminţile şi la insistenţa lui Theo van Gogh de a răspunde chemării fratelui său, te-ai dus să locuieşti cu el în Arles, ajunseseşi să-l deteşti. Bietul Vincent! Îşi făcuse atâtea iluzii legate de sosirea ta, mereu cu aceeaşi idee că împreună veţi fi pionierii unei comunităţi de artişti – o adevărată mânăstire, un Eden în miniatură – la care visa, încât eşecul proiectului i-a distrus sănătatea, l-a adus în pragul nebuniei şi în cele din urmă l-a ucis.

Printre călătoriile de coşmar pe care Paul le făcuse de-a lungul vieţii, ocupa un loc central drumul de cincisprezece ore cu şase schimbări de tren, cât i-a luat ca să ajungă din Bretania, de la Pont-Aven, la Arles, în Provence. Plecă foarte trist din Pont-Aven. Rămâneau acolo mulţi pictori prieteni care îl considerau maestrul lor şi, mai ales, Émile Bernard şi sora lui, dulcea Madeleine. Coborî din tren în gară la Arles rupt de oboseală, la cinci dimineaţa, în ziua de 23 octombrie 1888. Pentru a nu-l trezi la ora aceea pe Vincent, se refugie într-un băruleţ de alături. Spre surpriza lui, îndată ce-l văzu intrând, patronul îl recunoscu: „A, prietenul lui Vincent!” Olandezul Nebun îi arătase autoportretul pe care i-l trimisese Paul, în care dădea viaţă lui Jean Valjean, eroul din *Mizerabilii.* Patronul barului îl ajută să-şi care valizele şi pachetele, conducându-l până la Piaţa Lamartine, în afara zidurilor vechi ale oraşului, lângă Porte de Chevalerie, una din cele prin care se intra în vechea cetate, nu departe de amfiteatrul şi de coliseumul roman. Într-o margine a Pieţii Lamartine, cea mai apropiată de malurile Rhônului, se afla Casa Galbenă pe care Olandezul Nebun o închiriase cu câteva luni în urmă ca să locuiască împreună acolo. O zugrăvise, mobilase şi

decorase, umplând pereţii de tablouri, muncind zi şi noapte, preocupându-se cu un adevărat fanatism de fiecare detaliu pentru ca Paul să se simtă bine şi dornic de lucru în noul lui cămin.

Dar nu te-ai simţit deloc bine în Casa Galbenă, Paul. Mai curând ai fost neplăcut surprins de acea revărsare de culori care te deranjau, te ameţeau, care îţi apăreau agresiv în cale oriunde întorceai privirea. În plus, te-au nemulţumit amabilităţile şi atenţia cu care Vincent te-a primit şi cu care îţi arăta, dornic să ştie dacă îţi plăceau, aranjamentele pe care le făcuse în Casa Galbenă ca să-ţi facă o bună impresie. Într-adevăr, priveai totul cu neîncredere şi nelinişte. Era atât de expansiv şi de amabil acest Vincent încât, din prima zi, ai simţit că, alături de un astfel de om, libertatea ta va fi limitată şi că nu vei avea parte de o viaţă proprie, că Vincent îţi va invada intimitatea şi va deveni amabilul tău temnicer. Casa Galbenă se putea transforma, pentru un om atât de liber cum erai tu, într-o închisoare.

Dar, acum, de la distanţă, amintindu-ţi-l din această Casă a Plăcerii, cu o perspectivă majestuoasă, Olandezul Nebun, surescitat, infantil, depinzând de tine asemenea unui bolnav de medicul care-i salvează viaţa, îţi apărea, mai ales cu latura lui de fiinţă neajutorată şi bună, de o infinită generozitate, fără invidii, ranchiune sau pretenţii, dăruit artei cu trup şi suflet, trăind ca un cerşetor şi fără să-i pese de nimic, hipersensibil, obsedat, vaccinat împotriva oricărei forme de fericire. S-a agăţat de tine ca înecatul de pai, te-a crezut puternicul şi înţeleptul care să-i arate cum să supravieţuiască în jungla din jur. Grea povară ţi-a pus pe umeri, Paul!

Vincent, care ştia atât de mult despre artă, despre culori şi pânze, nu înţelegea absolut nimic din viaţă. De aceea a fost mereu nefericit, de aceea a înnebunit şi a sfârşit trăgându-şi un glonte în burtă la treizeci şi şapte de ani.

Cât de nedrepţi au fost toţi acei corbi neruşinaţi, acei parizieni trândavi care au pus pe seama ta vina tragediei lui Vincent! Când, de fapt, în cele două luni cât ai stat cu el în Arles, erai gata să înnebuneşti şi tu şi chiar să-ţi pierzi viaţa din cauza olandezului.

De la început totul a mers destul de rău în Casa Galbenă. Începând cu dezordinea pe care Paul o detesta şi care era elementul natural în care se mişca Vincent. Făcură o strictă împărţire a muncii: Paul gătea, olandezul făcea cumpărăturile şi amândoi, pe rând, o zi unul, o zi celălalt, trebuiau să facă ordine şi curăţenie. În realitate, Paul făcea ordine şi Vincent dezordine. Primul motiv de ceartă a fost coşul de cheltuieli. Ca un fel de repetiţie pentru proprietatea colectivă a viitoarei comunităţi de artişti din Atelierul din Sud pe care-l vor crea într-o ţară exotică, au făcut un coş comun, unde puneau banii pe care li-i trimitea din Paris Theo van Gogh. Cu un carneţel şi un creion alături pentru ca fiecare să noteze cantitatea pe care o lua de acolo. Paul începu însă să protesteze: Vincent îşi lua partea leului, mai ales pentru ceea ce nota eufemistic: „activităţi igienice”, adică sex cu Rachel, o prostituată tânără şi filiformă cu care obişnuia să se culce în bordelul lui *madame* Virginie, situat nu departe de Casa Galbenă, pe una din străduţele care plecau din Piaţa Lamartine.

Cartierul roşu din Arles fu alt motiv de discuţie. Paul îi reproşa lui Vincent că făcea amor doar cu prostituatele; el, în schimb, în loc să plătească femeile, prefera să le seducă. Fapt care, pe deasupra, era destul de facil cu arlezienele, pe care înfăţişarea lui, vorbirea aleasă şi exuberanţa dezinvoltă le încântau. Vincent îl asigură că înainte de venirea lui Paul mergea la *madame* Virginie doar de câteva ori pe lună; în schimb, acum, de două ori pe săptămână. Această furie sexuală de dată foarte recentă îl speria; era convins că energia i se scurgea în „împreunare” (folosea

această expresie de ex-predicator luteran), rămânându-i prea puţine forţe pentru pictură. Paul râdea de prejudecăţile lui puritane de ex-pastor. Lui, dimpotrivă, nimic nu-i dădea atâta elan pentru a pune mâna pe pensule ca membrul său satisfăcut.

— Nu, nu, spunea exasperat Olandezul Nebun. Cele mai bune tablouri ale mele le-am pictat în perioade de abstinenţă sexuală. Pictura mea spermatică! Le-am pictat cu toată energia sexuală revărsată în tablouri şi nu în femei.

Aveau mai multe păreri opuse decât afinităţi şi totuşi, uneori, când îl auzeai vorbind cu atâta candoare şi iluzie despre acea comunitate de artişti-călugări trăind departe de lume, refugiaţi într-o ţară îndepărtată şi primitivă, fără legături cu civilizaţia materialistă, dăruiţi trup şi suflet picturii, uniţi într-o fraternitate fără cusur, te lăsai atras de visul prietenului tău. Era impresionant, desigur! Exista ceva frumos, nobil, dezinteresat, generos în această dorinţă arzătoare a olandezului de a fonda acea mică societate de artişti puri, de creatori, de visători, de sfinţi laici, devotaţi asemenea cavalerilor medievali care se dăruiau unui ideal sau unei doamne, un vis nu foarte deosebit poate de cel pe care l-a nutrit bunica ta, când pe jumătate moartă, a străbătut Franţa încercând să găsească adepţi pentru revoluţia ei care va pune capăt relelor omenirii. Bunica Flora Tristán şi Olandezul Nebun s-ar fi înţeles foarte bine, Koke. Nici în privinţa Atelierului din Sud nu s-au înţeles. Într-o noapte, la cafeneaua din simetrica Piaţă Forum pe terasa căreia obişnuiau să bea un absint după cină, Vincent îi propuse lui Paul să-l invite pe pictorul Seurat să facă parte din societatea artiştilor. „Pe acest fabricant de punctişoare care se dă drept pictor?”, exclamă el. „Niciodată.” Propuse în schimb, în locul pointilistului, pe Puvis de Chavannes, pe care Vincent îl detesta la fel de mult ca Paul pe Seurat. Discuţia se

prelungi până în zori. Tu uitai repede disputele, Paul. Vincent, nu. Rămânea tăcut, îndurerat, rumegând problema zile în şir. Pentru Olandezul Nebun totul era transcendent, nimic nu era banal, fiecare lucru atingea un centru nevralgic al existenţei sau temele mari: Dumnezeu, viaţa, moartea, nebunia, arta.

Dacă era ceva pentru care trebuia să-i mulţumeşti lui Vincent atunci era pentru că el ţi-a deschis pentru prima oară ochii asupra Polineziei. Graţie unui mic roman care căzuse în mâinile lui şi care-l încântase: *Rarahu* sau *Căsătoria lui Loti,* scris de un ofiţer din marina comercială franceză. Acţiunea se petrecea în Tahiti şi descria Paradisul pe pământ, înainte de cădere, cu o natură frumoasă şi îmbelşugată şi cu oameni liberi, sănătoşi, fără prejudecăţi şi răutăţi, care se dăruiau, în mod natural, vieţii şi plăcerii. Spontani, plini de entuziasm şi cu o vigoare primitivă. Ce paradoxală era viaţa, nu, Koke? Vincent fusese cel care visa să evadeze dintr-o Europă decadentă, a banului, spre o lume exotică, în căutarea acelei forţe elementare şi religioase pe care civilizaţia i-o amputase Occidentului. Numai că el nu a putut să scape din închisoarea europeană. Tu, în schimb, ajunseseşi în Tahiti şi acum în Marchize, încercând să transformi în realitate visul Olandezului Nebun.

— Ţi-am făcut pe plac, am făcut real visul tău, Vincent, strigă cu voce tare. Uite Casa Plăcerii, Casa Orgasmului cu care mă băteai la cap în Arles. Nu e chiar ce ne gândeam, Vincent, îţi dai seama, nu?

Nu se afla nimeni în jur şi nimeni nu putea să-ţi răspundă. Doar pisica şi câinele pe care tocmai îi integraseşi în locuinţa din Atuona terminată de curând, te priveau atent, ca şi cum ar fi înţeles semnificaţia acelor urlete pe care le lansai în aer şi care, fără îndoială, speriau cocoşii, pisicile şi caii sălbatici de care erau pline pădurile din Hiva Oa.

Au discutat mult şi despre religie în Arles. Ce deosebită era educaţia protestantă, aşa cum fusese educat Vincent, faţă de cea catolică în care te-au educat pe tine, între 1854 şi 1864, în micul seminar de la Chapelle Saint-Mesmin, în apropiere de Orléans, sub tutela spirituală a episcopului Dupanloup. Care era mai bună, Koke, pentru a înfrunta viaţa? Cea a lui Vincent era mai intensă, mai austeră, mai strictă, mai rece, mai onestă, dar şi mai inumană. Cea catolică era mai cinică, mai adaptabilă la natura coruptă de om, mai bogată şi mai creatoare din punct de vedere cultural şi artistic şi, probabil, mai umană, mai aproape de realitate, de viaţa posibilă. Îţi aminteşti noaptea aceea cu ploaie şi cu mistralul atât de puternic când, închişi în Casa Galbenă, Olandezul Nebun începu să vorbească despre Cristos ca despre un pictor? Nu l-ai întrerupt nici măcar o singură dată, Paul. Cristos era cel mai mare dintre artişti, spunea Vincent. Dar a dispreţuit marmura, gresia, culorile şi a preferat să-şi desăvârşească opera în carnea vie a oamenilor. Nu a creat statui, tablouri, poeme. A creat fiinţe nemuritoare, a creat instrumentele datorită cărora bărbaţi şi femei puteau să facă din vieţile lor o superbă operă de artă perfectă. Vorbi mult timp, sorbind rar absintul din pahar şi spunând uneori lucruri pe care tu nu reuşeai să le descifrezi. În schimb, ai înţeles şi nu ai uitat niciodată, ceea ce, în zori, l-ai auzit pe Vincent strigând cu lacrimi în ochi:

— Vreau ca pictura mea să-i reconforteze spiritual pe oameni, Paul. Aşa cum îi reconforta cuvântul lui Cristos. În pictura clasică, aura sugera eternul. Eu încerc să înlocuiesc această aură prin iradierea şi vibraţia culorii din tablourile mele.

Deşi niciodată nu te-a entuziasmat prea mult acel spectacol ameţitor al luminilor, acele focuri de artificii care erau tablourile lui Vincent, de atunci, Paul, ai apreciat culorile lui excesive, violente, cu mai mult respect decât

până atunci. Olandezul Nebun avea în el o vocaţie de martir care uneori îţi dădea fiori.

Deşi nu se simţea bine cu sănătatea, instalarea în Atuona, construcţia Casei Plăcerii, noii prieteni îl însufleţiră pe Koke. Primele săptămâni în noua lui reşedinţă a fost mulţumit, cu o mulţime de proiecte în cap. Totuşi, puţin câte puţin, fu silit să accepte că Marchizele, dacă vor fi fost cândva Paradisul pe pământ, nu mai erau de mult. Ca şi în Tahiti. Marchizienele erau foarte frumoase, într-adevăr, chiar mai frumoase decât tahitienele. Sau cel puţin aşa i se părea lui. Pentru că Ky Dong, jandarmul Désiré Charpillet, Emile Frébault şi vecinul lui, Tioka, îi spuneau râzând că îi juca feste vederea lui slăbită, că multe dintre femeile mai îndrăzneţe care veneau la Casa Plăcerii să le arate fotografiile lui pornografice – colecţia lui deveni celebră în toată Hiva Oa – şi pe care el le fotografia şi pipăia cu neruşinare de faţă cu bărbaţii lor, nu erau mereu tinerele atractive pe care le credea el, ci nişte babe urâte, iar unele aveau faţa şi corpul deformate de elefantiază, lepră şi sifilis care făceau prăpăd în rândurile populaţiei indigene. Ochi care nu văd, inimă care nu simte. E adevărat că bieţii tăi ochi vedeau din ce în ce mai puţin. Dar, nu susţineai tu, de atâta vreme, că adevăratul artist nu-şi caută modelele în lumea exterioară, ci în memorie, în acea lumea proprie, secretă, unde se puteau contempla cu conştiinţa care în cazul tău era în stare mai bună decât cea a pupilelor. Era momentul să vezi dacă teoria ta funcţiona, Koke.

Acesta a fost motivul unor aprige discuţii cu Vincent în Arles. Olandezul Nebun se proclama pictor realist şi spunea că artistul trebuie să iasă în aer liber şi să-şi instaleze şevaletul în mijlocul naturii, să găsească acolo sursa de inspiraţie. Ca să aibă linişte, în primele săptămâni din Provence, Paul îi făcu pe plac. Cei doi prieteni se instalau cu şevalete, palete şi culori dimineaţa şi după-

amiaza, în Les Alyscamps, marea necropolă romană şi paleocreştină din Arles, şi pictară, fiecare, mai multe tablouri cu marea alee de morminte şi sarcofage care, străjuită de plopi foşnitori, ducea la Biserica Saint-Honorat. Dar, după puţin timp, ploile şi rafalele reci ale mistralului i-au împiedicat să mai picteze în aer liber şi au trebuit să se închidă în Casa Galbenă, să lucreze căutându-şi fiecare subiectele în amintire şi fantezie aşa cum voia Paul, şi nu în lumea de afară.

În Atuona, cel mai mult l-a durut că a trebuit să accepte că nu rămăsese nici urmă de canibalism, cel puţin în această insulă din arhipelagul Marchizelor. Ţie, această practică – ascultându-te, noii tăi prieteni se scărpinau în cap, îngroziţi – nu ţi se părea sălbatică şi reprobabilă, ci virilă, naturală, semn al unei culturi impetuoase, tinere, creatoare, în constantă recreere proprie, necontaminată de conformism şi decadenţă. Nimeni nu credea, în Atuona, că marchizienii ar mânca şi acum carne de om, nici în Hiva Oa, nici în alte insule; într-un trecut îndepărtat, desigur, dar acum, nu. Aşa îl asigurase vecinul lui, Tioka, şi toţi indigenii pe care i-a întrebat au fost de aceeaşi părere, printre ei şi o pereche din insula Tahuata, unde trăiau mulţi roşcaţi. Femeia lui Haapuani – căruia îi spuneau Vrăjitorul –, Tohotama, chiar era. Părul lung îi atârna pe spate până la mijloc şi, în lumina puternică a soarelui, răspândea reflexe roşietice. Tohotama deveni modelul său preferat din Atuona. Mai mult chiar decât Vaeoho, o fetiţă de paisprezece ani – vârsta iubirilor tale, Koke – care, începând din luna a treia a şederii în Hiva Oa, devenise femeia lui.

Ca s-o obţină pe Vaeoho fu nevoit să facă o excursie în interiorul insulei, pe valea Hanaupe, singura călătorie pe care corpul lui bolnav i-a permis să o facă în Hiva Oa. L-au însoţit Ky Dong, mare cunoscător al obiceiurilor de pe insulă, şi Tioka, vecinul lui perfect bilingv. Parcurse

distanţa de zece kilometri, călare, pe un drum infernal, prin nişte păduri dese şi umede, pline de viespi şi ţânţari care le umplură pielea de umflături. La sfârşit, Paul era la capătul puterilor. Fetiţa era fiica şefului unui sătuc de indigeni, Hekeani, şi târguiala cu căpetenia indigenilor dură câteva ore. La final, ca s-o poată lua cu el pe fată, consimţi să plătească o listă de daruri pe care le cumpără în magazinul lui Ben Varney şi care-l costară peste două sute de franci. Nu îi păru rău. Vaeoho era frumoasă, harnică, zâmbitoare şi acceptă să-i dea lecţii de marchiziană, căci limba maori de aici era diferită de tahitiană. Deşi uneori îi cerea să-i pozeze, Koke o prefera ca model pe roşcata Tohotama ai cărei sâni tari, şolduri late şi pulpe puternice îl excitau. Ceva care nu i se mai întâmpla la fel de des ca înainte. Cu Tohotama, da. Când venea să-i pozeze, avea chef s-o mângâie şi ea se lăsa fără prea mare entuziasm, cu un aer plictisit. Până ce într-o după-amiază, când turnase în el mai multe pahare de absint, sfârşi prin a o împinge în patul din atelier. În timp ce i-o trăgea, auzi în spate chicotelile şi şoaptele noii sale soţii Vaeoho şi ale lui Haapuani, Vrăjitorul, soţul Tohotamei, care se distrau cu acest spectacol.

Marchizienii erau cu mult mai spontani şi mai liberi decât tahitienii în problemele sexuale. Căsătorite sau nu, femeile îşi înşelau bărbaţii sau li se ofereau fără mofturi, în ciuda campaniilor misiunilor catolice şi protestante pentru a le face să se supună normelor creştine. Bărbaţii erau în continuare nesupuşi. Iar unii, ca soţul Tohotamei, nu ezitau să sfideze biserica îmbrăcându-se ca *mahu,* adică bărbat-femeie, cu flori în păr şi cu podoabe femeieşti la glezne, încheieturile mâinilor şi pe braţe.

Altă decepţie de care avu parte Paul în lumea lui nouă a fost să afle că arta tatuajului, în care marchizienii se distinseseră mai mult decât oricine altcineva în Polinezia, era pe cale de dispariţie. Misionarii catolici şi protestanţi îl

condamnau cu înverşunare, ca o manifestare a barbariei. Erau puţini indigenii care încă se tatuau în Atuona, expunându-se astfel ameninţărilor preoţilor şi pastorilor. Continuau să se tatueze în interiorul insulei, în minusculele cătune pierdute în inima pădurilor dese, unde, din păcate, nenorocita ta stare de sănătate nu-ţi permitea să te duci să-i vezi. Ce frustrare, Koke! Să fie acolo, la câţiva kilometri de tine şi tu să nu poţi merge să-i cunoşti pe cei care practicau încă tatuajele. Nu a putut nici măcar să viziteze, pe valea Taaoa, ruinele Upeke cu acei *tikis,* idoli mari din piatră. Încercase de două ori să urce până acolo călare, dar oboseala şi durerile l-au făcut să se întoarcă din drum. Să se afle aici, atât de aproape de aceste enclave unde supravieţuia arta atât de frumoasă a tatuajului, o înţelepciune codificată şi ocultă a poporului maori, în care fiecare desen era un palimpsest de descifrat, şi să nu poată ajunge acolo din cauza bolii ruşinoase, asta îi producea insomnii, ciudă şi în unele nopţi chiar hohote de plâns.

Distrugerea ajunsese şi aici, din nefericire. Episcopul Joseph Martin, convins că înmulţirea bolilor şi infecţiilor printre indigeni era provocată de alcool, le interzisese băutura. Magazinul lui Ben Varney vindea vin şi lichioruri doar albilor. Dar leacul era mai rău ca boala. Fiindcă nu puteau să se îmbete cu vin, marchizienii din Hiva Oa o făceau cu alcool din portocale sau din alte fructe pe care îl distilau în alambice clandestine şi care le ardeau măruntaiele. Indignat, Koke combătu prohibiţia, aprovizionând Casa Plăcerii cu sticle de rom pe care le dăruia tuturor indigenilor care veneau să-l viziteze.

Se simţea foarte obosit şi pentru prima oară în viaţă de când descoperise – pe când mai lucra încă la Bursa din Paris – că vocaţia lui era pictura, nu se mai simţea atras să se aşeze în faţa şevaletului şi să ia pensulele în mână. Nu era doar răul fizic, usturimea rănilor de pe picioare,

vederea tot mai slabă şi palpitaţiile cele care-l determinau să stea mai mult degeaba, sorbind absint îndoit cu apă în care topea un cub de zahăr. Era, mai ales, senzaţia de inutilitate. De ce să te mai zbuciumi şi să-ţi risipeşti puţina energie care-ţi mai rămăsese în nişte pânze care, când vor fi gata, vor ajunge după un drum foarte lung în Franţa şi vor zăcea în depozitul galeristului Ambroise Vollard sau în podul lui Daniel de Monfreid, aşteptând ca vreodată să le cumpere pe câţiva franci vreun negustor pentru a-şi decora casa abia construită.

Într-o zi, Vaeoho, în timpul lecţiei de marchiziană, îi spuse, jumătate în franceză, jumătate în maori, o frază pe care nu o înţelese prea bine. Sau pe care nu ai vrut să o înţelegi, Koke. O făcu să repete de mai multe ori până ce nu-i mai rămase nicio îndoială despre înţelesul ei: „Cu fiecare zi eşti mai bătrân. În curând o să rămân văduvă.” Se duse la oglindă şi se privi în ea până ce începură să-l doară ochii.

Atunci se hotărî să picteze ultimul lui autoportret. Mărturie a decăderii sale în acest colţ de lume, înconjurat de marchizieni, care, ca şi el, se scufundau în nefericire, inacţiune, degradare, demoralizare. Aşează oglinda lângă şevalet şi lucră peste două săptămâni, încercând să pună pe pânză acea imagine pe care pupilele lui deteriorate o zăreau cu dificultate, o imagine care părea că se pierde, se estompează: un om învins, care nu a murit încă, privindu-şi sfârşitul iremediabil cu seninătate şi o anumită înţelepciune ascunsă în privirea din spatele unor ochelari umilitori în care se putea citi, rezumată, o intensă viaţă de aventuri, nebunii, căutări, eşecuri, lupte. O viaţă care, în sfârşit, ajungea la capăt, Paul. Aveai părul alb, tuns scurt, erai slab, calm, aşteptând cu un curaj demn atacul final. Nu erai foarte sigur, dar intuiai că, printre nenumăratele autoportrete pe care ţi le pictaseşi – în chip de ţăran breton, de incaş peruan pe burta unei carafe, de Jean

Valjean, de Cristos pe Muntele Măslinilor, de boem, de romantic –, acesta, cel de despărţire, cel al artistului la capătul drumului, era cel care te reprezenta cel mai bine.

Munca la acest autoportret ţi-a reamintit de portretul pe care, în acele săptămâni exilaţi în Casa Galbenă din Arles din cauza ploilor şi a mistralului, i l-ai făcut lui Vincent, pictând floarea-soarelui, floarea care îl obseda pe olandez.

O picta fără odihnă şi se referea la ea deseori când îşi expunea teoriile despre pictură. Aceste flori nu urmau mişcarea soarelui din întâmplare sau după un mandat orb al legilor fizicii. Exista în ele ceva din focul astrului-rege şi, dacă le observai cu devoţiunea şi insistenţa cu care o făcea Vincent, observai aura care le înconjura. Pictându-le, el încerca, fără ca ele să înceteze să mai fie floarea-soarelui, să le facă să fie şi făclii, sfeşnice. Ce nebunie! Când ţi-a arătat Casa Galbenă pentru prima oară, Olandezul Nebun ţi-a arătat, orgolios, floarea-soarelui pictată de el care literalmente strălucea ca un aur lichid, în flăcări, deasupra patului tău. Tu abia dacă ţi-ai reprimat o expresie de dezgust. De aceea l-ai pictat înconjurat de floarea-soarelui. Tabloul nu avea – oricât ai fi vrut – lumina vibrantă pe care Vincent o punea în tablourile lui. Din contră, era ceva opac, mat, şi atât florile, cât şi pictorul apăreau ca nişte siluete estompate, fără contur. Vincent era nu atât un om clar conturat, consistent, ci mai degrabă un corp, un manechin rigid, uscat, pradă unei insuportabile tensiuni, gata să izbucnească, să se dezlănţuie: un om-vulcan. Rigiditatea braţului drept, mai ales, care ţinea pensula, revela un efort supraomenesc pe care trebuia să-l facă pentru a continua să picteze. Şi toate acestea se învălmăşeau pe faţa lui ridată, în privirea lui tulbure care părea să spună: „Eu nu pictez, eu mă sinucid.” Lui Vincent nu i-a plăcut deloc portretul. Când i l-ai arătat, l-a privit un timp, foarte palid, muşcându-şi buza de jos, ticul care îl apuca în clipele lui nefericite, în cele din urmă şopti: „Da,

acesta sunt eu. Dar nebun.”

Şi oare nu erai, Vincent? Sigur că da. Paul a început să se convingă când a observat schimbările bruşte de atitudine care-i chinuiau prietenul, viteza cu care trecea de la laudele copleşitoare, dezgustătoare, la agresivitate, la discuţii absurde, supărându-se pentru orice fleac. După fiecare ceartă, cădea într-o letargie de moarte, într-un imobilism din care Paul, speriat, îl scotea zgâlţâindu-l cu tandreţe, oferindu-i absint să bea sau târându-l la *madame* Virginie ca să se culce cu Rachel.

Atunci te-ai hotărât: trebuia să pleci. Această convieţuire se va sfârşi rău. Cu tact, ai încercat să-l pregăteşti, aruncând în convorbirile de după-masă câte o vorbă, că din motive familiale va trebui să pleci din Arles înainte să se împlinească anul pe care căzuserăţi de acord să-l petreceţi împreună. Mai bine nu ai fi făcut-o, Paul. Olandezul a ghicit pe dată că erai deja hotărât să pleci şi, scos din minţi, l-a apucat isteria. Părea un amant disperat că fiinţa iubită îl părăsea. Cu lacrimi în ochi şi cu vocea sugrumată, te ruga, te implora să rămâi tot anul cu el. Sau nu-ţi mai vorbea zile întregi, privindu-te cu ciudă şi ură, ca şi cum i-ai fi făcut cel mai mare rău. Uneori, ţi se făcea o milă infinită de această fiinţă neajutorată, dezarmată în faţa lumii, care se agăţa de tine pentru că te simţea puternic, un luptător. Dar alteori, te apuca indignarea: nu aveai tu destule probleme, de ce trebuia să le mai suporţi şi pe ale Olandezului Nebun?

Cu câteva zile înainte de Crăciunul lui 1888, lucrurile se precipitară. Paul se trezi brusc într-o dimineaţă, în camera lui din Casa Galbenă, cu o senzaţie apăsătoare. În lumina slabă care intra pe fereastră, distinse silueta lui Vincent lângă pat, privindu-l. Se ridică, speriat. „Ce s-a întâmplat, Vincent?” Fără să spună vreun cuvânt, prietenul ieşi din cameră ca o umbră. În ziua următoare, jură că nu-şi aducea aminte să fi intrat în cameră la el; poate era

somnambul. După două zile, în ajunul Crăciunului, la cafeneaua din Place Forum, Paul îl anunţă că, spre regretul lui, trebuia să plece. Problemele de familie necesitau prezenţa lui la Paris. Va pleca peste câteva zile şi, dacă lucrurile vor merge bine, era posibil să se întoarcă şi să mai stea un timp cu el. Vincent îl ascultă mut, dând din când în când, cu mişcări exagerate, din cap. Tăcură amândoi, sorbind în continuare câte o înghiţitură de absint. Şi brusc, olandezul luă paharul golit pe jumătate şi i-l aruncă drept în faţă, cu furie. Paul reuşi să se ferească. Se ridică şi ieşi cu paşi mari îndreptându-se spre Casa Galbenă. Îngrămădi într-o geantă două-trei lucruri de primă necesitate şi, când să iasă, dădu nas în nas cu Vincent care tocmai intra. Îi spuse că se ducea la un hotel şi că va veni a doua zi să-şi ia restul lucrurilor. Îi vorbi fără supărare:

— O fac pentru amândoi, Vincent. Paharul acela poate să-mi spargă capul dacă-l arunci a doua oară. Şi nu ştiu dacă mă voi mai abţine ca în seara asta şi nu o să mă reped să-ţi rup gâtul. Prietenia noastră nu trebuie să se termine aşa.

Palid ca un mort, cu ochii roşii, Vincent îl privea fix, fără să spună nimic. De la un timp se tundea ca un recrut sau ca un călugăr budist şi când era trist sau furios ca acum, craniul părea că i se zbate, asemenea tâmplelor sau bărbiei.

Paul plecă şi – îşi amintea foarte bine – afară, frigul iernii îi intră în oase. Mergând prin oraşul medieval, auzea în case familiile cântând colinde. Se duse spre gară la un hotel modest unde o cunoştea pe patroană. Traversând Piaţa Victor Hugo, simţi în spatele lui, foarte aproape, paşii cuiva. Se întoarse, speriat, şi într-adevăr, la câţiva metri, cu un brici de bărbierit în mână, desculţ, Vincent îl fulgera cu o privire teribilă.

— Ce înseamnă asta? Ce-i cu tine? strigă.

Olandezul se întoarse şi începu să fugă. Ai făcut rău, Paul, că nu ai alertat imediat jandarmeria despre starea prietenului tău? Da, fără nicio îndoială. Dar cum naiba puteai să-ţi imaginezi că sărmanul Vincent, după acea tentativă ratată de a te tăia, îşi va reteza urechea stângă şi îi va duce bucata de carne plină de sânge, învelită într-o bucată de ziar, lui Rachel, curvuliţa slăbănoagă de la *madame* Virginie. Şi apoi, ca şi cum ar fi fost un fleac, să se culce în pat cu urechea înfăşurată în prosoape pe care, în dimineaţa următoare, când ai intrat în Casa Galbenă – înconjurată de poliţişti şi gură-cască – le-ai văzut pline de sânge, la fel ca şi cearşafurile, pereţii, tablourile. Părea că Olandezul Nebun nu numai că-şi tăiase urechea, dar că într-un ritual barbar, botezase cu sângele lui tot decorul mutilării. Şi acum, gunoaiele astea, derbedeii din Paris, te făceau pe tine vinovat de tragedia lui Vincent. Pentru că olandezul, după ce a comis acea enormitate, nu şi-a mai revenit. Mai întâi, închis în Hôtel Dieu din Arles; apoi, aproape un an, în sanatoriul din Saint-Rémy; şi, finalmente, în ultima lui lună de viaţă, în mica localitate Auvers-sur-Oise, unde a sfârşit împuşcându-se greşit, în burtă, agonizând cu dureri atroce o zi întreagă înainte să-şi dea sufletul. Acum nemernicii din Paris, care nu i-au cumpărat niciodată nici măcar un tablou cât timp a trăit, decretaseră *post-mortem* că Vincent era un geniu. Şi că tu, pentru că nu l-ai salvat în noaptea aceea de Crăciun, erai călăul şi cel care l-a distrus. Canaliile!

Vor descoperi şi după moartea ta că erai un geniu, Paul? Vor începe să se vândă şi tablourile tale la preţurile mari la care se vindeau acum cele ale Olandezului Nebun? Bănuiai că nu. Pe de altă parte, nici nu-ţi mai păsa atât de mult ca altădată să fii recunoscut, celebru, pictor nemuritor.

Nu se va întâmpla aşa. Atuona era destul de departe de Paris pentru ca, acolo unde se hotărau faima şi moda artistică, neruşinaţii ăia să se intereseze de ceea ce ai

făcut. Pe tine, acum, ceea ce te obseda nu era pictura, ci boala ruşinoasă care, în a patra lună a şederii în Hiva Oa, ataca din nou, feroce.

Rănile îţi rodeau pulpele şi murdăreau bandajele atât de repede, că în cele din urmă, nici nu-ţi mai venea să le schimbi. Trebuia să o faci însă, pentru că Vaeoho, scârbită, ameninţă că îl părăsea dacă o obliga pe ea să facă asta.

Păstra bandajele murdare două-trei zile, mirosind urât şi pline de muşte pe care, de asemenea, îi era lene să le mai alunge. Doctorul Buisson, director pentru Sănătate în Hiva Oa, pe care-l cunoscuse în Papéete, îi făcea injecţii cu morfină şi îi prescria laudanum. Îi calma durerea, dar îl ţinea într-o stare de somnolenţă idioată, cu presentimentul acut al înrăutăţirii rapide a sănătăţii mintale. O să termini ca Olandezul Nebun, Paul? În iunie 1902 ajunse să nu mai poată aproape deloc să meargă din cauza durerilor din picioare. Abia dacă îi mai rămăseseră ceva bani din vânzarea casei din Punaauia. Investi ultimele economii într-o trăsurică trasă de un ponei care îl ducea în fiecare după-amiază, îmbrăcat cu o cămaşă verde şi un pareo albastru, cu şepcuţa lui pariziană şi un baston nou de lemn căruia îi sculptase – iarăşi – mânerul sub formă de falus în erecţie, făcând un ocol pe la misiunea protestantă cu tamarinzii superbi din curtea pastorului Vernier, la Golful Trădătorilor. La ora aceea, plaja era mereu plină de copii care se scăldau în mare sau călăreau bucuroşi căluţii sălbatici care nechezau şi alergau curajoşi prin valuri. În faţa golfului, insuliţa pustie Hanakee părea un caşalot adormit, una din acele balene uriaşe după care veneau înainte din America de Nord balenierele de care indigenii din Hiva Oa încă se temeau de moarte. Pentru că, aşa cum se povestea, echipajul acelor nave obişnuia să-i îmbete pe băştinaşi pentru ca apoi să-i răpească şi să-i ia cu ei, ca sclavi. Cu una din aceste baleniere s-a petrecut întâmplarea care a dat numele atât de infam golfului. Sătui

de răpiri, indigenii din Hiva Oa i-au primit pe membrii echipajului unui astfel de vapor sărbătoreşte, cu dans şi mese cu peşte crud şi porc sălbatic. Şi, în toiul ospăţului, le-a tăiat gâtul la toţi. „Mărturisiţi că i-aţi mâncat”, striga la ei Koke, exaltat, de fiecare dată când auzea această poveste. „Bravo! Foarte bine gândit! Aţi făcut foarte bine!” Cu puţin înainte de apusul soarelui, Koke se întorcea la Casa Plăcerii făcând iarăşi un ocol, străbătând singura stradă din Atuona. Trecea foarte încet, strunind poneiul, de la debarcader până la pensiunea chinezului-maori Matikana, salutând ceremonios pe toată lumea, deşi pe cei mai mulţi dintre ei, ochii lui erau incapabili să-i mai identifice cu exactitate.

Când sosise aici, fiindcă auziseră vorbindu-se de el ca editor al revistei *Les Guêpes*, catolicii din insulă l-au primit ca pe unul de-al lor. Dar apoi, viaţa lui dezordonată, chefurile, relaţiile apropiate cu indigenii, legendele scandaloase despre ceea ce se întâmpla în Casa Plăcerii i-au adus dezaprobarea lor. Protestanţii, pe care îi atacase atâta în *Les Guêpes,* îl ţineau la distanţă, plini de resentimente. Dar, brusca plecare a doctorului Buisson, transferat la jumătatea lunii iunie la Papéete, l-a determinat să se apropie de pastorul protestant, Paul Vernier, pe care îl atacase personal în revistă. Ky Dong şi Tioka îl duseseră la el, spunându-i că era singura persoană în Atuona care avea cunoştinţe de medicină şi putea să-l ajute. Pastorul Vernier, om blând şi generos, l-a primit fără urmă de supărare pentru jignirile primite şi, într-adevăr, a încercat să-l ajute cu unguente şi calmante pentru picioare. Au avut efect, pentru că în iulie 1902 a fost din nou în stare să facă mici plimbări pe propriile picioare.

Pentru a sărbători momentana ameliorare, jandarmul Désiré Charpillet avu ideea să-l numească – pentru că era artist – arbitrul tradiţionalului concurs muzical care avea loc la 14 iulie între corurile celor două colegii de pe insulă,

cel catolic şi cel protestant. Rivalitatea dintre cele două misiuni se manifesta până şi în lucrurile cele mai neînsemnate. Încercând să nu învenineze şi mai mult această rivalitate, Paul optase pentru un rezultat înţelept: balotaj între concurenţi. Dar această decizie nu a plăcut nici uneia dintre cele două biserici care s-au supărat – amândouă – pe el. Astfel încât a trebuit să se întoarcă la Casa Plăcerii în mijlocul nemulţumirii şi ostilităţii generale.

Dar când trăsurica trasă de ponei ajunse acasă, acolo avu parte de o surpriză plăcută. Vecinul lui maori cu barba albă, Tioka, îl aştepta şi îi spuse că, dat fiind timpul scurs de când se cunoşteau, îl considera un adevărat prieten. Venise să-i propună să sărbătorească împreună ceremonia prieteniei reciproce care consta în a-şi schimba între ei numele fără a renunţa la cele pe care le aveau. Aşa au şi făcut şi de atunci, vecinul începu să i se adreseze cu Tioka-Koke, iar el Koke-Tioka. Acum erai un adevărat marchizian, Paul.

Cuvinte pentru schimbarea lumii

Montpellier, august 1844

Flora îşi promisese ca şederea ei la Montpellier, unde ajunse pe 17 august 1844, să fie de odihnă absolută. Era epuizată: dezinteria dura de două luni şi simţea în fiecare noapte înţepături puternice lângă inimă, unde glonţul îi rămăsese în piept. Dar destinul hotărî altfel. La Hôtel du Cheval Blanc, unde i se făcuse rezervare, când au văzut că era singură, i-au trântit uşa în nas. „Ca orice stabiliment care se respectă, nu primim decât dame care vin cu părinţii sau cu soţii lor", o admonestă administratorul.

Era pe punctul să-i răspundă „Păi, în Nîmes mi-au spus că Hôtel du Cheval Blanc era bordelul din Montpellier", când un comis-voiajor, sosit în acelaşi timp cu ea, i-o luă înainte şi se oferi să garanteze el pentru doamna. Hotelierul ezita. Flora era impresionată, dar îşi dădu repede seama că galantul cavaler insista să ceară o singură cameră pentru amândoi. „Mă credeţi o târfă?" – îl înfruntă ea şi-i trase cu zgomot o palmă. Nefericitul rămase uluit, frecându-şi faţa. Ea ieşi cărându-şi bagajele şi plecă pe străzile din Montpellier să-şi caute alt adăpost. Abia pe la prânz găsi Hôtel du Midi, un mic hotel în construcţie în care înţelese că era singura clientă. A trăit şapte zile în oraş însoţită de zarva şi forfota muncitorilor şi a zidarilor care, agăţaţi pe schele, refăceau şi măreau localul. Era atât de obosită că, deşi o deranja zgomotul, nu avu putere să caute alt hotel.

Primele patru zile nu ţinu nicio adunare nici cu muncitorii, nici cu sansimonienii, nici cu fourieriştii locali, pentru care avea scrisori de recomandare. Cu toate acestea, nu au fost zile de odihnă. Burta umflată şi colicile o chinuiau atât de tare că fu nevoită să meargă la medic. Doctorul Amador, recomandat la hotel, era spaniol şi Flora se bucură să vorbească limba pe care, de la întoarcerea cu

zece ani în urmă din Peru, de-abia dacă mai avusese ocazia s-o practice. Doctorul Amador, fanatic al homeopatiei pe care, dând ochii peste cap, o numea „noua ştiinţă”, avea în jur de cincizeci de ani, era fin, cult, brunet şi înalt, cu simpatii sansimoniene şi convins că „teoria fluidelor” a lui Saint-Simon, crucială pentru a înţelege evoluţia istoriei, putea explica şi corpul omenesc. „Tehnica şi ştiinţa economică sunt forţele care vor transforma societatea, doña Flora”, îi spunea cu vocea lui de bariton. Era plăcut să stai de vorbă cu el. Credincios convingerilor lui homeopatice potrivit cărora rău cu rău se vindecă, îi prescrise un preparat de arsenic şi sulf, pe care Flora îl bău în silă, de teamă să nu se otrăvească. Dar, chiar a doua zi după ce bău ciudata poţiune, observă o ameliorare notabilă.

Acest bărbat atent şi respectuos, care te asculta cu deferenţă chiar şi când în multe privinţe nu eraţi de acord, semăna cu primii „oameni moderni” pe care, datorită curajului şi încăpăţânării tale, i-ai cunoscut la Paris, la începutul anului 1835, la întoarcerea din Peru, după o călătorie nenorocită pe vaporul în care era să fii violată de un călător degenerat şi impertinent, Nebunul Antonio. Îţi aminteşti, Florita? Noaptea încerca să forţeze uşa cabinei, iar căpitanul vaporului se făcea că nu ştie şi nu intervenea deloc; era probabil obişnuit ca pasagerii lui să le asalteze pe doamnele care călătoreau singure. I-ai şi reproşat lucrul acesta şi căpitanul Alencar, în chip de scuză, ţi-a servit o explicaţie imbecilă: „Dumneavoastră sunteţi prima doamnă pe care o văd călătorind singură în treizeci de ani ai mei de lup de mare.” Într-adevăr, o călătorie de groază, din cauza răului de mare şi a Nebunului Antonio!

Dar, ce importanţă mai puteau avea aceste neplăceri în primele luni din Paris, în micul tău apartament închiriat în rue de Chabanais? Modesta alocaţie pe care ţi-o oferise don Pío Tristán îţi permitea să trăieşti onorabil. Plină de

avânt şi de iluzii graţie anului petrecut în Peru, mai bogat în învăţăminte decât cinci ani la Sorbona, te-ai întors în Franţa hotărâtă să fii *alta*, să-ţi rupi lanţurile, să trăieşti din plin, liberă, dornică să-ţi completezi lacunele din minte, să-ţi cultivi inteligenţa şi, mai ales, să acţionezi cât mai mult, pentru ca viaţa femeilor să fie mai bună decât a fost a ta.

În această stare de spirit ai scris, la puţin timp după ce ai ajuns în Franţa, prima ta carte. Mai bine spus, o cărticică, o broşură de câteva pagini: *Despre necesitatea de a oferi o bună primire străinelor.* Acum, acest text romantic, sentimental, plin de bune intenţii, despre nula sau reaua primire de care aveau parte femeile străine în Franţa, te umplea de ruşine din cauza naivităţii lui. Să propui o societate care să le ajute pe străine să se instaleze în Paris, să le găsească locuinţă, să le prezinte în lume şi să ofere mângâiere celor neajutorate! O societate ai cărei membri să depună un jurământ, să aibă un imn şi o insignă cu trei blazoane: Virtute, Înţelepciune şi Propagandă împotriva Viciului! Râzând – ce proastă erai pe atunci, Florita – se sculă întinzându-se în camera strâmtă de la Hôtel du Midi. Nici măcar tu nu ai putut scăpa de epidemia de a forma societăţi de care suferea Franţa.

Era un text juvenil, care-ţi trăda incultura, pe care stăpânul tipografiei Delaunay, de la Palais Royal, a trebuit să-l corecteze de la început până la sfârşit din cauza greşelilor de ortografie din manuscris. Nu era nimic de recuperat din el din perspectiva ta de acum? Ceva, poate. De exemplu, deviza ta – „O credinţă, o religie, cea mai frumoasă şi cea mai sfântă: iubirea de oameni” – şi atacurile tale la adresa naţionalismului: „Patria noastră trebuie să fie universul.” Crearea de societăţi era obsesia sansimonienilor şi a fourieriştilor. Erai deja în legătură cu ei când ai scris broşura?

Doar prin lecturi. Citiseşi mult în micul tău apartament

din rue Chabanais şi apoi în cel din rue du Cherche-Midi, în 1835, 1836, 1837, în ciuda bătăilor de cap pe care ţi le dădea André Chazal. Încercai să asimilezi ideile, filosofia, doctrinele care reprezentau modernitatea şi în care vedeai arma cea mai eficace pentru a obţine emanciparea femeii. De la revista *Le Globe* a sansimonienilor şi până la *La Phalange* a fourieriştilor, trecând prin toate pliantele, cărţile, articolele, conferinţele care-ţi cădeau în mână, voiai să citeşti totul. Ore şi ore făcându-ţi însemnări, fişe, extrase, acasă sau în sălile de lectură la care te înscriseseşi. Cu ce iluzii căutai să intri în legătură cu sansimonienii şi cu fourieriştii, cele două curente care în anii aceia – încă nu cunoşteai ideile lui Étienne Cabet şi nici pe cele ale scoţianului Robert Owen – ţi se păreau cele mai avansate pentru a atinge obiectivul: egalitatea de drepturi între bărbaţi şi femei.

Filosoful şi economistul Claude-Henri de Rouvroy, conte de Saint-Simon, vizionar al „societăţii de producători şi fără fricţiuni”, murise în 1825 şi moştenitorul lui, zveltul, elegantul, rafinatul şi inteligentul Prosper Enfantin, continua să fie şeful sansimonienilor până astăzi. El a fost unul dintre primii cărora le-ai trimis cărticica ta, cu o dedicaţie pioasă. Enfantin te-a invitat la o şedinţă a adepţilor în Saint-Germain-des-Prés. Îţi aminteşti ce încântată ai fost să strângi mâna acestui preot laic după care leşinau pariziencele? Era frumos, vorbăreţ şi carismatic. Fusese închis în urma primului experiment de societate sansimoniană în Ménilmontant, unde, pentru a stimula solidaritatea între colegi şi a combate individualismul, Enfantin inventase acele uniforme fanteziste: nişte tunici cu nasturii la spate care se puteau încheia doar cu ajutorul altei persoane. Prosper Enfantin călătorise până în Egipt, în căutarea femeii-Mesia, care, conform doctrinei, va fi salvatoarea omenirii. Nu o găsise şi continua să o caute. Acum aceste mofturi feministe ale

sansimonienilor ţi se păreau cam neserioase, un joc gratuit şi frivol. Dar în 1835 îţi mergeau la suflet, Florita. Cu cât respect te uitai la scaunul gol care, lângă cel al Tatălui Prosper Enfantin, se afla la prezidiul şedinţelor sansimoniene. Cum să nu te impresioneze când ai descoperit că nu erai singură, că în Paris, şi alţii găseau, ca şi tine, intolerabil ca femeia să fie considerată o fiinţă inferioară, fără drepturi, un cetăţean de categoria a doua? În faţa acelui scaun gol de la ceremoniile discipolilor lui Saint-Simon, ai început să-ţi spui, în secret, ca într-o rugăciune: „Salvatoarea omenirii vei fi tu, Flora Tristán."

Dar pentru a fi femeia-Mesia a sansimonienilor trebuia să faci pereche – pur şi simplu să i te bagi în pat – cu Prosper Enfantin. Pe multe femei din Paris le tenta. Pe tine, nu. Până aici mergea elanul tău reformist. Libertatea sexuală pe care o predicau aceste mişcări ţi se părea – deşi nu o spuneai – un pretext pentru libertinaj şi în aşa ceva nu erai dispusă să-i urmezi. Pentru că viaţa sexuală a continuat să-ţi inspire, până ai cunoscut-o pe Olympia Maleszewska, aceeaşi repulsie pe care ţi-o provoca amintirea lui André Chazal.

Dacă Saint-Simon murise de mult, Charles Fourier, în schimb, încă trăia în 1835. Avea şaizeci şi trei de ani şi îi mai rămăseseră de trăit doi. L-ai cunoscut, Andaluzo. Şi nouă ani mai târziu, în ciuda faptului că acum gândeai urât despre discipolii lui, nişte falansterieni teoretici şi inactivi, pe el ţi-l aminteai cu admiraţie. Ai avut puţine relaţii cu el, tratându-l cu o dragoste de fiică, dar el a fost prima persoană căreia i-ai trimis *Despre necesitatea de a oferi o bună primire străinelor,* oferindu-ţi colaborarea în termeni exaltaţi: „Dumneavoastră, maestre, veţi găsi în mine o forţă puţin obişnuită între cele de acelaşi sex cu mine, o dorinţă urgentă de a face bine." Şi, ce surpriză, nobilul şi distinsul bătrânel, cu redingota foarte bine călcată şi cu ochii lui blânzi, se prezentă personal în rue de Cherche-

Midi, la numărul 42, ca să-ţi mulţumească pentru carte şi să te felicite pentru ideile novatoare şi spiritul tău de dreptate. A fost una din zilele cele mai fericite din viaţa ta, Florita!

Ai avut mari dificultăţi pentru a-i înţelege unele teorii (că exista o ordine socială echivalentă cu cea a universului fizic descoperit de Newton, de exemplu, sau trecerea omenirii prin opt stadii de sălbăticie şi barbarie până la cel al Armoniei, unde se va atinge fericirea), citiseşi *Teoria celor patru mişcări*, *Noua lume industrială şi asociaţiile muncitoreşti* şi nenumărate articole publicate în *La Phalange* şi alte publicaţii fourieriste. Dar, mai ales el, prin extraordinara puritate morală care emana din persoana lui, prin sobrietatea în care trăia – singur, într-un foarte modest apartament din rue de Saint-Pierre, în Montmartre, plin de cărţi şi hârtii, unde i-ai dus într-o zi în dar o clepsidră – prin bunătatea, oroarea faţă de orice formă de violenţă şi încrederea nezdruncinată în natura bună a fiinţei umane, te-a făcut, în acei ani 1835, 1836 şi 1837, să te simţi eleva acestui înţelept generos. Şi Fourier era împotriva căsătoriei şi credea, ca şi tine, că această instituţie nefericită făcea din femeie un obiect de folosit, fără demnitate şi libertate. Teoria lui că organizând lumea în falanstere, unităţi de patru sute de familii fiecare, fără exploatatori sau exploataţi, unde munca şi roadele ei se vor împărţi în mod egal, remunerând mai mult muncile mai ingrate şi mai puţin pe cele care aduc bucurie, şi unde va domni egalitatea absolută între bărbaţi şi femei, la început te-a fermecat. Această doctrină oferea o formă concretă dorinţelor tale de dreptate pentru omenire.

Dar niciodată nu ai putut să fii de acord cu acele aspecte ale filosofiei lui Fourier care se refereau la sex. Era vina ta? Olympia credea că da. Înţelegeai intenţiile altruiste ale maestrului: că nimeni, din cauza viciilor sau apucăturilor sale, nu va fi exclus din societate şi de la fericire. Sfânt şi

bun. Dar, era realizabilă ideea de a forma falanstere pe afinităţi sexuale, adunându-i la un loc pe introvertiţi, pe lesbiene, pe cei care simţeau plăcere suportând sau provocând durere, pe perverşi cărora le place să privească sau onanişti, în mici enclave în care să se simtă normali? Deşi nu aveai argumente pentru a o respinge, oricare idee din această teză te făcea să roşeşti. Şi ţi se părea că propunerea era destul de îndrăzneaţă pentru a fi realistă. În plus, numai imaginându-ţi viaţa în acele falanstere de excentrici sexuali, practicând ceea ce maestrul Fourier numea „orgia nobilă”, te apucau fiorii. Olympia avea dreptate când în pat, în timp ce te mângâia peste tot, te făcea să roşeşti din cap până în picioare cu capriciile ei: „Eşti o puritană, Florita, o călugăriţă laică.”

Bineînţeles că împărtăşeai părerea lui Fourier că civilizaţia era în relaţie direct proporţională cu gradul de independenţă de care se bucurau femeile. Alte afirmaţii ale lui însă te nedumereau. Cum ar fi absoluta siguranţă a bătrânului că lumea va dura exact optzeci de mii de ani şi că, în acest timp, fiecare suflet va migra între pământ şi alte planete de opt sute zece ori şi va avea şase sute douăzeci şi şase de existenţe. Nu era asta mai aproape de superstiţie decât de ştiinţă?

Pe de altă parte, ţi se strângea inima imaginându-ţi-l pe bătrânelul înţelept, în fiecare zi la prânz, ridicându-se grăbit de la cafenelele din zona Palais Royal unde mergea să scrie şi să citească, pentru a urca încet colina Montmartre spre căsuţa lui din Saint-Pierre ca să aştepte, după cum anunţase în 1826, pe mecena, pe capitalistul bogat şi luminat care ar veni să-i spună că era dispus să finanţeze primul falanster, sămânţa viitoarei omeniri fericite. Ţi se umpleau ochii de lacrimi gândindu-te că din 1826 până în ajunul morţii sale, la 10 octombrie 1837, Charles Fourier a aşteptat, cu acea credinţă indestructibilă în bunătatea înnăscută a fiinţelor umane, acasă, între

douăsprezece şi două, pe vizitatorul care nu a venit niciodată. Exista ceva mai jalnic decât această lungă şi inutilă aşteptare de unsprezece ani?

Discipolii lui Fourier, începând cu Victor Considérant, directorul revistei *La Phalange,* nu gândeau aşa. Chiar şi acum, în 1844, la şapte ani după moartea maestrului, erau capabili să-i creadă pe capitalişti în stare de acte mărinimoase. Mărinimoase? Sinucigaşe, mai degrabă. Căci în cazul ipotetic că falansterianismul va triumfa, capitalismul ar dispărea din lume. Dar aşa ceva nu se va întâmpla şi tu, Florita, în ciuda cunoştinţelor tale reduse, înţelegeai foarte bine de ce. Capitaliştii vor fi fiind răi şi egoişti, dar ştiau ce le convine. Niciodată nu vor finanţa un eşafod unde să li se taie gâtul. De aceea nu mai credeai în fourierişti, de aceea îi priveai cu compătimire. Cu toate acestea, ai păstrat o bună relaţie cu Victor Considérant, care, începând din 1836, ţi-a publicat în *La Phalange* scrisori şi articole, uneori foarte critice chiar faţă de revistă. Şi, în ciuda faptului că era conştient că deja nu mai erai cu ei, îţi dăduse scrisori de recomandare pentru acest turneu prin Franţa.

Când doctorul Amador, homeopatul din Montpellier, la care Flora a mers de câteva ori în acea săptămână, a auzit-o criticându-i fără milă pe fourierişti şi sansimonieni, acuzându-i că erau „slabi” şi „burghezi”, începu să glumească despre „spiritul ei incendiar”. Flora observase la spaniol – vorbea mângâindu-şi perciunii grizonanţi care-i coborau pe obraji – o vizibilă atracţie pentru ea. Nu înceta să te laude, Andaluzo. Totuşi, această relaţie cordială s-a terminat brusc în ziua când ai aflat chiar de la Amador că acesta, la cursurile lui de medicină de la Universitatea din Montpellier, nu vorbea despre homeopatie, neacceptată de Academie, ci de medicina alopatică sau tradiţională pentru care – ţi-o spusese tranşant – simţea dispreţul pe care-l merită lucrurile vechi, roase de molii.

— Cum puteţi să predaţi ceva în care nu credeţi şi să încasaţi bani pe deasupra pentru aşa ceva? îl întrebă scandalizată *Madame-la-Colère.* Este o incoerenţă şi o imoralitate din partea dumneavoastră.

— Bine, bine, nu fiţi chiar aşa de severă, trase el de timp, surprins de o reacţie atât de aprinsă. Dragă prietenă, trebuie să trăiesc. Nu se poate să fii totdeauna coerent şi etic în viaţă, decât dacă ai vocaţie de martir.

— Eu probabil că o am, afirmă *Madame-la-Colère.* Pentru că încerc mereu să fiu consecventă şi să acţionez de comun acord cu convingerile mele. Mi-ar cădea limba dacă ar trebui să predau lucruri în care nu cred, doar ca să-mi justific salariul.

A fost ultima oară când s-au văzut. Totuşi, deşi rămăsese, fără îndoială, interzis de criticile Florei, doctorul Amador i-a trimis la Hôtel du Midi un tâmplar. André Médard se dovedi un băiat inteligent şi simpatic. Crease o societate muncitorească de ajutor reciproc la care o invită.

— De ce v-aţi hotărât să nu vorbiţi oamenilor în Montpellier, doamnă?

— Pentru că am fost asigurată că nu voi găsi aici niciun muncitor inteligent, îl provocă Flora.

— Aici există patru sute de muncitori inteligenţi, zâmbi tânărul. Eu sunt unul dintre ei.

— Cu patru sute de muncitori inteligenţi aş face revoluţie în toată Franţa, dragul meu, îi replică Flora.

Adunarea pe care André Médard i-o organiză, cu şaisprezece bărbaţi şi patru femei, a ieşit foarte bine. Erau neştiutori, dar şi curioşi, dornici să o asculte şi să afle cât mai multe despre Uniunea Muncitoare şi de Palatul Muncitoresc. Cumpărară cartea ei şi au fost de acord să formeze un comitet cu cinci membri – printre ei şi o femeie – pentru a promova mişcarea în Montpellier. Îi povestiră Florei lucruri care o surprinseră. Sub aparenţa sa liniştită,

de oraş burghez prosper, Montpellier era, după părerea lor, un butoi cu pulbere. Nu exista de lucru şi mulţi şomeri trăiau din hoţii pe stradă sfidând interdicţiile autorităţilor şi aruncând deseori cu pietre în trăsurile şi casele bogătaşilor, foarte numeroase în oraş.

— Dacă nu ne grăbim să schimbăm paşnic situaţia graţie Uniunii Muncitoare, Franţa, poate Europa întreagă, va lua foc, afirmă Flora la încheierea adunării. Masacrul va fi teribil. La treabă, prieteni!

Spre deosebire de primele zile în Montpellier, în ultimele trei a avut o activitate debordantă, graţie preparatului homeopatic al doctorului Amador, care o făcea să se simtă euforică şi plină de energie. Încercă să viziteze închisoarea, fără succes însă, şi trecu pe la librăriile din oraş să lase exemplare din *Uniunea Muncitoare.* La sfârşit, se întâlni cu vreo douăzeci de fourierişti locali. Ca întotdeauna, o decepţionară. Erau licenţiaţi şi funcţionari incapabili să treacă de la teorie la acţiune, cu o neîncredere înnăscută faţă de muncitori, în care presimţeau parcă un pericol pentru liniştea lor burgheză. Când veni rândul întrebărilor, un avocat, *maître* Saissac, reuşi s-o scoată din sărite, reproşându-i că „exagera rolul femeii care nu trebuia să abandoneze niciodată grijile casei pentru politică". Avocatul se supără rău când ea îl numi „preistoric, precetăţean şi troglodit social".

Maître Saissac avea ceva din faţa zbârcită, gălbejită, îmbătrânită de griji, amărăciune şi ură a lui André Chazal, din anii 1835, 1836, 1837. Flora a fost nevoită atunci să-l vadă de mai multe ori şi să-l înfrunte, într-un război din care îi rămăsese ca amintire acest glonţ din piept pe care bunii doctori Récamier şi Lisfranc nu reuşiră să i-l extragă. Între 1835 şi 1837, Chazal o răpise de trei ori pe sărmana Aline (şi de două ori pe Ernest-Camille), făcând din fetiţă o fiinţă foarte tristă, melancolică şi retrasă, aşa cum

ajunsese acum. Şi de fiecare dată, tribunalele de coşmar la care Flora apelase să ceară custodia celor doi copii i-au dat dreptate lui, în ciuda faptului că nu avea de lucru, era alcoolic, pervers, degenerat, un nenorocit care trăia într-un coteţ împuţit, unde cei doi copii nu puteau avea decât o viaţă chinuită. Şi de ce? Pentru că André Chazal era soţul, cel care avea puteri şi drepturi, chiar dacă era o excrescenţă umană în stare să caute plăcere în corpul propriei fiice. Tu, în schimb, care reuşiseşi, prin efort propriu să te instruieşti, să publici, să duci o existenţă demnă, care ai fi putut asigura celor doi copii o educaţie bună şi o viaţă normală, ai fost mereu văzută rău de aceşti judecători în capul cărora orice femeie independentă era o târfă. Nefericiţii!

Cum ai reuşit, Florita, în acei ani zbuciumaţi, în timp ce te luptai prin tribunale şi pe stradă cu André Chazal, să scrii *Peregrinările unei paria?* Memoriile tale despre călătoria în Peru au apărut în două volume la Paris, la începutul anului 1838, şi în numai câteva săptămâni te-au făcut cunoscută în mediile intelectuale literare franceze. Le-ai scris datorită energiei tale nestăpânite pe care doar acum, în aceste ultime luni, în timpul turneului, ai început s-o pierzi.

O carte scrisă pe sărite, între drumuri la comisariat, la judecătorii de instrucţie, la poliţie unde erai citată, pentru a răspunde acuzaţiilor aberante ale lui Chazal care voia – a mărturisit el însuşi la tribunal când a fost judecat pentru încercarea de asasinat – nu atât să-ţi smulgă custodia celor doi copii, ci să se răzbune, să se răzbune pe această smintită care, deşi era soţia lui în faţa legii, îndrăznise să-l părăsească şi se mai şi lăuda public, în articole şi cărţi cu aceste fapte nedemne: să fugi din domiciliul conjugal, să călătoreşti, să te plimbi prin Peru dându-te drept necăsătorită şi să te laşi curtată de alţi bărbaţi şi în plus să-l calomnieze, prezentându-l în faţa opiniei publice ca o

fiinţă abuzivă şi brutală.

Şi, într-adevăr, André Chazal s-a răzbunat. Deocamdată, violând-o pe sărmana Aline, ştiind foarte bine că această crimă o va lovi atât pe mamă, cât şi pe fiică. Simţi din nou că i se face rău ca în acea dimineaţă de aprilie 1837, când ajunsese în mâinile ei biletul Alinei. Fata i-l dăduse unui sacagiu binevoitor care i-l adusese personal Florei. Cuprinsă de furie, se duse să-şi răscumpere copiii şi să-l denunţe poliţiei pe violatorul incestuos. Chazal o atacă pe stradă, înainte să poată fi oprit de agenţi. Ceea ce era incredibil – nu-i aşa, Florita? – era faptul că, datorită abilităţilor retorice ale avocatului Jules Favre, procesul, în loc să aibă în vedere violul şi incestul comis de soţ, s-a întors spre personalitatea anormală, de o moralitate îndoielnică şi cu o purtare reprobabilă, a Florei Tristán! Tribunalul a ajuns la concluzia că violul „nu a fost dovedit” şi a hotărât să trimită copiii la un internat, unde părinţii îi vor putea vizita separat. Asta era justiţia în Franţa pentru femei, Florita. De aceea te aflai acum în această cruciadă, Andaluzo.

Apariţia *Peregrinărilor unei paria* îi conferi prestigiu literar şi îi aduse ceva bani – două ediţii se epuizaseră foarte repede – dar şi probleme. Scandalul pe care-l provocă la Paris – nicio femeie nu-şi dezvăluise viaţa privată cu atâta francheţe, nimeni nu-şi revendicase condiţia de „paria” şi nimeni nu-şi proclamase revolta împotriva societăţii, a convenţiilor şi a căsătoriei aşa cum ai făcut-o tu – a fost nimic faţă de cel declanşat în Peru, când primele exemplare din carte ajunseră la Lima şi Arequipa. Ţi-ar fi plăcut să fii acolo, să vezi şi să auzi ce spuneau acei domni furioşi care citeau în franceză, văzându-se descrişi într-o manieră atât de scandaloasă. Te-a distrat să afli că, în Lima, burghezii ţi-au ars efigia în Teatrul Central şi că unchiul tău, don Pío Tristán, a condus o ceremonie în Plaza de Armas din Arequipa, în care a dat

foc, simbolic, unui exemplar din *Peregrinările unei paria* pentru calomnierea înaltei societăţi arequipene. A fost mai puţin distractiv însă faptul că don Pío ţi-a tăiat mica rentă care îţi permisese până atunci să trăieşti. Emanciparea nu venea gratis, Florita.

Cartea a fost pe punctul să te coste viaţa. André Chazal nu ţi-a iertat portretul nemilos pe care i-l făcuseşi. Săptămâni şi luni de-a rândul a rumegat crima. În chichineaţa lui din Montmartre s-au găsit desene de morminte şi epitafuri pentru „Paria", datate în epoca în care publicaseşi *Peregrinările.* În luna mai a aceluiaşi an cumpărase două pistoale, cincizeci de gloanţe, pulbere, plumb şi capse, fără nici cea mai mică grijă să distrugă chitanţele. De atunci, se lăuda în faţa altor gravori, prieteni cu el, la bar, că va face el dreptate curând, chiar cu mâna lui, şi-i va arăta el căţelei. Pe micul Ernest-Camille îl luă cu el să vadă cum făcea exerciţii, trăgând la ţintă cu pistoalele. Toată luna august 1838 l-ai văzut dând târcoale casei tale, pe rue du Bac. Deşi ai alertat poliţia, nimeni n-a făcut nimic să te protejeze. La 10 septembrie, André Chazal ieşi din coteţul lui din Montmartre, se duse să ia prânzul, foarte senin, la un mic restaurant aflat la cincizeci de metri de casa ta. Mâncă liniştit, cufundat în lectura unei cărţi de geometrie în care, după spusele patronului localului, făcea însemnări. La trei şi jumătate după-amiaza, tu, care te întorceai acasă pe jos, sufocată de căldura înăbuşitoare a verii, l-ai zărit de departe pe Chazal. L-ai văzut venind spre tine şi ai ştiut imediat ce se va întâmpla. Dar un acces de demnitate sau de orgoliu te-a împiedicat s-o iei la fugă. Ai continuat să mergi, cu capul foarte sus. La trei metri de tine, Chazal a ridicat unul din cele două pistoale pe care le avea în mâini şi a tras. Te-ai prăbuşit, ca urmare a glonţului care-ţi intrase în corp pe la subsuoară şi rămase înfipt în piept. Când Chazal se pregătea să tragă din nou, ţintind cu cel de-al doilea pistol,

ai reuşit să te ridici şi să fugi până la magazinul de alături. Acolo ai leşinat. Aveai să afli apoi că Chazal, un neputincios, nu reuşise să mai tragă şi cu al doilea pistol, predându-se poliţiei fără să opună rezistenţă. Acum îndeplinea o condamnare de douăzeci de ani de muncă forţată. Ai scăpat de el, Florita. Pentru totdeauna. Justiţia ţi-a permis chiar să renunţi la numele lui de familie pentru Aline şi Ernest-Camille şi să-l înlocuieşti cu cel de Tristán. O eliberare tardivă, dar sigură. Atâta doar că Chazal îţi lăsase drept amintire acest glonţ care te poate ucide oricând dacă se deplasează, cât de puţin, spre inimă. Doctorii Récamier şi Lisfranc, în ciuda strădaniilor depuse şi a sondelor pe care ţi le-au băgat în corp, nu au reuşit să extirpeze proiectilul. Tentativa de asasinat a făcut din tine o eroină şi de-a lungul întregii tale convalescenţe, casa ta din rue du Bac a devenit un loc la modă. Treceau pe acolo celebrităţile Parisului, de la George Sand la Eugène Sue, de la Victor Considérant la Prosper Enfantin, să se intereseze de sănătatea ta. Deveniseşi mai celebră decât solistele de la Opera din Paris sau decât artistele de circ, Florita. Doar moartea micului Ernest-Camille, subită şi crudă ca un cutremur, a venit să tulbure ceea ce părea să fie sfârşitul nenorocirilor tale şi o perioadă de pace şi succes în existenţa ta.

Doctorii Récamier şi Lisfranc au fost atât de afectuoşi şi de atenţi cu tine încât, înainte de a-ţi începe această călătorie de prezentare a Uniunii Muncitoare, ai redactat un testament olograf, donându-le corpul tău în caz de moarte, pentru investigaţiile lor clinice. Capul îl destinaseşi Societăţii Frenologice din Paris, în amintirea şedinţelor la care participaseşi şi care ţi-au lăsat o impresie foarte favorabilă despre această ştiinţă recentă care credea că poate descifra calităţile psihice după forma craniului.

În ciuda faptului că medicii îţi recomandaseră – având în

vedere metalul rece din piept – să duci o viaţă liniştită, îndată ce ai putut să te dai jos din pat, activităţile tale au atins un ritm vertiginos. Fiindcă acum erai faimoasă, erai invitată peste tot. Ca în Arequipa, ai început să duci viaţa mondenă a Parisului: recepţii, gale, saloane. Te-ai lăsat dusă până şi la balul mascat de la Operă, care te-a uimit cu splendoarea ei. În noaptea aceea ai cunoscut o femeie slabă şi cu ochii pătrunzători – o frumuseţe cu trăsături nobile – care ţi-a sărutat mâna şi ţi-a spus, cu voce tandră: „Vă admir şi vă invidiez, *madame* Tristán. Mă numesc Olympia Maleszewska. Am putea fi prietene?” Aveau să devină peste puţin timp, şi încă atât de intime.

Dacă ai fi avut altă fire, Florita, datorită *Peregrinărilor unei paria* şi tentativei de asasinat, ai fi putut să devii o mare doamnă. Ai fi fost acum o nouă George Sand, o doamnă din lumea bună, apreciată şi respectată, cu o viaţă socială intensă şi care, în plus, ar fi denunţat în scrierile ei injustiţia. Dar, pentru binele tău, dar şi spre răul tău, n-a fost să fie aşa. Ai înţeles imediat că o sirenă în saloanele pariziene nu va fi niciodată în stare să schimbe nici măcar o fărâmă din realitatea socială, nici să exercite fie şi cea mai mică influenţă în problemele politice. Trebuia să acţionezi. Dar cum? Cum?

Pe vremea aceea ţi se părea că soluţia era să scrii, că ideile şi cuvintele vor fi suficiente. Cât de mult te înşelai. Ideile erau esenţiale, dar dacă nu erau însoţite de acţiunea hotărâtă a victimelor – femeile şi muncitorii – cuvintele frumoase se vor risipi ca fumul şi nu vor depăşi niciodată stadiul cafenelelor şi al saloanelor pariziene. Dar acum opt-nouă ani, credeai că sunt de ajuns cuvintele scrise ca să denunţe răul şi să provoace o mişcare de transformare socială. Şi de aceea te-ai pus repede pe scris, cu pasiune, despre tot şi despre toate, arzându-ţi genele la lumina lămpii, în micul tău apartament din rue du Bac, de la ale cărui ferestre zăreai turnurile catedralei Saint-Sulpice şi

auzeai clopotele care făceau să vibreze geamurile dormitorului. Ai redactat proiectul pentru „Abolirea condamnării la moarte” pe care l-ai tipărit şi l-ai dus personal la Camera Deputaţilor, fără să aibă nici cel mai mic ecou printre parlamentari. Şi ai scris *Memphis,* un roman despre oprimarea socială a femeii şi exploatarea muncitorilor, pe care puţină lume l-a citit, iar critica l-a considerat foarte prost. (Poate că şi era. Nu avea importanţă: esenţială nu era estetica adormitoare care-i legăna pe oameni într-un vis plăcut, ci reforma societăţii.) Ai scris articole în *Le Voleur, L'Artiste, Le Globe, La Phalange* şi ai susţinut conferinţe, în urechile surde ale politicienilor şi spre indignarea catolicilor, condamnând actul de cumpărare-vânzare, cum considerai căsătoria femeii, şi cerând introducerea divorţului.

Când reformistul social englez Robert Owen a vizitat Franţa în 1837, tu, care abia dacă auziseşi ceva despre experimentele lui cooperativiste, despre societatea industrială şi agricolă, bazată pe ştiinţă şi tehnică, din New Lanark, în Scoţia, ai vrut să-l cunoşti. I-ai pus atât de multe întrebări despre teoriile lui încât a rămas încântat. Atât de mult că ţi-a întors vizita, bătând la uşa apartamentului tău din rue du Bac, aşa cum făcuse Fourier în rue du Cherche-Midi. Owen, în vârstă de şaizeci şi şase de ani, era mai puţin înţelept şi visător decât Charles Fourier, mai pragmatic şi lăsa impresia cuiva hotărât să-şi pună în practică proiectele. Aţi discutat, aţi fost de aceeaşi părere şi el te-a invitat să vezi cu ochii tăi, în New Lanark, rezultatele acelei mici societăţi care înlocuia lăcomia cu solidaritatea; magazinele cooperative pentru muncitori vindeau produsele la preţ de cost; educaţia era gratuită, fără pedepse corporale pentru copii. O comunitate de oameni sănătoşi şi fericiţi. Ideea de a te întoarce în Anglia, ţară pe care ţi-o aminteai cu oroare din timpul zilelor de servitoare la familia Spence, te-a sedus şi te-a îngrozit în

acelaşi timp.

Dar viermele ispitei a continuat să se agite în cap. Nu ar fi grozav să te duci, să te documentezi, să afli totul despre problemele sociale, la fel ca în Peru, şi apoi să dezvălui totul într-o carte care să zgâlţâie până în temelie imperiul britanic, o societate bazată pe ipocrizie şi minciună? Abia conceput proiectul, ai început să cauţi modalitatea de a-l pune în practică.

Ah, Florita, ce păcat că trupul îţi răpea acum puterea cu care în urmă cu şapte ani puteai să faci atâtea lucruri deodată, renunţând şi să mănânci sau să dormi dacă era nevoie. Acum, eforturile pe care ţi le impuneai îţi cereau o voinţă imensă pentru a depăşi oboseala care-ţi pătrundea în oase înmuindu-le şi-ţi tumefia muşchii, obligându-te să te întinzi în pat sau să te aşezi pe un scaun de două-trei ori pe zi, simţind cum se scurge viaţa din tine.

Foarte obosită a fost şi după o a doua întâlnire cu un grup de fourierişti din Montpellier, la cererea lor. Ajunse la întâlnire curioasă să vadă despre ce era vorba. Făcuseră o chetă şi îi oferiră douăzeci de franci pentru Uniunea Muncitoare. Nu era mult, dar puţin este întotdeauna mai mult decât nimic. Rămase să mai vorbească şi să mai glumească cu ei până ce o oboseală subită o obligă să-şi ia rămas-bun şi să se întoarcă la Hôtel du Midi.

Acolo o aşteptau două scrisori. O deschise mai întâi pe cea de la Eléonore Blanc. Credincioasa Eléonore, mereu activă şi afectuoasă, îi făcea o dare de seamă amănunţită despre activităţile comitetului din Lyon, noii aderenţi, adunările, coletele, vânzarea cărţilor ei, eforturile pentru a-i atrage pe muncitori. Cealaltă era de la prietenul ei, pictorul Jules Laure, cu care avea o strânsă legătură. În saloanele pariziene se spunea că erau amanţi şi că Laure o întreţinea. Prima bârfă era falsă, dar când Jules, după ce-i pictă portretul, cu patru ani în urmă, îi declară că o iubeşte, Flora, cu o francheţe crudă, îl respinse. Îi spuse,

într-un mod categoric, să nu mai insiste: misiunea, lupta ei erau incompatibile cu o pasiune amoroasă. Ca să se poată dedica trup şi suflet misiunii de a schimba societatea, renunţase la viaţa sentimentală. Oricât de incredibil ar părea, Jules Laure o înţelese. O rugă ca, dacă nu puteau fi amanţi, să fie prieteni, fraţi, camarazi. Şi asta şi erau. Flora descoperi în acest pictor un om care o respecta şi iubea, un confident şi un aliat care îi oferea prietenia lui şi sprijin în momentele grele. Şi în plus, Laure, care avea o bună situaţie economică, o ajuta uneori să depăşească problemele materiale. Niciodată nu îi mai vorbise de atunci despre iubire şi nici nu încercase măcar să-i prindă mâna.

Scrisoarea lui era aducătoare de veşti proaste. Stăpânul apartamentului ei din rue du Bac, numărul 100, o dăduse afară pentru că nu plătise chiria mai multe luni la rând. Îi scosese patul şi celelalte bunuri în stradă. Când Jules Laure a fost alertat şi a dat fuga să le recupereze pentru a le depozita undeva, trecuseră deja câteva ore. Se temea că multe din lucrurile ei fuseseră furate de oamenii din vecinătate. Flora rămase o clipă năucă. De indignare, inima îi bătea foarte repede. Cu ochii închişi, îşi imagină ignobila operaţie, hamalii contractaţi de proprietar, un porc cu gabardina mirosind a usturoi, scoţând mobile, cutii, haine, hârtii, rostogolindu-le pe scară, îngrămădindu-le pe pavajul străzii. Doar după mult timp fu în stare să plângă, ca să se descarce, înjurând cu voce tare acele „canalii mizerabile”, acei „rentieri scârboşi”, „harpii imunde”. „Îi vom arde de vii pe toţi proprietarii”, urla, imaginându-şi pe străzile Parisului rugurile fumegânde unde se vor prăji aceste excrescenţe umane. Până când, tot urzind astfel de cruzimi, izbucni în râs. O dată în plus, aceste fantezii răuvoitoare o calmară: era un joc pe care îl practica încă din copilăria petrecută în rue de Fouarre şi care avea mereu efect.

Şi, imediat după aceea, uitând că rămăsese fără cămin şi pierduse fără îndoială o bună parte din puţinele ei bunuri, se gândi la modul în care ar putea oferi revoluţionarilor o minimă siguranţă în ceea ce priveşte locuinţa şi întreţinerea, în timp ce erau plecaţi să câştige adepţi şi să predice reforma socială. O apucă miezul nopţii muncind, în cămăruţa ei de la hotel, la lumina unei feştile sfârâitoare, la un proiect de „refugii” pentru revoluţionari care, în stilul mânăstirilor sau al caselor iezuiţilor, să-i aştepte mereu cu un pat şi o farfurie de supă caldă, când erau plecaţi prin lume să predice revoluţia.

Viciul târziu

Atuona, decembrie 1902

— Aţi vrut mereu să fiţi pictor? îl întrebă pe neaşteptate pastorul Paul Vernier.

Băuseră, mâncaseră delicioasa „omletă băloasă” a stăpânului casei şi discutaseră despre necazurile care, după părerea lui Ben Varney şi a lui Ky Dong, i le va aduce lui Paul sfidarea autorităţii prin îndemnurile adresate marchezienilor de a nu-şi plăti impozitele. Râseseră şi îşi imaginaseră ce criză îl va apuca pe episcopul Martin când va afla că Paul instalase în grădina lui două sculpturi din lemn care sugerau exact ceea ce-l va deranja cel mai mult pe episcop: păpuşoiul cu coarne, rugându-se, avea chipul monseniorului şi se întitula *Părintele Desfrâu,* iar femeia cu ţâţe şi şolduri mari pe care le expunea indecent, *Teresa,* o înfăţişa pe servitoarea sa, despre care, *vox populi* din Atuona, spunea că era amanta episcopului. Discutaseră dacă vaporul misterios care trecuse prin dreptul insulei la distanţă, pe ploaie şi negură, era una din acele baleniere americane aducătoare de ghinion care îi înspăimântau atât de mult pe indigenii din Hiva Oa. Căci răpeau oamenii de pe insulă şi-i luau cu forţa pe vapor ca membri ai echipajului. Dar, râzând de argumentele lui Frébault şi Ben Varney că balenierele nu mai veneau pentru că aici nu mai erau balene, decretară că vaporul pe care-l zăriseră nu exista, că era un vapor fantomă.

Neaşteptata întrebare a pastorului protestant din Atuona îl descumpăni pe Paul. Stăteau de vorbă în grădina inundată de apă a Casei Plăcerii. Din fericire nu mai ploua, în urmă cu o oră norii se spărseseră şi dezvăluiră un cer albastru, extrem de pur, cu soarele strălucind puternic. Plouase torenţial toată săptămâna şi paranteza aceasta de timp frumos îi făcuse fericiţi pe cei cinci prieteni ai lui Paul – Ky Dong, Ben Varney, Émile Frébault, vecinul lui, Tioka,

şi şeful misiunii protestante. Doar pastorul Vernier nu bea alcool. Ceilalţi aveau în mână pahare cu absint sau rom şi din priviri se vedea că erau uşor cherchelţi.

— Aţi simţit de mic copil vocaţia de a fi pictor? insistă Vernier. Mă interesează mult tema vocaţiei, atât cea religioasă, cât şi cea artistică. Eu cred că există ceva comun în amândouă.

Pastorul Vernier era un om slab şi atemporal, vorbea cu mare blândeţe, mângâind cuvintele parcă. Îl pasionau sufletele oamenilor şi florile; grădina lui, întinsă dincolo de cei doi tamarinzi superbi de la misiune, pe care Koke îi putea zări din atelierul lui, era cea mai bine îngrijită şi cea mai parfumată din Atuona. Se înroşea ori de câte ori Paul sau ceilalţi prieteni rosteau cuvinte vulgare sau vorbeau despre sex. Îl privea pe Koke cu real interes, ca şi cum problema vocaţiei lui îl interesa cu adevărat.

— Ce să spun, pe mine viciul acesta m-a atacat foarte târziu, spuse Paul. Până la treizeci de ani, nu cred să fi desenat nici măcar o caricatură. Pictorii mi se păreau toţi boemi şi pederaşti. Îi dispreţuiam. Când am părăsit marina, la sfârşitul războiului, nu ştiam ce să fac în viaţă. Dar singurul lucru la care nu m-am gândit niciodată era să devin pictor.

Prietenii râseră crezând că era vorba de una din glumele tale obişnuite. Dar era adevărul-adevărat, Paul. Deşi nimeni nu putea s-o înţeleagă, începând cu tine însuţi. Marele mister al vieţii tale, Koke. Te-ai gândit la el de mii de ori fără să găseşti vreo explicaţie. Purtai din leagăn acel microb în măruntaie? Aştepta acolo împrejurarea potrivită pentru a se manifesta? Aşa credea şi Ky Dong, care, cu un *pareo* înflorat pe el, părea foarte slab:

— Este imposibil ca o vocaţie de pictor să apară subit în viaţa unui adult, Paul. Spune-ne adevărul.

Acesta era adevărul, deşi prietenii tăi nu te credeau. Nu exista în memoria ta nicio urmă de vreun interes cât de

mic pentru pictură sau pentru oricare altă artă, în anii în care străbăteai mările lumii cu vapoarele marinei comerciale, nici după aceea, când îţi făceai serviciul militar pe *Jérôme-Napoléon.* Şi nici înainte, în internatul din Orléans al monseniorului Dupanloup. Memoria îţi juca feste în ultimul timp, dar de asta erai sigur: nici ca elev, nici ca marinar nu pictaseşi vreodată nici măcar o schiţă, nu vizitaseşi niciun muzeu, nu intraseşi în nicio galerie de artă. Şi când ai fost lăsat la vatră şi te-ai stabilit la Paris, unde se afla tutorele tău Gustave Arosa, nici măcar atunci nu ai dat prea mare atenţie picturilor care atârnau pe pereţii casei lui; priveai doar curios figurinele de lut ars ale vechilor incaşi pe care le avea tutorele tău, dar din raţiuni artistice? Sau pentru că îţi aminteau de fiinţele cu păturі prehispanice pe umeri care te intrigaseră atât de mult când erai copil, în Lima, în casa unchiului tău Pío Tristán?

— Şi între douăzeci şi treizeci de ani ce-ai făcut? îl întrebă Ben. Fostul marinar de pe baleniere şi proprietarul magazinului din Atuona era roşu la faţă şi cu ochii pe jumătate ieşiţi din orbite. Dar vocea nu era însă a unui om beat.

— Am fost agent de bursă, finanţist, lucram la bancă, spuse Paul. Şi deşi n-o să vă vină să credeţi, eram foarte bun. Dacă aş fi continuat aşa, poate acum eram milionar. Un mare burghez care fumează trabuc şi întreţine două-trei amante. Scuze, domnule pastor.

Izbucniră în râs. Uriaşul Frébault, pe care Paul îl botezase Poseidon din cauza staturii sale şi a pasiunii pentru mare, râdea de parcă ar fi rostogolit pietre. Râse până şi hieraticul Tioka, care-şi mângâia lunga barbă albă, ca şi cum ar fi supus unei rumegări filosofice tot ceea ce auzea. Nu puteau să te închipuie ca om de afaceri, pe tine, care erai acum un sălbatic, Paul. Şi nu era de mirare. Acum, nici ţie nu-ţi venea să crezi, deşi chiar tu trăiseşi ce

povesteai. Dar, tu erai, oare, acel tânăr de douăzeci şi trei de ani, căruia Gustave Arosa îi propuse, într-o discuţie foarte serioasă, sorbind dintr-un pahar de coniac în locuinţa lui din Passy, să se ocupe de afaceri la Bursă, unde se putea face avere, cum făcuse el? Ai acceptat ideea cu plăcere şi i-ai rămas recunoscător – încă nu îl urai, încă nu voiai să ştii că mama ta fusese amanta acestui bogătaş – când reuşi să-ţi obţină un post în biroul asociatului său, Paul Bertin, reputat agent al Bursei din Paris. Erai tu, acel tânăr corect îmbrăcat, politicos, timid, care ajungea la birou cu o punctualitate bolnăvicioasă şi, fără să se distragă o clipă, pierdea ore întregi, dăruit trup şi suflet, să prindă această grea meserie, să atragă clienţi care să încredinţeze agenţiei Bertin investirea banilor şi a patrimoniului lor Bursei din Paris. Cine din cei care te-ar fi cunoscut în aceşti ultimi zece ani ar putea concepe că în 1872, 1873, 1874 ai fost un funcţionar model, pe care patronul însuşi, Paul Bertin, atât de rezervat şi de ursuz, te felicita uneori pentru hărnicie şi pentru viaţa ordonată căci, spre deosebire de colegii tăi, nu-ţi pierdeai timpul în cafenele şi baruri unde se duceau cu toţii îndată ce se închideau birourile. Tu, nu. Tu, băiat cuminte, mergeai pe jos acasă, în cămăruţa închiriată în rue La Bruyère unde, după ce mâncai ceva la repezeală într-un restaurant din cartier, te aşezai la măsuţa ta şchioapă, care scârţia din încheieturi, să mai arunci o privire peste hârtiile de la birou pe care le luai cu tine.

— Pare o minciună, Paul, exclamă pastorul Vernier, ridicând vocea din cauza unor tunete îndepărtate. Aşa aţi fost în tinereţe?

— Un scârbos ucenic burghez, domnule pastor. Nici mie nu-mi vine să cred acum.

— Şi cum s-a petrecut schimbarea? interveni vocea groasă şi puternică a lui Frébault.

— Vrei să spui miracolul, îl corectă Ky Dong. Principele

anamit îl privea curios pe Paul, cu o expresie de îndoială. Cum s-a întâmplat?

— M-am gândit de multe ori la asta şi cred că acum am un răspuns limpede. Paul se delecta plimbând în gură, înainte de a-i da drumul pe gât, o înghiţitură dulce şi înţepătoare de absint. Înainte de a continua, trase din pipă. Corupătorul, cel care a trimis la naiba cariera mea de burghez, a fost bunul Schuff.

Umeri căzuţi, privire de câine, mers liniştit, un accent alsacian ce îi făcea pe ceilalţi să zâmbească: Claude-Émile Schuffenecker. Bunul Schuff. Cum puteai să-ţi imaginezi, Paul, că acest om grăsuţ, timid, blând şi neluat în seamă, care începuse să lucreze în agenţia Bertin – era mai bine pregătit decât tine, făcuse studii de comerţ şi putea arăta o diplomă – îţi va influenţa viaţa? Acest coleg amabil, cordial, temător, intimidat, te privea cu respect şi îţi invidia personalitatea puternică şi hotărâtă. Ţi-a şi spus-o, înroşindu-se tot. V-aţi împrietenit repede. Abia peste câteva săptămâni vei descoperi că acest coleg inhibat şi slab de înger ascundea, dincolo de aparenţa lui inconsistentă, două pasiuni pe care ţi le-a dezvăluit pe măsură ce prietenia voastră se întărea: arta şi religiile orientale, în special budismul despre care Claude-Émile citise enorm. O mai fi continuând şi acum să ajungă la nirvana? Dar ceea ce te-a surprins şi te-a intrigat, iar apoi, treptat, te-a molipsit a fost felul în care Schuff vorbea de pictură şi de pictori. Pentru bunul Schuff, pictorii erau fiinţe dintr-o altă specie, jumătate îngeri, jumătate demoni, diferiţi în esenţă de oamenii obişnuiţi. Operele de artă constituiau o realitate aparte, mai pură, mai perfectă, mai ordonată decât această lume sordidă şi vulgară. A intra pe orbita artei însemna să accezi la o altă viaţă în care nu numai spiritul, ci şi corpul se îmbogăţea şi se bucura prin intermediul simţurilor.

— Mă pervertea şi eu nu-mi dădeam seama, închină Paul

cu paharul. Pentru bunul Schuff! Mă târa prin galerii, muzee şi ateliere de artişti. M-a convins să merg la Luvru pentru prima oară să văd cum îi copia el pe clasici. Într-o bună zi, nu ştiu cum, nu ştiu când, în clipele libere, pe ascuns, am început să desenez. Aşa a început. Viciul acesta târziu. Îmi amintesc senzaţia că făceam ceva rău, ca atunci când, copil fiind, în Orléans, la unchiul Zizi, mă masturbam sau o priveam pe furiş pe servitoare când se dezbrăca. Incredibil, nu? Într-o zi m-a determinat să-mi cumpăr un şevalet. În alta, m-a învăţat pictura în ulei. Nu ţinusem niciodată până atunci în mână o pensulă. M-a pus să pregătesc culorile, să le amestec. M-a pervertit, aşa cum vă spun! Cu feţişoara lui de mâţă blândă, cu înfăţişarea lui ştearsă şi neînsemnată, bunul Schuff a produs un cataclism în viaţa mea. Din cauza acestui alsacian rotofei sunt aici, la capătul lumii.

Dar oare, nu cumva întâmplarea decisivă nu a fost bunul Schuff, ci acea vizită la galeria din rue Vivienne unde era expusă *Olympia* lui Édouard Manet?

— A fost de parcă m-ar fi atins un fulger, de parcă aveam halucinaţii, explică Paul. *Olympia* lui Édouard Manet. Tabloul cel mai impresionant pe care l-am văzut vreodată. Am gândit: „Să pictezi aşa înseamnă să fii un centaur, un Dumnezeu.” Am gândit: „Trebuie să fiu pictor şi eu.” Nu-mi mai amintesc foarte bine. Dar cam aşa s-a întâmplat.

— Un tablou poate schimba viaţa unui om? Ky Dong îl privea cu scepticism.

Deasupra capetelor lor se rostogoleau din nou, infernal, fulgere şi tunete, iar vântul se năpustea furios asupra copacilor din Atuona. Dar ploaia nu reîncepuse încă. O ceaţă deasă ascundea din nou soarele. Nu se mai vedeau nici culmile împădurite ale munţilor Temetiu şi Feani. Prietenii tăcură până când o pauză între bubuituri le permise să se audă unii pe alţii.

— Mie mi-a schimbat-o, mi-a distrus-o, spuse Paul cu o furie neaşteptată. M-a tulburat, mi-a dat coşmaruri. Dintr-odată nu mă mai simţeam sigur de nimic, nici de pământul pe care călcam. Nu aţi văzut fotografia *Olympiei* în atelier? Mă duc s-o iau s-o vedeţi.

Traversă lipăind grădina plină de bălţoace spre Casa Plăcerii. Urcă la etaj. Vântul zgâlţâia scara exterioară de parcă ar fi vrut s-o smulgă cu totul. Fotografia îngălbenită şi un pic ştearsă a *Olympiei* era prima din seria de stampe şi fotografii din vechea lui colecţie: Holbein, Dürer, Rembrandt, Puvis de Chavannes, Degas, câteva stampe japoneze, reproducerea unui basorelief al templului javanez de la Borobudur. Când începuseră ploile torenţiale, cu şapte zile în urmă, desprinsese fotografiile pornografice şi le păstra sub saltea, pentru a le pune la adăpost de ploaia care trecuse prin trestiile de bambus şi udase toată încăperea. Multe din aceste fotografii, umede, acum îşi vor pierde cu totul culoarea şi aşa ştearsă. A Olympiei era cea mai veche. După acea expoziţie din rue Vivienne o căutaseşi, avid, şi niciodată nu te-ai mai despărţit de ea de atunci.

Prietenii lui o examinară trecând-o din mână în mână, şi, bineînţeles, pastorul se înroşi până la urechi când descoperi corpul dezbrăcat, luminos, al Victorinei Meuret (Koke le povesti că o cunoscuse şi că modelul nu era nici măcar umbra imaginii ei pe care Manet o transfigurase) sfidând cu privirea ei de femeie liberă şi superioară lumea întreagă, în timp ce servitoarea îi întindea un buchet de flori. Temându-se desigur ca acel nud să nu fie începutul a ceva şi mai rău, găsi un pretext ca să plece:

— O să fie rupere de nori din nou, foarte curând, spuse arătând grămezile ameninţătoare de nori întunecaţi care se apropiau de Atuona. Nu vreau să ajung la misiune înot. Avem slujbă diseară, deşi, pe furtuna asta, nu cred că va mai veni cineva. Probabil n-a mai rămas nicio plantă în

picioare prin grădină. La revedere tuturor. Delicioasă omleta, Paul.

Plecă, păşind cu atenţie prin noroi şi evitând să privească figurile groteşti *Părintele Desfrâu* şi *Teresa,* când trecu pe lângă ele. Tioka se uita fix la fotografie şi, după câteva clipe, scărpinându-se în barba ninsă, întrebă în franceza lui opintită:

— O zeiţă? O târfă? Cine e, Koke?

— Ambele lucruri şi multe altele, spuse Paul, fără să râdă cum făceau tovarăşii lui. Asta e extraordinar în această imagine. Să fii, în acelaşi timp, mii de femei într-una singură. Pentru toate gusturile, pentru toate visele. E singura femeie de care nu m-am plictisit niciodată, prieteni. Deşi acum, abia reuşesc s-o mai văd. Dar o port aici şi aici şi aici, spuse în timp ce îşi atingea capul, inima şi penisul.

Prietenii izbucniră în râs, încântaţi.

Aşa cum prezisese Vernier, foarte repede cerul se întunecă şi mai mult. Nici colina cu cimitirul nu se mai vedea, dar se auzea urlând râul Make Make, foarte învolburat. Când a început ploaia, cu paharele în mână alergară să se refugieze în atelierul de sculptură, mai uscat decât restul Casei Plăcerii. Stăteau tăcuţi. Se înghesuiră pe singura bancă şi pe sofaua desfundată. Paul le umplu paharele din nou şi observă că răpăiala culcase la pământ toate florile-soarelui din grădină şi îi păru rău de ele şi de Olandezul Nebun. Ky Dong se miră că nu o văzuse deloc toată ziua pe Vaeoho. Unde umbla pe o asemenea vijelie?

— S-a dus acasă, la familia ei, în satul Hanaupe. E însărcinată şi preferă să nască acolo. În realitate, profită de acest pretext ca să mă lase. Nu cred că se va mai întoarce. E sătulă de toate şi poate că are dreptate.

Prietenii se priviră, jenaţi. Sătulă de tine şi de rănile tale, Paul. *Vahine* a ta nu putea să-şi ascundă scârba şi nu

era nevoie să o vezi pentru a-ţi da seama. Faţa i se strâmba ori de câte ori voiai să o atingi. Of, biata fată. Ai ajuns o scârboşenie, o ruină în viaţă, Koke. Dar în acel moment, cu căldura absintului în corp şi stând de vorbă cu aceşti prieteni, în ciuda furiei cerului, voiai să te simţi bine. Câteva tulpini de floarea-soarelui culcate la pământ n-or să-ţi distrugă viaţa mai mult decât era deja, Koke.

— De când sunt aici, niciodată n-am mai văzut plouând atâta, spuse Ky Dong, arătând spre cer: trombele de apă răpăiau pe acoperişul de bambus şi frunze de palmier, gata să-l smulgă. Fulgerele iluminau orizontul câteva secunde şi apoi munţii din jur dispăreau, acoperiţi de nori negri şi zgomotoşi. Nu se zărea nici măcar magazinul lui Ben Varney care se afla atât de aproape. Marea, în spatele lor, era furioasă. Sfârşitul lumii, Koke?

— Eu n-am plecat niciodată de pe această insulă şi nici n-am mai văzut plouând aşa, spuse Tioka. E de rău.

— Ce poate fi mai rău decât acest diluviu? glumi Ben Varney, cu limba împleticită. Şi întorcându-se spre Paul, reluă discuţia: Adică ai văzut acest tablou şi ai lăsat totul baltă ca să te apuci de pictură? Tu nu eşti sălbatic, tu eşti nebun, Paul.

Era foarte comic băcanul, cu părul roşcat ud, căzându-i pe frunte. Râdea amuzat, neîncrezător.

— Ar fi fost bine să fie aşa de simplu, spuse Paul. Eu eram căsătorit şi încă foarte serios. Aveam un cămin foarte burghez, o soţie care-mi dăruise copii. Cum să laşi totul baltă, de pe o zi pe alta? Şi responsabilităţile? Şi morala? Şi lumea ce va spune? Pe atunci ţineam cont de toate astea.

— Tu, căsătorit? se miră Ky Dong. Cu acte în regulă?

Cu acte în regulă şi mai mult decât atât. Te îndrăgostiseşi atât de mult, Paul, de Mette Gad, această tânără daneză cultă, înaltă, vikingă cu părul blond, lung, sosită la Paris în plimbare, în acea iarnă a lui 1872? Nu-ţi

aminteai deloc. Dar, fără îndoială, te îndrăgostiseşi de Vikinga. Căci o invitaseşi, îi făcuseşi curte, îi declaraseşi că o iubeşti şi o ceruseşi în căsătorie cum se cuvine, la care, oribila familie burgheză, foarte burgheză, a Mettei din Copenhaga, după ce a ezitat mult timp şi a făcut verificări minuţioase despre pretendent, a consimţit în cele din urmă. A fost o nuntă aşa cum trebuie, la primăria arondismentului IX şi la biserica luterană din Paris, pentru a le da satisfacţie acestor scandinavi fandosiţi. Cu şampanie, orchestră, un mare număr de invitaţi şi cadouri generoase din partea tutorelui tău, Gustave Arosa, şi a şefului tău, Paul Bertin. Şi apoi, după o scurtă lună de miere la Deauville, au ocupat un mic apartament din Place Saint-Georges, unde ai atârnat mantia vechilor peruani pe care ţi-o dăruiseră sora ta Maria Fernanda şi logodnicul ei columbian, Juan Uribe. Făceai tot ceea ce trebuia să facă un tânăr agent de bursă cu un viitor strălucit. Asta erai tu atunci, Paul. Munceai mult, câştigai bine, în 1873 ai avut trei mii de franci primă – mai mult decât oricare din colegii tăi din agenţia Bertin – şi Mette, fericită, aranja casa şi ardea de nerăbdare să înceapă să toarne copii. În 1874, când se născu primul copil care a fost botezat Emil (după numele naşului, bunul Schuff, deşi fără „e” final, ca în franceză, în amintirea strămoşilor lui nordici), ai primit o nouă bonificaţie de trei mii de franci. O mică avere pe care vesela Mette Gad începu să o delapideze cheltuind pe cumpărături şi distracţii, fără să bănuiască ce duşman avea deja în casă. Harnicul şi afectuosul ei soţ, în taină, mâzgălea schiţe şi începuse să ia lecţii de desen şi pictură împreună cu Schuff la Academia Colarossi. Când a aflat, nu mai locuiaţi în Place Saint-Georges, ci într-un cartier şi mai elegant din arondismentul XVI, într-un magnific apartament din rue de Chaillot pe care Paul se resemnă să-l închirieze, făcând pe plac delirului de mărire al Mettei, deşi prevenind-o că era prea mult pentru veniturile lor.

Vikinga descoperi viciul tău secret din vina altui personaj hotărâtor în viaţa ta din acei ani: Camille Pissarro. Născut într-o insulă din Caraibe, Saint Thomas, unde sprijinise o răscoală a sclavilor care-l transformase într-un ciumat, Camille venise în Europa şi aici îşi continua, imperturbabil, cariera de pictor de avangardă, împreună cu prietenii lui din grupul numit impresionist, fără să se sperie câtuşi de puţin de numărul mic al cumpărătorilor tablourilor lui. Frecventa intelectuali anarhişti, precum Kropotkin, care îl vizita, şi se numea „un anarhist benign, care nu pune bombe". Paul îl cunoscuse acasă la tutorele său, Gustave Arosa, care îi cumpărase un peisaj şi de atunci se vedeau deseori. Îi cumpără şi el un tablou. Din cauza veniturilor mici, Pissarro nu putea locui în Paris. Avea o căsuţă la ţară, aproape de Pontoise, unde, ca un patriarh biblic, dotat cu răbdarea lui Iov, îşi creştea cei şapte copii care îl adorau şi îşi suporta nevasta, Julie, ex-servitoare cu caracter dominant. Se purta urât cu el, reproşându-i de faţă cu prietenii că nu era în stare să câştige bani. „Pictezi doar peisaje care nu plac nimănui", îl certa, de faţă cu Paul şi Mette, pe care-i invita să petreacă sfârşitul de săptămână la Pontoise. „Pictează mai bine portrete, petreceri câmpeneşti sau nuduri, ca Renoir sau Degas. Lor le merge mai bine decât ţie, nu?"

Într-o duminică, în timp ce beau o ceaşcă de ciocolată, Camille Pissarro lăsă să-i scape, cu un aer care părea să fie sincer, că Paul avea „o adevărată fire de artist". Mette Gad rămase uimită. Ce însemna asta?

— E adevărat ce-a spus Pissarro? îşi întrebă ea soţul când se întorceau la Paris. Te interesează arta pe tine? Nu mi-ai spus niciodată.

Tulburare, senzaţie de vinovăţie, o viperă alunecându-ţi prin corp din cap până în picioare, Paul. Nu, frumoasa mea, e o simplă pierdere de timp. Ceva mai sănătos decât să-ţi petreci nopţile în baruri sau cafenele, jucând domino

cu prietenii. Nu-i aşa, Vikinga? Ea, cu o expresie de nelinişte: da, sigur că da. Intuiţie de femeie, Paul. Bănuia că dezmembrarea intrase în căminul ei, că această intrusă va sfârşi prin a-i distruge căsnicia şi visul de a ajunge o burgheză bogată din înalta societate a Oraşului Lumină?

După această întâmplare, te-ai simţit, în mod curios, eliberat, cu dreptul de a-ţi exhiba viciul recent în faţa soţiei şi a prietenilor. De ce un agent de succes al Bursei din Paris să nu aibă dreptul să arate lumii pasiunea lui artistică pe care o practica în clipele lui libere, aşa cum alţii îşi pierdeau timpul la biliard sau la călărie? În 1876, într-un gest de cutezanţă, ceruseşi cu împrumut de la sora ta Maria Fernanda, căsătorită de curând cu Juan Uribe, tabloul pe care li-l făcuseşi cadou de nuntă, *Crângul din Viroflay,* şi l-ai prezentat la salon. Dintre miile de solicitanţi înscrişi, tu ai fost acceptat. Cel mai mult s-a bucurat Camille Pissarro, care, de atunci, prezentându-te ca discipol al său, te-a dus la cafeneaua *La Nouvelle Athènes* din Clichy, statul major al prietenilor lui. Impresionişti tocmai organizaseră cea de-a doua expoziţie colectivă a lor. În timp ce impunătorul Degas, mohorâtul Monet şi veselul Renoir stăteau de vorbă cu Pissarro, tu îi ascultai tăcut, jenat că faţă de aceşti artişti tu nu erai decât un agent de Bursă. Când într-o seară a apărut în *La Nouvelle Athènes* Édouard Manet, autorul *Olympiei,* te-ai schimbat la faţă, gata să leşini. Copleşit de emoţie, abia ai reuşit să îngâni un salut. Ce diferit erai atunci, Koke! Ce departe erai încă de momentul în care aveai să devii ceea ce erai acum! Mette nu avea de ce să se plângă, pentru că obţineai în continuare bani frumoşi la Bursă. În 1876 ai primit o nouă gratificaţie de trei mii şase sute de franci, pe lângă leafă, şi în anul următor, când s-a născut Aline, te-ai mutat de acasă. Sculptorul Jules-Ernest Bouillot ţi-a închiriat, în Vaugirard, un apartament şi un mic atelier. Acolo ai început să modelezi argila şi să sculptezi în

marmură sub îndrumarea proprietarului casei. Capul Mettei sculptat atunci cu atâta efort era oare o piesă acceptabilă? Nu mai ţineai minte.

— Trebuie să fi fost foarte grea această viaţă dublă, observă Ky Dong. Agent de bursă destule ore pe zi şi, printre picături, pictor şi sculptor. Îmi aduce aminte de viaţa mea de complotist din Anam. Ziua, funcţionar cuminte al administraţiei coloniale, şi noaptea, insurecţia. Cum reuşeai, Paul?

— Nu reuşeam, spuse Paul. Dar ce puteam face? Eram un burghez cu principii. Cum să dai dracu' tot ceea ce ţineai în spate: soţie, copii, siguranţa zilei de mâine, bunul renume? Din fericire, aveam energia unui vulcan. Patru ore de somn îmi erau de ajuns.

— Vreau să-ţi dau un sfat, acum că sunt beat, îl întrerupse Ben Varney, schimbând brusc subiectul discuţiei. Avea vocea şovăielnică şi mai ales privirea dovedea că era beat. Încetează să te mai războieşti cu autorităţile din Atuona, pentru că n-o să-ţi fie bine. Ei sunt puternici şi noi nu. Nu putem să te ajutăm, Koke. Paul ridică din umeri şi mai bău o înghiţitură de absint. Îi fu greu să se desprindă de acel om de treizeci şi doi, treizeci şi trei, treizeci şi patru de ani, care fusese în Paris, împărţit între obligaţiile familiale şi pasiunea aceea târzie care se instalase în viaţa lui cu voracitatea unei tenii. Despre ce vorbea Varney? A, da, despre campania ta ca indigenii maori să nu mai fie nevoiţi să plătească „impozit pe drum". Prietenii tăi fuseseră preocupaţi şi când ai început să le explici indigenilor că dacă locuiau departe de Atuona, nu aveau obligaţia să-şi dea copii la şcoală. Şi ce ţi s-a întâmplat? Nimic.

Furtuna înghiţise întreg peisajul din jur. Marea, acoperişurile caselor din Atuona, crucea cimitirului de la poalele dealului dispăruseră în vălurile albe care creşteau cu fiecare secundă. Erau încercuiţi. Râul de alături, Make

Make, se umflase şi se revărsase, târând cu el pietrele de pe fundul albiei. Paul se gândi la miile de păsări, de cocoşi şi pisici sălbatice din Hiva Oa ucise de vijelie.

— Dacă Ben tot a adus vorba, îndrăznesc şi eu să te sfătuiesc la fel, spuse cu precauţie Ky Dong. Când, la începutul anului şcolar, te-ai dus în Golful Trădătorilor să-i informezi pe maorii care îşi aduceau copiii la şcolile preoţilor şi măicuţelor că nu puteau fi obligaţi să o facă, dacă locuiau în localităţi îndepărtate, te-am avertizat: „Nu faci bine.” Din cauza ta, numărul de elevi s-a redus la o treime, poate mai mult. Episcopul şi preoţii n-or să te ierte. Dar povestea cu impozitele e ceva şi mai grav. Potoleşte-te cu asemenea provocări, prietene.

Tioka ieşi din nemişcarea lui totală şi începu să râdă, ceea ce nu făcea prea des.

— Familiile maori care trebuie să străbată jumătate din insulă pentru a-şi aduce copiii la şcoală îţi sunt recunoscătoare că le-ai adus la cunoştinţă această scutire, Koke, şopti înveselit de această năzbâtie. Episcopul şi jandarmul ne minţiseră.

— Păi asta fac preoţii şi politicienii, mint, râse Koke. Maestrul meu Camille Pissarro, care acum mă dispreţuieşte că trăiesc printre primitivi, ar fi încântat să mă audă. Era un anarhist. Ura sutanele şi uniformele.

Un tunet prelung, răguşit, cu ample reverberaţii, îl împiedică pe principele anamit să spună ce voia. Ky Dong rămase cu gura deschisă, aşteptând ca cerul să se calmeze. Cum nu o făcea, vorbi tare ca să poată fi auzit:

— Povestea cu impozitul e mult mai gravă, Paul. Ben are dreptate, faci o imprudenţă. Să-i sfătuieşti pe indigeni să nu-şi plătească impozitele înseamnă răscoală, răzvrătire.

— Eşti împotriva răzvrătirii, tu, care-ai fost condamnat la surghiun pe Insula Diavolului că ai vrut independenţa Indochinei faţă de Franţa? izbucni într-un hohot de râs Paul.

— Nu o spun numai eu, răspunse fostul revoluţionar, foarte serios. O spun foarte mulţi.

— Eu l-am auzit pe noul jandarm, chiar cu aceste cuvinte, interveni Frébault gesticulând cu mâinile lui mari. E cu ochii pe tine.

— Cine, puşlamaua de Claverie? Păcat că l-au schimbat pe simpaticul Charpillet cu nebunul ăsta exaltat, făcu Paul un gest ca şi cum ar fi vrut să scuipe de indignare. Ştiţi de când mă urăşte jandarmul ăsta? De când m-a văzut scăldându-mă gol în râu, la Mataiea, la o lună după ce sosisem prima oară în Tahiti. Canalia m-a amendat imediat. Rău nu a fost că m-a amendat, ci că mi-a făcut praf visul: adică Tahiti nu era Paradisul pe pământ, cum credeam eu. Existau şi aici oameni în uniformă care-i împiedicau pe ceilalţi să trăiască liberi.

— Vorbim serios, interveni Ben Varney. Nu vrem să te supărăm şi nici să ne amestecăm unde nu e treaba noastră. Suntem prietenii tăi, Paul. O să ai probleme. N-au înghiţit uşor povestea cu şcolile, dar acum, cu impozitele va fi şi mai rău.

— Mult mai rău, repetă Ky Dong. Dacă indigenii se vor lua după tine şi nu-şi vor mai plăti impozitele, or să te bage la închisoare pentru incitare. Şi cine ştie dacă vei avea norocul pe care l-am avut eu. Eşti doar de un an aici şi ai deja duşmani. Nu vrei să-ţi sfârşeşti zilele pe Insula Diavolului, nu-i aşa?

— Poate că acolo, în Guayana, o fi ceea ce caut peste tot şi nu găsesc, se iluzionă Paul, foarte serios. Să bem, prieteni. Dă-l naibii de viitor. În plus, totul ne arată că acolo sus, în cer, începe sfârşitul lumii pentru Insulele Marchize.

Tunetele şi fulgerele îşi reluaseră concertul zgomotos şi Casa Plăcerii se zgâlţâia şi clătina de ziceai că rafalele de vânt şi trombele de apă o vor smulge şi purta prin aer în secunda următoare. Apele râului din apropiere începuseră

să inunde grădina. Erau prietenii tăi, Paul. Îşi făceau griji pentru tine. Spuneau adevărul: tu erai un nimeni, doar un ucenic de sălbatic, fără bani şi fără faimă, căruia preoţii, judecătorii şi jandarmii puteau să-i rupă spinarea când voiau. Te avertizase jandarmul Claverie care era în acelaşi timp judecător şi autoritate politică pe insula Hiva Oa: „Dacă veţi continua să-i incitaţi pe indigeni, veţi suporta consecinţele legii pe care bietele dumneavoastră oase nu le vor putea duce. Luaţi-o ca un avertisment.” Bine, mulţumesc că m-ai avertizat, Claverie. De ce-ţi creai alte încurcături, Koke? Nu e o prostie? Poate. Dar nu era drept să încasezi o „taxă de drum” locuitorilor săraci ai unei insuliţe în care statul nu construise un metru de drum, alee sau şosea şi unde la ieşirea din Atuona dădeai nas în nas, oriîncotro ai fi luat-o, cu pădurea abruptă şi deasă. Ai simţit-o pe pielea proprie în călătoria de coşmar când ai încercat să ajungi călare pe un măgar la Hanaupe, pentru a-ţi negocia căsătoria cu Vaeoho. De aceea nu puteai să te mişti de aici, Koke. De aceea nu ai putut să ajungi până la valea Taaoa să vezi – aşa cum îţi doreai atât de mult – ruinele din Upeke cu statuile pe care băştinaşii le numeau *tikis.* O adevărată înşelătorie acest impozit. Cine băga în buzunare banii care nu erau investiţi aici în drumuri? Vreunul dintre aceşti paraziţi împuţiţi care reprezentau administraţia colonială în Polinezia sau de acolo, din metropolă. Să-i ia dracu’! Tu îi vei sfătui în continuare pe maori să refuze să plătească. Ca să le fii exemplu, chiar scriseseşi autorităţilor expunându-le motivele pentru care nici tu nu o vei face. Bine gândit, Paul! Fostul tău maestru anarhist, Camille Pissarro, ar fi de acord cu ceea ce faci. Şi acolo, în cer, agitatoarea cu fustă, bunica ta, Flora, sigur te aplauda.

Camille Pissarro citise unele cărţi şi broşuri ale Florei Tristán şi îţi vorbea despre ea cu atâta respect că te-a determinat să te interesezi pentru prima oară de o bunică

maternă despre care nu ştiai nimic. Mama ta nu-ţi vorbise niciodată despre ea. Îi păstra o anumită ranchiună? Pe bună dreptate: niciodată nu se ocupase de fiica ei, Aline. O crescuse cu doici, în timp ce ea făcea revoluţie. Dar abia dacă ai reuşit să citeşti ceva despre bunica Flora. Nu aveai timp pentru nimic. Ziua alergai după clienţii agenţiei să-i informezi despre starea acţiunilor lor şi în fiecare clipă liberă – mai ales în zilele fericite de la sfârşitul săptămânii, în Pontoise, acasă la Pissarro, pictai, pictai ca un apucat. În 1878 se deschise Muzeul de Etnografie, în Palatul Trocadero. Îţi aminteai foarte bine, pentru că acolo, pentru prima oară, observând figurinele de ceramică ale vechilor peruani – cu acele nume misterioase: *mochicas, chimús* – ai avut pentru prima oară presimţirea a ceea ce peste ani avea să devină pentru tine o adevărată profesiune de credinţă: aceste culturi primitive, exotice, exprimau o forţă, o tărie spirituală care, în arta contemporană, dispăruse. Îţi aminteai, mai ales, o mumie veche de mai bine de o mie de ani, cu părul lung, dinţii foarte albi şi oasele înnegrite, provenind din valea Urumbamba. De ce te fermecase acel craniu pe care l-ai numit Juanita, Paul? Ai fost de mai multe ori s-o priveşti şi într-o seară, într-un moment de neatenţie a pazniculuі, ai sărutat-o.

Incredibil, nu-i aşa, Paul, este că pe atunci, când pictura ajunsese să te intereseze mai mult decât orice, patronii din lumea Bursei îşi disputau persoana ta, ca o valoare sigură, în 1879 ai acceptat o propunere de a-ţi schimba locul de muncă şi în noua agenţie ai lucrat la fel de bine ca în prima. Veniturile din acel an au fost o adevărată avere: treizeci de mii de franci! Ce bucurie pentru Vikinga. Mette hotărî imediat să schimbe mobilele, să tapeteze din nou salonul şi bucătăria. În acel an, datorită demersurilor lui Camille Pissarro, ai prezentat în a patra expoziţie impresionistă un bust de marmură care-l reprezenta pe copilul tău, Emil. Sculptura nu avea nimic spectaculos, dar

de atunci, toată lumea – public şi critici – te-a considerat parte a grupului. Erai mulţumit de aceste progrese, Paul?

— Nu aveam timp să fiu mulţumit cu viaţa frenetică pe care o duceam. Am cheltuit o parte din prima fabuloasă, pe care Vikinga m-a lăsat să pun mâna, cumpărând tablouri ale prietenilor mei. Casa mi s-a umplut de Degas, Monet, Pissarro, Cézanne. Ziua cea mai emoţionantă din acel an o datorez maestrului Degas: mi-a propus să facem schimb de tablouri. Mă trata ca pe un egal, închipuiţi-vă!

Tot în acel an s-a născut şi cel de-al treilea copil, Clovis, în 1880 ai participat la a cincea expoziţie impresionistă cu opt tablouri. Şi în acel an, pentru prima oară, în *La Nouvelle Athènes,* Édouard Manet te-a lăudat fără rezerve. „Sunt doar un amator care studiază arta noaptea şi în zilele de sărbătoare”, ai spus. „Nu”, te-a corectat, categoric, Manet. „Amatori sunt cei ce pictează prost.” Ai fost copleşit, fericit, în 1881, bunul Schuff, care-şi investise tot ce avea şi toate economiile într-o mică întreprindere obscură care exploata o tehnică nouă de tratare a aurului, începu să câştige mulţi bani; se căsători cu frumoasa, dar foarte săraca Louise Monn, crezând că face o afacere bună. Nu a greşit. Bunul Schuff renunţă la Bursă ca să se dăruiască complet artei. Mette se sperie: nu cumva te gândeşti să faci o nebunie asemănătoare, Paul? Certurile conjugale deveniră zilnice.

— De ce m-ai înşelat, ascunzându-mi pasiunea pentru pictură?

— Pentru că mi-o ascundeam şi mie, Mette.

În micul atelier închiriat de la pictorul Félix Jobbé-Duval, lipsind ore întregi de la Bursă, sculptai, modelai, pictai ca posedat. Poveştile lui Jobbé-Duval despre locurile lui natale din Bretania şi despre bretoni, un popor primitiv şi tradiţional, fidel trecutului său, care se împotrivea „industrializării cosmopolite”, ţi-au deschis cheful. Visai atunci să fugi din Paris, acest megalopolis, în căutarea

unui pământ în care trecutul să fie încă prezent şi arta să nu se fi îndepărtat de viaţa obişnuită. În acel atelier ai pictat tablouri de care eşti şi acum mândru: *Interior de pictor*, *Rue Corail, Studiu de nud, Suzanne cosind,* pe care le-ai expus în expoziţia impresionistă, şi cel mai bun dintre toate: *Micul visător: un studiu.* În 1881, când Mette năştea al patrulea copil, Jean-René, galeria Durand-Ruel ţi-a cumpărat trei tablouri pentru o mie cinci sute de franci şi un celebru scriitor, Joris-Karl Huysmans, a scris despre tine un articol elogios. Viaţa îţi surâdea, Paul.

— Da, da, şi culmea, au început să dea faliment fabricile şi băncile, strigă, exaltat, încercând să se facă auzit printre tunete. Franţa era în faliment, prieteni. Bursele se închideau una după alta. Mulţumesc, Doamne! Mulţumesc că mi-ai rezolvat problema!

Prietenii îl priveau fără să înţeleagă. Le-ai explicat că această catastrofă economică îi ruina pe toţi francezii în afară de tine. Pentru tine însemna emanciparea. Tragedia economică avu drept urmare o mare agitaţie politică. Anarhiştii erau vânaţi şi Kropotkin a fost arestat. Camille Pissarro se ascunsese şi s-a creat panică în multe cămine sărace sau burgheze. Dar tu, Paul, total indiferent faţă de aceste întâmplări, continuai să pictezi, cuprins de frenezie. Când se închise Bursa din Lyon, Mette a avut o criză de nervi şi a plâns de parcă i-ar fi murit o fiinţă dragă. Când se închise şi cea din Paris n-a mai mâncat câteva zile; a slăbit, s-a ofilit. Tu însă erai foarte mulţumit. În acel an, la a şaptea expoziţie impresionistă ai expus opt picturi în ulei, un pastel şi o sculptură. Când, în august 1883, şeful tău de la Agenţia Financiară te-a chemat pentru a-ţi spune cu voce tremurândă şi cu o expresie îndurerată că, dată fiind situaţia critică, „nu te mai putea ţine”, ai făcut ceva care l-a uluit: i-ai sărutat mâinile. În timp ce, euforic, îi spuneai: „Mulţumesc, *domnule patron.* Aţi făcut acum din mine un adevărat artist.” Nebun de fericire, ai alergat să-i

spui Mettei că începând din ziua aceea nu vei mai pune niciodată piciorul într-un birou. Te vei ocupa numai de pictură. Mută, lividă, clipind des din gene, Mette se prăbuşi la picioarele tale fără simţire.

— Mă schimbasem în acea perioadă, adăugă Paul, bucurându-se. Beam mai mult decât înainte, acasă coniac şi absint în *La Nouvelle Athènes.* Petreceam mult timp singur, cântam la armonică, pentru că mă stimula să pictez. Şi am început să mă îmbrac extravagant, ca un boem, pentru a-i sfida pe burghezi. Aveam treizeci şi cinci de ani. Începeam să-mi trăiesc adevărata viaţă, prieteni.

Brusc, tunetele încetară şi ploaia se mai potoli puţin. Cele treizeci de torente care curgeau spre Atuona în zilele cu ploaie din munţii Temetiu şi Feani se înmulţiseră acum şi râul Make Make se revărsa pe ambele maluri. Curând, o viitură inundă atelierul. Arătând ceaţa care îi înconjura, Ben Varney îngână: „E ca şi cum ai naviga pe o balenieră.” În câteva minute erau cu picioarele până la glezne în torentul noroios. Uzi leoarcă, ieşiră în curte. Toată zona era inundată şi un râu nou apărut, târând crengi, trunchiuri, ierburi, noroi, cutii de conserve, curgea spre strada principală ducând cu el şi plantele smulse din grădina Casei Plăcerii.

— Ştiţi ce se vede acolo, obiectul acela nedesluşit? arăta cu mâna Tioka spre o pată mai întunecată decât norii care parcă atingeau pământul deasupra Atuonei. Umbra aia întunecată pe care o duce torentul spre mare? E casa mea. Sper să nu fie în ea şi copiii mei cu *vahine.*

Vorbea fără nicio tulburare, cu stoicismul marchezienilor care-l impresionase atât de mult pe Koke din prima zi a sosirii pe Hiva Oa. Tioka le făcu cu mâna un semn de despărţire şi se îndepărtă, cu apa până la genunchi. Perdelele de ploaie şi norii îl înghiţiră cât ai zice peşte. Spre deosebire de el, Ky Dong, Poseidonul Frébault şi Ben Varney reacţionară, în sfârşit. De teamă şi uimire, în

câteva clipe, efectul alcoolului dispăru. Ce să facă acum? Cel mai bine să se grăbească să vadă ce făceau familiile lor şi poate să se refugieze pe dealul cimitirului. Pe câmp erau mult mai expuşi furiilor uraganului. Şi dacă mai venea şi un *tsunaami,* adio Atuona.

— Trebuie să vii cu noi pe deal, Paul, insistă Ky Dong. Cabana ta nu va rezista. Nu e vorba de o furtună. E un uragan, un ciclon. Eşti mai sigur cu noi, acolo sus, la cimitir.

— În halul în care sunt picioarele mele să mă bag în noroiul ăsta? râse el. De-abia pot să merg, prieteni. Rămân aici. Mergeţi, plecaţi voi. Rămân aici şi aştept. Sfârşitul lumii este elementul meu, domnilor.

Îi văzu plecând, aplecaţi, plescăind prin apa până la genunchi în direcţia cărării dispărute acum şi care, dincolo de gardul viu de arbuşti, devenea coloana vertebrală a Atuonei. Vor ajunge cu bine, teferi? Da, aveau experienţa acestor schimbări ale vremii. Şi tu, Paul? Ky Dong avea dreptate; Casa Plăcerii era o construcţie fragilă din bambus, frunze de palmier şi bârne de lemn care numai prin miracol rezistase până acum vântului şi apei. Dacă potopul va continua, va fi smulsă şi dusă la vale şi tu o dată cu ea. Era ăsta un mod de a muri acceptabil? Mai degrabă uşor ridicol. Dar nu era mai puţin ridicol decât a muri de pneumonie. Sau să putrezeşti puţin câte puţin din cauza bolii ruşinoase. Cum nu exista un singur colţişor în Casa Plăcerii uscat, la adăpost de rafalele vântului şi ale ploii, îşi târî picioarele – îl dureau foarte tare acum – să-şi toarne alt pahar de absint. Îşi luă armonica udă şi începu să cânte, mecanic. Învăţase să stăpânească acest dificil instrument de tânăr, pe vapor, când se afla în marina comercială. Muzica lui umplea golurile din suflet, îi liniştea crizele de exasperare sau de deprimare şi, când era preocupat de realizarea unui tablou sau a unei sculpturi – rareori, acum, că avea vederea atât de slabă –, îi dădea

curaj şi idei, ceva din vechea dorinţă de a atinge perfecţiunea atât de greu de atins. Neaşteptat mod de a muri aşa, Paul? Într-o insuliţă pierdută în mijlocul Pacificului, Marchizele, regiunea cea mai îndepărtată a lumii. Desigur, hotărâseşi de mult: voiai să mori între sălbatici, ca un sălbatic oarecare. Îşi aminti însă de bătrâna oarbă care îl făcuse să se simtă din nou străin.

Apăruse cu câteva săptămâni în urmă, sprijinindu-se într-un ciomag, venind de nicăieri, pe înserat, când Koke apăruse la etaj ca să admire, forţându-şi privirea, insuliţa pustie Hanakee şi Golful Trădătorilor, care la ora aceea, din cauza soarelui, deveneau purpurii. Bătrâna oarbă intră în grădină, în lătratul câinilor şi mieunatul celor două pisici, scoţând nişte exclamaţii în maori care-i atraseră atenţia lui Koke. Părea o umbră fără contur, mai degrabă o fiinţă fără formă decât o femeie. Era înfăşurată în nişte zdrenţe probabil strânse de la gunoi, cusute sau susţinute cu sfori. Orientându-se cu băţul – lovea scurt şi des la stânga şi la dreapta – găsi drumul spre casă şi, în mod misterios, spre Paul care venea în întâmpinarea ei. Ajunseră faţă în faţă în atelierul de sculptură, exact unde Koke se afla acum, îngheţat de frig, învingându-şi spaima cu absint. Era oarbă sau se prefăcea? Când s-a apropiat mai mult îi văzu corneele albe. Da, era oarbă. Înainte ca Paul să deschidă gura, femeia, simţindu-l aproape, ridică mâna şi îi atinse pieptul gol. Îi pipăi liniştită braţele, umerii, buricul. Apoi, desfăcând *el pareo,* burta, testiculele, penisul. Le cântări, ca şi cum l-ar supune unui examen. Atunci, faţa i se strâmbă şi exclamă, dezgustată: *„Popa'a”.* Era o expresie pe care Paul o cunoştea; indigenii maori îi denumeau aşa pe europeni. Fără să mai spună vreun cuvânt, fără să aştepte mâncare sau ceva de pomană cum căuta de obicei, bătrâna oarbă se întoarse şi, lovind cu băţul, se îndepărtă. Asta erai tu pentru ei: un străin cu falusul cu prepuţ. Până şi în asta ai ratat, Koke.

Se trezi în dimineaţa următoare, îmbrăţişat de armonica lui. Adormise cu capul pe masă, între pahare şi sticlele care acum erau împrăştiate pe jos. Apa începuse să se retragă din atelier, dar în jurul lui, totul era devastat, distrus. Totuşi, deşi în parte stricată şi fără acoperiş, Casa Plăcerii rezistase uraganului. Şi acolo, sus, pe un cer palid, soarele renăscut începea să încălzească pământul.

Oraşul-monstru

Béziers şi Carcassonne, august/septembrie 1844

Uneori, Flora îşi compara călătoria prin sudul Franţei cu cea a lui Virgiliu şi Dante prin Infern, pentru că de fiecare dată ajungea într-un oraş mai murdar, mai urât, mai laş decât cel dinainte. În Béziers, de exemplu, un oraş murdar în care a înnoptat trăgând la un han greu de suportat, Hôtel des Postes, în care nici măcar unul dintre băieţi, nici măcar *maître* nu vorbea franţuzeşte, ci occitana, nu a obţinut nicio aprobare de a organiza întâlniri în vreo fabrică sau atelier. Patroni şi muncitori îi închiseră toate uşile de frica autorităţilor. Şi singurii opt muncitori care acceptară să stea de vorbă cu ea au făcut-o luându-şi atâtea precauţii – ajunseră la hotel pe întuneric, intrară printr-o uşă falsă – şi erau atât de speriaţi să nu-şi piardă locul de muncă încât Flora nici nu a încercat măcar să le sugereze să formeze un comitet al Uniunii Muncitoare.

A rămas în Béziers doar două zile, ultimele din august 1844. Când a luat vaporul poştal spre Carcassonne, se simţea de parcă ar fi ieşit din închisoare. Ca să evite răul de mare, rămase pe punte, printre oamenii care nu aveau dreptul la cabină. Acolo fu martoră la o ceartă care era gata să se sfârşească cu o încăierare, între un *spahiu,* soldat colonial recent întors din Algeria, şi un tânăr din marina comercială, pe care îi incită să-şi spună părerea: care dintre meseriile lor era mai folositoare societăţii. Marinarul spuse că vapoarele transportau pasageri şi marfă şi facilitau comerţul; în plus, la ce foloseau soldaţii decât pentru a ucide? *Spahiul,* indignat, arătându-şi cicatricele, răspunse că armata tocmai câştigase pentru Franţa în nordul Africii o colonie de trei ori mai mare decât metropola. Când cearta a luat proporţii şi începură să se înjure, Flora îi potoli:

— Sunteţi o dovadă vie că armata Franţei continuă să-i

abrutizeze pe recruţi, exact la fel ca în timpul lui Napoleon.

Mai erau şase ore până la Carcassonne. Se aşează pe o bancă la pupa, se ghemui lângă nişte parâme şi în clipa următoare, adormi. O visă pe Olympia. Prima oară când o visai, Florita, de când, în urmă cu şapte luni, ai părăsit Parisul.

Un somn blând, plăcut, uşor excitant, nostalgic. Aveai doar amintiri frumoase despre prietena ta căreia îi datorai atât de mult. Dar nu-ţi părea rău că ai rupt-o cu ea atât de brusc cum ai făcut-o la întoarcerea din Anglia, în toamna lui 1839, pentru că ar fi însemnat să-ţi pară rău de cruciada ta pentru a transforma lumea prin inteligenţă şi iubire. Deşi o cunoscuseşi la acel bal al Operei la care participaseşi deghizată în ţigancă, în care o femeie zveltă, cu ochi pătrunzători îţi sărutase mâna, prietenia ta cu Olympia Maleszewska nu a început decât câteva luni mai târziu. Era nepoata unui celebru orientalist, profesor la Sorbona, şi lupta pentru eliberarea Poloniei de sub dominaţia rusă. Colabora cu Comitetul Naţional Polonez care reunea exilul din Franţa şi se căsătorise cu unul din idolii ei, Léonard Chodsko, funcţionar la Biblioteca Sainte-Geneviève şi istoric patriot. Dar Olympia era mai ales o mare doamnă de societate. Avea un salon foarte cunoscut la care veneau literaţi, pictori, politicieni şi când Flora primi o invitaţie pentru seratele de joi, se duse. Casa era elegantă, primirea rafinată şi plină de persoane celebre. Actriţa la modă Marie Dorval stătea lângă romanciera George Sand şi Eugène Sue cu Tatăl sansimonienilor, Prosper Enfantin. Olympia le acorda atenţie tuturor, cu simpatie şi un tact deosebit. A fost foarte atentă cu tine, prezentându-te şi lăudându-te prietenilor ei. Citise *Peregrinările unei paria* şi admiraţia ei pentru cartea ta părea sinceră.

Fiindcă Olympia a insistat atât de mult să mai vii la

seratele ei, ai mai fost de multe ori şi te-ai simţit mereu foarte bine. A treia sau a patra oară, în vestibul, Olympia, care te ajuta să-ţi laşi paltonul şi să-ţi aranjezi părul – „Nu te-am văzut niciodată aşa radiantă ca azi, Flora” –, te-a luat de odată de mijloc, te-a strâns la pieptul ei şi te-a sărutat pe buze. A fost atât de neaşteptat totul că tu, arzând din cap până în picioare, nu ai ştiut ce să faci. (Era prima oară în viaţă când ţi se întâmpla, Florita.) Roşie la faţă, răvăşită, ai rămas nemişcată, privind-o pe Olympia fără să spui nimic. „Dacă nu v-aţi dat seama până acum, acum ştiţi că vă iubesc”, râse Olympia. Şi, luându-te de mână, te duse să-i întâlneşti pe ceilalţi invitaţi.

De multe ori te-ai întrebat de ce în seara aceea, în loc să reacţionezi aşa cum ai fi făcut-o dacă, în locul Olympiei, te-ar fi sărutat pe neaşteptate un bărbat – pălmuindu-l, plecând chiar în clipa aceea de acolo –, ai rămas la serată, tulburată, deconcertată, dar fără să te superi şi fără dorinţa de a pleca. O simplă curiozitate sau ceva mai mult? Ce însemna asta, Andaluzo? Când, după câteva ore, ai spus că trebuie să pleci, stăpâna casei te-a luat de braţ şi te-a condus în vestibul. Te-a ajutat să-ţi pui paltonul şi pălăriuţa cu voal. „Nu te-ai supărat pe mine, nu-i aşa, Flora?”, îţi susură la ureche, cu voce caldă. „Nu ştiu dacă sunt supărată sau nu. Sunt însă uimită. Este prima oară că o femeie mă sărută pe buze.” „Eu te iubesc de când te-am văzut atunci prima oară la Operă”, îţi spuse Olympia uitându-se în ochii tăi. „Putem să ne vedem doar noi două, să ne cunoaştem mai bine? Te rog, Flora.”

Se văzuseră, luaseră ceaiul împreună, se plimbaseră în trăsură prin Neuilly şi când Flora îi povesti experienţele ei conjugale cu André Chazal, prietenei ei i se umeziră ochii. I-ai mărturisit că, după căsătorie, ai simţit întotdeauna o repulsie instinctivă faţă de actul sexual şi că, de aceea, nu ai avut din acest motiv niciodată un amant. Cu infinită delicateţe şi dulceaţă, Olympia, sărutându-ţi mâinile, te-a

rugat s-o laşi să-ţi arate ce dulce şi plăcută putea să fie plăcerea între două prietene care se iubesc. De atunci, când se întâlneau sau se despărţeau, îşi căutau buzele.

Au făcut amor pentru prima oară nu mult timp după aceea, într-o căsuţă de la ţară, aproape de Pontoise, unde familia Chodsko se ducea vara şi unde îşi petrecea sfârşitul de săptămână. Plopii din jurul casei foşneau în bătaia vântului cu un susur complice; se auzea ciripitul păsărilor şi în încăperea încălzită de focul din cămin, atmosfera moleşitoare, ameţitoare a topit încet-încet toate reţinerile Florei. Prietena ei îi dădea să soarbă din gura ei şampanie şi o ajuta să se dezbrace. Fără niciun pic de jenă, Olympia se dezbrăcă şi ea şi luând-o în braţe pe Flora, o culcă pe pat, şoptindu-i cuvinte dulci. După ce o privi, contemplând-o cu atenţie şi devoţiune, începu să o mângâie. După ce ai depăşit acele momente de la început de sfială şi încordare, te-a făcut să simţi plăcere, Florita, multă plăcere. Te-a făcut să te simţi frumoasă, dorită, tânără, femeie. Olympia te-a învăţat că nu aveai de ce să simţi frică, nici silă de sex, că a te abandona dorinţei, a te lăsa cuprinsă de senzualitatea mângâierilor, de plăcerile trupului, era un fel intens şi exaltant de a trăi, deşi dura doar câteva ore, câteva minute. Ce egoism delicios, Florita. Descoperirea plăcerii fizice, a unei plăceri fără violenţă, între egali, te-a făcut să te simţi o femeie mai completă şi mai liberă. Deşi niciodată nu ai putut evita, nici măcar în zilele în care ai fost foarte fericită cu Olympia, să te oferi plăcerii pure a corpului fără un sentiment de vinovăţie, fără senzaţia de risipire a energiei, de prejudiciere morală.

Această relaţie a durat mai puţin de doi ani. Flora nu îşi amintea nici măcar o ceartă, o răcire, nicio asprime care s-o urâţească. E adevărat că nu s-au văzut prea des pentru că amândouă aveau multe preocupări şi Olympia, în plus, un soţ şi un cămin de îngrijit, dar când o făceau, totul mergea miraculos de bine. Se distrau şi simţeau plăcere

amândouă ca două fete îndrăgostite. Olympia era mai frivolă şi mai mondenă decât Flora şi, în afară de tragedia Poloniei subjugate, nu o interesau problemele sociale, nici soarta femeilor sau a muncitorilor. Iar Polonia o interesa datorită soţului, pe care, în felul ei extrem de liber, îl iubea mult. Dar era vitală, neobosită, iar cu tine, infinit de drăgăstoasă. Flora se amuza ascultând-o povestind despre intrigile şi bârfele din lumea bună, pentru că o făcea cu graţie şi ironie, în plus, Olympia era o femeie instruită, citise mult, avea cunoştinţe de istorie, de artă şi de politică, domenii care o pasionau, astfel că, şi pe plan intelectual, Flora câştigă mult datorită acestei prietenii. Au făcut amor de multe ori în căsuţa din Pontoise, dar şi în apartamentul de la Paris al Olympiei, în cel al Florei din rue du Bac şi uneori, deghizate, tu în nimfă şi ea în satir, într-un hotel de la marginea pădurii Marly, cu veveriţe care veneau la fereastră să le mănânce alune din palme. Când, în 1839, Flora plecă la Londra pentru patru luni, ca să se documenteze pentru cartea despre situaţia săracilor în citadela capitalismului, îşi scriau de două-trei ori pe săptămână, misive pasionante, spunându-şi că le era dor, că se gândeau una la alta, că se doreau şi că ambele numărau zilele, orele, minutele până se vor vedea din nou. „Te acopăr de sărutări şi mângâieri în toate visele mele, Olympia. Îmi place întunecimea pletelor tale şi a părului de pe pubis. De când te cunosc, urăsc femeile blonde.” Gândeai aceste fraze înflăcărate pe care i le trimiteai Olympiei din Londra, în timp ce, deghizată în bărbat, vizitai fabrici, baruri, cartiere sărace şi bordeluri pentru a-ţi fundamenta ura împotriva paradisului celor bogaţi şi a infernului celor săraci? Le gândeai cuvânt cu cuvânt. Dar atunci, Andaluzo, de ce îndată ce te-ai întors la Paris, în chiar seara întoarcerii, i-ai comunicat Olympiei că relaţia voastră lua sfârşit, că nu trebuia să vă mai vedeţi niciodată? Olympia, mereu sigură de ea însăşi, atât de

femeie de societate, deschise gura, făcu ochii mari şi se schimbă la faţă. Dar nu spuse nimic. Te privea, muşcându-şi buzele, devastată.

— Nu pentru că nu te iubesc, Olympia. Te iubesc, eşti singura persoană din lume pe care am iubit-o. Îţi voi fi mereu recunoscătoare pentru aceşti doi ani de fericire pe care mi i-ai dăruit. Dar eu am o misiune. Nu mi-o voi putea îndeplini cu sentimentele şi mintea împărţite între obligaţiile mele şi tine. Pentru ceea ce vreau eu să fac trebuie ca nimic şi nimeni să nu mă distragă. Nici măcar tu. Trebuie să mă dăruiesc trup şi suflet acestei misiuni. Nu am mult timp la dispoziţie, draga mea. Şi nu cunosc pe nimeni în Franţa care să mă înlocuiască. Glonţul din piept poate pune capăt vieţii mele în orice moment. Vreau cel puţin să pun pe roate lucrurile. Nu fi supărată şi iartă-mă.

Nu s-au mai văzut de atunci niciodată. Între timp, tu ai scris teribila diatribă împotriva Angliei, *Plimbare prin Londra,* broşura *Uniunea Muncitoare* şi iată-te acum, în ţinuturile din Pirinei ale Franţei, la Carcassonne, încercând să pui în mişcare revoluţia universală. Nu regretai că ai părăsit-o pe blânda Olympia, Florita? Nu. Era de datoria ta să faci ceea ce ai făcut. Să salvezi exploataţii, să-i uneşti pe muncitori, să obţii egalitatea pentru femei, să faci dreptate victimelor din această lume atât de rău alcătuită, era mai important decât egoismul minunat al iubirii, decât această indiferenţă faţă de aproapele tău în care plăcerea te scufundă. Singurul sentiment care avea loc acum în viaţa ta era iubirea faţă de oameni. Nici măcar pentru fiica ta, Aline, nu mai rămânea loc în inima ta atât de ocupată, Florita. Aline era în Amsterdam, lucrând ca ucenică la o modistă şi uneori treceau săptămâni uitând să-i scrii măcar un rând.

În aceeaşi noapte în care Flora ajunse la Carcassonne, avu o întâlnire tare neplăcută cu fourieriştii de aici, care, conduşi de liderul lor, *monsieur* Escudié, îi organizaseră

vizita. Îi rezervaseră o casă la Hôtel Bonnet, lângă vechiul zid medieval. Se culcase deja, când lovituri puternice în uşă o treziră. Responsabilul hotelului nu ştia cum să-şi ceară scuze; nişte domni insistau să o vadă. Era foarte târziu, să revină mâine. Dar cum stăruiau atâta, îşi aruncă un capot pe umeri şi ieşi să-i întâlnească. Mai mult de zece fourierişti locali beţi veniseră să-i ureze bun-venit. Simţi că i se face rău. Aşa voiau aceşti boemi să facă revoluţia, cu chefuri de şampanie şi bere? Unuia dintre ei care, cu privirea înceţoşată şi limba împleticită, insista să se îmbrace ca să-i arate bisericile şi zidurile medievale la lumina lunii, îi răspunse:

— Ce mă interesează pe mine pietrele antice, când astăzi atâtea fiinţe au atâtea probleme de rezolvat! Aflaţi că eu aş da oricând, fără să ezit, cea mai frumoasă biserică a creştinătăţii pe un singur muncitor inteligent.

Văzând-o atât de enervată, au plecat.

Toată săptămâna petrecută în oraş, falansterienii din Carcassonne – avocaţi, fermieri, medici, ziarişti, farmacişti, funcţionari, care se autointitulau *chevaliers* – îi creară permanent probleme. Avizi de putere, plănuiau o acţiune armată în tot sudul Franţei. Spuneau că erau înţeleşi cu mulţi militari şi chiar cu garnizoane întregi. De la prima adunare, Flora le critică planul cu vehemenţă. Radicalismul lor, le spuse, în cel mai bun caz va servi pentru a înlocui la conducere nişte burghezi cu alţii, fără să modifice însă sistemul social, iar în cel mai rău dintre cazuri, pentru a provoca o represiune sângeroasă care ar sugruma mişcarea muncitorească în faşă. Importantă era revoluţia socială, nu puterea politică. Planurile lor conspirative, fanteziile lor violente, îi zăpăceau pe muncitori, îi îndepărtau de ţelurile lor, le măcinau forţele într-o acţiune subversivă de natură pur politică, în care ar fi fost decimaţi de armată, într-un sacrificiu inutil pentru cauză. *Cavalerii* aveau influenţă în mediile muncitoreşti şi

participară la întâlnirile Florei cu muncitorii din filaturi şi fabricile de postav. Prezenţa lor îi intimida însă pe săraci, care, de faţă cu aceşti burghezi, abia dacă îndrăzneau să-şi spună părerea. În loc să le explici obiectivele Uniunii Muncitoare, trebuia să-ţi pierzi timpul ore întregi ca să-i combaţi pe aceşti politicieni de doi bani care îi înflăcărau pe muncitori cu planurile lor de răscoală armată pentru care, spuneau ei, ascunseseră în locuri strategice puşti şi butoaie de pulbere. Perspectiva de a pune mâna pe putere printr-un act de forţă era periculoasă; aprindea spiritele muncitorilor.

— Ce diferenţă va fi între un guvern de fourierişti şi cel de acum? se dezlănţuia *Madame-la-Colère,* indignată. Ce îmbunătăţire poate însemna pentru muncitori să-i exploataţi dumneavoastră sau alţii? Problema nu este să iei puterea cu orice preţ, ci să terminăm o dată pentru totdeauna cu exploatarea şi inegalităţile.

Noaptea, se întorcea la Hôtel Bonnet la fel de epuizată ca la Londra în vara lui 1839, după zile ameţitoare, în care, de dimineaţa şi până seara, cu un dispreţ olimpian faţă de sfaturile medicilor, Flora îşi petrecea timpul observând totul, în acel oraş monstru de două milioane de locuitori, capitala celui mai mare imperiu de pe planetă, sediu al celor mai înfloritoare fabrici şi al celor mai mari averi, pentru a dovedi lumii cum, în spatele acestei faţade de prosperitate, lux şi putere, se cuibăreau cea mai abjectă exploatare, cele mai grave inechităţi şi o lume chinuită suferea înjosiri şi abuzuri doar pentru a face posibilă vertiginoasa bogăţie a unui pumn de aristocraţi şi proprietari.

Diferenţa, Florita, era că, în 1839, deşi aveai şi atunci acest glonţ în piept, câteva ore de somn îţi erau de ajuns ca să te refaci şi să fii gata pentru altă pasionată zi londoneză, aventurându-te prin acele locuri rău famate în care nu punea piciorul niciun turist şi care rămâneau

invizibile în toate cronicile călătorilor care se delectau descriind frumuseţea saloanelor şi cluburilor, curăţenia parcurilor, iluminatul public cu gaz din West End şi farmecul balurilor, al banchetelor, dineurilor cu care îşi umpleau timpul paraziţii nobilimii. Acum, te sculai la fel de obosită cum te culcai şi ziua trebuia să apelezi la această încăpăţânare ciclopică, cu eforturi supraomeneşti, pentru a îndeplini programul pe care tu singură ţi-l impuseseşi. Nu glonţul te chinuia cel mai tare; erau colicii şi durerea din uter împotriva cărora calmantele nu-şi făceau efectul.

Cu toată ura pe care ajunseseşi să o simţi pentru Londra şi Anglia din timpul când locuiseşi acolo, în tinereţe, lucrând pentru familia Spence, trebuia să recunoşti că, fără această ţară, fără muncitorii englezi, scoţieni şi irlandezi, probabil niciodată nu ţi-ai fi dat seama că singurul mod de emancipare a femeii şi de obţinere pentru ea a egalităţii cu bărbatul era să înfrăţeşti lupta ei cu cea a muncitorilor, celelalte victime, ceilalţi exploataţi, imensa majoritate a omenirii. Ideea i-a venit la Londra, graţie mişcării cartiste care cerea aprobarea prin lege a unei Carte a Poporului, stabilind sufragiul universal, votul secret, reînnoirea anuală a Parlamentului şi ca parlamentarii să primească un salariu pentru că numai aşa muncitorii vor putea ajunge să ocupe un loc în Parlament. Deşi exista din 1836, când Flora ajunse la Londra, în iunie 1839, mişcarea cartistă era în plin avânt. Participă la marşuri şi mitinguri, fu martoră la strângerea de semnături şi se informă cu privire la excelenta organizare, cu comitete în sate, oraşe şi fabrici. Ai rămas impresionată. Entuziasmul te ţinea trează nopţi la rând, evocând acele marşuri de mii şi mii de muncitori pe străzile londoneze. O adevărată armată civilă? Cine i s-ar fi putut opune dacă toţi exploataţii şi săracii din lume se organizau asemenea cartiştilor? Femeile şi muncitorii alături vor fi invincibili. O forţă capabilă să revoluţioneze omenirea fără a trage un

singur foc.

Când a aflat că în acele zile va avea loc la Londra Convenţia Naţională a mişcării cartiste, s-a informat unde se ţine. Făcând un act de curaj, se prezentă la *Doctor Johnson's Tavern,* un bar cu un aspect meschin, într-o *impasse* din Fleet Street. Într-o sală imensă, plină de fum şi umezeală, prost iluminată, mirosind a bere ieftină şi a varză fiartă, se înghesuiau în jur de o sută de conducători cartişti, printre care principalii lideri, O'Brien şi O'Connor. Discutau despre oportunitatea decretării unei greve generale pentru susţinerea Cartei Poporului. Când te-au întrebat cine erai şi ce căutai acolo, ai explicat, fără ca vocea să-ţi tremure, că aduceai fraţilor britanici salutul muncitorilor şi al femeilor din Franţa. Te-au privit miraţi, dar nu te-au dat afară. Se afla acolo şi o mână de femei care se uitau cu neîncredere la îmbrăcămintea ta burgheză. Timp de câteva ore, i-ai ascultat cum discutau, făcând propuneri, votând moţiuni. Erai ca în transă. Da, această forţă, multiplicată în toată Europa, va schimba lumea, va aduce fericirea dezmoşteniţilor sorţii. Când, la un moment dat, O'Brian şi O'Connor întrebară dacă delegata franceză voia să ia cuvântul, nu ai ezitat nici măcar o clipă. Ai urcat pe scenă şi în engleza ta poticnită, i-ai felicitat şi i-ai încurajat să dea în continuare acest exemplu de organizare şi luptă tuturor săracilor din lume.

Ţi-ai terminat scurta alocuţiune cu un îndemn înflăcărat care îi lăsă pe ascultătorii tăi, adepţi ai pacifismului, total deconcertaţi: „Să dăm foc tuturor castelelor, *brothers*!"

Acum râdeai amintindu-ţi acel discurs solemn, Florita. Pentru că tu nu credeai în violenţă. Ai făcut acea chemare incendiară pentru a-ţi exprima cu o imagine dramatică emoţia pe care o trăiai. Ce privilegiu să fii acolo, între aceşti fraţi exploataţi care începeau să-şi ridice fruntea. Tu erai pentru iubire, pentru idei, pentru convingere, împotriva gloanţelor, a eşafodului. De aceea te exasperau

aceşti burghezi violenţi din Carcassonne care credeau că toate se vor rezolva prin mobilizarea regimentelor şi ridicarea de ghilotine în piaţa publică. La ce te puteai aştepta de la oameni atât de stupizi? Burghezia nu avea leac, egoismul ei o va împiedica mereu să vadă adevărul general. Tu, în schimb, acum mai mult decât oricând, aveai siguranţa că eşti pe drumul corect. Să apropii femeile de muncitori, să îi organizezi şi pe unii şi pe alţii într-o alianţă care să depăşească graniţele şi pe care nicio armată, poliţie sau guvern să n-o poată strivi. Atunci, cerul va înceta să mai fie o abstracţie, va scăpa de predicile preoţilor şi de credulitatea credincioşilor şi va deveni istorie, viaţă de zi cu zi şi pentru toţi muritorii. „O, Doamne, ajunge să trimiţi zece femei ca mine pe această lume pentru ca justiţia să domnească pe pământ.”

Printre fourieriştii din Carcassonne, cel mai important era Hugues Bernard. Membru al societăţilor secrete din Franţa şi carbonar în Italia, voia cu orice preţ război civil. Elocvent şi seducător, îi făcea pe muncitori să-l asculte ca nişte tâmpiţi. Flora l-a înfruntat: l-a numit „îmblânzitor de şerpi”, „iluzionist”, „corupător al muncitorilor cu saliva lui demagogică”. În loc să se supere, Hugues Bernard o conduse până la hotel, copleşind-o cu laude mieroase: era femeia cea mai inteligentă pe care o cunoscuse, singura cu care ar putea să se căsătorească. Dacă nu ar fi sigur că va fi refuzat, ar încerca să o cucerească. Pe Flora o apucă râsul. Dar, din aceeaşi cochetărie, optă să-l ţină la distanţă. Şi Escudié, liderul *cavalerilor*, se strădui să-i câştige prietenia. Era un om cu scânteieri de geniu, misterios şi melancolic, îmbrăcat în negru mereu.

— Dumneata ai fi un bun revoluţionar, Escudié, dacă ai avea ceva mai multă iubire şi mai puţine pofte.

— Ai pus degetul pe rană, Flora, aprobă zveltul şi cadavericul fourierist, foarte serios, cu o expresie mefistofelică. Marea problemă a vieţii mele au fost poftele.

Carnea.

— Uită de carne, Escudié. Pentru revoluţie e nevoie doar de spirit, de idee. Carnea este o piedică.

— E uşor de zis, dar e mai greu de realizat, Flora, afirmă falansterianul, adoptând un ton elegiac şi o privire care o alarmă. Carnea este un ingredient al tuturor legiunilor infernale. Dacă aţi descoperi lumea dorinţelor mele, dumneata, care pari atât de pură, ai muri de spaimă. L-ai citit, din întâmplare, pe marchizul de Sade?

Flora simţi că picioarele îi tremurau. Făcu în aşa fel să schimbe subiectul, temându-se ca Escudié, continuând pe acest drum, să nu înceapă să-i dezvăluie infernul lui secret, acele adâncuri lubrice ale sufletului lui unde, judecând după pupilele aprinse, trebuie că locuiau mulţi demoni. Totuşi, într-un acces de sinceritate care nu-i stătea în fire, se trezi făcându-i ea pe neaşteptate confidenţe fourieristului.

Ea era o femeie liberă şi demonstrase cu vârf şi îndesat în cei patruzeci şi unu de ani ai ei că nu se temea de nimeni şi de nimic. Dar, în ciuda aventurii ei trecătoare cu Olympia, sexul continua să-i provoace o stare de rău difuză, pentru că viaţa îi demonstrase, şi nu o dată, că dorinţa carnală era în acelaşi timp exaltare şi plăcere, dar şi un versant pe care omul se rostogolea rapid spre animalitate, spre formele cele mai sălbatice ale cruzimii şi ale nedreptăţii faţă de femeie. Ea a ştiut-o de tânără, graţie lui André Chazal, violator al propriei soţii şi apoi al fiicei sale, dar mai ales văzuse şi atinsese cu o spaimă pe care niciodată nu şi-o va şterge din memorie călătoria de la Londra din 1839. Scene atât de scandaloase încât editorii cărţii *Promenades dans Londres* o obligară să le atenueze şi pe care, după publicarea cărţii, niciun critic nu îndrăznise să le comenteze. Spre deosebire de *Peregrinările unei paria,* elogiată peste tot, dezvăluirile ei despre racilele metropolei londoneze au fost în mod laş

trecute sub tăcere de intelectualitatea pariziană. Dar ce importanţă avea, Florita? Nu era un semnal că te aflai pe drumul bun? „Da, da, da, fără îndoială”, o încurajă Escudié.

Ideea de a se îmbrăca în bărbat i-o dăduse, la puţin timp după ce sosise la Londra, un prieten owenist care o văzu necăjită când aflase că intrarea în Parlamentul britanic era interzisă femeilor. O ajută un diplomat turc care îi procură costumul pentru deghizare, trebui să facă nişte modificări pantalonilor bufanţi şi turbanului şi să umple pantofii cu ghemotoace cu hârtie. Deşi îi fu un pic teamă când traversă impunătoarea clădire de pe malul Tamisei, centrul puterii imperiale britanice, ascultând apoi intervenţiile deputaţilor, uită complet de falsa ei identitate. Majoritatea parlamentarilor îi produseră o impresie jalnică din cauza vulgarităţii şi a manierei de a-şi ocupa locurile în fotoliile parlamentare cu pălăria pusă. Totuşi, când îl auzi pe Daniel O’Connors, liderul independentiştilor irlandezi, primul irlandez catolic care ocupa un loc în Camera Comunelor, care proiectase o strategie de luptă neviolentă împotriva colonialismului englez, fu cuprinsă de emoţie. Acest om urât, cu aparenţă de birjar gătit de sărbătoare, când vorbea – pledând pentru abolirea sclaviei şi sufragiul universal – devenea frumos, răspândea decenţă, bun-simţ şi idealism. Era un orator atât de strălucitor că toţi îl ascultau cu atenţie. Ascultându-l pe O’Connors, Florei îi veni ideea Avocatului Poporului, pe care o introduse în proiectul Uniunii Muncitoare: mişcarea femeilor şi muncitorilor va aduce în Congres un purtător de cuvânt, plătindu-i salariul, ca să apere acolo interesele celor săraci.

S-a deghizat de multe ori în bărbat în cele patru luni. Îşi propusese să scrie despre viaţa pe care o duceau cele o sută de mii de prostituate despre care se spunea că făceau trotuarul în Londra şi despre ceea ce se petrecea în

bordelurile din oraş şi niciodată nu ar fi putut să exploreze aceste fundături fără să-şi ascundă sexul sub nişte pantaloni şi o redingotă de bărbat. Chiar şi aşa era periculos să intre în anumite cartiere. Noaptea în care străbătu Waterloo Road, de la periferie până la Waterloo Bridge, cei doi cartişti care o însoţeau erau înarmaţi cu bastoane pentru a descuraja mulţimea hoţilor de buzunare şi vagabonzi care mişunau printre codoaşe, peşti şi târfe. Se îngrămădeau pe trotuare, la intersecţii şi profitând de absenţa poliţiei, în văzul lumii îi atacau pe clienţii singuratici. Marfa era oferită cu neruşinare trecătorilor care, pe jos, călare sau în trăsură, circulau pe stradă, examinând oferta disponibilă. Teoretic, vârsta minimă pentru comerţul cu carne vie era de doisprezece ani. Dar Flora putea să jure că între scheletele murdare, machiate strident şi semidezbrăcate pe care codoaşele şi peştii le ofereau, existau fetiţe şi băieţi de zece şi poate chiar de opt ani, fiinţe cu privirile năuce şi stupide care păreau că nu înţeleg nimic din ceea ce li se întâmpla. Tupeul şi vulgaritatea cu care ofereau serviciile („Păpuşa asta acceptă să i-o trageţi şi pe la spate, *sir*”, „Frumoasa mea o suge ca o artistă, domnule, şi puteţi s-o şi biciuiţi”) îi produceau accese de ură. Era gata să leşine. Străbătând interminabilul bulevard, apărată de întunericul întrerupt din loc în loc de felinarele roşietice ale caselor de toleranţă, auzind dialogurile scârboase, vocile răguşite ale beţivilor, avea impresia unei fantasmagorii macabre, a unui sabat medieval. Nu era oare tot ce putea fi mai apropiat pe pământ de infern? Exista oare ceva mai demonic decât destinul acelor fetiţe şi băieţi oferite pe câteva centime desfrâului acestor scârbavnici?

Exista, Florita. Mai rău decât teritoriul lupanarelor din East End, cu fetiţe şi băieţi de multe ori răpiţi din sate şi vânduţi bordelurilor sau caselor de *rendez-vous* londoneze de către bande specializate în această afacere, erau acele

finishes din West End, în plin centru al Londrei, cel al distracţiilor elegante. Acolo, Florita, ai putut vedea culmea inechităţii. Aceste *finishes* erau taverne-bordeluri sau baruri cu prostituate unde bogătaşii, nobilii, privilegiaţii acestei societăţi de stăpâni şi de sclavi presupuşi liberi, mergeau *to finish* nopţile lor de orgie. Le-ai vizitat îmbrăcată în dandy, cu un tânăr de la legaţia franceză care îţi citise cărţile şi care ţi-a împrumutat un costum bărbătesc, nu înainte de a încerca să te facă să renunţi căci, te asigură el, experienţa te va îngrozi. Avea dreptate. Tu, care credeai că ai văzut totul despre animalizarea fiinţei umane, nu văzuseşi încă până la ce extreme putea ajunge umilirea femeii.

Domnişoarele din *finishes* nu erau prostituatele nemâncate şi multe dintre ele tuberculoase din Waterloo Road. Erau curtezane bine îmbrăcate, pline de bijuterii, machiate strident care după miezul nopţii, aşezate în şir precum cântăreţele de music-hall, îi primeau pe bogătaşii care luaseră cina în oraş sau fuseseră la teatru, la concert şi veneau să-şi termine petrecerea în aceste localuri de lux, să bea, să danseze, iar unii dintre ei, urcând în camerele de la etaj cu una sau două fete, să se culce cu ele, să le biciuiască sau să se lase biciuit de ele, adică ceea ce în Franţa era numit *le vice anglais.* Dar în *finishes,* adevărata distracţie nu era nici patul, nici biciul, ci exhibiţionismul şi cruzimea. Începea la două-trei noaptea, când lorzii şi rentierii îşi scoteau hainele, cravatele, vestele, bretelele şi începeau ofertele. Ofereau bani gheaţă, guinee[17] de aur strălucitor femeilor – fete, adolescente, fetiţe – ca să bea băuturile pe care ei le pregăteau. Li le turnau în stomac, veseli, aplaudându-se unul pe celălalt, în coruri de râsete în hohote. La început le ofereau gin, cidru, bere, whisky, cognac, şampanie, dar,

17 veche monedă engleză fabricată cu aurul adus din Guineea (*n. t.*).

apoi, amestecau alcoolul cu oţet, muştar, piper şi porcării şi mai rele pentru a le vedea pe acele femei care, pentru a pune mâna pe acele guinee, dădeau peste cap paharul, căzând pe jos, strâmbându-se de scârbă, tăvălindu-se şi vomitând. Atunci, cei mai beţi sau mai peverşi, între aplauze, îndemnaţi de cor, îşi deschideau şliţul şi urinau peste ele, iar cei mai îndrăzneţi se masturbau pentru a le umple de spermă. Când la şase-şapte dimineaţa, noctambulii, obosiţi de distracţie şi sătui de băutură şi perversiuni, cădeau cuprinşi de toropeala imbecilă a beţivilor, intrau lacheii în local şi-i târau în berline şi birje pentru a-i duce în casele lor somptuoase să-şi revină după un somn profund de beţiv.

Niciodată nu ai plâns aşa de mult ca atunci, Flora Tristán. Nici măcar când ai aflat că André Chazal o violase pe Aline nu ai plâns ca după acele nopţi petrecute până în zori în acele *finishes* londoneze. Atunci te-ai hotărât să termini cu Olympia pentru a te consacra cu totul revoluţiei. Nu mai simţiseşi niciodată o asemenea compasiune, o asemenea amărăciune, atâta furie. Retrăiai acele sentimente în noaptea fără somn de la Carcassonne, gândindu-te la acele curtezane de treisprezece, paisprezece, cincisprezece ani – una dintre ele ai fi putut fi tu dacă te răpeau când lucrai pentru Spence – înghiţind acele porcării pentru o guinee, dându-le voie să te scuipe, să urineze pe tine şi să te stropească cu sperma lor pentru o guinee, pentru ca bogătaşii din Anglia să aibă un moment de distracţie în vieţile lor pustii şi stupide. Pentru o guinee! Doamne-Dumnezeule, dacă exişti, nu poţi fi atât de nedrept încât să-i curmi viaţa Florei Tristán înainte de a face să funcţioneze Uniunea Muncitoare universală care va pune capăt tuturor relelor din această vale a plângerii. „Mai dă-mi cinci ani sau mai degrabă opt ani, mi-ar fi de ajuns, Doamne.”

Carcassonne nu era o excepţie de la regulă, desigur. În

fabricile de postav, unde i se interzisese intrarea, bărbaţii câştigau de la un franc şi jumătate la doi franci pe zi şi femeile, pentru aceeaşi muncă, jumătate. Programul de muncă dura între paisprezece şi optsprezece ore zilnic. În fabricile de mătase şi în ţesătoriile de lână munceau copii de şapte ani pentru opt centime pe zi, în ciuda faptului că era interzis de lege. Climatul de ostilitate împotriva sa era foarte mare. Turneul ei devenise cunoscut în regiune şi, în ultimul timp, în oraşe, duşmanii îşi ascuţeau cuţitele pentru a o primi. Flora descoperi că patronii răspândiseră nişte foi volante calificând-o drept „bastardă, agitatoare şi perversă, acuzând-o că îşi abandonase soţul şi copiii, avusese amanţi şi acum era sansimoniană şi comunistă icariană". Ultimul lucru o făcu să izbucnească în râs. Cum putea fi în acelaşi timp sansimoniană şi icariană? Cele două grupuri se detestau. E adevărat, fuseseşi simpatizantă a lui Saint-Simon cu câţiva ani în urmă, dar asta ţinea deja de preistoria ta. Deşi citiseşi romanul *Călătorie prin Icaria* de Étienne Cabet (aveai prima ediţie din 1840, cu dedicaţie de la el), care îi adusese atâţia adepţi în Franţa, nu ai simţit niciodată nici cea mai mică simpatie pentru Cabet sau pentru discipolii lui, acei transfugi din societate care se numeau „comunişti". Din contră, i-ai criticat mereu, verbal sau în articole, pentru că, sub bagheta mentorului lor, acel fost aventurier, carbonar şi procuror din Corsica înainte de a se transforma în profet, se pregăteau să meargă într-o ţară cât mai îndepărtată – America, jungla africană, China – să întemeieze acolo, într-un loc izolat de restul lumii, republica perfectă descrisă în *Călătoria prin Icaria*, fără bani, fără ierarhii, fără impozite, fără autorităţi. Exista oare ceva mai egoist, mai laş decât un asemenea vis de evazionişti? Nu, nu trebuia să fugi din lumea asta imperfectă să întemeiezi un refugiu celest pentru un mic grup de aleşi, acolo unde nimeni altcineva să nu ajungă.

Trebuia să lupţi împotriva imperfecţiunilor din această lume, să o faci mai bună, să o schimbi pentru a face din ea patria fericită pentru toţi muritorii.

A treia zi la Carcassonne, se prezentă la Hôtel Bonnet un om în vârstă care nu vru să-şi dea numele. Îi mărturisi că era poliţist, trimis de şefii lui pentru a o urmări pas cu pas. Era afabil şi cu un aer timid, cu o franceză nesigură, care, spre surpriza ei, citise *Peregrinările unei paria.* Îi mărturisi că era admiratorul ei. O avertiză că autorităţile din întreaga regiune primiseră instrucţiuni pentru a-i face viaţa imposibilă, să o învrăjbească cu oamenii, căci o considerau agitatoare periculoasă care predica răzvrătirea contra monarhiei printre muncitori. Dar, din partea lui, Flora nu avea de ce să se teamă: nu va întreprinde niciodată ceva care să-i facă rău. Părea atât de emoţionat spunându-i aceste lucruri că Flora nu se putu stăpâni şi-l sărută pe frunte: „Nu ştiţi ce bine îmi face să vă ascult, prieten drag.”

I-a fost de folos cel puţin câteva ore. Căci realitatea şi-a arătat faţa, când o întâlnire cu un avocat influent a fost brusc anulată. *Maître* Trinchant îi trimise un bilet aspru: „Aflând despre preocupările dumneavoastră comuniste icariene, refuz să vă primesc. Ar fi un dialog al surzilor.” „Dar meseria mea este tocmai să deschid urechile surzilor şi ochii orbilor”, îi răspunse *Madame-la-Colère.*

Nu era deprimată, dar nu îi făcea bine să-şi amintească vizitele la bordeluri şi în acele *finishes* din Londra. Acum nu mai scăpa de amintirea lor. Deşi în drumurile ei prin subteranele capitalismului văzuse multe lucruri triste, nimic nu a revoltat-o mai mult decât traficul cu acele fiinţe nefericite. Dar nu uita nici vizitele cu un reprezentant al Bisericii anglicane în cartierele muncitoreşti de la periferia Londrei, o succesiune de cămăruţe infecte cu maşini de ţesut cu pedalele mereu în funcţiune, pline de copii dezbrăcaţi şi lamentările lor, repetate de atâtea guri, ca un

refren: „La treizeci şi opt, la patruzeci de ani, bărbaţi şi femei suntem consideraţi inutili şi concediaţi din fabrici. Din ce o să trăim, *milady*? Alimentele şi hainele uzate pe care ni le dăruie parohia nu ajung nici pentru copii.” În marea uzină de gaz din Horsferry Road Westminster simţeai că vei muri asfixiată pentru că insistaseşi să vezi de aproape cum muncitorii doar cu o zdreanţă pe ei în jurul şoldurilor râcâiau cocsul de pe nişte coşuri care te-au dus cu gândul la forja zeului Vulcan. Ţi-a fost de ajuns să stai acolo cinci minute ca să te umpli de sudoare şi să simţi că viaţa ţi se termină din cauza căldurii. Iar ei stăteau acolo ore întregi, prăjindu-se de vii şi apoi, când vărsau apa peste căldările curăţate, înghiţeau un abur dens care probabil le ardea măruntaiele. La capătul acestui supliciu, puteau să se întindă, doi câte doi, pe nişte saltele, câteva ore. Şeful uzinei îţi spuse că niciunul nu rezista mai mult de şapte ani în meseria asta înainte de a se îmbolnăvi de tuberculoză. Era preţul trotuarelor luminate cu lămpi cu gaz de pe Oxford Street, în West End, bulevardul cel mai elegant din lume!

Cele trei închisori pe care le-ai vizitat, Newgate, Coldbath Fields şi Penitenciary, erau mai puţin inumane decât halele muncitorilor. Ţi-a dat fiori să vezi instrumentele medievale de tortură care îi întâmpinau pe cei încarceraţi încă de la intrarea în Newgate. Dar celulele, individuale sau colective, erau curate, iar deţinuţii şi deţinutele – hoţi şi hoaţe marea majoritate – mâncau mai bine decât muncitorii din fabrici. În Newgate, directorul ţi-a permis să stai de vorbă cu doi asasini, condamnaţi la spânzurătoare. Primul, încruntat, se închisese într-un mutism total şi nu ai putut să scoţi de la el niciun cuvânt. Dar al doilea, surâzător, jovial, fericit că putea rupe legea tăcerii pentru câteva minute, părea incapabil să omoare şi o muscă. Şi totuşi, înjunghiase un ofiţer în armată. Cum putuse să facă aşa ceva, dacă era atât de politicos şi

simpatic? Avea să-ţi explice împerciunatul doctor John Elliston, profesor de medicină şi discipol fanatic al lui Franz Joseph Gall, întemeietorul ştiinţei frenologice:

— Pentru că acest băiat are două protuberanţe extrem de dezvoltate la baza posterioară a craniului: osciorul orgoliului şi al ruşinii. Atingeţi-i-le, doamnă. Aici, aici. Le simţiţi? Era fatalmente condamnat să omoare.

Doar două lucruri îndrăzni Flora să critice în sistemul penal englez: legea tăcerii – un singur cuvânt cu voce tare presupunea pedepse foarte aspre – şi că deţinuţii nu erau scoşi la muncă. Cultul şef al închisorii Coldbath Fields, fost soldat colonial, o asigură că tăcerea favoriza apropierea de Dumnezeu, transa mistică, căinţa şi făgăduinţa de îndreptare. Se apreciase că dacă li s-ar permite deţinuţilor să lucreze, ar fi nedrept faţă de muncitori, cărora delincvenţii le-ar face o concurenţă neloială fiind folosiţi cu salarii mai mici. În Anglia nu exista limită de vârstă pentru a fi judecat şi în cele trei închisori Flora întâlni copii de opt-nouă ani care îşi ispăşeau pedeapsa pentru furt şi alte mărunţişuri.

Dar deşi era dureros să vezi aceşti copii între gratii, Flora îşi spuse că poate era de preferat; cel puţin, mâncau şi dormeau sub un acoperiş, în celule curate. În schimb, în parohia Saint Giles, în cartierele mărginite de Oxford Street şi Tottenham Court Road, cartierul irlandezilor – Bainbridge Street – copiii mureau literalmente de foame. Trăiau în zdrenţe şi dormeau aproape sub cerul liber, în cocioabe de carton şi tablă fără să se poată apăra de ploaie. În mijlocul unor bălţi cu apă murdară, mirosuri împuţite, noroi, muşte şi tot felul de insecte – avea să descopere în noaptea aceea la hotel că vizita ei în cartierul irlandezilor îi umpluse hainele de păduchi – avusese senzaţia unui drum de coşmar printre schelete, bătrâni ghemuiţi pe grămezi de paie şi femei în zdrenţe. Era gunoi peste tot şi şobolanii fugeau printre picioarele oamenilor.

Nici măcar cei care aveau de lucru nu reuşeau să-şi hrănească familiile. Toţi depindeau de împărţirea de alimente pe care le făceau bisericile pentru a-şi întreţine copiii. Comparând mizeria şi degradarea irlandezilor, cartierul evreilor săraci din Petticoat Lane îi păru mai puţin trist. Deşi şi aici sărăcia era maximă, exista un comerţ activ de haine vechi într-o serie de prăvălii şi subsoluri, în care se ofereau, cu gesturi provocatoare şi la lumina zilei, târfe evreice semidezbrăcate. Iar piaţa din Field Lane, unde se vindeau la preţuri de nimic toate şalurile furate pe străzile Londrei – trebuia să intri pe străduţa aia fără geantă, ceas sau butoni – i se păru mai uman, chiar simpatic cu hărmălaia de glasuri şi rumoarea pitorească dintre vânzători şi clienţii lor care negociau preţul.

În Azilul de Alienaţi din Bethleem Hospital se întâmplă ceva care îţi îngheţă sângele în vine. Nici prietenii tăi cartişti, nici cei owenieni nu-ţi împărtăşeau teza potrivit căreia o boală mintală este rezultatul nedreptăţii şi o manifestare obscură, instinctivă, de răzvrătire împotriva puterii prestabilite. Şi de aceea, nimeni nu te-a însoţit în vizita pe care ai făcut-o în azilurile psihiatrice din Londra. Bethleem Hospital era o clădire veche, foarte curată, cu un parc îngrijit, foarte bine întreţinut. Directorul ţi-a spus deodată, în timpul vizitei, că aveau acolo un compatriot al tău, un marinar francez numit Chabrié. Voiai să-l vezi? Ţi se tăiase respiraţia. Era posibil să fie oare bunul Zacarías Chabrié de pe *Le Mexicano,* căreia îi jucaseşi acea farsă în Arequipa, pentru a scăpa de iubirea lui? Să fi ajuns aici, nebun? Ai retrăit câteva minute de spaimă până când aduseră personajul. Nu era el, ci un tânăr frumos care se credea Dumnezeu. Ţi-a explicat de ce, într-o franceză potolită şi cu multă precauţie: el era noul Mesia trimis pe pământ „ca să înceteze servituţile şi să salveze femeia de bărbat şi săracul de bogat”. „Amândoi ne aflăm în aceeaşi

luptă, dragul meu prieten”, îi surâse Flora. El o aprobă, îi făcu cu ochiul, complice.

Fusese o experienţă instructivă, chiar dacă epuizantă, acea călătorie din Anglia în 1839. Din ea nu a rezultat doar cartea ta *Promenades dans Londres,* publicată la începutul lui mai 1840, care îi speriase pe ziarişti şi pe criticii burghezi prin radicalism şi francheţe, dar nu şi pe cititori, care făcură să se epuizeze două ediţii în două luni. Dar şi ideea alianţei între cele două mari categorii de victime ale societăţii, femeile şi muncitorii, cartea *Uniunea Muncitoare* şi cruciada în care te aflai acum. Cinci ani, deja, Andaluzo, dăruindu-te, cu un efort supraomenesc, transformării în realitate a acestui proiect.

O să reuşeşti? Dacă nu te trăda organismul, da. Dacă Dumnezeu îţi mai dădea câţiva ani în plus de viaţă, sigur că da.

Încă nu erai convinsă că vei mai trăi atâţia ani câţi aveai nevoie. Poate pentru că Dumnezeu nu exista şi nu putea să te asculte sau poate pentru că exista, dar era luat cu alte treburi transcendentale ca să se mai ocupe şi de amănunte materiale care aveau importanţă pentru tine, cum ar fi colicile şi uterul tău bolnav. Cu fiecare zi, cu fiecare noapte te simţeai mai slăbită.

La ultima întâlnire din Carcassonne, unul dintre *cavalerii* pe care Flora nu-i luase prea mult în seamă, avocatul Théophile Marconi, se oferise, în mod spontan, să organizeze un comitet al Uniunii Muncitoare în oraş. Deşi reticent la început, se convinsese în cele din urmă că strategia Florei era mai solidă decât ispitele conspirative şi de război civil ale prietenilor lui. Solidaritatea femeilor şi a muncitorilor pentru a schimba societatea i se părea inteligentă şi realizabilă. După întâlnirea avută cu Marconi, un tânăr muncitor, cu o faţă de şmecher, numit Lafitte, o conduse până la hotel şi o făcu să râdă de o hotărâre pe care o luase pentru ca – îi mărturisi – să-i

înşele pe burghezii falansterieni. Se va da drept fourierist şi va oferi acestor *chevaliers* o investiţie pentru a-şi dubla capitalul cumpărând, la preţ ridicol, nişte războaie de ţesut furate. După ce va strânge banii, îşi va bate joc de ei: „Lăcomia v-a pierdut, domnilor. Aceşti bani vor ajunge în lada Uniunii Muncitoare, pentru revoluţie.” Glumea, dar ochii de argint-viu o neliniştiră pe Flora. Şi dacă revoluţia se va transforma într-o afacere rentabilă pentru nişte şmecheraşi? La despărţire, simpaticul Lafitte îi ceru permisiunea să-i sărute mâna. Ea i-o întinse, râzând şi numindu-l „ucenic de domnişor”.

Ultima noapte în oraşul înconjurat de ziduri medievale fortificate, visă o lingură de fier şi zăngănitul ei de dincolo de mormânt. Era o amintire persistentă, care, în mod sigur, simboliza călătoria ei în Anglia: zăngănitul acestei linguri de metal, agăţată cu un lanţ la cişmelele cu pompă pe la multe colţuri ale străzilor Londrei, unde săracii veneau să-şi potolească setea. Apa pe care o beau aceşti sărmani era contaminată; înainte de a ajunge la pompele de apă trecea prin canalele de scurgere ale oraşului. Muzica sărăciei, Florita. O purtai în urechi de cinci ani. Uneori îţi spuneai că acest zăngănit te va însoţi şi în lumea cealaltă.

Vrăjitorul din Hiva Oa

Atuona, Hiva Oa, martie 1903

— Ceea ce mă surprinde cel mai mult în toată povestea vieţii tale, spuse Ben Varney, privindu-l pe Paul ca şi cum ar vrea să-i descifreze misterul, este că nevasta ta ţi-a suportat nebunia asta.

Paul îl asculta numai pe jumătate. Încerca să evalueze pagubele pe care le produsese uraganul în Atuona. Înainte, de la etajul magazinului lui Ben Varney unde stăteau de vorbă, se vedea doar turnuleţul din lemn al misiunii protestante. Dar vânturile devastatoare smulseseră copacii şi le rupsese crengile altora, astfel că acum era posibil să vezi de pe balconul ăsta toată faţada bisericii şi casa îngrijită a pastorului Paul Vernier. De asemenea, cei doi tamarinzi superbi care o flancau, abia atinşi de furtună. În timp ce întrezărea toate astea, Paul îşi imagina cărarea spre plajă: era impracticabilă din cauza noroiului, pietrelor şi crengilor cu care a acoperit-o uraganul. Va trece ceva timp până o vor curăţa şi vei putea să-ţi reiei plimbările la ora înserării până la Golful Trădătorilor, Koke. O fi adevărat că le pregătiseră pacificii marchezieni acea ambuscadă membrilor echipajului de pe balenieră? I-or fi omorât într-adevăr şi mâncat?

— Că a rămas cu tine în ciuda pierderilor financiare pe care le-a presupus pentru familia ta capriciul să devii pictor, vreau să zic, insistă băcanul. De când îi ascultase povestea, îl bătea la cap pe Paul fără încetare să afle mai multe amănunte. Cum a putut să te suporte?

— Nu m-a suportat mult. Doar câţiva ani, te-ai resemnat să-i răspunzi. Ce altceva ar fi putut face? Vikinga nu avea altă soluţie. Îndată ce s-a ivit una, m-a părăsit. Mai bine zis, a făcut în aşa fel încât s-o părăsesc eu.

Stăteau de vorbă pe terasa lui Ben, la etajul prăvăliei, înăuntru se auzeau vocea în marcheziană a soţiei lui Ben

vorbind cu nişte copii. Pe cerul din Hiva Oa începea marele foc de artificii – albastru, roşu, violet – al tuturor apusurilor. Ciclonul din decembrie trecut făcuse puţine victime în Atuona, dar lăsase multe pagube: dărâmase case, luase acoperişurile, smulsese arbori şi transformase singura stradă a aşezării într-o mocirlă plină de găurile râmelor. Dar locuinţa de lemn a americanului, asemenea Casei Plăcerii, rezistase, cu mici pagube deja reparate. Cel mai prejudiciat dintre prieteni a fost Tioka, vecinul lui Koke, căruia apele umflate ale râului Make Make îi smulsese casa cu totul. Dar familia lui scăpase teafără. Acum, dârzul bătrân cu barbă albă şi ai lui munceau fără răgaz să construiască alt sălaş pe bucăţica de pământ pe care i-o dăruise Koke din al său.

— Poate că eu nu înţeleg prea mult despre artă, admise băcanul. Bine, adevărul e că nu înţeleg nimic. Dar, recunoaşte că este ceva greu de înţeles, pentru o inteligenţă normală. Să te bucuri de o viaţă sigură şi prosperă şi să laşi totul, la treizeci şi ceva de ani, ca să începi o carieră de artist. Având nevastă şi cinci copii! Nu se numeşte asta nebunie?

— Ştii ceva, Ben? Dacă eu continuam la Bursă, aş fi sfârşit asasinând-o pe Mette şi copiii, chiar dacă după aceea, ca banditului Prado, mi-ar fi tăiat gâtul.

Ben Varney râse. Dar nu glumeai, Koke. Când în august 1883 ai rămas fără slujbă, ajunseseşi la limită. Să pierzi jumătate din zi în ceva care urai pentru că te împiedica să te bucuri de pensule – ceea ce avea importanţă mai mare decât orice în viaţă pentru tine – te adusese la limita unei izbucniri care s-ar fi putut termina – erai sigur – cu sinucidere sau crimă. De aceea te-ai simţit fericit când ai pierdut slujba, conştient că a începe o nouă viaţă îţi va cere ţie şi lui Mette multe sacrificii. Aşa a fost. Încercările, Koke. Încercările unui mic zeu neîncrezător şi crud pentru a verifica dacă aveai vocaţie de artist şi, mai greu încă,

pentru a afla dacă meritai să ai talent. Douăzeci de ani mai târziu, deşi le-ai trecut pe toate, acea divinitate abuzivă continua să te pună la încercare. Acum, cea mai infamă: deteriorarea vederii. Cum puteai să treci examenul semiorbirii fiind pictor? De ce această îndârjire împotriva ta?

La puţin timp după ultima naştere a Mettei, în decembrie 1883 – mezinul, Paul Rollon, îi vor spune mereu Pola – familia Gauguin părăsi Parisul ca să se instaleze în Rouen. Crezuseşi că acolo viaţa va fi mai uşoară şi că vei câştiga bani buni vânzându-ţi tablourile şi făcând portrete prosperilor locuitori ai oraşului. Himerele dintotdeauna, Koke. Nu ai vândut nici măcar o pânză şi nici nu ţi-a comandat cineva vreun portret. Şi după opt luni în acel apartament strâmt din cartierul medieval, ai auzit-o pe Mette blestemând zilnic, plângând şi făcându-te vinovat că i-ai ascuns vocaţia ta de pictor care i-a ruinat. Dar, nu-ţi păsa absolut deloc de aceste certuri domestice, Koke.

— Eram liber şi fericit, Ben, râse Paul. Pictam peisaje normande, vapoare, pescari în port. Un rahat de tablouri, desigur. Dar avea certitudinea că în curând va fi un pictor bun. Ţelul ăsta se afla după colţ. Ce entuziasm îmi curgea prin vene, Ben!

— Eu, în locul Mettei, te-aş fi otrăvit, spuse fostul marinar de balenieră. Dar, în sfârşit, dacă ai fi fost un soţ bun, niciodată nu ai fi ajuns în Marchize. Ştii ceva? Dacă cineva ar scrie viaţa celor care ne-am rătăcit pe aici, ar ieşi o istorie formidabilă. Uită-te numai la Ky Dong, la tine şi la mine.

— Cea mai originală este povestea ta, Ben, spuse Paul. Să pierzi vaporul din cauza unei beţii. Chiar e adevărat? Chiar aşa s-a întâmplat?

Americanul dădu din cap, cu o expresie care îi încreţi faţa roşie, pistruiată.

— Adevărul este că m-au îmbătat chiar colegii mei ca să

se descotorosească de mine, spuse, fără amărăciune, ca şi cum ar vorbi despre altcineva. Pe balenieră mă considerau un tip nedorit, cred. Cum te consideră pe tine aici. Semănăm, Koke. Poate de aceea îmi placi atât de mult. Apropo, cum îţi mai merge cu autorităţile?

— După câte ştiu, procesul stă pe loc, scuipă Paul spre palmierii din jur. Poate ciclonul le-a udat dosarele. Sau le-a luat vântul. Nu mai pot să-mi facă rău. Natura l-a apărat pe artist împotriva jandarmilor şi preoţilor. Ciclonul m-a absolvit, Ben!

În iulie 1884, Mette Gad s-a urcat pe vapor în portul Rouen care a dus-o în Danemarca împreună cu trei copii, lăsându-l pe Paul în capitala normandă cu Clovis şi Jean. În Copenhaga, Vikingăi îi merse mai bine. Familia o ajută să găsească de lucru ca profesoară de franceză. Şi atunci – visele, Koke, mereu visele – te-ai hotărât să te duci acolo ca să cucereşti Danemarca de partea impresionismului.

— Ce este impresionismul? vru să ştie Ben.

Se cinsteau cu un brandy şi băcanul era deja cherchelit. Paul, în schimb, deşi băuse mai mult decât el, era perfect treaz. În spatele lui, dinspre colina misiunii catolice, vântul aducea până la ei cântecele corului colegiului măicuţelor din Ordinul Saint-Joseph de Cluny. Aveau mereu repetiţii la ora asta. Nişte imnuri care nu mai erau religioase, pentru că fuseseră influenţate de veselia şi ritmul senzual al vieţii marcheziene.

— O mişcare artistică de care, îmi închipui, nu-şi mai aminteşte nimeni la Paris, ridică din umeri Koke. Şi acum, Ben, noroc. Se face târziu şi cu ochii mei, n-o să-mi mai văd nici casa.

Ciocniră ultima oară şi Ben îl ajută să coboare scările, să traverseze grădina împrejmuită cu sârmă şi să urce în trăsurica lui. Îndată ce-l simţi sus, poneiul plecă. Ştia drumul pe dinafară şi înainta cu prudenţă în lumina înserării, ocolind obstacolele. Din fericire, nu trebuia să-l

mâni tu, Paul; nu ai fi putut, printre umbre, ochii tăi atinşi de boala ruşinoasă nu distingeau gropile şi găurile din drum. Te simţeai bine. Orb şi mulţumit, Koke. Era o înserare călduţă, binefăcătoare, cu o briză suavă, parfumată cu santal. A fost într-adevăr o încercare grea pentru orgoliul tău. Să trebuiască să trăieşti pe Frederiksbergalle, numărul 29, în casa mamei Mettei, întreţinut şi umilit de soacra ta şi de unchii, fraţii şi surorile şi chiar de verii soţiei tale. Niciunul nu putea să înţeleagă sau măcar să accepte cum de ai abandonat finanţele şi viaţa burgheză ca să devii un boem, pentru ei un sinonim al cuvântului pictor. Te-au exilat la mansardă, unde, din cauza înfăţişării tale sărăcăcioase şi excentrice – pe care tu ai mai şi exagerat-o, bineînţeles, purtând în acele zile, în semn de represalii faţă de rudele tale, pe cap, o cunună ca pieile-roşii – trebuia să rămâi închis în timp ce Mette dădea lecţiile de franceză unor tineri şi tinere privilegiaţi din lumea bună daneză, căci exista riscul ca, sătui de ele şi ofensaţi de înfăţişarea ta neconvenabilă, să renunţe la ore. Lucrurile nu s-au îmbunătăţit nici când tu, Mette şi copiii v-aţi mutat din casa soacrei pentru a locui – graţie faptului că îţi vânduseşi un tablou din colecţia ta de impresionişti – într-o căsuţă de pe strada Norregada, 51, un cartier sordid din Copenhaga, ceea ce-i oferi Mettei argumente noi de furie împotriva ta şi de milă pentru soarta ei.

Ai trecut însă şi proba aceasta a umilinţei şi a singurătăţii într-o ţară a cărei limbă nu o vorbeai, unde nu ai avut niciun prieten şi unde nu ai vândut niciun tablou. Pictai fără odihnă şi cu furie: schiori în îngheţatul parc Frederiksberge, copaci din parcul de est, primul tău autoportret. Ceramică, lemn, desene, nenumărate schiţe. Unul din rarii artişti danezi care se interesară de ceea ce făceai, Theodor Philipsen, veni să-ţi vadă tablourile. Au stat de vorbă timp de o oră. Deodată, te-ai auzit spunând

danezului că pentru tine senzaţiile erau mai importante decât raţiunile. De unde scoseseşi această teorie? O inventai pe măsură ce vorbeai. Pictura trebuia să fie expresia integrităţii fiinţei umane: inteligenţa ei, îndemânarea artizanală, cultura, dar şi credinţele, instinctele, dorinţele şi ura. „Ca la primitivi”. Philipsen nu dădu nici cea mai mică atenţie la ceea ce spuneai; era amabil şi neatent, ca toţi nordicii. Dar tu, da. Totul îţi scăpase fără premeditare; apoi, gândindu-te mai bine, vei descoperi că formula aceea rezuma crezul tău artistic. Până azi, Koke. Pentru că în spatele nenumăratelor afirmaţii şi negaţii despre chestiunile artistice pe care le spuseseşi şi scriseseşi în toţi aceşti ani, nucleul inamovibil continua să fie acelaşi: arta occidentală decăzuse pentru că se rupsese de acea totalitate a existenţei care se manifesta în culturile primitive, în care arta e inseparabilă de religie, făcea parte din viaţa cotidiană, ca a mânca, a împodobi, a cânta şi a face dragoste. Tu voiai să restabileşti în tablourile tale acea tradiţie întreruptă.

Când ajunse la Casa Plăcerii, ale cărei împrejurimi, de la ciclonul din decembrie, încetaseră să mai fie împădurite, devenind un loc cu câţiva copaci şi trunchiuri doborâte la pământ, se înnoptase. Una din trăsăturile insulei Hiva Oa: se întuneca într-o clipă, ca şi cum ar cădea o cortină care ascunde scena. O surpriză plăcută. Se aflau acolo Haapuani şi soţia lui Tohotama, aşezaţi amândoi lângă sculpturile caricaturale *Părintele Desfrâu* şi *Teresa*, care supravieţuiseră ciclonului. Tocmai sosiseră din Tahuata, insula roşcaţilor, cum era şi Tohotama. Cărui fapt se datora această plăcută vizită?

Haapuani ezită şi se uită lung la femeia lui, înainte de a-i răspunde, fără prea multă bucurie:

— Accept propunerea ta. Nevoile mă obligă, Koke.

De când îl cunoscuse, la puţin timp de la sosirea la Atuona, Paul voise să-l picteze pe Haapuani. Personalitatea

lui îl intriga. Fusese preot într-un sat maori, în Tahuata, înainte de sosirea misionarilor francezi. Nimeni nu ştia cu exactitate dacă acum locuia în Hiva Oa sau în insula de origine, sau în amândouă, plecând şi venind de pe una pe alta. Dispărea perioade lungi şi la întoarcere nu spunea un cuvânt despre peregrinările lui. Locuitorii din Hiva Oa îi atribuiau puteri şi cunoştinţe tradiţionale, datorită vechii lui profesii, pe care, după părerea lui Ky Dong, continua să o practice în secret, ferindu-se de episcopul Martin, de pastorul Vernier şi de jandarmul Claverie. Koke îl admira pentru curajul lui. Căci Haapuani, în ciuda anilor – trebuia să aibă în jur de cincizeci –, se înfăţişa uneori la Casa Plăcerii îmbrăcat şi împodobit ca un *mahu,* bărbat-femeie, ceva care, deşi îi lăsa indiferenţi pe maori, putea să atragă ameninţările celor două biserici şi a autorităţii civile dacă îl descopereau. Haapuani nu a avut niciodată vreo obiecţie ca frumoasa şi muşchiuloasa Tohotama să-i pozeze, o făcuse de multe ori, dar nu acceptase niciodată să fie pictat şi el. De fiecare dată când i-ai propus, s-a supărat. Îl determinase să-şi schimbe hotărârea ciclonul care, dacă făcuse câteva pagube în Hiva Oa, în Tahuata cauzase distrugeri mari, se prăbuşiseră locuinţe şi grajduri şi muriseră zeci de persoane, printre ele şi rude ale fostului vrăjitor. Haapuani îţi mărturisi deschis:

avea nevoie de bani. Judecând după voce şi expresia feţei, se hotărâse foarte greu să facă pasul acesta.

Îţi vor permite ochii ăştia mizerabili să-l pictezi?

Fără să se gândească de două ori, Koke acceptă, entuziasmat. Imediat, se puseră de acord asupra condiţiilor, după care Paul îi dădu un avans lui Haapuani. Se simţea atât de entuziasmat de perspectiva de a picta pânza asta, încât petrecu o bună parte din noapte treaz, perpelindu-se în pat în timp ce auzea mieunatul pisicilor sălbatice şi privea, pe cerul presărat cu nori, trecerea printre ei a lunii. Haapuani ştia mai mult decât voia să

recunoască. Koke îl chestionase deseori când venea s-o însoţească pe Tohotama, în timp ce ea îi poza. Nu acceptase niciodată să-i vorbească despre trecutul lui de preot maori. Negase mereu că s-ar mai practica pe undeva canibalismul în vreuna din insulele arhipelagului. Dar pe Koke, obsedat de subiect, aceste negări nu îl convingeau. În schimb, învinsese rezistenţa vrăjitorului de a vorbi despre arta tatuajului, pe care episcopul Martin şi pastorul Vernier credeau că l-au abolit. Dar era încă viu în satele pierdute prin pădurile din Insulele Marchize, păstrând pe pielea arămie a bărbaţilor şi a femeilor din acele îndepărtate singurătăţi vechea ştiinţă, credinţa şi tradiţiile exorcizate de misionari. În singura lui călătorie în centrul insulei Hiva Oa, spre satul Hanaupe din valea Hekeani, pentru a negocia cumpărarea lui Vaeoho, Koke putuse să constate: bărbaţi şi femei din sat îşi expuneau tatuajele fără teamă. Şi discutase, prin intermediul unui interpret, cu cel care făcea tatuajele în sat, un bătrân vesel care îi arătă fineţea şi siguranţa cu care artistul imprima pe pielea omenească acele desene simetrice şi labirintice. Haapuani, care, de fiecare dată când Koke îl întreba despre credinţele marchezienilor, se stropşea ca o pisică, accepta să-i vorbească alteori despre semnificaţia tatuajelor şi într-o zi, chiar desenase pe o bucată de hârtie cu o dexteritate de expert în tatuaje, îi explică hăţişul de aluzii şi semne încifrate în anumite desene – cele mai vechi, spunea el – cele care îi protejau pe războinici în lupte, cele care le dădeau putere să reziste atacurilor spiritelor rele, cele care asigurau puritatea sufletului.

Vrăjitorul se prezentă în dimineaţa următoare la Casa Plăcerii, puţin după răsăritul soarelui. Koke îl aştepta în atelier. Cerul era curat deasupra Atuonei, deşi la orizontul marin, în direcţia Insulei Oilor, se strânseseră nori întunecaţi şi şerpuirile roşietice ale fulgerelor anunţau furtuna. Când îl aşeză pe Haapuani în poziţia unde cădea

cel mai bine lumina, i se strânse inima. Ce păcat, Koke! Nu desluşeai decât o siluetă ştearsă, fără contururi, şi pete de diferite tonalităţi şi profunzimi. Asta erau acum pentru ochii tăi culorile: ceţuri, neguri. Nu era în zadar să mai încerci?

— Nu, fir-ar să fie, nu, murmură, apropiindu-se mult de vrăjitor, ca şi cum ar fi vrut să-l sărute sau să-l muşte. Chiar de-ar fi să orbesc de-a binelea sau să mor de furie, tot o să te pictez, Haapuani.

— Cel mai bine e să ne păstrăm calmul, Koke, îl sfătui vrăjitorul maori. Şi pentru că vrei să ştii atât de mult ceea ce cred marchezienii, atunci află că ştiinţa noastră principală este să nu te înfurii niciodată decât în faţa duşmanului.

Tohotama, care era pe acolo – nu o auziseşi intrând –, chicoti ca şi cum era vorba de o joacă. Mette avea şi ea acest obicei enervant; să banalizeze lucrurile importante cu o glumă, izbucnind în râs. Deşi nu ajunseseră niciodată să fie prieteni, pictorul danez Philipsen se purtase bine cu tine. După vizita aceea în Norregada, 51 pentru a-ţi vedea tablourile, îşi puse în funcţiune toate relaţiile pentru ca Societatea Prietenilor Artei din Danemarca să patroneze o expoziţie cu tablourile tale. Vernisajul a avut loc la 1 mai 1884, cu puţină, dar distinsă asistenţă. Domni şi doamne, atenţi şi ceremonioşi, se arătară interesaţi de tablourile tale şi te-au întrebat despre ele într-o franceză afectată. Totuşi, nimeni nu cumpără nicio pânză, nu apăru nicio cronică favorabilă sau ostilă în presa din Copenhaga şi după cinci zile expoziţia se închise. Mai târziu te vei lăuda că autorităţile, academice şi conservatoare, dăduseră ordin să fie închisă, scandalizate de îndrăznelile tale artistice. Dar nu era aşa. Adevărul este că singura ta expoziţie din Copenhaga s-a închis atât de repede din cauză că nu avea vizitatori şi era un eşec financiar.

Cel mai greu de suportat nu a fost frustrarea, ci

indignarea familiei Mettei pentru acel fiasco. Cum, acest şarlatan boem îşi părăsea poziţia respectabilă şi munca lui de finanţist în numele artei şi asta era tot ceea ce picta? Contesa Moltke spunea peste tot că dacă acest personaj cu îmbrăcăminte grotescă şi efeminată, imitator al pieilor-roşii, mai rămânea în Copenhaga, ea va înceta să-i mai plătească şcoala lui Emil, fiul mai mare al lui Gauguin, operă caritabilă pe care şi-o asumase în urmă cu şase luni. Şi Vikinga, palidă şi smiorcăindu-se, îndrăzni să-ţi spună că, dacă nu plecai, tinerii diplomaţi pe care-i învăţa franceza o ameninţaseră că îşi vor căuta alt profesor. Şi în acest caz ea şi copiii vor muri de foame. Te-au alungat din Copenhaga ca pe un câine, Koke! Nu ai avut altă soluţie decât să te întorci la Paris cu trenul, la clasa a treia, luându-l cu tine pe micul Clovis, de şase anişori, căci aşa se reduceau cu o gură grijile Mettei de a-i hrăni pe ceilalţi copii. Separarea, la începutul lui iunie 1885, a fost o capodoperă de ipocrizie. Ea şi cu tine aţi simulat o despărţire momentană, cerută de circumstanţe, spunându-vă că îndată ce lucrurile vor merge mai bine, vă veţi reuni. Totuşi, tu ştiai foarte bine că despărţirea va fi lungă, definitivă. Nu-i aşa, Koke? Bine, până la un anumit punct. Pentru că, deşi în aceşti optsprezece ani v-aţi revăzut doar o dată şi doar pentru câteva zile – nu te lăsase nici măcar să o atingi – în mod legal Vikinga continua să fie soţia ta. Câte luni trecuseră de când Mette nu-ţi mai scrisese, Koke?

Sosi la Paris fără o centimă în buzunar, cu un copil pe cap, şi se refugie la bunul Schuff, în apartamentul lui din rue Boulard, de la ale cărui ferestre zăreai lespezile cimitirului din Montparnasse. Aveai treizeci şi şapte de ani, Koke. Vei deveni un adevărat pictor de-acum? Nu încă. Fiindcă în apartament nu era suficient spaţiu pentru a lucra, desenai şi pictai în stradă, în picioare lângă un castan din Jardin du Luxembourg, aşezat pe băncile din

parcuri, pe malurile Senei. Desenai în caiete sau pictai pe pânzele pe care ţi le dăruia prietenul Schuff, care, fără ştirea soţiei sale, Louise, îţi strecura uneori câţiva franci în buzunar pentru ca la amiază să te poţi aşeza puţin pe terasa unei cafenele. A fost atunci, în vara lui 1885, perioada când în timpul unor nopţi de insomnie, te-ai speriat gândindu-te că poate ceea ce făceai era o eroare monumentală, o nebunie pe care o vei regreta? Nu, perioada de disperare extremă veni după aceea. În iulie, graţie vânzării altui tablou din colecţia de impresionişti (rămăseseră foarte puţine şi toate în mâinile Mettei), ai plecat la Dieppe. Acolo îşi petrecea vara o colonie de pictori pe care îi cunoşteai, printre ei Degas. Se adunau într-o casă extraordinar de arătoasă şi de originală, Chalet du Bas-Fort-Blanc, a pictorului Jacques-Émile Blanche. Te-ai dus să le faci o vizită, crezând că aceşti colegi te vor primi cu braţele deschise; dar refuzară să te primească şi ai descoperit că Degas şi Blanche te spionau de după perdele, în timp ce majordomul te trimitea la plimbare. De atunci, amândoi începură să te evite ca pe o fiinţă cu care îţi era ruşine să te afişezi. Aşa şi erai, Koke. Umblai cu şevaletul, culorile şi cartoanele, singur ca o ciupercă, prin port şi pe chei, pictând oamenii care se scăldau, plaja, stâncile înalte. Tablourile erau proaste. Te simţeai ca un câine plin de râie. Nu era nimic ciudat că Degas, Blanche şi alţi pictori din Dieppe te evitau: umblai îmbrăcat ca un cerşetor pentru că asta deveniseşi.

Şi încă nu sosise ceea ce era mai rău, Koke. Avea să vină odată cu iarna, când te-ai întors la Paris, din nou fără bani. Sora ta, Maria Fernanda, ţi-l înapoie pe Clovis de care acceptase cu jumătate de gură să se ocupe cât timp tu erai la Dieppe. Familia Schuffenecker nu mai puteau să te ţină. Ai închiriat o cămăruţă nemobilată mizerabilă în rue Cail, aproape de *Gare de l'Est.* Ai cumpărat la un talcioc cu lucruri vechi un pătuţ pentru Clovis. Tu dormeai pe jos,

tremurând de frig sub o pătură. Aveai doar haine de vară şi Mette nu ţi-a trimis niciodată îmbrăcămintea de iarnă pe care o lăsaseşi în Copenhaga, Lunile acelea de la sfârşitul lui 1885 şi primele din 1886 au fost geroase, cu ninsori frecvente. Clovis se îmbolnăvi de varicelă şi nici măcar nu ai putut să-i cumperi medicamente; a supravieţuit pentru că avea fără îndoială acelaşi sânge puternic ca al tău şi un spirit rebel care devenea mai puternic în faţa adversităţilor. Îl alimentai cu o lingură de orez şi tu, de multe ori, abia dacă mâncai un colţ de pâine toată ziua. Atunci – disperarea, Koke – a trebuit să renunţi la pictură pentru ca tu şi copilul să nu muriţi la propriu. Când te gândeai că poate soluţia era să te arunci cu copilul în braţe de pe unul din poduri în apele îngheţate ale Senei, ai găsit de lucru: lipitor de afişe publicitare în gările Parisului. Ura, Koke! Era o muncă grea, în aer liber, care te umplea de clei din cap până în picioare, dar în câteva săptămâni ţi-a permis să strângi banii necesari pentru a-l înscrie pe Clovis la o pensiune modestă, în Antony, la periferia Parisului.

A fost atunci, în iarna dintre 1885 şi 1886, cel mai rău moment al vieţii tale, când erai gata să cedezi? Nu. Cel de acum era, deşi aveai un acoperiş sub care să dormi şi – graţie lui Daniel de Monfreid şi galeristului Ambroise Vollard – primeai ceva bani, care, deşi puţini, îţi ajungeau pentru mâncare şi băutură. Pentru că nimic, nici măcar iarna aceea oribilă de acum optsprezece ani, nu se compara cu neputinţa pe care o simţeai în fiecare zi, încercând, aproape pe pipăite, să transpui pe pânză culorile şi forma pe care ţi le sugera prezenţa lui Haapuani. Prezenţa, pentru că tot ceea ce distingeai era o siluetă fără chip. Asta nu te preocupa atât de mult. Aveai în memorie, foarte clar, faţa plăcută, în ciuda anilor, a soţului Tohotamei, precum şi ideea de cum trebuia să arate tabloul. Un vrăjitor frumos care era în acelaşi timp

un *mahu.* O fiinţă cochetă şi distinsă, cu flori în pletele lungi, feminine, învăluit într-o capă roşie care ardea pe spatele lui, cu o frunză în mâna dreaptă care trăda cunoştinţele lui secrete din lumea vegetală – filtre de dragoste, poţiuni curative, otrăvuri, cunoştinţe magice – şi în spatele lui, ca mereu în tablourile tale (de ce, Koke?), două femei pierdute în pădure, reale sau poate fantastice, învăluite în nişte pelerine masculine care aminteau de călugării medievali – privindu-l, fascinate sau speriate de ţinuta lui misterioasă şi echivocă şi de insolenta lui libertate. Se afla acolo şi un câine, la picioarele vrăjitorului, cu o alcătuire stranie, ieşit poate din infernul maori. Un cocoş negru, un râu cu ape alb-albăstrii, un cer la ora înserării se vor ivi în fundal, printre copacii pădurii. Le vedeai pe toate foarte bine cu ochii minţii, dar pentru a le transpune pe pânză aveai nevoie să întrebi în fiecare clipă, pe Haapuani sau pe Tohotama sau pe Tioka care venea uneori să te vadă lucrând, despre culori şi amestecul pe care trebuia să-l pregăteşti aproape prin intuiţie, fără să poţi verifica rezultatul. Ei erau binevoitori, dar nu aveau nici cuvintele, nici cunoştinţele pentru a răspunde la întrebările tale. Ideea că informaţiile lor inexacte îţi vor strica eforturile te tortura. Munca înainta foarte încet. Progresai ori ba? Cum să afli? Când neputinţa îţi smulgea câte un geamăt sau îţi provoca o criză de plâns sau de înjurături, Haapuani şi Tohotama rămâneau lângă tine, nemişcaţi, respectuoşi, aşteptând să te calmezi şi să iei din nou pensula în mână.

Paul îşi aminti că în iarna aceea foarte grea de acum optsprezece ani, când lipea afişe în gările Parisului, hazardul îi puse în mână o cărticică pe care o găsi, uitată sau aruncată acolo de stăpânul ei, pe un scaun dintr-o cafenea de lângă Gare de l’Est unde se ducea să ia un absint la terminarea zilei de muncă. Autorul ei era un turc, artistul, filosoful şi teologul Mani Velibi-Zumbul-Zadi care

reunise în acest eseu toate cele trei vocaţii ale sale. Culoarea, după părerea turcului, exprima ceva mai ascuns şi mai subiectiv decât lumea naturală. Era manifestarea sensibilităţii, a credinţelor şi fanteziilor umane. Alegerea şi folosirea culorilor exprimau personalitatea unei epoci, îngerii şi demonii oamenilor. De aceea, artiştii autentici nu trebuiau să fie sclavii unui mimetism pictural în faţa lumii naturale: pădurea verde, cerul albastru, marea cenuşie, norii albi. Obligaţia lor era să folosească culorile în acord cu necesităţile lor intime sau după simplul capriciu personal: soarele negru, luna solară, cal albastru, valuri smarald, norii verzi. Mani Velibi-Zumbul-Zadi spunea, de asemenea – ce oportune îţi erau acum acele învăţăminte, Koke –, că artiştii, pentru a-şi păstra originalitatea, trebuiau să se lipsească de modele şi să picteze bazându-se doar pe memorie. În felul acesta arta lor va materializa mai bine adevăratele lor secrete. Asta era ceea ce, obligat de starea ochilor, tocmai făceai acum, Koke. Va fi *Vrăjitorul din Hiva Oa* ultimul tablou pe care-l pictai? Întrebarea îţi producea accese de tristeţe şi de furie.

— Când voi termina acest tablou nu voi mai pune niciodată mâna pe pensulă, Haapuani.

— Vrei să spui că, pentru că m-ai pictat, voi fi groparul tău, Koke?

— Într-un anumit sens, da. Mă vei înmormânta şi eu, în schimb, te voi imortaliza. Tu vei fi cel câştigat, Haapuani.

— Pot să te întreb ceva, Koke? Tohotama stătuse tăcută şi nemişcată toată dimineaţa, astfel că Paul nici nu-i observase prezenţa. De ce ai pus această mantie roşie pe umerii soţului meu? Haapuani nu s-a îmbrăcat niciodată aşa. Şi nici nu cunosc pe cineva în Hiva Oa sau în Tahuata care s-o facă.

— Pentru că este ceea ce văd eu pe umerii soţului tău, Tohotama. Koke se învioră auzind vocea profundă şi gravă a fetei, care se potrivea atât de bine cu structura ei

anatomică robustă şi cu părul roşcat, cu sânii tari, cu şoldurile mari şi pulpele groase şi lucioase, toate aceste lucruri frumoase pe care acum nu putea decât să şi le amintească. Văd tot sângele pe care l-au vărsat toţi maorii de-a lungul istoriei. Ucigându-se între ei în lupta pentru hrană şi pentru pământ, apărându-se de invadatori în carne şi oase sau de demonii de pe lumea cealaltă. În această capă roşie se află toată istoria poporului tău, Tohotama.

— Eu nu văd decât o capă roşie pe care nimeni, niciodată nu şi-a pus-o aici, insistă ea. Şi glugile de pe capul ăstora? Sunt două femei, Koke? Sau sunt bărbaţi? Nu pot fi marchezieni. N-am văzut niciodată în aceste insule un bărbat sau vreo femeie care să-şi pună aşa ceva pe cap.

Simţi dorinţa s-o mângâie, dar nu încercă. Ai întinde braţele şi ai atinge aerul, pentru că ea se va eschiva cu uşurinţă. Şi te va invada atunci o senzaţie de ridicol. Dar faptul că o doriseşi, fie doar pentru o clipă, te înveseli, căci una din consecinţele avansării bolii ruşinoase în corpul tău era lipsa dorinţei. Nu erai mort de-a binelea, Koke. Mai ai puţină răbdare şi, cu puţin efort, vei termina acest tablou blestemat.

La urma urmei, poate era adevărat ceea ce la seminarul Chapelle Saint-Mesmin din Orléans îi plăcea episcopului Dupanloup să repete la orele de religie, când îi ridica în slăvi pe eroii Creştinătăţii: oricât ai cădea de jos, sufletul păcătos se putea înălţa şi mai mult pentru a ajunge cât mai sus, aşa ca Robert Diavolul, răul absolut ajuns sfânt. Ţi s-a întâmplat şi ţie, după acea iarnă cumplită din 1885–1886, din Paris, când simţeai că te scufundai în noroi. Începând de atunci ai ieşit, puţin câte puţin, la lumină, spre aerul pur. Miracolul avea un nume: Pont-Aven. Mulţi pictori şi iubitori de artă vorbeau de Bretania, de frumuseţea peisajului ei neîmblânzit, de izolarea şi furtunile

romantice. Pentru tine, în farmecul Bretaniei se împleteau două lucruri; unul ideal şi altul practic. În Pont-Aven, o mică aşezare pierdută în acel Finisterre breton, găseai încă o cultură arhaică, oameni care în loc să renunţe la religia lor, la credinţele şi obiceiurile lor tradiţionale, se agăţau de ele cu un dispreţ suveran faţă de eforturile statului şi ale Parisului pentru a-i moderniza. Pe de altă parte, acolo puteai trăi cu bani puţini. Deşi lucrurile nu vor ieşi exact aşa cum te aşteptai, plecarea ta la Pont-Aven – treisprezece ore în tren, pe ruta Quimperlé – în acel iulie însorit al lui 1886 a fost decizia cea mai inspirată de până atunci, din toată viaţa ta.

Pentru că în Pont-Aven ai început, acum într-adevăr, să fii pictor. Un mare pictor, Koke. Deşi or fi şi uitat snobii şi frivolii din acel Paris ameţit. Îşi amintea foarte bine sosirea, zdrobit de călătoria nesfârşită, în pieţişoara triunghiulară din acel sat pitoresc ca de carte poştală ilustrată, din mijlocul unei văi fertile, străjuită de dealuri cu pomi şi înconjurat de o pădure a Iubirii până la care ajungea, în aerul sărat al înserării, zvonul mării. Acolo se aflau locuinţele pentru cei înstăriţi, americani sau englezi, care veneau până acolo în căutarea culorii locale: Hôtel des Voyageurs şi Hôtel Lyon d'Or. Nu era ceea ce căutai tu, tu căutai modesta pensiune ţinută de *madame* Gloanec, care, pentru că era o proastă sau o sfântă, îi primea la pensiunea ei pe artiştii nevoiaşi şi accepta – magnifică femeie – să-i plătească, dacă nu aveau bani, masa şi camera cu tablourile pe care le pictau. Cea mai bună hotărâre din viaţa ta, Koke. La o săptămână de la instalarea în pensiunea Gloanec, te îmbrăcai ca un pescar breton, saboţi, şapcă, vestă brodată, haină albastră – şi te transformaseşi, mai repede decât prin pictură, datorită firii tale plăcute, verbului tău exuberant, ciclopicei credinţe în tine însuţi şi, fără îndoială, datorită vârstei, în şeful unei cete de vreo şase artişti care se adăposteau acolo graţie

bunătăţii sau prostiei minunatei văduve Gloanec. Ieşiseşi din abis, Paul. Acum la treabă, să-ţi pictezi capodoperele.

După două-trei zile, Tohotama întrerupse din nou munca lui Koke cu nişte exclamaţii în maori sau marcheziană, din care el nu înţelese decât cuvântul *mahu* pierdut în cuprinsul frazelor. În lumea lui actuală de umbre şi contraste de lumină, înţelese că, mânat de curiozitate, Haapuani abandonase locul din care poza şi se apropiase de tablou pentru a vedea cărui fapt se datora uimirea Tohotamei. Se datora faptului că, în loc să-l înfăţişeze cu un *pareo* încins la mijloc sau gol, vrăjitorul avea, sub mantia roşie, o rochie strâmtă ca o mănuşă pe trupul lui zvelt, un obiect de îmbrăcăminte foarte scurt care lăsa să se vadă pulpele rotunde de femeie. Haapuani se uită la pânză îndelung fără să spună nimic. Apoi se întoarse la locul pe care i-l indicase Koke.

— Nu mi-ai spus nimic despre portret, comentă Paul după ce îşi reluă incredibilul şi minuţiosul efort. Cum ţi s-a părut?

— Tu vezi peste tot numai *mahu,* evită răspunsul vrăjitorul. Şi unde sunt, şi unde nu sunt. Nu-i vezi pe *mahu* ca pe ceva natural, ci ca nişte demoni. Din acest punct de vedere semeni cu misionarii, Koke.

Era oare adevărat? Bine, ţi se întâmplase de câteva ori, când pictaseşi *Sora de caritate,* acel tablou pentru care pozase chiar Tohotama. La sfârşit, nu a fost un tablou despre o călugăriţă, ci despre bărbatul-femeie care se afla în faţa ei, ceva de care abia dacă ai fost conştient în timp ce îl pictai. De ce această obsesie cu *mahu*?

— De ce nu-mi spui cum ţi s-a părut portretul tău? insistă Koke.

— Singurul lucru de care sunt sigur este că ăla din tablou nu sunt eu, răspunse Haapuani.

— Asta este un Haapuani pe care-l porţi în tine, îi răspunse Koke. Cel care a trebuit să se ascundă în tine

pentru ca să nu-l descopere preoţii şi jandarmii. Deşi nu mă crezi, te asigur că omul din tablou eşti tu. Nu numai tu. Ci adevăratul marchezian, cel care este în curs de dispariţie, din care curând nu va mai rămâne nici urmă. În viitor, pentru a afla cum erau oamenii maori, lumea va trebui să apeleze la tablourile mele.

Tohotama râse, acel râs deschis, vesel şi fără griji care îmbogăţea dimineaţa. Haapuani râse şi el, dar fără chef. În noaptea aceea, când perechea plecase deja şi veni să mai stea de vorbă cu el vecinul – trecea de câteva ori pe zi pe la Casa Plăcerii pentru a vedea dacă Koke nu avea nevoie de ceva – Tioka privi tabloul mult timp. Pentru a-l vedea mai bine, aduse o făclie cu smoală de la intrare. Paul nu-l întrebă nimic. După un timp, vecinul lui, în mod normal zgârcit la vorbă, îi spuse părerea:

— În multe tablouri ai pictat femeile de pe insula asta cu pulpe şi corp de bărbat, spuse intrigat. Dar în ăsta ai făcut invers: l-ai pictat pe Haapuani ca şi cum ar fi femeie.

Dacă ceea ce spunea Tioka era exact, *Vrăjitorul din Hiva Oa* ieşise mai mult sau mai puţin aşa cum l-ai conceput, în ciuda faptului că l-ai pictat aproape tot timpul orbeşte, cu mici intervale în care luminozitatea zilei, concentrarea voinţei tale sau vreun zeu impresionat de chinul tău îţi limpezeau vederea şi puteai să corectezi detaliile, să accentuezi sau să subţiezi culorile. Nu numai vederea te trăda. Ci şi pulsul. Uneori, tremurul mâinii era atât de puternic încât trebuia să te întinzi puţin până când corpul ţi se liniştea şi se opreau aceste incontrolabile zbateri ale muşchilor. Doar capodoperele le mai pictaseşi în această stare de incandescenţă, Koke. Va fi şi *Vrăjitorul din Hiva Oa* o capodoperă? Dacă ochii ţi-ar permite să vezi pânza complet, fie şi numai pentru câteva clipe, ai şti. Dar vei rămâne mereu cu o îndoială.

În şedinţa următoare, Tohotama îi vorbi despre tablou. De ce erai mereu atât de interesat de *mahu,* de bărbaţii-

femei, Koke? El îi dădu o explicaţie tâmpită – „sunt pitoreşti, atrăgători, exotici, Tohotama” – dar întrebarea ei răsună în mintea lui toată ziua. Şi l-a chinuit şi noaptea în pat, după ce mâncase nişte fructe şi îşi schimbase bandajele de pe picioare şi luase, pentru a-şi calma durerile, câteva picături de laudanum dizolvate în apă. De ce, Koke? Poate pentru că în sfiosul, semiinvizibilul, persecutatul *mahu* condamnat ca o aberaţie şi un păcat de către preoţi şi pastori, supravieţuia ultima trăsătură nedomesticită a acelui sălbatic maori din care curând, graţie Europei, nu va mai rămâne nicio urmă. Marchezianul primitiv va fi înghiţit şi digerat de cultura creştină, occidentală. Această cultură pe care tu o apăraseşi cu atâta zel şi cu atâtea exagerări şi calomnii în Tahiti, în *Les Guêpes* şi în *Le Sourire,* Koke. Înghiţit şi digerat cum fusese deja omul tahitian. Pus într-o ordine, cu religia, limba, morala şi, bineînţeles, cu sexul lui cu tot. Într-un viitor foarte apropiat, lucrurile vor fi la fel de tranşante pentru un marchezian cum erau pentru un european, credincios şi burghez. Existau două sexe şi era de ajuns, de ce să fie mai multe? Bine diferenţiate şi separate de un abis de netrecut: bărbat şi femeie, mascul şi femelă, penis şi vagin. Ambiguitatea în domeniul iubirii şi al dorinţei era, ca şi în cel al credinţei, considerată în lumea civilizată, la fel de degradantă ca şi antropofagia. Bărbatul-femeie, femeia-bărbat erau lucruri anormale care trebuiau exorcizate, cum a făcut Dumnezeu-Tatăl cu Sodoma şi Gomora. Vai de puţinii *mahu* care mai rămăseseră pe insulă. Coloniştii şi administratorii coloniali ipocriţi îi căutau pentru a-i angaja ca servitori, pentru că aveau faima de buni bucătari, spălători, îngrijitori de copii sau paznici ai locuinţelor. Dar, pentru a nu se pune rău cu religia, le interziceau să se împodobească sau să se îmbrace ca femeile. Când, în mod sigur, temându-se să nu fie descoperiţi, îşi puneau flori în păr şi brăţări pe mâini,

inele la glezne şi se împodobeau ca fetele şi îndrăzneau să se arate aşa, pe furiş, aceşti *mahu* nu bănuiau că reprezentau ultimele răsuflări ale unei culturi agonice. Acel mod sănătos, spontan, liber al primitivilor de a se accepta cu tot ce purtau înlăuntrul lor – dorinţe şi fantezii – avea zilele numărate. *Vrăjitorul din Hiva Oa* era ca o lespede de mormânt, Koke.

În ciuda a ceea ce-ţi spusese bătrâna maori oarbă când ţi-a atins penisul cu prepuţ, tu erai mai aproape de indigeni decât acest monsenior Martin sau jandarmul Jean-Paul Claverie. Sau decât aceşti colonişti abrutizaţi de ignoranţă şi lăcomie pe care îi serviseşi ca mercenar, în Papéete. Pentru că tu îi înţelegeai pe sălbatici. Îi respectai. Îi invidiai. În timp ce, pe presupuşii tăi compatrioţi, îi dispreţuiai.

Cel puţin de acest lucru erai sigur, Koke. Pictura ta nu era cea a unui european modern şi civilizat. Nimeni nu se va înşela în această privinţă. Deşi intuiai acest lucru, în mod confuz, de mult timp, s-a întâmplat în Bretania, mai întâi în Pont-Aven, apoi în Le Pouldu, unde l-ai înţeles cu o certitudine absolută. Arta trebuia să o rupă cu cadrul strâmt, cu orizontul împuţinat în care academicienii şi colecţionarii din Paris îi închiseseră pe artişti şi pe critici: trebuia să se deschidă lumii, să se amestece cu celelalte culturi, să ia aer în bătaia altor vânturi, alte peisaje, alte valori, alte raze ale soarelui, alte credinţe, alte forme de viaţă şi de morală. Doar aşa îşi va recăpăta forţa pe care existenţa moale, facilă, frivolă şi mercantilă a parizienilor i-o sustrăsese. Tu o făcuseşi, ieşind în întâmpinarea lumii, mergând să cauţi, să înveţi, să te îmbeţi cu ceea ce Europa nu cunoştea sau respingea. Te-a costat scump, dar nu-i aşa că nu regretai, Koke?

Nu regretai. Erai mândru că ajunseseşi până aici, chiar dacă erai acum în starea în care erai. Pictatul avea un preţ pe care tu l-ai plătit. Când după lunile de vară şi toamnă

petrecute în Pont-Aven, te-ai întors la Paris pentru a înfrunta iarna, erai alt om. Îţi schimbaseşi pielea şi sufletul; erai euforic, sigur de tine însuţi, nebun de bucurie că descoperiseşi în fine pe ce drum să mergi. Şi avid de nebunii şi scandal. Unul din primele lucruri pe care le-ai făcut în Paris a fost s-o ataci pe frumoasa Louise, soţia bunului Schuff, cu care, până atunci, nu îţi permiseseşi decât să cochetezi. Acum, sub impulsul felului nou de a te comporta: rebel, temerar, iconoclast, anarhic, ai profitat de prima ocazie când aţi rămas singuri – bunul Schuff avea ore de desen la Academie – pentru a te repezi la Louise. Se putea spune că abuzaseşi de ea, Paul? Ar fi o exagerare. Ai tentat-o şi ai sedus-o, dacă nu şi mai mult. Pentru că Louise nu a opus rezistenţă decât la început, mai mult de formă decât din convingere. Şi niciodată nu a arătat că i-a părut rău că cedase.

— Eşti un sălbatic, Paul. Cum îndrăzneşti să pui mâna pe mine?

— Din motivul pe care l-ai spus, frumoasa mea. Pentru că sunt un sălbatic. Morala mea nu este cea a burghezilor. Acum, instinctele îmi conduc actele. Graţie acestei noi filosofii voi fi un mare artist.

O declaraţie de principiu, Koke, care se dovedi profetică. O fi aflat bunul Schuff de acea trădare? Dacă a aflat, a fost capabil să te ierte. O fiinţă superioară acest alsacian. Mult mai bun decât tine, fără îndoială, în morala civilizată. Şi tocmai de aceea, desigur, a pictat bunul Schuff atât de prost mereu.

În ziua următoare, după ultimele retuşuri, Koke îi plăti lui Haapuani cât stabiliseră. Tabloul era terminat. Era? Sperai că da. În orice caz, nu mai aveai forţă nici în trup, nici în suflet, pentru a mai lucra la el.

Ultima bătălie

Bordeaux, noiembrie 1844

Când în nefasta zi de 24 septembrie 1844, abia sosită la Bordeaux, Flora Tristán acceptă invitaţia de a asista, dintr-o lojă de la Grand Théâtre, la concertul pianistului Franz Liszt, nu bănuia că evenimentul acela monden, la care doamnele bordeleze mergeau să-şi arate bijuteriile şi eleganţa, va fi ultima ei activitate publică. Săptămânile care-i mai rămâneau şi le va petrece într-un pat, mai exact în casa unor sansimonieni, soţii Elisa şi Charles Lemonnier, cărora, cu un an în urmă, refuzase să le fie prezentată pentru că îi considera prea burghezi. Paradoxuri, Florita, paradoxuri până în ultima zi a vieţii tale.

Nu se simţea rău când ajunse la Bordeaux; doar obosită, iritată şi decepţionată, pentru că, de când plecase din Carcassonne, atât la Toulouse ca şi la Agen, prefecţii şi comisarii regatului îi făcuseră viaţa grea, dând năvală în timpul întâlnirilor ei cu muncitorii, interzicându-le şi chiar împrăştiindu-i pe participanţi cu lovituri de baston. Pesimismul ei nu avea însă nicio legătură cu sănătatea, ci cu autorităţile, decise să o împiedice prin orice mijloc să-şi ducă la capăt turneul.

Îţi închipuiai, cu cinci ani în urmă, la întoarcerea de la Londra, când, plină de entuziasm faţă de ideea de a forma marea alianţă a femeilor cu muncitorii pentru a transforma omenirea, ai început o activitate frenetică, încercând să intri în legătură cu muncitorii, că vei ajunge să fii încolţită de puterea care te considera subversivă, pe tine, o pacifistă convinsă? Nu numai că te întorseseşi la Paris plină de iluzii şi de vise; dar erai şi sănătoasă. Citeai asiduu cele două reviste muncitoreşti: *L'Atelier* şi *La Ruche Populaire* (singurele care elogiaseră cartea ta *Plimbări prin Londra),* îi vizitai sau îi citeai pe toţi Mesia

moderni, filosofi, doctrinari, teoreticieni ai schimbării sociale, ceea ce, nu a fost atât instructiv, cât mai degrabă ţi-a stârnit şi mai multe nedumeriri, aruncându-te într-un haos periculos. Pentru că, printre socialiştii şi reformatorii anarhişti, abundau ţicniţii şi excentricii care predicau nebunia în stare pură. Ca de exemplu – amintindu-ţi, te apuca râsul – carismaticul sculptor Ganneau, cu aspect de gropar, fondator al *evadismului,* doctrină bazată pe ideea egalităţii între sexe şi promotor al eliberării femeii, pe care, pentru câteva săptămâni, din naivitate, îl luaseşi în serios. Respectul pe care i-l purtai se dezintegră în ziua în care sumbrul personaj, cu privirea fanatică şi mâinile subţiri, îţi explică de unde provenea numele mişcării lui, cuvântul *evadism,* anume de la prima pereche, Eva şi Adam, şi că el le cerea discipolilor să-l numească Mapah în semn de omagiu adus familiei, căci cuvântul contopea primele două silabe din mamá şi papá. Era nebun şi mai prost ca noaptea.

Intervenţia poliţiei puse capăt la ceea ce ar fi putut fi o vizită utilă a Florei la Toulouse, între 8 şi 19 septembrie. În ziua următoare sosirii sale, se întâlnise cu vreo douăzeci de muncitori la Hôtel des Portes, rue de la Pomme, când dădu buzna în sală comisarul Boisseneau. Burtos, cu mustaţă zbârlită şi cu o privire nu prea prietenoasă, fără ca măcar să-şi scoată chipiul sau să o salute, o ameninţă:

— Nu sunteţi autorizată să veniţi la Toulouse să predicaţi revoluţia.

— Nu vin să fac revoluţie, eu îi întârzii sosirea, domnule comisar. Citiţi-mi cartea, înainte de a mă judeca, îi răspunse Flora. De când o femeie singură îi sperie pe comisarii şi prefecţii celei mai mari monarhii din Europa?

Funcţionarul se retrase fără să salute cu un sec: „Să nu ziceţi că nu v-am spus.”

Eforturile ei de a vorbi cu prefectul de Toulouse au fost zadarnice. Interzicerea îi descurajă contactele din oraş.

Reuşi cu greu doar o întâlnire secretă într-un hotel din *quartier* Saint-Michel, cu opt prelucrători de piele. Timoraţi de spaima că i-ar putea descoperi poliţia, o ascultau cu privirile speriate, uitându-se mereu spre uşa care dădea în stradă. Vizita ei la *L'Emancipation*, ziarul care pretindea că este democrat şi republican, fusese un alt eşec: gazetarii o priveau de parcă vindea sirop împotriva viselor urâte şi a semnelor rele şi nu dădură nicio atenţie expunerii ei amănunţite despre obiectivele Uniunii Muncitoare. Unul o întrebă dacă era ţigancă. Ofensa atinse culmea când cel mai îndrăzneţ dintre aceşti *chevaliers,* un redactor numit Riberol, slab ca un pai din mătură şi cu o privire obscenă, începu să-i facă cu ochiul şi să-i şoptească fraze cu dublu înţeles:

— Adică încerci să mă seduci, imbecilule? îl repezi cu voce tare *Madame-la-Colère.* Nu te uiţi în oglindă, nenorocitule?

Se ridică şi plecă, trântind uşa. Furia ţi se risipi amintindu-ţi – cea mai bună satisfacţie – cum se înroşise de ruşine faţa ascuţită a lui Riberol, pe care reacţia ta furioasă îl lăsă cu gura deschisă, în hohotele de râs ale colegilor lui.

În Agen, unde stătu patru zile, lucrurile nu-i merseră mai bine decât în Toulouse, tot din vina poliţiei. În oraş erau multe asociaţii muncitoreşti de ajutor reciproc, cărora, de la Paris, le anunţase sosirea ei amabilul Agricol Perdiguier, supranumit, pe bună dreptate, Avignonezul Virtuos: spirit generos, era în dezacord cu ideile Florei şi totuşi o ajutase ca nimeni altcineva. Prietenii lui Perdiguier îi pregătiseră întâlniri cu reprezentanţii mai multor bresle. Dar nu avu loc decât prima dintre ele. Reuniunea grupa în jur de cincisprezece tâmplari şi tipografi, dintre care doi, foarte isteţi, se arătară hotărâţi să constituie un comitet. O conduseră acasă la poetul-frizer Jazmin, gloria locală în care Flora îşi pusese multe speranţe. Dar, bineînţeles,

laudele burgheziei îl transformaseră şi pe fostul poet al celor mulţi într-un înfumurat stupid. Din cât se vedea, nu exista niciunul care să scape de acest destin. Nici nu mai voia să-şi amintească de originile lui proletare şi luase deja un aer olimpian. Era rotofei, moale, fandosit şi vulgar. O plictisi pe Flora povestindu-i ce bine fusese primit la Paris de către somităţi ca Nodier, Chateaubriand şi Sainte-Beuve şi ce emoţionat a fost când a recitat propriile „poeme gascone" pentru Louis-Philippe însuşi. Majestatea sa, ascultându-l impresionată, a lăsat să-i scape o lacrimă. Când Flora îi explică motivele vizitei şi îi ceru ajutorul pentru Uniunea Muncitoare, poetul-frizer se strâmbă de spaimă: niciodată!

— Ideile dumneavoastră revoluţionare nu vor primi sprijinul meu niciodată, doamnă. A curs destul sânge în Franţa. Drept cine mă luaţi?

— Drept un muncitor consecvent şi loial fraţilor lui, domnule Jazmin. M-am înşelat, îmi dau seama. Nu sunteţi decât o maimuţică de circ, o paiaţă în plus printre bufonii burgheziei.

— Afară, afară din casa mea, îi arătă uşa bardul rotofei. Femeie rea ce eşti!

În aceeaşi seară, comisarul se prezentă la hotel să o informeze că nu i se permitea nicio reuniune în localitate. Flora se hotărî să nu respecte interdicţia şi se duse la hotelul din rue du Temple unde o aşteptau în jur de patruzeci de muncitori cu diferite meserii, dar mai ales cizmari şi cioplitori. Începuse doar de vreo zece minute să le expună teoria ei când hotelul fu încercuit de vreo douăzeci de sergenţi şi aproximativ cincizeci de soldaţi. Comisarul, o matahală de vreo patruzeci de ani, înarmat cu o pâlnie ridicolă în care ţipa cu o voce de stentor, dădu ordin participanţilor să iasă unul câte unul şi să-şi spună fiecare numele şi domiciliul. Flora le ceru să rămână pe loc. „Fraţilor, lăsaţi să ne scoată poliţia dacă vrea, cu forţa,

ca să iasă un scandal şi să afle opinia publică ce ni s-a făcut.” Dar, cei mai mulţi, temându-se să nu-şi piardă locul de muncă, se ridicară şi se îndreptară spre ieşire. Ieşiră pe rând, cu şepcile în mână. Rămaseră doar şapte, aşezându-se în jurul ei s-o apere. Soldaţii se apropiară de ei şi începură să-i lovească cu bastoanele, amenințându-i. Îi scoaseră de acolo îmbrâncindu-i. Dar pe ea nu o atinseseră şi nici nu-i răspunseră la protestele vehemente: „De ce nu daţi şi în mine, laşilor!”

— Data viitoare, dacă nu veţi respecta interdicţia, veţi fi închisă, la un loc cu hoţii şi prostituatele din Agen, o amenință vocea tunătoare a comisarului. Gesticula cu fluierul lui în mână ca un scamator. Acum ştiţi la ce să vă aşteptaţi, doamnă.

Cele întâmplate acţionară ca un avertisment pentru asociaţiile şi breslele care-şi anulară toate întâlnirile programate.

Nimeni nu a acceptat sugestia de a organiza adunări clandestine cu un număr mic de persoane. Astfel că ultimele zile ale Florei în Agen au fost zile de singurătate, plictiseală şi frustrare. Mai mult decât comisarul şi şefii lui, o indigna laşitatea muncitorilor. La prima bravadă a autorităţilor, fugeau ca iepurii!

În ajunul plecării spre Bordeaux, i se întâmplă ceva ciudat. În scrinul din camera ei de la Hôtel de France, găsi un preţios ceas de aur uitat acolo probabil de vreun client. Când se pregătea să coboare să-l predea la recepţie, o tentă gândul: „Şi dacă îl opresc eu?” Nu din lăcomie, de care, după ceea ce trăise, era complet străină, ci mai ales din dorinţa de cunoaştere: cum se simţeau hoţii după ce-şi comiteau faptele? Le era frică, erau bucuroşi, aveau remuşcări? În orele următoare a simţit pe rând apăsare, neplăcere, fiori de spaimă şi o senzaţie de ridicol. Se hotărî să predea ceasul când va pleca. Dar nu a putut să aştepte nici atât. La ora şapte seara, tensiunea era atât de mare

încât coborî să înmâneze ceasul conducerii hotelului, minţind că abia îl găsise. Nu ai fi fost o hoaţă bună, Andaluzo.

Dacă se gândea mai bine, turneul ei nu a fost chiar atât de inutil. Această mobilizare de comisari şi prefecţi din ultimele săptămâni pentru a-i împiedica întâlnirile cu muncitorii nu însemna oare că ideile tale începuseră să încolţească? Poate în felul acesta câştigai mai mulţi prozeliţi decât te aşteptai. Ecourile care se produceau la trecerea ta se vor extinde până când, mai devreme sau mai târziu, se vor revărsa ca şuvoaiele într-o mare mişcare. Franceză, europeană, universală. Nu erai decât de un an şi jumătate în această efervescenţă şi deveniseşi deja inamica puterii, o ameninţare la adresa statului. Un adevărat succes, Florita! Nu trebuia să fii tristă. Dimpotrivă. Cât de mult progresaseră lucrurile de la acea întâlnire din Paris organizată la 4 februarie 1843 de magnificul Gosset, „tatăl fierarilor”, ca să le vorbeşti pentru prima oară unui grup de muncitori parizieni despre Uniunea Muncitoare. Un an şi jumătate nu era mult, dar cu această oboseală în tot corpul, ţi se părea un secol.

Uitaseşi multe lucruri în aceste optsprezece luni, atât de bogate în întâmplări, entuziasme, dar şi eşecuri, dar nu vei uita niciodată prima ta intervenţie publică pentru a-ţi explica ideile în cadrul asociaţiei de ajutor reciproc organizată de Gosset. Şedinţa era condusă de Achille François, o adevărată legendă printre vopsitorii de piele din Paris. Flora era atât de emoţionată încât aproape îşi udă chiloţii, dar din fericire nu avea cum să se observe. Te-au ascultat cu atenţie, ţi-au pus întrebări, au urmat discuţii şi la sfârşit s-a înfiinţat un comitet de şapte persoane ca nucleu organizator al mişcării. Ce uşor ţi s-a părut totul atunci, Florita! O iluzie doar. La următoarele şedinţe ale acestui comitet, atmosfera s-a stricat, îţi criticau textul *Uniunii Muncitoare* care nu fusese încă publicat. Cea

dintâi acuzaţie era că scriseseşi despre „starea materială şi morală jalnică” a muncitorilor din Franţa. Li se părea defetist, demoralizator, chiar dacă era adevărat. Când te-a auzit numindu-i pe cei care te criticau „nişte proşti şi ignoranţi care nu voiau să fie salvaţi”, Gosset, „tatăl fierarilor”, ţi-a dat o lecţie de care îţi vei aminti mereu:

— Nu fiţi cuprinsă de nerăbdare, doamnă Flora Tristán. De-abia intraţi în această bătălie. Învăţaţi de la Achille François. Munciţi de la şase dimineaţa la opt seara ca să aveţi cu ce vă hrăni familia, şi de la opt la două noaptea, pentru fraţii dumneavoastră muncitori. E drept să-i numiţi „proşti şi ignoranţi” pentru că îşi permit să nu fie de acord cu dumneavoastră?

„Tatăl fierarilor” nu era nici prost, nici ignorant. Era mai degrabă un izvor de înţelepciune care, în acele prime săptămâni ale apostolatului tău în Paris, te-a sprijinit mai mult decât oricine altcineva. Ajunseseşi să-l consideri un maestru, un tată spiritual. Dar *madame* Gosset nu înţelese această sublimă camaraderie. Într-o bună zi, apăru furioasă la Achille François, în casa căruia, în seara aceea, se ţinea o adunare şi, ca o furie veche, îşi puse mâinile în şolduri şi începu să reverse asupra ta toate jignirile din lume. Stropind cu salivă în dreapta şi în stânga şi aruncându-şi pe spate părul care-i cădea în ochi, te ameninţa că te denunţă justiţiei dacă vei continua intrigile tale perfide pentru a-i lua soţul! Doamna Gosset credea că erai îndrăgostită de bătrânul conducător al muncitorilor. Vai, ce caraghioasă, Florita!

Te-ai stricat de râs. Da, de râs! Dar acea scenă de vodevil te-a învăţat că nimic nu era uşor şi cu atât mai puţin nu era uşor să lupţi pentru dreptate şi pentru binele omenirii. Şi te-a mai învăţat că, în ciuda faptului că erau săraci şi exploataţi, muncitorii semănau atât de mult cu burghezii.

Concertul lui Liszt din Bordeaux, la finele lui septembrie

1844, la care te-ai dus mai mult din curiozitate decât din pasiune pentru muzică (să vezi cum era acest pianist care de şase luni se încrucişa adesea cu tine pe drumurile Franţei), s-a terminat tot ca un vodevil: ai leşinat brusc şi te-ai prăbuşit atrăgând toate privirile din sală – între ele şi pe cea a pianistului însuşi, furios că fusese întrerupt – spre loja din Grand Théâtre în care te aflai. Întâmplarea a fost consemnată în cronica mondenă a unui ziarist derutat care profita de leşinul tău pentru a te prezenta ca pe o silfidă mondenă: „Extraordinar de frumoasă, elegantă, cu talia subţire, un aer orgolios în ochii pătrunzători plini de focul Orientului, cu părul negru lung căzându-i pe umeri ca o mantie, cu un ten măsliniu superb şi dinţii albi şi fini, *madame* Flora Tristán, scriitoarea şi reformatoarea socială, fiica razelor de soare şi a umbrelor, a suferit aseară un leşin, poate în transa în care o transportaseră acordurile excelente ale maestrului Liszt.” Te-ai înroşit până în albul ochilor citind această stupidă frivolitate a doua zi, când ai deschis ochii într-un pat foarte confortabil. Unde te aflai, Florita? Camera elegantă, parfumată, cu flori proaspete şi perdele fine de mătase care filtrau lumina, nu avea nimic în comun cu modesta ta cămăruţă de la hotel. Era locuinţa lui Charles şi a Elisei Lemonnier care, în ajun, când ţi-ai pierdut cunoştinţa la Grand Théâtre, au insistat să fii dusă la ei acasă. Aici vei fi mai bine îngrijită decât la hotel sau la spital. Charles era avocat şi profesor de filosofie şi soţia lui Elisa era promotoarea şcolilor profesionale pentru copii şi adolescenţi. Sansimonieni devotaţi, prieteni ai Tatălui Prosper Enfantin, idealişti, culţi, generoşi, îşi dedicau viaţa lucrând pentru frăţia universală şi „noul creştinism” predicate de Saint-Simon. Nu-ţi purtau nici cea mai mică ranchiună pentru nedelicateţea din urmă cu un an când nu voiseşi să-i cunoşti. Îţi citiseră cărţile şi te admirau.

Purtarea acestei perechi faţă de Flora în săptămânile

următoare nu putea fi mai atentă decât atât. Îi dăduseră cel mai bun dormitor din casă, aduseseră unul dintre medicii cei mai cunoscuţi în Bordeaux, doctorul Mabit-fiul, şi angajaseră o infirmieră, *mademoiselle* Alphine, care să aibă grijă zi şi noapte de bolnavă. Plătiră consultaţiile medicului şi medicamentele şi nici măcar nu voiră să audă când Flora le propuse să le restituie cheltuielile.

Doctorul Mabit-fiul spuse că ar putea fi vorba de holeră, în ziua următoare, după alt consult, se corectă, spunând că era vorba mai curând de febră tifoidă. În ciuda stării de extenuare totală a bolnavei, se declară optimist. Îi recomandă o dietă sănătoasă, repaus absolut, frecţii şi masaje şi o poţiune fortificantă pe care trebuia să o ia ziua şi noaptea la fiecare jumătate de oră. În primele zile, Flora reacţionă favorabil. A treia zi, totuşi, suferi o congestie cerebrală, cu temperatură foarte mare. Câteva ore rămase în stare de semiconştienţă, delirând. Familia Lemonnier convocară atunci o echipă de medici condusă de somitatea locală, doctorul Gintrac. După ce o examinară şi după ce discutară între ei, medicii îşi mărturisiră o anume perplexitate. Totuşi, credeau că, deşi starea bolnavei era fără îndoială gravă, putea fi salvată. Nu trebuia pierdută speranţa, dar nu trebuia să i se permită ca bolnava să-şi dea seama de starea gravă în care se afla. Prescriseră ventuze şi să i se ia sânge, precum şi poţiuni care acum trebuiau luate la fiecare cincisprezece minute. Pentru a o ajuta pe *mademoiselle* Alphine care o îngrijea pe Flora cu un devotament aproape religios şi era epuizată, familia Lemonnier angajară încă o infirmieră. Când într-un moment de luciditate al oaspetelui lor, stăpânii casei o întrebară pe Flora dacă nu voia să fie lângă ea cineva din familie – poate fiica ei, Aline? – ea nu ezită: „Eléonore Blanc, din Lyon. Şi ea e tot fiica mea.” Sosirea Eléonorei la Bordeaux – chipul ei atât de drag, atât de palid, atât de impresionat, aplecându-se cu dragoste deasupra patului –

îi readuse Florei încrederea, voinţa de a lupta, dragostea de viaţă.

La începutul campaniei pentru Uniunea Muncitoare, în urmă cu un an şi jumătate, *La Ruche Populaire* se purtase foarte bine cu ea, spre deosebire de celălalt ziar al muncitorilor, *L'Atelier*, care mai întâi o ignorase, apoi o ridiculizase numind-o „aspirantă la titlul de O'Connel cu fustă". *La Ruche,* în schimb, organiză două dezbateri la sfârşitul cărora paisprezece din cei cincisprezece participanţi votară în favoarea unui apel adresat muncitorilor şi muncitoarelor din Franţa, scris de Flora, chemându-i să se unească în viitoarea Uniune Muncitoare. Deşi depăşise foarte repede frica iniţială de a vorbi în public – o făcea acum cu dezinvoltură şi era excelentă în dezbateri – mereu o cuprindea un sentiment de frustrare pentru că la adunări aproape niciodată nu participau şi femei, în ciuda solicitărilor ei în acest sens. Când se întâmpla să vină vreuna, i se părea atât de intimidată şi de pierdută încât i se făcea milă, dar în acelaşi timp o apuca şi furia faţă de ele. Rareori îndrăzneau să deschidă gura şi când vreuna o făcea, privea mai întâi spre bărbaţii prezenţi acolo ca şi cum le-ar fi cerut voie.

Publicarea *Uniunii Muncitoare* în 1843 a fost un adevărat eveniment, de care chiar şi acum, în perioadele când ieşeai din starea de suferinţă şi de deconectare totală faţă de tot ce era în jur în care te ţinea boala, te simţeai mândră. Să editezi această carte care ajunsese deja la a treia ediţie şi circula prin sute de mâini de muncitori fusese, nu, Andaluzo? un triumf al voinţei împotriva adversităţilor. Toţi editorii pe care-i cunoşteai în Paris refuzară să o publice, invocând pretexte futile. În realitate, se temeau să nu aibă probleme cu autorităţile.

Atunci, într-o dimineaţă, văzând din balconaşul său din rue du Bac turnurile masive ale bisericii Saint-Sulpice – unul dintre ele încă neterminat – ţi-ai amintit de povestea

(sau era o legendă, Florita?) a parohului Jean-Baptiste Languet de Geray, care într-o bună zi îşi propuse să înalţe una din cele mai frumoase biserici din Paris doar cu ajutorul actelor de caritate. Şi, fără să mai stea pe gânduri, începu să ceară din poartă în poartă. De ce nu ai face şi tu la fel pentru a tipări o broşură care ar putea deveni Evanghelia viitorului pentru femeile şi muncitorii din lumea întreagă? Nici nu-ţi trecu bine prin cap gândul că deja aveai scris un „Apel către toate persoanele inteligente şi generoase”. Ai pus în fruntea lui numele tău, urmat de cel al fiicei tale Aline, al prietenului tău Jules Laure, al servitoarei tale Marie-Madeleine şi al sacagiului care-ţi aducea apă, Noël Taphanel. Fără să mai pierzi timpul, l-ai distribuit prin toate casele unde aveai prieteni şi cunoscuţi, cu scopul de a contribui la finanţarea publicării cărţii. Ce sănătoasă şi puternică erai încă, Florita! Puteai să alergi douăsprezece, cincisprezece ore prin întreg Parisul, ducând şi aducând acel apel – l-au primit peste două sute de persoane – la care vor răspunde în final oameni atât de cunoscuţi ca poetul Béranger, Victor Considérant, George Sand, Eugène Sue, Pauline Roland, Frédéric Lemaître, Paul de Kock, Louis Blanc şi Louise Colet. Dar multe alte personaje importante îţi închiseră uşa în nas, cum făcuseră Delacroix, David d’Angers, *mademoiselle* Mars şi, desigur, Étienne Cabet, comunistul icarian care voia să aibă monopolul în lupta pentru dreptate socială în tot universul.

În anul 1843, compoziţia socială a persoanelor care o vizitau în micul ei apartament din rue du Bac se schimbă radical. Flora primea joia, după-amiaza. Înainte, oaspeţii ei erau profesionişti cu apetit intelectual, ziarişti şi artişti; începând cu primele luni ale anului 1843, veneau mai ales conducători ai asociaţiilor şi societăţilor de ajutor reciproc ale muncitorilor şi câţiva sansimonieni sau fourierişti care, în general, erau foarte critici cu ceea ce ei considerau

radicalismul Florei. Nu numai francezi îşi făceau apariţia în apartamentul strâmt din rue du Bac, să bea o ceaşcă de ciocolată fierbinte pe care le-o oferea invitaţilor amăgindu-i că era din Cuzco. Uneori venea vreun cartist sau owenist englez în trecere prin Paris şi într-o seară a vizitat-o chiar şi un socialist german refugiat în Franţa, Arnold Ruge. Era un om grav şi inteligent, care a ascultat-o cu atenţie, luând notiţe. A rămas impresionat de teza Florei despre necesitatea constituirii unei mişcări internaţionale care să unească muncitorii şi femeile din lumea întreagă pentru a pune capăt injustiţiei şi exploatării. I-a pus multe întrebări. Vorbea o franceză impecabilă şi îi ceru permisiunea să revină săptămâna următoare împreună cu un prieten neamţ, un tânăr filosof, refugiat şi el, numit Karl Marx, cu care, o asigură, se va înţelege foarte bine, căci avea idei asemănătoare cu ale ei despre clasa muncitoare căreia îi atribuia de asemenea rolul de salvatoare pentru întreaga societate.

Arnold Ruge veni, într-adevăr, săptămâna următoare împreună cu şase colegi germani, toţi exilaţi, între ei socialistul Moses Hess, foarte cunoscut în Paris. Niciunul dintre ei însă nu era Karl Marx, pe care îl reţinuseră pregătirea ultimului număr al revistei pe care o scotea grupul: *Analele Franco-Germane.* Totuşi, l-ai cunoscut puţin după aceea, în circumstanţe amuzante, într-o mică tipografie de pe malul stâng al Senei, singura care acceptase să publice *Uniunea Muncitoare.* Supravegheai tipărirea paginilor la vechea presă cu pedale a localului, când un tânăr exaltat cu barba nerasă, transpirat şi roşu la faţă de supărare, începu să protesteze într-o franceză guturală oripilantă, lansând stropi de salivă în jur. De ce tipografia nu-şi îndeplinea promisiunea faţă de el şi amânase imprimarea revistei lui pentru „pretenţiile literare ale acestei doamne care abia venise”?

Normal, *Madame-la-Colère* se ridică de pe scaun şi veni

spre el:

— Pretenţii literare, spuneţi? exclamă, ridicând vocea la fel de tare ca şi energumenul. Atunci aflaţi, domnule, că eu public *Uniunea Muncitoare,* o carte care s-ar putea să schimbe istoria omenirii. Cu ce drept veniţi aici şi scoateţi strigătele astea de cocoş castrat?

Gălăgiosul personaj bolborosi ceva în germană şi apoi mărturisi că nu înţelegea expresia aia. Ce însemna „cocoş castrat?

— Mergeţi să consultaţi un dicţionar şi perfecţionaţi-vă franceza, îl sfătui *Madame-la-Colère* râzând. Şi cu ocazia asta, daţi-vă jos şi barba aia de porc spinos care vă dă un aer atât de urât.

Roşu din cauza neputinţei lingvistice, omul spuse că nu înţelegea nici ce înseamnă „porc spinos" şi că în aceste condiţii nu avea rost să continue discuţia, *madame.* Se despărţi înclinând fără chef capul. După aceea, Flora află de la patronul tipografiei că nervosul străin era Karl Marx, prietenul lui Arnold Ruge. Se amuză închipuindu-şi ce mutră va face acesta când îl va aduce într-o joi la seratele ei din rue du Bac şi Flora îi va întinde mâna, spunând înainte de a-i fi prezentat: „Eu şi tânărul domn ne cunoaştem de mult." Dar Arnold Ruge nu-l aduse niciodată.

Cele două săptămâni pe care Eléonore Blanc le petrecu în Bordeaux, zi şi noapte la căpătâiul Florei, i-au făcut pe medici să creadă că începuse o lentă, dar efectivă recuperare a bolnavei. Se însufleţise parcă, în ciuda slăbiciunii extreme şi a suferinţelor fizice. Avea mari dureri în burtă, mai ales în uter, şi uneori o dureau capul şi spatele. Medicii îi prescriseră mici doze de opiu, care o calmau şi o ţineau într-o stare de stupoare ore în şir. În intervalele de luciditate, conversa cu dezinvoltură şi memoria îi funcţiona perfect. („Mi-ai urmat sfatul, Eléonore, să afli mereu cauza fiecărui lucru?" „Da,

doamnă, aşa fac tot timpul şi am învăţat mult astfel.”) Într-un astfel de moment dictă o scrisoare plină de dragoste pentru fiica ei, Aline, care, de la Amsterdam, îi scrisese îngrijorată, anunţată de boala ei de către familia Lemonnier. Pe de altă parte, Flora îi cerea informaţii amănunţite Eléonorei despre comitetul Uniunii Muncitoare din Lyon, care, insista, trebuia să exercite rolul de conducător al celorlalte comitete înfiinţate până atunci.

— Ce şanse are să fie salvată? îl întrebă Charles Lemonnier pe doctorul Gintrac, de faţă cu Eléonore.

— Acum câteva zile v-aş fi răspuns că foarte puţine, şopti medicul, curăţindu-şi monoclul. Acum însă sunt mai optimist. Cam cincizeci la sută, să zicem. Ceea ce mă nelinişteşte este glonţul din piept. Având în vedere starea de slăbiciune, corpul acesta străin s-ar putea deplasa spre inimă. Ar fi fatal.

După două săptămâni, cu foarte mare strângere de inimă, Eléonore fu nevoită să plece. Aveau nevoie de ea acasă, la muncă şi în comitetul Uniunii Muncitoare unde avea, urmând ordinele Florei – spunea fără să se laude –, rolul principal. Se ţinu tare la despărţirea de bolnavă, căreia îi promise să se întoarcă peste câteva săptămâni. Dar îndată ce ieşi din încăpere, avu o criză de plâns pe care argumentele şi mângâierile Elisei Lemonnier nu reuşeau să o calmeze. „Ştiu că nu o s-o mai văd niciodată pe doamna în viaţă”, repeta muşcându-şi buzele golite de sânge.

Şi, într-adevăr, imediat după plecarea Eléonorei la Lyon, starea Florei se agravă. Începu să vomite numai fiere care răspândea în cameră un miros atât de greu încât numai mademoiselle Alphine, cu infinita ei răbdare, reuşea să-i facă faţă; tot ea se ocupa dimineaţa şi seara de toaleta bolnavei. Din când în când, Flora se zvârcolea atât de puternic, gata să cadă din pat, cu o forţă disproporţionată în raport cu trupul ei care slăbea văzând cu ochii,

ajungând un schelet cu ochii scufundaţi în orbite şi braţele atât de subţiri că păreau oase de peşte. Cele două infirmiere şi soţii Lemonnier reuşeau cu greu să o ţină în timpul acelor spasme.

Cea mai mare parte a timpului însă, graţie opiumului, cădea în letargie, rămânând cu ochii larg deschişi şi un licăr de spaimă în pupile, ca şi cum ar avea halucinaţii. Uneori şoptea fraze incoerente în care vorbea despre copilărie, Peru, Londra, Arequipa, despre tatăl ei, despre comitetele Uniunii Muncitoare sau intra în polemică răspunzând unor adversari misterioşi. „Să nu plângeţi pentru mine", o auziră într-o zi Elisa şi Charles, care o vegheau aşezaţi lângă pat. „Mai bine, mergeţi pe drumul meu."

De la apariţia *Uniunii Muncitoare,* în iunie 1843, reuniunile Florei cu asociaţiile de muncitori din centrul sau de la periferia Parisului au fost zilnice. Nici nu mai era nevoie să le solicite ea; devenise cunoscută şi o invitau multe organizaţii ale breslelor de muncitori sau societăţile de ajutor reciproc, iar uneori grupurile socialiste ale fourieriştilor sau sansimonienilor. Chiar şi un club al comuniştilor icarieni, voind să-i asculte teoriile, făcură o pauză în colectarea banilor pentru cumpărarea de teren în Texas, unde le intrase în cap să creeze Icaria, paradisul închipuit de Étienne Cabet. Întâlnirea cu icarienii se termină însă în strigăte şi certuri.

Cel mai mult o deconcerta pe Flora în aceste adunări febrile, care se prelungeau uneori până noaptea târziu, faptul că în loc să dezbată temele mari ale proiectului ei – Palatele Muncitoreşti pentru bătrâni, bolnavi şi accidentaţi, instruirea universală şi gratuită, dreptul la muncă, Avocatul Poporului – se pierdea timpul în amănunte şi banalităţi, dacă nu chiar stupidităţi. Aproape inevitabil, vreun muncitor îi reproşa Florei că scrisese în cartea ei că „muncitorii mergeau la cârciumă să cheltuie

banii pe alcool, în loc să cumpere pâine copiilor lor”. La o adunare, într-o mansardă din *impasse* Jean Auber, în apropiere de rue Saint-Martin, un tâmplar numit Roly o acuză: „Aţi comis o adevărată trădare, dezvăluind burgheziei viciile muncitorilor.” Flora îi răspunse că adevărul trebuia să fie arma principală a proletarilor, aşa cum ipocrizia şi minciuna erau în mod obişnuit ale burghezilor. În orice caz, indiferent cine se supăra, ea va continua să-l numească vicios pe cel vicios şi prost pe cel prost. Cei vreo douăzeci de muncitori care o ascultaseră nu plecară prea convinşi, dar temându-se de accesele de mânie despre care circulau deja legende prin Paris, niciunul nu o contrazise, ba chiar o răsplătiră cu puternice aplauze la sfârşit.

Îţi aminteşti, Florita, în această ceaţă londoneză prin care înaintezi acum, de ideea pasageră a unui imn al Uniunii Muncitoare care să însoţească marea ta cruciadă, aşa cum *La Marseillaise* însoţise revoluţia din 1789? Da, îţi aminteşti cum a rămas în ceaţă ideea, într-un mod aproape grotesc, violent. Cea dintâi persoană la care ai apelat cerându-i să redacteze imnul Uniunii Muncitoare a fost Pierre-Jean de Béranger. Ilustrul personaj te-a primit la el, în Passy, unde lua prânzul cu trei invitaţi. Când impresionaţi, când glumind, cei patru te-au ascultat pledând că era necesar să ai cât mai repede posibil, pentru a începe revoluţia socială paşnică, un imn care să-i emoţioneze pe muncitori şi să-i îndemne la solidaritate şi la acţiune. Béranger refuză, explicând că îi era imposibil să scrie fără inspiraţie, la comandă. Şi refuză, de asemenea, şi Lamartine, pretextând că tu predicai ceea ce el deja anticipase în vizionara lui *Marseillaise a Păcii.*

Atunci, Florita, într-un moment de proastă inspiraţie, ţi-a trecut prin cap să convoci un concurs pentru un „Cântec al frăţiei umane”. Premiul era o medalie oferită de mereu generosul Eugène Sue. Ce greşeală gravă, Andaluzo! În jur

de o sută de poeţi şi compozitori proletari se înscriseră la concurs, hotărâţi să câştige, să obţină medalia şi gloria, făcând caz de talentul lor sau, în lipsa lui, de orice mijloc posibil. Niciodată nu ţi-ai fi închipuit că vanitatea, pe care tu, naivă, o credeai o meteahnă burgheză, putea da naştere la atâtea intrigi, încurcături, calomnii, lovituri sub centură între concurenţii din popor, pentru a obţine premiul. De puţine ori ai fost aşa de furioasă şi ai strigat atâta, până ai răguşit, ca din cauza acestor poetaştri şi muzicanţi. În ziua când juriul, dezorientat, hotărî să confere premiul lui M. A. Thys, se descoperi că unul dintre concurenţii supăraţi, un poet numit Ferrand, care se autointitula „Marele Maestru al Ordinului Liric al Templierilor”, furase medalia de aur şi diploma, îndată ce aflase că altcineva era câştigătorul. Râzi, Florita? Nu erai chiar atât de rău bolnavă dacă mai aveai forţa să surâzi, fie şi în somn şi stimulată de micile doze de opiu.

Auzeai vag glasuri, dar nu erai îndeajuns de lucidă şi nici nu te puteai concentra suficient pentru a înţelege ce spuneau. De aceea, pe 11 noiembrie 1844, când acel îndrăzneţ Stouvenel, care umbla cu cădelniţa prin turma de credincioşi catolici, se prezentă împreună cu un preot acasă la Charles şi Elisa Lemonnier pentru ultima împărtăşanie, dând asigurări că erai credincioasă şi aşa îţi exprimaseşi dorinţa mai demult, nu ai putut să te aperi şi – *Madame-la-Colère* nu mai avea acum glas, nici forţă şi nici conştiinţă – să-l dai afară pe impostor şi pe preot. Surprinşi, creduli, Elisa şi Charles Lemonnier, toleranţi cu toate credinţele, înghiţiră minciuna şi îi lăsară să treacă să-şi îndeplinească rolul. Mai târziu, când aflară de la Eléonore Blanc că doamna n-ar fi permis niciodată asemenea pantomimă obscurantistă dacă ar fi fost în deplinătatea celor cinci simţuri, soţii Lemonnier au regretat şi s-au înfuriat. Dar prefăcutul Stouvenel şi corbul cu sutană îşi atinseseră scopul şi răspândiseră prin pieţele

şi străzile oraşului minciuna că Flora Tristán, apostol al femeilor şi muncitorilor, ceruse pe patul de moarte ajutorul Sfintei Biserici pentru a intra în viaţa eternă în pace cu Dumnezeu! Sărmană Florita!

Îndată ce avu în mână exemplarele din *Uniunea Muncitoare,* Flora trimise câte unul tuturor asociaţiilor pe meserii sau de ajutor reciproc de ale căror adrese putuse să facă rost. Şi răspândi un pliant despre carte în trei mii de ateliere şi fabrici din toată Franţa. Mai ţii minte câte scrisori ai primit de la cititorii cărţii-manifest pe care o scriseseşi? Patruzeci şi trei. Toate având cuvinte de încurajare şi speranţă, deşi unele te întrebau cu îngrijorare dacă nu cumva condiţia ta de femeie nu va fi un obstacol. Fusese, Florita? Adevărul e că nu prea mult. Una peste alta, în aceste luni ai putut să pledezi pentru alianţa femeilor cu muncitorii şi ai creat un mare număr de comitete. Nu ai fi făcut mai mult dacă în loc de fustă ai fi avut pantaloni. Una din scrisorile pe care le primiseşi era de la un muncitor icarian din Geneva, care îţi cerea douăzeci şi cinci de exemplare pentru colegii lui din atelier. Alta era de la un lăcătuş, Pierre Moreau, din Auxerre, organizator de asociaţii de ajutor reciproc. A fost primul care ţi-a dat ideea să ieşi din Paris şi să începi un circuit prin toată Franţa, prin toată Europa chiar, ca să-ţi promovezi ideile şi să pui pe picioare Uniunea Muncitoare.

Te-a convins. Ai început imediat pregătirile. Era o idee generoasă şi o vei pune în aplicare. Aşa i-ai şi spus bunului Moreau şi tuturor celor care voiau să te asculte, dar şi ţie însăţi, în acele luni frenetice de pregătiri. „S-a vorbit mult în parlamente, amvoane, adunări despre muncitori. Dar nimeni nu a încercat să vorbească chiar cu ei. O voi face eu. Voi merge să-i caut în ateliere, în casele lor, în cârciumă dacă va fi nevoie. Şi acolo, de faţă cu sărăcia lor, le voi vorbi cu înţelegere despre soarta lor, şi, chiar şi împotriva voinţei lor, îi voi obliga să iasă din starea

înspăimântătoare de sărăcie şi mizerie care îi degradează şi îi ucide. Şi voi face în aşa fel să ni se alăture şi femeile. Şi să lupte.”

Şi ai făcut-o, Florita. În ciuda glonţului de lângă inimă, în ciuda indispoziţiilor, a oboselii şi a acestui funest, neştiut rău care îţi submina forţele din interior, asta ai făcut în aceste opt luni din urmă. Dacă lucrurile nu au ieşit mai bine nu a fost pentru că nu te-ai străduit îndeajuns sau că ţi-au lipsit convingerea, eroismul, idealismul. Dacă nu au ieşit mai bine e pentru că în viaţă lucrurile nu ies niciodată ca în visele noastre. Păcat, Florita.

Având în vedere că durerile, cu tot opiumul care i se dădea, deveniseră atât de mari încât urla şi se zvârcolea în pat, la 12 noiembrie 1844 medicii îi puseră cataplasme pe burtă şi ventuze pe spate. Nu îi uşurară câtuşi de puţin chinul. La 14 noiembrie anunţară că intrase în agonie. După ce gemu şi urlă o jumătate de oră, într-o stare de agitaţie febrilă – ultima bătălie, *Madame-la-Colère* – intră în comă. La zece seara era moartă. Avea patruzeci şi unu de ani şi părea o bătrânică. Soţii Lemonnier tăiară două şuviţe din păr: una pentru Eléonore şi alta pentru Aline. Apăru o mică dispută între familia Lemonnier şi Eléonore cu privire la dorinţele Florei, aşa cum le cunoşteau ei, cu privire la trupul ei. Eléonore susţinea ca, în conformitate cu ultima dorinţă a doamnei, să i se ofere capul preşedintelui Societăţii Frenologice din Paris şi trupul doctorului Lisfranc pentru autopsiere în Spitalul Pitié în faţa studenţilor. Şi ceea ce rămânea din cadavru să fie dus la groapa comună, fără nicio ceremonie.

Dar Charles şi Elisa Lemonnier pretextară că această dorinţă testamentară nu trebuia respectată, tocmai în cinstea cauzei pe care Flora o apărase cu atâta curaj şi generozitate. Trebuia să se permită femeilor şi muncitorilor, celor de acum şi celor din viitor, să aibă unde să meargă să se încline la mormântul ei în semn de

omagiu. În cele din urmă, Eléonore cedă în faţa unor astfel de argumente. Pe Aline nici nu o întrebară.

Soţii Lemonnier comandară unui artist din Bordeaux să realizeze o mască mortuară a defunctei şi cumpărară un loc de veci pentru trupul ei, în vechiul cimitir La Chartreuse. A fost vegheată timp de două zile, dar nu a avut loc nicio ceremonie religioasă, nici nu s-a permis intrarea vreunui preot în camera mortuară.

Înmormântarea a avut loc la 16 noiembrie, cu puţin înainte de prânz. Cortegiul plecă din rue Saint-Pierre unde se afla locuinţa familiei Lemonnier şi, pe jos, sub un cer cenuşiu şi ploios, străbătu încet străzile din centrul oraşului până la cimitir. Era alcătuit din câţiva scriitori, ziarişti, avocaţi, multe femei din localitate şi aproape o sută de muncitori care se schimbau din când în când pentru a duce pe umeri sicriul ce nu cântărea aproape nimic. O coborâră în groapă, ţinând de frânghii, un tâmplar, un cioplitor în piatră, un fierar şi un lăcătuş.

În timpul înmormântării, soţii Lemonnier observară prezenţa, la oarecare distanţă de cortegiu, a presupusului Stouvenel care adusese preotul acasă pentru ultimul mir. Era un om slab, îmbrăcat în negru complet. În ciuda eforturilor vizibile, nu reuşea să-şi stăpânească lacrimile. Părea distrus, copleşit de durere. Când lumea începuse să se împrăştie, se apropiară să-i ceară socoteală. Rămaseră impresionaţi cât de îndurerat şi distrus părea.

— Ne-aţi minţit, domnule Stouvenel, îi spuse Charles cu asprime.

— Nu mă numesc aşa, răspunse el, suspinând. V-am minţit pentru a-i face un bine ei. Era fiinţa pe care am iubit-o cel mai mult pe lume.

— Cine sunteţi? întrebă Elisa Lemonnier.

— Numele meu nu are importanţă, spuse omul, cu voce marcată de suferinţă şi tristeţe. Ea mă ştia cu o poreclă urâtă cu care îşi băteau joc de mine oamenii din oraş pe

atunci: Eunucul Divin. Puteţi să râdeţi şi dumneavoastră de mine când o să mă întorc cu spatele.

Cai roz

Atuona, Hiva Oa, mai 1903

A ştiut că viaţa lui intra în linia dreaptă finală când, la începutul lui 1903, îşi dădu seama că în ultimul timp nu mai avea nevoie de trucuri şi stratageme pentru a le atrage la Casa Plăcerii pe fetele de la Colegiul Sfânta Ana, condus de cele şase măicuţe din Ordinul religios Cluny care, când îl întâlneau prin Atuona, îşi făceau cruce speriate. Căci fetele, din ce în ce mai des, din ce în ce mai numeroase, fugeau de la şcoală ca să-i facă vizite clandestine. Nu veneau să te vadă pe tine, bineînţeles, deşi ştiau foarte bine că dacă intrau în casă şi stăteau prin preajma ta, tu, mai mult pentru a îndeplini un ritual decât pentru plăcere, căci erai acum pe jumătate orb şi invalid, le mângâiai sânii, coapsele, sexul şi le îndemnai să se dezbrace. Asta le determina să alerge prin casă, să chicotească, într-o veselă excitaţie, ca şi cum, cu tine, ar fi practicat un sport mai riscant decât să taie apele Golfului Trădătorilor într-o pirogă maori. De fapt, veneau să vadă fotografiile pornografice. Probabil deveniseră un obiect mitic, simbolul însuşi al păcatului, pentru profesorii şi elevii colegiilor misiunii catolice şi ai şcolii protestante, dar şi pentru toţi locuitorii din Atuona. Şi mai veneau, desigur, să râdă în hohote de păpuşile sculptate din grădină care îl ridiculizau pe episcopul Joseph Martin – *Părintele Desfrâu* – şi pe servitoarea din casă şi presupusa lui amantă – *Teresa.*

De ce ar fi venit aceste fete la Casa Plăcerii aşa de libere şi fără griji, cum o făceau acum, dacă te-ar mai fi considerat un pericol, aşa cum se întâmpla în primul an al şederii tale în Hiva Oa, Koke? În starea jalnică în care te găseai, nu mai era niciun risc: nici să le dezvirginezi, nici să le laşi însărcinate pe aceste fete marcheziene. Nu ai mai fi putut să te culci cu ele chiar dacă te-ar fi lăsat, pentru că

de ceva vreme nu mai avuseseşi erecţii şi nici vreun semn de dorinţă sexuală. Ai avut doar arsuri şi usturimi înnebunitoare pe picioare, doar junghiuri în corp şi rafalele de palpitaţii care-ţi tăiau respiraţia.

Pastorul Vernier îl convinsese să întrerupă, cel puţin pentru un timp, injecţiile cu morfină, cu care organismul lui Koke se obişnuise şi nu-şi mai făceau efectul împotriva durerilor. Ascultător, îi încredinţă seringa băcanului Ben Varney, ca să nu aibă tentaţia la îndemână. Dar cataplasmele şi unguentul cu muştar pe care-l comandase la Pepéete nu-i atenuau usturimea rănilor de pe picioare, a căror duhoare, în schimb, atrăgea muştele. Doar picăturile de laudanum îl mai linişteau, scufundându-l într-o somnolenţă vegetală din care abia mai putea să iasă dacă venea să-l vadă vreun prieten – vecinul Tioka, cel care-şi refăcuse casa alături, sau anamitul Ky Dong, pastorul Vernier, Frébault sau Ben Varney – sau când dădeau năvală, ca un stol de păsărele, fetele de la colegiul măicuţelor din Ordinul Cluny pentru a privi, cu pupilele aprinse şi bâzâind ca tăunii, împreunările din ilustratele erotice din Port-Said.

Prezenţa acestor fetiţe năbădăioase şi răutăcioase în Casa Plăcerii aducea un aer de tinereţe în jurul tău, ceva care, pe moment, te făcea să uiţi de dureri şi te simţeai bine. Le lăsai pe fete să umble prin toate camerele, să scormonească peste tot şi dădeai ordin servitorilor să le dea de băut şi mâncare. Măicuţele Ordinului Cluny le educau cum se cuvine: atât cât puteai să-ţi dai seama, niciuna din aceste vizitatoare clandestine nu luase vreun obiect sau vreun desen, ca amintire, din Casa Plăcerii.

Într-o zi în care, îndemnat de timpul frumos şi o scădere a durerilor, ajutat de cei doi servitori, reuşi să se urce în trăsurica trasă de ponei şi plecă să facă o plimbare coborând până la plajă, vederea soarelui sclipind, înainte de a coborî spre apus, peste insuliţa vecină Hanakee – un

caşalot nemişcat, etern – îl emoţionă până la lacrimi. Şi îi păru rău mai mult decât oricând pentru sănătatea pierdută. Cât ţi-ar fi plăcut, Koke, să te poţi urca până în vârful acestor munţi, Temetiu şi Feani, cu versanţii acoperiţi de păduri şi cu pante abrupte, să explorezi văile adânci în căutarea satelor pierdute, unde să-i vezi la lucru pe maeştrii secreţi ai tatuajelor şi unde să fii invitat la vreun festin de antropofagie regeneratoare. Pentru că tu ştiai foarte bine: toate astea se păstrau încă în intimitatea tainică a pădurilor unde nu ajungea autoritatea monseniorului Martin, nici a pastorului Vernier sau a jandarmului Clacerie. La întoarcere, străbătând strada care era coloana vertebrală a Atuonei, cu privirea lui slabă, putu distinge, pe terenul de lângă clădirile misiunii catolice – colegiul de băieţi, cel de fete, biserica şi reşedinţa episcopului Joseph Martin –, ceva care-l făcu să strunească poneiul şi să se apropie. Aşezate în cerc şi păzite de una dintre măicuţe, un grup de fetiţe dintre cele mai mici se jucau într-o larmă zglobie. Nu din cauza strălucirii soarelui nu putea să distingă feţele şi siluetele îmbrăcate în uniformă ale elevelor care, profitând că fetiţa „pedepsită” din centru, legată la ochi, se apropia de una dintre colegele ei să o întrebe ceva, îşi schimbau în fugă poziţia în cadrul cercului; era vederea lui slabă cea care îl împiedica să vadă jocul acela copilăresc. Ce le întreba fetiţa „pedepsită” din centru pe cele de care se apropia şi ce i se răspundea? Era evident că spuneau nişte formule pe care şi unele şi altele le repetau mecanic. Nu jucau în franceză, ci în dialectul maori marchezian pe care Koke nu-l înţelegea prea bine, mai ales rostit de copii. Dar imediat deduse ce joc era şi ce întreba fata „pedepsită” trecând de la una la alta dintre tovarăşele din cerc care o refuzau mereu cu acelaşi refren:

— Aici se află Paradisul?

— Nu, domnişoară, nu aici. Întrebaţi după colţ.

Un val de căldură îl invadă. Pentru a doua oară în ziua aceea ochii i se umplură de lacrimi.

— Se joacă de-a Paradisul, nu-i aşa, măicuţă? o întrebă pe una din călugăriţe, o femeie mărunţică, pierdută cu totul în veşmintele ample.

— Un loc unde dumneavoastră nu veţi intra niciodată, îi răspunse măicuţa, făcând cu mâinile micuţe nişte gesturi de exorcism. Plecaţi de aici, nu vă apropiaţi de aceste copile, vă rog.

— Şi eu mă jucam, când eram mic, jocul ăsta, măicuţă.

Koke mână poneiul îndreptându-se spre râul Make Make, pe malul căruia se afla Casa Plăcerii. De ce te-a înduioşat aşa de mult faptul că fetiţele marcheziene se jucau şi ele de-a Paradisul? Pentru că văzându-le, memoria ţi-a redat, cu o claritate cu care ochii tăi nu vor mai privi niciodată lumea, propria ta imagine, copil, cu pantaloni scurţi, cu părul cârlionţat, alergând la fel de colo-colo, ca băieţel „pedepsit” în centrul unui cerc de verişori şi verişoare şi de copii din cartierul San Marcelo, întrebând în spaniola din Lima: „Aici este Paradisul?” „Nu, după colţ, domnule, întrebaţi acolo”, în timp ce în spatele tău, băieţi şi fete îşi schimbau locul pe marginea cercului. Casa familiilor Echenique şi Tristán, una din casele coloniale impunătoare din centrul Limei, era plină de servitori şi majordomi indieni, negri şi metişi. În curtea a treia, de care mama ta vă interzisese ţie şi surorii tale Maria Fernanda să vă apropiaţi, se afla închis un nebun din familie, ale cărui strigăte bruşte îi îngrozeau pe copiii din casă. Pe tine te îngrozeau şi te fascinau în acelaşi timp. Jocul de-a Paradisul! Un loc care se muta mereu, Koke, şi la care nu ai ajuns niciodată. Nu-l vei găsi nici în cealaltă viaţă, căci aşa cum tocmai profeţise măicuţa din Ordinul Cluny, era sigur că dincolo, ţie ţi se rezervase un loc în infern. Când, roşii la faţă şi obosiţi de jocul de-a Paradisul, tu şi Maria Fernanda intraţi în salonul casei plin de oglinzi

ovale şi de tablouri, de covoare şi perne confortabile, acolo se afla mereu, aşezat lângă o fereastră enormă cu jaluzele de lemn prin care putea să vadă ce se întâmplă în stradă fără să fie văzut, unchiul bunic, don Pío Tristán, sorbind din nelipsita ceaşcă de ciocolată fierbinte în care înmuia nişte biscuiţi pe care îi numeau *biscotelas* cum numai la Lima se făceau. Mereu îţi oferea unul, cu un surâs blând: „Vino încoa, Pablito, ştrengarule."

Nu numai boala ruşinoasă se agravase cu paşi repezi de la începutul anului 1903. Ci şi conflictul lui Paul cu autoritatea personificată în jandarmul Jean-Paul Claverie se înveninase şi mai mult înfundându-l într-un labirint al legii. Până la un aşa grad încât într-o bună zi ai înţeles că Ben Varney şi Ky Dong nu exageraseră: după cum mergeau lucrurile, vei ajunge la închisoare şi puţinele tale lucruri vor fi confiscate.

În ianuarie 1903 sosi la Atuona unul din acei judecători itineranţi pe care puterea colonială îi trimitea prin insule din când în când pentru a rezolva problemele juridice în curs. *Maître* Horville, un magistrat plictisit care urma sfaturile şi opiniile lui Claverie, se ocupă mai întâi de cazul celor douăzeci şi nouă de indigeni dintr-un sătuc de coastă, pe valea Hanaiapa, din nordul insulei. Claverie şi episcopul Martin îi acuzau, pe baza unei delaţiuni, că fabricaseră clandestin alcool şi se îmbătaseră, încălcând astfel hotărârea care interzicea indigenilor consumul băuturilor alcoolice. Koke îşi asumă apărarea acuzaţilor şi anunţă că îi va reprezenta la proces. Dar nu putu să-şi exercite rolul de apărător. În ziua audierii, se prezentă îmbrăcat ca un indigen marchezian, doar cu un *pareo,* cu pieptul gol şi tatuat, şi desculţ. Cu un aer sfidător se aşeză pe jos, printre acuzaţi, cu picioarele încrucişate în stilul indigenilor. După un moment de tăcere prelungită, judecătorul Horville, care îl privea furios, îl expulză din sală acuzându-l de lipsă de respect faţă de curte. Să se

ducă să se îmbrace europeneşte dacă voia să-şi asume apărarea inculpaţilor. Dar când Paul se întoarse, trei sferturi de oră mai târziu, cu pantaloni, cămaşă, cravată, haină, pantofi şi pălărie, judecătorul dăduse deja verdictul condamnându-i pe cei douăzeci şi nouă de maori la cinci zile de închisoare şi o sută de franci amendă. Supărarea lui Koke fu atât de mare încât la uşa localului unde avusese loc judecata – clădirea Poştei – i se făcu rău şi vomită cu sânge, apoi îşi pierdu cunoştinţa câteva minute.

Câteva zile mai târziu, prietenul Ky Dong veni noaptea târziu, când Atuona dormea, la Casa Plăcerii, cu o informaţie alarmantă. Nu o aflase direct, ci prin intermediul unui prieten comun, negustorul Emile Frébault, care, la rândul lui, era amic al lui Claverie de care-l lega aceeaşi pasiune gurmandă pentru *tamara'a,* alimentele gătite în pământ, pe pietre fierbinţi. Cu o zi în urmă ieşiseră împreună la pescuit şi jandarmul, nebun de fericire, îi arătase lui Frébault o înştiinţare sosită din Tahiti care-l autoriza să „acţioneze cât mai repede împotriva individului Gauguin, pentru a-l descuraja sau anihila, căci atacurile lui faţă de şcoala obligatorie şi plata impozitelor subminau acţiunea misiunii catolice şi îi tulburau pe indigenii pe care Franţa avea obligaţia să-i protejeze". Ky Dong îşi notase fraza asta pe care i-o citi cu voce calmă la lumina unei lumânări. Totul era plăcut şi felin la principele anamit; pe Koke îl ducea cu gândul la pisici, pantere şi leoparzi. Chiar fusese terorist acest bun prieten al lui? Părea greu de crezut ca un om cu maniere atât de plăcute şi cu vorbirea atât de fină să fi pus bombe.

— Ce pot să-mi facă? spuse la sfârşit, ridicând din umeri.

— Multe lucruri şi toate grave, răspunse Ky Dong rar şi atât de încet că Paul întinse gâtul ca să-l audă. Claverie te urăşte din tot sufletul. Este fericit că a primit acest ordin pe care el însuşi l-a cerut probabil. Şi Frébault crede la fel. Ai grijă, Koke.

Cum ai fi putut să ai grijă, bolnav, fără relaţii şi fără bani? Aşteptă desfăşurarea evenimentelor într-o stare de somnolenţă idioată în care îl scufundau cu fiecare zi mai mult laudanumul şi boala, ca şi cum persoana împotriva căreia se vor dezlănţui represaliile nu era el, ci un dublu al lui. De la un timp se simţea din ce în ce mai lipsit de vlagă, mai fantomatic şi fără minte. După două zile sosi o citaţie. Jean-Paul Claverie îi intentase proces pentru defăimarea autorităţii, adică pe jandarmul însuşi, cu scrisoarea lui prin care îl anunţa că nu va plăti impozitul pentru drum cu scopul de a le da un exemplu indigenilor. Cu o grabă fără precedent în istoria justiţiei franceze, judecătorul Horville îl cită pentru audiere pe 31 martie, tot în localul Poştei, unde se va soluţiona plângerea. Koke îi dictă pastorului Vernier o cerere prin care solicita o amânare pentru a-şi pregăti apărarea. *Maître* Horville i-o respinse. Audierea din 31 martie 1903, care avu caracter privat, a durat mai puţin de o oră. Paul a trebuit să recunoască autenticitatea acelei scrisori şi termenii duri în care se referea la jandarm. Apărarea lui finală, dezordonată, confuză şi fără vreun fundament legal, se termină brusc, când un spasm puternic în burtă îl făcu să se îndoaie de durere şi să nu mai spună nimic. În aceeaşi zi, judecătorul Horville îi citi sentinţa: cinci sute de franci amendă şi trei luni de închisoare. Când Paul îşi manifestă decizia de a face recurs, Horville, dispreţuitor, ameninţându-l, îl asigură că el personal se va ocupa ca tribunalul din Papéete să judece recursul în timp record, mărindu-i amenda şi timpul de închisoare.

— Zilele tale sunt numărate, vierme obscen, îl auzi şoptind în spatele lui pe jandarmul Claverie, când, cu mare greutate, lovindu-se de capră, se urcă în trăsurica lui pentru a se întoarce la Casa Plăcerii.

„Grav este că are dreptate”, se gândi. Se înfioră imaginându-şi ce va urma. Cum nu avea posibilitatea să

plătească amenda, autoritatea, adică jandarmul Claverie însuşi, va intra în posesia tuturor bunurilor tale. Tablourile şi sculpturile vor fi confiscate şi vândute la licitaţie de către autorităţile coloniale, fără îndoială în Papéete, vândute sub valoarea lor pe câteva centime unor oameni îngrozitori. Cu puţina energie care îi mai rămăsese, Koke se încăpăţână să salveze ceea ce se mai putea salva. Dar nu avu putere să facă pachete şi, prin intermediul lui Tioka, ceru ajutorul pastorului Vernier. Şeful misiunii protestante din Atuona a fost, ca întotdeauna, un model de înţelegere şi de prietenie. Aduse sfoară, cartoane şi hârtie de împachetat şi cu ajutorul lui pregăti un lot de paisprezece tablouri şi unsprezece desene pe care să le trimită la Paris, lui Daniel de Monfreid cu vaporul următor, care va ridica ancora peste câteva săptămâni, la 1 mai 1903. Paul Vernier însuşi, ajutat de Tioka şi doi nepoţi ai lui, duseră pachetele noaptea, să nu-i vadă nimeni, la misiunea protestantă. Pastorul îi promise lui Paul că va avea grijă el însuşi să fie transportate în port, să facă formele şi să verifice că erau bine depozitate în cala navei. Nu avea nici cea mai mică îndoială că acest om minunat îşi va ţine promisiunea.

De ce nu i-ai trimis lui Daniel *toate* tablourile, desenele şi sculpturile din Casa Plăcerii, Koke? Se va întreba de multe ori în zilele următoare. Poate ca să nu rămâi mai singur decât erai, în această parte finală a vieţii. Dar era stupid să crezi că îţi vor ţine de urât imaginile îngrămădite în atelier pe care ochii de-abia mai puteau distinge culorile şi contururile, nişte siluete nedesluşite şi pete informe. Era absurd ca un pictor să rămână fără vedere, instrument esenţial al vocaţiei şi al muncii lui. Ce stil de a te înverşuna împotriva unui sărman sălbatic muribund, Dumnezeu nenorocit! Ai fost chiar aşa de rău în cei cincizeci şi cinci de ani de viaţă ca să fii pedepsit astfel? Ei bine, poate că da, Paul! Mette era convinsă şi aşa îţi şi spusese în ultima

scrisoare acum câţi ani? Unul? Doi? Fuseseşi rău cu ea, rău cu copiii, cu prietenii. Aşa ai fost, Koke? Majoritatea acestor tablouri le pictaseşi cu luni în urmă, când ochii, deşi bolnavi, nu erau atât de nefolositori ca acum. Le aveai destul de vii în memorie, cu formele, culorile şi nuanţele lor. La care ţineai cel mai mult, Koke? Fără îndoială, *Surorile de caritate.* O călugăriţă de la misiunea catolică în contrast, prin chipul ei ascuns în veşmintele călugăreşti, simbol al terorii corpului în faţa libertăţii, al goliciunii, al stării Naturii, cu acel *mahu* semidezbrăcat care arăta lumii, cu o perfectă dezinvoltură şi mândrie, condiţia sa de fiinţă liberă şi artificială de bărbat-femeie, sexul lui inventat, imaginaţia fără limite. Un tablou care demonstra totala incompatibilitate a celor două culturi, a obiceiurilor şi a religiilor, superioritatea estetică şi morală a poporului neajutorat şi supus, ca şi inferioritatea decadentă şi oprimantă a poporului puternic şi înrobitor. Dacă în loc de Vaeoho te-ai fi cuplat cu un *mahu,* cel mai probabil l-ai fi avut şi acum aici cu tine, purtându-ţi de grijă: era ştiut că femeile cele mai fidele şi mai leale soţilor lor erau *mahu.* Nu ai fost un sălbatic pe de-a-ntregul, Koke. Asta ţi-a lipsit: să trăieşti cu un *mahu.* Îşi aminti de Jotefa, tăietorul de lemne din Mataiea. Ţineai şi la tablourile cu căluţii sălbatici de care era plină insula Hiva Oa şi care, uneori, se apropiau de Atuona şi traversau, herghelii întregi, aşezarea, în galop, speriaţi şi frumoşi, cu ochii mari, luând în copite tot ce întâlneau în cale. Îţi aminteai, mai ales, unul dintre aceste tablouri, în care pictaseşi nişte căluţi de culoare roz, precum irizările cerului, alergând fericiţi pe plajă, în Golful Trădătorilor, printre marchezieni dezbrăcaţi, iar unul apărea pe un cal, călărind fără şa, de-a lungul ţărmului mării. Ce vor spune somităţile din Paris? Că a picta roz un cal era o excentricitate dementă. Nu puteau bănui că în Marchize, bulgărele de foc al soarelui, înainte de a se scufunda în mare, înroşea obiectele,

animate sau inanimate, colorând pentru câteva clipe toată suprafaţa pământului.

Începând cu 1 mai aproape nu mai avu putere să se ridice din pat. Rămânea în atelierul lui de la etaj, cufundat într-o inactivitate nesfârşită, abia observând că muştele nu se mai opreau doar pe bandajele de pe picioare, ci i se plimbau pe tot trupul şi pe faţă, fără ca el să se mai obosească să le alunge. Cum arsurile şi durerile din picioare reveniseră mai puternice, îi ceru lui Ben Varney seringa, iar pastorului Vernier să îi procure morfină cu un argument pe care acesta nu avu cum să-l refuze:

— Ce sens are, bunul meu prieten, să sufăr ca un câine, ca un jupuit de viu, dacă în câteva zile sau cel mult săptămâni voi muri? Îşi administra morfina singur, pe pipăite, fără să se mai obosească să dezinfecteze acul seringii. Somnolenţa îi calma muşchii amorţindu-i durerea şi arsurile, dar nu şi imaginaţia. Din contră, i-o aprindea, i-o ţinea vie. Revedea în imagini ceea ce scrisese în pestriţele şi orgolioasele lui memorii neterminate, despre viaţa ideală a artistului, sălbatic în selva lui cu fiare blânde sau feroce, asemenea tigrului regal din pădurile Malaeziei şi cobrei din India. Pictorul şi femela lui, două fiare senzuale, înconjurate de delicioase şi îmbătătoare mirosuri feline, vor trăi făcute să creeze şi să se bucure, izolaţi şi mândri, departe şi dezinteresaţi de mulţimea stupidă şi perfidă din oraşe. Păcat că în pădurile din Polinezia nu existau fiare, şerpi cu clopoţei, că în ele nu abundau decât ţânţarii. Uneori se vedea pe sine, nu în insulele Marchize, ci în Japonia. Acolo trebuia să te duci să cauţi Paradisul, Koke, în loc să vii în mediocra Polinezie. Căci, în rafinata ţară a soarelui-răsare, toate familiile erau de ţărani nouă luni pe an şi toate erau de artişti în celelalte trei. Un popor privilegiat poporul japonez. La ei nu se produsese această tragică despărţire dintre artist şi restul lumii, care a grăbit decadenţa artei occidentale. Acolo, în Japonia, toţi erau de

toate: ţărani şi artişti în acelaşi timp. Arta nu conta în a imita natura, ci în a stăpâni o tehnică şi a crea o lume distinctă de lumea reală; numai gravorii japonezi mai făceau aşa ceva.

— Dragi prieteni; faceţi o colectă, cumpăraţi-mi un kimono şi trimiteţi-mă în Japonia, strigă cu toată puterea în golul care îl înconjura. Să mi se odihnească cenuşa printre oamenii galbeni. E ultima mea dorinţă, domnilor! Ţara aia mă aşteaptă dintotdeauna. Inima mea este japoneză!

Râdeai, dar credeai cuvânt cu cuvânt tot ceea ce strigai. În unul din puţinele momente când ieşea din semiletargia morfinei, îl recunoscu lângă pat pe pastorul Vernier şi pe Tioka, fratele lui de nume. Cu voce imperioasă, insistă ca şeful misiunii protestante să accepte, în amintirea lui, exemplarul din prima ediţie din *L'après-midi d'un faune,* pe care i-l dăruise personal poetul Mallarmé. Paul Vernier îi mulţumi, deşi ceea ce îl preocupa acum pe pastor era altceva:

— Pisicile sălbatice, Koke. Se plimbă prin casă şi mănâncă totul. Ne temem că, în starea de inconştienţă în care te aduce morfina, te pot muşca. Tioka îţi oferă casa lui. Acolo, el şi familia lui vor avea grijă de tine.

Refuză. Pisicile sălbatice din Hiva Oa erau la fel de bune prietene cu el cum erau şi cocoşii sălbatici sau caii sălbatici de pe insulă, de foarte mult timp. Nu veneau doar să caute provizii ca să-şi astâmpere foamea, ci şi pentru a-i ţine de urât şi să se intereseze de sănătatea lui. Pe de altă parte, felinele erau destul de inteligente ca să nu mănânce o fiinţă în putrefacţie, a cărei carne ar putea să le otrăvească. Te-ai bucurat că spusele tale îi făcură pe pastor şi pe Tioka să râdă.

Dar după câteva ore sau zile, sau poate mai înainte? îl văzu pe Ben Varney (când sosise băcanul la Casa Plăcerii?) aşezat la capătul patului. Îl privea cu tristeţe şi milă, în timp ce le povestea celorlalţi prieteni:

— Nu m-a recunoscut. Mă confundă. Îmi spune Mette Gad.

— E nevasta lui, cea care trăieşte într-o ţară scandinavă, parcă Suedia, îl auzi torcând felin pe Ky Dong.

Se înşela, desigur, pentru că Mette Gad, într-adevăr, soţia lui, nu era suedeză, ci daneză, şi dacă mai trăia, atunci trăia nu la Stockholm, ci la Copenhaga, făcând traduceri şi dând lecţii de franceză. Vru să-i explice ex-marinarului de pe balenieră, dar probabil nu i se auzea vocea sau poate vorbea atât de încet că nici măcar nu-l auziră. Continuau să vorbească între ei despre tine, ca şi cum ai fi inconştient sau mort. Nu erai nici una, nici alta, căci îi auzeai şi îi vedeai, deşi într-un fel ciudat, ca şi cum te-ar despărţi de prietenii tăi din Atuona o perdea de apă. De ce ţi-ai amintit de Mette Gad? Era mult timp de când nu mai primiseşi veşti de la ea şi nici tu nu-i mai scriseseşi. Vedeai silueta ei înaltă, profilul masculin, spaima şi frustrarea când descoperise că tânărul cu care se căsătorise nu va fi niciodată un al doilea Gustave Arosa, un triumfător în jungla afacerilor, un burghez opulent, ci un pictor cu destinul incert care, după ce o adusese atât de jos încât trăia ca o proletară, o trimisese cu copiii la Copenhaga, ca să o întreţină familia ei, în timp ce el intra în boema Parisului. O fi aceeaşi şi acum? O fi îmbătrânit, s-o fi îngrăşat, înrăit? Vru să-i întrebe pe prietenii lui dacă Mette Gad de acum zece, cincisprezece ani mai avea ceva în comun cu cea de acum. Dar descoperi că era singur. Prietenii tăi plecaseră, Koke. Vei auzi curând pisicile mieunând, vei simţi mersul aerian al cocoşilor, cucurigul lor îţi va răsuna în timpane la fel ca nechezatul cailor marchezieni. Reveneau cu toţi la Casa Plăcerii îndată ce simţeau că rămâneai singur. Vei vedea siluetele cenuşii ale pisicilor mişcându-se în jurul tău, ascultând, cu mustăţile lor lungi, la marginea patului. Dar contrar a ceea ce credea prietenul Vernier, aceste mâţe nu săreau pe tine să

te muşte, poate din nepăsare sau poate din milă ori îndepărtate de duhoarea picioarelor tale.

Imaginea Mettei se amesteca uneori cu cea a Teha'amanei, prima ta soţie maori. În afară de părul ei lung albăstriu sau de sânii ei frumoşi şi tari sau de pulpele ei strălucind de transpiraţie, îţi reveneau în amintire, obsesiv, cele şapte degete de la piciorul ei diform, stângul – cinci normale şi două micuţe, ca nişte infime protuberanţe – pe care le-ai pictat cu sfinţenie în *Te nave fenua* (Paradisul pierdut), un tablou despre care nu ştiai în mâinile cui s-o fi aflând acum. Era doar un tablou bun, dar nu o capodoperă. Păcat. Erai încă viu, Koke, oricât se îndoiau prietenii tăi când reveneau prin casă. Mintea ta era o învolburare, un vârtej incapabil să reţină o idee, o imagine, o amintire, suficient de mult timp ca să înţelegi şi să te bucuri de ele. Tot ce apărea, dispărea imediat, înlocuit de altă revărsare de feţe, gânduri, figuri la rândul lor alungate fără să-i lase timp conştiinţei să le identifice. Nu-ţi era foame, nici sete, nu mai simţeai nici arsuri pe picioare, nici palpitaţiile din piept. Te cuprindea senzaţia curioasă că trupul îţi dispăruse, mâncat, putred din cauza bolii ruşinoase, ca un lemn ros de termitele panameze care făcuseră să dispară păduri întregi pe acolo. Acum erai spirit pur, Koke. O fiinţă imaterială, Koke, pe care nu-l mai putea atinge suferinţa, imaculat ca un arhanghel.

Această seninătate fu tulburată brusc (când, Koke, înainte? după?) fiindcă ai încercat să-ţi aminteşti dacă în Pont-Aven, în Le Pouldu, în Arles, la Paris sau în Martinica ai început să-ţi calci pânzele pictate cu fierul de călcat, ca să fie mai netede şi mai plate şi să le speli pentru a degresa culorile şi a le micşora luciul. Tehnica aceasta le provoca râsul prietenilor şi discipolilor (care, Paul? Charles Laval? Émile Bernard?) şi în cele din urmă a trebuit să le dai dreptate; nu folosea la nimic. Acest eşec îţi produsese o profundă mâhnire. Te-a scos din norul de

tristeţe morfina? Reuşiseşi să iei seringa, să bagi acul în borcan, să absorbi câteva picături de lichid, să-ţi înfigi acul în picior, braţ, burtă sau unde se nimerea şi să te injectezi? Nu ştiai. Dar aveai senzaţia că dormiseşi mult timp, într-o noapte fără stele, fără vreun zgomot, de o pace desăvârşită. Acum părea zi. Te simţeai uşurat şi liniştit. „La tine credinţa este invincibilă, Koke”, strigă entuziasmat. Dar nimeni nu află, căci cuvintele tale nu avură niciun ecou. „Eu sunt un lup din pădure, un lup fără zgardă”, strigă. Dar nici acum nu ţi-ai auzit vocea, pentru că din gât nu-ţi mai ieşeau sunete sau pentru că rămăseseşi surd.

După un timp avu certitudinea că unul din prieteni, fără îndoială credinciosul, lealul Tioka Timote, fratele lui de nume, se afla acolo, pe marginea patului. Vru să-i povestească multe lucruri. Vru să-i spună că în urmă cu secole, după fuga lui din Arles, de la Olandezul Nebun, în chiar ziua când ajunse la Paris, asistase la execuţia publică a asasinului Prado şi că imaginea capului tăiat de ghilotină, în lumina lividă a dimineţii, în râsetele mulţimii, îi apărea adesea în coşmaruri. Vru să-i spună că în urmă cu doisprezece ani, în iunie 1891, când sosise la Tahiti pentru prima oară, îl văzuse murind pe ultimul rege maori, regele Pomare V, acel imens, elefantiazic monarh căruia îi făcuse explozie în sfârşit stomacul, după ce petrecuse luni, ani, bând zi şi noapte un cocteil ucigător făcut din rom, brandy, whisky şi calvados, care ar fi lichidat în câteva ore orice om normal. Şi că înmormântarea lui, urmată şi jelită de mii de tahitieni sosiţi la Papéete din toată insula şi din insulele vecine, fusese în acelaşi timp fastuoasă şi caricaturală. Dar avu impresia că incertul interlocutor căruia i se adresa nu putea să-l asculte sau să-l înţeleagă, pentru că se apleca mult deasupra lui, aproape să-l atingă, de parcă ar fi vrut să prindă ceva din ceea ce spunea sau să verifice dacă mai respira. Nu merita să încerci să vorbeşti, să risipeşti atâta

efort în cuvinte, dacă nimeni nu te înţelegea, Paul. Tioka Timote, care era protestant şi nu bea, ar fi condamnat sever obiceiurile desfrânate ale regelui Pomare V. Le condamna în tăcere şi pe ale tale, Koke?

După aceea simţi că trecu un timp infinit fără să ştie cine era, nici unde se afla. Dar încă îl chinuia faptul că nu putea să-şi dea seama dacă era zi sau noapte. Atunci auzi cu o totală claritate vocea lui Tioka.

— Koke! Koke! Koke! Mă auzi? Eşti aici? Mă duc să-l caut pe pastorul Vernier chiar acum.

Vecinul lui, în general calm, vorbea cu o voce de nerecunoscut.

— Cred că am leşinat, Tioka, spuse şi de data aceasta vocea îi ieşi din gâtlej şi vecinul îl auzi.

Ceva mai târziu îl simţi pe Tioka urcând cu Vernier scara şi îi văzu intrând în atelier cu feţele alarmate.

— Cum te simţi, Paul? întrebă pastorul, aşezându-se lângă el şi bătându-l pe umăr.

— Cred că am leşinat, o dată sau de două ori, spuse el foindu-se. Percepu că prietenii lui dădeau din cap. Îi surâdeau într-un fel forţat. Îl ajutară să se ridice în pat şi îi dădură să bea câteva înghiţituri de apă. Era zi sau noapte, prieteni? Trecut de miezul zilei. Dar nu strălucea soarele. Cerul se acoperise de nori negri şi va începe să plouă dintr-o clipă în alta. Copacii, arbuştii şi florile din Hiva Oa vor răspândi o mireasmă îmbătătoare şi verdele frunzelor şi al crengilor va fi intens şi roşul *bungavillei* va scânteia. Te simţeai enorm de uşurat că prietenii tăi puteau să audă ceea ce spuneai şi că şi tu puteai să-i auzi. După o întreagă eternitate puteai sta de vorbă şi percepeai frumuseţea lumii, Koke.

Le ceru, arătându-le cu mâna, să îi aducă un mic tablou care îl însoţea de atâta vreme: acel peisaj cu Bretania acoperită de zăpadă. Îi auzi cum se mişcau prin atelier, târau şevaletul care scârţâia, probabil pentru că-l aranjau

pentru ca peisajul să fie în dreptul patului în aşa fel încât el să-l poată vedea. Nu-l vedea. Desluşea doar nişte forme imprecise care trebuiau să reprezinte Bretania aceea, surprinsă sub o învolburare de fulgi albi. Dar deşi nu-l vedea, îl reconforta să ştie că acel peisaj se afla acolo. Avea frisoane, ca şi cum ar ninge în Casa Plăcerii.

— Aţi citit romanul *Salammbô* de Flaubert? îl întrebă pe pastor.

Vernier spuse că da, deşi, adăugă, nu-şi mai amintea bine. O poveste păgână cu cartaginezi şi barbari mercenari, nu? Koke îl asigură că era o carte foarte bună. Flaubert descrisese în culori înflăcărate toată vigoarea, toată forţa vitală şi puterea creatoare a unui popor barbar. Şi recită prima frază a cărei muzicalitate îl încânta: *„C'était à Mégara, faubourg de Carthage, dans les jardins d'Hamilcar"*. „Exotismul înseamnă viaţă, nu-i aşa, domnule pastor?"

— Mă bucur mult că eşti mai bine, Paul, îl auzi pe Vernier, vorbind cu blândeţe. Trebuie să plec să predau o oră la şcoală, nu te superi că lipsesc puţin? Mă întorc după-amiază, oricum.

— Mergeţi, mergeţi, desigur. Nu vă faceţi griji. Acum mă simt mai bine.

Vru să facă o glumă („Dacă mor, îl voi învinge pe Claverie pentru că n-o să mai încaseze amenda şi nici nu o să mă mai bage la închisoare"), dar era deja singur. Imediat pisicile sălbatice reveniră şi se învârteau prin atelier. Erau şi cocoşi sălbatici acolo? Nu-i mâncau pisicile? Se întorseseră cu adevărat sau era o halucinaţie, Koke? Pentru că de ceva timp se ştersese acea graniţă care înainte separa strict viaţa de vis. Asta voiseşi întotdeauna să pictezi: ceea ce trăiai acum.

În acest timp fără de timp, îşi repetă de mai multe ori, ca într-unul din refrenele budiştilor când se rugau şi care îi plăceau bunului Schuff:

Ţi-am făcut-o
Claverie
Am murit
Ţi-am făcut-o

Da, îl făcuseşi: nu-i vei plăti nici amendă, nu vei merge nici la închisoare. Ai câştigat, Koke. Confuz, i se păru că unul din acei servitori leneşi care nu mai veneau deloc la Casa Plăcerii, poate Kahui, se apropie să vadă dacă mai răsuflă, să-l atingă. Şi îi auzi spunând: *„Popa'a* a murit", înainte să dispară. Dar probabil nu erai mort încă pentru că încă mai gândeai. Era liniştit, nemulţumit doar că nu-şi putea da seama dacă era zi sau noapte.

În cele din urmă auzi glasuri afară: „Koke! Koke! Eşti bine?" Era Tioka, fără cea mai mică îndoială. Nici măcar nu făcu efortul să încerce să-i răspundă, căci era sigur că gâtul lui nu scotea niciun sunet. Ghici că Tioka urca scara şi apoi auzi zgomotul paşilor lui desculţi pe lemnul duşumelei. Văzu, foarte aproape de faţa lui, faţa vecinului, atât de mâhnită, atât de distrusă, încât simţi o milă infinită pentru durerea pe care i-o producea. Încercă să-i spună: „Nu fi trist, Tioka." Dar, desigur, nu ieşi din gura ta nicio silabă. Încercă să-şi mişte capul, o mână, un picior şi, desigur, nu reuşi. Ca prin ceaţă, printre pleoapele întredeschise, observă că fratele lui de nume începu să-i dea palme peste cap, cu putere, strigând de fiecare dată când lovea. „Mulţumesc, prietene." Încerca să-ţi scoată moartea din corp după vreun obscur ritual marchezian? „E zadarnic, Tioka." Ai fi vrut să plângi de emoţionat ce erai, dar desigur nu curse o singură lacrimă din ochii tăi secaţi. Mereu în acel mod confuz, lent, fantomatic în care încă percepea lumea, observă că Tioka, după ce-l pălmuise şi-l trăsese de păr pentru a-l aduce la viaţă, începuse acum să cânte, să scoată strigăte, mereu cu aceeaşi dulceaţă în

glas, balansându-se pe loc, lângă patul lui, de pe un picior pe altul, executând în timp ce cânta dansul cu care indigenii maori îşi luau rămas-bun de la morţi. Parcă erai protestant, Tioka! Faptul că sub evanghelismul pe care-l mărturisea în aparenţă, vecinul tău ascundea în continuare religia strămoşilor lui, îţi umplu inima de bucurie. Nu erai aşadar mort din moment ce-l vedeai pe Tioka veghindu-te şi luându-şi rămas-bun în felul lui, nu-i aşa, Koke?

În acest timp fără de timp cum era al tău acum, conduşi de servitorul Kahui, intrară în atelier episcopul de Hiva Oa, monseniorul Joseph Martin, însoţit de doi preoţi din acea congregaţie bretonă a călugărilor Ploërmel, care patrona colegiul de băieţi din misiunea catolică. Tresări când cei doi călugări îşi făcură cruce, dar episcopul nu. Monseniorul Martin se înclină şi îl observă îndelung, fără ca expresia care-i acrea faţa să se înduioşeze vreun pic de ceea ce vedea.

— Ce cocină e aici, îl auzi zicând. Şi ce miros pestilenţial. Probabil a murit de câteva ore. Cadavrul pute. Trebuie să-l înmormântaţi cât mai repede, din cauza putrefacţiei se poate răspândi o infecţie.

Însă el nu era mort încă. Dar nu mai vedea, pentru că unul din cei prezenţi îi închisese pleoapele sau pentru că moartea începuse mai întâi cu ochii lui de pictor. Îl auzi pe Tioka explicând episcopului că mirosul nu venea de la moarte, ci de la picioarele infectate ale lui Koke, şi că decesul lui era recent, căci în urmă cu mai puţin de două ore stătea de vorbă cu el şi cu pastorul Vernier. Pe urmă intră în atelier şi şeful misiunii protestante. Ai fost conştient (sau era ultima ta fantezie, Koke?) de răceala cu care se salutară cei doi duşmani înverşunaţi în lupta permanentă pentru sufletele din Atuona şi, deşi nu simţea nimic, îşi dădu seama că pastorul încerca să-i facă respiraţie artificială. Episcopul Martin strigă la el sarcastic:

— Dar ce faceţi, omul lui Dumnezeu? Nu vedeţi că este mort? Credeţi că puteţi să-l mai readuceţi la viaţă?

— Este datoria mea să încerc să-i păstrez viaţa, răspunse Vernier.

Aproape imediat, ostilitatea mută şi tensionată dintre episcop şi pastor se transformă în război verbal deschis. Şi, deşi din ce în ce mai departe de ei, din ce în ce mai slab (începea să-ţi moară şi conştiinţa, Koke?), reuşea încă să-i audă, dar abia dacă-l mai interesa ceea ce spuneau. Şi totuşi, era o dispută care, în alte circumstanţe, te-ar fi distrat foarte mult. Episcopul, indignat, ordonase călugărilor de Ploërmel să smulgă de pe pereţi acele imagini obscene şi să le ardă. Pastorul Vernier invoca faptul că, oricât ar constitui o ofensă adusă pudorii şi moralei, ele aparţineau bunurilor patrimoniale ale defunctului şi legea era lege: nimeni, nici măcar autoritatea religioasă nu putea să dispună de ele fără o prealabilă sentinţă judecătorească. Pe neaşteptate, glasul neplăcut al jandarmului Jean-Paul Claverie – când mai intrase şi acest individ odios în Casa Plăcerii – veni în ajutorul pastorului:

— Mă tem că aşa este, Prea Sfinte. Obligaţia mea este să fac un inventar cu toate bunurile defunctului, inclusiv aceste scârboşenii de pe perete. Nu vă pot autoriza să le luaţi sau să le ardeţi. Îmi pare rău.

Episcopul nu spuse nimic, dar aceste zgomote trebuie să fie pufnelile lui, mârâind şi protestând din măruntaiele lui jignite, în faţa acestui obstacol neprevăzut. Aproape fără nicio tranziţie, izbucni o nouă dispută. Când episcopul începu să dicteze dispoziţiile pentru înmormântare, pastorul Vernier, cu o energie neobişnuită ţinând cont de firea lui discretă şi conciliantă, se opuse ca defunctul să fie înmormântat în cimitirul catolic din Hiva Oa. Invoca faptul că relaţiile lui Paul Gauguin cu biserica catolică erau rupte, erau inexistente, ba chiar ostile, de mult timp.

Episcopul, ridicând vocea, răspunse că era adevărat, defunctul era un păcătos notoriu şi o ruşine socială, dar era totuşi catolic la origine. Şi prin urmare va fi înmormântat, orice s-ar întâmpla, în pământul sfânt, şi nu în cimitirul păgân. Strigătele continuară până când jandarmul Claverie interveni din nou spunând că lui, ca autoritate politică şi civilă a insulei, îi revenea sarcina să decidă. N-o va face imediat. Prefera ca spiritele să se potolească şi să analizeze cu calm argumentele pro şi contra ale situaţiei. Va hotărî în cursul nopţii.

Începând din acest moment, nu mai văzu, auzi, ştiu nimic, pentru că muriseşi de-a binelea, Koke. Nu află şi nu văzu că episcopul Joseph Martin făcu aşa cum voia el, câştigând cele două confruntări cu pastorul Vernier, de lângă trupul neînsufleţit, cald încă, al lui Paul Gauguin, deşi metodele la care apelă nu fuseseră cele mai indicate şi nici conforme cu legea şi morala în vigoare. Pentru că, în noaptea aceea, când în Casa Plăcerii se afla doar cadavrul lui Koke, poate câţiva cocoşi şi pisici sălbatice, trimise pe cineva să fure cele patruzeci şi cinci de fotografii pornografice care împodobeau atelierul, pentru a le arde pe un rug inchizitorial sau poate pentru a le păstra ascunse ca să-şi pună la încercare, din când în când, tăria de caracter şi capacitatea de rezistenţă în faţa ispitelor.

De asemenea, nu văzu, nu auzi, nu află că înainte ca jandarmul Jean-Paul Claverie să hotărască locul înmormântării, în zorii zilei de 9 mai 1903, episcopul Martin trimise, sub conducerea unui preot de la misiunea catolică, patru gropari indigeni să aşeze cadavrul defunctului într-un sicriu de scânduri negeluite, pus la dispoziţie de propria misiune, şi să-l ducă în grabă, când locuitorii Atuonei abia începeau să deschidă ochii în aşternuturile lor şi căscau, întinzându-se în pat, pe colina Make Make şi să-l îngroape la repezeală în cimitirul catolic, câştigând astfel bătălia cu adversarul său

protestant. Aşa încât, când pastorul Vernier, însoţit de Ky Dong, Ben Varney şi Tioka Timote, veni la şapte dimineaţa la Casa Plăcerii pentru a-l înmormânta pe Koke în cimitirul laic, găsiră atelierul gol şi descoperiră că trupul lui Koke se odihnea deja sub pământ în locul decis de monseniorul Martin.

Nu văzu, nu auzi, nu ştiu că unicul lui epitaf a fost o scrisoare a episcopului de Hiva Oa către superiorii săi care, odată cu trecerea anilor, când Koke devenise de-acum celebru, lăudat şi studiat, iar tablourile lui disputate de colecţionarii şi muzeele din lumea întreagă, toţi biografii o vor cita ca simbol a cât de nedreaptă este uneori soarta cu artiştii care visează să găsească Paradisul în această vale pământească a plângerii: „Singurul lucru demn de consemnat în ultimul timp pe insulă este moartea subită a unui individ numit Paul Gauguin, un pictor apreciat, dar duşman al lui Dumnezeu şi a tot ceea ce înseamnă bună-cuviinţă pe pământ.”

CUPRINS

Flora în Auxerre.....5

Demonul care pândeşte fata.....17

Bastardă şi dezertoare.....39

Ape misterioase.....58

Umbra lui Charles Fourier.....78

Annah, Javaneza.....98

Veşti din Peru.....117

Portretul Alinei Gauguin.....137

Călătoria peste ocean.....157

Nevermore.....178

Arequipa.....198

Cine suntem?.....220

Călugăriţa Gutiérrez.....234

Lupta cu îngerul.....255

Bătălia da la Cangallo.....275

Casa Plăcerii.....298

Cuvinte pentru schimbarea lumii.....321
Viciul târziu.....340
Oraşul-monstru.....363
Vrăjitorul din Hiva Oa.....386
Ultima bătălie.....408
Cai roz.....429